Anton
MORARU

ISTORIA ROMÂNILOR

BASARABIA ȘI TRANSNISTRIA 1812-1993

Chișinău - 1995

ANTON MORARU

ISTORIA ROMÂNILOR

BASARABIA
ȘI
TRANSNISTRIA
(1812-1993)

CHIȘINĂU • 1995

Manualul a fost alcătuit pe baza programei în vigoare de studiere a Istoriei Românilor, aprobată de Ministerul Învățământului al Republicii Moldova.

La realizarea manualului, în calitate de coautori, și-au dat concursul doctorii în istorie I. Moiseev (partea I, cap. I), M. Cernenco (partea I, cap. II) și A. Roman (partea II, cap. III).

ISBN 5-86892-024-4

Redactor Gh. Berbecaru
Coordonator de ediție și editor A. Grăjdieru
Tehnoredactori: A. Coțofană, V. Gîra

PREFAȚĂ

Interesul populației Republicii Moldova pentru trecutul Țării sale și dorința ei de a cunoaște istoria tuturor românilor au impus întocmirea unei lucrări de istorie a Basarabiei și Transnistriei - de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă în 1993. Această carte sperăm să fie necesară elevilor din clasele superioare ale colegiilor și liceelor, școlilor normale și de cultură generală în scopul însușirii istoriei naționale din perioada modernă și cea contemporană.

Autorul nu pretinde deținerea unui adevăr în ultimă instanță. Lucrarea dată prezintă, în esență, un punct de vedere ce se deosebește de concepția istoriografiei sovietice. Aflîndu-se în posesia acestei cărți, profesorii de istorie pot valorifica și alte documente, materiale suplimentare, date statistice.

În linii mari, istoria Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Transnistriei coincide cu periodizarea istoriei tuturor românilor. Astfel, epocile antică și medievală ale acestor ținuturi se studiază conform periodizării istoriei românilor, iar periodizarea cronologică a epocii moderne și a celei contemporane a suportat modificări de ordin obiectiv.

Dacă perioada modernă a istoriei României începe cu accelerarea dezvoltării economice, politice și culturale a Țărilor Românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, apoi istoria modernă a Bucovinei începe cu cotropirea ei de către Imperiul Austro-Ungar în 1775, istoria modernă a Transnistriei începe cu anul 1792 cînd a fost anexată la Imperiul Rus, iar istoria modernă a Basarabiei - cu 1812, adică odată cu apariția problemei basarabene ca problemă de rezonanță internațională, și se încheie în 1918. Din punct de vedere cronologic epoca modernă se împarte în cîteva perioade: 1812 - anii 60 ai secolului al XIX-lea; deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea -

1918. Aceasta o considerăm o variantă mai obiectivă de cronologizare a istoriei moderne a Basarabiei și Transnistriei, dar nu excludem și existența altor opinii și concepții cu privire la periodizarea istoriei acestor ținuturi.

Epoca contemporană a istoriei Basarabiei si Transnistriei a fost periodizată în trecut conform "principiilor marxist-leniniste, biruinței revoluției socialiste", "planurilor cincinale de construcție a socialismului și comunismului"(Vezi *Istoria RSSM,* v.II. Chișinău, 1970, pp.872-876.)

Mai tîrziu s-a făcut o încercare de revizuire a acestei periodizări, introducîndu-se unele modificări în programa școlii de cultură generală la "Istoria românilor". În prezent e necesar un principiu nou de periodizare a istoriei acestor ținuturi în epoca contemporană. Propunem următorul model de periodizare: 1) Evoluția Basarabiei în componența Statului Românesc (1918-1940). Transnistria în perioada interbelică (1918-1940). 2) Anexarea Basarabiei și Bucovinei de Nord la URSS. Formarea RSSM. Destinul Transnistriei (1940-1941). 3) Basarabia în perioada celui de-al doilea război mondial (1941-1944). 4) Reinstaurarea regimului stalinist în RSSM (1944-1956). Cu începere din 1944, Basarabia și Transnistria s-au aflat sub controlul armatei roșii: au fost alungați hitleriștii și a fost impus sistemul totalitar. Evenimentele din 1953-1956 au schimbat nu esenta regimului totalitar, ci doar formele și metodele sale de activitate în societatea noastră. După 1953 nu era clar dacă vor fi impuse unele modificări, nu era determinată linia politică a noilor forțe conducătoare ale Moldovei, nu era cunoscut continutul destalinizării. În iulie-august 1953 au fost înlocuiți adepții lui L. Beria în Moldova și a început examinarea dosarelor victimelor represiunilor, dar aspectele noi ale vietii politice au fost determinate în Moldova numai din 1956, cînd au fost aprobate documentele congresului XX al PCUS și hotărîrea CC al PCUS cu privire la cultul personalitătii (AOSP RM, f.51, inv.15, d.36, pp.1-175; *Moldova Socialistă*, 1956, 10 martie). Această perioadă include "construirea socialismului", "biruinta revoluției culturale" sub dominația politică a PCM - forță numeric mică la început, dar care a fost "ajutată" de Moscova să se consolideze prin intermediul biroului CC al PC (b) din toată Uniunea

pentru Moldova în 1945-1949. Tot atunci au fost lichidate toate forțele cre puteau opune rezistență regimului stalinist, inclusiv partidele politice, s-a făcut nationalizarea forțată a pămîntului, colectivizarea, au fost deportati sute de mii de oameni.

Următoarea, a cincea perioadă, cuprinde anii 1956-1985, care se caracterizează printr-un proces de "încălzire" hrușciovist în Moldova, dar și prin stabilirea autoritarismului bodiulist și dominația totalitarismului în toate sferele vietii sociale, politice, economice și culturale. Circa 30 de ani societatea a trăit cu "speranță" pentru modificări de ordin politic, social, administrativ, pentru prosperare în industrie, agricultură, viata culturală. În faza inițială s-au atestat progrese în economie, urbanizarea rapidă. Însă toate acestea nu aveau un mecanism viabil. Regimul comunist a instaurat bodiulismul ca o variantă a totalitarismului cu toate viciile caracteristice lui. Totodată, nu era exclusă posibilitatea restaurării metodelor de dirijare proprii perioadei anilor 1944-1956, lucru care a influențat viata politică, economică, evolutia culturii.

A șasea perioadă (1985 - pînă în zilele noastre) tine de restructurarea procesului istoric din Republica Moldova, de apariția miscării de eliberare natională, de căderea P.C.M. si răsturnarea dictaturii comuniste, proclamarea suveranitătii și independentei Republicii Moldova. Modalitatea, formele, metodele de realizare a acestor reforme, obiectivele stabilite rămîn în vigoare si astazi. Consecințele acestor schimbări urmeaza să fie apreciate de generațiile viitoare.

Autorul s-a straduit să reconstituie în mod obiectiv dezvoltarea politică, administrativă, social-economica, culturală a Basarabiei si Transnistriei din perioada aflării lor sub dominația Rusiei țariste si a Imperiului sovietic. Procesul istoric este analizat sub diverse aspecte, in dependentă de modul de reflectare a lui de către istoriografia contemporană. Sensul multor evenimente a fost deja descifrat, iar sensul si continutul altora continuă să rămînă nebulos, urmînd a se face noi cercetari în acest sens.

Materialul este repartizat în conformitate cu programa de studiu la *Istoria Românilor* și cuprinde cele mai importante evenimente din istoria Basarabiei si Transnistriei.

PARTEA ÎNTÎI

CAPITOLUL I

RĂZBOIUL RUSO-TURC (1806-1812) ȘI APARIȚIA PROBLEMEI BASARABENE. ANEXAREA BASARABIEI. INSTAURAREA REGIMULUI COLONIAL (1812-1860)

Începutul secolului al XIX-lea a fost foarte tragic pentru principatele Moldova și Valahia. Nu trecuse mult timp după ce fusese smulsă din trupul Moldovei partea ei de nord - Bucovina și anexată la Imperiul Austro-Ungar (1775), că începuse o nouă invazie. De data aceasta de la est și nord-est, din Rusia, s-a abătut o mare primejdie pentru integritatea teritorială a Moldovei. Forțele reacționare ale Rusiei luptau pentru a cuceri noi teritorii și popoare, se străduiau să îndeplinească testamentul lui Petru I, adică să cucerească Constantinopolul, strîmtorile Bosfor și Dardanele, Peninsula Balcanică, să stabilească pretutindeni dominația țarismului, să creeze așa-numita "a treia Romă". Imperiul Otoman nu mai putea să ducă război cu Rusia, el încerca doar să-și apere ceea ce cucerise mai demult, să-și păstreze forțele. Sultanul l-a mazilit pe domnul Moldovei Alexandru Moruzi, pentru că era de partea Rusiei și susținea politica expansionistă a acesteia. În locul lui domn al Moldovei a fost numit Scarlat Vodă Calimachi, un om mai credincios turcilor. Aflînd despre pregătirile Rusiei de război, Turcia a închis strîmtorile Bosfor și Dardanele pentru navele militare ruse. Profitînd de această situație, Rusia și-a asumat rolul de forță de influență. Prin amenințări și promisiuni țarismul își întărea prezența în Moldova,

folosea cu iscusință nemulțumirea Moldovei față de jugul turcesc, încerca s-o atragă de partea sa ca mai apoi s-o transforme în colonie. Pentru a avea un pretext de a începe războiul, guvernul rus a obtinut de la unii boieri locali din Moldova o petitie către tar. În ea se expunea speranța că Moldova va fi eliberata de sub jugul otoman cu ajutorul Rusiei si ar dori să fie sub obladuirea ei. Bieții boieri! Ei nu știau ce înseamnă jugul rusesc. Ba mai mult, se presupune că această petiție a fost alcătuită cu ajutorul consulului rus la Iași - V.F. Malinovski, care se considera "apărător" al populației Moldovei.

După 1802, unii bejenari din Moldova si din țările balcanice au fost înrolați în armata rusă, formînd unități militare de două categorii. În prima categorie intrau unitătile de bejenari ce alcătuiau regimente de cazaci, reprezentanții cărora doreau să adopte cetătenia rusă si să trăiască în Rusia. A doua categorie o alcătuiau voluntarii moldoveni, care erau gata să lupte de partea Rusiei, dar numai pe timp de război. Recrutarea moldovenilor, bulgarilor, sîrbilor și grecilor în armata rusă se făcea în Rusia (la Odesa) și în Moldova. La Odesa a fost organizat un corp de voluntari sub comanda maiorului Pangato, iar în Moldova se ocupa de formarea unităților de voluntari boierul moldovean G.Cantacuzin, colonel în armata rusă. Rusia tarista folosea lupta de eliberare naționala din Moldova și din alte tări din Peninsula Balcanică pentru a masca scopurile politicii sale expansioniste. După năvălirea armatelor rusești pe teritoriul Moldovei, comandamentul rus a început să-i mobilizeze pe moldoveni în armata rusă. Ca urmare, în mai - iunie 1807 deja circa 20 de mii de originari din Moldova, Grecia, Serbia si alte tări balcanice au participat în mod activ la operatiile militare de la Ismail, Giurgiu s.a.

Din documentele de arhivă se știe că razboiul ruso-turc a început în noiembrie 1806, odata cu navalirea armatelor rusești comandate de generalul Mihelson asupra cetății Hotin. În acelasi timp fusesera concentrate trupe de infanterie, cavalerie, artilerie lîngă Dubasari, iar mai la sud - lîngă cetatea Akkerman. În aceste cetăti (Hotin, Bender, Akkerman) erau instalate garnizoane turcești. Prin luptele din aceste zone armata rusă și-a desfășurat ofensiva contra Turciei.

De fapt, războiul ruso-turc din 1806-1812 s-a desfăşurat

in cîteva etape. Prima etapă a început prin operațiile militare contra cetății Hotin și a continuat pînă la 24 august 1807. Fără a declara război, Rusia a forțat Nistrul, mai întîi în regiunea de nord a Moldovei, și a lovit cetatea Hotin. Ion Nistor afirmă că la 19 noiembrie 1806 cetatea Hotin a căzut, prin surprindere, în mîinile rușilor. Apoi au urmat operatii militare spre sud. Rusia a încălcat tratatul de pace încheiat cu Turcia în 1791, atacînd Imperiul Otoman. La 18 decembrie Turcia a răspuns Rusiei printr-o declarație de război. Deci, agresorul era Imperiul Rus. Ambele imperii luptau pentru reîmpărțirea teritoriilor cucerite. Unul își apăra coloniile, iar celălalt dorea să cucerească noi teritorii.

În noiembrie - decembrie 1806 o parte din armatele Rusiei au trecut Nistru pe la Dubăsari și au atacat dinspre vest cetatea Bender. Turcii au încercat să opună rezistență, dar au suferit înfrîngere. Armatele rusești au continuat să înainteze în două direcții. Unitățile militare de la Hotin au pornit spre Iași, iar cele de la Bender - în direcția Akkerman-Ismail.

În august 1807 au început tratativele de pace de la Slobozia, lîngă Giurgiu. Situația era foarte complicată. Se reușise numai semnarea armistițiului. Armatele Rusiei ocupaseră Moldova și Valahia. Țarul s-a grăbit să proclame aceste țări române drept teritorii ale Rusiei. Domnii Moldovei și Valahiei au fost alungați. Principatele Românești erau conduse de așa-numitul guvernator general comandantul armatei de ocupatie rusească. Mai întîi această funcție a fost încredințată lui Mihelson, apoi lui Bagration, iar din 1811 - lui Kutuzov. Comandantul rus a creat așa-numita "administrație civilă" care jefuia țăranii aprovizionînd armata țaristă. Consulii și agenții țărilor străine, care erau reprezentanți pe lîngă guvernele române, au fost nevoiti să plece din Iași si București. În 1806-1812 Moldova si Valahia deveniseră simple teritorii ale Rusiei. Tot ce se făcea aici, se realiza în numele țarului.

La început mulți boieri s-au bucurat că le-au fost întoarse moșiile ocupate în trecut de tătari și turci. În 1808, Rusia a înființat episcopia Cetății Albe în frunte cu arhiereul Gavriil Bănulescu-Bodoni - personalitate cu studii înalte și de aleasă cultură. Născut în orașul Bistrița, Transilvania, studiile și le făcuse la Academia din Kiev. Era de orientare politică proruseascǎ și se bucura de o

anumită încredere din partea țarului.

În aceste condiții se derulau tratativele de pace la Iași. Rusia cerea Turciei acordul de anexare a principatelor române la Imperiul Rus. În mod arbitrar se negocia în spatele poporului român. La aceste tratative nu participau nici Moldova, nici Valahia. Nici Rusia, nici Turcia nu s-au interesat și n-au ținut seama de dorința poporului de aici.

În iulie 1807 a fost încheiată pacea de la Tilsit, dintre Franța și Rusia. Acest eveniment a influențat politica agresivă a Rusiei în Balcani, aceasta obținînd o nouă posibilitate de a porni contra Turciei pentru anexarea Moldovei și Valahiei. La rîndul său, Turcia nu dorea să piardă grînarul său de bază - Principatele Dunărene și în 1808 Poarta Otomană a încheiat o alianță militară cu Anglia.

Marea Britanie a susținut Imperiul Otoman în războiul contra Rusiei. Escadra engleză a intrat în strîmtorile Bosfor și Dardanele, dar Rusia țaristă nu a făcut nici o mișcare de cedare. Operațiile militare au fost reluate.

A doua etapă a războiului ruso-turc cuprinde anii 1809-1812. În această perioadă Rusia n-a dorit să renunțe și să-și stăvilească apucăturile cotropitoare. Din contra, ea a reluat operațiile militare pe frontul de la Dunăre și pe Frontul din Caucaz, promovînd o politică agresivă nu numai contra Moldovei și Valahiei, ci și contra Georgiei. În 1809 a fost cucerită cetatea Poti, în 1810 - orașul Suhumi, în 1811 - cetatea Ahalkalaki.

Întărindu-și pozițiile în Transnistria și pe frontul de pe Dunăre, armatele rusești au efectuat cîteva operații militare, în urma cărora au cucerit cetățile Măcin, Brăila și Chiustenge. Deci, în acești doi ani s-au intensificat operațiile militare ale Rusiei. Țarul, nefiind mulțumit de Bagration, comandantul trupelor de pe Dunăre, l-a înlocuit în 1811 cu Kutuzov, care a devenit stăpînitorul Basarabiei. Era un comandant viclean, răutăcios, crud cu poporul subjugat. La 22 iunie (4 iulie) 1811, după o pregătire minuțioasă, sub conducerea lui începe bătălia de la Rusciuc. Rusia avea peste 46 mii de soldați și ofițeri, amplasați pe o linie a frontului ce se întindea pe 1000 km. Armatelor lui Kutuzov li s-au alăturat 20 mii de voluntari români, bulgari, sîrbi. În fața oștirilor rusești se aflau peste 80 mii de turci cu cetățile Rusciuc, Vidin și Șumlî. În bătălia de la Rusciuc

au participat 15 mii de ruşi cu 114 tunuri şi peste 60 mii de soldaţi turci, care se aflau în cetate.

În această luptă Kutuzov şi-a demonstrat iscusinţa militară foarte simplu. În vara anului 1811 trupele ruseşti au asediat Rusciucul. Mai tîrziu, însă, generalul Kutuzov împreună cu armata sa au părăsit fortificaţiile de pe malul drept al Dunării, revenind pe malul stîng al rîului. Turcii au ieşit din cetate, crezînd că sînt biruitori. Dar, pe neaşteptate pentru turci, armata rusă a trecut iarăşi Dunărea şi a lovit garnizoana Rusciucului. Lupta, însă, iar n-a fost dusă pînă la bun sfîrşit. Kutuzov s-a retras din nou pe malul stîng al Dunării. Văzînd aceasta, Ahmed-paşa a crezut că armata rusă a pierdut şi a dat ordin ca armata sa să treacă pe malul stîng al Dunării pentru a-l urmări pe Kutuzov. Oştirile ruseşti s-au întărit pe malul stîng şi s-au pregătit de luptă. Cînd jumătate din armata turcească trecuse pe malul stîng (peste 35 mii de oameni), Kutuzov a trimis pe malul drept corpul de armată al generalului Markov, care a atacat statul major al armatei turceşti, unde se afla şi Ahmed-paşa. "Lovitura aceasta, scria Ion Nistor, fusese atît de fulgerătoare, încît marele vizir Ahmed putu scăpa numai prin fugă de la Rusciuc". Toate rezervele turcilor au fost nimicite, căile de retragere ale armatei turceşti de pe malul stîng al Dunării fusese închise. În zilele de 10-14 octombrie 1811 peste 36 de mii de soldaţi şi ofiţeri turci au fost nimiciţi. Aşa-numita "încercuire de la Slobozia" s-a soldat cu o mare înfrîngere a Imperiului Otoman. Marele vizir Ahmed-paşa a fost de acord să se reia negocierile de pace cu Rusia.

Pacea de la Bucureşti şi consecinţele ei pentru Principatele Române

Tratativele de pace dintre Rusia şi Turcia s-au desfăşurat între 19 octombrie 1811 şi 16 mai 1812 la Giurgiu, iar apoi la Bucureşti. Din partea ruşilor au participat generalii Italinski, Sabaneev şi Fonton, dragomanul ambasadei ruseşti din Constantinopol.

Turcia a fost reprezentată de diplomaţii militari Selim, Hamid şi Golip. În calitate de traducător a participat Dumitrache Moruzi.

Iniţial Rusia a cerut ambele principate - şi Moldova, şi Valahia.

Însă Turcia s-a pronunțat prompt contra. Atunci delegația rușilor a făcut unele aluzii că ar fi de acord să obțină numai Moldova, sau linia Siretului. Generalul Langeron a comunicat lui Ahmed-pașa acest mesaj, la care marele vizir a răspuns că "este rușinos ca rușii, care stăpînesc un sfert al globului, să se certe pentru o palmă de pămînt - fîșia dintre Siret și Prut, care nici nu le este folositoare". În urma discuțiilor, a analizei situației care s-a creat, Ahmed-pașa a declarat: "Vă dau Prutul, nimic mai mult; Prutul ori războiul; am jertfit grozav de mult pînă acuma; Ismailul singur vă plătește războiul și mai aveți încă 4 cetăți - Chilia, Akkerman, Bender și Hotin - și o strălucită provincie, Bugeacul, împreună cu ținuturile Greceni, Codru, Lăpusna, Orhei, Soroca și părțile transprutene din ținuturile Iași și Cărligătura" (*Nistor Ion.* Istoria Basarabiei, p. 172).

Această propunere a fost făcută de către un imperiu altui imperiu. Nici turcii, nici rușii n-aveau vreun drept internațional, istoric, național să manipuleze după bunul lor plac populația românească, s-o transfere dintr-un imperiu în altul - și mai crud, și mai sîngeros.

Propunerea lui Ahmed-pașa generalul Langeron a înmînat-o lui Kutuzov, iar acesta a transmis-o lui Alexandru I. Ahmed-pașa a încercat să-l convingă pe marele sultan al Turciei să fie de acord cu această cedare. Sultanul, însă, era mai prudent. Știa că Napoleon pregătește război contra Rusiei, din care motiv a propus să nu se cedeze toată Basarabia, ci să păstreze pentru Turcia Ismailul, Chilia și gurile Dunării.

În continuare soarta Basarabiei a fost decisă de doi factori negativi: primul - întîrzierea lui Napoleon cu deschiderea operațiilor militare contra Rusiei, și al doilea - agresivitatea generalului Kutuzov.

Văzînd că turcii nu cedează, Kutuzov a reluat operatiile militare în primăvara anului 1812, și turcii au cedat. La 16 (28) mai 1812, la București, unde aveau loc tratativele dintre reprezentanții Turciei și Rusiei, s-a semnat un "tratat de pace", care avea 16 articole deschise, publice și 2 articole secrete. El prevedea că frontiera dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman va trece pe rîul Prut, de unde acest rîu pătrunde în Moldova pînă la vărsarea lui în Dunăre, apoi pe malul stîng al Dunării pînă la Chilia și la vărsarea ei în Marea Neagră.

Acesta a fost punctul cel mai dureros din tratat pentru

poporul român. Tratatul ruso-turc prevedea cedarea teritoriului românesc cu o suprafață de 45 630 km^2 și cetățile Chilia, Ismail, Akkerman, Bender, Hotin - în total peste 520 mii de locuitori. Turcia a recunoscut autonomia sîrbilor și dreptul Rusiei de a face comerț pe Dunăre. La rîndul său, Rusia s-a angajat să evacueze armata sa din Valahia și Moldova de peste Prut, lăsînd toate cetățile mari și mici în starea în care se aflau, părăsind orașele, tîrgurile, satele, locuințele și tot ce aparținea acestor provincii.

Cele două articole secrete prevedeau: 1) Turcia să cedeze tot litoralul caucazian al Mării Negre Rusiei; 2) Turcia era obligată să apere interesele comerciale ale Rusiei în Orient.

Consecințele războiului ruco-turc din 1806-1812 au fost extrem de dureroase și tragice pentru neamul românesc. Aceste două imperii - mari forțe europene - au tăiat în carne vie și au împărțit Moldova după bunul lor plac.

Rusia a anexat cu forță armată teritoriul românesc dintre Prut și Nistru, care din 1813 a început să fie numit de ruși Basarabia (prin extinderea denumirii folosite pînă atunci numai pentru partea sa sudică). Provincia nu s-a "unit" cu Rusia, ci a fost cotropită de Imperiul Rus. Acest act sîngeros n-a avut un caracter progresist, așa cum au susținut mulți istorici ruși și sovietici pe parcursul anilor. Basarabia a fost incorporată într-un nou imperiu, unde exista puterea autocrată a țarului și sistemul de șerbie. Jugul otoman și incursiunile hoardelor tătare au fost substituite cu jugul rusesc, cu instalarea detașamentelor căzăcești și a armatelor rusești, cu năvălirea coloniștilor. Populația românească din Basarabia a fost ruptă de la sînul Patriei-mame, fiind scoasă din circuitul vieții naționale firești. Imperiul Rus a intensificat mult, în comparație cu turcii, stoarcerea mijloacelor materiale și bănești din Basarabia, aducînd în acest scop un număr considerabil de colonisti. După cucerirea Basarabiei de către Rusia țaristă, agricultura, industria și comerțul au fost supuse în întregime controlului și intereselor acesteia. Anexarea Transnistriei în 1792 și a Basarabiei în 1812 a condus la rusificarea moldovenilor, oprimarea lor, distrugerea culturii românești și a spiritului național în aceste teritorii românești.

Imperiul Otoman a recunoscut, dar tîrziu, că a săvîrșit

o greșeală politică: a dat Rusiei teritoriul Moldovei, asupra căruia Poarta n-avea drept nici moral, nici istoric, nici international. In cele din urmă a fost învinuit de trădare translatorul Dumitrache Moruzi si decapitat. De fapt, această dramă a fost declanșată de forțele imperiale ale Turciei, care au jefuit populația Valahiei si a Moldovei timp de circa 300 ani, si ale Rusiei, care au stors de puteri Basarabia si Transnistria peste 200 ani. Tragedia constă și în faptul că nici Turcia, nici Rusia nu s-au consultat în nici un.fel cu factorii de decizie din Moldova. Prin urmare, nici domnitorul Moldovei, nici divanul n-au fost implicați în această trădare.

Rusia țaristă a alungat și divanul și domnul Moldovei. Iar în octombrie 1812, cînd domnitorul Scarlat Vodă Calimachi a revenit la domnie, boierii Moldovei au protestat contra anexării Basarabiei la Rusia. Vocea lor, însă, n-a fost auzită de nimeni. "Vulturul Uralului, - scria Ion Nistor, - își înfipse adînc ghearele blestemate în trupul sîngerînd al Moldovei si nu mai putea fi înduplecat de a slobozi prada de la Prut". (*Nistor Ion.* Istoria Basarabiei, p. 177).

Documentele de arhivă dovedesc că războiul din 1806 - 1812 a fost un război colonial. Rusia a declarat acest război Turciei formal "pentru a elibera pe creștini", dar în fond a desfășurat operații militare pentru a strîmtora Imperiul Otoman, pentru a înghiți, a supune alte popoare din Balcani. Nu întîmplător M. Eminescu sublinia: "A rosti numele Basarabia e una cu a protesta contra dominatiunii rusesti".

Recapitulînd cele spuse, vom afirma cu certitudine că războaiele dintre imperiile rus, austriac și otoman au transformat teritoriul celor două Principate în teatru de operații militare și le-au impus grave amputări teritoriale: în 1775 Poarta a cedat Imperiul Habsburgic partea de nord-vest a Moldovei (Bucovina), iar în 1812, prin tratatul de la București, care a încheiat războiul ruso-turc din anii 1806-1812, Imperiul Rus a anexat teritoriul dintre Prut și Nistru. Aceste cedări teritoriale au fost făcute de Imperiul Otoman prin violarea statutului de autonomie al Principatelor Române pe care se obligase să-l respecte prin firmane speciale (ahidname, capitulații).

Regimul administrativ

După anexarea teritoriului Moldovei dintre Prut și Nistru Imperiul Rus a acordat, prin promulgarea în 1818 a "Asezămîntului organizării oblastiei Basarabiei" o "autonomie" formală, care trebuia să creeze pe noile pămînturi cotropite o bază socială și un sprijin impotriva mișcării de eliberare națională. Prin aceasta Rusia ținea să apară în fața întregii lumi și, mai ales, a popoarelor balcanice și a Principatelor Dunărene drept un eliberator de sub jugul otoman. În realitate, însă, Basarabia era condusă de Rusia țaristă conform legii adoptate de țar încă la 7 noiembrie 1775, care prevedea existența anumitor instituții pentru a cîrmui guberniile. Conform acestei legi, în fruntea administrației Basarabiei se afla general-guvernatorul, reprezentant al puterii de stat în gubernie. Toate instituțiile (armata, jandarmeria, administrația civilă, judecătoria, organele de colonizare) erau obligate să se supună general-guvernatorului, care era investit și cu dreptul de a confirma sentințele inculpaților. După anexarea Basarabiei a fost adoptată legea cu privire la administrarea de mai departe a acestui ținut - "Pravilele provizorii de administrare a Basarabiei". Conform acestei legi, în provincia Basarabia se păstra, în mod provizoriu, vechea împărțire teritorială în 12 ținuturi: Hotin, Soroca, Orhei, Lăpușna, Hotărniceni, Bender, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Greceni, Codru, Cahul. Districtele erau subdivizate în ocoale, ocoalele, sau plasele, se compuneau dintr-un număr anumit de sate. Noii stăpîni ai Basarabiei mențineau vechea împărțire administrativă moldovenească și au introdus-o și în fostele raiale turcești și în Bugeacul tătăresc. Puterea administrativă în ținuturi era realizată de ispravnici cu ajutorul adjuncților lor: căpitani de tîrg (primari de orașe), căpitani de mazili, vechili (împuterniciți speciali), ocolași (cîrmuitori de ocoale), vornici (primari ai satelor). Un ispravnic conducea tot ținutul, avea toată puterea de stat, avea în mîinile sale judecata, poliția, strîngerea impozitelor. Poporul gemea sub presiunea aceasta nelimitată. Conducerea în ținuturi nu s-a schimbat, consolidînd sistemul colonial. Administrația rusească a pus stăpînire pe ispravnici. Ea n-a schimbat isprăvnicia după 1812, dar a pus cîte un revizor care supraveghea activitatea ispravnicilor. Aceștia

erau datori să observe și să informeze "namestnikul" Basarabiei despre activitatea ispravnicilor (ASR, f. I, inv. 214, d. 1, pp. 17-28). E semnificativ faptul că pentru Basarabia s-a păstrat și stema Moldovei - capul de bour - alături de cea a Imperiului Rus. Stema Basarabiei reprezenta deja un scut împărțit, pe care în partea de sus era zugrăvit vulturul rusesc, iar în partea de jos, pe cîmp auriu, era zugrăvit capul de bour de pe străvechea stemă a Moldovei.

De notat că reședința noii provincii a fost inițial la Bender, apoi a fost mutată, în 1818, la Chișinău.

Conform legii adoptate, în Basarabia se asigura respectarea vechiului caracter național, păstrarea limbii naționale, a legilor, obiceiurilor pămîntului în toate domeniile de administrare. Dar în organele administrative documentele se întocmeau deja în limba română și în limba rusă. Din 1813 începe procesul de rusificare a administrației Basarabiei. Tot personalul administrativ, în special personalul de decizie, nu cunoștea limba română, din care motiv toate documentele, cererile erau scrise în limbile turcă, greacă sau română cu alfabet chirilic, iar pe partea din dreapta se traduceau în limba rusă pentru a fi înțelese și de demnitarii ruși.

Cîrmuirea Basarabiei era dată pe mîna acestui "guvern provizoriu", alcătuit din 3 departamente, în fruntea cărora se aflau funcționari numiți de guvern. În calitate de guvernator civil al Basarabiei a fost numit Scarlat Sturdza, care-și vînduse demult moșiile din Moldova și intrase în serviciul armatei rusești, unde a dobîndit rangul de general de brigadă, iar adjunctul lui a fost Matei Krupenski - unul dintre reprezentanții boierimii basarabene.

Acțiunile "guvernului provizoriu" și ale guvernatorului civil al Basarabiei erau controlate de guvernatorul general militar.

Guvernatorul Basarabiei, în înțelegere cu membrii "Înaltului sfat al oblastiei" aprobat de guvernul țarist cu rolul de organ consultativ pe lîngă guvernator, numea ispravnicii ținuturilor, iar aceștia din urmă numeau ocolașii și vornicii. Cele trei departamente ale "guvernului provizoriu" își realizau activitatea în domeniile juridic, financiar, comercial, industrial, agrar, polițienesc etc. În 1816 în cadrul acestui consiliu regional au activat boierii Stroganov, Loghinov, Cerkez, contele Capodistria,

spătarul Rosseti, boierii Pruncul, Rale, Fiodoseev, iar preşedinte al judecătoriei supreme a foct Kurika. Erau mulţi funcţionari şi din rîndurile moldovenilor: Dumitru Rîşcanu, paharnicii Petrache Catargi, Ion Russul, stolnicul Matei Donici, registratorul de colegiu Constantin Stamati, logofătul Grigorie Ursu, Enachi Nour, Grigore Bogdan şi alţii (ARSOU,f.1, inv. 214, d. 1, pp. 265-266; inv.214, d. 3, pp. 30-42).

În 1813, după moartea lui Scarlat Sturdza, generalul I.M.Harting a devenit şi guvernator civil, care chiar din primele zile s-a străduit să înlăture boierii moldoveni de la conducerea administrativă a Basarabiei, ţinînd să transforme provincia într-o obişnuită gubernie de tip rusesc. Apoi funcţia de guvernator civil al Basarabiei au ocupat-o C. Catacazi, V. Timkovski, Turghenev, Prajenski, Sorocinski, Averin, Fiodorov şi alţii. Însă puterea reală aparţinea, de la început, lui M. Kutuzov, rezidentului P. Ciceagov, iar mai apoi general-guvernatorilor militari ai Novorosiei - A. Bahmetiev, I. Inzov, M. Voronţov, N. Annenkov, A. Stroganov, P. Kotebu şi altora.

Ţarismul a aprobat, în acelaşi an, "Regulamentul despre formarea provinciei Basarabia", în conformitate cu care în Basarabia a fost instituit Consiliul Suprem - puterea supremă administrativă si judiciară. Din componenta lui făceau parte 11 membri, dintre care cinci (rezidentul, guvernatorul civil, viceguvernatorul, preşedintii judecătoriilor civilă şi penală) erau numiti, iar ceilalti sase membri erau aleşi de către nobilimea băştinaşă. Judecătoria civilă funcţiona după legile locale, iar cea penală - după cele ruseşti.

La 29 februarie 1828 a fost aprobat de către ţar "Institutul pentru administrarea ţinutului Basarabiei", care prevedea lichidarea funcţiei de rezident, crearea aceloraşi organe administrative de conducere ca şi in guberniile ruseşti, abolirea autonomiei "oblastiei Basarabia", întocmirea documentaţiei în organele administrative de stat numai în limba rusă. Particularitătile locale se mai păstrau provizoriu doar în organele judiciare. Limba rusă începe să devină dominantă în scoală, astfel urmărindu-se scopul rusificării populatiei. În sfera vietii bisericeşti, efortul de deznaţionalizare a moldovenilor a fost întreprins de arhiepiscopul Pavel Lebedev, care a încercat să impună limba rusă în serviciul divin. În 1873 Basarabia a fost transformată într-o obişnuită

gubernie rusească. Apoi a fost desființat Consiliul Suprem și creat un Consiliu Provincial ce se convoca de două ori pe an pentru a soluționa numai probleme de ordin economic.

Colonizarea Basarabiei

Inițial, pentru a avea o susținere socială mai largă în Basarabia, noua stăpînire rusească scutise populația locală pe un termen de trei ani de impozite și pe un termen de cinci ani - de serviciul militar. Boierii cu rang înalt, băștinași din Moldova, erau primiți în tagma nobilimii ereditare rusești și trecuți în cartea heraldica a Imperiului Rus, bucurîndu-se de anumite privilegii ale nobilimii rusești și avînd dreptul să-și aleagă mareșalul lor pe un termen de trei ani. Nobilii care satisfăceau anumite servicii în administrația de stat erau scutiți de orice impozite. Majorității boierilor li s-a dat dreptul de a ocupa diferite funcții în cadrul administrației de stat țariste, pentru ei fiind interzise pedepsele corporale.

Mazilii și ruptașii au obținut și ei recunoașterea privilegiilor, încadrîndu-se în rîndul nobililor săraci, care dispuneau de o singură curte. Interesele lor erau apărate de o persoană electivă - căpitanul de mazili.

Negustorii cu stare socială se uneau în bresle (ghilde) și plăteau un impozit special, deosebit de cel pe care-l plăteau nobilii și țăranii. Ei aveau dreptul de a-și alege, ca și mazilii și ruptașii, căpitanul lor. Datorită privilegiilor acordate boierilor moldoveni, pe la mijlocul secolului al XIX-lea în rîndurile lor se declanșează procesul de deznaționalizare, ei încadrîndu-se în sistemul colonial rus.

În schimb, țarismul a supus unei asupriri grele toate categoriile sociale de țărani din Basarabia. Anume țăranii și răzeșii trebuiau să plătească pentru pămîntul arendat de la boieri o sumă de bani în numerar și să achite dijma în natură. Țăranii erau datori să muncească pe pămîntul boieresc ori mănăstiresc 12 zile pe an.

Sub noii stăpîni țăranii basarabeni trebuiau să plătească bir pentru întreținerea oștirilor, a cailor, a lucrătorilor administrativi, a oficiilor poștale, a drumurilor publice. Ei erau obligați să dea a zecea parte din roadele obținute, din fînul adunat (zeciuiala), să dea plată pentru oierit, pentru stupul de albine, să achite plata vădrăritului, a

pogonăritului pe plantațiile de tutun. Prin decretul țarului din 24 ianuarie 1834 se încheiau așa-numitele "contracte normale" dintre țărani și boieri și, invers, dintre boieri și țărani, în care erau stabilite relațiile dintre aceștia. Țarismul rus n-a îndrăznit să introducă în Basarabia șerbia după modelul guberniilor rusești, unde aceasta exista de multe secole, dar sistemul funciar, administrativ care exista avea un caracter colonial, antinațional și dușmănos populației băștinașe.

În urma declarațiilor făcute de guvernul țarist că se vor respecta vechile datini și obiceiuri locale, țăranii basarabeni bejenari au început a se întoarce pe la vetrele lor părăsite, se așezau cu traiul în Bugeac ori în alte zone ale Basarabiei, înființînd noi localități. În această perioadă au și apărut localitățile de obîrșie românească: Spinoasa, Satul Nou, Tambur, Bulboaca, Moldovanca, Văratic, Ialpugeni, Valea-Perjei, Brezoaia, Grădina ș. a.

Pentru "merite deosebite" în fața dinastiei Romanovilor dvorenii ruși nu numai căpătau dregătorii înalte în aparatul administrativ al Basarabiei, ci primeau si mari latifundii, care mai înainte aparțineau băștinașilor. Au primit pămînt contele Benkendorff - 28 mii desetine, contele Kankrin - 28 mii, generalul Sabaneev - 10 mii desetine de pămînt. În ținuturile Ismail, Bender, Akkerman dvorenii ruși au primit în dar din partea guvernului țarist peste 300 mii desetine de pămînt, iar pămînturile care au fost raiale turcesti la Hotin au fost împărțite toate dvoreniilor ruși. Pentru a profita de susținere din partea nobililor băștinași, guvernul țarist a împărțit latifundii și unor boieri moldoveni. Așa, de exemplu, boierii de viță veche Moruzi si Cantacuzino au primit fiecare cîte 6 mii desetine de pămînt, învrednicindu-se și de titlul de cneaz. Tot atît pămînt a primit și boierul S. Sturdza. Boierii Bodrința, Cuteac au fost împroprietăriți cu cîte 5 mii desetine de pămînt. Au primit pămînt și alți boieri.

Începutul colonizării Basarabiei, în vara anului 1811, a fost dirijat de comandantul-șef al armatelor rusești M. I. Kutuzov, apoi de amiralul Ciceagov, care l-a înlocuit pe Kutuzov. Acesta l-a informat, în vara anului 1812, pe Alexandru I, că generalul Kutuzov a făcut tot posibilul să creeze coloniștilor condiții prielnice, ajutîndu-i "să se sedenteze ieftin și potrivit cu deprinderile acestor oameni din aceste ținuturi".

Colonizarea Basarabiei se desfăşura rapid. Cea mai mare suprafaţă de pămînt a fost dată coloniştilor de alte seminţii. La 23 iulie 1812 ţărismul a adoptat un Statut special pentru coloniştii sosiţi un Basarabia. Bulgarii, găgăuzii, evreii sosiţi în acest ţinut din diferite ţări (Bulgaria, Polonia, Ţările Baltice) primeau cetăţenia rusească şi aveau anumite privilegii faţa de băştinaşi, fiind scutiţi de serviciul militar, de plata impozitului personal şi agricol etc.

Colonizarea Basarabiei s-a realizat în baza unei politici bine chibzuite de ţarism şi de slugile lui. Pentru promovarea acestei politici mai exista un motiv: ţarul nu avea încredere în moldoveni, aceştia fiind dispreţuiţi. Din 1813 se interzic relaţiile culturale, economice cu Moldova de peste Prut. Locuitorilor de pe malul stîng al Prutului li se interzice să vorbească cu fraţii lor din partea dreaptă a rîului, adică cu cei din Ţara Moldovei.

Aşadar, ţarismul a creat condiţii favorabile coloniştilor străini, sosiţi în Basarabia din Rusia, Bulgaria, Germania, Elveţia, Polonia etc. Colonizarea Basarabiei, contra dorinţei populaţiei băştinaşe, a fost a doua, după ruperea lor de la patria-mamă, lovitură grea dată de ţarism basarabenilor. Atunci, la începutul secolului al XIX-lea, administraţia ţaristă a creat în Basarabia problemele bulgarilor, găgăuzilor, ucrainenilor, ruşilor, probleme nerezolvate nici astăzi. Colonizarea Basarabiei s-a efectuat sub lozinca valorificării acestor pămînturi "libere". În unul din documentele administraţiei ţariste din Basarabia se scria că pînă în 1806-1812 teritoriul acesta era populat insuficient. Erau, se zice, multe sate ţărăneşti care s-au evacuat peste Prut, Basarabia, chipurile, rămînînd "pustie" ("ona pociti sovsem pusta"). De aceea se propunea sá fie strămutată aici populaţie rusă care să colonizeze acest ţinut, în timp ce moldovenii basarabeni n-aveau pămînt. De fapt, acest ţinut nu era "pustiu". În 1810-1814 s-au refugiat peste Prut 5000 familii pentru cá se temeau de şerbia rusească, dar majoritatea absolută a populaţiei băştinaşe a rămas în Basarabia. În 1810 în acest ţinut trăiau 327 199 locuitori, dintre care numai aproximativ 5 la sută erau străini, iar restul - români băştinaşi. Către 1817 în Basarabia erau deja 419 240 de moldoveni, sau 86 la sută din toată populaţia. Deci, nu exista necesitatea colonizării acestui ţinut înfloritor. Totul s-a făcut în scopuri politice, imperiale, cu forţa, contra

dorinței populației locale. Coloniștilor bulgari, găgăuzi, cărora guvernul țarist, în 1819, le-a acordat condiții similare cu cele ale germanilor, li s-a pus la dispoziție în Basarabia o suprafață de 557 608 desetine de pămînt. Coloniștii găgăuzi și bulgari au primit și dreptul de a fabrica țuică fără nici o restricție. Aceste conditii i-au convins să se mute din Bulgaria în Basarabia, dar fără a avea vreo responsabilitate în fața băstinașilor. Cele mai multe colonii au fost înființate în anii 1820-1822. Pînă în 1826-1827 bulgarii și găgăuzii au întemeiat în Basarabia de Sud 42 colonii, care numărau 24 404 locuitori. În acest timp românii care s-au întors de peste Prut, numărau 6044 gospodării și stăpîneau numai 60 344 desetine de pămînt. Cresterea numărului de colonisti bulgari și găgăuzi a avut loc după războiul ruso-turc din 1828-1829 și după războiul din Crimeea (1853-1856). Primele localitati fondate de coloniști au fost Beșghioz (1811), Cazaclia (1812), Baurci (1812), Tatar-Copceac (1812), Tomai (1813), Haidar (1813) etc.

Pe lîngă privilegiile de care profitau coloniștii rusi, bulgari și găgăuzi, guvernul țarist a acordat colonistilor germani împrumuturi în bani de la 270 pînă la 700 ruble pe cap de familie, punîndu-le la dispoziție cîte 60 desetine de pămînt (65 ha) pentru fiecare familie, scutindu-i de impozite pe un termen de 10 ani, precum și de serviciul militar pe acei care se stabileau în Basarabia și pe urmașii lor direcți. Între anii 1814-1842 în Basarabia de Sud au fost înființate 24 de colonii nemțești. Cele 1846 de familii de nemți (8860 de suflete) către anii 1826-1827 posedau deja 131 480 desetine (143 313 ha) de pămînt.

În satul Șabo, de unde se refugiaseră peste Prut țăranii moldoveni în 1812 salvîndu-se de șerbia rusească, a fost înființată colonia francezilor cu acelasi nume. Coloniștii elvețieni au primit în posesiune 9729 desetine (10 604 ha) de pămînt. De asemenea, țarismul a făcut anumite înlesniri evreilor sosiți din Polonia - 16 colonii agricole.

În 1823, la propunerea guvernatorului Voronțov, din guberniile centrale ale Rusiei au fost strămutati în Basarabia peste 20 mii de țărani. Fiecărei familii i s-au pus la dispoziție cîte 30 desetine de pămînt, fiind timp de trei ani scutiți de impozite. Țăranii ruși au fondat circa 100 de localități, majoritatea în ținuturile Akkerman, Bender și Hotin, primind în posesiune 284 mii de desetine

de pămînt. Strămutînd țăranii din guberniile Rusiei centrale, țarismul nu urmărea numai scopul deznaționalizării locuitorilor băștinași din Basarabia, dar si cel al slăbirii mișcărilor țărănesti în guberniile centrale rusești.

Altfel era promovată politica tarismului rus fată de țăranii autohtoni, care doreau să se strămute pe alte pămînturi din Basarabia - acestia nu primeau mai mult de 10 desetine de pămînt pentru fiecare familie. În total în Basarabia, în conformitate cu recensămîntul din 1816, trăiau 73 666 familii tărănești, sau 368 320 suflete, dintre care 9809 familii, sau 49 045 tarani, nu aveau pămînt. Colonizarea Basarabiei de către străini se făcea intens, în mod bine dirijat de guvernul tarist, încît aici procentul de colonizare era mai mare decît în guberniile Taurida, Herson și Ecaterinodar.

Colonizarea de către straini a contribuit la împestritarea populatiei Basarabiei și acutizarea în acest tinut a lipsei de pămînt. Din această cauza multi moldoveni de prin părțile Orheiului si Hotinului emigrau în Caucaz sau în preajma lui, unde pînă astăzi se mai aflà asezări moldovenești. Aceasta a fost una dintre marile tragedii ale populației locale, generată de politica coloniala rusească.

Multi funcționari au devenit în Basarabia hoți adevărati, lucru recunoscut și de contele Kiselev într-unul din rapoartele sale din anul 1816 adresat lui Alexandru I, în care confirma că Harting, ca guvernator civil al Basarabiei, nu numai că prăda averea băștinasilor, dar si se răfuia cu ei, folosind diferite metode de exploatare și înjosire.

N-au fost mai buni nici succesorii acestuia: Bahmetiev, Langeron, Inzov, Vorontov, Krasovski, Fiodorov, Annenkov, Stroganov și alti reprezentanti ai autocratiei țariste. Funcționarul rus Loghinov îi scria lui Vorontov, la 7 iunie 1823, ca Bahmetiev a devenit complice criminal al soției sale și al multor polonezi, greci, armeni, cu care a împînzit Chisinăul. Basarabia, spunea Loghinov, era o provincie lăsată pradă jafului bandei oribile din gubernia Podoliei, pe care o adusese Bahmetiev din Kamenița.

N-a fost la înalțimea misiunii sale nici următorul gubernator, Inzov, care, fiind bătrîn si slab de caracter, n-a putut să tină piept abuzurilor, fiind poreclit de contemporanii săi "grădinar molatic". Nici Vorontov, gubernatorul succesor, n-a fost mai bun.

Situația economică

Războaiele ruso-turce, care s-au încheiat cu anexarea Transnistriei (1792) și a Basarabiei (1812), au ruinat cu desăvîrșire economia Moldovei și Valahiei, au condus la slăbirea relațiilor lor economice cu alte țări din Europa. În unul din rapoartele secrete ale serviciului de spionaj al armatei ruse, descoperit în Arhiva Centrală Istorico-Militară din Sankt-Petersburg (dosarul 18575) se menționa că Basarabia e foarte bogată și poate deveni o colonie prosperă. Din această regiune se proiecta să fie luate herghelii de cai pentru cavaleria rusească, un număr mare de vite cornute mari, turme de oi, lemn pentru construcția navală, materiale de construcție, multă producție agricolă. Se recomanda să fie folosite pe larg lutul, cărămida, țigla, piatra, zăcămintele bogate de sare, peștele, să fie exportate fructe, vinuri, poamă, zarzavaturi.

Toată bogăția Transnistriei și Basarabiei era pusă în serviciul acoperirii nevoilor și intereselor Imperiului Rus. Dacă pînă la cotropire țăranii moldoveni livrau în mod obligatoriu produsele agricole, la prețuri reduse, tătarilor și turcilor, apoi după 1792 și 1812 același lucru îl făceau pentru Rusia. Dacă pînă la 1792 produsele agricole se exportau în Turcia, Austria, Germania, apoi după 1812 cerealele, vinul, fructele și alte produse luau calea Rusiei, care, parțial, la alegerea sa, le exporta unde dorea, trăgînd foloase mari.

Ramura principală a economiei Basarabiei și Transnistriei în această perioada era agricultura. Treptat creșteau suprafețele de pămînt arabil pentru cultivarea cerealelor, viței-de-vie, legumelor. Recolta globală de cereale, după M. Dragnev și P. Sovietov, s-a majorat de la 700 mii de centnere în 1814 pînă la 4.5 mln. de centnere în 1850-1853. Suprafața de pămînt cultivată cu viță-de-vie a crescut de mai bine de 2,5 ori, iar fabricarea vinului - de peste 3 ori. Basarabia și Transnistria deveniseră zone economice importante pentru producerea grînelor, porumbului, cînepei, inului, pentru sericicultură, legumicultură, bostănărit, creșterea raselor productive de vite cornute mari, cai și oi.

Izolarea Basarabiei și Transnistriei de Principatul Moldova, reducerea posibilităților de a face de sine stătător

comerț cu statele europene au impus populației băștinașe și coloniștilor să se ocupe mai intens de meșteșugărit, manufacturi și să procedeze la dezvoltarea industriei. Orașele Chișinău, Bălți, Soroca, Orhei, Bender, Dubăsari, Tiraspol, Cetatea Albă, Ismail, Reni, Sărata, Chilia, Leova, Ungheni, Sculeni, Lipcani, Hotin jucau un rol important nu numai în cadrul repartizării prin comert a mărfurilor industriale, ci și deveniseră centre de fabricare a mărfurilor, ale manufacturii industriale.

La început o dezvoltare rapidă a căpătat-o meșteșugăritul casnic. Peste 4 mii de meșteșugari fabricau îmbrăcăminte, unelte de muncă. Numărul meștesugarilor în orașe a crescut de la 2,6 mii în 1835 până la 7 mii în 1858. Au fost construite întreprinderi pentru producerea manufacturii. În Basarabia și Transnistria se prelucra materia primă agricolă. Au fost construite și funcționau fabrici de săpun, fabrici de textile, fabrici pentru confecționarerea lumînărilor, topitorii de grăsimi, abatoare, fabrici de prelucrare a poamei, fructelor, uscătorii de prune. În Basarabia și Transnistria functionau peste 25 de mori de aburi, multe mori de cai, de apă. Erau vestite în aceste părți fabricile de dărăcit și filat lîna, de țesut covoare, producerea mărfurilor textile. Foarte productiv lucrau fabricile de cărămidă, țiglă, alte materiale de construcție. Numărul întreprinderilor și manufacturilor industriale a crescut de la 150 în 1830 pînă la 450 în 1858.

Mașinile agricole, tehnica necesară agriculturii și întreprinderilor industriale se importau din Anglia, Franța, Austria, Germania, Polonia și din alte țări. Dar si în acest domeniu s-a promovat o politică colonială. Țarismul realiza o politică de protectie a industriașilor rusi. Pe de o parte, Rusia nu dispunea de posibilități pentru a furniza tehnică agricolă în Basarabia și Transnistria, iar pe de altă parte, a impus taxe vamale foarte înalte pentru tehnica și mărfurile industriale care se importau din alte țări. Pentru tehnica și uneltele confecționate din oțel era fixată o taxă vamală de 1 rub. 40 cop. aur, pe cînd în Germania se plăteau numai 50-76 cop., în Austria 50,6 cop. (*Șulțe-Tevernit G.,* Ocerki obșcestvennogo hoziaistva i ăkonomiceskoi politiki Rossii. Sankt-Petersburg, 1901, p. 205, 211). Astfel, Basarabia și Transnistria erau puse în condiții nefavorabile, nu dispuneau de posibilitatea de a importa tehnică pentru dezvoltarea

agriculturii, fabricau mărfuri si le comercializau la preturi de nimic, iar tarifele vamale pentru import erau, de fapt, tot în folosul Imperiului Rus.

Relatiile comerciale ale Basarabiei cu străinătatea se întretineau prin porturile Bender, Ismail, Chilia, Reni. Dar după 1812 negoțul extern devenise mai anevoios, fiind subminat atît de contradictiile în problema orientală dintre Rusia si alte state, cît și de războaiele purtate de tarismul rus în Europa. Cele mai însemnate puncte vamale în Basarabia erau la Ismail, Reni, Sculeni, Sulița Nouă, Leova, Lipcani. În temei din Basarabia se exportau produse agricole.

Multi proprietari din Basarabia doreau sa întretină relații economice cu agenti economici din Moldova de peste Prut, dar întîlneau dificultati foarte mari. Această situatie provoca nemultumirea populatiei fată de regimul tarist (ANRM, f. 5, inv. 2, d. 438, p. 5,39), care a sistat operațiunile de import și export de mărfuri fară perceperea taxelor vamale pentru Moldova. Mărfurile din Basarabia, însă, prin Dubăsari, Hotin, Bender, Tiraspol, Akkerman, Ismail, Reni erau exportate în Rusia fără nici un fel de taxe vamale (ANRM, f. 5, inv. 2, d. 690, pp. 3-4).

Mărfurile principale pentru export din Basarabia erau cerealele: grîul, orzul, secara, porumbul. Dacă în 1812 s-au exportat 81 000 puduri, apoi în 1821 - 347 780, în 1831 - 857 142, în 1847 - 1 355 148 puduri de cereale. Războiul din Crimeea a condus la reducerea exportului pînă la 560 538 puduri. In structura comertului extern al Rusiei cerealele din Basarabia alcatuiau anual 20-35 procente. Prin cresterea exportului din Basarabia s-a intensificat și procesul de exploatare a tăranilor moldoveni. Tot comerțul cu pîine era controlat de bancile, structurile financiare ale Rusiei tariste, venitul de la care nu revenea în Basarabia, ci rămînea în centrele Rusiei.

Exista o legătura directă între politica de export a cerealelor si militarismul rus, agresivitatea lui în Balcani. Basarabia și Transnistria fuseseră atrase în centrul de gravitate al Novorosiei. Odesa controla și realiza operatii de speculă cu întreg exportul din Basarabia și Transnistria (*Novorossiiskii telegraf*, 1888, 11 noiembrie, nr. 42/45"). În 1899 zemstvele din Basarabia se plîngeau că tot "comerțul cu pîine se află în mîinile negustorilor din Odesa" (ANRM, f. 151, inv. 1, d. 20, p. 36).

Într-o stare grea se afla si comerțul intern. Circulația mărfurilor în interiorul Basarabiei a avut un aflux mai puternic în 1812-1828, apoi a scăzut. Dacă în 1828 valoarea mărfurilor realizate a constituit 3 639 329 ruble, apoi în 1850 - numai 418 551 si în 1885 - 1 136 407 ruble. La iarmaroacele din Basarabia volumul circulației banilor s-a redus de la 2 648 000 ruble pînă la 254 097 ruble către anul 1850. Regimul colonial a distrus relațiile comerciale care existau în Basarabia si Transnistria, a inclus aceste regiuni în sistemul comercial rus, dar ele nu puteau concura cu cele rusești. După construirea căilor ferate, datorită cresterii exportului din Basarabia si Transnistria, unele orase din aceste tinuturi "cu totul au sărăcit" (*Odesskii listok*, 1894, 10 ianuarie, nr. 8).

Cotropirea Basarabiei si 'a Transnistriei de catre Rusia țaristă a dăunat mult oraselor moldovenești traditionale. Pînă în 1792 și 1812 orașele și tîrgurile erau linistite, cu o populație preponderent română de cîteva mii de oameni. Așa erau orașele Orhei, Bălți, Dubăsari, Grigoriopol, Cetățile Hotin, Soroca, Bender, Akkerman, Ismail, Chilia și tîrgurile din jurul lor. Insa după anexare a început colonizarea fortată a centrelor principale din Basarabia și Transnistria. În 1792\ A. Suvorov a izgonit populația băștinașă a tîrgului Sucleia si a întemeiat cetatea Tiraspol, care a devenit avanpostul politicii coloniale a Imperiului Rus în Transnistria. Populatia orașului Chisinau a crescut de la 7 mii în 1812 pînă la 87 mii de oameni în 1861. Aceeași soarta au avut-o si orașele Bălti, Florești, Bender, Akkerman, Ismail, Chilia, Cahul, Hotin, Leova etc. Fenomenul ar fi în principiu salutabil, dacă în aceste centre urbane nu s-ar fi cuibărit în fond populația colonistă, venită din Rusia.

Țăranii din Basarabia, care erau cea mai numeroasa pătură socială, stăpîneau 28% din tot pămîntul arabil, în timp ce nobilimea și clerul, care alcatuiau, catre 1861, 3,3% din numărul total al populatiei satesti, stăpîneau 72%. Populatia de la sate era divizată în diferite categorii sociale: 1) taranii dependenti de proprietari, care trăiau pe pamînturile mosierilor si mănăstirilor; 2) micii proprietari funciari - taranii care aveau pămîntul lor în proprietate privata; 3) țaranii așezați pe pămîntul statului; 4) țaranii iobagi (în Transnistria); 5) țiganii; 6) răzeșii. Țarismul n-a îndraznit

să introducă iobăgia în Basarabia, dar a ținut, printr-o serie de legi (ca, de exemplu, "Regulamentul cu privire la țăranii dependenți" - 1834, "Contractul normal" - 1846) să asigure moșierii ruși cu brațe de muncă ieftină, să consolideze dependența țăranilor de la moșieri. Majoritatea țăranilor erau moldoveni, iar stăpînii lor - ruși, nemți, greci, polonezi. Mulți moldoveni din nordul si centrul Basarabiei se angajau argați, muncitori sezonieri la coloniștii din sudul Basarabiei - situație paradoxală, dar cu un pronunțat conținut politic antimoldovenesc, șovin, ce era parte componentă integrală a politicii de rusificare a Basarabiei.

Pentru a-și întări pozițiile sociale în sate, țarismul a susținut dezvoltarea așa-zișilor "țărani ai statului". Aceștia primeau cîte 30 desetine de pămînt și plăteau impozite, avînd anumite obligațiuni față de stat. Dar cel mai bine erau asigurați coloniștii: rușii, ucrainenii, bulgarii, nemții, găgăuzii.

Era similară situația vieții economice și social-politice și în localitățile Moldovei din stînga Nistrului, care intrau în componența guberniilor Herson și Podolia. Cele mai bune terenuri arabile au fost luate de la băștinași de către dvorenii ruși, iar o mare parte din băștinași au devenit țărani șerbi. Astfel, cneazul L. Potiomkin a strămutat cu forța din diferite localități moldovenești de pe Bugul de Sud țăranii moldoveni liberi în latifundiile sale din județul Alexandrov (Alexandria), prefăcîndu-i în țărani șerbi.

Țarismul a încercat să-i atragă de partea sa pe unii boieri moldoveni. O parte din pămînturile arabile, imense moșii din Transnistria au fost repartizate și unor nobili moldoveni, care acceptaseră serviciul în armata rusă. Astfel, peste 10 700 desetini de pămînt pe Iagorlîc a primit boierul Cantacuzino, 11 160 desetine lîngă Cuciurgan a primit boierul Cherstici, iar Sturdza, Remare și Romadan au primit și ei lîngă Iagorlîc, Taslîc și Svinaia Balka cîte 12 300 desetine de pămînt. Boierul Macarescu a primit 17 800 desetine de pămînt lîngă Iagorlîc și Kuialnik, boierul Balș a primit lînga Cuciurgan 18 700 desetine de pămînt, iar boierul Catargi s-a învrednicit a primi lîngă Kuialnikul Mic 24 000 desetine de pămînt.

În total pe la mijlocul sec. al XIX-lea moșierilor din raioanele din stînga Nistrului le aparțineau peste 250

mii desetine de pămînt.

Teritoriul din stînga Nistrului era intens colonizat cu emigranți aduși de țar. În 1793 în localitatea Ciorna, întemeiată de moldoveni, au apărut coloniști armeni. Peste puțin timp denumirea localității a fost modificată în Grigoriopol. Între anii 1804-1817 coloniștii germani au înființat localitățile Gligstal, Neidorf, Țebiricovo ș. a. Au venit și coloniștii bulgari, care au înființat, la confluenta Kuialnikului Mic si Kuialnikului Mijlociu, colonia Catargino. În 1808 coloniștii bulgari au început a se stabili în satul moldovenesc Parcani.

Un șir de localităti din judetul Tiraspol (Tîrnauca, Sucleia, Caragaș, Slobozia, Ciobruci, Hlinaia, Corotna, Nezavertailovca ș. a.) au fost fondate de familii de țarani moldoveni, venite de pe Bugul de Sud, din teamă sa nu fie aserviți de cneazul L. Potiomkin.

Cele mai însemnate localități de tip orășenesc erau Tiraspol, Ananiev, Balta, Olgopol, Alexandria, Ociacov, care erau și centre judetene. Se transformau în mici orășele localitățile Grigoriopol, Dubăsari, Bîrzul, Rîbnita, ultima intrînd în componenta judetului Olgopol din gubernia Podolia.

Guvernul tarist supunea țărănimea unor forme de exploatare tradiționale: birul, impozitele, întreținerea armatei etc. Una din formele de exploatare a țărănimii era "corvoada". Acest "bici" țarist a lovit crunt în țărani în timpul războaielor ruso-turce din 1828-1829 si 1853-1856. Numai din circumscriptia militară Bender a fost folosită, în anii 1853-1856, munca de corvoada a 32 367 țărani zilnic. Țăranii erau mobilizati cu mijloacele lor de transport și cu hrana lor să facă întărituri, să transporte munitii pe front, să aprovizioneze cu furaj armata (ANRM, f. 2, inv. 1, d. 6572, p. 73-78).

Aceste condiții grele de viată cauzau intensificarea luptei de eliberare națională, izbucnirea unor actiuni spontane ale maselor țărănești împotriva asupritorilor. Protestele țăranilor îmbrăcau cele mai diferite forme: plîngeri la autorități, miscări pentru strămutarea pe pămînturile de stat, refuzul de a îndeplini prestațiile feudale etc.

Revoltele țărănești care au avut loc după anexarea pămînturilor Moldovei dintre Nistru si Bugul de Sud, iar mai apoi și dintre Prut și Nistru la Rusia raspundeau întru totul criteriilor unei miscări de eliberare nationala,

formînd un torent unic. Formele actiunilor protestatare din cadrul acestei mișcări erau: refuzul țăranilor moldoveni de a acorda ajutor gratuit, conform indicatiilor guvernului țarist, coloniștilor străini; apărarea pămînturilor, care se intenționa să fie cedate de administratia țaristă coloniștilor germani, ruși, bulgari, găgăuzi, armeni sau greci; refuzul de a-și da copiii să învete în școlile rusesti; înaintarea cererilor de a se utiliza în administratia Basarabiei și în școală limba română etc. O formă clară de rezistență în cadrul acestei miscari erau si cererile boierilor moldoveni în fata țarului de a-i destitui pe unii functionari prea lacomi. De exemplu, cererea boierilor moldoveni, trimisa lui Alexandru I, de a-l destitui pe generalul Harting din functiile sale și de a-l înlocui cu o altă persoană mai moderată, dupa ce acesta în 1813 uzurpase nu numai puterea militară, dar si functia de guvernator civil al Basarabiei.

În anii 1820-1828 intelectualii basarabeni Ignatie si Manole Chioru (Telenesti), Musa Avraam (Glodeni), Anastasie Ciolac (Bender), Iancu Schina (Chisinau), Costache Țigară, arhimandritul Luca (Lăpușna), Feodosie Hristodul (Leușeni), Nicolae Purice (Reni) au fost urmăriti de politia țaristă și învinuiti ca cereau unirea Basarabiei cu Moldova de peste Prut.

Un anumit rol în trezirea constiintei nationale a populației din această zona l-a jucat mitropolitul Basarabiei Gavriil Bănulescu-Bodoni.

Mulți dintre boierii moldoveni, cele mai luminoase minți ale Moldovei formulau problema retrocedarii Basarabiei, a altor pamînturi cotropite de Rusia de la Moldova în urma războaielor ruso-turce. Basarabenii si transnistrienii au fost sustinuti, în lupta lor pentru respingerea jugului Rusiei tariste, de fratii lor de peste Prut. Problema eliberarii și retrocedării teritoriilor ocupate a fost enuntată mai tîrziu de factorii de decizie ai Țării Românesti - pe timpul domnitorului Ion Vodă Caragea prin Frederih Lentz, reprezentantul sau la Viena. Nu fără stirea Portii, Caragea a stăruit ca Lentz sa-l cheme pe Metternich sa pună în fata Congresului de la Viena chestiunea retrocedării Basarabiei.

Din nefericire, reprezentantii intelectualității ruse, sositi cu diferite scopuri în Basarabia si Transnistria, n-au susținut miscarea sociala si de eliberare natională din aceste provincii. Organizatia din Chisinau a

decembriștilor "Uniunea propășirii" (M. F. Orlov, V. E. Raievski, C. A. Ohotnikov), "Societatea de Sud" (P. J. Pestel, A. P. Iusnevski), Loja Masonică "Ovidiu" condusă de P. S. Pușcin, cunoscutul poet A. S. Pușkin si altii, nu au ajutat cu nimic forțele care luptau pentru scuturarea jugului colonial rus. Aceste organizatii activau în mod ilegal, nu aveau legături cu masele populare, cu tăranii, muncitorii sau cu intelectualitatea băștinașă. Miscarea democratică rusă n-a exercitat acea "colosală influentă", cum se afirmă, asupra luptei de eliberare națională din Basarabia și Transnistria, deoarece reprezentantii ei promovau ei înșisi o politică colonială. În problema anexării Basarabiei și a Transnistriei, decembristii, A. S. Pușkin, Loja Masonică activau împreună cu tarul Alexandru I, cu toată administratia rusă, luptau pentru consolidarea sistemului colonial rus pe aceste meleaguri.

Problema Basarabiei a fost lansată din nou în urma slăbirii Rusiei în războiul din Crimeea (1853-1856). Puterile europene, la Congresul de pace de la Paris din 30 martie 1856, i-au impus Rusiei obligatia sa restituie Moldovei Basarabia de Sud cu orăselele Cahul, Bolgrad si Ismail avînd o suprafată de 10 288 verste pătrate si o populatie de 127 330 oameni. Astfel, locuitorii din sudul Basarabiei au avut fericirea să participe la marea operă a Unirii Moldovei cu Țara Românească într-un Stat Românesc unitar, apărut pe arena istoriei în urma dublei alegeri a lui Alexandru Ioan Cuza în ianuarie 1859.

Cultura

Fiind smulsă cu fortă din trupul Principatului Moldova, Basarabia a devenit, după 1812, o colonie si sub aspect spiritual. Regimul țarist urmărea scopul distrugerii culturii naționale românești.

Se știe că pînă la 1812 Basarabia și Transnistria aveau o cultură națională unitară bine dezvoltată. Viața culturală se desfășura în acea perioadă de fapt în jurul bisericilor, unde copiii boierilor studiau de obicei religia - Vechiul și Noul Testament, elemente ale vietii civile etc.

În conformitate cu informația care ni s-a păstrat de la mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în 1812 în Basarabia funcționau 749 biserici pentru 755 sate și orașe, 12 mănăstiri și 13 schituri. Multe dintre aceste

biserici erau și centre ale culturii românești. Nivelul culturii, puritatea morală a moldovenilor din Basarabia i-au uimit chiar și pe unii funcționari din administrația colonială. Centre de cultură erau și cetățile Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail, Orhei, Soroca.

La zidirea cetăților, bisericilor, mănăstirilor se folosea munca și harul celor mai buni meșteri populari, pictori, arhitecți. Adevărate monumente ale culturii noastre materiale sînt biserica sf. Dumitru din Orhei zidită de Vasile Lupu, biserica din Căușeni, ornamentată de zugravi moldoveni și restaurată de Scarlat Grigore Ghica și Grigorie Calimachi, bisericile din Chilia, Cetatea Albă, Dobrușa, Căpriana, Hîncu, Condrița, Vărzărești, Saharna, Țigănești, Hîrjauca și multe altele.

Și în Transnistria funcționau circa 100 biserici moldovenești, multe dintre ele fiind și centre de cultură națională. Ștefan Ciobanu sublinia că boierii moldoveni au înaintat o petiție de protest guvernului rus în care se spunea că e o "mare calomnie" a spune că Basarabia nu are cultura ei (*Ciobanu Ștefan, Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă.* Chișinău, 1992, p. 23). Unul dintre primii viceguvernatori ai Basarabiei, F. F. Vighel (1781-1856), scria că "moldovenii simpli sînt, probabil, cei mai neprihăniți din lume. Aflîndu-se în robie, ei au păstrat o extraordinară curățenie a moravurilor. În pofida exemplelor proaste, dînșii nu cunosc tîlhăria, nu au patima beției, sînt blajini. Iar devotamentul soțiilor și virginitatea fetelor sînt respectate ca cele mai obișnuite virtuți" (vezi: *F. F. Vighel. Zapiski.* M., 1892, partea VI, p. 11).

Dacă în Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea se afirma treptat cultura alimentată din valorile umanismului, iluminismului și romantismului european, în Basarabia dezvoltarea în această direcție a culturii naționale românești a fost blocată. Factorul predominant în politica guvernului țarist față de Basarabia anexată deveni rusificarea forțată, intensificarea procesului de asimilare spirituală a moldovenilor.

Afirmațiile istoricilor ruși și sovietici că școala în Basarabia s-ar fi aflat într-o stare deplorabilă, că aici pînă la 1812 nu existau nici școli, nici știutori de carte, contravin flagrant adevărului. Din contra, la confluența secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, în Basarabia, ca și în toată Țara Moldovei, erau deja puse temelii serioase

pentru crearea sistemului de școală românească. Funcționau școli domnești, mănăstirești, școli parohiale, se dezvolta învățămîntul particular și familial. Asemenea școli funcționau la Iași, la mănăstirile și bisericile din Noul Neamț, Cetatea Albă, Căpriana, Hotin, Căușeni, Orhei, Suruceni, Vărzărești, Hîncu, Curchi, Dobrușa, Rădăuți, Lăpușna, Frumușica, Chilia etc. La Chișinău trăia și activa dascălul Ștefan de la Putna (se presupune că a fost elev la școala lui Vartolomeu Măzăreanul), care avea școala sa pentru a învăța copiii să scrie și să citească. Dascălul Ștefan Istrati avea școala sa în comuna Bumbăta. Preotul Lupu Vartic era și învățător la școala sa din comuna Ișnovăț, județul Orhei, iar după aceea la școala din Stețcani, același județ. La mănăstirea Curchi, județul Orhei, preotul Dimitrie Sulima a înființat o școală pentru copiii de preoți. La Chișinău în 1800 erau 3 școli, inclusiv școala grecească de pe lîngă biserica Arhanghelul Mihail. Astfel de scoli au funcționat la Movilău, Soroca și în alte orașe și sate din Basarabia. Toate aceste fapte demonstrează că în Basarabia a existat o veritabilă școală românească. Dar cu anul 1812 a demarat un alt proces cultural - cel dictat de regimul țarist. Cea mai statornică și mai puternică instituție în această perioadă a rămas biserica. Consecințele alterării procesului firesc de evoluție culturală sînt cu atît mai dureroase, cu cît distrugerea lui era promovată și de o parte a preoțimii din Basarabia antrenată în opera de rusificare a populației; preoții care refuzau să realizeze această politică antipopulară erau eliberați din funcție, fiind nevoiți să se refugieze peste Prut.

Sistemul de învățămînt romănesc din Basarabia după 1812 a fost treptat marginalizat si substituit cu cel rusesc. Administratia rusească avea nevoie de funcționari, clerici cunoscători de limbă rusă, devotați puterii țariste.

Perioada de autonomie a Basarabiei a coincis în mare parte cu păstorirea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, promotor neobosit al culturii bisericești în limba moldovenească (română), ca mijloc de conservare a identitătii nationale. La 31 ianuarie 1813, datorită energiei depuse de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, la Chișinău s-a deschis prima școală, sub dominația rusească, Seminarul Teologic. Studiile se realizau în limba rusă. Limba română se studia ca obiect obligatoriu. În această școală bisericească și-au făcut studiile mulți oameni de

cultură din Basarabia.

În 1816 pe lîngă Seminarul Teologic s-a deschis "Pensionul nobilimii", avînd scopul de a pregăti "pentru regiune oameni capabili și folositori, funcționari cunoscători ai limbilor rusească și românească" (*Moldovan L. Istoria românilor. - Moldova Suverană*, 1992, 5 noiembrie). Fiind prima școală laică sub regimul rusesc, "Pensionul nobilimii" pregătea cadre care să servească cu credință administrația rusă. Numărul moldovenilor care studiau aici era foarte mic. Se admiteau de fapt numai odraslele nobilimii ruse sau ale nobilimii băștinașe care acceptase sistemul colonial rus. În 1833 s-a înființat o nouă instituție de studii secundare civile - "primul liceu" din Chișinău, în care limba română se preda ca obiect obligatoriu, iar mai apoi - numai facultativ.

Printre școlile laice un anumit rol l-au jucat școlile lancasteriene -"școli de învățătură reciprocă". În 1820 au fost trimiși la Petersburg "trei tineri moldoveni" (I. Hîncu, T. Bobeică și L. Kunițky), care știau și ceva rusește, să studieze metodica lui Bell Iosif-Lancaster (1771-1838) pentru a deveni profesori în școlile lancasteriene din Basarabia. Peste 6 luni aceștia s-au întors în Basarabia, au alcătuit materialele didactice necesare, iar în 1824 s-au deschis primele trei școli lancasteriene: la Chișinău - sub conducerea lui I. Hîncu, la Bălți - a lui T. Bobeică și la Ismail - a lui L. Kunițky. Mai tîrziu au fost deschise asemenea școli și la Bender, Hotin, Orhei, Soroca și Cahul. Către 1848 în Basarabia funcționau deja 12 școli lancasteriene cu 540 elevi. E mult sau puțin? Desigur, e insuficient dacă luăm în considerație că în Basarabia erau peste 1760 de sate, orășele și tîrguri, și toți copiii și-ar fi putut face studiile după acest sistem.

Însă nu toate aceste școli au supraviețiut, majoritatea fiind închise. Multe au fost și laturile negative ale lor. De pildă, în ele își făceau studiile numai băieții, fetele fiind nevoite să studieze în școlile particulare. Și mai nociv, din punctul nostru de vedere, era faptul că aceste școli se foloseau ca instrument eficient de rusificare. Guvernatorul Voronțov dăduse indicații secrete ca în aceste școli instruirea să se facă cu precădere în limba rusă (*Moldova Suverană,* 1992, 5 noiembrie).

După 1828 la Chișinău, Bender, Bălți, Akkerman, Hotin, Ismail s-au deschis o serie de "școli ținutale",

unde studiile se făceau numai în limba rusă. Boierimea basarabeană era nemulțumită și a cerut predarea în limba română în școlile ținutale, dar fără rezultat.

Paralel cu învățămîntul laic s-a dezvoltat, în primul rînd, învățămîntul bisericesc. După deschiderea Seminarului Teologic au fost înființate școli parohiale la Chișinău, Dubăsari, Tiraspol, Grigoriopol, Cetatea Albă, Orhei, Dobrușa. În 1838 se deschid școli primare bisericești. Către anii 1844-1850 în Basarabia funcționau deja 326 școli primare bisericești, avînd 346 profesori și 5177 elevi - copii ai țăranilor. Dar activitatea acestor școli nu convenea administrației rusești, deoarece ele contribuiau, într-o oarecare măsură, la trezirea conștiinței naționale a basarabenilor. Din acest motiv majoritatea lor a fost suspendată. Către 1855-1856 în Basarabia funcționau numai 159 școli primare bisericești, unde lucrau 207 profesori și studiau circa 1860 elevi. Administrația țaristă a minimalizat influența acestor școli, în ele studiindu-se doar *Citirea, Aritmetica, Gramatica rusă, Retorica limbii ruse, Istoria Rusiei, Geografia Rusiei, Geografia generală* a lui Bufier, *Elemente aritmetice arătate firești, Gramatica teologicească*, alcătuită după Bogoslovia lui Platon și alte cîteva obiecte.

O trăsătură caracteristică a învățămîntului din Basarabia era orientarea lui spre dezvoltarea ramurilor economiei locale. În 1842 la Chișinău a fost deschisă școală de pomicultură, care pregătea specialiști pentru moșiile boierimii ruse și locale. Această școală a jucat un anumit rol pozitiv în dezvoltarea culturii basarabene.

Odată cu colonizarea Basarabiei au apărut școli bisericești în coloniile nemțești cu învățători remunerați de către enoriașii parohiilor bisericii catolice. Un învățător avea circa 300 de elevi, iar după 1858 - 165. Din 1839 se introduce în localitățile nemțești învățămîntul obligatoriu pentru toți copiii coloniștilor germani în vîrstă de 7-15 ani. Primii învățători erau dintre coloniști, iar mai apoi, în 1844, au fost aduse cadre specializate din Germania. Apare prima școală germană "Werner-Schule" din Sărata, care era finanțată particular. Însă și aceste școli mai tîrziu au fost rusificate. În 1891 2/3 din obiectele de studiu erau predate în limba rusă (*Patrimoniu*, 1991, nr. 3, p. 20). Unul dintre foștii diriguitori ai Basarabiei recomanda să fie deschise de urgență în toate localitățile din Basarabia școli cu predarea

numai în limba rusă. Astfel, sublinia el, "vom avea speranța că tinerele generatii de moldoveni basarabeni, daca va fi dirijat cu chibzuință procesul de instruire, vor fi educate în spirit rusesc, contopindu-se apoi organic cu Rusia" (*Batiușkov P. N. Basarabia*. St-Petersburg, 1892, p. 376).

E locul să mentionăm că situatia aceasta a fost o consecintă a perioadei de reactiune, inaugurată de reprimarea rascoalei decembriștilor (1825), care s-a resimtit si în Basarabia. Lipsindu-se apoi de statutul său de unitate autonomă si fiind redusă la situatia de parte a guvernămîntului general "Novorossia", Basarabia a fost supusă unui proces de rusificare silnică masivă.

Dacă în prima jumătate a sec. al XIX-lea, în Principatul Moldova apar mai multe reviste si ziare (*Albina Românească*, *Dacia Literară*, *Propășirea*, *Arhiva Românească* si altele), în Basarabia presa de limbă română a avut o soartă vitregă. În primul rînd, în 1830 a fost închisă complet frontiera de pe rîul Prut. Din acest an tarismul a interzis răspîndirea presei, literaturii românesti, editate în Moldova de peste Prut. Au fost introduse cenzura publicatiilor, controlul la punctele vamale, a început propagarea intensă a presei de limbă rusă. Limba română (numită oficial moldovenească) a fost izgonită treptat din scoli si din biserică. Cu începere din deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea forma literară a limbii noastre materne în spațiul basarabean începe să dispară. Petre Hanes scria că "influenta rusă" asupra limbii române din Basarabia a si cauzat "diferentierea vorbirii moldovenesti de vorbirea muntenească" (*Hanes P. Dezvoltarea limbii române în prima jumatate a secolului XIX*. Buc., 1926, p. 218). Acest proces era promovat cu insistentă si încurajat de sistemul colonial tarist în scopul separării artificiale a limbii, literaturii, culturii "moldovenesti" de limba, cultura si literatura românească. În acea perioadă s-au pus bazele luptei acerbe contra românismului în Basarabia și constituirii artificiale (desigur, cu mari mijloace financiare) a "poporului moldovenesc" si a "limbii moldovenesti".

Literatura religioasă. Un mare rol în viata culturală a Basarabiei l-au jucat tipăriturile bisericesti, editarea altor cărti cu caracter religios. Dar si aici s-a urmărit scopul realizării politicii coloniale tariste.

Prin activitatea lor culturală în această perioadă s-au

evidentiat mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni si continuatorul operei sale, arhiepiscopul Dimitrie Sulima. Aceste două figuri remarcabile, reprezentanti ai bisericii, au muncit cu mult sirg pe tárímul editării literaturii bisericesti. Meritul lui Banulescu-Bodoni constá in faptul ca el a rámas cu credinciosii basarabeni, nu s-a refugiat in Rusia, a activat in interesele populatiei bástinase. Originar din Ardeal, si-a făcut studiile la Academia Duhovnicească din Kiev, apoi, fiind sustinut de conducerea Rusiei, a devenit mitropolit al Kievului, iar mai tírziu exarh al Mitropoliei Moldovalahiei. După anexarea Basarabiei este numit de cátre Sfíntul Sinod al bisericii ortodoxe ruse mitropolit al Basarabiei. La insistenta lui St. Sinod a permis Mitropoliei Basarabiei sà editeze ín limba română cárti bisericesti. Scopul urmàrit era sà inzestreze bisericile, mánástirile, schiturile cu cărti duhovnicesti ín limba natională, "acea latineasca, fiindcă din ea se trage si se poate ímbogati acea natională" (*Ciobanu Stefan. Cultura româneascà in Basarabia...*, p. 35).

La 31 mai 1814 este deschisa Tipografia din Chisinău eveniment important in viata culturală a Basarabiei. Mitropolitul Gavriil Bànulescu-Bodoni a tradus, a ingrijit, a corectat aproape toate tipăriturile editate ín această tipografie in primii ani de fiintare a ei. Astfel, sub conducerea si cu participarea lui nemijlocită au fost traduse si editate ín 1815-1820 următoarele lucrări: *Liturghia, Molitvenic, Tedeumul de rugăciuni, Ciastlov, Psaltirea, Registrul moldovenesc pentru parastas, Rinduiala Panihidei, Noul Testament, Biblia, Rinduiala sfíntirii bisericii, Típicul, Bucoavna moldovenească* și altele.

Ștefan Ciobanu sublinia cà sub aspect tehnic cártile tiparite de Gavriil Bănulescu-Bodoni "sint o continuare a vechii arte românești de tipar. Ele poartă pecetea aceleiasi grìji a editorului pentru a da o carte frumoasă "(*Ciobanu St. Cultura românească în Basarabia...*, p. 52)

"Mitropolitul Gavriil a dat bisericii basarabene o directie nationala românească, care a dominat în tot timpul stápinirii rusesti" (*Idem*, p. 51). La biserica Sfintul Ilie din Chisinău, ca si la alte biserici din Basarabia, cărțile tipărite de mitropolitul Gavriil au fost folosite pentru serviciul divin chiar si după eliberarea Basarabiei de sub jugul Rusiei tariste.

După moartea mitropolitului Gavriil (1821) cauza lui a fost continuată cu mari dificultăți de arhiepiscopul Dimitrie Sulima, de origine ucrainean, născut în 1772 în tîrgușorul Novaia Vodologa din guvernămîntul Krakoviei. Dimitrie Sulima a absolvit Seminarul Teologic din Poltava, unde fusese profesor si rector Gavriil Bănulescu-Bodoni, apoi a urmat școala de marină din Nicolaev. După 1812, cu concursul lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, a fost numit vicar al Mitropoliei Basarabiei, iar între 1821-1844 a ocupat postul de arhiepiscop al Basarabiei.

În această perioadă au fost editate o serie întreagă de lucrări: *Instrucția pentru bulgarii coloniști, așezați în Basarabia* de I. N. Inzov; *Bucoavnele româno-rusești, Pentru datoriile presviterilor de popor, Urmarea cîntării de rugăciune cei de mulțămire către Domnul Dumnezeu, Rînduiala panihidei, Instrucția Bisericilor mai jos însemnate, Datoriile călugărilor a unora către alții în viața lor cea de obicei, Începuturile învățăturii creștinești, Catehismul mare* și altele. După 1844 la Tipografia din Chișinău sînt retipărite cărtile editate anterior în Țările Românești. Majoritatea lor prezentau un viu interes și se răspîndeau în bisericile atît din Transnistria, cît și din Moldova de peste Prut. În anii 50-60 ai sec. al XIX-lea au fost, de asemenea, tipărite lucrările: *Penticostarionul, Evanghelia, Tipicul Moldovenesc, Apologhionul, Octoih, Ciaslovne, Catehismul creștinesc ortodox, Învățăturile catehizice, Colecțiune de bucăți cu conținut dogmatico-religios* și altele.

În 1883 tipografia eparhială a fost închisă Aceasta a constituit o lovitură serioasă culturii românesti, dată de arhiepiscopul Chisinăului si Hotinului Serghie. În această perioadă se intensifică politica de deznaționalizare a basarabenilor, se interzice editarea literaturii în limba română. Pentru acesti ani fixăm apogeul realizarii politicii și ideologiei de rusificare a băștinașilor basarabeni după actul anexionist din 1812, care a condus la sărăcirea considerabilă a fondului lexical de bază si la pătrunderea masivă a rusismelor în limba noastră.

Literatura artistică. Procesul literar din Basarabia a evoluat, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în condițiile economice, politice, culturale create de Rusia țaristă. În pofida eforturilor administrației rusești, în această perioadă s-au mentinut anumite trăsături comune

ale literaturii din Basarabia și Principatul Moldova. Această unitate era păstrată și promovată de necesitățile luptei de eliberare națională comună, ale dezvoltării culturii naționale pe întregul areal etnic românesc. E. Levit afirmă că procesul literar din Basarabia și Moldova de peste Prut nu s-a "bifurcat dintr-o dată" și ramificările lui nu s-au îndreptat îndată după 1812 "pe un făgaș aparte". Dezvoltarea istorică, comunitatea tradițiilor culturale, comunitatea de limbă au contribuit la dezvoltarea în mare măsură unitară a culturii, limbii și literaturii românești pe ambele maluri ale Prutului și ale Nistrului (Vezi: *Istoria literaturii moldovenești,* v. 1, Chișinău, 1986, p. 415). Comunitatea procesului literar românesc după anul 1812 "a fost susținută în continuare de contactele nemijlocite dintre oamenii de litere din Basarabia și din Principatul Moldovei, contacte care erau înlesnite, în special, prin călătoriile și prin trecerile scriitorilor, prin așezarea cu traiul dintr-un loc în altul" (*Idem*, p. 415). Astfel, în Moldova de peste Prut au activat A. Donici, A. Russo, originari din Basarabia, iar la Chișinău și în alte județe s-au aflat scriitorii de peste Prut Matei Millo, Ioan Cantacuzino, Constantin Conachi, Ioan Prale Moldovanul, Alexandru Beldiman, Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi și alții. Constantin Stamati, originar din Huși, de asemenea, a trăit și a creat în Basarabia. Cert este, însă, faptul că după 1812 procesul literar se bifurcă treptat, care bifurcare capătă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un caracter mai pronunțat.

În Moldova de peste Prut au activat în această perioadă Ioan Prale Moldovanul, Matei Millo, Nicolae Dimachi, Costache Conachi, Mihail Cucereanu, Alexandru Hrisoverghi, Gheorghe Săulescu, Vasile Pogor, Ionică Tăutu, Alecu Russo, Gheorghe Asachi, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri și alții. Operele scriitorilor români erau bine cunoscute în Basarabia.

Ion Nistor scrie că publicațiile de peste Prut (*Curierul Românesc, Albina Românească*) ajungeau și în Basarabia. Intelectualii basarabeni se bucurau sincer de apariția fiecărui nou ziar românesc. Iar în ianuarie 1830 *Curierul Românesc* scria că în Basarabia sînt buni români care fac cinste neamului românesc. Printre aceștea erau numiți C. Stamati, A. Leonard, V. Costache, C. Tufescu și alții.

Dar e cert faptul că în Basarabia literatura se dezvolta

mai slab în comparație cu Bucovina, Transilvania, Țara Românească și Moldova de peste Prut. Însă ar fi o greșeală să se afirme că această provincie a fost "stearpă pe ogorul literar" (*Ciobanu St. Cultura românească în Basarabia*, p. 153). Ar fi o concluzie pripită și profund subiectivă, deși este un adevăr amar că Basarabia din prima jumătate a secolului al XIX-lea rămînea un teritoriu subjugat și talentele noi nu puteau răsări viguros și nestingherit în condițiile regimului țarist.

Cu toată certitudinea putem afirma că în Basarabia au fost reprezentanți destoinici ai literaturii artistice, care au contribuit la dezvoltarea literaturii românesti în ansamblu. Mărturie sînt operele lui Constantin Stamati (1786-1869), Alexandru Hîjdău (1811-1872), Alexandru Donici (1806-1866), Boleslav Hîjdeu (1812-1886), Teodor Vîrnav (1801-1868), Ion Sîrbu (1808-1883) și ale altor condeieri.

În operele lui Constantin Stamati (*Eroul Ciubăr-Vodă, Roman din Vrancea, Fiica lui Decebal și Armin cîntărețul, Neneaca, cuconașul ei și dascălul, Muza românească*), în publicistica lui și-a aflat oglindire trecutul istoric al românilor din Moldova, s-au pus în lumină crîmpeie din trecutul cețos al Daciei lui Decebal, s-a oglindit trecutul și prezentul patriei românesti. Constantin Stamati a fost unul dintre promotorii activi ai romantismului și iluminismului în literatura românească din Basarabia si valorificatorii tradițiilor, folclorului, istoriei poporului, a analizat mai multe probleme sociale ale secolului al XIX-lea.

Scriitorul basarabean Alexandru Hîjdău este autorul a peste 80 de poezii patriotice, a nuvelei *Domnia Arnăutului* și al altor lucrări literare de valoare. Prin creația sa a contribuit la dezvoltarea literaturii românesti în ansamblu, fiind înalt apreciat de M. Kogălniceanu, C. Stamati și de alti contemporani ai săi. Fiind inspirat din istoria si viața poporului, A. Hîjdău a cîntat si elogiat patriotismul, prietenia dintre popoare, dreptatea, adevărul. Împreună cu fratele său, Boleslav Hîjdău, a "înfiripat literatura moldovenească" de limbă rusă din Basarabia. Majoritatea lucrărilor lui A. Hîjdău au fost publicate în revistele de limbă rusă și nu erau cunoscute în Moldova. Numai în 1840 Mihail Kogălniceanu a inserat în *Dacia literară* o listă a publicațiilor lui A. Hîjdău, ce urmau să fie adunate și publicate pentru cititorul român: *Cîntece*

istorice ale Moldovei - o legendă asupra lui Petriceicu Vodă, *Povestea lui Duca-Vodă, Cugetări moldovenești, Despre literatorii Basarabeni, Cîntece populare ale Moldovei, Elena, fiica lui Ștefan cel Mare* și altele.

În lista literaților din Basarabia se înscrie și Teodor Vîrnav (1801-1868). Conform opiniei lui Șt. Ciobanu, lucrarea autobiografică *Istoria vieții mele* a lui Teodor Vîrnav este o operă "sinceră, prietenoasă a unui om simplu, dar plin de înțelepciune, de practicismul real al vieții". Folcloristul Artur Gorovei afirma că Teodor Vîrnav a scris "un volum de poezii, ce cuprinde o mulțime de satire la adresa persoanelor care jucau un rol în societate pe timpul cînd trăia Vîrnav" (*Ciobanu Șt. Cultura Românească în Basarabia*, p. 157).

Ion Sârbu a fost autorul culegerii de poezii *Alcătuirile*, editată la tipografia lui Popov din Chișinău. El s-a născut în 1808 în satul Mășcăuți, județul Orhei. N-a urmat nici o școală, învățînd carte cu ajutorul dascălului. A citit foarte mult, cunoștea bine literatura, fiind și un bun gospodar. Activitatea sa literară a început-o cu traducerea fabulelor unor scriitori ruși, mai ales ale lui I. Krîlov. În 1851 editează culegerea *Fabule*. Această cărticică conținea 50 de fabule - *Bogatul și săracul, Momița, Elefantul și cățelul, Cioara și vulpea, Lupul și vulpea, Porcul, Momița și oglinda* și altele. În volumul de poezii *Alcătuirile* Ion Sîrbu și-a exprimat dragostea pentru Moldova, "țară frumoasă, cu pămînt bun și îmbelșugat". Era preocupat de problemele sociale și filosofice, de categoriile morale fericire, dreptate, trecut si viitor. Operele lui au văzut lumina tiparului în Basarabia, fiind răspîndite în mediul intelectualilor din provincie. Desi cu multe fisuri de ordin lingvistic, de versificare, poeziile lui I. Sârbu au avut o influență pozitivă în acea perioadă si ar trebui apreciate la justa lor valoare.

O trăsătură caracteristică a literaturii basarabene era faptul că traducerile, sub aspect cantitativ, predominau asupra literaturii originale. Administrația colonială țaristă încuraja traducerea si propagarea operelor literare rusesti. Nu întîmplător într-un timp relativ scurt au fost traduse din limba rusă unele opere ale lui A. Cantemir, odele lui G. Derjavin, fabulele lui I. Krîlov, cîte ceva din creația lui A. Puskin. Procesul literar era supus unui control rigid din partea administratiei ruse, ceea ce a si determinat

faptul că, dacă în Moldova de peste Prut erau traduse operele de mare valoare ale autorilor din Europa, apoi în Basarabia traducătorii se limitau doar la operele scriitorilor ruși.

Interesul pentru opera lui A. Pușkin se explică, de exemplu, prin faptul că el s-a inspirat și din folclorul românesc din Basarabia. Avînd o impresie subiectivă despre viața, modul de trai al moldovenilor, A. Pușkin s-a manifestat, în timpul exilului său în Basarabia, ca un reprezentant al Rusiei, aflîndu-se tot timpul în mediul reprezentanților armatei ruse de ocupație: M. F. Orlov, V. F. Raevski, C. A. Ohotnikov, P. S. Pușcin, A. G. Nepenin, P. I. Pestel și alții. Aflarea lui A. Pușkin la Chișinău a fost importantă pentru biografia sa literară, dar n-a fost semnificativă pentru dezvoltarea literaturii românești din această provincie.

În ansamblu, literatura basarabeană pășește de la anonimat spre apariția unor personalități literare considerabile. Desfășurarea procesului literar aici a fost determinată de condițiile grele economice și politice, care au influențat conștiință literară. E semnificativ faptul că literatura și publicistica basarabeană au reflectat mișcările populare, evenimentele istorice, ideile umanismului, romantismului. Prin literatura Basarabiei s-a contribuit în mare măsură la păstrarera limbii materne a poporului băștinaș.

Cercetărilor științifice le revine un loc considerabil în dezvoltarea procesului cultural din Basarabia. Unul dintre cei mai cunoscuți savanți basarabeni era pe atunci Alexandru Hîjdău. Majoritatea operelor lui tratează despre folclorul, istoria, filozofia românilor. În 1833-1840 el a publicat în *Zaporojskaia starina, Telescop, Molva*, cîntece folclorice moldovenești. A studiat și a propagat moștenirea filozofului și poetului iluminist G. S. Skovoroda (a publicat în *Odesskii vestnik* articolul *Socrate și Skovoroda*). Cea mai însemnată operă filozofică a lui A. Hîjdău este *Problema timpului nostru*, în care a determinat unele principii de ordin teoretic ale istoriei ca știință și proces social, a analizat rolul personalității, al maselor populare în istorie, a precizat rolul culturii naționale în viața poporului. Ideile lui A. Hîjdău rămîn actuale și în prezent. Referindu-se la vechea glorie a Moldovei, el scria: "Fără istorie nu există patrie, iar fără dragoste de istorie nu poate exista dragostea de patrie". A. Hîjdău era o

personalitate instruită multilateral. În domeniul biologiei a scris monografia *Flora Basarabiei* (1835). În același an a devenit membru-corespondent al Societății agricole din Odesa.

Unul dintre filozofii de vază care se interesa și de problemele Basarabiei a fost Alexandru Sturdza, om de cultură aleasă. A pledat pentru ca în Basarabia drepturile și obiceiurile moldovenești nu numai să fie păstrate, dar și propagate. A. Sturdza a lăsat o moștenire bogată, mai ales lucrări cu caracter teologic în limbile rusă și franceză. Printre acestea au fost: *Enhirid, adică mînelnic al pravoslavnicului hristin* (1832), *Învățături religioase, morale și istorice* (1844), *Epistolii sau scrisori despre datoriile sfinților direguitori preuțești* (1843, 1851) și altele. F. F. Vighel, fost viceguvernator al Basarabiei, scria, în amintirile sale, că A. Sturdza "nu-și ascundea dorința de a vedea Moldovlahia ca o împărăție deosebită (independentă) împreună cu Basarabia, Bucovina și Transilvania" (*Vighel F. F. Vospominania.* M., 1865 v. VI, p. 104). El n-a susținut politica de rusificare a Basarabiei. Anume de pe aceste poziții a cercetat mai multe categorii filosofice - "amor", "glorie", "ideal", "idoli ai inimii omenești", "popor", "interesele preoțimii" etc. Regreta că era "fiu din părinți emigranți". A fost o personalitate din epoca anterioară renașterii naționale.

În această perioadă s-au și făcut primele încercări de investigații în domeniul istoriei Basarabiei. Iată titlul unui discurs al lui A. Hîjdău: *Suvenire de cele trecute, de cele de față și arătate de cele viitoare a Moldovei*, publicat în *Dacia literară* din 1840.

Problemele istoriei Basarabiei au constituit și interesul susținut al lui Constantin Stamati. Cunoscutul scriitor si cercetător publică lucrarea *Despre Basarabia și despre cetățile ei vechi* în revista *Memoriile societății de istorie și antichități din Odesa* (1850, v. II, pp. 803-815). C. Stamati afirmă că cetatea Sorocii a fost zidită de moldoveni sub domnia lui Ștefan cel Mare, că și cetatea Tighina, de asemenea, este o cetate moldovenească.

Istoria Basarabiei a început să fie studiată și de reprezentanții administrației ruse din Chișinău și Odesa, de ofițerii armatei coloniale țariste: V. E. Raevski, A. O. Kornilovici. În 1824 șeful arhivei din Novorossia Nicolai Strahov a alcătuit planul studierii istoriei Basarabiei, introducînd multe noțiuni conceptuale menite să apere

politica colonială rusească în acest ținut românesc. Acest N. Strahov a și pus în "uz științific" noțiunile: "eliberarea" Basarabiei, "alipirea" ei la Rusia, "viața slavilor" din trecut pe acest teritoriu, afirmînd că Basarabia n-a intrat în Dacia Traiană, că, chipurile, Moldova n-are drept istoric asupra Basarabiei, formulînd și cele mai ridicole și false enunțuri despre dreptul Rusiei asupra Basarabiei (ARSUO, f. 1, inv. 200, d. 15, pp. 1-8).

Mai tîrziu, în 1839, a fost organizată Societatea de istorie și antichități din Odesa, care de asemenea s-a ocupat în mod special de cercetarea istoriei Basarabiei, urmărind scopul de a îndreptăți și a susține politica Rusiei în acest ținut. În posesiunea Societății se afla Cetatea Albă, toate monumentele de istorie și cultură din Basarabia, ea colectînd materiale arheologice, organizînd conferințe, editînd lucrări științifice. La lucrările acestei Societăți au participat C. Stamati, A. Hîjdău și alți cercetători din Basarabia. În fondul 93, inv. 229 al ARSUO și astăzi se mai păstrează manuscrise moldovenești care își așteaptă valorificarea.

În Basarabia, tot în această perioadă de timp, se fac primii pași în dezvoltarea științei agricole, cercetarea naturii provinciei. A. Hîsdău s-a ocupat intens de flora Basarabiei, a demonstrat importanța studierii denumirilor populare ale plantelor, a publicat în 1835 monografia *Flora Basarabiei*, care a fost prima lucrare de acest fel în știința botanică românească.

Un rol important în dezvoltarea științei agrobiologice în Basarabia l-a jucat Societatea agricolă din Odesa, organizată în 1828, la lucrările căreia și-a dat concursul și A. Hîsdău. Această societate se ocupa de studierea agriculturii din Basarabia, propagarea practicii agricole a boierilor basarabeni, organizarea experimentelor. Ea căuta remedii de luptă contra dăunătorilor din agricultură, efectua investigații pedologice în județele Ismail și Akkerman, analiza dezvoltarea viticulturii, grădinăritului, lupta contra filoxerei în Basarabia. Realizau cercetări științifice și experimente profesorii de la Școala de pomicultură din Chișinău sub conducerea membrului Societății cercetătorilor naturii din Moldova A. Denghink.

Tot în acești ani s-au realizat și primele investigații serioase în domeniul didacticii. Basarabia, după cum sublinia Șt. Ciobanu, "a știut să-și mențină tradiția culturală prin mijloacele ei proprii", deși programele,

manualele trebuiau să corespundă cerințelor impuse de sistemul colonial rus. S-au păstrat unele date despe editarea în 1815 a lucrării *Bucoavna moldovenească cu traducere în rusește*. Această carte nu s-a păstrat. În schimb, s-a păstrat manualul școlar *Scurtă rusească gramatică, cu tălmăcire în limba moldovenescă pentru ucenicii Seminarului Chișinăului și ale altor școli din Basarabia, cu adăogirea cuvintelor și a dialogurilor, ce se întrebuințează mai adeseori în limba rusească și moldovenească* (1819). Această "gramatică" reflecta, la nivelul stiințific din acea perioadă, problemele de bază ale lingvisticii: ortografia ("dreapta scrisoare"), "părțile vorbirii", "numele cardinale", "numele inființate", "numele alăturate", "pronumele", "graiul", "conjugările", "dezlegări gramaticești" ș. a. Ea a constituit baza apariției celorlalte manuale de gramatică. Peste trei ani a fost editată *Bucoavna pentru cei ce doresc să învețe carte pe moldovenește*. În 1827 a apărut *Gramatica* lui Ștefan Margealla, care se numea *Gramatica Rusească și Românească închipuită de Ștefan Mărgeallă*, editată la tipografia din Petersburg a Departamentului învățămîntului general din Rusia. Ea a jucat un rol important în cadrul păstrării limbii române din Basarabia. În următorii ani au fost, de asemenea, pregătite și editate *Abecedarul* (1834), *Gramatica ruso-română* (1835), *Bucoavnele* (1842, 1844, 1861, 1863).

O personalitate marcantă din viața culturală a Basarabiei, pedagog, savant, patriot, cunoscut alcătuitor de manuale școlare a fost Iacob Hîncu (Ghinculov). Născut în 1800 în orașul Ovidiopol din județul Tiraspol, Iacob Hîncu și-a făcut studiile la seminarele din Ecaterinoslav și Chișinău, apoi a urmat cursurile din Petersburg ale școlii lancasteriene. A devenit magistru al sistemului lancasterian, profesor la "Pensionul nobilimii" din Chișinău. În 1824 deschide prima școală lancasteriană din Basarabia. Fiind profesor adjunct de limbă română la Universitatea din Petersburg, Iacob Hîncu a pregătit și editat, în 1840, gramatica limbii române, care se intitula *Descrierea regulelor gramaticei valahomoldave*. Însemnătatea acestui manual constă în faptul că, în primul rînd, autorul, în cuprinsul lui, a cercetat din punct de vedere științific și didactic temeliile citirii și scrisului limbii române, a determinat etimologia generală și particulară, sintaxa și pronunția cuvintelor în

limba română. În al doilea rînd, a dovedit, sub aspect științific, unitatea limbii române pentru toți moldovenii și muntenii. Iacob Hîncu, încă în 1830-1840, a dovedit că denumirea de români nu trebuie să fie problematică, deoarece "pînă la înființarea Principatului Moldova poporul ambelor principate era cunoscut cu numele general de Români". În această lucrare autorul a subliniat că din punct de vedere lexical limba română este "de viță latină". Ea are două dialecte, foarte apropiate unul de altul: dialectul moldovenesc și dialectul muntenesc.

Un anumit interes științific și practic îl prezintă crestomația *Adunare de scrieri și traduceri în proză și versuri, exerciții în limba valaho-moldavă cu adăogirea: 1) dicționarului; 2) adunării de cuvinte slave prototipice în limba valaho-moldavă*, care a văzut lumina tiparului în 1840. Mai apoi, în 1847, Iacob Hîncu editează la Petersburg *Concluziile din gramatica Valaho-Moldavă*, iar în 1845 - dicționarul *Carte de bu. ·nar pentru militarii ruși din companie în principatele Valahia și Moldova*. Aceste lucrări au și valoare științifică, conținînd anumite cercetări, determinarea principiilor științifice, didactice, colectarea și sistematizarea materialului de bază al obiectului de studiu. Crestomația lui I. Hîncu era unica lucrare științifică nu numai în lingvistica Basarabiei, dar și în a Rusiei. Autorul a folosit mai multe procedee didactice. De exemplu, la sistematizarea materialului I. Hîncu a utilizat texte din *Sfînta Scriptură*, apoi din legile românești, "din istoria Moldovei" (Ștefan cel Mare, D. Cantemir), literatura rusă, literatura română, materiale din presa română. Metoda aceasta urmărea o anumită ordine didactică, psihologică și contribuia la însușirea materialului, la pregătirea intelectuală. Autorul a contribuit, prin lucrările sale, la dezvoltarea conștiinței de neam a populației românești din Basarabia.

Arta muzicală. În prima jumătate a secolului al XIX-lea în Basarabia se dezvolta în continuare folclorul muzical. Ca și în Moldova de peste Prut, în Basarabia existau mulți muzicanți populari. În cele peste 1750 de sate, orășele, centre județene activau lăutari, cîntăreți bisericești, muzicanți pe la curțile boierești. Erau cunoscute colectivele muzicale, tarafurile boierilor Varfolomei (Lăpușna), Țâmbal, Crușevanu (Orhei), T. Krupensky (Chisinău), I. Pruncul și ale altora. Despre virtuosul interpret și talentatul violonist Barbu Lăutaru circulau

legende. Acest maestru popular a evoluat prin anii 20 la Chișinău și în alte centre urbane din Basarabia. Un vestit lăutar basarabean a fost, de asemenea, și Lemeș de la Bălți. Șt. Ciobanu scria că Lemeș, fiind evreu, interpreta cîntece și doine românești, era îndrăgostit de *Steluța* lui V. Alecsandri. Lăutarii deseori erau invitați la curțile boierești, iar la horele din sate, la nunți, la alte petreceri trezeau în sufletul românilor basarabeni mîndrie pentru neamul românesc, cultura lui națională. Guvernatorului Basarabiei nu-i plăcuse această activitate și, de exemplu, pe la 1870 l-a expulzat pe Lemeș din Basarabia (*Ciobanu Șt., Cultura românească în Basarabia*, p. 145, 146).

Arta teatrală. Aceasta lipsea aproape cu desăvîrșire în Basarabia. În această perioadă veneau încoace doar trupele teatrale din Iași și trupa rusă din Odesa. În 1836 au luat naștere trupă teatrală din Iași, conservatorul muzical-dramatic. Din 1840 în frun ea teatrului românesc s-au aflat M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negruzzi. Teatrul național din Iași, vestitul artist Matei Millo au venit în repetate rînduri în Basarabia. La Chișinău nu exista încă teatru profesionist, activau doar cercul teatral al elevilor liceului din Chișinău și cercul amatorilor de teatru al intelectualilor basarabeni (*Doncev I., Cursul primitiv de limbă română.* Chișinău, 1865).

Toate aceste progrese pe tărîmul culturii vizau, însă, doar centrele urbane. Satele moldovenești rămîneau ca mai înainte, izolate, sărace, fără drumuri, țăranii aveau aceleași ocupații, respectau aceleași obiceiuri, credință, ritualuri la naștere, botez, căsătorie, înmormîntare, sărbători, petreceri, vizite, muncă și educare a copiilor. Erau îmbrăcați în aceleași haine confecționate din pînză de casă, purtau căciuli de cîrlan, brîie roșii, cojoace, opinci și rareori ciubote. În satele basarabene se țeseau covoare, alte articole casnice. Cu toate acestea, firul dăinuirii artei populare nu se rupea. De exemplu, covoarele moldovenești "Pana sură", "Liliacul", "Trandafirul", "Veselia" și multe altele erau cunoscute în Turcia, Persia, Polonia, Austria și în alte țări din Europa.

Analizînd, în linii mari, problemele principale ale istoriei Basarabiei și Transnistriei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, se poate conchide că aceste ținuturi au avut o soartă foarte dificilă și tragică. Prin anexarea și colonizarea Transnistriei și Basarabiei, promovarea

aici a politicii sovine, militarizarea acestor provincii, stoarcerea de puteri si bunuri a populatiei băstinase, intensificarea dominației administrației țariste, dar și prin promovarea diferitelor înlesniri pentru coloniștii străini, țarismul și-a întărit dominatia în această parte geopolitică a Balcanilor. Întreaga politică economică si socială a Rusiei în aceste două regiuni avea un conținut antiromânesc, expansionist. Rusia folosea Transnistria și Basarabia, populația băștinașă, forțele sale armate din Basarabia, coloniștii în scopul rîvnitei de secole apropieri de Constantinopol. Populația băștinașă, inclusiv intelectualitatea, o parte din nobilimea moldovenească, preoți, toate forțele progresiste nu numai că nu au acceptat jugul apăsător al țarismului, samovolnicia si violenta administrației coloniale ruse, dar si au luptat pentru eliberarea Basarabiei. Mișcarea unionistă a luat naștere imediat după 1812. Ea s-a manifestat în toate domeniile vieții economice, politice și culturale timp de peste 100 de ani. Multe generații de basarabeni și-au consacrat viața luptei pentru reîntregirea neamului. Dar această luptă eroică s-a încununat cu laurii succesului abia în anul 1918.

CAPITOLUL II

EVOLUȚIA BASARABIEI ÎN ANII 1861-1917

Situația economică și socială

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea si la inceputul secolului al XX-lea Basarabia și Transnistria au trecut printr-o criză economică si social-politică profundă. În acelasi timp, provinciile au cunoscut si anumite transformări de esentă, care, însă, au avut o evolutie foarte complicată si dureroasă din motivul condițiilor vitrege impuse de regimul colonial țarist.

Complexitatea generală a situatiei Basarabiei a influentat toate domeniile vietii politice, economice și social-culturale. Aici, în sud-estul Europei, pe pămînturile românesti din partea stîngă si partea dreaptă a Nistrului se făcea tot mai mult simțită degradarea sub toate aspectele a autocratiei tariste. Restrictiunile administrației rusesti apăsau nemilos populația băstinașă.

Țarul Nicolai I a decedat și la 30 martie 1856 fiul sau Alexandru II a fost constrîns să semneze tratatul de pace de la Paris (acesta a încheiat războiul Crimeii) prin care partea de sud a Basarabiei (județele Ismail, Cahul și Bolgrad) a fost retrocedată Principatului Moldova. Pe de o parte, moldovenii din aceste județe s-au bucurat de toate drepturile oferite de legislația românească, au participat activ la Unirea Moldovei cu Valahia (24 ianuarie 1859), la împroprietărirea clăcasilor, s-au încadrat în viata politică, economică și culturală a României.

Pe de altă parte, populația Basarabiei și Transnistriei care rămasera sub același regim țarist, era exploatată ca si mai înainte. Păstrarea intactă a orînduirii feudale, cu menținerea șerbiei și a obștii țărănești, a altor vestigii

de structură socială medievală în Rusia, a devenit frîna principală în calea dezvoltării economiei în acest imperiu de răsărit. Munca nerentabilă a șerbilor, dependența lor de bunul plac al moșierului, lipsa mijloacelor tehnice - toate acestea și multe altele conduceau la pierderea aproape a unei pătrimi din timpul folosit la lucrarea pămîntului. Viața grea a țăranilor dependenți conducea la înrăutățirea situației politice din Rusia. Războiul Crimeii încă o dată a confirmat că Imperiul țarist este în grea decădere. Deveneau tot mai frecvente cazurile de revoltă a țăranilor, uneori luînd chiar forme de răscoale, de luptă deschisă împotriva moșierilor. Păturile elitare ale Rusiei și împăratul trăiau sub pericolul permanent al unei revoluții generale țărănești.

Alexandru II, conștient de situația politică din Rusia, a purces la înfăptuirea reformelor economice și politice, urmărind scopul să elimine structurile anacronice care blocau progresul societății ruse. Cea mai importantă reformă a fost cea agrară (1861), prin care s-a pus capăt iobăgiei și țăranii au fost împroprietăriți.

Gîndite și elaborate de sus, aceste reforme (comisiile pentru realizarea lor erau alcătuite, de asemenea, din nobili) exprimau, în temei, interesele celor bogați. Dar, chiar și trunchiate, ele au fost întîmpinate de societatea rusă ca un proces inevitabil și necesar pentru toată Rusia.

Populația. Reforma agrară

În comparație cu anii 1861-1862 la începutul secolului al XX-lea populația Basarabiei s-a dublat - 2 mln. 143 mii oameni (față de 1 003 035). Acest progres demografic a fost determinat atît de sporul natural al populației cît și de colonizarea forțată promovată de guvernul țarist. În mod arbitrar, Basarabia a fost populată cu ruși, ucraineni, evrei, bulgari, găgăuzi, nemți, armeni, greci și alte seminții străine. Guvernul rus, prin intermediul introducerii masive și forțate a limbii ruse în școli, dar și cu ajutorul administrației politice deznaționaliza populația băștinașă, punea la cale conflicte interetnice ca mai apoi să controleze cu forța armată acest ținut românesc. Cinovnicii ruși au încercat în 1897, prin falsificarea datelor statistice, să reducă artificial numărul românilor basarabeni pînă la 48 la sută, ceea ce nu

putea corespunde adevărului. Conform datelor oferite de P. Dicescu, către 1912 din toată populația Basarabiei 75 la sută erau români, adică populație băștinașă.

Majoritatea populației basarabene o alcătuia țărănimea. În anul 1916 Basarabia avea deja o populație de 2 521 277 locuitori, inclusiv 1 820 000 țărani (dintre care aproape 1 700 000 erau români basarabeni), 563 200 orășeni, 51 202 mazili, 4 031 nobili, 8 135 slujitori ai cultelor cu familiile lor, 4 330 negustori, 3 201 soldați în rezervă, 48 300 coloniști nemți etc. (*Ciobanu Șt.* Basarabia. Chișinău, 1993, p. 71). În această perioadă a sporit considerabil numărul reprezentanților minorităților naționale (rușii și ucrainenii alcătuiau 18,9%, evreii - 11,7%, bulgarii, găgăuzii, nemții, grecii, armenii și alții - 13, 4%). Variate au devenit și confesiunile religioase în Basarabia: creștini, protestanți, catolici, armeni-grigorieni, mahomedani, iudaiști și rascolnici.

Odată cu construcția căilor ferate a crescut și rolul orașelor, al centrelor comerciale. Toată populația urbană a Basarabiei și Transnistriei locuia la începutul secolului al XX-lea în 12 orașe (Chișinău, Soroca, Bălți, Orhei, Bender, Tiraspol, Dubăsari, Akkerman, Cahul, Ismail, Chilia, Hotin), iar cea rurală - în 2576 sate și cătune. Densitatea populației constituia 64 oameni pe kilometrul pătrat. Centrul administrativ al Basarabiei era orașul Chișinău, care număra în 1902 peste 131 mii de locuitori.

Pentru înfăptuirea reformei agrare la 1858 a fost constituit un comitet de coordonare a lucrărilor de pregătire dirijat de Alexandru II. După examinarea proiectelor în Comitetul pentru reformă și în Consiliul de Stat, la 19 februarie 1861 manifestul a fost semnat de Alexandru II.

Reforma desființa șerbia (în Basarabia, ca și în întreaga Moldovă, servitutea corporală - vecinia - a fost practic desființată de către Constantin Mavrocordat încă în anul 1747, adică cu mult înainte decît în statele vecine). În sfîrșit, visul de libertate al țăranului din Rusia s-a realizat - el devenise liber.

În conformitate cu noua lege agrară, pămîntul rămînea în proprietatea moșierilor, însă aceștia erau obligați să ofere țăranilor loturi, numite "nadeluri". Pentru acest pământ țăranii erau obligați să lucreze în folosul moșierilor ori să-i plătească bani. Se mai prevedea, de asemenea, pentru țărani dreptul de a răscumpăra pe

parcursul a 2 ani pămîntul, astfel devenind proprietari. Fireşte, atît timp cît "nadelul" nu era răscumpărat, țăranul rămînea dependent de moşier si în continuare, fiind categorisit ca "temporar-obligat" (vremenno-obiazannîi).

Suprafata loturilor era stabilită în mod diferit, în dependentă de zonă si conditiile solului. Modul de răscumpărare, în conformitate cu legea, era stabilit în felul următor: moşierului i se oferea un împrumut în renta statului, iar suma aceasta era socotită drept datorie a țăranilor, care trebuia să fie achitată pe parcursul a 49 ani. Au fost organizate si instituții speciale pentru realizarea reformei: mijlocitorii de conciliere ("mirovîe posredniki") si oficiile guberniale pentru afacerile țărăneşti ("Gubernskoe prisutstvie po krestianskim delam").

Reforma agrară în Basarabia, spre deosebire de restul Imperiului Rus, a fost realizată mai tîrziu. Cu atît mai mult că ea viza doar o mică categorie a populației sătesti - tiganii deveniti, din anumite motive, serbi după anul 1812. Situația celorlalți țărani a fost îmbunătățită întrucîtva abia peste sapte ani (1868). Inevitabil, situatia aceasta a condiționat nemultumirea țăranilor. Din momentul publicării manifestului țarului si pînă la începutul aplicării reformei în Basarabia s-au înregistrat 46 tulburări țărănesti, unele dintre care au fost imediat înnăbusite cu ajutorul forțelor armate.

E necesar să mentionăm că moşierii basarabeni s-au opus realizării reformei agrare. Pentru a zădărnici transpunerea în viață a prevederilor ei, nobilimea a trimis o solie la Petersburg în frunte cu Constantin Moruzi şi Nicolae Cantacuzino. Care era pilonul pretențiilor nobilimii noastre? Şerbia, după cum am mentionat, a fost abolită în Basarabia cu mult înainte, însă fără împroprietărirea țăranilor. Dar în manifestul țarului era fixată univoc împroprietărirea țăranilor. Anume această prevedere mosierii din Basarabia doreau s-o ocolească.

Reforma agrară în Basarabia, spre deosebire de alte regiuni ale imperiului, s-a înfăptuit pe principii mai favorabile. Pe cap de familie în regiunile interne ale Rusiei se dădeau - 1-1,5 desetine de pămînt, iar în Basarabia, în dependență de fertilitatea solului, - de la 8 pînă la 13,5 desetine. Țăranii din județele Hotin primeau 8,5 desetine, Soroca 8-9,5, Chişinău - 8-9,5, Bălți -

9,5, Bender - 10,5-11,5, Cetatea Albă - 13,5 desetine.

Pămîntul, în conformitate cu manifestul țarului, devenea "obstesc", adică după răscumpărare trebuia să devină proprietate a "obștii sătești" și nu permitea trecerea lui în proprietate particulară. Prin aplicarea acestui act legislativ în Basarabia se făcea încă o tentativă de a introduce si la noi același sistem de relații agrare care se stabilea în întreaga Rusie.

Conform datelor statistice, pe parcursul realizării reformei, din diferite motive, nu s-a respectat legea împroprietăririi. Peste 100 mii de țărani aveau cel mult cîte un hectar, 200 mii de țărani posedau cîte 3,5 ha si numai 150 mii peste 8 ha. Erau prevăzute si alte restricții. În caz de lipsă a moștenitorului pămîntul trecea la obștia sătească. Plata pentru răscumpărarea pămîntului, așa cum prevedea *Regulamentul despre țărani de la 1868* si *Contractul normal din 14 iulie 1868*, trebuia să se facă în fond prin muncă prestată moșierului. Dacă, însă, plata se făcea în bani si părțile nu ajungeau la o înțelegere reciprocă, atunci se achita conform taxei fixate: 1,20-2,50 ruble pe an pentru fiecare lot țărănesc. Termenul de răscumpărare era de 20 de ani. Nedreptățile comise în cadrul realizării reformei agrare în Basarabia au condiționat în anii 60-70 nu numai nemulțumirea țăranilor de pe pămînturile moșierești, ci si a răzeșilor, care în multe cazuri se aflau într-o situație mai grea decît restul țăranilor. Numai în anii 1868-1872 pe teritoriul Basarabiei s-au produs 87 tulburări țărănești, 41 dintre care au fost înăbușite cu ajutorul forței armate.

Reforma agrară a impus Rusiei și realizarea altor reforme, nu mai puțin importante: desființarea pedepsei corporale (1863), introducerea zemstvelor și reorganizarea judecătoriei (1864), noua organizare a orașelor (1870), introducerea serviciului militar obligatoriu (1874) etc.

Dezvoltarea agriculturii. Pînă la reforma agrară agricultura Basarabiei, spre deosebire de celelalte gubernii ale imperiului, era deja bine încadrată în relațiile de piață. În 1868 14% din moșierii basarabeni salarizau munca țăranilor. Deși lent, avea loc și împroprietărirea țăranilor. Dacă în anul 1870 peste 930 mii desetine de pămînt se aflau în mîinile nobilimii sau ale urmașilor lor, apoi în 1905 - doar 860 mii. Suprafața medie a unei moșii în Basarabia atingea o mie desetine, ceea ce

însemna că era de două ori mai mare decît media pe întreaga Rusie. La 1905 suprafața totală a terenurilor agricole constituia în Basarabia 3 834 824 desetine, din care 43,2% aparțineau proprietarilor particulari, 48,6% revenise țăranilor proaspăt împroprietăriți, iar statului, mănăstirilor și altor instituții le reveneau 8,2% (*Ciobanu Șt.*, *Basarabia*, p. 324).

În primii 25 ani de după reformă în multe din gospodăriile boierești ale guberniilor europene ale Rusiei predomina așa-numitul sistem de "otrabotokă" (prestarea muncii vii), care părea o modernazare a "barșcinei" în condițiile relațiilor economice de piață. La rîndul său, și Basarabia, în special județele de sus, se încadrează în noile relații economice, care deveneau preponderente. Cu fiecare an se înmulțeau gospodăriile de fermieri, tot mai larg se aplica munca salarizată a muncitorilor agricoli, care atrăgea în orbita sa tot noi și noi săteni.

Reformarea relațiilor economice a condus la creșterea rentabilității agriculturii. Volumul cerealelor produse la începutul secolului al XX-lea crescuse aproape de 5 ori față de nivelul anilor 70 și constituia respectiv 940 mii de tone față de 188 mii, iar în anii favorabili - peste 1,5 mln. tone. În total, culturile cerealiere în 1901 ocupau 1 milion 867 mii desetine, dintre care 1 milion 110 mii erau proprietatea obștilor sătești. Cele mai mari suprafețe erau însămînțate cu porumb, grîu de primăvară etc.

În Basarabia în anii 1911 și 1914 erau cultivate 2,5 mln. ha și, respectiv, 3,1 mln. ha, obținîndu-se 207 și 256 mii vagoane de cereale (un vagon cîntarea 10 tone).

Pe al doilea loc, ca pondere, după cereale se situa în agricultura provinciei viticultura și pomicultura, culturile tehnice. În primii 30 de ani de după reformă (1870-1900) suprafețele cultivate cu viță-de-vie alcătuiau mai mult de 80 mii desetine. Dacă în 1870 Basarabia fabrica 3,5 mln. vedre de vin, apoi în 1901 - de acum tocmai 17 mln. vedre de vin, ceea ce îi asigura primul loc printre guberniile producătoare de vin din Rusia. Din cele 29,5 mln. vedre de vin fabricate în Rusia în 1899 aproape 15 mln. vedre îi reveneau Basarabiei.

O dezvoltare susținută a cunoscut și pomicultura. În 1901 în Basarabia creșteau peste 30 mln. de pomi fructiferi (pruni, peri, meri, caiși, vișini, cireși, nucari). Basarabia producea peste 600 mii puduri de fructe uscate. Pentru

a asigura acest volum al producției au fost puse în funcție circa 550 uscătorii, inclusiv uscătorii modernizate. Fructele erau comercializate atît pe piața locală, cît și pe cea a Imperiului Rus, fiind exportate la Odesa, Moscova, Petersburg, Kiev, Varșovia, în Ținutul Baltic. Cea mai mare productivitate la uscarea fructelor la scara întregii Rusii se înregistrase în Basarabia.

Un loc aparte în structura agriculturii revenea culturilor tehnice - tutunăritului și creșterii viermilor de mătase. Dar micilor gospodării țărănești nu le era convenabilă cultivarea tutunului și suprafețele ocupate cu această cultură se micșorau continuu. Dacă în 1875 tutunul ocupa 2,6 mii desetine, apoi în 1900 - doar 1000 desetine, dintre care 500 desetine în județul Orhei și 300 desetine în județul Soroca. Cauzele decăderii acestei ramuri se explică, în primul rînd, prin faptul că se stabiliseră condiții neadecvate de realizare a materiei prime - tutunul putea fi realizat numai producătorilor de țigări. Pe de altă parte, lipsea inventarul necesar, fapt care a și condiționat în cea mai mare măsură reducerea suprafețelor cultivate cu tutun. În 1900 în Basarabia erau depozite de tutun în care se păstrau peste 133 puduri de materie primă, existau 7 fabrici de tutun, care produceau doar circa 10 mln. de țigări.

Apicultura se dezvolta și ea lent în comparație cu posibilitățile florale reale ale Basarabiei. Depunea eforturi chiar și zemstva pentru a mări numărul prisăcilor, care se organizau de cele mai multe ori pe lîngă școli. În 1900 în Basarabia erau peste 3 mii de prisăci (în mare parte concentrate în județele Hotin, Soroca și Bender) cu 43 mii stupi, de la care au fost colectate 7 mii puduri de miere și 4 mii puduri de ceară.

Mătăsăritul ar fi putut deveni una dintre ramurile de frunte ale agriculturii și industriei de textile, deoarece duzii, frunzele cărora servesc drept hrană pentru viermii de mătase, cresc excelent în toată Basarabia. La începutul secolului al XX-lea în județele din sudul provinciei erau 92 plantații cu peste 31 mii de duzi. Au fost obținute peste 109 mii puduri de gogoașe de mătase, intenționîndu-se chiar a deschide o școală specială, care ar fi fost de folos pentru prosperarea ramurii.

Creșterea animalelor a cunoscut o decădere considerabilă față de perioada de la începutul secolului al XIX-lea, cînd această ramură deținea întîietatea în agricultura

provinciei. În 1901 Basarabia avea circa 366 mii de cai, 662 mii de vite mari cornute, oi - peste 1,5 mln., porci peste 309 mii, capre circa 18 mii etc. În total, această ramură dispunea de peste 3 mln. de animale. Deși o pereche de boi sau un cal de tracțiune revenea la 6 oameni, animalele acestea mai erau și exportate în Austria, Germania. În mare parte crescători de animale erau marii moșieri, care le și exploatau la muncile agricole. Creșterea cailor era bine dezvoltată în județul Akkerman (la populația de etnie germană), creșterea porcilor - în județele Bălți și Soroca, a oilor cu lînă simplă - în județul Ismail, a oilor țigăi - numai în județul Bender. Lîna produsă aici se transporta la Odesa și peste hotare.

În concluzie, vom menționa că lipsa de capital și de inventar agricol nu au permis țăranilor basarabeni și transnistreni să beneficieze de noua situație creată prin reforma agrară, astfel că ei au continuat să trăiască în precare condiții economice.

În 1905-1907 se observă o reducere considerabilă a productivității ramurilor de bază ale agriculturii Basarabiei. Situația economică s-a înrăutățit și mai mult la începutul primului război mondial, pe diferite fronturi fiind mobilizați circa 250-300 mii de bărbați. Lipsa uneltelor, a tehnicii agricole, dar și a multor sute de mii de brațe de muncă a dezorganizat în mod catastrofal economia Basarabiei.

Industria, transportul și comerțul

Ca și în perioadele anterioare, provincia continua să rămînă preponderent agrară. Dar odată cu creșterea volumului producției agricole creștea și ponderea industriei de prelucrare, cu subramurile: morărit, vinificație, materiale de construcție, pielărit etc. O anumită parte din aceste întreprinderi foloseau deja motorul cu aburi, ceea ce permitea creșterea multiplă a randamentului lor. Aceste motoare se utilizau mai ales la fabricile de zahăr și la cele de prelucrare a lemnului.

La 1899 în Basarabia erau aproape 300 de întreprinderi industriale cu 3,5 mii de muncitori. După alte date, în 1901 în provincie erau 1462 întreprinderi cu caracter industrial și cu 5983 muncitori. Printre acestea erau 7 fabrici de tutun, 6 - de prelucrare a cerii, 42 - de cărămidă și țiglă, 15 - de lemnărie, 12 - de săpun, 7 -

de rachiu, 8 - de prelucrare a pielii etc.

Datele statistice atestă și o dezvoltare rapidă a manufacturilor - de la 100 în 1861 la 1,2 mii în 1900, valoarea volumului producției rămînînd, însă, aproximativ aceeași - 2 milioane de ruble în 1900.

Transformările din agricultură, aparitia unor noi ramuri ale industriei au condus inevitabil la modificarea structurii populatiei, în special a celei orășenești. Proprietarii gospodăriilor țărănești ruinate plecau din Basarabia, mai ales după reformele înfăptuite de Stolîpin. Țăranilor li se propunea pămînt în Extremul Orient. Astfel se rezolva un obiectiv mult mai vechi: reducerea numărului autohtonilor în Basarabia si deznationalizarea lor. În orașe veneau meșteșugari, muncitori din Rusia, Ucraina, Belorusia, din regiunile baltice. Cei veniți alcătuiau în domeniul manufacturilor 1/4 din numărul muncitorilor, iar la întreprinderile industriale cei sosiți constituiau 50% din numărul total al salariaților. În baza sosirii din afara provinciei a elementului străin s-au produs modificări esențiale și în structura etnică a populației Basarabiei: numărul românilor basarabeni s-a redus de la 95% în 1810 pînă la 75% (aprecierea aparține lui P. Dicescu) în 1912.

Apreciat sub aspectul volumului traficului de încărcături, cel mai important tip de transport în Basarabia era cel fluvial: pe Nistru, Prut și Dunăre. Pe Dunăre erau situate orasele-porturi Ismail, Reni, Chilia. În apropierea Basarabiei se afla și marele port maritim Odesa. După curătirea albiei Nistrului s-au îmbunătățit condițiile navigatiei si pe acest fluviu. Căile ferate aveau o lungime de 862 verste și legau centrele Bender și Ungheni (157 v.), Bender-Reni (330 v.), Ribnita-Bălți, Ocnița-Sulița Nouă (328 v.), Bender-Varnita (5 v.). Drumurile de țară alcătuiau 18 mii verste. Multe din aceste drumuri au fost mai tîrziu pietruite, devenind mai favorabile pentru circulație.

Dezvoltarea economică de după reforme a condus la formarea rapidă a pieței interne și la extinderea exportului. Iarmaroacele de altă dată au fost înlocuite de piețele orășenești permanente. De pe aceste piețe mărfurile luau calea spre alte gubernii ale imperiului (fructe, tutun, sare, alte produse). Producția de bază - grîul era masiv exportată. Din cele 50 milioane de puduri exportate, 30 milioane erau expediate prin portul Odesa. Se mai exporta

lînă, vite mari cornute etc. Exportul lînii din Basarabia alcătuia 10-14% din volumul întregului export al acestei materii prime al Imperiului Rus.

Volumul comerțului extern al Basarabiei în 1900 arăta în felul următor: importul mărfurilor valora 1,8 mln. ruble, iar exportul - 7,5 mln. Deci, exportul era de cîteva ori mai mare decît importul, dar acest sold pozitiv al comerțului, bineînțeles, practic nu influența în nici un fel starea populației Basarabiei, sedimentîndu-se completamente în visteria imperiului și buzunarele comercianților de alte etnii care efectuau operațiile comerciale.

În provincie erau 15 puncte vamale. Numai taxele vamale în 1900 au adus Rusiei un venit de 333 248 ruble.

Volumul circulației mărfurilor pe piața internă a Basarabiei alcătuia 32,5 milioane ruble, din care sumă pieței chișinăuene îi reveneau 24,7 mln. ruble.

Reformele din Basarabia, ca și cele din Imperiul Rus, vizau în temei interesele păturilor înstărite ale societății.

Reformele din anii 60-70 au consfințit prin lege un proces amplu de restructurare a multor sfere ale vieții economice și sociale. Deschizînd cale largă relațiilor capitaliste, ele concomitent au schimbat și situația politică a Imperiului Rus.

Reformele administrative și judiciare

Desființarea șerbiei a grăbit adoptarea legii care anula pedeapsa corporală, incompatibilă cu demnitatea cetățeanului liber. Primii pași în această direcție i-a făcut Alexandru I, care a interzis torturile barbare, practicate în timpul domniei lui, dar care, totuși, nu au exclus și pedeapsa corporală (bătaia cu biciul).

Prin legea din 17 aprilie 1863 pedepsele corporale, reminiscență rușinoasă a Rusiei feudale, sînt abolite. De la această dată orice pedeapsă corporală, dar în special trecerea vinovatului prin cele două rînduri de soldați, care loveau nemilos victima, a fost interzisă. Se crea impresia că Rusia încearcă să meargă în pas cu Europa.

Desființarea șerbiei a condiționat și schimbări radicale în organizarea administrativă a Imperiului Rus. În noile condiții, cînd populația devenise liberă, statul trebuia să-și asume și soluționarea problemelor de ordin social,

politic. În acest scop a și fost introdus sistemul zemstvelor. Și dacă zemstva, prin concepție, trebuia să devină un organ de stat, apoi în virtutea tradițiilor conservatoare ale societății ruse ea s-a transformat într-un simplu organ local cu chestiuni pur gospodărești. Instituția zemstvelor a fost introdusă în 1864 în Rusia, iar în 1870 - și în Basarabia. Acest sistem prevedea crearea și introducerea autonomiei comunale, județene și provinciale. Fiecare gubernie avea dreptul să-și aleagă zemstva sa din nobili, negustori și țărani. Zemstvele aveau în grija lor gospodăria locală, căile de comunicație, învățămîntul public, alimentația publică, poștele, serviciul sanitar, dezvoltarea comerțului etc. Într-un fel, această reformă trebuia să compenseze moșierilor pierderea drepturilor lor asupra țăranilor. Prin zemstve nobilimii i s-a creat posibilitatea să influențeze viața locală, satisfăcîndu-și astfel o parte din pretențiile sale.

Luate drept bază, principiile de activitate a zemstvei la 1870 au fost extinse și asupra administrației orașelor, gospodărirea cărora a scăpat, în sfîrșit, de sub tutela funcționarilor administrativi din trecut. În orașe se creau "dume orășenești" - organe ale autoadministrării locale, asa-numitele "zemskie upravî". Datorită specificului Basarabiei, aici în organele autoadministrării locale au nimerit, în majoritate absolută, nobilimea și cinovnicii veniți din Rusia. Deci, și politica lor era promovată în interesul Rusiei țariste.

Odată cu abolirea șerbiei a dispărut și vechiul sistem judiciar. Pînă la 1861 pentru 25 milioane de țărani ruși unicul judecător local, autoritate și administrator era întruchipat în persoana moșierului, care avea dreptul să aplice orice pedeapsă (excepție făceau doar munca silnică și pedeapsa cu biciul, knutul).

Pentru prima dată în Rusia la baza justiției a fost pusă legalitatea. Important este și faptul că reforma judiciară a separat justiția de administrație. Au fost înființate judecătoriile reprezentative alcătuite din oameni ieșiți din diferite pături sociale. Justiția a devenit mai transparentă, s-a creat avocatura, curtea cu jurați și instituția superioară de casație (senatul).

În Basarabia reforma judiciară limita aria de actiune a "legilor locale ale Basarabiei", care conțineau reminiscențe ale dreptului vechi moldovalah. Este cunoscut faptul că în 1869 legile Basarabiei au fost codificate,

utilizîndu-se în acest scop traducerea din greacă a legilor lui Manolache Donici. Dispozițiile acestor legi referitoare la dreptul civil au intrat ca parte componentă în codul general al legilor rusesti, volumul X, partea I (*Nistor Ion., Istoria Basarabiei,* p. 190).

Dacă pînă la aceste reforme Basarabia mai păstra anumite drepturi specifice în administrația sa, apoi cu începere din 1871 ea a pierdut totalmente caracterul de provincie privilegiată, devenind o simplă gubernie a Rusiei țariste, conducîndu-se în întregime de legile rusesti. Ba mai mult, în 1889 judecătoriile de pace au fost suprimate, iar în locul lor s-a înființat institutul "conducătorilor de zemstvă", care îndeplineau funcții și administrative și judiciare. Scopul acestei reforme a fost de a "stîrpi definitiv obiceiurile" românilor din Basarabia după anexarea acesteia la 1812.

Vechiul sistem de recruti, cînd cetătenii nu erau obligati fiecare personal să satisfacă serviciul militar, a fost înlocuit cu serviciul militar obligatoriu. Bărbații Basarabiei, ca și ai celorlalte gubernii, trebuiau să satisfacă serviciul militar obligatoriu de 6-7 ani. Astfel, basarabenii au pierdut și acest privilegiu obtinut în 1818.

Viața politică

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea cea mai mare parte a Basarabiei s-a integrat în viața politică a Rusiei. Dacă țările Europei de Vest înaintau cu pași mari pe făgasul democratiei si civilizației, apoi în Basarabia, ca și în Transnistria, populația abia începea viata politică activă, iar fortele democratice se aflau în stare embrionară.

Primele manifestări cu caracter politic, democratic în Basarabia au fost puse la cale de poporaniști (așa-zisii "narodnici"), membrii mișcării social-politice a intelectualității, raznocinților care se încadraseră în lupta de eliberare politică a Rusiei în 1861-1895. Poporanismul a apărut ca un curent politic al democrației țărănești și propaga concepțiile socialismului utopic, exprima interesele țărănimii și vedea dezvoltarea Rusiei spre socialism prin intermediul obștii sătești, evitînd etapa de dezvoltare capitalistă. Poporanismul a avut o anumită influență și asupra intelectualilor din Basarabia și Transnistria. Printre reprezentanții de vază ai poporanismului basarabean au

fost Zamfir C. Arbore-Ralli, N. P. Zubcu-Codreanu, C. Ursul, A. Frunză, V. Crăsescu, C. Stere și multi altii. Unii dintre tinerii basarabeni, absolvind instituții de învătămînt din Rusia, se încadrau în miscarea poporanistă. În mediul tăranilor basarabeni au activat poporaniștii P. Moravski, V. Orlov, M. Negrescul, A. Ursati, E. Zaslavski, A. Masitki.

O anumită autoritate printre poporaniștii din Basarabia a avut-o N. P. Zubcu-Codreanu. El a fost printre primii revolutionari care a "mers în popor", contribuind la propagarea literaturii poporaniste. De mentionat că cercurile poporaniste din Sanct-Petersburg și Moscova i-au încredintat lui N. P. Zubcu-Codreanu, student la Academia medico-chirurgicală, sarcina să asigure transportul ilegal al literaturii politice de peste hotar, prin Basarabia si Transnistria. În acest scop N. P. Zubcu-Codreanu vine la Chisinău, organizează un cerc pentru propaganda socialistă în mediul elevilor școlilor din oraș, stabileste contacte cu studentul Universitătii din Iași E. Lupu - fondatorul unui cerc poporanist din România. Obsedat de ideile și lozinca "mersului în popor", Zubcu-Codreanu, însoțit de adepții săi, colindă satele, efectuînd propaganda printre tărani. Continua să expedieze literatură la Sankt-Petersburg. În februarie 1875 Zubcu-Codreanu, pentru a evita arestarea, se stabileste în România, unde vine în contact cu C. Dobrogeanu-Gherea, N. C. Sudzilovski-Russel.

Un alt reprezentant al acestei pleiade a poporanistilor a fost Z. Arbore-Ralli (1848-1933). Născut la Cernăuti, într-o familie de boieri, el și-a facut studiile la Chisinău, Moscova, Sanct-Petersburg. Din anii de studenție s-a inclus în miscarea revoluționară poporanistă. A fost arestat în 1869 și 1871. A evadat din Krasnoiarsk și a ajuns în 1872 în Elveția, unde a stabilit legături cu J. Mazini, M. Dragomanov, M. Bakunin, de care mai tîrziu s-a detasat. În 1873 a organizat la Geneva o tipografie pentru editarea literaturii poporaniste, a colaborat la unele ziare și reviste de orientare poporanistă (*Rabotnik*, *Obșcina*). Dacă Zubcu-Codreanu poate fi considerat un adept al taberei lui P. Lavrov, apoi Z. Arbore-Ralli în mai mare măsură e partizanul lui M. Bakunin și al valorilor teoretice elaborate de acesta. Atît Bacunin, cît și Z. Arbore-Ralli considerau că apariția statului tine de o fortă din afară, exterioară, ca societătii i se impune

din afară organizarea politică. Şi Bakunin, şi Z. Arbore-Ralli declarau că "proletariatului îi revine o singură misiune: nimicirea statului". Ei luptau pentru distrugerea din rădăcină a tot ce serveşte drept suport pentru existenţa statului. Erau adepţii instaurării societăţii socialiste şi ai egalitarismului total.

Atît Arbore-Ralli, cît si Zubcu-Codreanu, chiar şi fiind obsedaţi de ideile poporaniste, nu au acordat atenţie obştii ţărăneşti, deoarece în Basarabia această formă primitivă de uniune economică agricolă, sub aspect practic, lipsea, iar după reforma agrară pămîntul a trecut în posesia şi folosinţa familiei cu drept de moştenire. La rîndul său, această particularitate a făcut ca poporaniştii basarabeni să aibă o atitudine mai critică faţă de această instituţie şi rolul ei în activitatea utopicei societăţi create de imaginaţia poporaniştilor ruşi.

Z. Arbore-Ralli a fost preocupat, mai tîrziu, de cercetarea problemelor politice ale istoriei Franţei, Rusiei, României (*Comuna din Paris*, 1874; *Sătui şi flămînzi*, 1875).

Cu începere din anii 90 ai secolului al XIX-lea, Z. Arbore-Ralli se îndepărtează de mişcarea poporanistă, înclinînd spre acţiuni de organizare a mişcării de eliberare naţională din Basarabia. Prin lucrările sale *Basarabia în secolul XIX* (1898), *Ucraina şi România* (1916) el susţine dreptul românilor basarabeni la unirea lor cu Patria-mamă.

Prin anii 80 ai secolului al XIX-lea s-au inclus în mişcarea poporanistă şi studenţii Seminarului Teologic din Chişinău. Petre Brahna, după ce a fost exilat de autorităţile oficiale ruseşti în Siberia pentru participarea la mişcarea poporanistă, revenit acasă, a luat calea "mersului în popor". Deschide o fierărie în satul său natal Ulmu, judeţul Chişinău. Un coleg al acestuia de la seminar, Filip Codreanu, părăseşte instituţia de învăţămînt şi pleacă la baştină, la Nisporeni, ca învăţător, pentru a face propagandă socialistă.

Lista participanţilor la mişcarea poporanistă ar fi incompletă, dacă nu i-am aminti şi pe Ştefan Basarabeanu (Victor Crăsescu), Andrei Dumitrescu (Bulat), Nicolaie Şt. Gobjilă, Vladimir Buşilă, Ioan Huţu, Spoială, Ochişor, Gh. Madan, Petre Cazacu, Axintie Frunză, Ion Costin, Alexie Nour, Pan Halippa şi mulţi alţii, al căror destin încă n-a fost elucidat complet de istoriografia naţională.

Printre reprezentanții poporaniștilor basarabeni a fost și Constantin Stere (1865-1936). Încă fiind elev la gimnaziul nobilimii din Chișinău, el participă activ la adunările cenaclului tinerilor poporaniști. Se familiarizează cu lucrările lui P. Lavrov (*Scrisorile istorice*), D. Pisarev, G. Uspenski și ale altor poporaniști ruși. Prin contrabandă obține *Gramatica românească* și culegerea lui V. Alecsandri *Doine și lăcrimioare* - primele cărți romînesti citite de C. Stere. La cenaclul poporaniștrilor a înțeles că nici o rază de lumină nu putea să răzbată întunericul satelor basarabene din cauza regimului colonial rus. Această concluzie îl face să se încadreze în mișcarea revoluționară, manifestînd o mare grijă pentru apărarea intereselor țărănimii basarabene. C. Stere căuta o nouă cale de prosperare pentru sine și pentru toti oropsiții și prigoniții. Întreținea legături directe cu "Comitetul central al cercurilor de autoinstruire din sud-vestul Rusiei", care-și desfășura activitatea sub conducerea poporaniștilor, mai ales a lui Herman Lopatin. C. Stere a fost împuternicit de partidul "Narodnaia volea" să organizeze transportul literaturii revoluționare din România. A contribuit la răspîndirea chemării partidului "Narodnaia volea" cu privire la atentatul din 5 februarie 1887 asupra lui Alexandru II, multiplicînd această proclamație la "hectograf", la Chișinău. Dar în curînd a fost arestat și judecat. A stat la închisorile din Kurgan, Turinsk și Tobolsk. Însă și acolo răspîndea proclamații, literatură revoluționară. În 1888 C. Stere este din nou judecat pentru răspîndirea *Protestului exilaților politici*. Împreună cu S. Melnikov, M. Kabalin, G. Bantov și alți deținuți politici a fost transferat la închisoarea din Tobolsk (ACSR, f. 102, inv. 3, d. 152, pp. 6-48).

Revenit în 1892 în Basarabia, C. Stere pleacă la studii în România. Urmează facultatea de drept a Universității din Iași. Mai apoi C. Stere a devenit o personalitate politică marcantă în viața României, luptînd pentru eliberarea Basarabiei de sub jugul țarist. A publicat o serie de lucrări (*În preajma revoluției, Omul perfect, Cîntarea pătimirii noastre, Palisso și palissotism, Pentru ce s-au răsculat țăranii, Social-democratism sau poporanism*), prin care C. Stere s-a manifestat ca filosof, om politic, savant, apărător al intereselor maselor populare. Dimensiunile sale conceptuale despre "țăranul armonios", "omul perfect", "idealul uman", "antropologia

filosofică", "evolutia individualității", "teoria cunoașterii", "metafizica stiințifică" si multe altele au avut un răsunet mare în viața politică, cuturală si stiintifică din România. Modelul societății văzut de C. Stere este atît de important, încît a rămas drept unul dintre cele mai interesante, de atunci încoace, proiecte sociologice ale evolutiei structurilor societatii umane. Calea a treia, între capitalism si socialism, propusă de C. Stere, e si azi studiată nu numai de cercetători români, dar si de sociologii preocupati de evolutia posibilă a lumii a treia (*Ornea Z. Viața lui C. Stere*, Buc., 1989, p. 330).

În linii mari, poporanistii nu au avut în Basarabia o influență considerabilă. Multi dintre ei se aflau peste hotarele guberniei. Majoritatea poporanistilor noștri s-au limitat la "mersul în popor", multi fiind arestați și exilati în Siberia. La sfîrsitul secolului al XIX-lea ei au început să se contopească cu miscarea liberală si cu democratia națională, încetind sa mai fie un curent dominant în gîndirea și miscarea revolutionară din Basarabia.

Miscarea de eliberare natională din Basarabia a evoluat mai pregnant către sfîrsitul sec. al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea. Revoluția din 1848-1849 din Principatele Dunărene, unirea Moldovei cu Valahia (24 ianuarie 1859), recunoasterea independentei României de către marile puteri europene (1878) - toate acestea au generat anumite idei și activităti cu un caracter național în Basarabia. Românii basarabeni au luptat fără întrerupere contra jugului colonial. Dar atunci, în 1853-1856, cînd Rusia suferise înfrîngere în războiul din Crimeea, regimul tarist a devenit si mai agresiv, promova o politică rigidă antiromânească, reactionară și inumană. Guvernatorii ruși, în rapoartele lor către guvernul de la Petersburg, defăimau nobilimea si țărănimea acestei provincii, amenințau populația băștinașă cu noi pedepse aspre. Se puneau la cale si se realizau tot noi și noi proiecte antieconomice, antiecologice. Basarabia treptat era transformată într-o stepă goală. Timp de peste o sută de ani 2/3 din pădurile basarabene au fost distruse. Economia degrada sub teascul storcător de bunuri al regimului colonial.

În 1854 K. Marx scria, că "autoritătile rusesti din toate județele Basarabiei au dat de asemenea ordin ca la apropierea dușmanului să se dea foc satelor si orașelor. Acest ordin este cu atât mai ridicol, cu cât rușii stiu

prea bine că românii din Basarabia ar avea tot atât de puține motive să regrete retragerea lor ca și românii din Moldova".

În aceste condiții nobilimea, intelectualitatea si țărănimea băstinașă au început a opune rezistență. Documentele de arhivă, lucrările științifice, amintirile multor contemporani, savanți, oameni de stat din acea perioadă (A. Zașciuc, N. Durnovo, D. Moruzi, F. Vighel, P. Batiuskov, A. Kuropatkin, P. Kotzebue, L. Casso și mulți alții) mărturisesc faptul că între anii 1861 - 1917 miscarea de eliberare natională din Basarabia și Transnistria a luat proportii considerabile. Consecință a acestei miscări a fost păstrarea în mare parte a specificului national, a limbii românești, tradițiilor, culturii nationale, folclorului, precum și aparitia cîntecelor de protest, de ură, de blestem în care erau înfierati colonizatorii străini. În *Balada basarabeană, Cîntec basarabean*, în diferite poeme folclorice se conține protestul românilor basarabeni contra barbarismului Rusiei tariste. În popor deseori se spunea: "Decît moscalul creștin / Mult mai bine turc păgîn". Din generație în generatie, din tată în fiu se transmiteau cîntecele populare, care chemau la luptă, demascau politica asupritorilor.

Dar nu toți boierii basarabeni pledau pentru eliberarea natională. Multi dintre ei erau complici ai regimului colonial țarist. Din 468 familii boierești numai 195 erau de origine română, iar 273 - colonizatori, care au primit fiecare între 1000 si 25 mii hectare de pămînt în Basarabia. Nu întîmplător K. Nesselrode, A. Alexeev, I. Bekendorff, I. Sabaneev, V. Mihailov, C. Catacazi, I. Lamdorf, fratii Krupenski, Koțiubinski, Manukbei (fiul) și mulți alții deveniseră dușmani de moarte ai românilor basarabeni. Însă majoritatea boierilor moldoveni, intelectualii basarabeni apărau interesele naționale, utilizînd diferite forme și metode, legale si ilegale, de luptă contra regimului de rusificare, sustineau populația în lupta pentru păstrarea culturii, limbii, tradițiilor, muzicii populare, sentimentelor naționale ale neamului. Multi reprezentanți ai nobilimii, ai intelectualității basarabene (Nicolae Casso, Dimitrie Crăciunescu, Gheorghe Gore, Constantin Cristi, Gheorghe Donici, Dimitrie și Gheorghe Bantâș, Mihăiță Năstas, frații Teodosie și Pavel Dicescu, frații Vasile, Gheorghe și Mihăiță Stroescu, Ion Catargi, Pavel și Petre Leonard, Alexandru Cotruță etc.) întrețineau

legături strînse cu oamenii de cultură și structurile economice din România, luptau pentru ca predarea în școlile primare din Basarabia să se facă în limba română, demascau birocrația și cinovnicimea rusească, politica colonială a guvernului țarist.

Sub influența "pașoptiștilor" un grup de intelectuali din Basarabia, prin intermediul tipografului Achim Popov, a cerut, în 1848, autorităților rusesti deschiderea ziarului moldovenesc *Românul*, dar această cerere a fost respinsă. Următoarele încercări, din 1858 și 1863, s-au soldat cu același rezultat. Constantin Cristi a cerut, la 1862, aprobare pentru a deschide o tipografie românească la Chișinău; publicistul Gheorghe Gore lupta pentru editarea unui ziar "moldovenesc". N. Casso și C. Cristi au conceput o revistă moldovenească, iar nobilimea băștinașă propunea ca la liceul din Chișinău studiile să se facă în limba băștinașilor.

Mișcarea națională luă forma unor grupări politice, care preconizau modificări radicale în sistemul de administrație impus de forțele coloniale. În 1862-1863 exista un grup de opoziție al "Partidului boieresc moldovenesc", care cu ocazia revoluției de la Varșovia preconiza să restabilească "națiunea românească" în Basarabia, să creeze condiții, care ar facilita reunirea cu Moldova. Printre susținătorii acestor idei erau frații Alexandru și Carol Cotruță, Nicolae Casso, frații Ioan și Constantin Cristi, Cazimir Constantin cu fiul său etc.

Un rol de frunte l-au jucat în mișcarea națională Nicolae Casso și Dimitrie Crăciunescu, care întrețineau relații strînse cu literatii din Iasi, în special cu societatea literară "Junimea". Ei au fost membri activi ai acestei societăți literare, susținînd ideea unirii și luptînd pentru renașterea națională. În general, tinerii români din Basarabia, care își făcuse studiile în școlile superioare din Odesa, Kiev, Moscova, Petersburg, Harkov și în alte centre de cultură rusești, unde domina atmosfera reformelor, susțineau pe deplin reforma agrară, cereau efectuarea reformelor administrative, juridice și bisericești.

Pentru a combate această stare de spirit, autoritățile rusești, cu ajutorul lui Ciorescu Ion, au pregătit și au editat în 1864 broșura *Glasul românilor din Basarabia*, în care era elogiat regimul rusesc și criticată politica guvernului român de atunci din motivul că ar seculariza pămînturile bisericești și ar acorda susținere răsculaților

polonezi.

La începutul anilor 60 ai secolului al XIX-lea la adunarea generală a nobilimii din gubernie, care discuta eventuala reformă judiciară, s-a propus ca procedura judiciară să se facă în "limba băștinașilor". Cum și era de așteptat, guvernul țarist a respins categoric propunerea. Același grup de nobili din Basarabia a făcut, în 1883, un demers, prin care cerea permisiunea ca adunările nobilimii și cele de zemstvă să se facă în "limba moldovalahă". Dar și această cerință firească, ce nu necesita nici un efort din partea oficialităților țariste, a fost respinsă. În general, orice manifestare cu caracter național românesc în Basarabia de pînă la 1905 practic era interzisă. Dacă în celelalte provincii românești existau formațiuni politice, care urmăreau scopul eliberării naționale (în Banat și Transilvania, de exemplu, luase nastere, la 1880, Partidul Național Român), apoi în Basarabia despotismul țarist, care era o veritabilă "închisoare a popoarelor", înăbușea din fașă mugurii mișcării de eliberare natională, ca, de altfel, și cei ai mișcării pur democratice si sociale.

Și totuși, lupta de eliberare națională din Basarabia lua amploare. În 1864 între Cahul și Chișinău revoluționarii români au "organizat" un canal de comunicație pentru transmiterea corespondenței și trecerea, fără pașapoarte, a oamenilor care doreau să plece în România. Astfel de canale mai existau la Ismail, Cetatea Albă, Chișinău, Iași. Activiștii de la Chișinău aveau legături cu orașele Iași și București, purtau discuții cu privire la unirea Basarabiei cu România. În anii 70-90 ai secolului al XIX-lea mișcarea națională capătă un caracter mai mult ilegal, se desfășoară în special munca de culturalizare a maselor, de menținere în stare aprinsă a candelei conștiinței naționale.

Unul dintre membrii mișcării unioniste din Basarabia a fost Nicolae Ștefan Casso (1839-1904) - om politic, patriot basarabean, poporanist, filantrop și luptător pentru unirea Basarabiei cu România. S-a născut la 10 mai 1839 în satul Ciutulești, județul Soroca, într-o familie de nobili. Și-a făcut studiile la un liceu din Odesa, secția drept, apoi a urmat facultatea de medicină la Paris. Cunoștea 7 limbi străine. Era un om de o cultură europeană vastă, un veritabil enciclopedist. La conacul său din Chișcăreni, Nicolae Casso primea, de două ori pe

saptămînă, diferite reviste literare, filosofice, artistice din străinătate, se interesa de arhitectură, industria casnică, agricultură, tehnică, construcții, politica natională. A lucrat la zemstva din Bălți, a contribuit la dezvoltarea diverselor institutii culturale locale. Conacul sau din Chișcăreni, spațios si frumos mobilat, cu o bogată bibliotecă și rare opere de artă, după cum scrie Ion Pelivan, era unul dintre centrele unde se făceau adunările, întîlnirile moldovenilor patrioți. Acolo, la Chișcăreni, Nicolae Șt. Casso si-a enunțat lozinca: "Unirea basarabenilor la muncă pentru Basarabia" (*Fapte trecute și basarabeni uitați*, Chișinău, 1992, pp. 260-261).

Nicolae Șt. Casso a luptat pentru cauza națională supremă - unirea Basarabiei cu România. A fost membru al societătii literare "Junimea". A finantat fondarea tipografiei lui Cozadin, pe care a dăruit-o apoi "Junimii". Pe cont propriu, venind în contradicție cu legile rusești în vigoare, N. Casso a înfiintat la Chișcăreni o scoală primară "moldovalahă", unde învătau aproape 100 de băieti si fete din acest sat. Conform unor date, N. Casso a construit 5 școli primare românești. Se pronunta contra școlilor cu predare în limba rusă pentru basarabeni, considerîndu-le un instrument de deznationalizare a moldovenilor. Toate datinile si obiceiurile vechi românesti în casa lui N. Casso erau respectate cu strictete. În munca sa era ajutat de sotia Smaranda Casso, care avea o pregătire intelectuală bună, lucra cu copiii din sat. Ea le preda limba română, învățîndu-i să scrie și să citească, le povestea diferite legende vechi din istoria Patriei. Nicolae Casso a încercat, în 1863, să organizeze o revoltă contra jugului moscovit. Sub influenta revoluției din Polonia din 1863, el începu să organizeze în taină cete a cîte o sută de mazili și răzeși, pe care îi avea ca partizani ai săi, trimise o delegatie la Iași cu misiunea să cumpere armele necesare pentru începerea răscoalei. Dar ministrul M. Kogălniceanu a convins delegatia de absoluta imposibilitate de a începe rebeliunea, pentru că nu existau nici un fel de condiții pentru succesul ei.

N. Casso și-a dedicat toată viața și activitatea luptei contra politicii de rusificare a Basarabiei, pentru unirea ei cu România. Mai bine de 10 ani el s-a aflat în fruntea Partidului Moldovenesc din judetul Bălți, i-a încurajat și susținut pe intelectualii care luptau pentru cauza natională, avea mulți prieteni sinceri printre fruntasii

nobilimii si printre intelectualii băștinași, era stimat și cunoscut, mai ales între țărani, răzeși, mazili și funcționarii locali. El evita societatea rușilor și a rusofililor, în casa lui nu se vorbea rusește. S-a aflat totdeauna în opoziție față de guvernul țarist. La Chișcăreni păstra în permanență simbolul românismului - tricolorul. A fost un mare patriot al acelor timpuri.

O activitate vastă întru păstrarea culturii, învățămîntului, întru eliberarea națională a înfăptuit familia Hâjdeu. Astfel, Nicolae Hâjdeu - fiul lui Alexandru, după încheierea studiilor, a fost acuzat de "activitate subversivă" contra Rusiei si condamnat la închisoare, unde a și murit la vîrsta de numai 20 de ani. Bogdan P. Hașdeu a fost nevoit să emigreze în România, unde a devenit un savant cu renume mondial. Alexandru Hâsdău a înfiintat școala județeană din Hotin, în care mult timp a predat limba română. Acest nobil cărturar a înființat și scoala de 7 ani din c. Zagoreni, județul Hotin.

Un rol considerabil în dezvoltarea mișcării nationale, de cultivare a constiintei de neam, a dragostei de Patrie l-a jucat si familia boierului Vasile I. Stroiescu, din satul Trinca, judetul Hotin. Batrînul Vasile I. Stroiescu si-a educat cei patru feciori - Mihail, Constantin, Gheorghe si Vasile - în spirit românesc. Sub influenta ideilor poporaniste si naționale Mihail V. Stroiescu a construit la moșia sa Stolniceni (Bekir) din judetul Bălți un spital-model și un dispensar pentru țărani, iar în scopul întretinerii lor a lăsat prin testament circa 900 desetine de pămînt arabil, pădure, iazuri cu peste, două mori. Era bun prieten cu Bogdan P. Hașdeu care emigrase în România. În 1882 a donat 50 000 ruble pentru îmbunătățirea învățămîntului rural din Moldova, iar în 1889 Mihail Stroiescu a donat încă 50 000 coroane pentru sustinerea meseriașilor din Brașov.

Un mare aport la trezirea constiinței naționale, intărirea relatiilor cu România l-a adus și Vasile V. Stroiescu (1845-1926). Fiind educat în spiritul culturii și liberalismului occidental, nutrind o mare dragoste de neam, V. Stroiescu a căutat, printr-o gospodărire rațională si o participare activă la autoadministrarea locală, să îmbunătățească viața țăranilor. A fost unul dintre organizatorii expoziției agricole din Edineț. În 1899 a oferit o parte din averea sa zemstvei din Bălti pentru

construirea scolilor românești. Dar aceste scopuri nu s-au realizat. Atunci Vasile Stroiescu a decis să ajute românismul si cauza lui din Transilvania, care era si ea provincie înstrăinată. Sute de mii de coroane au fost donate Fondului Cultural din Transilvania, Consistoriului din Sibiu, Ministerului Instructiei Publice pentru construirea școlilor, reparația bisericilor. Multi tineri români erau susținuți sub aspect material de Vasile Stroiescu. Era numit în toată România "mare binefăcător al culturii românești".

Deosebit de mare a fost obolul adus pe altarul mișcării naționale din Basarabia de Alexandru Matei Cotrută (1828-1905) - om politic, conducător al zemstvei basarabene, luptător pentru cauza națională. S-a născut intr-o familie de nobili din satul Mincenii de Jos, județul Orhei, a absolvit liceul din Chișinău, iar mai apoi liceul Richelieu din Odesa, secția drept. A ocupat diverse posturi în administrația Basarabiei, iar între 1875 si 1887 a fost președinte al Upravei zemstvei provinciale din Basarabia. Datorită muncii, autorității și priceperii sale, A. Cotrută a contribuit mult la crearea școlilor agricolă și de meserii, la efectuarea cercetărilor geologice, construirea spitalului de alienați din Costiujeni, ajutorarea studentilor, înființarea "Casei de pensii pentru funcționarii zemstvei". A. M. Cotruță poseda o cultură vastă, cunoștea cîteva limbi străine, era familiarizat cu literatura universală. A luptat pentru eliberarea țărănimii basarabene din temnita întunericului și sărăciei. Cînd arhiepiscopul Pavel Lebedev, in 1873, își exprimase părerea că "poporul moldovenesc, din cauza lipsei de cultură, nu intelege nici măcar sfînta slujbă dumnezeiască", A. M. Cotrută i-a răspuns că populația Basarabiei nu înțelege Sfînta Scriptură și dumnezeiasca liturgie nu din lipsa de cultură, ci numai pentru că această slujbă i se face intr-o limbă neînțeleasă, amintind cuvintele Sf. Apostol Pavel: "În biserică voiesc mai bine să spun cinci cuvinte înțelese, ca să învăț pe alții, decît să spun zece mii de cuvinte în altă limbă" (*Fapte trecute și basarabeni uitați*, p. 313). A insistat pe lîngă autorități ca limba română să fie utilizată în serviciul bisericesc, din care cauză a fost urmărit de organele speciale ale Ministerului de interne al Rusiei țariste.

A. M. Cotruță era o cunoscută personalitate politică activă nu numai în Rusia, dar și în România. El avea

legături de prietenie cu B. P. Hașdeu, M. Kogâlniceanu. În 1863 a fost numit de domnitorul României Alexandru Ioan Cuza membru al Comisiei moșiilor mănăstirești. Făcînd o călătorie în România, a cercetat documentele de arhivă cu privire la moșiile mănăstirești, s-a interesat de istoria Basarabiei. Unele din documentele cercetate și analizate de A. M. Cotruță au fost mai tîrziu publicate de fratele său Carol M. Cotruță în *Buletinul Societății de istorie și antichități din Odesa.*

Fiind în România, A. M. Cotruță a vizitat Senatul, Camera deputaților, Universitatea din București. La întoarcere în Basarabia a adus multe portrete ale domnitorilor români, literatură istorică, științifică. A. M. Cotruță a fost o proeminentă figură politică din Basarabia, toată epoca reformelor liberale din anii 1861-1870 fiind strîns legată de activitatea lui. Tot ce a avut mai scump si mai sfînt a pus în serviciul luptei pentru eliberarea națională a Basarabiei.

La începutul secolului al XX-lea mișcarea națională din Basarabia a urcat pe o treaptă nouă. Acum apare o generație de tineri intelectuali care se încadrează foarte activ în această luptă.

Studenții basarabeni, care făceau carte la diferite universități ale Imperiului Rus (în 1900-1917 numărul lor depășea 250 de oameni), au început să fie preocupați îndeaproape de problemele limbii, culturii, tradițiilor, literaturii, istoriei naționale, avînd posibilitatea să studieze literatura română din bibliotecile universităților din Rusia, să înțeleagă esența problemei Basarabiei, să enunțe idei cu caracter revoluționar, anticolonial. Ideile celor mai importante grupări studențești de la Tartu, Kiev, Odesa, Petersburg, Moscova au început să pătrundă și în Basarabia. Mișcarea cea mai de seamă a luat naștere la Tartu sub conducerea lui I. Pelivan, la 1899. Această grupare a fost decapitată foarte repede prin exilul cîtorva fruntasi ai cercului național basarabean. În 1903 I. Pelivan a fost exilat la Arhanghelsk, V. O. Oatu - la Pinega, iar Al. Crișcov - la Onega. Gruparea studențească basarabeană de la Tartu, din care făceau parte de asemenea și P. Grosu, N. Bivol, Teofil Platonov, I. Frățiman și alții, constituia un "grup marxist moldovenesc" (după cum îl numea poliția țaristă). Pe acesti tineri îi apropia faptul că erau basarabeni, puteau face schimb de informații de pe plaiul natal, discutau probleme ale Basarabiei. Mai

participau la aceste cercuri V. Mahu, N. Siminel, N. Verdiș, N. Popovschi, V. Hartia, N. Florov, care au avut de suferit foarte mult din cauza convingerilor lor politice.

Din 1905 începe a se înfiripa o mișcare națională și mai largă. În scopul luptei de eliberare națională, trebuia să fie fondat un nucleu pentru conducerea acestei mișcări. Într-o scrisoare a lui Ion Pelivan, expediată la 28 iunie 1905 din Kazan amicului său Ștefan Usinevici, se menționa: "Ceea ce ar trezi tinerimea moldoveană din Chișinău, este cetirea cărților românești și rusești cu un conținut potrivit. Însă cărți nu-s! Trebuie de cătat, de cumpărat, de adunat!

Trebuiesc cîțiva oameni de nădejde la Chisinău, cuminți, devotați și patrioți! Așa-i?"

Dacă o parte a boierimii basarabene s-a rusificat și a sprijinit autocrația țaristă, cea mai mare parte a moldovenilor (românilor) și-au păstrat fiinta etnică. La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se manifestă tot mai viguros un curent național-cultural, gratie căruia, după 1905, apar mai multe publicații românești: *Basarabia, Luminătorul, Glasul Basarabiei, Cuvînt Moldovenesc* etc. În jurul lor și s-au grupat principalele forțe politice.

Eforturile depuse de patrioții basarabeni n-au fost zadarnice. În 1905 mai apare o organizație a intelectualilor din Basarabia, ce-și fixa scopuri cultural-naționale. Astfel, Pavel Dicescu, mareșalul nobilimii (doctor în filosofie la Universitatea din Heidelberg), cu încă 20 de persoane, inclusiv P. Gore, frații Suruceanu, C. Rusu, Em. Gavriliță, C. Popescu și altii, au discutat chestiunea constituirii unei societăți ce ar avea drept obiectiv propagarea culturii românești. Discuțiile au continuat și la 22 septembrie în incinta zemstvei, la care au participat peste 150 de oameni. Ei au elaborat și un statut care luase drept bază statutul "Ligii pentru Unitatea culturală a tuturor românilor".

Organizația constituită la 30 octombrie 1905 se numea "Societatea moldovenească pentru răspîndirea culturii naționale". S-a mai făcut un demers către guvernul țarist în care se cerea deschiderea de școli naționale pentru luminarea poporului. Însă și acest demers a rămas fără răspuns.

O parte din membrii "Societății" pledau pentru acțiuni radicale, alții, mai moderați, pledau pentru a se obtine

acordul guvernului. Gruparea mai radicală, condusă de Em. Gavriliță, porni pe drumul greu al căutărilor de mijloace pentru înființarea ziarului românesc *Basarabia*. Trebuie remarcat efortul lui Z. Arbore-Ralli și P. Cazacu, care, încă în 1905, la Geneva, editau foaia *Basarabia*. Deși în foaie se indica drept loc de apariție al ei orașul Chișinău, ea, totusi, se edita în străinătate. Au apărut numai 5 numere ale acestei reviste.

În 1905 Constantin Stere a profitat de participarea la un proces judiciar pentru a înviora mișcarea națională. Tot el a fondat ziarul *Basarabia*. În cadrul celei de-a doua vizite în Basarabia (decembrie 1905 - ianuarie 1906) Stere le vorbește tinerilor "că trebuie să ridice steagul revoluției împotriva Rusiei: să ne preocupăm de autonomie, limbă, biserică, școală, de necesitățile populației noastre din Basarabia".

Constantin Stere a avut o influență considerabilă asupra miscării de eliberare națională din Basarabia la începutul secolului al XX-lea. Odată cu fondarea ziarului *Basarabia*, ingrijit de Em. Gavriliță, un grup de intelectuali basarabeni, în acelasi număr N. Bivol, C. Stere și I. Pelivan, au pus la cale constituirea unui partid "democrat", ori cum i se mai spunea "Partid National-Democrat Românesc". Fără a rupe contactele cu gruparea nobilimii din Chisinău, I. Pelivan și adepții săi și-au fixat drept scop lupta pentru "moldovenism" (se are în vedere "românismul") prin mijloace combative.

Într-o scrisoare din 20 octombrie 1905 I. Pelivan i se adresa lui Z. Arbore-Ralli:

"Onorate Domnule Arbore! La Chisinău de vreo două luni deja există un cerculeț de moldoveni care și-au pus drept scop propagarea ideii naționale.

Eu, subscrisul, sunt părtaș și membru al acestei organizațiuni și de la numele ei mă adresez D-ră, ca unui om cu mare experiență si ca unui patriot încercat, după cum vă știu din scrierile D-ră (mai ales *Istoria Basarabiei*), din recomandările prietenului meu Șt. Usinevici, din apelul Ligii culturale a românilor din Basarabia și din Istoria revoluției rusești.

Fireste, nouă mai întii ne trebuie școala națională... de a ne învăța copiii în limba română...

Al doilea - ne trebuie o gazetă moldovenească".

E locul să mentionăm, că în același timp reprezentanții minoritătilor nationale evreii, germanii, polonezii -

aveau școli cu predare în limba lor națională, numai românii pe pămîntul strămoșilor lor erau lipsiți de acest drept.

În răspunsul său Z. Arbore-Ralli confirma decizia de a colabora la ziarul creat. Cu atît mai mult că el expediase de acum o tipografie la Chișinău. Iar odată cu sosirea, la sfîrșitul anului 1905, a lui C. Stere aici, fără ajutorul material al căruia era imposibilă apariția acestei tipografii, a fost constituit primul comitet de conducere al gazetei: Em. Gavriliță - director-proprietar, Popovski - expeditor, Hartia - casier, Pelivan - prim-redactor, și Florov - cenzor. Apoi au colaborat la acest ziar Pan Halippa, Mihai Vîntu și alții. Anume în jurul acestui ziar s-a constituit mai apoi nucleul Partidului Național-Democrat, care a elaborat un plan practic de stăvilire a rusificării. Activiștii acestui partid editau proclamații, foi volante cu caracter istoric, național și agrar, le răspîndeau în mediul țăranilor. De asemenea, au editat unele cărți în limba română: *Pilde și povețe* de P. Halippa, *Cartea moldovenească* de C. Popescu etc. O altă parte a grupului aducea literatură de peste Prut, în mod clandestin. Ziarul *Basarabia* a finanțat deplasarea învățătorilor basarabeni care trebuiau să participe, în iunie 1906, la congresul naționalităților din Rusia pentru naționalizarea învățămîntului. În ziarul *Basarabia* (nr. 12) a fost publicat programul Partidului Național-Democrat, în care, printre altele, se menționa că vor lupta, în special (mai ales) ca partid organizat, cu toate mijloacele legitime pentru următoarele două puncte însemnate ale programului național: 1. Organizarea Basarabiei prin restabilirea autonomiei de la 1818 a provinciei, recunoașterea orînduirii naționale, folosirea limbii naționale în toate domeniile vieții sociale, stabilirea anumitor privilegii și drepturi locale, crearea unui Sfat Principal Superior care va administra provincia și va fi ales pe principii democratice prin vot egal, direct, secret. 2. Regimul agrar pentru Basarabia prevede crearea pe baza moșiilor mănăstirești a Fondului Național Cultural al Basarabiei care trebuie să treacă sub Administrația Consiliului Provincial Superior. La rîndul său, Consiliul Superior îl va da în arendă țăranilor, iar veniturile vor fi folosite pentru construcția școlilor la sate, ajutorarea bisericilor sărace etc. Se mai prevedea crearea unei Bănci Țărănești cu un fond de 300 milioane de ruble, care avea

drept obiectiv răscumpărarea pămîntului moșierilor, acordarea de împrumuturi cooperatorilor. Se prevedea, de asemenea, crearea camerelor de conciliere, soluționarea divergențelor dintre moșieri și arendași. În opinia Partidului Național-Democrat, membrii lui trebuiau să contribuie ca "românii basarabeni pe viitor să nu-și mai dea votul în Duma imperială decît pentru acei deputați care vor sprijini aceste cerințe naționale".

Activitatea desfășurată de ziarul *Basarabia*, precum și de Partidul Național-Democrat sub conducerea lui Ion Pelivan au adus pe arena politică basarabeană de atunci un nou suflu național, ce avea o anumită influență asupra maselor. În 1906, la Ismail, a avut loc o mare adunare a țăranilor. Din numele celor 32 mii de locuitori adunarea a trimis o telegramă președintelui Dumei și deputatului lor, cerînd "amnistie, pămînt și drepturi naționale".

Țăranii din s. Cojușna, județul Chișinău, în telegrama trimisă Dumei, cereau satisfacerea celor mai stringente necesități cotidiene: pămînt, îmbunătățirea învățămîntului prin "introducerea sistemului obligatoriu școlar gratuit, pentru copiii noștri în limba strămoșilor noștri". Și dacă în iunie 1905 învățămîntul gratuit și obligatoriu în limba națională îl cereau doar studenții din Chișinău, la 8 mai 1906 deja și congresul învățătorilor din județul Soroca, în rezoluția adoptată, "cerea organizarea învățămîntului public în Basarabia în limba noastră națională". La 28 mai 1906 o mare întrunire avu loc și la Chișinău, care cerea reorganizarea învățămîntului din Basarabia pe bazele limbii naționale.

Însă declanșarea reacției țariste, închiderea în martie 1907 a ziarului *Basarabia* a pus această mișcare în fața unor noi încercări grele. Mulți dintre fruntașii vieții politice basarabene au fost nevoiți să părăsească Chișinăul și să-și continue activitatea în România. Între ei: Serghei Niță, Ion Vântu, Ion Mâță, Ion Costin, P. Halippa, Ion Scolivanu, Ulinici, Scobioală, Loghin, Pelivan, Șchiopu, Popovici și alții. Din inițiativa lui N. Iorga a fost procurată la Iași o casă în strada Sărăriei, care servea drept cămin tinerilor basarabeni veniți încoace pentru studii. Aici erau adăpostiți și cei urmăriți de poliția țaristă.

Apariția ziarului *Basarabia* și Partidului Național-Democrat a fost înalt apreciată de revista *Viața românească* și de alte mijloace de informație din România. Într-o telegramă trimisă ziarului *Basarabia* (1906) se menționa că

"revista *Viața românească* salută cu bucurie cea dintîi lucrare a culturii naționale din Basarabia".

O anumită contribuție la lupta de eliberare națională din Basarabia a adus-o Elena Alistar (Bălan). S-a născut în 1874 în satul Vaisali, județul Ismail. A absolvit scoala eparhială din Chișinău, iar mai tîrziu - Universitatea din Iași. A profitat de ajutorul "Ligii naționale a unitătii românilor", condusă de C. Stere. În toată activitatea sa E. Alistar a demascat politica colonială a Rusiei, încurajînd tineretul prin sfat, ajutor modest si rămînînd pînă la moarte o personalitate credincioasă unității poporului român. Ea a făcut mult pentru a ajuta copiii basarabeni să-și continue studiile în România. În 1914, E. Alistar a susținut doi copii talentati din s. Rezeni, județul Chișinău (Botnaru si Tîrgală) să-și continue studiile la liceul din Iași, deoarece în Basarabia nu erau scoli cu predare in limba română. Însă a fost denuntată de cîntăretul bisericii locale N. Medînski și arestată la 20 august 1914 de poliția țaristă. E. Alistar era învinuită de propagandă în favoarea României, fiind numită "românofilă", de "activitate subversivă" contra Rusiei etc. (ANRM, f. 102, inv. 7, d. 1797, pp. 4-9).

Reacțiunea n-a ocolit nici presa democratică, precum nu ocolise nici promotorii ideii naționale. Au fost incendiate tipografiile ziarelor *Basarabia* și *Bessarabskaia jizni*. Uneori numerele *Basarabiei* erau confiscate doar pentru un simplu anunț, în care se făcea invitatia românilor basarabeni la vreo expoziție ce avea să se deschidă la București și care trebuia să devină o serbare a renasterii nationale. Prigonirea membrilor organizatiilor democratice și naționale, închiderea ziarelor românesti, incendierea tipografiilor - toate aceste ostilităti nu au putut, însă, readuce societatea la situația de pînă la 1905.

E necesar, totuși, să menționăm că s-a plătit un preț foarte mare pentru crearea și dezvoltarea mișcării naționale în Basarabia. În diferite perioade au fost arestati și judecati N. Hâjdeu, C. Stere, E. Alistar, I. Pelivan, Z. Arbore-Ralli, P. Cazacu, Z. Codreanu, P. Halippa, D. Ciugureanu și alții. Mulți luptători ai miscării de eliberare națională (Gh. Madan, S. Cujbă, P. Halippa, C. Stere, Z. Arbore-Ralli) au fost nevoiti să se refugieze în România. În general, toată mișcarea națională din această perioadă a pregatit terenul pentru următoarele acțiuni pe tărîm

national, după revoluția din februarie 1917.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea au activat pe frontul mișcării naționale și mulți fruntași ai nobilimii basarabene, inclusiv: Ion Gh. Catargi, mareșal al nobilimii din Basarabia; Alexandru Matei Cotrută, președinte al Upravei zemstvei guberniale; Ion Vasile Cristi, presedinte al Upravei zemstvei guberniale; Gheorghe Dim. Bantâș, mareșal al nobilimii din județul Bălți; Pavel V. Dicescu, președinte al Upravei județene Orhei; Gheorghe N. Donici, mareșal al nobilimii din județele Chișinău - Orhei; Epaminanda T. Crușevan, judecător al tribunalului Soroca - Iași; Nicolae Ștefan Casso, mareșal al nobilimii din județul Bălți, și mulți alții. Majoritatea intelectualilor din Basarabia au înfruntat rusificarea, colonizarea, promovate de administrația țaristă, au rezistat, și-au păstrat conștiința de neam. Este imposibil ca istoriografia contemporană să oglindească detaliat miscarea națională din Basarabia fără a se ține cont si fără a evalua rolul activității oamenilor de cultură din provincie în perioada ce a precedat Unirea. E vorba de o pleiadă de personalități ale culturii basarabene: Ioan Doncev, Ion Sârbu, Teodor Vârnav, Matei Donici, Ion si Dimitrie Suruceanu, C. Stamati, Mihai Colibaba, Ștefan Gonța, Leonid Stamati-Ciurea, Dimitrie Crăciunescu, Gheorghe, Mihăiță și Vasile Stroiescu, Zamfir Arbore-Ralli, Constantin Kazimir, Ion Crușevan, N. P. Zubcu-Codreanu, Petre Sârcu, Gheorghe Gore, Gheorghe Codreanu, Constantin Popescu, Mihail Ciachir, Teodor Baltaga, Laurențiu Cunițki și mulți alții.

La începutul secolului al XX-lea se ridică o nouă generație de militanți ai mișcării de eliberare națională din Basarabia. În jurul organelor de presă, organizațiilor democratice s-au adunat cele mai bune forțe intelectuale din acest ținut subjugat. Printre aceștia au fost: ieromonahul Gurie (Grosu), preoții A. Ciolac, I. Friptu, I. Bobeică, M. Ignatovici, Al. Mateevici, Bl. Baltaga, Gh. Dânga, ieromonahul Dionisie, proprietarii și boierii P. Dicescu, V. Oatu, N. Alexandri, V. Herța, V. Stroiescu, avocații E. Gavriliță, S. Murafa, folcloristul Gh. Madan, cooperatorul V. Ghenzul, medicii D. Ciugureanu, P. Cazacu, savanții P. Gore, I. Frățiman, Ioan Halippa, T. Suruceanu, scriitorii, poeții, publiciștii, oamenii politici C. Stere, A. Nour, S. Cujbă, P. Halippa, I. Pelivan, I. Inculeț, I. Vântu, Gh. Stârcea, T. Roman, V. Harea, Gh.

Năstase, M. Razu, I. Costin, I. Buzdugan, T. Vicol, C. Porumbescu, Gh. Racu, Gh. Tudor, Ch. Constantinescu, S. Dănilă, I. Rădulescu, M. Minciună, V. Cazacliu, D. Bogos, Gh. Buruiană și mulți alții. Acești reprezentanți ai neamului românesc au luptat pentru unire, pentru propășirea Basarabiei, au dat dovadă de eroism, de o previziune clară, profundă, echitabilă, devotament față de idealurile românilor basarabeni. Crezul unirii Basarabiei cu Patria-mamă a fost pentru ei mai presus de toate greutățile, tragediile și lipsurile, chinurile îndurate timp de peste o sută de ani de toată populația basarabeană. Dar aceste personalități nu au abandonat idealurile naționale, au servit exemplu pentru toți acei care doreau și susțineau ideea întregirii neamului românesc.

Mare a fost însemnătatea intelectualității din partea dreaptă a Prutului - din România, pentru păstrarea și dezvoltarea conștiinței de neam a basarabenilor. După 1859 și, în special, după 1878, cînd România a fost recunoscută ca stat independent și subiect al dreptului internațional, ideea eliberării Basarabiei de sub jugul rusesc a fost promovată și propagată de intelectualii din România întreagă: V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, M. Eminescu, Artur Gorovei, Gheorghe Chirileanu, T. Maiorescu, Dumitru Furtună, Gheorghe Ursu, Gh. Asachi, C. Negruzzi, I. Creangă, V. Pogor, I. Negruzzi, T. Rosetti, N. Gane, Gh. Panu, A. Xenopol, N. Iorga, I. Slavici, A. Cuza, M. Millo, C. Bălănescu, G. Manolescu și mulți alții.

Orașul Iași aproape un secol întreg s-a menținut drept centru de întîlniri ale intelectualilor basarabeni cu fratii lor din România. Intelectualitatea românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea a influențat puternic Basarabia, luptînd pentru păstrarea tradițiilor, limbii, literaturii naționale. Erau intens propagate literatura, presa, teatrul românesc. Numai în 1878 M. Eminescu a scris mai mult de 20 de articole despre Basarabia, afirmînd dreptul istoric, politic, național al Basarabiei de a se uni cu România, și considerînd-o "o parte din vatra strămoșilor noștri" (*Eminescu M., Publicistică*, Chișinău, 1990, p. 90).

Analiza documentelor istorice arată că mișcarea națională din Basarabia, susținută de intelectualii din România, a constituit baza, fundamentul Unirii de la 1918. Acest act istoric a fost dictat de imperativul

timpului, a avut un caracter obiectiv și inevitabil, fiind o consecință firească a mișcării de eliberare națională din Basarabia. El ne învață să tragem concluzii juste pentru viitorul nostru.

Partidele politice

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea în cea mai mare parte Basarabia avea deja fundamental alterată viața politică, economică, aceasta fiind una dintre cele mai dureroase consecințe ale subjugării ei de către Rusia. Dacă în centrul imperiului forțele progresiste s-au manifestat mai activ, promovînd "mișcarea de eliberare" socială, apoi Basarabia rămînea în urma dezvoltării vieții politice atît față de Europa, cît și față de Rusia, deoarece suferea din cauza statutului său de colonie rusească, lucru care nu s-ar fi întîmplat dacă ar fi fost parte întreagă a Țării.

În primul rînd, în Basarabia activau, în fond, partide politice, în fruntea cărora nu se aflau lideri din numărul nobilimii băștinașe. Oamenii politici din Basarabia (în perioada anilor 1870-1895) erau împărțiți în două tabere: "Partida moldovenească" și "Partida rusească". În fruntea partidei moldovenești (din ținutul Bălți) se afla Nicolae Șt. Casso, iar în fruntea partidei rusești - V. Leonard. Partida moldovenească se sprijinea pe masele de răzeși, mazili si pe țăranii moldoveni băștinași, dar tot în această tabără se aflau și mulți nobili basarabeni de orientare națională: Brăescu, Râșcanu, Dimitriu, Sturdza, Bodescu, Ghica, Rosetti, Catargi, Cotruță, Stroiescu, Casso, N. Codreanu, Cristi, Bantâș, Dicescu și alții. Toată activitatea membrilor acestei partide era îndreptată spre apărarea intereselor economice, politice și naționale ale Basarabiei, a românismului în acest ținut.

Partida rusească se baza pe proprietarii înstrăinați de neam și pe venetici, pe cinovnicimea rusă și rusificată. Printre aceștia erau Krupenski, Kișinski, Pleskov, Iarosevici, Sviatopolk-Mirski, Pisarjevski, Dobrograev, Ponset, Kalmuțki, Leonard și alții, care promovau o politică de deznaționalizare si rusificare, nu doreau să știe de suferințele, viața grea, analfabetismul, interesele, aspirațiile naționale ale românilor basarabeni. Lupta dintre aceste două "tabere", două partide se desfășura și se manifesta îndeosebi în adunarea zemstvei guberniale, în

adunările zemstvelor judetene, în timpul votării diferitelor proiecte de hotărîri, legi, finanțării anumitor proiecte din domeniul economiei, culturii, deschiderii școlilor etc.

Dar în această perioadă apar și unele partide, organizatii politice, care răspîndesc idei democratice, diferite teorii si conceptii socialiste, anarhiste si comuniste. Pe paleta politică a Rusiei țariste la începutul secolului al XX-lea a apărut o serie de partide care urmăreau atingerea diverselor scopuri politice si exprimau interesele anumitor pături sociale. Printre acestea erau Partidul Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, Partidul Socialiștilor Revolutionari, Partidul Anarhiștilor Comunisti, partide naționale evreiești, partide ale burgheziei și mosierilor ruși și altele.

Spectrul vieții politice din Basarabia s-a schimbat esențial în anii 1905-1906. Prima revoluție rusă a generat apariția a mai mult de 50 de partide si grupări politice, începînd cu partidele de extremă dreapta - partide antinationale și antisemite, pînă la cele radicale de extremă stînga - bolșevicii si anarhiștii comunisti. E drept că la noi gradul lor de activism politic era diferit, unele dintre ele nu puteau influenta considerabil masele, iar mișcarea masonică din Basarabia a influențat si mai puțin viața politică din această provincie.

După cum am subliniat mai sus, primele grupări, organizații ale partidelor politice din Rusia pe teritoriul Basarabiei s-au constituit la cumpăna secolelor. Una dintre aceste formațiuni a fost Partidul Socialiștilor Revoluționari, organizația gubernială a căruia a apărut la Chisinău în primăvara anului 1902. Programul acestui partid prevedea lupta pentru instaurarea republicii democratice, proclamarea drepturilor democratice, a autonomiei pentru regiunile nationale, convocarea Adunării Constituante, adoptarea legislației muncitoresti, socializarea pămîntului.

Un loc aparte în activitatea acestui partid o constituiau detașamentele de șoc, care aveau sarcina să înfăptuiască exproprierea băncilor, lichidarea persoanelor bogate, alese după bunul lor plac. Actele de terorism erau orientate mai ales contra persoanelor din elita administrativă superioară. O activitate mai "bogată" acest partid a desfășurat în anii revoluției rusești de la 1905-1907. Eserii din Basarabia au purces la asasinarea lui Osovski (din secția poliției secrete) la Chișinău, a lui I. Savirko

la Bender, care conducea sectia "Uniunii poporului rus" etc. Eserii răspîndeau literatură revoluționară, făceau propagandă. La sfîrșitul anului 1906 organizația din Chișinău, practic, s-a dizolvat de la sine, completînd rîndurile "Bundului", "anarhiștilor-comuniști" și PMSDR. S-au păstrat doar cîteva grupe mici conduse de A. Keluskov, G. Celnakov si C. Prusakov. Cu începere din anul 1908, manifestările eserilor poartă un caracter episodic, însă din februarie 1917 eserii își activează brusc lupta politică.

O altă grupare politică ce si-a desfășurat activitatea în Basarabia a fost Partidul Cadeților ori al "Libertății Poporului". Această formatiune de orientare liberală pleda pentru instaurarea în Rusia a unei monarhii constituționale parlamentare, pentru asigurarea drepturilor democratice, inviolabilitatea locuinței, se pronunța pentru repartizarea pămîntului țăranilor cu puțin pămînt si fără pămînt din fondul mosierilor, statului, mănăstirilor, iar în problema muncitorească - pentru adoptarea legislației muncitorești. Pentru Polonia și Finlanda preconizau o formă trunchiată de autonomie.

Către lunile august-septembrie 1905 la Chișinău apare Partidul Progresiștilor. L. Siținski, animatorul acestei grupări, în cele din urmă, a obținut ca formațiunea să devină o secție a "Partidului 17 Octombrie". În luna octombrie 1905 C. Cazimir convoacă, în județul Hotin, congresul Părtidului "Progresist", care devine Partidul Progresiștilor din Basarabia. Programul lui prevedea instituirea unei adunări reprezentative cu două camere alese în baza dreptului universal, inviolabilitatea persoanei si a locuinței, libertatea conștiinței, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, lichidarea privilegiilor, învățămîntul primar obligatoriu, asigurarea socială pentru muncitori, lărgirea drepturilor țăranilor de a folosi pămîntul.

La 13 decembrie 1905 sub conducerea lui L. Siținski un grup de intelectuali și redacția ziarului *Bessarabskaia jizni*, luînd cunoștință de programul Partidului Cadeților, îl consideră acceptabil întru totul și, în baza lui, constituie în Basarabia o nouă grupare politică. Aceasta atacă partidele extremiste de dreapta si, în special "Uniunea Poporului Rus" și "Liga Patriotică Basarabeană".

Pînă în anul 1918 ziarul *Bessarabskaia jizni* a fost organul cadeților din Basarabia, iar Zaharov, redactorul

acestei publicații, deveni unul din conducătorii de seamă ai grupării respective. În 1905-1907 reprezentanții cadeților din Basarabia, I. Siținski și Iandovski, au fost aleși deputați în Duma de Stat, au semnat apelul de la Vîborg etc. La 1917 Siținski a condus comisia pentru alegerile din Basarabia în Adunarea Constituantă.

Exponenții celor mai reacționare tendințe din mișcările politice din Rusia de la începutul secolului al XX-lea au fost membri ai organizației "Uniunea Poporului Rus" și ai filialelor ei din Basarabia. "Liga Patriotică Basarabeană", "Uniunea Poporului Rus" cereau ca Rusia să fie un stat unitar și indivizibil, să se mențină monarhia, să se cimenteze coeziunea dintre monarh și popor, să li se acorde privilegii rușilor în activitatea statului etc.

În februarie 1905 P. Crusevan, P. Krupenski și prințul Gagarin fondează la Chișinău organizația "Patrioții Ruși din Chișinău", numită ulterior "Liga Patriotică Basarabeană".

Printre activiștii de frunte ai acestei organizații extremiste ("negre") din Basarabia erau V. Puriskevici, N. Krupenski, D. Gulîkin etc. Încă pînă la 17 octombrie 1905 conducătorii Uniunii Poporului Rus îi învinuiau pe așa-numiții "inorodțî" (descendenți din alte neamuri decît rușii) de declanșarea revoluției, iar pe evrei - de inițierea grevelor.

Conform statutului "Ligii Patriotice Basarabene", ea își fixa drept scop "să servească interesele guvernului, să fie de ajutor administrației în lupta pentru păstrarea formei de guvernămînt existente în Rusia". Această organizație era finanțată de guvern. Activiștii ei - P. Crușevan, V. Purișkevici, Krupenski, Sinadino au fost deputați în Duma de Stat și organizau masive campanii antisemite.

Dintre partidele de extremă dreapta făcea parte și Partidul "Centrul", fondat de N. D. Krupenski. În programul "Partidului Basarabean al Centrului", adoptat la 17 decembrie 1917, se prevedea respingerea autonomiei și autodeterminării minorităților, unica limbă să fie limba velikorușilor, Duma să fie organ consultativ, să fie susținut guvernul, iar țăranii să-și cumpere pămînt prin Banca țărănească etc.

În numărul partidelor de extremă stînga pot fi enumerate PMSDR, "Bundul", "Poalei țion", "Anarhiștii-Comuniști" etc. Grupul social-democraților din Chișinău

a fost constituit în decembrie 1902. Comitetul social-democraților din provincie avea în componența sa două aripi - "iskriștii" (V. Dubovski, A. Kogan-Berștein, V. Broască) și "bundiștii" (E. Raihelson, M. Vaisman, T. Kligherman etc). Ei propagau teoria luptei de clasă, construirea societății socialiste prin intermediul revoluției proletare și instaurarea dictaturii proletariatului.

Anarhiștii-comuniști susțineau necesitatea organizării unei greve generale, care ar paraliza conducerea centrală, pledau pentru instaurarea socialismului, lichidarea statului, închisorilor etc. Majoritatea membrilor acestei organizații erau tineri între 16-17 și 20 de ani, în fond muncitori.

Una dintre sarcinile fundamentale ale istoriografiei sovietice a constat în reducerea la minimum a numărului personalităților politice din Basarabia, care au luptat activ contra politicii regimului colonial țarist. Trecînd sub tăcere numele luptătorilor, s-a reușit crearea unei impresii de minimă participare a basarabenilor la această luptă. Abia în ultimul timp s-a obținut acces la arhivele țariste din Basarabia, care conțin numele a numeroși luptători pentru cauza națională a românilor din spațiul dintre Nistru și Prut. Iată unele dintre aceste nume: Mihai Vîntu, Sergiu Eremia, Ștefan Cîrjeu, Alexei Musteață, Ion Uatul, Ion Spînu, Simion Musteață, Al. Sorocean, Petre Bordian, G. Stîrcea, Procopii Onica, Alexei Bîrlădean, Nicolae Chiriță, Dimitrie Sandu, Daniil Ciugureanu, Hîncu, Gonța, Sava Danilescu și alte numeroase nume de patrioți.

De cele mai multe ori aceștia au fost membri ai unor partide politice (Bund, eseri etc.), în cadrul cărora își desfășurau activitatea îndreptată contra imperialismului țarist, pledau pentru autodeterminarea Basarabiei. Pentru activitate antițaristă, în perioada anilor 1905-1917, aceștia în repetate rînduri au fost arestați, interogați, urmăriți de organele respective ale autocrației țariste.

Faptul că numeroși oameni simpli concepeau aflarea Basarabiei în cadrul Imperiului Rus drept rezultat al anexării patriei lor prin forță și șiretlic politic, este susținut și de următorul fapt istoric: mai mult de 30 țărani basarabeni au fost arestați în anul 1912 pentru că au protestat contra sărbătoririi centenarului de la anexarea Basarabiei la Rusia țaristă. Este cunoscut și conflictul, apărut tot cu această ocazie, la Leova, în urma căruia

autoritățile României fusese învinuite de amestec în afacerile interne ale Imperiului Rus.

În Basarabia existau și alte partide, inclusiv Partidul Național-Democrat Basarabean. De asemenea, în anii 1905-1907, în Basarabia apăruse o serie de uniuni. Uniunea Țăranilor a inițiat procesul de constituire a unei organizații țărănești din întreaga Rusie. La 31 iulie - 1 august 1905 la Moscova a fost convocat un congres ilegal, care a și fondat Uniunea Țăranilor din Rusia, la care au sosit mai mult de 100 țărani și aproape 25 intelectuali - din 25 gubernii (regiunile naționale n-au avut delegați). Aceasta, însă, n-a fost o piedică în calea constituirii în întreg imperiul a organizațiilor locale ale Uniunii, deoarece programul ei de activitate convenea într-o anumită măsură intereselor populației rurale. Congresul de constituire a luat în dezbatere o serie de chestiuni majore ale timpului - despre convocarea Adunării Constituante și problema agrară. Pe marginea celei mai importante probleme - a celei agrare, a fost adoptată următoarea rezoluție: de la proprietari pămîntul să fie "luat prin răscumpărare" (deoarece poporul "tinde să nu supere proprietarii"), parțial fără plată. La al doilea congres Uniunea Țăranilor din Rusia (6-10 noiembrie 1905), a adoptat cîteva rezoluții cu caracter democratic.

"Uniunea Țăranilor" a avut o oarecare influență asupra Basarabiei. Odată cu constituirea la Moscova a "Uniunii Țăranilor" au apărut și organizații locale. Comitetul gubernial din Basarabia al Uniunii a fost constituit în 1906. El a creat comitete județene la Chișinău, Bălți, Orhei, Soroca și Hotin. Sarcina acestei Uniuni consta în intensificarea muncii explicative printre țărani.

La sfîrșitul lunii august 1906, la Kamenet-Podolsk, a fost convocat congresul regional al "Uniunii Țăranilor" din Rusia, la care au participat și delegați din Basarabia - din partea județelor Bălți, Soroca și Hotin. În rezoluțiile congresului regional se menționa necesitatea activizării muncii în mediul țăranilor, editării literaturii pentru țărani, inclusiv în "limba moldovenească" pentru cei din Basarabia. Comitetul gubernial Basarabia al Uniunii Țăranilor a purces la imprimarea și răspîndirea foilor volante în provincie. În octombrie 1906 direcția jandarmeriei a găsit în satul Grinăuți, județul Soroca, la M. Căpățînă, V. Stîngaci, I. Babiuc foi volante cu caracter instigator.

Intensificarea procesului de rusificare a populației băștinașe

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea ființa Basarabiei a trecut prin mari încercări de ordin social si politic. Ea era supusă unui proces intens de deznaționalizare si rusificare. Dacă în primii ani de ocupație școlile, biserica, administrația din Basarabia mai foloseau limba română ca mijloc de comunicare, învățare-predare, propovăduire, de la mijlocul anilor cincizeci ai secolului trecut situația s-a schimbat în mod radical. Colonizarea forțată a Basarabiei și Transnistriei, măsurile adminstrative promovate de țarism țineau să lichideze și cele mai nevinovate manifestări ale spiritului național. Sub influența "pașoptiștilor" se făceau unele tentative de a opune rezistență acestei politici. Tipograful Achim Popov, după cum am subliniat mai sus, la insistența intelectualilor basarabeni, a solicitat autorităților rusesti permisiunea de a edita ziarul basarabean cu titlul *Românul*. Dar administrația rusă a respins această cerere.

Politica de rusificare a afectat, în primul rînd, biserica. Dacă Gavriil Bănulescu-Bodoni, Dimitrie Sulima se mai ocupau de editarea cărtilor bisericești în limba română, pregătind preoțimea pentru a oficia serviciile divine în limba băștinașilor, în a doua jumătate a secolului al XX-lea limba română a fost alungată din tot sistemul bisericesc. Arhiepiscopul Basarabiei cu ajutorul școlii eparhiale, Seminarului Teologic, școlilor vechi bisericești a izbutit să pregătească cadre (preoți, învățători, cîntăreți), cu ajutorul cărora se si realiza rusificarea. Pe vremea arhiepiscopilor basarabeni Lebedev, Serafim, Anastasie s-a trecut treptat la oficierea serviciilor divine în limba rusă. Numai în anii 1872-1878 în Basarabia au fost închise 330 biserici moldovenești. În multe cazuri preoții din numărul băștinașilor erau înlocuiți cu alții ucraineni sau rusi, lucru care stîrnea nemulțumirea credinciosilor, acestia frecventînd tot mai rar biserica. Arhiepiscopul Lebedev a făcut presiuni asupra publicației oficiale a bisericii basarabene *Buletinul eparhiei Chișinăului și Hotinului*, ce apărea de la 1858 în limbile română și rusă. La 1871 varianta română a fost suspendată, rămînînd doar cea rusă. Conform mărturiilor lui N. Durnovo,

toate cărțile sfinte de la bisericile moldovenești tipărite cu litere chirilice în limba românească au fost adunate la mitropolia Chișinăului, unde arhiepiscopul Lebedev timp de 7 ani le-a ars, încălzind cu ele palatul mitropoliei. El îi surghiunea pe clericii moldoveni care refuzau să se dezică de limba strămoșească. În numărul celor care au suferit pot fi numiți Vasile Zubcu, Ioan Untu, Dimitrie Tutunaru, Ion Popovici, Grigore Călin etc., aceștia fiind exilați la Pskov, Lutk, Simferopol, Minsk și în alte locuri îndepărtate. Chiar și fețele bisericești gîrbovite de bătrînețe erau izgonite de la oficierea serviciului divin din motivul că nu voiau să țină predici într-o limbă străină poporului său. Serghie Lapidevski, numit la 1882 arhiepiscop al Hotinului și Chișinăului, succesor al lui Lebedev, a trebuit să muncească din greu pentru a calma spiritele, îngăduind să se facă serviciul divin în limba băștinașilor și redeschizînd tipografia bisericească.

În același timp cu rusificarea bisericii, administrația rusă locală, cît și cea de la Petersburg, începu o campanie de rusificare a școlilor din Basarabia. În 1867 limba română fusese scoasă din toate școlile noastre și înlocuită cu cea rusă: Batiușkov scria, într-o scrisoare oficială, guvernatorilor Rusiei: "Dacă voim ca Basarabia să se contopească cu Rusia, atunci trebuie, prin intermediul școlilor, să ne grăbim a face ca măcar jumătate din țăranii moldoveni să devină ruși". Anume acest scop era urmărit de întregul sistem al învățămîntului public, stabilit de administrația țaristă.

Politica rusificării populației Basarabiei avea, însă, de învins două bariere, care îndepărtau atingerea acestui obiectiv. Chiar dacă copiii frecventau școala rusească, acasă vorbeau limba română. În mod sigur, guvernul rus avea de așteptat mult și bine atingerea scopului. Deși din una din scrisorile oficiale ale lui Batiușkov putem conchide că sistemul de învățămînt din Basarabia era întocmit în așa fel, încît să se poată nădăjdui că tînăra generație din Basarabia care va fi crescută în spirit rusesc și se va contopi în mod organic cu Rusia țaristă. Și aveau temei să spere atingerea acestui țel, deoarece românii basarabeni erau cei mai discriminați dintre etniile provinciei. Se deschideau școli naționale pentru nemți, bulgari, greci, evrei, iar pentru moldoveni și cele existente se închideau.

Politica rusificării a avut consecințe dezastruoase. Copiii

băștinașilor au încetat să frecventeze școlile. Către începutul secolului al XX-lea din 100 de români basarabeni numai 10 erau știutori de carte, în timp ce la suta de nemți, evrei și ruși indicatorul acesta constituia, respectiv, 63, 50 și 40. Din cele 1007 școli, cîte erau în anul 1912, 70% funcționau în localitățile cu populație românească și erau întreținute prin donațiile băștinașilor, dar deveniseră școli cu predare în limba rusă. Tipografia eparhială din Chișinău, care aproape 70 de ani, după cum menționa Șt. Ciobanu, a servit cauzei naționale în Basarabia, a fost închisă. Acest act fariseic a fost motivat de oficialitățile rusești prin aceea că, chipurile, în "biserică nu se întrebuințează limba moldovenească". Deci, mai întîi a fost interzis serviciul divin în limba băștinașilor, iar apoi s-a oprit și editarea cărților. Această măsură administrativă urmărea și scopul izolării Basarabiei de România, deoarece cărțile tipărite la Chișinău aduceau cuvîntul creștin în limba strămoșească românilor dintre Prut și Nistru, chiar treceau Nistrul și Prutul, amintind populației băștinașe despre unitatea noastră de neam, iar cele tipărite în România ajungeau lesne în Basarabia. În darea de seamă a jandarmeriei din Basarabia despre starea politică a județelor Ismail și Akkerman de la 1894 se menționa că "în general populația se dedă foarte greu rusificării, în special cea din județul Ismail, unde sînt sate, locuitorii cărora pe un cap nu cunosc rusa". După cum indica autorul documentului, majoritatea populației o constituie românii (moldovenii) și bulgarii.

Procesul de rusificare a condus și la apariția diferitelor secte religioase. Mișcarea inochentiștilor de la Balta era propovăduită în limba română. Țăranii din Transnistria și Basarabia doreau să asculte cuvîntul Domnului în limba maternă. Nu întîmplător în 1905 Congresul eparhial din Basarabia a luat decizia, iar arhiepiscopul Vladimir a intervenit pe lîngă Sfîntul Sinod, cu cererea de a se redeschide la Chișinău tipografia pentru tipărirea cărților religioase în limba română. În aprilie 1905 această rugăminte a fost satisfăcută, însă la 26 octombrie 1906 tipografia a fost iarăși închisă.

Politica de rusificare s-a manifestat în Basarabia și prin eliminarea limbii române din administrația locală și gubernială. La multe servicii de stat au fost aduși cinovnici ruși, armeni, greci, polonezi, bulgari, nemți. Oficialitățile de la Petersburg n-aveau încredere nu numai în cinovnicii

moldoveni, ci chiar si în cei polonezi, care erau înlocuiți tot cu rusi.

Baza socială a rusificării Basarabiei a constituit-o și "partida rusească", alcătuită din proprietarii băștinași străini de cauza natională și din venetici (peste 270 de boieri), din cinovnicimea rusă sau rusificată. Mulți demnitari rusi, cinovnici, renegați basarabeni au jucat un rol foarte negativ în soarta Basarabiei, susținînd rusificarea populatiei băștinașe. Printre ei se aflau Chiriac V. Leonard, Gh. V. Kalmuțki, A. N. Krupenski, P. V. Crusevan, P. V. Sinadino, H. Gh. Anuș, C. I. Roma, F. F. Krupenski, fără a mai vorbi de tagma boierilor ruși pripășiți pe acest pămînt românesc. Majoritatea "boierilor adusi de vînt", cum erau Navrotki, Ianovski, Ermolinski, Coțovski, Tomacinski, Osmolovski, Mirovski, Tarakanov, Kornilovici, Kumuțki, Mazaronici, Arseniev, Burton, Alexeev, Volkovski, Djuminski și mulți altii, au căutat să împiedice orice progres cultural si economic al Basarabiei. Mulți dintre boierii venetici și cei locali rusificati erau oameni egoisti, dornici de bani, îngîmfati, împărtășeau concepții de stăpînitori de robi și uneori cu apucături sadice. Boierul Gh. V. Kalmuțki, de exemplu, ținea mai mult la cîinii săi decît la servitorii băștinași de la curtea sa.

Evoluția culturii

Sistemul orientat spre menținerea maselor din regiunile neruse în stare de ignoranță a fost agravat de politica promovată în domeniul învățămîntului.

Fată de provincia situată între Prut și Nistru guvernul rus a urmărit aceeași politică de deznationalizare a populației autohtone. Către 1870 învătămîntul în școlile din Basarabia se făcea numai în limba rusă. Numărul școlilor era redus. Astfel, în 1875, în întreaga Basarabie existau doar 355 școli primare urbane și rurale, avînd 28 186 elevi la o populatie de 1 milion 520 mii locuitori. Către 1897 numărul școlilor primare a crescut la 591, iar numărul elevilor - pînă la 46 802. În numărul acesta se includ și acele școli rurale elementare care funcționau pe lîngă biserici, școli ale căror institutori nu aveau aproape nici o pregătire specială, iar procesul de învățămînt se făcea tot în limba rusă. Abia în 1906, prin decizia Sinodului, s-a permis predarea la Seminarul

Teologic din Chişinău a limbii române ca obiect de studiu. În 1911 Duma de Stat a promulgat un proiect de lege pentru învătămîntul primar. Art. 16 al legii respective prevedea că în localitătile cu populatie poloneză, lituaniană, germană, tătară, estoniană, letonă, armeană, georgiană etc. învătămîntul primar se face în primii doi ani în limba maternă. Moldovenilor nu li s-a acordat acest drept, desi Gulkin, deputat al Dumei din partea Basarabiei, propusese un amendament în acest sens, care nu a fost luat în consideratie.

Tipărirea cărtilor religioase în limba română a fost interzisă, după cum am mai spus, de arhiepiscopul Basarabiei Lebedev. Între 1906-1917 apar, totuşi, în româneşte, cu chirilice, *Pomelnice, Ciaslov, Psaltirea, Vietile sfintilor* etc. Aceste tipărituri demonstrează că şi sub oprimarea rusească editarea cărtilor religioase păstra traditia veche românească, constituind unul din izvoarele mentinerii culturii spirituale românesti pe aceste pămînturi colonizate.

Literatura basarabeană în această perioadă a trecut printr-o criză generală declanşată si ea de regimul colonial tarist. Poetii, publiciştii, care au scris în această perioadă, reflectau în opera lor viata politică, economică si spirituală a Basarabiei, suferintele şi aspiratiile populatiei băstinaşe. Trebuie numit în acest context poetul si folcloristul Gheorghe Păun (1848-1875), cărtile şi manuscrisele căruia au fost arse de părintii lui. Ne-au rămas doar 160 de poezii scrise sub influenta folclorului basarabean şi a operei nemuritoare a lui V. Alecsandri.

În această perioadă a activat si nobilul C. Stamati-Ciurea, publicînd cinci volume, care cuprind aproape întreaga lui operă literară. Printre acestea amintim *Opuri dramatice*, (volumele I şi II), *Insula Sahalin* (1894), *Caleidoscop literar* (1883), *Răsunete din Basarabia* (1898).

Tot în acesti ani a scris şi Leon Donici (1887-1926). În numărul celor mai importante scrieri ale acestui autor mentionăm: *În căutarea veşnicului adevăr, Monplaisir, Noul seminar, Secretarul Prea Sfintiei Sale, Copilăria, Floare amară, Călătoria de la Petrograd la Chişinău, Recviem, Antihrist, Marele Arhimede* si altele. Leon Donici a fost unul dintre cei mai fecunzi prozatori basarabeni de la începutul secolului al XX-lea.

Un scriitor bine cunoscut a fost si Dimitrie Moruzi (1850-1914), care şi-a făcut studiile la liceul "Louis le

Grand" din Paris. A participat la războiul ruso-româno-turc din 1877-1878 ca translator pe lîngă comandamentul armatelor rusești. În 1882 a părăsit Basarabia și, trecînd în Moldova de peste Prut, unde a fost administrator al plasei Constanța, apoi subprefect la Sulina. Din 1895 D. Moruzi se consacră activității literare, scriind proză bună. În numărul celor mai importante putem numi romanele autobiografice *Înstrăinați* (1910), *Pribegii în țara răpită* (1912), *Moartea lui Cain* (1914), povestirile *Curtea Domnească din Iași, Ulița Mare, Podul Verde.* A colaborat la revista *Unirea femeilor române* și la ziarul de orientare patriotică *Unirea.* Dimitrie Moruzi a reprezentat în literatura românească idealurile și modul de a gîndi ale păturii sociale a boierilor (situația de la moșia sa de la Dănuțeni din Basarabia). A fost martor ocular și participant al multor transformări, prin care a trecut atît Basarabia, cît și întregul Stat Românesc. Opera literară a lui D. Moruzi cuprinde imagini sugestive și detalii din biografiile multor personalități istorice, situații prinse cu vioiciune și humor folcloric, țărănesc. A știut să zugrăvească trecutul imediat, dar mai ales viața boierilor din Basarabia și Moldova de peste Prut. A fost cugetător și sociolog, luptător pentru cauza românimii, a susținut cu înflăcărare acțiunile românilor basarabeni pentru realizarea marelui ideal al Unirii. Acesta a fost crezul întregii sale vieți și gîndul său cel din urmă (*"Fapte trecute și basarabeni uitați"*, p. 174).

O anumită contribuție la dezvoltarea literaturii basarabene de limbă rusă a adus Alexie Nacco (1832-1915). Născut într-o familie de nobili moldoveni, a urmat școala de artilerie din Petersburg, participînd ca ofițer al armatei ruse la războiul din Crimeea și la războiul ruso-româno-turc (1877-1878), apoi ocupînd diverse posturi în administrația Basarabiei. Moștenirea lui literară înmănunchiază 10 caiete cu poezii și traduceri în română (15 fabule ale lui I. A. Krîlov, 27 poezii ale lui M. I. Lermontov). Soția, Olga Nacco, a fost și ea o scriitoare cunoscută și apreciată în Basarabia. A colaborat la revistele *Telegraful Novorosiei, Curierul Odesei, Curierul Basarabiei* și altele. E cunoscut volumul *Schițe și povestiri basarabene* (1901), în care au fost incluse mai multe lucrări (*Mînia Arhanghelului, Jocul blestemat, Paparuda, Întinderi basarabene, Noaptea Paștilor, Zile de tinerețe, Noroc, Victor Baliș, Pușkin la Chișinău* și altele). Olga Nacco a

reflectat în opera sa problemele vieții basarabene, unele tradiții, întîmplări, evenimente politice, precum și atitudinea nobilimii față de transformările sociale, economice și politice promovate în Basarabia.

Un ecou puternic în viața literară a Basarabiei l-a avut romanul talentatului publicist basarabean Pavel A. Crusevan - *Milioanele,* editat în limba rusă în 1903 la Moscova. Prototipul eroului principal al acestui roman a fost Chiriac V. Leonard - mare moșier basarabean, mareșal al nobilimii, promotorul politicii coloniale ruse. În romanul *Milioanele* este schițat tabloul general al vieții basarabene, moravurile, obiceiurile, precum și concepțiile fruntașilor vieții politice din Basarabia acelor ani.

La dezvoltarea poeziei românești din Basarabia a contribuit și Matei Donici (1847-1921). A absolvit școala militară din Tveri, a participat la războiul ruso-românoturc (1877-1878) și la războiul ruso-japonez, avînd gradul de general al armatei ruse. E cunoscut și ca participant la mișcarea de eliberare națională din 1917-1918. De la autor am moștenit o serie de poezii bune (*Soarta, Cugetul, Satul nou ori Pepenești, Întreruptul din Poemă, Setea, Pentru alta*) în care e reflectată viața țăranilor basarabeni, satul românesc din Basarabia.

La începutul secolului al XX-lea în literatura basarabeană apar noi nume de condeieri talentați: Paul Gore, Ion Buzdugan, Pan Halippa, Tudose Roman, Alexei Mateevici.

Tudose Roman (1887-1921), născut într-o familie de mazili sărmani din satul Chipercenii de Sus, ținutul Orhei, a absolvit școala primară din sat. Din 1905 scrie versuri, colaborează la ziarul *Basarabia*, apoi la *Cuvînt moldovenesc.* În poeziile sale (*Soarta plugarului, Cîntecul plugarului, Spre dreptate, Sub a țarului domnie, Către ostași, Moldova, Craiul dac, Țării mele, Venirea lui Iisus Hristos, Dorul, Cîntec* și altele) a oglindit viața țăranului, greutățile, truda și lupta lui pentru o viață mai liberă și mai avută.

Unul dintre cei mai de seamă poeții basarabeni, care a devenit clasic al literaturii românești, a fost Alexei Mateevici (1888-1917). Născut într-o familie de preoți cu vechi tradiții românești din satul Zaim, județul Bender, A. Mateevici de mic copil a sorbit din literatura și presa românească. Tatăl său, preotul Mihai, era abonat la revista *Albina.* A. Mateevici a urmat școala primară din

sat, Seminarul Teologic din Chisinău, apoi a plecat pe frontul român în calitate de preot militar, unde a și murit de tifos la 13 august 1917. A trăit doar 29 ani, dar a lăsat o moștenire literară extraordinar de prețioasă pentru toată literatura românească. A colaborat la revistele *Basarabia, Viața Basarabiei, Luminătorul, Cuvînt moldovenesc.* A scris cea mai frumoasă poezie din literatura basarabeană a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX - *Limba noastră.* Alte poezii cunoscute ale lui Mateevici mai sînt *Un sfat, Cîntecul clopoțelului, Mama, În zarea anilor, Basarabenilor, Frunza nucului, Zîna, Cîntec de leagăn, Unora,* care reflectă diverse aspecte ale vieții spirituale, sociale și politice din Basarabia, exprimă idealurile crestinești ale autorului.

Știinta în Basarabia anilor 1861-1917 a făcut, de la starea embrionară, cînd consemnam doar încercări incipiente, pași reali de dezvoltare. Țarismul nu manifesta nici un interes pentru dezvoltarea științei în spațiul românilor basarabeni, din care cauză multi oameni talentați de origine română erau nevoiți să lucreze în centrele stiintifice din Rusia. Printre aceștia au fost Mitropolitul Stadnitki (rectorul Academiei Teologice din Moscova, membru al Consiliului de Stat din partea călugărimii, presedinte al Comitetului de Învățămînt al Sfîntului Sinod), istoricul Dimitrie Bantîs-Kamenski (guvernatorul Tobolskului si Vilnei, autorul lucrărilor de valoare *Istoria Ucrainei, Călătoria în Moldova, Valahia și Serbia*), istoricul și etnograful Grigore Galagan, publicistul Nicolae Șcerbani, slavistul Politrone Sârcu din Străseni, filologul Alexandru Iatimirski, profesorii universitari Nicolae Kotovski, Anatolie Kotovski, Gheorghe Burduf, Nicolae Strâjescu, Nicolae Grosu, Ioan Ciorbă, Vladamir Sava, Alexe Hâncu, Constantin Abaza, Vladimir Bedrega, Vladislav P. Buzescul, Nicolae A. Gredescul, Cezar Rusian, Vladimir Gordon si mulți alții.

Basarabia avea multe talente. Savanții care au activat în guberniile rusești au contribuit valoros si la dezvoltarea stiintei despre Basarabia - Patria lor. S-au efectuat diverse cercetări științifice în domeniile istoriei, literaturii, didacticii, botanicii, biologiei, geologiei, pedologiei, viticulturii si pomiculturii. Multe probleme cercetate de savantii basarabeni aveau caracter global.

Unul dintre savantii, care au oglindit "problema Basarabiei", a fost Gh. Gore. El a lăsat o serie de scrieri

foarte interesante despre această provincie. Cunoscînd trecutul istoric și literatura românească, el a fost unul dintre cei mai înflăcărați apărători ai intreselor naționale. În 1866 a publicat un studiu despre Gh.Șincai, cîteva lucrări despre soarta școlii din Basarabia, studiile *Despre începutul tipografiei în Moldova*, *Școala și instrucția în Basarabia*. În ultima a demonstrat că coloniștii romani n-au părăsit cu desăvîrșire Dacia Traiană sub Aurelian și au adus cu sine nu numai administrația, ci și școala. A scris un studiu special despre Dimitrie Cantemir.

Printre figurile marcante ale vieții științifice și literare din acea vreme îl aflăm si pe Alexie Nacco, autorul unei ample lucrări despre provincia dintre Nistru si Prut - *Istoria Basarabiei din timpurile cele mai vechi*, apărută la Odesa în 1873-1876. Autorul, însă, repetă unele clișee ale teoriilor expuse în Rusia, care erau pe placul administrației rusești, în special, cînd se referă la originea românilor basarabeni. A publicat și lucrarea *Schițe asupra administrației civile în Basarabia, Moldova și Muntenia în timpul războiului ruso-turc de la 1806-1812*, cercetare bazată pe unele date din Arhiva din Chisinău.

Unele aspecte ale istoriei bisericii basarabene au constituit obiectul de studiu al lui Iustin Frățiman. În 1901 apare lucrarea *Iacob (Stamati), episcopul Hușilor*, dedicată rolului acestuia în viața culturală și politică a Moldovei. Legăturile dintre biserica Basarabiei și cea de peste Prut au fost analizate în lucrarea lui I.Frătiman *In problema eparhiilor din Basarabia*.

Printre lucrările de importanță istorică mare pot fi numite si *Operele comisiei savante a arhivelor guvernămîntului Basarabia*, publicarea cărora începe în 1900. Unul dintre alcătuitorii si redactorul acestor publicații a fost Ion Halippa. Cele trei volume apărute, respectiv, în anii 1900, 1902 și 1907 înmănunchează un șir de documente referitoare la istoria Chișinăului din secolele XVI-XVII, la arhiva senatorilor, la importante date istorice asupra Basarabiei, cît și o schiță istorică asupra învățămîntului din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai multe documente cu privire la unele localități din Basarabia etc. Studiile lui Ion Halippa sunt de mare însemnătate pentru istoria românilor, constituind un început de cercetare conștiincioasă a istoriei Basarabiei, lucru pentru care a avut de suferit, fiind persecutat de regimul rus de

ocupație.

În afară de lucrările cu caracter general au mai apărut si unele cu tematică mai ingustă, printre care *Memoriu asupra mazililor din Basarabia*, scris de Paul Gore (fiul lui Gheorghe Gore), cunoscut luptător pentru drepturile românilor din Basarabia. Autorul a izbutit se precizeze rolul si locul mazililor din Basarabia, încălcările drepturilor acestora in multe sate care s-au ridicat împotriva regimului țarist. O *Scurtă schiță istorică asupra Basarabiei pînă la alipirea ei la Rusia* a scris Pan Halippa, lucrare care rămîne a fi una dintre cele mai obiective referitoare la istoria Basarabiei, editată pînă atunci în rusește. Cîteva lucrări științifice despre biserica din Basarabia au apărut în publicațiile bisericesti locale, precum și două articole cu caracter folcloric - despre bocetele de înmormîntare, si o schită asupra traditiei religioase moldovenești. O lucrare despre tipăriturile moldovenesti din Basarabia a fost editată în 1910 de Gurie Crosul, arhiepiscopul de mai tîrziu al Basarabiei.

Un loc aparte în istoriografia basarabeană revine profesorului de drept din Rusia Leon Casso (Casu), român basarabean, fost ministru de instrucție al Rusiei, care a lăsat cîteva lucrări: *Dreptul bizantin în Basarabia, Un codificator uitat al dreptului basarabean, Rusia la Dunăre și înființarea oblastiei în Basarabia*, în care autorul vorbește cu durere, bazîndu-se pe date documentare, despre ocupația rusească, răpirea Basarabiei, autonomia care i-a fost acordată la început acestei provincii și care ulterior i-a fost răpită de guvernul rus. Au mai apărut si alte lucrări, dar care, spre regret, urmăreau scopul să "demonstreze" originea rusească a Basarabiei, să înveșnicească jugul rusesc pe acest pămînt.

Un mare aport la cercetările arheologice, inclusiv pe teritoriul Basarabiei, a adus I. S. Suruceanu. A organizat, pe cont propriu, săpături pe colinele de la Cetatea Albă și în cursul inferior al Nistrului. În 1895 a făcut săpături în Bugiak, căutînd ruinele cetăților antice. A efectuat apoi săpături pe teritoriul de sud al Basarabiei, unde a găsit numeroase monede de aur si de argint, vase si fragmente de vase cu inscripții în greacă și latină etc.

În același timp cu investigațiile pe teren I. S. Suruceanu a creat la Chișinău Muzeul de Antichitate al Pontului Scitic, care a depășit cu mult valoarea muzeului Nataliei Sicard de la Vadul lui Vodă. Colecția Muzeului Pontului

Scitic din Chișinău, deschisă pentru vizitatori si cercetători științifici, completa prin diversitatea materialelor cunoscutul Muzeu Arheologic din Odesa, unicul pe atunci în sud-estul Rusiei.

Cu regret, după moartea lui I. Suruceanu (la vîrsta de numai 45 de ani) atît colecția muzeului (peste 90 mii de unități), cît și biblioteca au fost repartizate în diferite muzee și unor persoane particulare.

În această perioadă s-au efectuat și unele investigații stiințifice în domeniul geologiei. Adunarea provincíală a zemstvei din Basarabia in anul 1874 a alocat suma necesară de ruble pentru cercetările geologice din Basarabia. De această problemă s-a ocupat inginerul L. P. Dolinski. În scurt timp a fost descoperit, în judetul Cahul, un izvor foarte bogat de ape minerale. Lîngă satele Tabac și Împuțita au fost descoperite zăcăminte de lignit. În Basarabia a început studierea și cercetarea științifică a solurilor însămînțate cu porumb pentru a nu permite răspîndirea pelagrăi. În acest scop a fost invitat de către Uprava gubernială profesorul Maikel (S. U. A.), munca căruia a dat rezultate strălucite.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea au fost editate 25 manuale în limba română. Printre ele pot fi menționate lucrările lui Ioan Doncev *Cursul primitiv de limbă română compus pentru școlile elementare și IV clase gimnaziale* (1865), *Abecedă română compusă pentru școlile elementare* (1865), *Convorbiri și cuvinte informative ruso-române cu întrebuințarea literelor rusești și un text al informațiilor si cuvintelor românești* (1877). Aceste manuale au rămas în cele din urmă nefolosite, deoarece după 1875 limba română a fost scoasă din școala basarabeană. Mai tîrziu, după 1897, începe sá se tipărească unele cărți românești pentru românii basarabeni și pentru rușii care doreau să învețe "limba moldovenească". La începutul secolului al XIX-lea glotonimul "limba română" este substituit complet cu glotonimul "moldovenească". Toate cărțile didactice purtau pecetea oprimării coloniale rusești, se tipăreau cu caractere slave, exprimau conținutul politicii țariste. Trebuie menționate tipăriturile didactice ale învățătorului Gheorghe Codreanu: *Abecedar rusesc pentru moldoveni* (1897), *Dicționar în scurt pentru convorbiri ruso-moldovenești* (1899), *Rusesc-moldovenesc și moldovenesc-rusesc cuvînltelnic* (1904); *Proverbe moldovenești cu*

tàlmàcire în limba rusească (1906), *Pilde și anecdoturi, tălmăcite pe limba moldovenească* (1906) si altele. Una dintre cele mai valoroase cărți a fost *Pilde și povești. Întîia carte moldovenească de citire* alcătuită de Pan Halippa și editată la 1908 de către P. Rejep. Cu această carte, destinată tineretului, Pan Halippa încerca să trezească constiința natională a românilor basarabeni, propaga opera unor scriitori români.

În această perioadă au fost editate și cărțile didactice ale lui Costantin Popescu *Cartea moldovenească* (1910), *Calendar moldovenesc* (1914); ale arhimandritului Gheorghe Grosu (Gurie) *Cartea de învățătură despre legea lui Dumnezeu* (1908), *Bucoavna moldovenească* (1908), *Cartea de citire și științe din gramatica moldovenească* (1909), ale preotului Mihail Ciachir *Bucoavna rusească și moldovenească* (1907), *Rusesc și moldovenesc cuvîntelnic* (1908), *Începuturile învățăturii creștinești* (1909), *Agitatorul moldovenilor în vremea învățăturii limbii rusească* (1911) și altele.

Toată literatura didactică era influențată de limba rusă, se scria într-o limbă provincială degradată si stricată, împînzită cu o sumedenie de cuvinte slave. Notiunile românești erau anulate de cenzura taristă.

Și totusi, în conditiile grele ale politicii de rusificare savantii, pedagogii basarabeni încercau să țină aprinsă candela sufletului românesc în Basarabia, chemau moldovenii la stiință, unire, dreptate, desteptare națională. Cu aceste cărti pedagogii basarabeni se străduiau să familiarizeze tineretul cu operele literare ale lui I. Creangă, C. Negruzzi, A. Donici, G. Cosbuc, B. Delavrancea, V. Alecsandri, Gh. Sion, N. Beldiceanu, A. Pann, M. Lupescu, T. Panfile, A. Vlahuță si ale altor scriitori români. Ștefan Ciobanu sublinia: "Cărțile didactice românesti din Basarabia ocupă un loc foarte respectabil în istoria culturii românești" (*Ciobanu Șt., Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă*, p. 115).

Publicațiile periodice din Basarabia. Sub dominatia rusească s-au făcut încercări, deși nu totdeauna reusite, de a edita publicatii periódice în limba română. Materialele inserate în publicațiile românești reflectau în fónd problemele românilor din Basarabia.

În 1867 autoritățile bisericești, cu permisiunea Sinodului rusesc, au realizat publicarea unui Buletin Eparhial, în care o jumătate era tipărită în

"moldovenește", iar alta - în rusește. Majoritatea articolelor aveau caracter religios și erau traduse din rusește. Din 1871 jumătatea românească a revistei *Buletinul eparhiei Chișinăului* a fost suspendată, ca mai apoi să reapară tocmai peste 34 ani.

Aparitia ziarelor românesti în Basarabia a fost posibilă numai prin concursul basarabenilor care la timpul lor s-au refugiat în România. C. Stere începe, la 24 mai 1906, editarea ziarului "national-democrat" *Basarabia*, tipărit la început cu litere rusești și caracterizat de oficialitățile rusești drept periculos. Sufletul intelectual al ziarului era redactorul-editor, avocatul E. Gavriliță. Articolele publicate aici încercau să trezească spiritul national al românilor. La 11 martie 1907 apare ultimul număr al ziarului cu poezia *Deșteaptă-te, române* și cu articole care înfierau regimul țarist.

O continuare a cauzei *Basarabiei* a fost apariția, la 22 aprilie 1907, a ziarului *Viața Basarabiei* sub oblăduirea lui Alexei Nour, tipărit cu litere rusești și românești. Desi era mai puțin radicală decît *Basarabia*, *Viața Basarabiei* publica lecturi din scriitorii români G. Coșbuc, V. Alecsandri, O. Goga etc. Însă, după aparitia a 6 numere, la 25 mai 1908, el este suspendat.

Concomitent cu *Basarabia* și *Viața Basarabiei* mai apărea la Chișinău un săptămînal - *Moldovanul*, numit gazetă natională independentă (14 ianuarie 1907). În paginile acestui ziar se publicau și fragmente din operele lui M. Sadoveanu, V. Alecsandri, Anton Pann etc. Redacția era învinuită de colaborare cu guvernul țarist, iar redactorul ei (Gh. Madan) - de cîrdășie cu organizatia extremistă "Uniunea Poporului Rus". Dar nici acest ziar n-a avut o viață lungă, încetîndu-și activitatea la 15 octombrie 1908.

Cu ajutorul basarabenilor de la Iași (V. Brăiescu) Leonid Stamati reuseste să înceapă editarea, la 6 martie 1907, ziarului *Basarabia reînnoită*. Însă nr. 2, apoi și nr. 3 au fost confiscate de autoritățile de ocupație. Tot în 1908 începe să apară la Chișinău revista religioasă *Luminătorul*.

O întrerupere a aparitiei publicațiilor periodice de limbă română s-a resimțit după 1907-1908, cînd reacțiunea taristă a intensificat represiunile și orice manifestare de liberalism era curmată din fașă.

Abia în 1913 a apărut noua publicație *Glasul Basarabiei*, săptămînal editat de preotul Gr. Constantinescu, sosit

din România și stabilit în comuna Năpădeni, județul Bălți. În același an apare și o revistă de orientare culturală, în care se publicau bucăți literare, articole cu caracter istoric și moral, de economie. Revista *Cuvînt Moldovenesc* a fost finanțată de nobilul basarabean Vasile Stroiescu. Colegiul de redacție era alcătuit din N. Alexandri, P. Halippa, S. Murafa. Revista apărea lunar și avea un volum de 4-6 coli de tipar. Peste un an începe să apară și o gazetă săptămînală cu același titlu, care mai tîrziu, în 1917, a jucat un rol deosebit în viața politică a Basarabiei, fiind organul PNM.

Printre publicațiile românești din această perioadă trebuie menționată și revista pedagogică *Școala moldovenească*, ale cărei patru numere au apărut în 1917 sub îndrumarea lui Onisifor Ghibu, român transilvănean sosit la Chișinău în scopul susținerii mișcării de eliberare națională din Basarabia.

Dintre ziarele particulare rusești ce apăreau în spațiul nostru pot fi numite *Bessarabskii Vestnik* (1889-1897), iar în 1897 sub egida lui P. Crușevan apare ziarul *Bessarabeț*, cu o pronunțată orientare de dreapta. P. Crușevan a mai editat și ziarul *Drug*. Era de orientare democratică ziarul *Bessarabskaia jizni*, redactat la început de neobositul A. Nour, iar în 1905-1906 - de F. Zaharov. Cu unele întreruperi a apărut pînă la 1918.

Între alte ziare rusești care apăreau zilnic în Basarabia pot fi numite *Àho Bassarabii* (1906-1910), *Bessarabskaia mîsli* (1909-1913), *Golos Chișiniova* (1914), precum și cîteva săptămînale de o importanță mai mică (*Bessarabeț*, 1907, editat de P. V. Dicescul).

Artele în Basarabia. În 1841 o trupă de operă română a spart liniștea patriarhală a Chișinăului. Aici s-au mai produs la acea vreme trupa condusă de vestitul Matei Millo și trupa teatrală de la Iași în frunte cu Teodorini.

O contribuție aparte la organizarea reprezentațiilor românești au avut-o și basarabenii Gheorghe Păun (evoluase într-o trupă de peste Prut), care la 1860 a revenit în Basarabia, si Petre S. Alexandrescu, artistul Teatrului Național din Iași, care din 1868 și pînă în 1912 a venit în Basarabia cu mai multe spectacole.

Din 20 noiembrie 1868 pînă la 15 martie 1869 trupa artistului ieșean Nicolae Luchian a prezentat publicului chișinăuian mai mult de 40 de spectacole. La realizarea spectacolelor trupei participau și elevii Seminarului din

Chișinău. Au fost montate piesele *Cinel-Cinel, Fluierul fermecat, Urîta satului, Florin și Florica, Banul - ochiul dracului, Cucoana Chirița, Piatra din casă* etc.

S-a bucurat de succes pe scenele Chșinăului și trupa cunoscutului comic Costache Bălănescu cu piesele *Florin și Florica, Cinel-Cinel, Barbu Lăutaru* etc. În această trupă activau actorii Ionescu, Hasnaș, Dumitrescu, doamnele Ardeleanu, Arionescu ș. a.

O trupă condusă de frații Vlădescu, cu Fani Tardini, a montat în 1887 pe scena Adunării nobilimii din Chișinău piesele *Romeo și Julieta, Hamlet.* Dar succesul evoluării lor a fost minor, deoarece spectacolele erau puse în limba italiană, puțin cunoscută Chișinăului.

Tot atunci se făceau încercări de a organiza trupe din localnici. În 1906 profesorul V. Hartia, împreună cu cîțiva intelectuali din satul Băcioi, a pus în scenă în fața locuitorilor satului piesa *Cinel-Cinel*, iar învățătorul V. Graur a montat aceeași piesă și *Baba Hîrcă* în satul Ialoveni.

Se încerca organizarea unei trupe locale permanente. Gh. Madan, avînd sprijinul lui P. Dicescu, Conovici și Suruceanu, boieri basarabeni, a organizat la Chișinău, în 1908, o trupă de amatori, care a montat pe scenele orașelor Chișinău și Orhei cîteva piese ale lui V. Alecsandri și I. Negruzzi. În 1910 această trupă a prezentat la Orhei piesa *Florin și Florica*, iar în februarie 1912 a prezentat la Chișinău *Doi țărani și cinci cîrlani.*

Deși reprezentațiile erau episodice, spectatorii le acceptau cu plăcere, manifestînd dorință pentru intensificarea vieții spirituale naționale.

Basarabia a dat naștere multor personalități din domeniul artelor frumoase. Unul dintre cei mai activi animatori ai artelor plastice la Chișinău a fost Zubcu, originar din Basarabia, care a făcut studii la Petersburg. Fiind profesor de desen, cu concursul primarului orașului, el a reușit să organizeze, în baza școlii nr. 1 de băieți din Chișinău, unde lucra, o școală de desen, care a jucat ulterior un rol de importanță majoră în educația artistică a populației din Basarabia.

În 1894 această școală a fost inclusă în bugetul primăriei Chișinău, punîndu-se astfel începuturile "Școlii comunale de desen", care a funcționat cu statut de școală comunală de Belle-Arte pînă în 1940.

Animat de ideea punerii în activitate a talentelor

basarabene, Zubcu trimitea anual lucrările elevilor săi la expozițiile-concurs ale școlilor de desen din Petersburg. Mulți dintre elevii lui au fost distinși cu premii. Trebuie menționat faptul că în școală se mai organizau și cursuri speciale de desen pentru muncitori și meseriași.

Odată cu sosirea la Chișinău, în 1893, a lui V. Blinov, Zubcu a reusit, cu ajutorul acestuia, să descopere și să adune în jurul său mulți artiști plastici amatori, care au pus începuturile unui cerc artistic. Din păcate, confruntîndu-se cu multe greutăți și negăsind sprijinul necesar, Zubcu părăsește pentru totdeauna Chișinăul, iar conducător al școlii comunale de desen este adus V. Okușko.

La 1903 membrii cercului artistic au întemeiat Societatea amatorilor de arte plastice, din care făceau parte Blinov, Berezovski, A. E. Gavriliță, Șah, Voinar ș. a.

Odată cu constituirea acestei societăți, basarabenii au început să colecționeze picturi de valoare. Una dintre cele mai bogate colecții din Chișinău o avea Casso, tatăl ministrului de instrucție publică al Rusiei.

Pentru a propaga arta plastică, inginerul Drăgoiu a înființat la Chișinău un muzeu artistic, adunînd un număr foarte mare de tablouri și sculpturi de valoare, care, după revoluție, au fost transferate forțat muzeului "Tolstoi" din Odesa. Eforturile, atît ale lui Drăgoiu, cît și ale altora de mai tîrziu, de a readuce colecția la Chișinău nu au avut succes.

Societatea de arte a organizat, între anii 1903-1910, la Chisinău șase expoziții de pictură si sculptură, cu participarea unor personalități marcante, printre care și Repin. La 1915 a avut loc a șaptea, și ultima, expoziție a Societății amatorilor de arte plastice, la care au participat pictorii basarabeni Blinov, Berezovski, Ejevski, Gumalik, Negru, Popov etc.

În cadrul manifestărilor culturale din anii 1903 și 1905 se înscriu și două expoziții organizate la Chișinău de Societatea expozițiilor ambulante (Peredvijniki), iar în 1908 - o expoziție amplă de pictură organizată de Societatea pictorilor și sculptorilor din sudul Rusiei (cu sediul la Odesa).

Alături de școala de pictură municipală, în anii 1893-1898 a funcționat școala particulară de desen a lui Stepanovski, iar la 1909 și 1910 - școala particulară a

lui Piskariov (cu caracter de atelier de pictură bisericească).

Piskariov a activat în Basarabia ca pictor bisericesc, pictînd catedrala din Bolgrad, biserica Sf. Ilie din Chișinău s. a.

Dintre pictorii basarabeni care au activat la Petersburg pot fi numiti Toma Răileanu, cunoscut în Rusia ca editor de reviste de artă (*Arta liberă* și *Contra Curentului*). El a pictat și catedrala ortodoxă din Varșovia. La Chișinău s-a păstrat lucrarea lui *Cei patru evangheliști* la catedrală.

Șah a expus la Petersburg tablouri cu subiect basarabean. Opera *Hora basarabeană* a fost remarcată de cercurile artistice de acolo și reprodusă in mai multe reviste rusești.

La Moscova s-au distins alți pictori basarabeni: Croitoru, Badaeva-Gîrlea, care a lucrat cu succes în domeniul artei decorative, si arhitectul Sciusev, care a construit gara Kazan de la Moscova etc.

Departe de locurile natale au lucrat pictorii și sculptorii basarabeni - M. Kogan a devenit renumit la Paris, N. Patlajan a lucrat și a fost apreciat si el la Paris, în America și în alte țări.

Dintre pictorii basarabeni, care au lucrat în Basarabia și care au fost înalt apreciați în patria lor pot fi numiti Gumalik, Ivanova, A. Gavriliță etc.

După 1919 in fruntea școlii des Belle-Arte din Chișinău a fost numit neobositul A. Plămădeală, care a contribuit mult la dezvoltarea tradițiilor sculpturii românești.

CAPITOLUL III

ROMÂNIA ȘI BASARABIA ÎN ANII RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA NAȚIONALĂ

Acutizarea contradicțiilor dintre marile puteri și, în primul rînd, a luptei lor pentru sferele de influență a condiționat izbucnirea, în iulie 1914, a primului război mondial, care a atras în orbita sa de măcinare a vieților omenești și a bunurilor materiale și spirituale mai mult de 30 de state. Contradicțiile dintre Marea Britanie și Germania, Franța și Germania, Rusia și Germania, Rusia și Austro-Ungaria au contribuit la constituirea a două grupări puternice de state: pe de o parte - Antanta (Anglia, Franța și Rusia), de cealaltă parte Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria, la care au aderat mai tîrziu Turcia și Bulgaria) .

Atît Puterile Centrale, cît și Antanta au întreprins nenumărate eforturi diplomatice și presiuni politice asupra țărilor limitrofe pentru a le atrage în sferele lor de influență.

România, care se pomenise la intersecția confruntărilor dintre marile puteri, și-a exprimat opinia sa clară față de evenimentele ce se declanșaseră.

Eforturile întreprinse de Germania și Austro-Ungaria în scopul atragerii României de partea lor au fost zadarnice. Consiliul de Coroană, convocat la 3 august 1914 la Sinaia, s-a pronunțat, în majoritatea sa absolută, pentru o neutralitate activă.

Această decizie coincidea, în linii mari, cu opinia publică din Țară, deși unele cercuri filoantante cereau angajarea într-o confruntare cu Austro-Ungaria pentru eliberarea Transilvaniei. Perioada de neutralitate (3 au-

gust 1914 - 27 august 1916) dominată de numeroase tratative politice și diplomatice, care au pregătit intrarea României în război, a fost săracă în realizări pe plan intern. Războiul nu mai lăsase loc pentru evoluția liberă a opiniei publice, iar tratativele duse au fost de lungă durată, deoarece România trebuia să obțină garanțiile respective necesare existenței sale politice, desăvîrșirii independenței și întregirii statului național. Dar marile puteri nu erau dispuse să recunoască și, cu atît mai mult, să respecte drepturile statelor mici.

Drept rezultat al negocierilor secrete purtate cu Rusia, la 1 octombrie 1914 a fost semnat un acord, conform căruia, în schimbul neutralității binevoitoare, Rusia recunoștea dreptul legitim al României asupra Transilvaniei și asupra celorlalte teritorii locuite de românii din Austro-Ungaria. Rusia garanta că acest angajament va fi ratificat și de cabinetele de la Londra și Paris. Participarea României la primul război mondial convenea Rusiei. Imperiul Rus își consolida, astfel, poziția în Balcani, obținea posibilități pentru a exercita influență asupra politicii externe a României, precum și pîrghii în scopul instituirii unui anumit control asupra situației din sud-estul Europei.

Și după moartea lui Carol I (1 octombrie 1914) România a continuat să promoveze aceeași politică prin succesorul tronului Ferdinand I, deși ambele părți beligerante insistau ca România să intre în război. Marile puteri, în special Rusia, cu care se purtau tratativele, nu se arătau dispuse să ofere garanțiile solicitate, capabile să îngăduie României efectuarea cu succes a operațiunilor militare și să satisfacă revendicările necesare.

La începutul lunii iulie 1916 presiunile Antantei s-au intensificat. României i se cerea în mod ultimativ participarea la operațiunile militare: "acum ori niciodată".

După precizarea și discutarea clauzelor, la 4/17 august 1916 guvernul României a semnat convențiile politică și militară. Convenția politică conținea 7 puncte: statele Antantei se angajau să respecte integritatea teritorială a României. La rîndul său, România se obliga să declare război Austro-Ungariei și să sisteze relațiile comerciale cu inamicii aliaților. Articolul al 4-lea delimita teritoriile, România avînd ca frontiere Tisa (în Transilvania), Prutul (în Basarabia) și Dunărea (în Banat). Aliații recunoșteau dreptul României de a-și alipi aceste

teritorii. Conventia militară prevedea ca România să intre în război la 15/28 august, adică opt zile după declanșarea ofensivei de la Salonic.

La 14/27 august 1916, regele Ferdinand a convocat Consiliul de Coroană, la care I. C. Brătianu a adus la cunoștința celor prezenți conținutul înțelegerii cu aliații. Cu excepția lui Titu Maiorescu, care pleda pentru o politică de expectativă, și a lui P. P. Carp, care s-a opus din nou intrării în război, toți participanții la ședința Consiliului de Coroană au acceptat faptul împlinit.

Odată cu acceptarea de către România a propunerii de a participa la operațiunile militare, Rusia a început pregătirile pentru crearea frontului român al armatei ruse cu cartierul general la Socola sub comandamentul superior al lui Ferdinand I. Către 1 martie 1917 Rusia concentrase pe frontul român 35 divizii de infanterie și 13 divizii de cavalerie cu un efectiv de peste 1,5 mln. de ofițeri și soldați, care situație a afectat într-o mare măsură Basarabia. În flancul drept era plasată armata a 9-a (șase corpuri de armată) cu cartierul general la Botoșani. În flancul stîng se afla armata a 6-a (patru corpuri de armată) cu cartierul general la Bolgrad. În centru se afla armata a 4-a (3 corpuri de armată) cu cartierul general la Roman. Între armatele a 9-a și a 4-a rusești era situată armata a doua română, iar între armata a 4-a și a 6-a a ocupat poziții de luptă armata întîia română.

Basarabia se pomeni, astfel, angajată complet în primul război mondial, suportînd din plin greutățile operațiunilor militare, deoarece constituia spatele frontului român al armatei ruse, unde se concentraseră și numeroase forțe militare din rezervă. Toate acestea au influențat considerabil și viața politică a Basarabiei, care mai suferea și din cauză că pe fronturile primului război mondial fusese mobilizați circa 250-300 mii de basarabeni, inclusiv în garnizoanele din Iași - 70 mii, în cea din Odesa 50-60 mii etc.

Pe lîngă acestea, au sporit și achizițiile de cereale și de vite din Basarabia. Economia, mai ales agricultura, se pomeni într-o stare de totală decădere. Industria Basarabiei în general era dezvoltată foarte slab, iar primul război mondial i-a cauzat o criză totală. Numărul întreprinderilor industriale în funcțiune s-a micșorat de la 128 pînă la 83, sau cu 35 la sută, iar numărul muncitorilor a scăzut,

respectiv, de la 3 mii pînă la 1,8 mii, sau cu 40 la sută. Funcționau numai acele întreprinderi industriale care îndeplineau comenzi pentru front (fabricile de prelucrare a lînii, a pielii, de producere a bombelor, grenadelor, materialului explozibil, stațiile electrice, morile, oloinițele, fabricile de cherestea).

Participarea României la primul război mondial. Campania din 1916. Luptele din vara anului 1917. Intrarea României în război a schimbat într-o anumită măsură situația de pe front. Planul de operațiuni militare prevedea realizarea unor acțiuni pe două fronturi: ofensiva pe frontul transilvănean, unde erau dislocați peste 420 mii de ostași din cei aproape 568 mii, și apărarea, în prima fază, pe frontul din Dobrogea, unde se aștepta concentrarea trupelor ruse la sud, și ofensiva în cea de-a doua fază contra Bulgariei.

Ofensiva armatelor române în noaptea din 15(28) august 1916 a început cu trecerea Carpaților și s-a soldat cu întoarcerea unei treimi din teritoriul Transilvaniei. Din cauza întîrzierii ofensivei forțelor militare ruse, în Dobrogea au început operațiunile de ofensivă ale Bulgariei. Deci, ofensiva bulgară în Dobrogea a fost favorizată de neonorarea angajamentelor ce și le asumaseră anterior aliații. Declanșarea operațiunilor militare pe frontul bulgar, în timp ce armatele române erau angajate în Transilvania, a condus la insuccesul trupelor române în sud.

Ofensiva din Dobrogea a schimbat mersul operațiunilor pentru România. Nevoită să-și întărească frontul de sud, ea a scos cîteva divizii din Transilvania. În același timp, în sudul Transilvaniei, după lupte înverșunate, rezistența românească de asemenea a fost înfrîntă, abandonîndu-se în cele din urmă apărarea Oltului. O altă grupare a inamicului reușise să treacă Dunărea, la Zimnicea, iar trei grupări germane au atacat Muntenia. Una dintre cele mai importante bătălii ale campaniei din 1916 s-a dat la Arges-Neajlov, numită si bătălia de la București.

Insuficiența armamentului si lipsa de unitate și coordonare în desfășurarea acțiunilor, la care s-a mai adăugat și opoziția generalului rus Alexeev de a participa la bătălie, au condus la ocuparea de către trupele germane, la 23 noiembrie - 6 decembrie 1916, a Bucureștiului.

România, nesusținută de aliați și slab pregătită din

punct de vedere militar, după mai multe succese în Transilvania în fața trupelor austro-ungare, a fost nevoită să se retragă în toamna anului 1916, abandonînd temporar două treimi din teritoriul național. În decembrie 1916 România controla doar o parte a Moldovei. În primele zile ale lunii ianuarie 1917 frontul se stabilizase în sudul Moldovei, pe linia Siretului, de-a lungul Dunării și a brațului ei Sfîntul Gheorghe.

Retragerea în Moldova și organizarea teritoriului pentru continuarea rezistenței a condus la distrugerea sistematică a instalațiilor petroliere, evaluate la 10 milioane lire sterline. Mii de răniți, copii, oameni bătrîni, muncitori, multe întreprinderi industriale au fost evacuate în Moldova.

La sfîrșitul primei campanii militare aramata română pierduse 500 mii de oameni (100 mii morți, 150 mii răniți și 250 mii prizonieri).

Capitala fusese transferată la Iași, unde s-a constituit un guvern național, în care au fost incluși și reprezentanți ai Partidului Conservator-Democrat.

După o iarnă grea, armata română s-a refăcut, un rol deosebit revenindu-i misiunii militare franceze, conduse de generalul Berthelot: au fost primite arme și muniții noi din apus. Ca urmare a acestor schimbări pozitive, la 11/24 iulie 1917, Armata a 2-a, comandată de generalul Al. Averescu, a spart frontul german la Mărăști, izbutind să elibereze un teritoriu de aproximativ 500 km^2. Însă ofensiva de pe Siret, care trebuia să urmeze victoriei de la Mărăști, nu s-a produs, deoarece soldații ruși de pe frontul român, influențați de evenimentele politice din Rusia, nu mai voiau să lupte. S-a realizat un contraatac al trupelor germane sub comanda lui Mackensen. După un șir de lupte grele inamicul a fost respins de armatele române la Mărăști și Oituz. Victoriile obținute au oferit posibilitatea concentrării forțelor pentru viitoarele lupte.

Evenimentele de pe fronturi și cele politice din țările implicate în conflict schimbau în permanență situația militaro-strategică. În Rusia, prăbușirea țarismului a fost succedată de lovitura de stat bolșevică, iar evenimentele de la sfîrșitul anului 1917 au condus la încetarea luptelor pe frontul est-european. În urma armistițiului încheiat de ruși la 22 noiembrie/5 decembrie 1917 cu Puterile Centrale, trupele germane și austro-ungare au ocupat Ucraina. România, care era înconjurată

din toate părțile de inamici și nu avea nici un sprijin din afară, la 26 noiembrie/9 decembrie 1917 a fost nevoită să încheie la Focșani un armistițiu pur militar.

Armistițiul a fost urmat de tratatul de la București din aprilie 1918. Conform acestui document, România a fost nevoită să cedeze Dobrogea, să accepte rectificări de frontieră în zona Carpaților și să încheie convenții economice nefavorabile cu Germania. Tratatul de la București nu a fost însă, ratificat nici de Parlament, nici de rege.

În legătură cu revoluția din Germania la 27 octombrie/9 noiembrie 1918 guvernul României a adresat trupelor germane un ultimatum, prin care cerea ca acestea să părăsească România. La 28 octombrie/10 noiembrie 1918 armatele române au trecut din nou în Transilvania, dar nu au depășit linia inițială de pe izvorul Mureșului pentru a crea condiții libertății de decizie a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, care trebuia să aibă loc la 1 decembrie 1918.

Pe parcursul operațiunilor militare de la sfîrșitul anului 1917 alianța româno-rusă a fost lichidată. Armata rusă fusese distrusă de revoluția bolșevică. Doar oștirile române mai puteau apăra populația Basarabiei de jafurile soldaților ruși. În decembrie 1917 - ianuarie 1918 Basarabia a fost curățată de oștirile bolșevice ruse.

Sfîrșitul primului război mondial a găsit România alături de Antanta, perioadă în care s-a realizat formarea Statului național unitar Român.

CAPITOLUL IV

TRANSNISTRIA. DESTINUL ISTORIC

De mai bine de două secole (mai precis, din anul 1792, cînd Rusia, cu forța armelor și nepotolita-i poftă de cotropire a tot noi și noi teritorii de la statele învecinate, a ajuns la Nistru, anexînd Transnistria și fixîndu-și cu de la sine putere granița pe acest rîu) istoricii ruși vehiculează intens afirmatia cum că teritoriul dintre Nistru și Bug a fost dintotdeauna rusesc (iskonno russkaia zemlia). Această afirmatie a istoriografiei panslaviste (rusești, ucrainesti, sovietice) tinde să îndreptățească cumva ideile de temelie ale expansionismului rusesc, în conformitate cu care această zonă românească gravitează (teagoteet), chipurile, mai mult către Rusia decît către România si Republica Moldova (vezi: *Izvestia*, 1992, 31 martie). Istoricii ruși, pe afirmațiile eronate ale cărora se sprijină întregul separatism transnistrean actual, declară teritoriul Transnistriei ca fiind "pămînt slav", "pămînt rusesc", "pămînt ucrainean" etc., negînd astfel nu numai adevărul istoric, ci și dreptul istoric al moldovenilor (românilor) din această zonă, unde ei sînt populație majoritară, de a-și determina de sine stătător destinul.

Iată de ce este principial necesară cunoașterea detaliată, în profunzime a istoriei adevărate a acestui teritoriu, care numai ea dovedește cu toată tăria adevărul istoric, el fiind și rămînînd de partea Republicii Moldova, a neamului românesc.

Am hotărît, deci, să includem în actualul manual capitolul de mai jos cu expunerea documentată a principalelor jaloane ale istoriei Transnistriei cu începere din cele mai vechi timpuri, realitatea istorică respingînd astfel completamente minciuna cu care încearcă să se acopere expansionismul rusesc.

Tirageţia - pămînt al geto-dacilor.

Istoria ţinutului de peste Nistru începe cu cele mai vechi timpuri. Aşezări omeneşti pe acest teritoriu existau încă în epoca paleolitului, care s-au consolidat în epocile neolitului, a bronzului şi a fierului. Se întîlnesc aşezări ale omului primitiv în văile rîurilor, pe malurile abrupte ale lacurilor transnistrene.

Mai bine de trei mii de ani în urmă aşezările geţilor, cum îi numeau grecii pe locuitorii băştinaşi, sau ale dacilor, cum le spuneau mai apoi romanii, se întindeau de la Carpatii de Nord pînă la Dunăre şi Pontul Euxin, şi de la Tisa pînă la Bug. Toate izvoarele scrise, aproape toti istoricii afirmă că geto-dacii sînt traci. În cartea a VII-a a lui Strabon se subliniază că "geţii şi dacii vorbeau aceeaşi limbă". Ei nu erau nici slavi, nici germanici, nici celţi,. ci un popor de rasă tracică, grupă deosebită de popoare ariene, care ocupaseră colţul sud-estic al Europei (*Xenopol A. D., Istoria românilor din Dacia Traiană*, Iaşi, 1888, p. 71). Aceste seminţii se deosebeau de celelalte triburi prin eroismul, isteţimea, vitejia şi credinţa lor. În cartea a V-a a lui Herodot se precizează că "neamul tracilor este, după al indienilor, cel mai mare dintre toate. Dacă ar avea un singur domnitor şi ar fi uniţi între dînşii, ar fi invincibili şi, după cum cred ei, ar fi mult mai puternici decît toate popoarele". Fiind, însă, acest mare neam fărîmiţat în triburi, "principate", "cnezate", "Dacii mici", "Dacii mari", "Dacii de jos", "Dacii de sus", ei erau, avînd instituţiile de stat incipiente, organizaţi separat, aveau fiecare conducerea lor politică, economică, teritoriile lor aparte, pentru care se duşmăneau mereu.

Una din regiunile separate populate de geto-daci era Transnistria, sau Tirageţia. Din cele mai străvechi timpuri Tirageţie s-a numit teritoriul dintre Tyras - Pontul Euxin - rîul Bug şi localităţile Vidova, Ciobana, rîurile Sluci şi Zbruci la nord. Avea o suprafaţă de peste 40 mii km pătraţi. Această regiune era bogată în păduri, păşuni, animale sălbatice şi domestice. Nu întîmplător multe popoare barbare şi state vecine (Sciţia, Sarmaţia, Azeria, Cumania, iar mai apoi Polonia, Lituania, Turcia, Rusia Kieveană) se străduiau să pună stăpînire pe teritoriul dacilor transnistreni, adică al tirageţilor.

Mai tîrziu acest teritoriu a fost numit "Transnistria", "Podolia", "Edisan", "Pobujie", "Pridnestrovie", "Moldova nouă". Termenul "Transnistria" este utilizat cel mai frecvent în literatura științifică.

Fiind de origine latină, acest cuvînt e alcătuit din două părți: trans (peste) și Nistru - adică teritoriul de peste Nistru. Această denumire apare din cele mai vechi timpuri în lucrările savanților din Bizanț, Italia, Principatele Dunărene. Noțiunea "Transnistria" înseamnă nu numai un termen obișnuit, de localizare. După cum sublinia Alexandru Boldur, pentru noi acest cuvînt are un sens de localizare națională. Cînd zicem Tirageția, Transnistria, nu facem numai o "localizare geografică", ci subliniem și continuitatea dincolo de Nistru a spațiului locuit și stăpînit timp de peste 2,5 mii de ani de strămoșii neamului românesc - geți, tirageți, valahi, bolohoveni, moldoveni, care au jucat un rol primordial în istoria acestui ținut. Din păcate, populația Transnistriei n-a avut noroc de un destin fericit - să fie organizată, condusă, întărită ca stat de o forță națională unică. Dacii transnistreni, iar mai apoi valahii, bolohovenii, au fost cotropiți de diferite popoare barbare, care veneau cu hoardele lor peste aceste meleaguri pentru a dobîndi bunuri materiale, subjuga populația băștinașă. Astfel, prin anii 600-500 î.e.n. pe pămîntul tirageților au năvălit, de la răsărit, sciții - un popor barbar, care ducea o viață nomadă. Părintele istoriei, Herodot, (484-431 î.e.n.) descrie călătoria sa pe țărmurile Pontului Euxin, unde se aflau multe colonii grecești, iar mai la Nord - sciții. El povestește că a vizitat vestita piatră de lîngă Tyras (Nistru), pe care era întipărită urma unui picior de uriaș - al lui Heracle, după cum afirmau grecii. El numește teritoriul din nordul Pontului Euxin "Sălbatica Sciție". Sciția se întindea pe teritoriul de la Don spre Nistru. Hoardele sălbatice ale sciților venise temporar pe teritoriul tirageților. După A. Xenopol și N. Iorga, sciții erau un popor barbar, cu moravuri foarte sîngeroase, sălbatice. Dacă regele scit condamna pe cineva la moarte, copiii de sex bărbătesc ai condamnatului, de asemenea, erau mortificați. Un scit totdeauna trebuia să bea sîngele celui dintîi om aruncat jos, adică ucis. Se tăiau capetele tuturor celor ce luptau împotriva sciților, iar sciții biruitori erau prezentați regelui scit. Numai după aceasta învingătorii aveau dreptul să împartă prada. Din craniile

dușmanilor omorîți se făceau cupe pentru servirea băuturilor.. .

Ideea veșniciei era împărtășită atît de sciți, cît și de tirageți, care considerau că după moarte vor reveni pe această lume. Fiind un popor nomad, sciții nu aveau pe teritoriul Transnistriei nici orașe, nici sate, nici cetăți. Ei trăiau în căruțe, se alimentau din jafuri, foloseau ca hrană laptele iepelor, aveau băuturi preparate tot din lapte, dar cunoșteau și vinul ca băutură, pe care îl cumpărau de la greci. Ei consumau vin curat, adică neprefăcut cu apă. Aveau grecii și o zicătoare: "toarnă ca la sciți".

Din cauza ciocnirilor dese cu alte popoare, sciții s-au strămutat cu traiul de pe teritoriul Transnistriei în stepele Uralului de Sud și Asiei Mijlocii, apoi au dispărut. Populația băștinașă de pe teritoriul Transnistriei, în rezultatul invaziei sciților, a rămas într-o stare jalnică. Dar, totuși, au aflat în sine puteri să se refacă, să revină la viață, să se dezvolte.

Documentele arheologice mărturisesc că acest pămînt n-a fost niciodată, din timpuri străvechi, "pămînt rusesc", cum afirmă astăzi unii istorici ruși și ucraineni. Popoarele care se declară astăzi stăpîni pe teritoriul dintre Bug și Nistru au apărut pe arena istoriei abia prin secolul V e.n., iar tirageții sînt cunoscuți în istorie din secolul XII î.e.n. Transnistria, de la apariția omului primitiv, a fost locuită de tracii răsăriteni (tirageții), iar mai apoi de valahi, de bolohoveni, care și sînt strămoșii moldo-românilor. Cele mai vechi date arheologice despre triburile tracice care populau teritoriul dintre Carpați, Transnistria și Marea Neagră sînt din secolul al XIV-lea î.e.n. Urme ale tracilor răsăriteni (în formă de așezări, morminte, gorgane) se găsesc în Ucraina de Vest, Transnistria, Basarabia și în alte regiuni ale Moldovei și Valahiei. Conform datelor arheologilor ucraineni, în regiunile Cernăuți, Ternopol, Podolia la sfîrșitul mileniului II și începutul mileniului I î.e.n. exista așa-numita cultură Goligrad (numită după satul Goligrad), care aparținea tracilor antici (*Arheologia RSSU,* v. II, Kiev, 1986, pp. 36-39). Se știe, de asemenea, că mai tîrziu, în secolele VIII-VI î.e.n., tracii populau întreg teritoriul Transnistriei. Arheologii au găsit gorgane, morminte, așezări ale culturii Saharna-Solonceni ce conțin numeroase elemente ale culturii tracilor răsăriteni.

În cartea a VII-a a lui Strabon se subliniază că "regiunea întreagă care se așterne între Istru si Boristene, în cea dintîi parte a ei, ė Pustia Geților, iar apoi încep Tirageții și după aceasta Jazigii Sarmați". Deci, din punct de vedere geografic, tirageții locuiau în partea stîngă a rîului Tyras. În Transnistria au fost găsite așezări, cetăți, elemente ale culturii tirageților în zona satelor Rașcov, Caterinovca (Camenca), Stroeneț, Ofatinți (Rîbnița), Speia (Grigoriopol) (*Transnistria*, 1992, 13 aprilie). Din perioada secolelor III-I î.e.n. s-au păstrat elemente ale culturii Poienești-Lucașovca, care în esentă este de asemenea o cultură geto-dacică. Astfel de monumente se găsesc pe teritoriul României și al Republicii Moldova (*Arheologia RSSU*, v. III, Kiev, 1986, pp. 34-44).

În timpul domniilor lui Burebista și Decebal (anii 80 înainte de Hristos - secolul II după nasterea lui Hristos), Tirageția a făcut parte din Regatul Dacia. Existau strînse legături economice, comerciale, militare, politice directe între tirageți și Regatul Dacia. Regele Daciei - Burebista a reușit să-i alipească si pe tirageții dintre Nistru și Bug. Din cele mai vechi timpuri rîul Nistru curgea pe teritoriul țării lui Burebista și nu era un rîu de frontieră.

Chiar și romanii, cucerind Dacia la începutul secolului II e.n., au fixat frontiera imperiului peste Nistru, pînă la hotarele de răsărit ale Daciei, adică pînă la Bug. D. Cantemir scria că valul lui Traian ("șanțul sau groapa împăratului Traian") merge prin Țara Românească, Moldova, taie Prutul la satul Traian prin Botna pe la tîrgul Căușeni si după ce trece prin toată tara tătărească (adică Transnistria, unde hălăduiau în acea vreme tătarii nohai), sfîrșește apoi la apa Donului (*Cantemir D., Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1988). Din această mărturisire reiese că romanii trecuseră Nistrul si îi apărau pe tirageți. Pe locul de astăzi al Tiraspolului romanii au construit o cetate - un "Castru" care devenise centru de influență asupra tirageților. Teritoriul tirageților n-a fost inclus în Dacia Traiană, dar romanii aveau centre de apărare pe teritoriul Tirageției. Legăturile dintre aceste regiuni erau atît de strînse, încît au contribuit la romanizarea tirageților. Aceștia se îndeletniceau cu agricultura, folosind plugul de lemn, mai tîrziu așa-zisul brăzdar de fier, adică aplicau metodele practicate și de geți. Tirageții semănau grîu, mei și alte

cereale, folosind pentru recoltarea lor secere de bronz. Griul era păstrat in gropi speciale pentru piine. Despre lanurile cu grîne ale Daciei au scris cronicarii lui Alexandru cel Mare. Dintre băuturi cunoşteau vinul şi cultivau viţa-de-vie. Corneliu Nepos susţinea că tracii au obiceiul de a lucra cu cupele ca şi cu armele, fiind oameni predispuşi la beţie, dar această calitate era proprie mai mult tracilor carpatini. Tirageţii mai practicau creşterea vitelor, aveau herghelii mari de cai, pe care le foloseau pentru formarea unităţilor militare de călăraşi. Vitele mari cornute erau folosite ca forţă de tracţiune şi pentru alimentare. Vacile se creşteau pentru producerea lactatelor. Era practicat şi albinăritul, mierea fiind exportată. Se presupune că la tirageţi era dezvoltat meşteşugăritul si că ei făceau schimb de produse animaliere, cereale, confectiuni casnice cu alte popoare. Drept monedă de schimb servea dinarul de argint.

Carutele cu roţi mari de lemn serveau drept mijloc de transport. De asemenea, pe rîurile Tyras, Bug, Iagorlîc, Tiligul, Zbruci se foloseau plutele şi navele mici fluviale. Casele tirageţilor erau făcute din lemn, pătrate, aveau garduri din nuiele. Trăiau foarte modest. Tirageţii foloseau linguri, străchini şi alte tacîmuri din lemn. Ovidiu scria că geţii purtau pantaloni largi şi lungi pînă la glezne, unde se legau cu o sfoară. Purtau opinci cusute cu aţă, aveau căciuli frigiene, confecţionate din stofă fină, pe care o cumpărau de la greci. Corpul şi-l îmbrăcau cu o haină lungă pînă la genunchi. Aveau bărbi netunse şi parul lung. Ca şi neamul lor din Dacia, tiragetii erau monogami. Fiecare familie avea casa sa pe pămînt. Mai multe case alcătuiau un sat, iar mai multe sate - un trib, în fruntea căruia se afla conducătorul militar al gintei. Capitala tribului tirageţilor purta numele de "davă". O asemenea "davă" (cetate) a existat în zona de nord a Transnistriei, de unde izvorăsc rîurile Bug, Sluci si Zbruci (*Boldur A., Românii şi strămoşii lor în istoria Transnistriei.* Chişinău, 1991, p. 8). Tirageţii aveau în armata lor călăraşi si pedeştri, înarmati cu maciuci, sabii, cuţite curbe pe care le purtau la brîu. Săbiile erau şi ele îndoite la vîrf, scurte, iar spadele erau lungi. Mai purtau tirageţii lănci, arcuri cu săgeţi, scuturi.

Invazia triburilor barbare

După retragerea romanilor, populația geto-daco-romană n-a dispărut din Transnistria. În secolele IV-VI pe teritoriul Cernăuților, Hotinului, Movilăului și Podoliei de astăzi trăia populația de la care am moștenit cultura Carpați. Conform opiniei arheologilor ucraineni, în această cultură existau numeroase elemente geto-dacice, îmbogățite de cultura romană (*Arheologia RSSU*, v. III, Kiev, 1986, pp. 113-124). În fiecare perioadă istorică a acestui pămînt găsim prezent elementul autohton al strămoșilor noștri. Acest fenomen s-a observat chiar și în perioada migrației triburilor barbare, care doreau să pună mîna pe bogățiile acestei zone. Printre barbarii năvălitori care au ocupat Transnistria au fost hunii, bulgarii, ungurii, pecenegii, slavii, cumanii etc.

Majoritatea triburilor barbare nu s-au stabilit prea multă vreme pe teritoriul Transnistriei. Hunii au trecut, au jefuit și au plecat mai departe în Dacia, în Europa. Populația Transnistriei fu cuprinsă de groază la vederea hunilor (aceștia au trecut prin arealul nostru prin anii 375-453), care erau niște ființe extraordinar de urîte, de o rasă galbenă, pocite, mici de statură, păroase, cu ochii înguști, negri, lucitori. Aceștia își duceau viața mai mult pe cai: pe cai mîncau, pe cai dormeau, de pe cai își atacau jertfele - foarte repede, ca vîntul, se împrăștiau pentru ca mai apoi să atace prada. Populația băștinașă îi considera niște ființe infernale. Scriitorul Ammian Marcelin a numit năvălirea hunilor jefuitori drept o pedeapsă venită din cer, de la Dumnezeu.

Apoi dominația hunilor în Transnistria a fost înlocuită (prin anii 500-600) cu cea a avarilor. Acest popor barbar sosise din ținuturile din nordul Caucazului. Avarii aduseseră cu ei și triburile slave, care le erau supuse și împreună cu care jefuiau populația locală. Mai apoi avarii s-au îndreptat spre Imperiul Bizantin și spre partea de vest a Daciei pînă în Panonia.

Venirea slavilor în Transnistria a avut loc prin secolul V. Pe teritoriul tirageților au trecut dulebii, tiverții și ulicii, care trăiau din jafuri, ocupîndu-se ocazional și cu agricultura primitivă, dar mai mult cu vînatul, creșterea vitelor. Ei aveau locuințe temporare foarte primitive, întunecoase, fără ferestre, se îmbrăcau în piei de animale. Aceste triburi se aflau la etapa dezvoltată a societății

primitive gentilice.

Cert este că în perioada migrațiilor barbare populația Transnistriei a supraviețuit, păstrînd legăturile economice, comerciale pe acest teritoriu. Procesul de romanizare, care a început trei secole în urmă, a continuat pe teritoriul Transnistriei, deși această regiune n-a făcut parte din componența Daciei Traiane. Acest proces s-a desfășurat și prin migrația populației, cînd sute de ciobani cu turmele lor treceau Nistrul și se ascundeau pe teritoriul Transnistriei de urmărirea hoardelor barbare. Ei veneau în contact direct cu populația tiragetă, care vorbea aceeași limbă.

În literatura istorică română există încă o concepție în conformitate cu care limba geto-dacilor, inclusiv cea a tirageților, era foarte aproape de cea latină. Această ipoteză a fost expusă de B. P. Hasdeu și de alți savanți. Populația romanizată din Transnistria era alcătuită nu numai din cete de ciobani, după cum spune Nicolae Iorga, coborîte din munții Carpaților, sau din refugiații de mai tîrziu din Muntenia și Moldova, ci și din tirageții autohtoni, care trecuseră perioada de romanizare, de apropiere a limbi lor de cea a fraților lor din Dacia Traiană. Și astăzi în Transnistria mai există o mulțime de latinisme, pe care nu le aflăm în arealul lingvistic dintre Nistru și Dunăre, Tisa și Marea Neagră. La Coșnița, Cocieri, Mălăiești, Speia, Tocmagiu, Buzovca și în alte sate din Transnistria circulă asemenea cuvinte ca, de exemplu, ghiabla - diavol, drac; urdina - urdiniș; anină în loc de nisip și multe altele. Acest fenomen lingvistic pune în evidență un fenomen specific doar pentru Transnistria. (*Materna,* 1992, nr. 6-7, p. 8).

Existența elementului autohton, păstrat din cele mai vechi timpuri ale istoriei tirageților, înfăptuirea procesului de romanizare, renașterea populației romanizate din această regiune, care mai apoi a fost supusă influenței hoardelor barbare venite de la răsărit - toate aceste probleme necesită investigații de principiu istorico-lingvistice profunde.

Specialiștii în istoriografia slavă N. Mohov, V. Senkevici, N. Derjavin, A. Udalțov, I. Kruglikova și alții afirmau că slavii au venit în Dacia Traiană, s-au "așezat" și au "conviețuit pașnic" cu populația băștinașă. Realitatea istorică, însă, constă în faptul că sclavinii, anții, ulicii, tiverții erau triburi barbare, care trăiau din

jefuirea populațiilor străine și duceau un mod de viață nomad.

Triburile slave barbare au năvălit la început în Tiragetia, adică Transnistria, au jefuit populatia locală, și-au însușit bogățiile populației de aici, ducînd in sclavie mii și mii de băstinași. Istoricul Ioan din Efes (secolul VI) scria că slavii sînt un popor "afurisit", "jefuitor", "autoritar". Ei "jefuiau provinciile romane fără griji și fără teamă" (*Vestnik drevnei istorii*, 1991, nr. 1, p. 252).

Documentele care s-au păstrat pînă în prezent mărturisesc că populatia geto-daco-romană din Transnistria, desi a trecut prin încercări infernale, n-a dispărut. Ea a ținut piept cum a putut triburilor barbare, care au trecut, după cum scrie Nicolae Dabija, ca "lăcustele" prin aceste regiuni, distrugînd, jefuind și arzînd totul in calea lor. Populația romanizată din Transnistria deseori era nevoită să se retragă, să se ascundă în păduri, în munți, iar după ce treceau triburile barbare, revenea în locurile dăinuirii sale.

Unele dintre triburile nomade au dispărut din istoria civilizației europene, altele au supraviețuit, însă numai datorită jafului popoarelor băștinașe. Pe parcursul secolelor V-XII e.n. pe teritoriul Transnistriei, în Dacia Traiană, de rînd cu alte triburi barbare, sălbatice, și slavii au încercat să strîngă biruri grele de la populația băstinașă. Istoricul Iordanes (secolul VI) scria că "sclavinii trăiesc pînă la Danastr" (Nistru), iar altii pe teritoriul din partea de nord a Pontului Euxin de la Danastr pînă la Danapr (Nipru) (*Vestnik drevnei istorii*, 1991, nr. 7, p. 232). Ei aveau multe trăsături comune cu sciții barbari.

Pe parcursul secolelor V-XII pe teritoriul Transnistriei populația romanizată a asimilat triburile nomade slave. În urma acestor contacte multilaterale s-a format o etnie cu nuanță pronunțată romană - poporul est-român, care-i cunoscut în documente sub denumirea de valahi, volohi, bolohi - strămoși ai românilor din Transnistria, Moldova, Valahia și Transilvania. Geneza poporului est-român nu s-a desfășurat numai la nord de Dunăre, ci pe întreg arealul geto-dacilor. Populația valahă (volohă, bolohă) s-a constituit ca un popor de origine romană pe arealul geografic și etnic care se întinde de la Dunăre pînă în Carpații de Nord și de la Tisa pînă la Bug și Marea Neagră.

Autorul *Povestirii vremurilor de demult* (secolul XII) scria că în leatul 6406 (898) "treceau ugrii pe lîngă Kiev... Au venit ei de la răsărit și au pornit prin munții mari, care-i numeau munții Ugrilor, și au început să lupte contra valahilor și slavilor" (*Povesti Vremennîh let.* M., 1950, p. 14).

În literatura slavă există o opinie, în conformitate cu care teritoriul Transnistriei s-ar fi aflat în secolele X-XII sub dominația Rusiei Kievene, iar mai apoi a Cnezatului Halicia. Cronica Nikonovskaya scrie că ulicii locuiau "pe Nipru în jos și apoi au venit între Bug și Nistru și s-au așezat acolo". (Vezi: *Patrimoniu,* 1991, nr. 4, p. 3).

Există și o altă opinie cu privire la arealul ulicilor. Al. Boldur scria că "ulicii și tiverții reprezentau două ramuri ale aceluiași popor: tiverții erau așezați între Bug și Nistru, iar ulicii formau ramura răspîndită mai spre nord-est de tiverți" (*Patrimoniu,* 1991, nr. 4, p. 3). În altă lucrare A. Boldur sublinia că "pe timpurile întemeierii statului rusesc kievean (sec. IX) letopisețul rusesc vorbește de prezența între Bug și Nistru a gintei Tiverților, care e posibil să fie reînviați, sub noua denumire de "Teuriscii de neam dac" (*Boldur A., Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei.* Chișinău, 1991, p. 10). În același timp (pe la 914) se spune că cneazul Igor (912-945) i-a învins pe ulici, impunîndu-i să plătească tribut ("dani"). Dar nu se știe dacă au plătit permanent acest tribut, deoarece multe triburi slave refuzau să-l plătească și să se supună Cnezatului Kievean.

Istoricul B. D. Grekov afirma părerea potrivit căreia Cnezatul Kievean, format din diferite pămînturi străine, nu putea fi trainic. El n-avea forță să stăpînească și teritoriul dintre Bug și Nistru. Deseori triburile supuse refuzau să plătească tribut.

Trebuie subliniat și faptul că în secolul X Cnezatul Kievean nu era un stat centralizat, ci numai un teritoriu unde dominau "cnezii" cu "drujinile" lor, care se ocupau mai mult cu jaful și strîngerea birurilor, decît cu organizarea statală, stabilirea și paza frontierelor, introducerea unor norme de drept cum era, de exemplu, la Volohi, mai tîrziu "dreptul voloh".

În perioada cnejilor Igor, Oleg, Sveatoslav "drujinele" jefuiau triburile vecine, făcînd deseori campanii războinice și contra Bizanțului. Însă aceste "pohoduri" nu se efectuau

prin Transnistria, sau prin "Ponizie", cum o numeau cronicile rusești, ci pe rîul Nipru. Ei plecau cu luntrile spre Constantinopol, deoarece teritoriul de sud al Transnistriei în această perioadă (sfîrșitul secolului X) era ocupat de pecenegi - cel mai puternic popor barbar din nordul Pontului Euxin.

Se presupune că populația băștinașă romanizată, autohtonii din Transnistria plăteau tribut pecenegilor. Fenomenul de "incorporare" a populației băștinașe din Transnistria în componența Cnezatului Kievean nu e atestat de nici un document, cu atît mai mult că Sveatoslav dorea să jefuiască nu numai acest ținut mic, adică teritoriul dintre Bug și Nistru, dar, spunea el la 969, dorea să trăiască pe Dunăre, căci, după cum afirma Cronica lui Nestor, acolo se putea "aduna" (adică agonisi, jefui) orice avere: din Grecia - aur, țesături scumpe, vin, diferite legume; din Boemia și Ungaria - argint și cai; din Rusia - piei și ceară, miere și robi (*B. P. Hasdeu, Scrieri alese*. V. 2. Chișinău, 1988, p. 156). Abia între 978-1015 se face o încercare de organizare statală a Cnezatului Kievean, începe construirea pe malurile rîurilor Stunga, Irpen, Ros, Nipru a cetăților, a întăriturilor pentru apărarea pămînturilor kievene. Kievenii niciodată nu s-au întărit pe Bug sau pe Nistru. În perioada dintre 896-1245 Cnezatul Kievean n-a avut posibilitatea să cucerească Transnistria sau Moldova, Valahia din simplul motiv că el nu putea face față, înainte de toate, invaziilor pecenegilor și cumanilor, iar mai apoi ale tătarilor. Se poate afirma cu siguranță că Cnezatul Kievean, fiind atacat și hărțuit mereu de pegenegi, cumani, tătari, nu putea domina teritoriul transnistrean în acea perioadă (*Patrimoniu,* 1991, nr. 4, p. 9).

Țara Bolohovenilor

În secolele V-X, potrivit documentelor de arhivă, pe teritoriul Transnistriei au năvălit multe triburi barbare, popoare nomade, poporații, lăsînd anumite urme în economia, politica, cultura și componența etnică a băștinașilor. Soarta tirageților a fost nemiloasă, dar ei au supraviețuit continuîndu-și existența prin urmașii lor - bolohovenii, care sînt strămoșii românilor transnistreni și precursorii mișcării căzăcești din regiunea Niprului.

În istoriografia generală referitor la istoria Țării Bolohovenilor există cîteva concepții diametral opuse. Care a fost teritoriul locuit de ei? Cine au fost ei ca etnie? Care a fost soarta lor de mai departe?

Problema așezării geografice a Țării Bolohovenilor a fost larg discutată în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea de mulți istorici și arheologi din România, Rusia și Ucraina. La aceste discuții științifice au participat N. Karamzin, M. Hrușevski, N. Dașkevici, A. Petrașevici, V. Antonovici, I. Beleaev, Al. Boldur, N. Iorga, C. Giurescu și alții. Pe parcursul a mai bine de 150 de ani s-au emis diverse ipoteze, opinii, concepții.

Conform opiniei lui Al. Boldur, Țara Bolohovenilor era situată între Cnezatul Kievean la nord-est și est, Cnezatul Halicia și Volînia - la vest și Cumania - la sud. Ea se întindea de la izvorul rîului Sluci, partea superioară a rîului Bug, spre sud, de la albia rîului Zbruci pînă la rîul Bug, iar la sud ajungea la Nistru, pînă la Hotin și Movilău. Toate izvoarele scrise, toate documentele lingvistice, arheologice, toponimice dovedesc că în secolele X-XVI a existat nu numai o oarecare "populație bolohoveană", dar "o țară întreagă, un întreg teritoriu bolohovean", care avea diverse legături directe cu Țara Moldovei. "Într-un colț al Bugului sudic, acolo unde el formează o mare cotitură, și peste ea, ajungînd pînă la rîurile Sluci și Homor, - scrie Al. Boldur, - răsare Țara Bolohovenilor, păstrîndu-ne în numele lor o indicație asupra soartei istorice a Geto-Dacilor" (*Boldur Al., Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei,* p. 11).

Unii savanți îi consideră pe bolohoveni un popor de origine romană, alții - de origine slavă; există și o a treia ipoteză în conformitate cu care bolohovenii ar fi de origine cumanică.

Prima concepție a fost fundamentată și propagată din timpuri străvechi. Astfel, cronica rusă Ipatievskaia din anul 1150 amintește despre Bolohoveni, cînd cneazul Vladimirko mergea din Halici spre Kiev, prin orașul Bolohov. "Și îi vine lui Iziaslav vestea că Volodimirko a trecut Bolohova, merge alăturea de orașul Munarev, la Voldarev" (Citat după *Al. Boldur, Istoria Basarabiei*, v. I, Chișinău, 1937, p. 120).

La sfîrșitul secolului al XII-lea istoricul Niketas Choniates scria că în 1164 la nord de Moldova, lîngă hotarele Cnezatului Halici "locuiau Vlahii". Tot în acea

cronică se spune că în 1172 cneazul Mstislav Iziaslavici, din orașul Vladimir-Volînski, a reușit să ocupe Kievul, însă nu a putut ocupa cetatea vecină Vîșgorod și a fost nevoit să se retragă. Oștirea adversă a iesit din cetate și l-a urmărit pe Mstislav pînă la Bolohov și apoi s-a întors înapoi (*Boldur Al.* Op. cit., p. 120).

Majoritatea istoricilor români și unii istorici ucraineni din secolul al XIX-lea au subliniat că bolohovenii erau de etnie română. Această opinie a fost fundamentată și în lucrările lui N. Iorga, A. Xenopol, Al. Boldur, B. P. Hasdeu, C. Giurescu, D. Onciul, R. Rosetti și alții.

Istoricul din Halicia A. S. Petrușevici afirma că bolohovenii sînt români veniți în Podolia la începutul secolului al XIII-lea, în urma expediției cneazului halician Roman Iziaslavici spre Dunăre cu scopul de a elibera Țarigradul de sub amenințarea năvălirii cumanilor și valahilor. Al. Boldur subliniază că "probabil, spiritul viteaz al Valahilor a îndemnat pe Roman să cheme cîțiva cneji români cu drujinele lor în serviciul său militar, desemnînd pentru așezarea lor regiunea sud-estică dintre rîurile Nistru și Bug" (*Boldur Al., Românii și strămoșii lor în istoria Transnistriei*, p. 16). Mai tîrziu, atît A. Petrușevici, cît și un alt istoric ucrainean - E. Kalujneațki, au ajuns la concluzia că chiar în numele orașului halician Bolohov, și în denumirea statului Bolohov din regiunea aceasta se simte numele Bolohovenilor, adică al Vlahilor, Valahilor.

Istoriografia română a subliniat, de la bun început, că Bolohovenii au fost strămoșii românilor transnistreni. Atît geto-dacii independenți, cît și cei romanizați au populat teritoriul de la est de Nistru, mișcîndu-se spre nord și ajungînd pînă la Bug și chiar la afluentul Niprului - la rîul Pripiati.

Pînă în prezent în aceste regiuni s-au păstrat denumirile unor localități de proveniență geto-daco-romană: Romen, Romnî, Volohovți și altele, ce provin de la "Roman", "Vlah", "Voloh". Populația bolohoveană s-a concentrat în aceste zone în rezultatul migrațiilor barbarilor (hunilor, avarilor, slavilor), care în secolul V e. n. au împărțit populația geto-daco-romană de pe teritoriul Transnistriei în două părți: o parte din geto-daci s-a retras spre nord - în pădurile, mlaștinile de unde izvorau rîurile Nistru, Bug, Sluci, Homor, Zburci, Pripiati, ca să scape și să se păzească de barbari; altă parte a geto-dacilor s-a retras

spre Marea Neagră, în zona rîului Tiligul, a orașelor de mai tîrziu Oceacov, Adjibei pentru a fi apărate de barbari de către coloniile grecești. Anume populația geto-dacă care s-a strămutat spre nord a și fost numită în următorii ani Bolohoveni.

Noțiunea de voloh, vlah, boloh este cunoscută în cronicile slave cu începere din anul 802, iar mai apoi este folosită des în multe documente, cronici pentru a desemna populatia din Transnistria, Moldova, Valahia, Transilvania, Basarabia. În 1872 Bogdan Petriceicu Hasdeu scria: "Înainte de anul 1230 o poporație curat românească reușește a se așeza departe peste Nistru, în regiunea Volîniei, fondînd acolo cîteva principate confederate, cunoscute în cronica rusească sub numele de "Principi Bolohoveni". (Citat după: *Dabija N., Moldova de peste Nistru - vechi pămînt strămoșesc.* Chișinău, 1991, pp.6-7).

Mult mai tîrziu Al. Boldur sublinia că "Bolohovenii, după cum arată însusi numele lor, erau Vlahi, strămoși ai Românilor" (*Boldur Al., Românii si strămoșii lor în istoria Transnistriei,* p. 11).

A doua ipoteză referitoare la originea Bolohovenilor sustinea că acestia erau de origine slavă. Această opinie greșită era propagată de N. Dașkevici, P. Batiușkov, N. Karamzin, M. Hrușevski, V. Karaliuk, G. Fiodorov, N. Mohov, P. Sovetov și alți istorici care încercau să îndreptățească politica expansionistă a Rusiei țariste pe teritoriul Transnistriei și al Basarabiei. Astfel, N. Mohov nici nu vorbea de bolohoveni, ci de "bolohovțevi", utilizînd notiunea ucraineană pentru bolohoveni. Conform opiniei acestuia, cuvîntul "Bolohov" este de origine slavă veche, ceea ce înseamnă boloto (mlaștină). Această idee panslavistă a fost sisținută de arheologul V. Gonciarov din Kiev, care afirma că materialul arheologic din Țara Bolohovenilor reflectă esența așezărilor slave vechi (*Goncearov V., Raikovețkoe gorodișce.* Kiev, 1990 pp. 3-60). Cu cît Rusia țaristă înainta spre Balcani, cucerind tot noi și noi teritorii și popoare, cu atît mai insistent se străduiau istoricii ruși să fundamenteze acest "adevăr".

A treia ipoteză referitoare la proveniența bolohovenilor a fost emisă de istoricii din Halici (N. Barsov, I. Șaranovici, D. Zubrițki și alții), care afirmau că bolohovenii sînt o gintă cumană (polovțiană). Această opinie se baza pe faptul că bolohovenii nu luptau contra tătarilor și a

altor seminții nomade de stepă. Ei erau numiți "oameni tătărești". Respectivii istorici presupuneau că noțiunea "bolohoveni" provine de la cuvîntul cuman *ulah*, ceea ce înseamnă *cal*. Această concepție e *ab initio* greșită, deoarece bolohovenii se numeau "oameni tătărești" numai din cauză că plăteau bir tătarilor. Ei n-aveau nimic comun cu cumanii care dominau sudul Transnistriei.

Conform opiniei noastre, bolohovenii demult depășiseră etapa gentilică de dezvoltare, aflîndu-se la cea de tranziție de la democrația militară la constituirea relațiilor feudale și formarea Statului Bolohovean. Radu Rosetti scria, că în această perioadă (secolele IV-XII) românii de la Tisa și pînă la Marea Neagră, de la Bug și pînă la Turnu-Severin, erau organizați în stătulețe mici, dar fără o coeziune stabilă între ele (*Rosetii R., Despre originea și transformările clasei stăpînitoare din Moldova.* București, 1905, p. 26). Un astfel de stătuleț era și Țara Bolohovenilor.

Ei, ca și brodnicii, bîrladnicii, făceau încercări serioase de organizare internă a vieții statale. Fiecare familie avea casa sa, construită din lemn. Cîteva case alcătuiau un sat, iar mai multe sate alcătuiau un teritoriu administrativ. Fiecare sat în Țara Bolohovenilor era condus de șeful său militar. Pentru soluționarea celor mai complicate probleme se convoca adunarea reprezentanților oamenilor bătrîni. În aceste adunări se adoptau cele mai serioase hotărîri politice - de apărare, de declarare a războiului, de încheiere a păcii. Fiecare hotărîre era votată prin votul fiecărui reprezentant al teritoriului dat.

Se presupune că Bolohovenii se conduceau de normele "Dreptului valah". Fiecare sat avea semnele sale de hotar, care excludeau ciocnirile dintre diferite sate sau teritorii. Relațiile din cadrul obștilor valahe erau reglementate de judecători în baza "Dreptului valah" și a obiceiurilor pămîntului. În calitate de judecători erau numiți bătrînii satului. Mai tîrziu, în conformitate cu "Dreptul valah", toți locuitorii satului erau obligați să lucreze la jude (cneaz, vataman) cîte 3-5 zile pe an, să-i ducă daruri de două ori pe an (de Crăciun și de Paște). (*Carpato-Dunaiskie zemli v srednie veka.* Chișinău, 1975, p. 310-313; *Voprosî istorii,* 1948, nr. 1, p. 53). Țara Bolohovenilor cunoștea bine agricultura și plătea tătarilor o parte din tribut în cereale. Bolohovenii mai creșteau oi, vite mari cornute,

cai.

Centrul Țării Bolohovenilor era orașul Bolohov. În prezent acest oraș nu mai există - a fost ars de hoardele barbare ale slavilor de est și nord-vest. După părerea lui Al. Boldur, se presupune că în prezent orașul Goloșcov (probabil, Voloșcov) ar fi fost mai înainte Bolohov (lîngă orașul Medjibioj), unde sînt găsite ruine ale civilizației Bolohovenilor. Hotarul de est al Bolohovenilor era întărit printr-un val care se numea "Valul Șarpelui". Acest val începe la Ecaterinopol (Kalnibolot), la o depărtare de 15 km sud de Zvenigorodka, și se întinde, spre sud, pînă la rîul Codîma, în fostul județ Balta. Se presupune că acest val era o linie de apărare a Bolohovenilor în secolele XII-XIII. Al doilea val de apărare (Valul lui Traian) se întinde de la Nistru (localitatea Plater) spre Zbruci, în zonele localităților Ușița, Kameneț, Proskurov. Acest val avea o înălțime de 3,5-5,5 m. Istoricul Schafarik scria că înălțimea lui și mulțimea de monede romane găsite lîngă acest val mărturisesc clar că el a fost construit de împărații romani. (*Boldur Al.*, *Istoria Basarabiei*, vol. I, p. 132).

Bolohovenii aveau satele și orașele lor întărite, cetăți de apărare. Teritoriul populat de Bolohoveni era acoperit cu păduri de netrecut din stejar, fag, brad și alte specii. În păduri și în silvo-stepă trăiau mulți iepuri, vulpi, mistreți, lupi, urși, căprioare, mufloni. În lacuri și rîuri era mult pește, erau mari populațiile de rațe, gîște, cocostîrci și alte păsări sălbatice.

Cronicile slave nu pomenesc numele nici unui pricipe bolohovean, ignorîndu-i intenționat, deoarece Bolohovenii respingeau cu vitejie și îndîrjire invaziile pustiitoare ale barbarilor slavi.

Satele și orașele Bolohovenilor se numeau cu numele principilor, conducătorilor ginților bolohovene, la fel cum se numeau satele și orașele din Valahia, Moldova și Basarabia. În orașul Bolohov - centrul Țării Bolohovene - principe a fost Valahu, iar mai apoi acesta a fost rebotezat de slavi în Bolohov, modificîndu-se și denumirea orașului - Bolohov. Sînt cunoscuți principii Bolohoveni Olceada, Brăilă, Lăpușnă, Bîrladu, Singura, Voloșchi și mulți alții, care au luptat cu vitejie pentru apărarea țării lor. Aceste nume de familie au fost restabilite, rezultînd din denumirea centrelor și localităților Țării Bolohovenilor.

Nu este exclus ca unii principi ai Țării Bolohovenilor ar fi fost de origine slavă. Năvălind asupra Bolohovenilor, ei i-au supus și și-au construit cetăți mici, numindu-le cu numele neamului lor barbar. De aceea s-au păstrat și nume de origine slavă ale unor centre: Gubin, Kudin, Derevici, Hmelov, Șepinți si altele. Or, tot asa s-a intîmplat și în Moldova, si în Valahia, unde unele orașe au fost numite cu numele cnejilor slavi (de exemplu, orașul Bîrlad - de la Ivan Berladnik).

Țara Bolohovenilor se considera independentă, fiind amenintată permanent de triburile barbare slave. O politică agresivă față de Țara Bolohovenilor promova Cnezatul Halico-Volînean. De aceea în 1231, fiind aliați ai ungurilor, principii bolohoveni și trupele lor au participat la războiul regelui Ungariei, Andrei II, contra Cnezatului Halico-Volînean și, în special, contra lui Daniil Romanovici. În 1235 principii bolohoveni, împreună cu halicienii răsculați, au asediat orasul Kamenet, unde se apăra o grupă de boieri ai lui Daniil, însă asediul a fost nereușit. Bolohovenii n-au dovedit să se retragă și au fost făcuți prizonieri. Cronica slavă spune că în 1244 cneazul slavilor Rostislav, împreună cu principii Bolohoveni, a atacat orașul Bakota, dar orașul a rezistat. Atunci cneazul Haliciului Daniil, aflînd despre aceasta, a mers contra bolohovenilor cu război. Intrînd în țara lor, Daniil a incendiat toate orașele si le-a prădat, a luat mulți prizonieri. Din cauza politicii expansioniste a Cnezatului Halico-Volînean, Bolohovenii s-au supus tătarilor, plătindu-le tribut anual în natură: grîu, mălai și alte produse agricole.

În 1257, Daniil Romanovici a început lupta contra tătarilor. Bolohovenii, avînd ințelegere de supușenie, au luptat de partea ultimilor. Cneazul Daniil a atacat mai mult Țara Bolohovenilor, arzînd orasele Bolohov, Gubin, Kobud, Kudin, Bojcăi, Diadkov și altele. Și astăzi se mai păstrează unele ruine ale întăriturilor și valurilor de pămînt ale Bolohovenilor. În 1257 orașul Bolohov a fost ars și distrus complet, iar populația volohá - incorporată în Cnezatul Halico-Volînean. Din această perioadă Țara Bolohovenilor a decăzut si n-a mai avut puteri să se refacă.

Destinul ulterior al Transnistriei

Aproape patru secole populaţia Transnistriei a fost hărţuită de lituanieni, polonezi, tătari, turci, iar mai apoi de ucraineni şi ruşi. Transnistria devenise monedă de schimb în jocul puterilor barbare, iar mai apoi şi în al statelor "civilizate": Hoarda Podoliei, care se separase de Hoarda de Aur şi cucerise pămînturile volohilor; Polonia, care avea pretenţii asupra teritoriului Podoliei şi dorea să domine Transnistria pînă la Marea Neagră; Lituania, care din secolul al XIV-lea s-a străduit să colonizeze acest teritoriu, sustrăgînd multe bunuri materiale de aici. Bolohovenii, care au rămas în afara hotarelor Ţării Moldovei, au fost nevoiţi să se supună tătarilor, apoi lituanienilor, iar mai tîrziu polonezilor, turcilor şi ruşilor.

Polonezii au introdus în Transnistria regulile lor. Toată puterea de stat se afla în mîinile coloniştilor. Populaţia băştinaşă ortodoxă era impusă să se convertească la catolicism, ortodocşii nefiind admişi în serviciul de stat. Nu li se permitea să fie meseriaşi sau să înveţe carte, ei nu aveau voie să-şi construiască biserici. Justiţia se făcea conform legilor Poloniei, legile volohilor fiind anulate. Dregătoriile statului practicau numai limbile poloneză şi latină. Polonezii primeau moşii întregi în Transnistria cu tot cu ţăranii arendaşi.

La începutul secolului al XVII-lea în Transnistria dominau latifundiarii polonezi: Kalinovski, Potoţki, Zamoiski, Sineavski şi alţii. Ţăranii locali arendau pînă la 15 desetine de pămînt pentru 40 de hroşi şi lucrau cîte 14 zile pe an la nobili, iar cu începere din anul 1550 lucrau tocmai cîte 2-3 zile pe săptămînă pe moşia nobilului. Ei făceau serviciul militar în unităţile poloneze, plăteau dijmă în natură: grîu, mălai, păsări, erau obligaţi să aducă lemne la curtea nobililor, dădeau anual o zecime din oi, porcine, din mierea de albine. În fiecare trei ani dădeau cîte un bou mare. Această stare de lucruri a cauzat izbucnirea luptei ţăranilor bolohoveni contra străinilor.

După formarea Ţării Moldovei populaţia bolohoveană din Transnistria a văzut în domnitorii Moldovei o forţă aptă să-i apere. Din secolul al XIV-lea se stabilesc legături de ordin economic, politic, comercial, cultural strînse între Moldova şi Transnistria. În secolele XV-XVII Moldova

avea o influență considerabilă în zona din stînga Nistrului. În 1418 din Transnistria au venit în ajutorul lui Alexandru cel Bun peste 12 mii de moldoveni cu 4 mii de care cu lemn și piatră pentru a construi și întări gurile Nistrului - Cetatea Albă. În 1445, pentru un timp nu prea îndelungat, gurile Niprului și cetatea Lerici s-a aflat în stăpînirea Moldovei, fiind recucerită mai apoi de hanul tătăresc Mengli-Ghirei. Pe aceste pămînturi ale Transnistriei niciodată n-a existat vreun "vacuum politic" (Vezi: *Revista de istorie a Moldovei,* 1992, nr. 3, p. 63). Multe sate și orașe de peste Nistru au rămas sub jurisdicția domnitorilor Moldovei. Vorba e că nici polonezii, nici lituanienii, nici tătarii nu puteau stăpîni cu siguranță aceste pămînturi în întregime. Hotarele se stabileau convențional și Moldova avea forțe destule pentru a-și apăra consîngenii din acest ținut, pentru a ține piept polonezilor, tătarilor și chiar turcilor. Există multe documente care atestă influența masivă a Moldovei în aceste teritorii bolohovene.

La 10 mai 1574 Ioan Vodă cel Cumplit a vîndut lui Ion Golia, mare logofăt, și lui Eremia, pîrcălab, și soției acestuia Tudora, două locuri "în Țara noastră a Moldovei" pe rîul Nistru. O moșie se numea Oxintia, între Molovata și Mocșia, și a doua "locul pentru patru mori de ceea parte a Nistrului pe pîrîu, la gura Iahurlucului, unde se varsă în Nistru". Pentru aceste două locuri ei au plătit domnitorului Moldovei opt cai buni și patru sute de zloți tătărești, bani gheață, în vistieria domnească (*Moldova Nouă,* 1941, nr. 1-2, p. 67). La 4 august 1588 Petru Voievod împarte această moșie în două părți între jupîneasa lui Golia și jupîneasa lui Eremia, întărindu-le cîte două mori pe apa Iagorlîcului, peste Nistru.

Aceste teritorii s-au aflat în jurisdicția Moldovei pînă la 1792, cînd au fost cucerite de ruși. În 1587 domnitorul Moldovei Petru Șchiopu a trimis mai mult de 15 mii de salahori și 3 mii de care cu boi pentru a reconstrui cetatea Lerici.

Prezența moldovenilor în Transnistria este incontestabilă și masivă. În 1541 moldovenii (noțiunea apare după formarea Statului medieval Moldovenesc) au lovit în turcii din Tighina și Cetatea Albă, încercînd să-i alunge de la Nistru, dar n-au reușit. În 1596 teologul italian Giovanni Lorenzo d'Anania, în lucrarea *Sistemul universal al lumii sau cosmografia,* sublinia că Oceacovul

se afla în componența Moldovei. Savantul Giovanni Botero în lucrarea *Relazzionni universali* (Veneția, 1596) scria că "Moldova are diferite orașe: Varna (probabil Bender), Cetatea Albă, Oceacov". În același an savantul italian Giovanni Magini în lucrarea *Cele două Valahii* (Veneția, 1596) numește Oceacovul printre cele mai însemnate orașe ale Moldovei. S-au păstrat multe documente care vorbesc despre faptul că populația valahă este predominantă în Transnistria. Astfel, secretarul regelui Poloniei Sigismund III, Lawrin Piaseczynski (1601-1603), călătorul italian Giovani Battista Malbi (1620), călugărul italian Niccolo Barsi (mijlocul secolului al XVII-lea), călugărul Daniel Kymann (1709), călătorul francez Reyssoneb (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) - toți relatează că Oceacov și împrejurimile lui de pe teritoriul Transnistriei sînt populate în fond de valahi. Acest neam de oameni aveau aceeași limbă ca și a valahilor din Moldova, iar religia era la fel cu cea a rușilor și grecilor (*Dabija N.,* Op. cit., pp. 7-10).

Moldovenii din Transnistria au luptat cot la cot cu cazacii ucraineni împotriva Poloniei. În lupta de la Beresteciko (1651), de partea lui B. Hmelnițki au participat 10 mii de ostași moldoveni. În documentele vremii se sublinia că "joimirii moldoveni" erau curajoși, voinici, luptau eroic contra jugului panilor polonezi. În documentele poloneze ostașii moldoveni erau numiți "Cohortes veteranus dachorum Transnistrianorum". Din 40 de mii de ostași, cîți alcătuiau oastea lui B. Hmelnitki, a patra parte erau moldoveni. Din 13 colonei ai armatei lui Hmelnițki șase erau moldoveni. Ostașii moldoveni l-au susținut pe Iuri Hmelnițki, fiul lui Bogdan, să fie ales hatman al Ucrainei. Moldoveanul Dănilă Apostol a fost ultimul hatman al Ucrainei libere, adică pînă la războiul ruso-turc, cînd Ucraina a fost cucerită de Rusia țaristă. După ce în secolul al XVII-lea puterea Poloniei și a Lituaniei a fost lichidată, în Transnistria a crescut și mai mult autoritatea Moldovei. Toate moșiile și averea din satul Rașcov, de exemplu, au devenit proprietatea fiicei lui Vasile Lupu - Ruxanda. În aceeași perioadă boierul Jora a stăpînit moșiile de pe malul stîng și malul drept al Nistrului, inclusiv și satul Jura de astăzi.

În legătură cu faptul că în 1672 Podolia, cu cetatea Kameneț, a nimerit în mîinile turcilor otomani, iar în 1678 a fost declarată proprietatea statului asupra

pămîntului, țăranii deveniseră liberi. Ei au început să fugă de șerbie din Polonia și să colonizeze pămînturile libere din Transnistria. Încoace au revenit mulți dintre strănepoții bolohovenilor și au fondat zeci de noi sate în Transnistria. Din 1679 puterea domnitorului Moldovei a cuprins nu numai în zona riverană nistreană, dar întregul teritoriu de la Nistru pînă la Bug. Grigore Ureche sublinia că din cauza nevoilor, a vieții grele din vremea lui Iancu Vodă (1579-1582), au descălecat moldovenii mai sus de castrul Tyras de cealaltă parte a Nistrului. Dar cazacii ucraineni au lovit în aceste sate "și mare moarte au făcut într-înșii și pradă și robi și cu dobîndă s-au întors pe la casele lor" detașamentele căzăcesti (*Letopisețul Țării Moldovei,* Chișinău, 1990, p. 113). Chiar Ureche, logofătul, și alți boieri pribegi au trecut Nistrul, asteptînd sfîrsitul domniei lui Aron Vodă (*Letopisețul Țării Moldovei,* p. 118). După revolta boierilor din ținuturile Lăpușna, Orhei, Soroca, sub conducerea lui Mihalcea Hîncu (1671), peste 300 de moldoveni au trecut Nistrul pe la Rașcov și s-au așezat în Transnistria. Din 1672, cînd Podolia a trecut sub oblăduirea Turciei, a crescut și mai mult influența politică, administrativă, militară a Țării Moldovei asupra Transnistriei, chiar asupra Ucrainei. În 1679 hatman al Ucrainei a fost numit domnitorul Moldovei Gheorghe Duca. El a făcut foarte mult pentru întărirea puterii Moldovei în acest ținut, a construit case, curți domnești - la Țichinăuca (în dreptul Sorocii) și în satul Peștera, lîngă Bug, aproape de Nemirov.

După războiul Poloniei cu Poarta Otomană (1683-1699) ținuturile din stînga Nistrului (Dubăsari, Grigoriopol, Slobozia) au fost incluse într-o unitate teritorial-administrativă aparte cu centrul la Dubăsari, care era administrată de caimacamul domnitorului Moldovei. Populația trăia după legile Moldovei, dar plătea tribut turcilor. Savanții I. Jarcuțchi și I.Chirtoacă subliniau că în multe documente de arhivă din acea perioadă se amintește în Transnistria de moldoveni, evrei și armeni. Ultimii veniseră din Bulgaria, dar de ruși și ucraineni nu se amintește. Și tocmai în secolul al XVIII-lea din cele 14 sate ale actualelor raioane Camenca și Rîbnița (fostul district Rașcov), se atestă și 3 localități mici populate de ucraineni, care veniseră din Polonia.

În districtul Dubăsari la 1774, în conformitate cu recensămîntul administrației militare ruse, au fost atestate

peste 530 gospodării românești și numai 25 evreiești, 11 țigănești și 2 armenești (*Revista de istorie a Moldovei*, 1992, nr. 3, pp. 64-66).

Pînă la războiul ruso-turc din 1787-1792, în raioanele de astăzi ale Transnistriei nu era nici un sat rusesc, ci doar 3 sate, în districtul Rascov, - cu ucraineni. Aceeași situație era și în alte districte pînă la începutul secolului al XVIII-lea. Majoritatea populației sătești și orășenești din raioanele de est ale Moldovei în secolele XIV-XVIII au constituit-o moldovenii. Erau și unele sate cu toponime de origine cumană (satul Delacău), tătaro-mongolă (satul Țaslîk - adică Chetroasa și satul Caragas - adică Baltă), slavă (satul Ciornaia). Dar acestea și alte sate sînt atestate încă din secolele XII-XIV ca sate ale volohilor. În documentele din acea perioadă nici pomină de ruși și ucraineni. Dar odată cu năvălirea Rusiei și Ucrainei în Transnistria, adică în Țara Moldovei, populatia română din aceste raioane (Camenca, Rîbnița, Rașcov, Dubăsari, Balta, Ocna, Oceacov, Adjibei) a suferit mari modificări de ordin etnic, economic, social.

Grigore Ureche sublinia că în 1577 peste 300 de cazaci în frunte cu Ivan, poreclit Potcoavă, și Crețul, au năvălit în Moldova și au ocupat tronul domnesc. În 1578 cazacul Alexandru a năvălit din nou în Moldova, dar a fost respins. La 7 august 1584 un detasament mare de cazaci a devastat Benderul, arzînd și prădînd orașul, ducînd în robie "pe cei tineri, fete, copii, iar pe alții pînă la unul i-au tăiat și multă dobîndă au luat cu sine" (*Letopisețul Țării Moldovei*, p. 113). În 1587 "o samă de cazaci ca niste lupi ce sînt învătati de-a pururea la pradă, au intrat în țară și au prădat si multe bucate de la ținutul Sorocii", scria Grigore Ureche (*Letopisețul Țării Moldovei*, p.114). Dar pînă la urmă, cazacii au fost alungați și în lupta de la Pereaslav au fost bătuți.

În 1650 Bogdan Hmelnițki împreună cu hanul Crimeii au năvălit în Moldova. Ținuturile Soroca, Suceava, Orhei, Lăpușna au fost pustiite. Miron Costin scria că "țara a rămas prădată și prin multe locuri pustie" (*Letopisețul Țării Moldovei*, pp. 198-200).

În timpul războiului ruso-turc din 1735-1739 au fost deportați cu forța și vînduți în Rusia ca niște robi mai mult de 100 mii de moldoveni din partea de nord a Transnistriei. "La purcesul lui Minih trimis-au de au robit toți oamenii din tinutul Hotinului și de pe marginea

Cernăuţului. Şi i-au trecut cu copii, femei, la Moscu. Şi-i împărţea pe oameni ca pe dobitoace. Unii luau copiii, alţii bărbaţii, alţii femeile. Şi-i vindeau unii la alţii fără leac de milă, mai rău decît tătarii. Şi era vreme de iarnă. Bogate lacrimi erau, cît s-auzea glasul la cer" (*Letopiseţul Ţării Moldovei*, p. 466). Cazacii şi muscalii creau condiţii grele de viaţă pentru moldoveni ca să-i alunge din Transnistria. În fiecare an ei organizau invazii sîngeroase contra moldovenilor. În 1768 cazacii şi muscalii i-au distrus pe polonezi, apoi au prădat oraşele Balta şi Dubăsari. La Dubăsari au fost ucişi 1800 de moldoveni, turci şi tătari. În iunie 1769 muscalii comandaţi de colonelul Lapuhin au luat prizonieri 62 de moldoveni, apoi încă 400. La 4 august 1769 generalul Zorici a ars Dubăsarii şi toate satele din împrejurimi. În acelaşi an au fost luaţi prizonieri, lîngă Iagorlîc, încă 500 de moldoveni. Pentru a-şi salva viaţa, mulţi moldoveni s-au refugiat peste Nistru. Numai în anii 1772-1773 au trecut Nistrul zeci şi zeci de familii din Dubăsari, Roghi, Molovata, Cocieri, Coşniţa, Pîrîta, Teiu, Tîrnăuca, Corjova şi din alte sate. În Moldova refugiaţii primeau pămînt, ajutor material. În urma războiului ruso-turc teritoriul din partea stîngă a Nistrului a fost ocupat, în 1792, de armata rusă. În 1792 soldaţii lui Suvorov, trimisul Ecaterinei II, au construit pe locul satului moldovenesc Sucleia Veche o cetate nouă, pe care au numit-o Tiraspol, ceea ce înseamnă, "oraş pe Tyras". Aici a fost introdus sistemul rus de şerbie, care a făcut pe moldoveni să fugă în Moldova. Numai în 1793-1795 numărul populaţiei române din districtele Răşcov şi Dubăsari s-a redus cu aproape o mie de suflete. În satele Sucleia, Caragaş, Slobozia numărul populaţiei s-a redus de la 1383 pînă la 846 cetăţeni. Ţinutul Transnistriei a fost divizat şi inclus în diferite unităţi administrative. Zona de la Iagorlîc pînă la Cuciurgan a fost unită în judeţul Tiraspol, gubernia Herson. Satele de lîngă Rîbniţa au fost incluse în judeţul Balta, iar cele de lîngă Camenca - în judeţul Olgopol, gubernia Podolsk. Rusia ţaristă a adoptat în repetate rînduri - la 26 ianuarie 1792, 5 ianuarie 1802, 20 februarie 1802, 17 iunie 1812, 22 martie 1824, 8 aprilie 1843 directive speciale de colonizare a Transnistriei cu populaţie rusă. Ea dorea cu tot dinadinsul să se întărească la Oceacov, să stăpînească tot litoralul Mării Negre, să jefuiască şi să deznaţionalizeze acest popor paşnic. În

locul Daciei vechi se intenționa întemeierea Rusiei Noi (Novorossia). În rezultat, ponderea coloniștilor în comparație cu populația băștinașă a sporit considerabil. Dacă la 1799 moldovenii din zona Oceacovului alcătuiau aproape 50 la sută din populație, apoi în 1899 moldovenii constituiau doar 39,1 la sută. Din cele 64 sate din această zonă 41 erau moldovenești, 19 ucrainești și 4 cu populație mixtă. După cum scriau savanții I. Jarcuțchi și I. Chirtoacă, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, populația moldoromână rămăsese compactă doar în raioanele Slobozia, Grigoriopol și Dubăsari, unde ea constituia 69 la sută din tot numărul moldovenilor din regiunea Oceacov (*Revista de istorie a Moldovei,* 1992, nr. 3, p. 68). În anii 70 ai secolului al XIX-lea în județul Olgopol rămăsese numai 22 sate moldovenești, iar în județul Balta - numai 9 sate.

În secolul al XIX-lea s-a pus baza migrației organizate a populației de alte etnii în Transnistria și consolidării puterii Rusiei țariste aici. Au apărut satele Krasnogorka, Slaviano-Serbia, Cernița, Novaia Sucleia, Parcani, Glikstal, Beldorf, Neitdorf și altele. Administrația țaristă alunga pe moldoveni de pe moșiile lor strămoșești, iar pămîntul îl dădea coloniștilor. Aceste acțiuni ale rușilor au condus la aceea, că spre începutul secolului al XX-lea în județul Tiraspol locuiau doar 42,3 la sută moldoveni, în schimb 21,2 procente - ucraineni, 14,2 - ruși, 9,2 - evrei, 4,1 - nemți și 3,3 la sută bulgari (*Revista de istorie a Moldovei,* 1992, nr. 3, p. 63). Acestea au fost primele rezultate ale politicii coloniale ruse dezastruoase orientate contra moldovenilor din Transnistria.

Situația economică a Transnistriei după 1792

Timp de multe secole la rînd Transnistria a fost un ținut cu o economie slab dezvoltată, din simplu motiv, că populația băștinașă a tot fost hărțuită de marile puteri vecine, a tot trecut din mînă în mînă, de la supunerea totală față de un stat la tirania și regimul crud al altei puteri "civilizate".

După 1792 teritoriul Transnistriei, după cum am menționat deja, a fost colonizat intens de ruși și ucraineni. Dar tot atunci au fost împroprietăriți și unii boieri moldoveni, inclusiv vornicul Matei Cantacuzino,

vistiernicul Scarlat Sturdza, hatmanul Ilie Catargiu, spătarul Emanoil Balş, Ion Măcărescu etc. Pe aceste pămînturi au apărut circa 20 de sate noi. Erau aici şi circa 4 mii de gospodari moldoveni, care deţineau, în 1888 în judeţul Tiraspol, din totalul de 652 390 desetine de terenuri agricole circa 240 000 de desetine (36,6%), dvorenimea avea 237 501 (36,5%), moşiile personale alcătuiau 129 185 (19,7%), societăţile orăşeneşti aveau 31 613 (4,8%), statul - 10 928 (1,6%), biserica - 4320 desetine (0,8%).

În Transnistria era bine dezvoltată şi creşterea vitelor. În 1886 în judeţul Tiraspol erau 55 887 cai, 78 608 vite mari cornute, 1 115 378 oi, 37 862 porci, 1 470 capre etc. Aproximativ aceeaşi situaţie era şi în agricultura judeţelor Dubăsari şi Olgopol, care făceau parte din gubernia Podoliei.

Industria în Transnistria acelor timpuri a avut caracter local, manufacturist. Neavînd resurse subterane (petrol, cărbune, minereu de fier), Transnistria, în schimb, avea mari resurse agrare, bogăţiile Mării Negre şi ale rîurilor sale. La sud, în oraşele Hogeac (Oceakov) şi Hadjibei (Odesa), se dezvolta meşteşugăritul, comerţul, prelucrarea producţiei agricole şi a produselor rîurilor şi Mării Negre. La Tiraspol, Nani (Ananiev), Balta, Dubăsari, Raşcov, Olgopol, Iampol, Movilău şi Caminiţa funcţionau cîteva fabrici, secţii de prelucrare a materiei prime agricole şi industriale. În 1886 numai în judeţul Tiraspol funcţionau 680 de mori, 19 oloiniţe, 172 băcănii, 5 manufacturi, 138 pivniţe cu vinuri, 2 fabrici de cherestea, 1 fabrică de tutun, 1 - de luminări, 2 fabrici de prelucrare a pieilor etc. Acest judeţ dispunea de 95 km de şosea, pentru întreţinerea cărora se cheltuiau anual 500 ruble. În secolul al XIX-lea în Transnistria oraşele devin treptat centre industriale. A avut o mare importanţă construcţia căii ferate Viniţa - Odesa şi Odesa - Tiraspol.

Guvernul ţarist se îngrijea de dezvoltarea oraşelor Odesa, Oceakov, Tiraspol, Kameneţ, Movilău, care erau puncte de reper pentru promovarea politicii sale expansioniste în Balcani, pentru colonizarea cu populaţie rusă a acestor teritorii româneşti. Moldova transnistreană avea centre mari comerciale de însemnătate internaţională. Prin Transnistria treceau două drumuri comerciale: primul trecea din Lituania, Polonia prin Lvov - Colomeia - Hotin - Tighina - Cetatea Albă pînă la Marea Neagră,

iar al doilea trecea de la vest spre est, prin Suceava - Cotnari - Iași - Lăpușna - Tighina - Kiev. Prin orașele Transnistriei se transportau diferite mărfuri: postav, lemn de construcție, blănuri, miere, cereale, vite, cai, oi și altele. Transnistria era, deci, o "poartă" a comerțului cu Răsăritul - cu Kaffa, capitala Crimeii, și cu Kievul, capitala Ucrainei. Dar după 1792 comerțul începe să decadă. Principalul oraș comercial și port la Marea Neagră devine Odesa, iar localitățile Dubăsari, Bender, Kameneț, Movilău, Hotin își pierd însemnătatea lor de altădată de centre ale comerțului internațional. Trebuie subliniat faptul că din cele mai vechi timpuri Transnistria a fost mult mai aproape de Moldova, decît de Ucraina. Moldovenii din partea stîngă a Nistrului veneau cu marfa lor la Criuleni, Orhei, Bălți, Soroca, Chișinău, Sculeni, Călărași, aducînd cereale, tutun, fructe, vin, fapt ce a contribuit la dezvoltarea satelor românești din Transnistria (*Viața Basarabiei,* 1933, nr. 8, p. 25-30).

Viața spirituală

Viața spirituală a moldovenilor din Transnistria s-a dezvoltat în condiții extrem de grele, dar ea, totuși, a existat, fiind similară cu cea a moldovenilor din Țara Moldovei. Pe aceste meleaguri folclorul, cugetul, simțurile, modul de viață pur românești sînt o mărturie temeinică a continuității românești. Creația populară orală s-a dezvoltat aici din timpurile cele mai vechi. Nu exista sat, district, unde nu era cunoscută povestea cu Ileana Cosînzeana sau nu se cînta *Trecui valea, mor de sete, Răsai, lună, de cu seară, Murguleț cu coama val, Nistrule, pe malul tău, Codrul, frate cu românul* etc.

Trecutul plin de durere, lupta moldovenilor din Transnistria contra dușmanilor, speranța de a deveni stăpîni pe pămîntul lor, chemarea strămoșilor, a fraților din Moldova și-au aflat oglindire în legende, balade, urături, cîntece populare. În multe dintre acestea se cînta unirea românilor ("Frații grămăjoară, / Adunați toți într-o țară"), se chema la luptă cu dușmanii țării ("Sai, Ștefane, la hotare, / C-a intrat sabia-n țară"). În multe versuri populare se exprima protestul poporului împotriva administrației țariste:

"Ard-o focul de Rusie,
Ducă-s-ar să nu mai vie!
C-a venit la noi în țară,
Ne-a adus numai foc și pară"

Sau:

"De cînd moscalii au venit,
Toți copiii s-au prăpădit"
(*Moldova nouă,* 1941,nr. 1-2, pp. 119-120.)

Condițiile grele de trai sub stăpînirea rusească, viața izolată a acestui segment al neamului românesc, suferințele moldovenilor din Transnistria au constituit substratul care a alimentat din abundență creația populară și operele folclorice românești din aceste ținuturi.

Un mare rol în viața spirituală a moldovenilor din Transnistria l-a jucat biserica ortodoxă. Băștinașii din partea locului au cunoscut valorile creștinismului încă prin secolele III-IV, populatia romanizată preluînd creștinismul de la bizantini. Inițial nu erau temple, biserici mari, împodobite cu aur și pietre scumpe, se construiau biserici mici (schituri), lucru menționat de documentele vremii. Dar se știe că populația volohă, bolohovenii erau creștini, pe cînd cnejii slavilor, care luptau pentru a acapara bunurile altor popoare, erau păgîni, idolatri.

Unele documente din sec. XIV-XVII vorbesc despre construirea bisericilor în Transnistria. În 1574 Ioan Vodă cel Cumplit a confirmat procurarea de către Ion Golia, marele logofăt al Moldovei, a moșiei de pe malul stîng al Nistrului, de lîngă Iagorlîc, unde a fost construită "Mănăstirea lui Ion Golia" (*Moldova nouă,* 1941, nr. 1-2, pp.59-61). După 1600 Petru Movilă construiește în tîrgul său o biserică care oficia serviciul divin în limba poporului băștinaș. În satul Rașcov funcționau două biserici, inclusiv biserica domniței Ruxanda. A treia biserică a fost construită de domnitor la Rașcov în 1700, iar a patra - 1727. S-au zidit biserici la Rîbnița (1682), Stroiești (1702), Iagorlîc (1708), Zozuleni (1709), Ofatinți (1710), Mihailovca (1718), Molochișul Mare (1727), Camenca (1728), Podoima (1729), Molochișul Mic (1729) (*Revista de istorie a Moldovei,* 1992, nr. 3, pp. 64- 65). În sate preoții erau forța intelectuală care semăna știința de carte. Cu ajutorul mitropolitului de Brăila și Chișinău au fost construite mănăstirea din satul Roghi (1748), bisericile din satele Doroțcaia (1770), Pohrebea și Molovata

(1768), Mahala (1770), Cocieri (1772), Delacău (1773) și din alte sate și orășe (*Revista de istorie a Moldovei*, 1992, nr. 3, pp. 64-65).

Sistemul școlar în Transnistria era dezvoltat foarte slab. Învățămîntul se făcea în limba română numai în familie. Iar în secolele XV-XVII în școlile din partea de nord a Transnistriei (Podolia) instruirea copiilor se făcea în limba poloneză și avea un caracter bisericesc-catolic. După includerea Transnistriei în componența Rusiei țariste, școlile poloneze au fost înlocuite cu școli rusești, promovîndu-se politica de rusificare forțată a populației. În 1812 la Tiraspol a fost deschisă prima școală rusă județeană, la Grigoriopol în 1816 - prima școală parohială rusă, iar în 1821 - o școală rusă în Dubăsari. În 1823, cu ajutorul autorităților bisericești din Chișinău, a fost deschisă prima școală rusă duhovnicească în Tiraspol. În 1839 această școală a fost transferată la Odesa, care era centrul administrativ al guberniei Herson. Țarismul a permis și funcționarea unor școli la sate, dar tot în limba rusă. Majoritatea școlilor primare erau finanțate de asociațiile țărănești. Astfel, în 1914 în județul Tiraspol funcționau 71 școli rusești, dintre care numai 28 primeau alocații de la zemstva județeană, 9 școli - de la zemstva gubernială, iar celelalte erau întreținute de asociațiile obștești și private. În total erau școlarizați numai 5,4 mii copii. La sfîrșitul secolului al XIX-lea numai 7,8 la sută din populația moldovenească a guberniei Herson era știutoare de carte, iar în gubernia Podolsk - 5 la sută (*Revista de istorie a Moldovei,* 1992, nr. 3, p. 70).

Sub influența mișcării naționale, intelectualii locali (preoți și învățători moldoveni din gubernia Podolsk) au adresat, în 1907, un protest Sfîntului Sinod, prin care cereau predarea în școlile primare sătești în limba maternă. Dar autoritatea superioară a bisericii creștine ruse a respins această cerere, motivînd că "limba moldovenească" este săracă, nu se folosește în viața socială și serviciile de stat. Unica soluție rămînea lupta pentru limba națională, autodeterminare și unirea cu Patria-mamă. Partidul Național Moldovenesc lupta pentru asigurarea drepturilor moldovenilor din Transnistria. "Moldovenilor de dincolo de Nistru, - se cerea în Programul acestui partid în 1917, - să li se chezășluiască aceleași drepturi naționale pe tărîmul cultural, bisericesc, politic și economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt

neam (*Cuvînt Moldovenesc,* 1917, 9 aprilie). La Congresul învățătorilor moldoveni din Basarabia zemstva gubernială basarabeană a fost rugată să adreseze zemstvelor din Podolia și Herson rugămintea de a deschide școli de limbă română în satele cu populație compactă băștinașă și să se oficieze serviciile divine în limba maternă, iar pentru școlile moldovenești din Transnistria să se pregătească învățători la Seminarele de învățători din Basarabia (*Școala Moldovenească,* 1917, nr. 2-4, p. 47).

Congresul militarilor moldoveni din Odesa (29 mai - 2 iunie 1917), de asemenea, a cerut ca în toate școlile moldovenești din Transnistria instruirea să se facă în mod obligatoriu în limba maternă, iar învățătorii în aceste școli să fie numai români (moldoveni). S-a propus fondarea unor catedre de limbă română la Universitățile din Kiev și Odesa (*Moldova nouă,* 1941, nr. 1-2, p. 187) pentru pregătirea cadrelor naționale. Toate aceste cerințe au fost confirmate la Congresul românilor din Transnistria (17-18 decembrie 1917).

Deși condițiile vieții politice, economice, spirituale în Transnistria erau foarte vitrege, ținutul acesta a dat lumii peronalități marcante: hatmanul Nicoară Potcoavă, vornicii Toader Stelea din Mărcăuți, Ion Gheorghiță din Molovata, hatmanul Ilie Catargiu, spătarul Emanoil Balș, vornicul Matei Cantacuzino, maiorul Marcu Caius, boierii progresiști Filidor, Remare și mulți alții. Toți aveau moșiile lor pe acest ținut și au influențat viața economică, au contribuit la formarea spiritului național în Transnistria. De aici au pornit în lume mulți savanți cunoscuți, organizatori și promotori ai culturii românești. Petru Movilă a fondat prima tipografie la Movilău, a organizat prima școală superioară din Rusia - Colegiul Teologic Kievo-Movilean. Mihail Strelbițki a editat la Dubăsari în 1794 primele cărți - *Ceaslovul* și *Bucvarul* - pentru școala primară. Arhiepiscopul de Kameneț-Podolsk Crihan Popov, precum și episcopul de Herson și Odesa Serghie Liapidevski, preoții Teodosie Levițki, Teodor Lîsevici, arhiereul Podoliei Partenie și mulți alții și-au adus un aport considerabil la menținerea candelei spiritualității noastre naționale în Transnistria.

Mîndria acestui ținut sînt cunoscuții savanți M. Herascov, V. Buzescul, I. Lupul, Mițul, Hâncu, G. Grădescu și alții, care au contribuit la dezvoltarea științei mondiale. Românii transnistrieni au luptat cu jertfire

de sine împotriva nedreptăților țariste. Printre ei au fost Filimon Marian, Toma Jalbă, Toader Bulat, Nichita Smochină, Macarie Malai, Ștefan Balan, Petru Iancu, Ion Gologan, Dominte Timonu și mulți alții, viața cărora a rămas înscrisă pentru totdeauna în istoria neamului românesc.

Dar mai există un argument puternic al dăinuirii seculare a populației române băștinașe în tot ținutul Transnistriei - acesta îl constituie toponimica preponderent română, care s-a păstrat masiv în toată zona.

Din fosta civilizație a valahilor din Transnistria au rămas denumirile de origine romană a peste 220 de sate, rîuri. Lîngă izvoarele Bugului se află localitățile Cioban, Singuri, Volosovca, Caracinții Valahi, Cotiujăni, Ușița, Bîrladca și altele. În regiunea Kirovograd avem astăzi și sate cu denumirile Glodoasa, Traianca, Mamaica, Adăbași, Alexandria, Malai, Santuia. Pe lîngă Olviopol s-au păstrat satele Buric, Funduleevca, Vărsați, Cureceni, Odaia, Burta, Răzmerița, Șelari, Moldovca, Malai, Moldavscaia, Moldovanca, Arcași, Cantacuzinca, Pădureț, Brașoveanca, Urîta, Șerbani, Arnautovca și altele.

S-au menținut multe denumiri de sate și orașe în fostele raioane ale RASSM - toate de origine română: Lunga, Hîrtop, Borș, Dabija, Carlești, Șerpa, Culnea Veche, Culnea Nouă (raionul Bîrzu), Valea Hoțului, Tocila, Grecu, Perișori, Handrabura, Șalpani (raionul Ananiev), Pasat, Holmu, Pîrlița, Mironi, Bînzari, Bursuci, Moșneaga, Raculova (raionul Balta), Budăi, Buza, Strîmba, Broșteni, Slobozia, Buchet, Timcău, Serbi, Ploti (raionul Crutîi), Ocna Roșie, Clăveni, Tisculung, Tiscul, Coșari, Dihori, Slobozia, Dubău, Țibuleuca, Săgăidac, Topala, Ciorna, Perlicani, Basarabia, Mălăiești, Ilie, Brînza, Găvănoasa și altele.

Au rămas să dăinuie denumirile moldovenești ale satelor din raioanele Camenca, Rîbnița, Dubăsari, Grigoriopol, Slobozia, dar și din unele raioane ale regiunii Odesa, care au apărut din cele mai vechi timpuri. În cronica lui Ipatiev sînt numite unele localități românești dintre acestea: Buzu, Buzescu, Colina, Bursucul, Buzovca, Brusturi, Brînzeni, Valea Putredă, Dohan Solea, Brăila și altele.

În ultimii 60-70 de ani multe denumiri de sate de pe teritoriul Transnistriei au fost, însă, schimbate. Astfel, orașul Bîrzul a fost rebotezat în Kotovsk, satele Malai -

în Kartavka, Urîta - în Elenovka, Mărculeni - în Pisarevka, Întunecata - în Svetlîi etc. Rusificarea și ucrainizarea Transnistriei, deci, a fost, și rămîne și acum, una dintre direcțiile de activitate a autorităților procomuniste și antiromânești din Transnistria.

Au rămas neschimbate denumirile geografice ale rîurilor și ale unor elemente de landșaft: Tiligul, Ingul, Inguleț, Baraboi, Voloșica, Baraclia, Valahoi, Putred, Lujîrba (Dîrba), Ușița, Sagaidac, Humor și altele, care dovedesc o dată în plus că teritoriul Transnistriei totdeauna a fost pămînt românesc.

Documentele dovedesc că românii transnistreni sînt acolo popor băștinaș. Istoria băștinașilor din Transnistria, viața lor economică, cultura, limba, folclorul, spiritualitatea sînt întru totul comune cu cele ale românilor de pretutindeni.

Regimul țarist a atacat cu vehemență spiritul românesc în Transnistria și a încercat să deznaționalizeze acest popor. Și numai prin muncă, credință, păstrarea conștiinței naționale, prin luptă contra influențelor străine s-a reușit păstrarea în mare măsură și dezvoltarea elementului autohton românesc.

Sute de mii de români și-au dat viața pentru apărarea acestui pămînt. Astăzi urmașii lor din toată Transnistria au nevoie de o reînviere națională, de rezistență contra veneticilor, simt acut necesitatea reînvierii naționale, a opunerii de rezistență în fața noilor tentative de distrugere a spiritului național într-o măsură nicidecum mai mică decît în secolele V-XIX. Ei merită o altă soartă, o viață mai bună, mai fericită și mai dreaptă.

CAPITOLUL V

BASARABIA ÎN ANII 1917-1918. LUPTA DE ELIBERARE NAȚIONALĂ. UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA

Situația economică

Revoluția rusă din februarie 1917, răsturnînd autocrația țaristă, a cauzat trezirea popoarelor la o viață nouă. Mai mult de 190 de națiuni, naționalități, poporații, grupuri etnice din Imperiul Rus au început lupta pentru autodeterminarea națională și statală. Cu toată îndîrjirea proprie lor, cu care au luptat mai bine de 100 de ani contra regimului colonial țarist, s-au inclus în această luptă și românii din Basarabia și Transnistria.

La acea cumpănă a epocilor situația economică era foarte complicată. Basarabia cu o suprafață de 44,5 mii km^2, cu o populație de peste 2,5 mln. de oameni era de fapt o colonie agrară slab dezvoltată, complet distrusă de povara războiului și nedreptăților sociale și naționale.

Dacă în 1913 în Basarabia funcționau 500 cazane cu aburi și 350 motoare cu ardere internă, 75 motoare electrice, apoi către 1917 numărul lor se micșorase de două ori. Numărul întreprinderilor controlate de inspecțiile de fabrică și uzină s-a redus și el în anii 1914-1916 de la 128 pînă la 83, sau cu 35 la sută. În Basarabia și județul Tiraspol funcționau 55 întreprinderi industriale care realizau comenzile frontului. Cele mai însemnate dintre acestea erau uzinele "Dinamo", uzina mecanică din Tiraspol, fabrici de cărămidă, atelierele de reparație a locomotivelor din Chișinău, Ungheni, Bender, Ocnița, Bălți, Reni, moara lui Blanc din Bender, asociația de tramvaie, fabrica de tutun, fabricile "Zinger" din Chișinău și Bender, fabrica de piele "Scala" din Chișinău, fabrica

de zahăr din Rîbnița, abatoarele din Bender și Chișinău, fabrica de încălțăminte din Chișinău, fabricile de vin din Orhei, Chișinău etc. (*Pobeda Sovetskoi vlasti v Moldavii*. M., "Nauka", 1978, pp. 19-74). Numărul firmelor industrial-comerciale s-a redus și el de la 14 564 în 1913 pînă la 9 760 în 1917, sau cu 33 la sută. Aproape toată industria și comerțul se aflau în mîinile unor venetici din Imperiul Rus.

Și mai dezastruoasă era situația în agricultură, unde era ocupată 80 la sută din toată populația Basarabiei și Transnistriei. Fondul funciar al Basarabiei constituind 4 mln. desetine de pămînt, cea mai mare parte a lui se afla în posesia proprietarilor veniți în Basarabia și Transnistria după 1812. Băncile rusești stăpîneau 56 866 desetine de pămînt, coloniștii nemți - 250 mii desetine. O mare parte din pămîntul Basarabiei fusese împărțit coloniștilor ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, polonezi, precum și mănăstirilor și bisericilor care în mare parte erau promotoare ale politicii coloniale a guvernului țarist, fiind supuse Sinodului Bisericii Ortodoxe ruse. Urmașii lui Manuk-bei stăpîneau 36 483 de desetine de pămînt, moșierii Țanko-Kilicik - 26 584, Komarov - 18 334, Gagarin - 17 000, Kalmuțki - 13 259, Veazemskaia - 13 204, Frederik Marazli - 10 048, Tolstoi - 8093, Katacazi - 8093, frații Sinadino - 8180 de desetine. În același timp, 210 mii de gospodării țărănești ale băștinașilor dispuneau doar de numai 370 mii desetine de pămînt. (*Pobeda Sovietskoi vlasti v Moldavii,* pp. 37-39).

Prin urmare, terenurile arabile ale Basarabiei și Transnistriei nu constituiau poseșiunea moldovenilor. 41,6 la sută din gospodăriile țărănești din Basarabia (țăranii moldoveni) nu aveau pămînt sau aveau doar cîte o jumătate de desetină de pămînt, mai mult de 42 de procente din familiile țărănești din Basarabia aveau cîte 5,5 și mai puține desetine de pămînt. Deci, reîmpărțirea pămîntului era una din revendicările populației băștinașe a acestor ținuturi. Totodată această mișcare socială avea un caracter bine pronunțat de eliberare națională, deoarece era orientat spre abolirea sistemului colonial rus.

Toată economia Basarabiei și Transnistriei era controlată de capitalul bancar al Rusiei. În 1917 numai în Basarabia activau 56 secții ale băncilor, asociațiilor de credit, de asigurare, ale întreprinderilor și ale altor persoane juridice din Imperiului Rus. Băncile comerciale, agricole, agențiile

pe acțiuni, diferitele firme, birouri din Moscova, Petrograd, Odesa aveau în 1917 în Basarabia peste 90 de secții, birouri și oficii comerciale și bancare. Sistemul bancar rus sugea și sîngele țăranului moldovean. În 1916 banca de stat din Odesa cumpăra de la țăranii moldoveni cu 30-40 copeici pudul de porumb, iar agenții acestei bănci îl realizau cu 80-90 copeici (*Vestnik melkogo credita*, 1916, nr. 30, pp. 11, 97). Toată infrastructura economică se afla în mîinile bancherilor, capitaliștilor ruși, ucraineni, evrei și nemți. Aceste forțe determinau și direcția principală de dezvoltare a Basarabiei și Transnistriei.

Viața politică. Modificarea administrației ruse

Sub aspectul dezvoltării vieții social-politice în Basarabia și Transnistria în 1917-1918 activau cîteva forțe, care, în linii mari, corespundeau păturilor sociale existente și intereselor lor: intelectualitatea și preoțimea basarabeană, militarii, boierimea mică și proprietarii mari funciari, muncitorii și funcționarii, țărănimea. Nici una dintre aceste forțe nu dispunea de o superioritate considerabilă, deoarece ele, la rîndul lor, erau divizate și manipulate din interior. Procesul istoric se torcea și se țesea pe două fire: unul de lînă (problema națională) și altul - de cînepă (problemele vieții sociale, ale democrației, reformei agrare).

În unele localități din Basarabia și Transnistria jandarmii, uriadnicii interziceau manifestările de masă legate de detronarea monarhului rus. Dar, în cele din urmă, forțele autocrației țariste au fost lichidate. La Chișinău, Bălți, Orhei, în satele Volontirovca, Ivanovca Rusă, Vadu-lui-Isac, Mereni, Pistruieni și altele au fost dezarmați jandarmii și poliția. Din organele de autoadministrare erau izgonite elementele monarhiste. În locul instituției de guvernator al Basarabiei a fost fondat Comisariatul Gubernial al Basarabiei - organul principal de administrare al acestui ținut. Raioanele de nord ale Transnistriei erau incluse în gubernia Podolia, iar cele de la sud - în gubernia Herson. Comisar gubernial în Basarabia a fost numit K. Mimi, iar V. Kristi - adjunct al acestuia. În cele opt județe ale Basarabiei au fost numiți de Comisarul Basarabiei comisari județeni.

Printre aceştia erau Postolache (Orhei), Domuşciac (Cahul) şi alţii. Ei au înlocuit upravele şi preşedinţii upravelor judeţene.

Comisarul gubernial K. Mimi îşi realiza funcţiile sprijinindu-se pe Comitetul executiv de gubernie şi comitetele executive orăşeneşti, alese în baza principiilor democraţiei ruse embrionare. Aceste comitete erau alcătuite din elementele mai democratice cu un pronunţat caracter revoluţionar. Dar majoritatea membrilor o alcătuiau ruşii şi evreii. Ei nu puteau fi exponenţi ai intereselor naţionale ale băştinaşilor, ci apărau politica colonială a Guvenului Provizoriu. Organe de autoadministrare în oraşele Basarabiei erau dumele orăşeneşti, iar în judeţe - zemstvele judeţene. Toate aceste organe ţineau de sistemul administraţiei ruseşti.

În aceste prime zile de după abolirea monarhiei încă nu se formula clar problema eliberării Basarabiei de sub jugul Rusiei. Toate forţele politice, militare, economice ale Guvernului Provizoriu aveau scopul de a menţine Basarabia şi populaţia ei băştinaşă în componenţa Imperiului Rus. Pe de o parte, bolşevicii susţineau lozinca dreptului naţiunilor la autodeterminare, iar pe de altă parte, se pronunţau pentru unitatea Imperiului Rus, lansînd o nouă formulă de "prietenie a popoarelor" cum era "puterea sovietică". La rîndul său, Comisariatul Guvernului Provizoriu alcătuit din oamenii regimului colonial tolera şi provoca tulburări în toată provincia. În multe biserici preoţii se rugau pentru fostul ţar, agenţii poliţiei terorizau poporul să aleagă în comitetele judeţene şi de voloste elementele proruseşti. În scaunul arhiepiscopal continua să stea un străin, care nu cunoştea limba localnicilor, iar directorii şi inspectorii şcolari continuau opera lor de rusificare şi deznaţionalizare a moldovenilor. (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 2, p. 44) Erau multe forţe coloniale, care doreau să transforme Basarabia într-o "Vandee rusească".

Renaşterea vieţii democratice în Basarabia

După 28 februarie 1917 cea mai mare parte a societăţii basarabene a salutat abolirea monarhiei şi formarea Guvernului Provizoriu şi i-a declarat sprijin. Din numele Obştei Moldovenilor din Basarabia N. Alexandri a expediat

o telegramă specială în care se exprima convingerea că "moldovenii din Basarabia se vor bucura de toate drepturile cetățenești și naționale". În martie 1917 Guvernul Provizoriu, cu întîrziere, a început să examineze "actul despre anularea constrîngerilor confesionale și naționale" (*Russkaia volea,* 1917, 17 martie). Moldovenii, la început, sperau să obțină libertatea națională de la cneazul Lvov și premierul Kerenski. Adunarea Moldovenilor din Odesa (24 martie 1917) a expediat o telegramă cneazului Lvov în care își exprima încrederea că "interesele naționale a mai mult de 2,5 mln. de moldoveni ai Basarabiei vor fi luate în considerare de Adunerea Constituantă" (*Malenkii Odesskii listok,* 1917, 26 martie). Ziarul de limbă rusă *Bessarabskaia jizni* (1 (15) aprilie 1917) scria și el că "interesele naționale a mai mult de 2,5 mln. de moldoveni din Basarabia vor fi exprimate de Adunarea Constituantă".

Intelectualii moldoveni se includeau și ei activ în viața politică a ținutului. La 13 martie 1917, din inițiativa lui Pan Halippa, la redacția ziarului *Cuvînt Moldovenesc* a avut loc o mică adunare a intelectualilor basarabeni, la care au participat V. Herța, P. Gore, arhimandritul Gurie, S. Murafa și alții. Acest grup a hotărît să restabilească "Societatea de popularizare a culturii moldovenești" (*Dăscălescu H., Revoluția de la 1917 în Basarabia.* Chișinău, 1928, p. 41). O. Ghibu afirma că la această adunare nu s-a vorbit despre formarea unui partid politic. Este lesne de înțeles, că membrii grupului se mai temeau încă să formuleze asemenea probleme, deoarece intenția i-ar fi putut duce la "Ostrov" sau la "Sibir" (*O. Ghibu., De la Basarabia rusească la Basarabia românească.* Cluj, 1926, p. c. XII).

În curînd, însă, temerile întrucîtva s-au spulberat și stările de spirit s-au modificat esențial. Ziarul *Cuvînt Moldovenesc* (1917, 26 martie) scria: "Acum ori niciodată putem noi singuri să ne hotărîm soarta noastră. Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume că și noi sîntem un popor vrednic de a trăi pe acest pămînt". La 2 aprilie 1917 în același ziar *Cuvînt Moldovenesc* Pan Halippa a publicat editorialul "La luptă în unire", în care se preciza programul de activitate al românilor basarabeni: formarea unui partid politic, obținerea autonomiei naționale teritoriale, autoadministrarea moldovenească, votarea la alegerile pentru Adunarea Constituantă a deputaților moldoveni, crearea organelor locale din moldoveni etc.

În aceeași zi a avut loc adunarea de constituire a Partidului Național Moldovenesc (PNM).

La această adunare aŭ participat Pan Halippa, Vasile Stroiescu, Vlad Bogos, Vasile Herța, Onisifor Ghibu și alții. Procesul verbal de constituire nu s-a păstrat. Dar se știe că V. Stroiescu a fost ales președinte de onoare, adjunct al președintelui - V. Herța, iar secretar general al PNM - Pan Halippa. Secretar al ședințelor a fost ales Onisifor Ghibu. Aceștia au fost primii pași făcuți pe calea spinoasă de organizare a luptei din 1917 pentru libertate națională și socială, democrație și prosperare.

La 9 aprilie 1917 *Cuvînt Moldovenesc* a publicat "Programul Partidului Național Moldovenesc", prin care determina scopul final al luptei partidului - "dobîndirea drepturilor cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru". Programul a formulat următoarele sarcini: 1) A-i ajuta pe moldovenii care luptă pentru libertate cetățenească și națională, pentru dreptul la vot direct și secret, pentru libertatea cuvîntului, a tiparului, adunărilor, credinței, pentru o nouă formă de "ocîrmuire a țării". 2) A organiza și a susține lupta pentru dobîndirea celei mai largi autonomii administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice a Basarabiei. 3) Întocmirea și adoptarea tuturor legilor pentru Basarabia de către "Dieta provincială (Sfatul Țării)". Prezentarea în parlamentul Rusiei a trimișilor basarabeni. 4) Administrația locală și justiția să se execute de către "slujbașii ieșiți din sînul poporului și în limba poporului". 5) "În școlile de toate treptele se va învăța limba națională a poporului". "Limba rusească se va învăța în școli ca obiect de studiu". 6) "Biserica săși aibă autonomia sa, să alcătuiască o mitropolie deosebită, cu arhiereu moldovean în frunte. Preoții să fie crescuți în limba moldovenească și toate slujbele bisericești să se facă în această limbă". 7) Moldovenii să facă serviciul militar în Basarabia, să învețe "comînduirea în limba moldovenească". 8) Să fie oprită colonizarea Basarabiei cu altă populație; iar pămîntul să fie dat plugarilor care au puțin pămînt. 9) Să se creeze viața economică unică a Basarabiei, iar veniturile să fie folosite în interesul acestui ținut.

Acest Program, pentru prima dată în mișcarea de eliberare națională, a fixat sarcini concrete în domeniile dezvoltării economiei, soluționării problemelor de ordin

politic și național pe cale pașnică.

Concomitent, la 2 martie 1917, militarii moldoveni din Odesa au fondat Partidul Progresist Moldovenesc. Președinte al partidului a fost ales căpitanul E. Catelli; praporșcicul Păscăluță, soldații Marin și Rusanovschi - vicepreședinți, iar secretar - D. Popov. Programul acestui partid cuprindea următoarele opt cerințe:

1. Autonomia deplină a Basarabiei, cîrmuirea ei de către un Parlament, reprezentanții căruia vor fi aleși prin vot universal, direct, egal și secret cu respectarea drepturilor tuturor naționalităților din Basarabia. 2. Introducerea limbii moldovenești și alfabetului latin în școlile de toate gradele, în biserică, administrație, justiție și în toate instituțiile obștești și politice. 3. Împărțirea moșiilor statului, mănăstirilor, udelurilor la țăranii, care nu au pămînt, însă în exclusivitate numai basarabenilor. 4. Luarea pe seama statului a moșiilor particulare mai mari de o sută de desetine după o justă prețuire și împărțirea la lor țărani. 5. Autocefalia bisericii ortodoxe basarabene, cîrmuită de un arhiepiscop moldovean, ales de clerul local împreună cu membrii consiliilor bisericești. 6. Populația locală să facă serviciu militar numai în unitățile care-și au garnizoanele în Basarabia. 7. Limba rusă să se predea în școli ca obiect obligatoriu. 8. Basarabia autonomă va comunica cu organele centrale în limba rusă (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 1, p. 45, d. 4, p. 4).

Programul acesta bine orientat sub aspect democratic, progresist, își propunea să apere interesele majorității populației din Basarabia. Chiar în primele zile de activitate acest partid a înaintat cerințele sale Sovietului de deputati ai muncitorilor și soldaților din Petrograd, reprezentantului Guvernului Provizoriu din Odesa.

La sfîrșitul lunii martie 1917 Partidul Progresist Moldovenesc a trimis un protest Guvernului Provizoriu, în care blama propaganda șovinistă, organizată în Basarabia. O astfel de situație, se spunea în protest, poate să aducă această bogată provincie la anarhie deplină și să o transforme într-o "Vandee rusească" (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 4, p. 3). Protestul era semnat de peste 50 de membri ai Partidului Progresist Moldovenesc din Odesa, inclusiv E. Catelli, N. Cernei, D. Popov, V. Rusanovschi, G. Sârbu, I Balan, Ion Păpușă, S. Verdeș, G. Popovici, M. Cibotaru, M. Bejenari, D. Cemortan, G. Sagaidac, Vasile Gavriliță, Ștefan Cârlan, A. Florea, M. Trifan, E.

Tulbure, F. Mereuță, F. Bârcă, A. Țurcan, F. Carauș, F. Gore, M. Vatavu și alții (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 4, p. 2-3). Partidul a organizat Comisia de legătură (de contact) cu toate organizațiile moldovenești din Basarabia și Comisia de agitație și propagandă în mediul ostașilor districtului militar Odesa. (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 1, p. 46) Activi propogandiști s-au dovedit a fi căpitanul E. Catelli, praporșcicii și soldații Cernei, Popov, Gavriliță, Ciumac, Sârbu, Surucеanu, Matveev, Tulbure, Bârcă, Osoianu, Mereuță, Rusanovschi, Păscăluță și alții.

La 18 aprilie (1 mai) 1917 la Odesa a fost organizat primul miting al moldovenilor din acest oraș, la care au participat și reprezentanții Partidului Național Moldovenesc veniți de la Chișinău - Vladimir Cazacliu, D. Bogos, Pan Halippa, Vladimir Herța, Gheorghe Buruiană, V. Stroiescu, țăranul Ion Codreanu și alții.

La 19 aprilie (2 mai) 1917, reieșind din scopurile comune de luptă contra coloniștilor ruși și a administrației acestora din Basarabia, Partidul Progresist Moldovenesc a fuzionat cu Partidul Național Moldovenesc.

În cele din urmă, Partidul Național Moldovenesc a reușit să unească în jurul său toate forțele politice, care luptau pentru cauza națională, pentru apărarea intereselor moldovenilor din Basarabia și Transnistria.

Aceste forțe au fost: 1) Intelectualitatea democratică basarabeană (Pan Halippa, S. Murafa, membrii redacției *Cuvînt moldovenesc*, V. Harea, P. Stahi, G. Racoviță, T. Roman, V. Susleanu, C. Stere, Gh. Pântea, I. Inculeț, P. Erhan, A. Crihan, Gh. Buruiană, V. Cazacliu, D. Ciugureanu, I. Pelivan, P. Brăiescu, I. Codreanu, D. Bogos, V. Cijevski și alții). Aceștia constituiau nucleul Partidului Național Moldovenesc, rîndurile căruia la 1 mai 1917 au fost completate cu 10 mii de ostași și ofițeri moldoveni din garnizoana Odesa; 2) militarii moldoveni care au cimentat baza mișcării de eliberare națională (E. Catelli, Gh. Pântea, St. Andronic, Osoianu, I. Gafencu, I. Minciună, I. Codreanu, D. Bogos, Matveev, Cernei, Zberea, Jaloba, A. Moraru, V. Țanțu, Grosul, Plătică, Creangă, Silitraru, Prahnițchi, Dragomir și mulți alții) din Basarabia și Transnistria. La 20 iulie 1917 Comitetul executiv moldovenesc al soldaților și ofițerilor a trimis un protest Radei Centrale a Ucrainei în legătură cu includerea arbitrară a Basarabiei în componența Ucrainei. Din partea a 80 mii de soldați și ofițeri comitetul

a respins această acțiune antidemocratică, calificînd-o drept "atentat imperial la dreptul moldovenilor la autodeterminare", "nelegitimă", "uzurpare în sensul deplin al cuvîntului" (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 4, p. 51); 3) reprezentanții nobililor moldoveni (V. Stroiescu, V. Herța, N. Alexandri și alții); 4) preoțimea în frunte cu arhimandritul Gurie, egumenul Dionisie de la Suruceni, preoții C. Popovici, I. Andronic, T. Bogos, P. Gheorghian, St. Haritonov, Al. Mateevici, N. Stadnicov, S. Parfenie, V. Gobjila și alții. Revista *Luminătorul* aproape în fiecare număr insera știri esențiale despre mișcarea națională și organizarea activității politice în Basarabia și Transnistria. În aprilie 1917 preoții moldoveni întruniți la Congresul slujitorilor bisericii din toată Basarabia s-au înscris în rîndurile Partidului Național Moldovenesc; 5) forțele intelectuale din Ardeal (ofițerii ardeleni, marele cărturar O. Ghibu), care au influențat puternic mișcarea de eliberare națională în aceste ținuturi.

Organizațiile militare moldovenești

Revoluția din februarie 1917 a impulsionat lupta pentru renașterea națională și în rîndurile ofițerilor și ostașilor moldoveni din armata rusă. S-a format Comitetul militar moldovenesc la Odesa, unde activau patrioții moldoveni - căpitanul Catelli, colonelul Furtună, praporșcicii Hâncu, Osoianu, Budescu, Groza, Cernei, Grigoraș, Crihan, Păscăluță, porucicul Moraru și alții. La Iași activa Comitetul ostășesc în frunte cu ofițerul Andrei Scobioală, la Roman - cu Gherman Pântea, la Ecaterinoslav - cu Elifterie Siniliu, la Novo-Gheorghievsk - cu colonelul Martînovski, la Sevastopol - cu marinarul Grigore Turcuman. Însă deosebit de mare a fost rolul Comitetului ostășesc moldovenesc din Odesa, care unea majoritatea militarilor moldoveni ce-și făceau serviciul militar la Sevastopol, Ecaterinoslav, Herson, Nicolaev, Novo-Gheorghievsk.

Mult timp a condus acest comitet căpitanul Emanuel Catelli - descendent din răzeși moldoveni din județul Bălți, ofițer de stat major în armata țaristă. El conducea efectiv cursurile de limbă română pentru ofițerii moldoveni de pe Frontul român, se străduia ca elevii lui să cunoască cît mai bine limba și literatura română. Era iubit și respectat de toți ofițerii cursurilor. (*Pântea Gh.* Op.

cit., p. 14).

Comitetul a participat activ la soluționarea problemelor stringente ale mișcării naționale a moldovenilor: formarea cohortelor moldovenești, organizarea agitației în județele Basarabiei, a luptat pentru școala națională, a realizat pregătirea politică și militară a moldovenilor, a luptat pentru instalarea cadrelor naționale în comisariatul gubernial, în comitetele de zemstvă și județene (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 5, p. 3-68).

Comitetul militar moldovenesc de la Odesa (Emanuel Catelli, Anton Crihan, Constantin Osoianu, Nicolae Cernei, Ion Grigoraș, Ion Păscăluță, Ștefan Holban, Ion Gafencu și alții) a desfășurat o activitate amplă pentru organizarea și apărarea drepturilor moldovenilor. Aici era centrul tuturor organizațiilor militare moldovenești. Comitetul militar din Odesa a obținut permisiunile necesare pentru formarea cohortelor moldovenești. Aceste mici unități militare aveau scopul să apere populația de jaful dezertorilor ruși, de abuzuri din partea armatei ruse. Au fost create 16 cohorte a cîte 100 de ostași fiecare. Fiecare cohortă era comandată de un ofițer moldovean, între care erau Budescu, Botezat, Cernei, Grigoraș, Crihan, Suruceanu, Murmurache, Țigulschi, Ceban și alții (ANRM, f. 727, inv.2, d.5, p.25).

O muncă vastă a desfășurat în mediul ostașilor moldoveni din armata rusă Comitetul militar de la Iași. Gherman Pântea scria că "Sufletul acestei mișcări erau Vasile Țanțu, Ion Buzdugan, Andrei Scobioală, Grigore Cazacliu și alții" (*Pântea Gh., Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii Basarabiei.* Chisinău, 1932, p.9). Însă toate aceste organizații erau oarecum răzlețite, nu aveau contact între ele, ceea ce a și făcut comitetul militar din Roman (Frontul român) să formuleze ideea unirii acestor comitete zonale și formării unei organizații militare centrale la Chișinău, care ar coordona lupta tuturor militarilor moldoveni.

Crearea Comitetului Central Executiv Moldovenesc al soldaților și ofițerilor

Acest organ militar a fost creat la Chișinău în iunie 1917. Nucleul de inițiativă l-au alcătuit locotenentul Petre Varzaru, praporșcicul Gherman Pântea și soldatul Mitrean. Grupul a luat contact cu Comitetul militar

moldovenesc din Iași (Andrei Scobioală, Vasile Țanțu, Ion Buzdugan, Grigore Cazacliu) și Comitetul militar moldovenesc din Odesa (Emanuel Catelli, Ion Păscăluță și Constantin Osoianu), care au fost de acord să formeze Comitetul Central al Comitetelor militare moldovenești. La 23 iunie 1917 s-a ținut prima ședință, la care au asistat Vasile Țanțu - din partea Comitetului militar Iași, Anton Crihan și Nicolae Cernei - din partea Comitetului militar moldovenesc Odesa, maiorul Cojocaru - din partea ofițerilor de pe front, ostașul Braga - din partea militarilor moldoveni din Novo-Gheorghievsk, ostașul Harea, delegat al Comitetului Chișinău, și praporșcicul Gherman Pântea, locotenentul Petre Varzaru și ostașul Mitrean - delegați ai organizației militare moldovenești din Roman.

S-a convenit ca toți delegații participanți la această ședință să fie incluși în Comitetul Central Executiv Moldovenesc al soldaților și ofițerilor.

Comitetul militar rusesc din Chișinău deținea pînă atunci toată puterea militară și civilă în Basarabia. Acest organ planifica să aresteze Comitetul militar moldovenesc. Atunci militarii moldoveni au hotărît să-l delege pe locotenentul Petre Varzaru și pe maiorul Cojocaru pentru a purta tratative cu Comitetul rusesc în scopul stabilirii statutului Comitetului Moldovenesc și determinării condițiilor de activitate. La 26 iunie 1917, Comitetul rusesc i-a trimis pe Levenson și Alexandrov la ședința Comitetului Central Executiv Moldovenesc. Tratativele au fost favorabile Comitetului Moldovenesc, care a primit și o cameră în "Palatul Libertății" oferindu-i-se libertate de acțiuni în diverse direcții și forme.

Comitetul Central Executiv Moldovenesc al soldaților și ofițerilor a protestat drastic contra tentativei antidemocratice a Radei Ucrainei de a incorpora Basarabia și de a-i subjuga pe moldoveni tot atît de brutal cum o făcuse o sută și ceva de ani în urmă țarismul, iar mai apoi - bolșevicii ruși, a demascat scopul Adunării generale a ostașilor și ofițerilor de la Statul major al Frontului român, care la 4 decembrie 1917 a încercat să "ucrainizeze Frontul român" în numele "salvării Patriei". (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 2, p. II, p. 238). Comitetul Central Moldovenesc a participat la alegerile comunale din Chișinău, susținînd candidatura lui Șt. Ciobanu în duma orășenească. La 20 august 1917 a cerut guvernului rus

să numească în funcția de comisar gubernial un moldovean și să înlocuiască toți comisarii județeni cu reprezentanți ai moldovenilor (comisar gubernial a fost numit Vladimir Cristi, iar vicecomisar - Ion Inculeț). Comitetul a cerut în mod ultimativ zemstvei guberniale introducerea "limbii moldovenești" în toate școlile basarabene. Zemstva gubernială a fost nevoită să introducă, cu începere de la 1 septembrie, în școlile din satele din Basarabia limba română.

La 6 septembrie 1917 la Chișinău a început editarea ziarului *Soldatul Moldovan* sub egida Comitetului Central Executiv Moldovenesc (redactor Tudor Iorgu). Delegația Comitetului Central Executiv Moldovenesc (praporșcicul G. Pântea, colonelul Furtună și plutonierul Terziman) a obținut hotărîrea Cartierului general rus din Movilău (generalul Duhonin, comisar șovin Varubov) de a forma unități militare moldovenești în Basarabia (Vezi: *Pântea Gh., Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii Basarabiei,* pp. 22-26; ANRM, f. 727, inv. 2, d. 2, pp. 276,300).

Formarea sovietelor bolșevice

În Basarabia și Transnistria existau și alte forțe politice: social-democrații (menșevici, bolșevici), bundiștii, social-revoluționarii, fracția țărănească sau radical democratică, a căror bază socială o constituia populația rusofonă. Aceste organizații promovau o politică imperială, antinațională și erau influențate de ideologia șovinismului de stat a Rusiei.

În martie 1917, reprezentanții partidelor rusofile din Basarabia și Transnistria au început să formeze primele soviete de deputați ai muncitorilor și soldaților, iar în unitățile de pe Frontul român - comitete militare. La 9 martie 1917, a fost format comitetul pentru crearea sovietului de deputați ai muncitorilor din Chișinău (*Bessarabskaia jizni,* 1917, 10 martie). La 11 martie 1917 a fost creat sovietul din Bender, la 12 martie - cel din Tiraspol. Către sfîrșitul lunii aprilie 1917, au fost create soviete la Bălți, Bolgrad, Briceni, Vîlcov, Hîncești, Edineț, Ismail, Chilia, Leova, Ocnița, Reni, Ungheni, Soroca, Hotin etc. Majoritatea acestor soviete erau alcătuite din străini (din reprezentanții ucrainenilor, evreilor, bulgarilor, găgăuzilor), care se stabiliseră

anterior în Basarabia și Transnistria. Toată politica lor era de orientare prorusească. Declarau că luptă pentru democrație, dar pledau pentru a menține Basarabia și Transnistria în componența Imperiului Rus. În cîteva luni (mai-iulie) au fost editate de către sovietul muncitorilor și soldaților, de zemstva gubernială o serie de broșuri (*Căderea domniei împărătești* (V. Korolenko), *Despre slobozenii* (P. Kalașnikov), *Zemstva nouă* (B. Frommet), *Țăranii și pămîntul* (C. Ponomariov) în limba română cu scopul de a-i convinge pe moldoveni să susțină Rusia, deoarece, se zicea, numai "republica democratică federativă va fi în stare să conducă neamul nostru la o viață fericită". (Citat după: *O. Ghibu., De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, p. c. XXVIII).

Propaganda rusească se efectua, de asemenea, și prin intermediul ziarelor editate în limba rusă (*Dnestrovskii krai, Bessarabskoe slovo, Volea stranî, Bessarabskaia jizni, Bessarabskii iujnîi krai, Odesskie novosti, Akkermanskoe slovo, Izvestia odesskogo frontovogo i oblastnogo siezda Sovetov, Izvestia kișinevskogo Soveta, Izvestia orgheevskogo Soveta, Jizni i rabocii, Izvestia tiraspoliskogo Soveta, Odesskii listok, Svobodnaia Bessarabia, Izvestia frontovogo otdela Rumceroda* și altele). Toate aceste publicații erau finanțate de Rusia, făcîndu-se totul pentru a menține existența Imperiului Rus. Ele doreau ca Basarabia să rămînă în componența Rusiei, să se supună preconizatei Adunări Constituante ruse, dar avînd la bază "ideea revoluționară rusă".

În principiu, sovietele luptau pentru satisfacerea necesităților vitale ale oamenilor muncii de la orașe și sate: solidarizarea socială și politică a muncitorilor, ziua de muncă de 8 ore, crearea sindicatelor muncitorești, anularea amenzilor la întreprinderi, majorarea salariilor, îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, dar și menținerea integrității Imperiului Rus. În interiorul sovietelor nu înceta lupta între partidele politice: menșevici, bolșevici, eseri, autonomiști, internaționaliști etc., din care cauză ei nu erau în stare să soluționeze nici una dintre problemele de interes major ale Basarabiei. Majoritatea sovietelor exprimau interesele populației rusofone, democratizînd formele și metodele de promovare a politicii coloniale în Basarabia. Această politică era promovată și de deputații soldaților ruși de pe Frontul român.

Sovietele nu aveau nimic comun cu tradițiile autoadministrării locale din Basarabia. Ele au venit pe aceste meleaguri odată cu propagandiștii bolșevici din centrele Rusiei. În martie-mai 1917 au fost formate sovietele de deputați ai muncitorilor, apoi sovietele de deputați ai soldaților și în cele din urmă - sovietele de deputați ai țăranilor. Aceste forțe aveau strînse legături de multiplu ordin cu sovietele din Odesa și Petrograd.

Organizațiile de partid ale eserilor, menșevicilor, bundiștilor, bolșevicilor din Petrograd, Moscova, Kiev, Odesa etc. efectuau fiecare în modul său propagandă în sovietele din Basarabia. În mai 1917 din Petrograd a sosit pe Frontul român bolșevicul P. N. Mostovenco, iar la Sculeni - membrul Comitetului Central al P. M. S. D. (b) R., bolșevicul A. S. Krusser. În județele Tiraspol și Chișinău făceau propagandă în soviete bolșevicii A. Trofimov, N. Kosov-Rudnev și alții.

În aceste condiții numai Partidul Național Moldovenesc, organizațiile militare moldovenești de pe Frontul român, din Odesa, Sevastopol, Novo-Gheorghievsk, Herson, Nicolaev exprimau interesele moldovenilor din Basarabia și Transnistria.

Mișcarea muncitorească din Basarabia și Transnistria s-a activizat vădit în lunile martie-octombrie 1917. Salariații din Chișinău, Tiraspol, Bender, Rîbnița, Rezina, Dubăsari, Grigoriopol, Orhei, Bălți, Ismail, Akkerman, Hîncești, Ungheni, Soroca și din alte localități prezentau patronilor tot mai multe revendicări de ordin economic: ziua de muncă de 8 ore, majorarea salariului, îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, sistarea amenzilor și altele. Ei susțineau crearea organizațiilor sindicale muncitorești, terminarea războiului și încheierea păcii, restabilirea drepturilor democratice. Pentru prima dată muncitorii Basarabiei au participat legal la demonstrația de solidaritate de 1 mai 1917.

Un eveniment important în viața muncitorilor din Basarabia și Transnistria a fost crearea în primăvara anului 1917 a uniunii sindicale "Acul". Din componența noii organizații făceau parte sindicatul cizmarilor, croitorilor, cel al zidarilor din Chișinău, sindicatele muncitorilor de la căile ferate. Sindicate muncitorești au fost create la Rezina, Orhei, Dubăsari, Bălți, Rîbnița, Grigoriopol, Ismail, Akkerman și în alte localități. Adunarea reprezentanților a 25 de sindicate a organizat

la Chişinău, la 8 iulie 1917, Biroul Central al Sindicatelor (*Istoria RSSM,* v. II, p.28). S-a făcut primul pas spre crearea organelor de conducere sindicală din Moldova. Mai tîrziu aceste forţe au exercitat o influenţă considerabilă asupra vieţii social-politice din ţinut.

Însă atunci, în 1917, numărul muncitorilor din Basarabia şi Transnistria era comparativ neînsemnat. Din cei circa 100.000 de muncitori 6 mii lucrau la întreprinderile industriale, 55-65 mii - în construcţii, 25 mii - la căile ferate şi 6 mii - în transportul fluvial. (*Pobeda Sovetskoi vlasti v Moldavii.* M., Nauca, 1978, p. 34).

Majoritatea covîrşitoare a muncitorilor şi funcţionarilor nu erau băştinaşi, lor le erau străine cerinţele de autodeterminare ale moldovenilor, obţinerea dreptului la instruire în limba maternă. Forţa clasei muncitoare era folosită abil de Guvernul Provizoriu şi partidele politice ale cadeţilor, eserilor, bundiştilor, social-democraţilor, în special de bolşevici, în scopurile "unirii de bună voie într-un stat unic" al tuturor popoarelor din Imperiul Rus. (*Bolişeviki Moldavii i Rumânskogo fronta v boribe za vlasti Sovetov. Documentî i materialî,* Chişinău, 1967, p. 89).

Ţăranii şi pămîntul

Masele ţărăneşti se opuneau politicii promovate de regimul colonial rusesc. Lipsa de pămînt era cea mai mare durere a lor. Războiul imperialist a condus şi el la ruinarea gospodăriilor ţărăneşti. Ţarismul mobilizase pe front peste 300 mii de moldoveni. Lipsit de braţe de muncă, satul moldovenesc decădea sub toate aspectele: economic, social, cultural şi naţional. Ţăranii moldoveni erau nemulţumiţi şi de politica Guvernului Provizoriu, care continua să înstrăineze pămîntul strămoşesc. Din martie pînă în octombrie 1917 au avut loc peste 150 de tulburări ţărăneşti. Formele principale ale mişcării ţărăneşti erau acapararea pămîntului marilor proprietari, păşunatul forţat al imaşurilor şi fîneţelor, tăierea pădurilor. (*Istoria RSSM,* v. II, p. 21). Acapararea pămînturilor de către ţărani s-a făcut în satele Parapari, Cişmea (Ismail), Pistruieni, Jăvreni, Pripiceni (Orhei), Nelipăuţi (Hotin), Sculeni (Bălţi), Bulboci, Jura (Soroca), Morozeni (Akkerman), Mereni şi Bubuieci (Chişinău) şi

în alte localități.

Dar este un fapt dovedit că mișcarea țărănească a fost provocată și dirijată, în fond, de forțele bolșevice, venite din Odesa, Herson, Nicolaev, Petrograd pentru a înfăptui revoluția proletară și a împiedica Basarabia să iasă din componența Rusiei.

În 1917 pe teritoriul Basarabiei se aflau aproape 500 mii de ostași și 400 mii de muncitori și funcționari străini care deserveau Frontul român. Ei participau activ la acapararea și devastarea conacurilor și moșiilor marilor proprietari de pămînt. În satul Manzîri, județul Bender, la 12 martie 1917 soldații ruși dintr-o subunitate de artilerie a divizionului 22 au arestat pristavul, uriadnicul, paznicul și preotul din sat, au jefuit conacul și toată gospodăria cniaghinei Gagarina-Sturdza, care se afla în momentul acela la Paris, iar pămîntul l-au dat țăranilor. (*Bolișeviki Moldavii i Rumânskogo fronta v boribe za Vlasti Sovetov,* p. 17). În conformitate cu "Regulamentul despre comitetele agricole", decretat de Guvernul Provizoriu la 21 aprilie 1917, în Basarabia și Transnistria s-au format comitete agricole sătești, de voloste, județene, care aveau menirea să pregătească reforma agrară, să soluționeze problemele satului pe cale pașnică, legală. Însă existau forțe de stînga (bolșevicii, menșevicii, eserii și alții), care încercau să canalizeze mișcarea țărănească în făgașul scopurilor lor politice. În aprilie 1917, cu concursul activ al propagandiștilor din partidele de stînga ale Rusiei, în satele Basarabiei și Transnistriei s-au format primele soviete de deputați ai țăranilor. Fiind străine sufletului țăranului moldovean, influența sovietelor la sate n-a fost masivă.

Un rol însemnat în mișcarea țărănească și națională l-a jucat Congresul I al țăranilor din Basarabia. Acest for urma să apere interesele țărănimii, să dobîndească dreptul de autonomie a Basarabiei, să decidă modul de repartizare a pămînturilor moșierilor fără plată (*Cuvînt Moldovenesc,* 1917, 18-31 mai). Însă străinii au izbutit să reducă substanțial elementul moldovenesc în acest congres, obținînd ca în cazul județelor cu populație compactă românească deputații să fie desemnați pe criteriul numărului de populație, iar în cel al județelor cu populație mixtă sub aspect etnic - pe criteriul unităților administrativ-teritoriale interioare, adică de voloste și comună. Astfel, județul Chișinău a trimis 45 deputați,

iar județul Ismail, unde populația moldovenilor era mai mică - 150 de deputați de la voloste, iar rușii, ucrainenii din județul Ismail - cîte 3 deputați de la comună. Deci, majoritatea din cei 500 deputați o constituiau străinii (ucraineni, ruși, bulgari, nemți), care au refuzat să-l aleagă pe moldoveanul Gh. Buruiană președinte al prezidiului congresului (*Cuvînt Moldovenesc,* 1917, 31 mai).

Chiar la prima ședință în plen a congresului țăranii moldoveni au cerut ca la congres să se vorbească în limba română. Însă reprezentanții celorlalte naționalități, dispuși să vorbească în limba rusă, s-au împotrivit. Atunci țăranii și reprezentanții intelectualilor băștinași s-au retras de la congres și s-au întrunit în sala de ședințe a zemstvei guberniale. Numai după o rundă de tratative deputații băștinași au revenit în sala congresului. Însă social-democrații veniți din Petrograd (I. O. Sokolov) au reușit să includă în rezoluția congresului cerințe bolșevice, inclusiv abolirea dreptului de stăpînire a pămîntului (proprietatea privată), lucru care era absolut străin psihologiei țăranului basarabean.

Și totuși congresul a decis ca dreptul asupra pămîntului să treacă în mîinile comitetelor agrare sătești, de voloste, județene, iar formele de realizare a acestei cerințe aveau să fie stabilite definitiv de Adunarea Constituantă.

Un rol important în mișcarea țărănească l-a jucat Congresul II gubernial al țăranilor din Basarabia (27-31 august 1917). Delegații congresului s-au pronunțat contra rebeliunii lui Kornilov, au ascultat cu mare atenție raportul de bază, bine pregătit și prezentat de Ion Inculeț cu tema: "Cu privire la pămînt și libertate". Ideea principală a raportului formula condiția ca toată reforma agrară trebuie să fie înfăptuită legal, că "nu se pot admite acaparări de pămînturi cu de la sine putere", adică prin devastarea conacurilor marilor proprietari funciari. Țăranilor li se permitea să are și să "însămînțeze doar partea rămasă liberă a pămîntului moșieresc". Pînă la Adunarea Constituantă pămîntul putea fi cumpărat, vîndut și donat (*Bessarabskaia jizni.* 1917, 2 septembrie). Congresul a subliniat de asemenea că "administrarea pămîntului, precum și toate acțiunile legate de împărțirea lui între diferite persoane țin de competența comitetelor agrare de voloste, de județ și de regiune și a unui Comitet Central, comun pentru întreaga Rusie". (*Istoria*

RSSM, v. II, p. 31). Formele și mijloacele de împărțire a pămîntului trebuiau să fie adoptate de Adunarea Constituantă. Se prevedea restructurarea comitetelor agrare, fiind incluși în componența lor cîte patru reprezentanți ai țărănimii și cîte doi - din partea muncitorilor. Congresul a propus să fie instituit controlul de stat asupra producției și repartizării bunurilor, introducîndu-se o cotă minimă de producție și de salariu, precum și prețuri fixe la toate articolele de primă necesitate (*Istoria RSSM*, v. II, p. 31).

La 9 mai 1917 a avut loc congresul cooperatorilor, la care au asistat Gh. Buruiană, V. Cazacliu, V. Bogos și alți luptători pentru cauza Basarabiei. Congresul a votat rezoluția despre autonomia Basarabiei, a susținut cerințele despre utilizarea limbii române în școala și administrația națională, despre utilizarea venitului economiei ținutului în folosul Basarabiei (*Cuvînt Moldovenesc*, 1917, 14 mai).

Studenții basarabeni au convocat congresul lor la 20 mai 1917. La el au participat T. Ioncu, V. Bogos, P. Halippa, Al. Mateevici, V. Cazacliu, Văluță, E. Alistar și alții. În urma discuțiilor ce au avut loc congresul a decis înscrierea în Partidul Național Moldovenesc, a cerut deschiderea școlilor naționale, organizarea unor catedre de limbă română și de istorie a românilor la universitățile din Odesa și Kiev. La congres s-a înființat "Asociația generală a studenților moldoveni din Basarabia" condusă de un comitet constînd din cinci persoane: Cazacliu, Bogos, Racoviță, Harea, Stițul (Vezi: *Bogos D.*, *La răspîntie*. Chișinău, 1924, p. 39).

În sala eparhială din Chișinău a avut loc prima adunare liberă a preoților și mirenilor din Basarabia (19-20 aprilie 1917) cu participarea a 250 delegați. Preoțimea a cerut autonomia Basarabiei, formarea Consiliului Suprem alcătuit din aleșii poporului, studierea limbii materne a populației majoritare, a istoriei Basarabiei, istoriei românilor, culturii și literaturii naționale. În toate școlile primare, secundare și înalte predarea se cerea să fie în "limba moldovenească", precum și utilizarea ei în administrație, judecătorie, biserică, respectarea drepturilor minorităților naționale. Preoțimea cerea ca veniturile Basarabiei să aparțină Basarabiei. Legile trebuiau să funcționeze în baza principiilor democratice ale libertății, egalității și fraternității. Completarea instituțiilor bisericești și de stat, civile trebuia să se efectueze cu

funcționari din mijlocul băștinașilor. Pribegii și refugiații persecutați de țarism puteau să se întoarcă, la dorința lor, în Basarabia (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 3, pp. 4-6).

Lupta pentru școala națională

Cele mai importante revendicări ale moldovenilor după revoluția din februarie 1917 au ținut de școala națională, limba maternă, cultura românească. Toate forțele politice ale băștinașilor (comisiunea școlară a zemstvei guberniale, partidele politice, comitetele militare din Odesa, Sevastopol, Herson, de pe Frontul român, cooperatorii, studenții, preoții moldoveni) de la bun început au cerut dezvoltarea școlii naționale, predarea în limba maternă, folosirea limbii românești în biserică, justiție, în administrația Basarabiei etc. În aceste condiții forțele patriotice din Basarabia și Transnistria au realizat o serie de acțiuni și manifestări pentru reorganizarea învățămîntului pe principii noi. La 10 aprilie 1917 la Chișinău a avut loc Congresul corpului didactic din Basarabia, la care au asistat reprezentanți ai învățătorilor de diferite naționalități.

Moldovenii au insistat ca predarea în școală să se facă în limba maternă a copiilor. Tot atunci a fost formată Asociația învățătorilor moldoveni din Basarabia și de dincolo de Nistru, care urma să rezolve cele mai actuale probleme ale școlii naționale. Un mare rol la trezirea conștiinței naționale l-a jucat Congresul învățătorilor moldoveni din Basarabia (25-28 mai 1917). La acest for au asistat circa 250 învățători. În sala eparhială s-au discutat cele mai dureroase probleme ale școlii naționale, ideile principale ale politicii de instruire a copiilor din Basarabia. Anume la acest congres s-a hotărît să se intervină pe lîngă zemstvele guberniale din Podolia și Herson, ca acestea să deschidă școli naționale în satele moldovenești. Profesorul Frățiman a propus să i se ceară stăpînirii rusești alipirea la Basarabia a părților locuite de români din ținuturile Herson, Ovidiopol și Odesa, care pe vremea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni erau administrate de Basarabia. (*Dăscălescu N., Revoluția de la 1917 în Basarabia.* Chișinău, 1938, p. 33).

Mulți învățători nu cunoșteau istoria românilor. Cînd Paul Gore s-a adresat de la tribună cu cuvintele "Frați români!", unii învățători l-au întrerupt: "Nu sîntem

români, ci moldoveni". Așa era situația. A fost nevoie de toată sinceritatea, cultura, cunoștințele profunde ale lui Alexei Mateevici, Ion Codreanu, Vladimir Herța, Ștefan Ciobanu, arhimandritului Gurie, Pan Halippa, Semion Murafa, Iustin Frățiman, Vlad Cazacliu și a altor oratori pentru a-i convinge cu lux de argumente, că, totuși, sînt români, ca mai apoi să fie adoptat programul de dezvoltare a școlii naționale, folosirea alfabetului latin, perfecționarea de concepție a procesului de învățămînt în Basarabia. Atunci unii învățători s-au bucurat, afirmînd: "Să ne fie de ghine cu alfabetul latinesc!" (*Dăscălescu N.*, *Revoluția de la 1917 în Basarabia*. Chișinău, 1938, p. 32).

O situație contradictorie s-a creat la cursurile de învățători, organizate din inițiativa Congresului învățătorilor moldoveni. Programul acestor cursuri a fost alcătuit de Paul Gore și Onisifor Ghibu. Pentru prima dată s-a programat ca în școala basarabeană să fie studiate limba, literatura și istoria neamului. Zemstva gubernială a alocat 50 mii de ruble pentru aceste cursuri. Ca profesori au fost invitați Șt. Ciobanu, N. Popovski, I. Scodigor, V. Harea, I. Frățiman, A. Mateevici, O. Ghibu, E. Alistar, Gh. Tocan, R. Cioflec, J. Marian, O. Țopa și alți reprezentanți ai Basarabiei, Bucovinei, Ardealului și României. Au asistat 418 învățători, inclusiv 10 din Transnistria.

În mediul cursanților, însă, lucrau nu numai patrioții din Basarabia, dar și străinii, coloniștii, care le-au insuflat ideea scindării cursurilor. Între cursanți s-au găsit și cozi de topor, care au pus la cale o adunare în fața primăriei Chișinăului, unde au cerut în mod public să nu li se predea limba română, fiindcă nu au nevoie de ea.

Atunci au vorbit și fruntașii neamului: Paul Gore, Vasile Haneș, Al. Mateevici, Vlad Herța, Pan Halippa, Semion Murafa, Anton Crihan, Gh. Pântea și alții. Ei s-au străduit să-i convingă să urmeze cursurile. Ostașul Cocârlă le-a spus: "... dacă de la toamnă ne veți mai învăța rusește, vă vom da afară pe toți din sat". În privința alfabetului a subliniat: "... propuneți întîi la evrei și dacă ei s-or uni să învețe ivritul cu buchii rusești, vom învăța și noi, moldovenii, cu buchii rusești". (*Pântea Gh., Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii Basarabiei*, p. 40).

Cursurile acestea au dat posibilitate să fie studiate de la 1 septembrie 1917 noi obiecte: istoria românilor, limba și literatura română, geografia, etnografia și muzica națională.

S-a obținut crearea unei catedre de limbă și literatură română la Universitatea din Odesa. Zemstva gubernială a alocat 9 mii de ruble pentru profesorii acestei catedre, care au trecut printr-un concurs riguros. Ion Nistor devenise profesor la istoria românilor, iar Nicolae Bănescu (de la liceul militar din Iași) - profesor de limbă și literatură română (*Bogos D., La răspîntie.* Chișinău, 1924, p. 100).

Sfatul Țării

Ideea creării unui Parlament al Basarabiei a încolțit și a înflorit în inima intelectualilor moldoveni odată cu începutul revoluției ruse. Moldovenii își mai aminteau autonomia din 1813-1828, însă în condiții noi ei au înaintat această cerință imprimîndu-i un conținut nou. Astfel, la 9 aprilie 1917 *Cuvînt Moldovenesc* declara că e necesară o "Dietă provincială ("Sfatul Țării") potrivit obiceiurilor vechi și nevoilor de acum, care să întocmească toate legile privitoare la viața internă a Basarabiei". Comitetul militar moldovenesc din Odesa, de asemenea, a cerut autonomia Basarabiei și crearea Sfatului Țării. Această idee a fost susținută și de Partidul Socialist Revoluționar Moldovenesc, de congresele cooperatorilor, țăranilor, preoților și studenților din Basarabia.

Un merit deosebit pentru formarea Sfatului Țării a revenit Comitetului Central Executiv Militar Moldovenesc, care la 29 septembrie 1917 a adoptat în acest sens o hotărîre. S-a invocat motivul plin de adevăr, că forțele moldovenilor erau divizate în forțe militare și civile: comitetele militare moldovenești și Partidul Național Moldovenesc. Această situație nu permitea forțelor naționale să fie stăpîne la ele acasă. Era necesară crearea unui organ reprezentativ care ar exprima plenar interesele Basarabiei. Toate celelalte forțe politice - comisariatul gubernial, sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților, comitetul executiv al sovietelor și comitetele din armatele Frontului român, Flotei de pe Marea Neagră și a regiunii Odesa (Rumcerod) și altele erau aduse în Basarabia de către străini și, în esență, erau străine

intereselor băștinașilor. Ele erau promotorii revoluției socialiste, ai puterii sovietice, internaționalismului proletar etc.

Despre toate acestea vorbesc o dată în plus documentele Congresului II al sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din Basarabia (20-26 septembrie 1917). La acest congres au fost prezenți 33 delegați: N. D. Palicikovskii (Chișinău), Pridicman (Bender), Naușnikov (Chilia), Gheiko (Reni), Astahov (Chișinău), Kalinin (Bolgrad), Sosnin (Akkerman), Firsov (Ungheni), Lehovici (Hotin), Gavrilovici (Leova) și alții. A participat numai un singur moldovean - Dascăl - din partea Comitetului Central Executiv Militar Moldovenesc. Congresul a analizat problemele momentului actual, aprovizionarea orașelor cu pîine, munca de culturalizare, propagarea "literaturii roșii", crearea școlilor pentru soldatii ruși, probleme de ordin financiar, agrar etc.

De asemenea, la congres s-a hotărît să fie trimiși prin județe comisari, care ar participa la soluționarea conflictelor, la supravegherea activității puterii de stat la sate, propagarea și luminarea maselor, participarea la alegerile în Adunarea Constituantă și altele. (*Boriba za vlasti sovetov v Moldavii,* p. 115-117).

Nici pe departe toate aceste hotărîri exprimau interesele poporului nostru. Congresul s-a pronunțat împotriva guvernului de coaliție, a cerut trecerea puterii de stat în mîinile sovietelor, a subliniat, de asemenea, că e necesară trecerea pămîntului moșieresc, de stat, al coroanei țariste, mănăstirilor împreună cu inventarul lor la dispoziția comitetelor agrare, s-a pronuntat pentru încheierea unei păci democratice cu publicarea tuturor tratatelor încheiate. Dar, totodată, congresul nu a ținut cont de specificul ținutului nostru, ignorînd aprobarea revendicărilor de ordin național.

Instalat în Palatul Libertății, Comitetul executiv din Chișinău se transformase într-o adevărată forță dictatorială. Sub pretextul că apără revoluția, membrii acestui Comitet se străduiau să-i mențină pe moldoveni și în continuare pe poziții secundare.

Străinii (M. I. Sekaciov, N. Egorov, N. G. Acikasov, A. M. Volkov, I. D. Meliosin, A. V. Trofimov, N. Troșin, E. M. Benedictov, P. N. Mostovenco, I. A. Filipov, S. G. Roșal, M. N. Troțkii și mulți alții) încercau să determine soarta Basarabiei, menținînd-o în componența Rusiei.

Toate forțele național-democratice moldovenești erau considerate drept "românofile", "agenți ai statului românesc". Sovietele de deputați ai muncitorilor și soldaților, din componența cărora făceau parte și reprezentanți ai colonizatorilor Basarabiei și Transnistriei, se pronunțau contra dreptului moldovenilor la autodeterminare.

La toate adunările, în toate ziarele rusești se bătea alarma despre așa-numitul "pericol ce îl prezenta mișcarea militară moldovenească". Față de toți moldovenii din Basarabia și Transnistria se aplica tactica aceluiași "pumn rusesc", suportat de populația băștinașă mai bine de 100 de ani.

Însă Marele Cartier General al armatei ruse n-a reușit să curme convocarea Congresului militarilor moldoveni. Acest congres a avut loc. Organele militare ruse nu mai puteau controla toate evenimentele din armata rusă. Telegrama lui Gh. Pântea către comandanții de armată, de corp de armată și de divizii a fost documentul de bază al delegării soldaților moldoveni la congresul lor, convocat la Chișinău.

În dimineața zilei de 10 octombrie 1917 în curtea Palatului Libertății s-au adunat 898 delegați din numele a peste 300 mii de soldați basarabeni. Toți erau "voioși, mîndri, hotărîți și entuziasmați: toți simțeau, după ani întregi de suferințe morale și fizice, pe front, o ușurare sufletească și trupească" (*Pântea Gh.,* Op. cit., p. 30).

Fruntașii mișcării naționale au pornit la orele 11 de la Palatul Libertății spre Casa Eparhială. Fanfara interpreta "Marseillaise". Președintele Comitetului Central Executiv Militar Moldovenesc, podporucicul Gherman Pântea, în aclamațiile de "Ura!" și "Vivat!" ale sălii, a deschis cea dintîi adunare a militarilor moldoveni din Basarabia și întreaga Rusie.

Președinte al prezidiului congresului a fost ales rotmistrul V. Cijevski, iar membri ai prezidiului - podporucicul G. Pântea, praporșcicul I. Păscăluță, ostașul Braga. Secretari pentru limba rusă au fost aleși voluntarul Hallan, marinarul Plătică, praporșcicul Rugină, iar pentru limba română - praporșcicul Cotoros, ostașii Lungu și Buga. Cuvinte de salut au rostit Ion Inculeț, Pan Halippa, trimisul Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia Arzumaneanț, reprezentantul Partidului Social-Democrat Evreiesc (Bund) Lurie. De asemenea, au vorbit P. Erhan, Elena Alistar, Prahnițki, T. Ioncu, colonelul Martânovski,

I. Gafencu, Săcară, Osoianu, Ețcul, Holban, Rugină, Bersciuc, Guțu, Lungu, Ursu, Matveev, Coadă și alții. Soldatul moldovean din Transnistria Toma Jalobă spunea: "... Cui ne lăsați pe noi, moldovenii cei ce suntem rupți din coasta Basarabiei și trăim pe celălalt mal al Nistrului? Noi rămînem ca șoarecii în gura motanului. Frații noștri, nu ne lăsați, nu ne lepădați, nu ne uitați." (*Pântea Gh.*, Op. cit., p. 33)

La 21 octombrie 1917, Congresul soldaților și ofițerilor moldoveni a inclus pe ordinea de zi și raportul de dare de seamă a Comitetului Central Executiv Moldovenesc, chestiunile cu privire la autonomia Basarabiei, naționalizarea oștilor, administrarea Basarabiei, problema pămîntului și colonizării, momentul curent și Adunarea Constituantă, luminarea culturală, naționalizarea școlii, situația moldovenilor de peste Nistru, alegerea împuterniciților moldoveni în diferite organe de stat ale Rusiei, crearea fondului național ș. a.

Fiecare problemă a fost discutată amănunțit și s-au adoptat rezoluții și hotărîri respective. În ansamblu congresul a declarat "autonomia teritorială și politică a Basarabiei", a cerut formarea "oștilor moldovenești", "sporirea numărului cohortelor moldovenești de la 16 pînă la 100", "formarea în cel mai scurt timp a Sfatului Țării". De asemenea, congresul a subliniat că "tot pămîntul e moștenirea locuitorior" Basarabiei. Colonizarea Basarabiei cu străini a fost oprită. Congresul a hotărît să se naționalizeze școlile, instituțiile și dregătoriile din Basarabia autonomă, să se introducă învățămîntul obligatoriu și fără plată, să se treacă în mîinile zemstvei guberniale toate școlile, seminarele de învățători, școlile tehnice și agricole etc. Cu privire la moldovenii de peste Nistru s-a hotărît să li se propună 10 locuri în Sfatul Țării și să li se acorde tot sprijinul, precum și să se ceară Guvernului Provizoriu și Radei Ucrainei să li se încuviințeze moldovenilor transnistrieni aceleași drepturi de care se bucură reprezentanții tuturor popoarelor conlocuitoare din Basarabia autonomă. (*Pântea Gh.*, Op. cit., p. 51).

Congresul organizațiilor militare moldovenești a determinat și structura reprezentativă a deputaților Sfatului Țării conform structurii naționale și existenței partidelor politice și organizațiilor obștești. Fiecare partid politic, grupă socială, mișcare națională, cooperatistă,

studențească, feministă, uniune de breaslă, societate culturală etc. aveau un anumit număr de mandate în Sfatul Țării (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 3, pp. 24-25).

În același timp, congresul a ales un birou special pentru organizarea Sfatului Țării în frunte cu sublocotenentul Vasile Țanțu, ofițer activ în armata rusă, român, luptător vrednic, energic, hotărît, entuziast și sigur de dreptatea cauzei pe care o apăra. La 2 noiembrie 1917 a avut loc ședința biroului organizatoric pentru constituirea Sfatului Țării, la care s-au împărțit locurile celor 36 deputați ai minorităților naționale: 10 - ucrainenilor, 10 - evreilor, 2 - nemților, 2 - țiganilor, 5 - velicorușilor, 2 - bulgarilor, 1 - găgăuzilor, 1 - polonezilor, 1 - armenilor, 1 - grecilor. Organizației militare din Odesa i s-au rezervat 4 locuri, Frontului român - 3, Comitetului Executiv Central Moldovenesc - 3 locuri etc. (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 3, p.19).

În total au fost desemnate 195 mandate de deputați, în baza cărora au fost aleși și deputații, în care număr erau 150 moldoveni, 15 ucraineni, 13 evrei, 7 ruși, 3 bulgari, 2 nemți, 1 polonez, 1 armean, 1 grec și 2 găgăuzi (ANRM, f. 727, inv.2, d. 3, p. 25).

Acest birou a reușit să pregătească, într-o singură lună, convocarea Sfatului Țării, care și-a început lucrările la 21 noiembrie 1917. Prima ședință în plen s-a deschis la orele 12.00 în palatul Sfatului Țării, pe care flutura drapelul Basarabiei - tricolorul. În capela din acest palat, episcopul Cetății Albe Gavriil a oficiat un Tedeum în limba română, apoi a sfințit drapelul național al regimentului moldovenesc, iar corul protoiereului Berezovschi a interpretat imnul național *Deșteaptă-te, române!* și melodia *Pe al nostru steag e scris unire.*

N. Alexandri, cel mai în etate deputat, s-a adresat asistenței cu următoarele cuvinte: "Domnilor deputați! Declar ședința Sfatului Țării deschisă!". Sala întreagă s-a ridicat în picioare, aclamînd: "Trăiască democrația! Trăiască Republica Moldovenească!". Apoi a fost ales președintele Sfatului Țării - Ion Constantin Inculeț. Doamna deputat, doctor Alistar, în costum național, a pus pe umărul presedintelui o frumoasă panglică națională tricoloră. (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 1, p. 115; *Pântea Gh.,* Op. cit., p. 54; *Cuvînt Moldovenesc,* 1917, 22 noiembrie). În aceeași ședință au cuvîntat Ion Inculeț, Pan Erhan, Pan Halippa, locotenentul Cotoros, A. Șmidt,

primarul Chișinăului, Vasile Țanțu, Luzghin, președintele tribunalului regional Basarabia, Mițkevici, reprezentantul Radei Ucrainene, M. Kogan, reprezentantul socialiștilor revoluționari, sublocotenentul G. Mare, E. Grinfeld, reprezentantul Partidului Social-Democrat, polonezul Pomorski, grecul P. Sinadino, reprezentantul bulgaro-găgăuzilor M. Stoianov, reprezentantul Bundului G. Kovarski, locotenentul Cazacu, Ion Pelivan, V. Harea, I. Gherman, O. Ghibu, praporscicul Podlesnîi, Gh. Buruiană, M. Minciună, I. Gafencu, studentul Valuță, arhimandritul Gurie, D. Bogos și alții (*Gh. Pântea,* Op. cit., pp. 55-56).

Unii vorbitori (M. Kogan, E. Grinfeld, G. Kovarski și alții) au exprimat în cuvîntările lor interesele imperiale ale Rusiei. Ei au cerut pentru ruși si evrei dreptul să-și formeze unitățile lor proprii teritoriale cu independența deplină a culturii și a intereselor lor nationale, egalitatea limbilor ș. a. Reprezentantul Bundului mai cerea "deplina egalitate a limbilor si garanția deplină a autonomiei personale, culturale si naționale" (ANRM, f. 727, inv 2, d. 1, pp. 118-119). Dar majoritatea oratorilor au subliniat necesitatea existenței și rolul activității Sfatului Țării ca organ de luptă pentru interesele naționale ale întregii populații din Basarabia.

Foarte convingătoare a fost cuvîntarea lui Ion Pelivan. El a exprimat amplu tragedia poporului nostru, menționînd: "În 1812 noi am fost rupți din trupul Moldovei și alipiți la împărăția rusească. Întotdeauna s-a întîmplat așa în istoria Moldovei: cînd se luptau între ei cei doi hoți, rusul si turcul, nu suferea vreunul din ei, ci sărmanul nostru neam moldovenesc. Așa și la 1812 lui i s-a rupt o coastă din trup ca să i se dea țarului rusesc". Ion Pelivan preciză deosebirea dintre acești doi hoți: "Turcul ne jefuia, dar nu se băga cu cizmele lui murdare în sufletul nostru strămoșesc" (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 1, p. 119). Rusia, însă, făcea nu numai "zeciuială", ea lua totul de la popor. "Ea se băga cu pîslele sale în sufletul, în inima poporului. Ne-a interzis să ne rugăm în limba noastră lui Dumnezeu. Ea a distrus bisericile, ne impunea cu forța să învățăm în limba rusă, a introdus limba rusă în administrație, judecătorie, ne-a luat legile noastre. Diriguitorii au fost aduși din Rusia. Țărănimea a fost înrobită". Toate aceste plăgi ale țarismului au fost evidențiate la sedinta Sfatului Țării. S-a vorbit

mult despre lupta grea pentru autonomie, limbă, alfabetul latin, tricolor, independență, democrație, cultură și școală națională, dreptul la autodeterminare etc.

Peste cinci zile, cînd guvernul lui A. Kerenski a fost arestat și răsturnat de Lenin și bolșevici, comisarul gubernial V. Cristi îndeplinea de acum dispozițiile Sfatului Țării, iar adjunctul său, Ion Inculeț, era ales președinte al Parlamentului Basarabiei. În felul acesta hotărîrea cu privire la crearea Sfatului Țării a avut un suport sigur juridic. Ea nu a venit în conflict cu puterea oficială a Comisarului gubernial.

Din primele zile ale activității sale Sfatul Țării a adoptat cele mai stringent necesare hotărîri pentru soarta Basarabiei și Transnistriei, devenind pentru toate naționalitățile conlocuitoare o salvare în acele zile grele. Sfatul Țării era singurul organ de stat, care putea adopta hotărîri si lua măsuri radicale pentru Basarabia și Transnistria. Fiind organ suprem al puterii în aceste ținuturi (Guvernul Provizoriu fusese răsturnat, iar puterea sovietică încă nu a fost instaurată), el a încercat, prin intensificarea activității cohortelor sale, să apere populația de anarhia și jaful soldaților ruși, a numit comisarii săi în fiecare județ, a încercat să adune dezertorii pentru a-i expedia în Rusia.

Pe de altă parte, reprezentanții partidului bolșevic, veniti din diferite regiuni ale Rusiei, încercau să-i antreneze pe țăranii moldoveni într-o luptă sîngeroasă, numită "revoluție socialistă". După 25 octombrie (7 noiembrie) 1917 situația din satele Basarabiei se înrăutățea cu fiece zi. Pădurile se tăiau fără milă, gospodăriile proprietarilor se dărîmau. Oștirile ruse din Basarabia și Transnistria ațîțau isteria revoluționară. Țăranii căpătau de la unitățile militare rusești vagabonde grenade, puști, mitraliere. Pentru a opri puhoiul sîngeros trebuiau luate măsuri de rigoare. În acest scop Sfatul Țării a declarat la 2 decembrie 1917 Basarabia Republică Democratică Moldovenească.

În Declarația adoptată cu această ocazie la 2 decembrie 1917 se indicau condițiile grele ale existenței Basarabiei, necesitatea pentru fiecare popor de a-și determina de unul singur soarta, alcătuindu-și "stăpîniri naționale, în hotarele țărilor unde locuiesc". "În puterea terminului acestuia si avînd în vedere așezarea rînduielii obștești și întărirea drepturilor cîștigate prin revoluție, Basarabia,

sprijinindu-se pe trecutul său istoric, - se sublinia în acest document, - se declară de astăzi înainte Republică Democratică Moldovenească, care va intra în alcătuirea republicii federative democratice rusești, ca părtașă cu aceleași drepturi" (*Cuvînt Moldovenesc,* 1917, 8 decembrie). Declarația a exprimat situația reală din acea perioadă, ea determinînd forma organizației statale a Basarabiei - Republică Democratică Moldovenească. Ea prevedea și includerea în componența sa a județelor populate de moldoveni din Transnistria.

În Declarație au fost prevăzute următoarele acțiuni de ordin politic, economic, cultural pentru salvarea populației: convocarea Adunării Populare a Republicii Democratice Moldovenești, împărțirea pămîntului fără plată între țărani, aprovizionarea populației cu produse alimentare și mărfuri de primă necesitate, majorarea salariilor muncitorilor, ziua de muncă de 8 ore, controlul de stat asupra fabricilor și uzinelor, demobilizarea ostașilor, alegerile în instituțiile locale, libertatea cuvîntului, presei, credinței, uniunilor, adunărilor, grevelor, inviolabilitatea personalității, abrogarea pedepsei cu moartea, drepturi egale pentru toți conlocuitorii Republicii Democratice Moldovenești și autonomia național-culturală a acestora, crèarea armatei naționale, pace fără anexe și contribuții etc. (Vezi: *Basarabia și basarabenii,* pp. 225-226). Această Declarație era un document progresist, democratic și corespundea întru totul intereselor populației Republicii Democratice Moldovenești.

Dar nu toate forțele politice au susținut Declarația. Ștern, reprezentantul evreilor, a cerut să fie creată o "Republică Federativă Moldovenească". Deputatul bulgar Mișirkov a declarat, că bulgarii nu doresc să trăiască în "Republica Poporană Moldovenească", ci în "Republica Basarabeană", că "ei nu se vor face moldoveni". Ucrainenii i-au susținut pe bulgari. Deci, Sfatul Țării a pierdut susținerea acestor minorități naționale. Parlamentul a fost nevoit să înfrunte și poziția imperială a sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților, care nu doreau existența Republicii Democratice Moldovenești. Aceste soviete mobilizau forțele armatei ruse pentru instaurarea dominației Rusiei sovietice în Basarabia și Transnistria.

Un rol însemnat în acest sens l-a jucat Guvernul Republicii Democratice Moldovenești - Consiliul Directorilor Generali ai Basarabiei, constituit la 8

decembrie 1917.

Sub aspect de structură, acest Guvern era alcătuit din 8 directorate în frunte cu președintele Consiliului Directorilor Generali. Director General de Interne a fost numit provizoriu V. S. Cristi. În fruntea Directoratului General de Instrucțiune Publică s-a aflat St. N. Ciobanu, în fruntea Directoratului General de Finanțe - T. Gh. Ioncu, a Directoratului General al Căilor Ferate, Poștelor, Telegrafului și Telefonului - N. N. Bosie-Codreanu, a Directoratului General de Război și Marină - T. P. Cojocaru (de la 15 decembrie 1917 - Ch. Pântea), a Directoratului General de Justiție și Culte - M. G. Savenco, a Directoratului General al Industriei, Comerțului și Muncii - V. I. Grinfeld, a Directoratului General pentru Afacerile Externe - I. E. Pelivan. Președinte al Consiliului Directorilor Generali a fost ales P. Erhan, iar secretar - T. Ioncu. Toți membrii Guvernului erau personalități cunoscute în Basarabia, specialiști în aceste probleme. Ei reprezentau cele mai numeroase naționalități conlocuitoare din Basarabia - moldovenii, rușii, ucrainenii, bulgarii și evreii.

Scopul principal al Consiliului Directorilor Generali consta în implantarea ordinii în toate ramurile vieții Basarabiei, lichidarea anarhiei, dezastrului, organizarea administrației Basarabiei, soluționarea problemelor de ordin extern. Fiecare director s-a angajat activ în activitatea pentru binele Basarabiei, pentru rezolvarea problemelor sociale, politice, materiale și spirituale ale populației din ținut.

Astfel, Directorul General de Război și Marină Gherman Pântea a emis primul său ordin către armata Republicii Moldovenești la 15 decembrie 1917, numindu-l pe locotenentul Prahnitkii adjunctul său pentru afacerile din marină, iar pe praporscicii Săcară și Osoianu - adjuncți pentru infanterie. Șef al garnizoanei orașului Chișinău a fost numit ostașul Ilie Cătărău, care s-a ocupat de formarea unităților militare moldovenești. Căpitanul Kaskariov a avut sarcina să formeze la Bender divizionul moldovenesc de artilerie. Grupa de ostași moldoveni veniți din Herson a fost reorganizată în 8 companii militare moldovenești. De asemenea, unitatea nr. 479 din Bălți a fost reorganizată în 8 companii moldovenești. Dirija această reformă căpitanul Popa. A fost înființat și serviciul medical în armata moldovenească.

La Chișinău se concentrau husarii-basarabeni din Bolgrad, Novo-Gheorghievsk. Se reorganizau și creștea numărul cohortelor supuse Sfatului Țării. La 25 decembrie 1917, la Chișinău a avut loc parada Forțelor Armate moldovenești pentru "sfințirea drapelelor". Tot atunci au plecat la Kiev Vlad Cazacliu și Vlad Bogos pentru a urgenta trimiterea voluntarilor ardeleni pe Frontul român (*Bogos D., La răspintie*, p. 98). Directorii de externe și interne I. Pelivan și V. Cristi au plecat la Iași, unde au informat Guvernul român despre faptul că situația în Basarabia devine critică. În județe se distrug depozitele de cereale, calea ferată a fost părăsită de paza rusească, iar la Chișinău a fost decretată starea de asediu. Numai armata română putea salva situația. Chiar în Sfatul Țării se derula o luptă acerbă pentru stabilirea controlului în Basarabia. Guvernului lui P. Erhan i s-a oferit toată libertatea pentru a salva situația.

Instabilitatea creată de descompunerea armatei rusești și de agitațiile bolșevice a determinat hotărîrea guvernului român de a trimite trupe în Basarabia pentru asigurarea pazei depozitelor militare românești aflate pe teritoriul basarabean. Armata română, conform înțelegerii și cu comandamentul Frontului român, cu generalul Șcerbaciov și cu misiunile franceză și engleză de la Iași, a intrat în Basarabia pentru a lua sub apărarea sa căile ferate, depozitele, viața oamenilor pașnici. În această perioadă situația în Basarabia și Transnistria era foarte incertă, războiul civil era pe cale să se declanșeze. Forțele Sfatului Țării, neavînd experiență de luptă politică, s-au dezmembrat. Chiar din primele zile ale activității Parlamentului Republicii Democratice Moldovenești s-au format trei fracțiuni politice: 1. Blocul moldovenesc, care includea toți politicienii moldoveni, ce luptau pentru unirea imediată cu România (D. Ciugureanu, Pan Halippa, Șt. Ciobanu, A. Crihan, T. Ioncu, Gh. Buruiană, V. Țanțu, G. Cazacliu și alții). 2. Fracțiunea țărănească și socialiștii revoluționari moldoveni în frunte cu P. Erhan, I. Inculeț și K. Țiganko, G. Buciușcanu și alții, care ocupau o poziție mai rezervată în problema unirii, erau mai apropiați de Rusia decît de România. 3. Reprezentanții minorităților naționale (ucraineni, polonezi, bulgari, evrei, germani, ruși), care luptau pentru incorporarea Basarabiei în componența Rusiei (*Bogos D., La răspîntie*, p. 95). Poziția ultimilor era departe de interesele naționale ale

românilor din Basarabia și Transnistria. O asemenea situație de dezmembrare a Sfatului Țării turna apă la moară forțelor coloniale ruse, începînd cu bolșevicii și terminînd cu cadeții si administrația Guvernului Provizoriu.

În Basarabia existau și alte forțe politice, economice și militare, care luptau contra Republicii Democratice Moldovenești, Consiliului Directorilor Generali, mișcării de eliberare națională. Baza socială a acestor forțe o alcătuiau coloniștii ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, polonezi, evrei. Din punct de vedere organizatoric aceste forțe se concentrau în jurul Comisariatului gubernial al Guvenului Provizoriu, partidelor cadeților, eserilor, bolșevicilor, menșevicilor, bundiștilor, sovietelor de deputati ai muncitorilor si soldaților, comitetelor militare rusesti de pe Frontul român. Majoritatea acestora promovau o politică antimoldovenească, apărau interesele Rusiei, dar sub lozinci noi. Chiar unele unități militare moldovenești, susținîndu-l pe anarhistul Ilie Cătărău (el a fost un timp comandant al garnizoanei Chișinău), au contribuit la aprofundarea crizei politice din Basarabia la sfîrsitul anului 1917.

Fortele procomuniste, aduse în ținut, se pregăteau insistent pentru a pune mîna pe puterea de stat. Basarabia deveni între timp o insulă în rețeaua revoluției bolșevice. Documentele de arhivă confirmă faptul că majoritatea celor care promovau insurecția bolșevică în ținut erau veniți din afara Basarabiei (I. D. Meliorșin, A. M. Volkov, E. M. Venedictov, V. G. Iudovski, M. N. Troițki, E. V. Arnolidov, N. S. Simonov, I. A. Rojkov, S. G. Rosal, V. V. Volodarski și alții). Treptat se înfăptuia exportul revoluției și a puterii sovietice în Basarabia.

Unii reprezentanți ai bolșevicilor locali (I. Iakir, A. Krusser, M. G. Meerson, K. Zilberman, S. T neev, A. Hristev și alții) erau prorusiști și de asemenea apărau interesele bolșevicilor.

În scopul instaurării puterii sovietice în Basarabia și Transnistria erau folosite unitățile militare bolșevizate ale Frontului român, inclusiv regimentele din rezervă 75, 260, 300, regimentele de cavalerie 5 și 6 "Zaamurskie", batalioanele 5, 8, 9, 11, 17, 24 și 25 de la căile ferate și altele. La 3 decembrie 1917, la Chișinău a sosit de la Petrograd comisarul bolșevic S. Roșal cu un grup de marinari, care aveau ordin din partea lui Lenin să

organizeze revoluția socialistă în România. La propunerea lui Roșal comandantul garnizoanei Chișinău, generalul Volchenau a fost destituit din post și înlocuit cu I. D. Meliosin, soldat bolșevic din una din unitățile militare din Chișinău, originar din Petrograd.

Fiind președinte al sovietului de deputați ai muncitorilor și soldaților din Chișinău, I. D. Meliosin s-a autoproclamat și comandant al garnizoanei Chișinău. A numit comandanți din rîndurile bolșevicilor și în alte garnizoane ale Basarabiei. Totuși, puterea sovietică n-au reușit s-o instaureze, deoarece unitățile militare nu i se supuneau. Puterea militară pe Frontul român se afla în mîinile generalului Șcerbaciov.

Luptînd deschis împotriva intereselor naționale ale moldovenilor, S. Roșal i-a învinuit pe V. Cijevski și D. Bogos, lucrători ai Directoratului Militar, că în mod arbitrar au decretat demobilizarea armatelor rusești. În realitate oștirile Frontului român fusese demobilizate de generalul Șcerbaciov (*Bogos D., La răspîntie,* p. 94).

La 4 decembrie 1917, S. Roșal a plecat la Socola (Iași), unde a preluat conducerea Comitetului militar-revoluționar al Frontului român, a încercat să-l destituie pe Șcerbaciov din postul său, să distrugă "Comitetul comisarilor naționali", care se supunea Radei Centrale a Ucrainei, dar a fost arestat și împușcat.

Celelalte forțe bolșevice așteptau ora "X", se organizau, se întăreau, luptau contra Sfatului Țării, contra altor forțe democratice din Basarabia.

În acest timp complicat de criză situația a fost acutizată si de mișcarea agrară, care s-a declanșat în noiembrie-decembrie 1917. Unii reprezentanți ai comitetelor agrare ale sovietelor țărănești (I. Macovei, I. Brânza, F. Cioban din județul Bender, A. Paladi, G. Galagan din județul Bălți, G. Gobescu, G. Ceban, A. Gordienco, D. Mihalachi din județul Orhei și alții) au purces la naționalizarea pămîntului și împărțirea lui samovolnică țăranilor, fără decizia Guvernului și a Sfatului Țării. (*Istoria RSSM,* v. II, p. 61). Așa-numitul decret leninist cu privire la pămînt nu avea temei juridic pe teritoriul Republicii Democratice Moldovenești, deoarece Sfatul Țării nu se supunea nici lui Lenin, nici Rusiei Sovietice. Aceste măsuri de acaparare a pămîntului erau ilegale, iar promotorii lor urmau să fie trași la răspundere penală. Sfatul Țării a încercat să lichideze aceste devastări, dar

forțele erau inegale. (ANRM, f. 919, inv. 2, d. 2, partea II, p. 336; inv. 1, d. 1, partea III, p. 296; inv. 2, d. 2, partea II, p. 277). Conform datelor lui M. Itchis și I. Țurcanu, numai în octombrie 1917 în Basarabia au avut loc peste 150 de acțiuni țărănești, dintre care 70 la sută s-au redus la acapararea pămîntului (*Itchis M. B., Krestianskoe dvijenie v Moldavii v 1917 godu i pretvorenie v jizni leninskogo decreta o zemle.* Chișinău, 1970, p. 186, *Țurcanu Ion., Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940.* Chișinău, 1991, p. 11).

Activizarea maselor truditoare de la sate a fost provocată de mai mulți factori. În primul rînd, de înrăutățirea gravă a condițiilor de trai cauzată de primul război mondial, de mobilizarea și pieirea pe front a țăranilor. În al doilea rînd, de activitatea propagandistică anarhist-bolșevică, de jafurile soldaților ruși, care comiteau masiv beții, devastări, incendieri (*Țurcanu Ion.,* Op. cit., p. 11). În sfîrșit, de exploatarea țăranilor moldoveni de către clasele dominante ale Rusiei (moșieri, arendași, proprietari, bancheri, cămătari...).

A influențat situația politică din Basarabia și Congresul II al Rumcerodului (10-23 decembrie 1917, Odesa). La lucrările lui din partea Basarabiei au participat 10 bolșevici: Korneev, Rogov, Arnolidov, Sabsovici, Kneagnițki, Kuzmin, Veselov, Polozkov, Butov aleși de conferința bolșevicilor de pe Frontul român, care nu aveau nici un drept să pună la cale soarta poporului nostru. Ei considerau "Basarabia ca parte a Republicii Ruse". Congresul și-a ținut lucrările sub conducerea membrului comitetului bolsevicilor din Petrograd și al CEC din Rusia V. V. Volodarski. Împreună cu N. Simonov și cu marinarii care îl însoțeau, el a pus la cale crearea (23 decembrie 1917), în primul rînd, a așa-numitului "Stat major revoluționar al trupelor general-republicane ale raionului basarabean" în frunte cu E. M. Venedictov, rus de naționalitate, venit ca soldat cu o unitate militară rusă în Basarabia.

În componența acestui "stat major" au fost incluși comandantul regimentului 260 Durasov, membru al Comitetului executiv al sovietului din Chișinău, Levenzon, Rojkov și Gagarin, reprezentanți ai brigăzii 34 infanterie rusească. Din regimentele de rezervă, precum și din alte unități ale Frontului român au fost create unități de șoc. Aceste forțe constituiau o primejdie adevărată pentru

Republica Democratică Moldovenească, pentru organele ei de conducere, pentru Sfatul Țării și Consiliul Directorilor Generali. Scopul lor final era instaurarea puterii sovietice în ținut și menținerea Basarabiei în componența Rusiei.

În al doilea rînd, din inițiativa CEC al sovietelor Frontului român, al Flotei de pe Marea Neagră și regiunea Odesa a fost creată și trimisă în Basarabia așa-numita "Secție de front a Rumcerodului" ("Front-otdel"). În realitate această "secție" reprezenta un grup de ostași legați cu centrul de spionaj al bolșevicilor din Petrograd. Din componența lui făceau parte Perper, Dementiev, Kabak, Șpunt, care au început lupta pe toate căile pentru dezorganizarea și nimicirea forțelor naționale. Modul cum s-au instalat ei în localul Liceului "Dadiani" și atmosfera care o creau ei singuri, - scrie Pântea, - dovedeau cu prisosință că "acești străini sunt dușmani neîmpăcați ai mișcării noastre naționale". (*Pântea Gh., Rolul organizațiilor militare moldovenești*, p. 71) Toate dispozițiile pe care le luau ei constituiau o ignorare crasă și totală a actelor adoptate de organul legislativ suprem al Basarabiei - Sfatul Țării. La 1 ianuarie această secție bolșevică a emis primul său ordin către armata Frontului român și zona acestui front. Se menționa că toate ordinile Radei Centrale, ale generalului Șcerbaciov și ale altor "contrarevoluționari nu se vor executa". Erau transferate la Chișinău toate instituțiile și unitățile Cartierului General din Iași al Frontului român. (*Bolișeviki Moldavii i Rumânskogo fronta v boribe za vlasti Sovetov*, pp. 376-377). Pentru Republica Democratică Moldovenească s-au început vremuri grele - bolșevicii au pornit ofensiva. La 3 ianuarie 1918, un grup din 15 români a fost arestat în drum spe Odesa și prădat de 8000 de ruble și de provizii.

La 6 ianuarie 1918, în gara Chișinău a sosit eșalonul cu ostașii ardeleni, fapt despre care Guvernul lui P. Erhan nu era informat. La orele 4.00 dimineața ardelenii au fost dezarmați și arestați. Astfel, peste 500 de ostași veniți să lupte contra anarhiei au căzut pradă bolșevicilor, au fost duși pe strada centrală, dezbrăcați și răniți. Armata moldovenească, fiind indusă în eroare de propaganda bolșevică, a înțeles că Sfatul Țării, chipurile, "s-a vîndut la români pe bani și norodul va intra sub o nouă robie - a boierilor români". Dar n-a opus practic

nici o rezistență. (*Pântea Gh., Rolul organizațiilor militare moldovenești*, pp. 73, 77). A fost arestat deputatul A. Crihan, a fost temporar reținut deputatul Gherman Pântea. În aceeași zi secția Rumcerodului a adoptat o hotărîre care prevedea: "1. Arestarea Directorilor Generali și fruntașilor moldoveni din Sfatul Țării, a ofițerior comandanți de unități moldovenești și a fruntașilor nobilimii basarabene și trimiterea lor la Odesa, unde vor fi executați; 2. Lichidarea Sfatului Țării și expedierea arhivei la Moscova; 3. Mobilizarea teritoriilor Basarabiei; transportarea tuturor depozitelor de materiale și furaje din Chișinău și din alte orașe la Odesa în termen de 72 ore" (*Basarabia și basarabenii*, p. 234).

În aceste zile de grea cumpănă, ținînd cont de invitatia venită din partea unor membri ai Sfatului Țării și în înțelegere cu generalul Șerbaciov, Guvernul României a trimis armata pentru a apăra liniștea în Basarabia.

La 12 ianuarie Ion Inculeț, reprezentanții comitetelor militare revoluționare moldovenești s-au întîlnit la Galați cu generalul Broșteanu, comandantul diviziei a doua. El a declarat că nu se amestecă în problemele interne ale Republicii Democratice Moldovenești și a venit ca să apere căile ferate și depozitele de aprovizionare. Pentru a preîntîmpina distrugerile și jertfele omenești, generalul Broșteanu a rugat să nu se opună nici o rezistență. Această asigurare a fost făcută, și la 13 ianuarie 1918 armata română a intrat în Chișinău prin bariera Sculeni. Ea a fost întîmpinată de P. Erhan și Gh. Pântea, însoțiți de cîteva escadraone moldovenești.

Prin acest act, Basarabia a fost salvată de anarhia bolșevică. Secția de front a Rumcerodului cu trupele sale a fugit la Odesa. Din acest motiv, la 13 ianuarie 1918, guvernul sovietic a decis ruperea relațiilor diplomatice cu România, expulzarea reprezentanților diplomatici și a tuturor funcționarilor români și confiscarea rezervelor de aur (și alte bunuri) trimise spre păstrare la Moscova.

Luînd în considerație poziția instabilă a lui P. Erhan și I. Inculeț, în aceste zile grele Blocul moldovenesc a cerut demisia lor. În urma unui compromis cu "fracția' țărănească", a fost format Guvernul lui Daniil Ciugureanu în următoarea componență: Director de Justiție - M. Savenco; P. Erhan - Director de Instrucție; V. Cristi - Director de Interne; colonelul Bräescu - Director de

Război; T. Ioncu - Director de Finanțe; N. Codreanu - Director de Comunicații. Locurile vacante au fost completate ulterior.

Un rol negativ în lupta de eliberare națională l-a jucat Congresul II gubernial țărănesc din Basarabia (10-19 ianuarie 1918), la care au fost de față doar 118 delegați din cei 384 aleși și nu putea fi considerat deliberativ. Dar la insistența unor reprezentanți ai fracției țărănești din Sfatul Țării ședințele Congresului au continuat. În prezidiu au fost aleși Rudiev, președinte; Prahnițki, Ciumacenco și Cotoros, vice-președinți; secretar - Panțâru. Discutînd problema armatei române, vorbitorii au formulat proteste violente, insultînd militarii români. V. M. Rudiev a cerut ca "ocupanții să fie alungați în 24 de ore", "necruțîndu-ne viața, ridicîndu-ne ca un singur om întru apărarea libertății noastre, călcate în picioare de români" (*Istoria RSSM*, v. II, p. 85). În această situație intendentul orașului Chișinău, colonelul Movilă, a cerut lui Rudiev, Prahnițki, Ciumacenco explicații și, fiind declarați dușmani ai românismului, au fost împușcați. (ANRM, f. 919, inv. 2, d. 1, p. 23). Congresul II gubernial țărănesc s-a autodizolvat.

Declarația de independență și Unirea

La începutul anului 1918 situația internă și externă a Basarabiei rămînea instabilă. La 2 ianuarie 1918, Ucraina s-a proclamat republică independentă. Legăturile Basarabiei cu Rusia au fost întrerupte. "În astfel de împrejurări și noi sîntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voința norodului, Republică Democrată Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatîrnată, avînd ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor". (*Pântea Gh.*, *Rolul organizațiilor militare...*, p. 82).

La 24 ianuarie 1918 Sfatul Țării a votat în unanimitate Declarația despre independența Republicii Democratice Moldovenești. Astfel, Basarabia s-a despărțit de Rusia, încercînd să-și construiască o viață națională independentă de cea a Imperiului Sovietic proaspăt apărut.

Actul independenței prevedea măsuri pentru consolidarea Republicii Moldovenești: viața poporului independent, susținerea organelor înalte de "ocîrmuire" - Sfatul Țării, lupta pentru pace și înțelegerea prietenească cu toate țările vecine și cu cele îndepărtate, sfîrșitul

războiului, încheierea cît mai grabnică a păcii generale, democratice, drepturi egale pentru reprezentanții tuturor naționalităților conlocuitoare, susținerea libertăților democratice în societate, soluționarea problemei pămîntului, trecerea pămîntului în posesia plugarilor, adoptarea legilor democratice, depășirea sărăciei, întunericului și foamei. Pentru prima dată Basarabia ca stat independent încerca să devină subiect de drept internațional.

Ideea unirii s-a păstrat totdeauna în inimile moldovenilor basarabeni, încă din 1812, cînd a fost introdusă pedeapsa penală pentru trecerea clandestină a frontierei de pe rîul Prut. Idealul unirii a dăinuit mai bine de o sută de ani. În perioada primului război mondial, cînd refugiații români au fost adăpostiți în casele basarabenilor, ideile unirii s-au consolidat și mai mult. Ziarul *Cuvînt Moldovenesc* a deschis liste de subscripție pentru ajutorarea refugiaților, chema "să jertfiți pentru bejenarii români, frați de un sînge cu noi și os din osul neamului nostru". (*Cuvînt Moldovenesc,* 1917, 12 martie, 23 aprilie). În martie 1917 pentru refugiații români satul Zubrești a donat 118 ruble, Mereni - 200, Onițcani - 154, Țibirica - 54, Lăpușna - 50 ruble etc. (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 1, p. 87).

O puternică influență au exercitat-o în Basarabia prizonierii români din Transilvania. Pentru ei se edita, la Kiev, ziarul *România Mare,* iar la Odesa - *Lupta.* La Sevastopol și Herson marinarii vapoarelor românești "România", "Principesa Maria", "Împăratul Traian", "Dacia" se întîlneau cu marinarii din Basarabia. Era evident că proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești, acceptată cu mare bucurie și entuziasm de populația Basarabiei, a fost numai o etapă ce a precedat procesul unirii. Condițiile economice, sociale, politice și mai ales cele externe nu permiteau în această perioadă existența Basarabiei ca stat independent.

În iulie 1917 Rada Centrală a Ucrainei a încercat să-și impună controlul asupra Basarabiei, dar tentativa a fost respinsă.

La începutul tratativelor româno-germane din București, Ucraina a cerut să fie admis și delegatul ei pe motiv că Basarabia este una și indisolubilă cu Ucraina. (*Pântea Gh.,* Op. cit., p. 96). În telegrama ministrului de externe al Ucrainei V. Golubovici, către guvernele

Germaniei, Austro-Ungariei, Turciei, Bulgariei și României se sublinia că Basarabia este o "regiune limitrofă a Republicii Ucrainene" și se cerea în mod arbitrar participarea Ucrainei la soluționarea problemei Basarabiei. (*Basarabia și basarabenii,* pp. 258-259).

Statele europene au refuzat să recunoască independența Republicii Democratice Moldovenești, iar delegația ei n-a fost admisă nici la tratativele de la Brest-Litovsk, nici la tratativele preliminare germano-române de la Bucuresti.

Dacă Ucraina lupta pentru răpirea Basarabiei pe căi diplomatice, Rusia Sovietică încerca să reanexeze Basarabia cu ajutorul forței armate. Ea a organizat o intervenție militară împotriva Republicii Moldovenești. Guvernul lui Lenin a încercat o lovitură de stat în Moldova și România. La 31 decembrie 1917, la Petrograd, a fost arestat ambasadorul României Constantin Diamandi. În loc să-și retragă armata din România, Lenin a trimis telegrame de protest contra dezarmării unităților rusești. La 17 februarie 1918, Lenin a trimis în Basarabia unități de "gardiști roșii" din Moscova, Petrograd și din alte regiuni ale Rusiei, declanșînd războiul contra României. Într-o telegramă guvernamentală se vorbea de frontul ruso-român, de acordarea "unui sprijin urgent detașamentelor revoluționare din Basarabia", se exprima încrederea fermă, că "vitejii eroi ai eliberării Kievului nu vor pregeta să-și îndeplinească datoria revoluționară" (*Lenin V. I., Opere,* v. 36, p. 483).

La 5-9 martie 1918, Rusia, prin Colegiul suprem pentru relațiile ruso-române, a insistat ca trupele române să se retragă din Basarabia pe parcursul a 2 luni. Situația Republicii Democratice Moldovenești s-a agravat și mai mult cînd au devenit realitate "intențiile Puterilor centrale de-a fărîmița Basarabia, împărțind-o Austriei, Ucrainei și Bulgariei". (*Basarabia și basarabenii,* p. 257). Exista primejdia, că Germania va încerca o ofensivă în Ucraina și pe pămîntul Republicii Moldovenești. Drept pretext putea fi invocată apărarea coloniștilor din sudul Basarabiei și din Bucovina. (*Basarabia și basarabenii,* p. 257).

Reprezentanții Republicii Democratice Moldovenești I. Inculeț, D. Ciugureanu au plecat la Iași pentru a lua contact cu Guvernul României în problema unirii sau a participării Basarabiei la conferința de la București cu privire la tratativele de pace cu Germania. Însă, precum

scria Gherman Pântea, prim-ministrul Averescu a declarat că Basarabia nu-şi poate trimite delegatul său la conferinţă deoarece ea nu-i recunoscută ca participant la acest război. Cît priveşte unirea, el considera, că trebuie, pentru moment, amînată. (*Pântea Gh.*, Op. cit., p. 87).

Presa moldovenească (*Cuvînt Moldovenesc, România Nouă, Ardealul, Sfatul Ţării*) a publicat o serie de articole care abordau direct problema unirii. La propagarea acestei idei şi-au dat concursul Pan Halippa, V. Cazacliu, O. Ghibu, arhimandritul Gurie, V. Bogos, C. Stere, El. Alistar, V. Harea, D. Ciugureanu, S. Cujbă, I. Pelivan, G. Mare, I. Mateiu, V. Cristi, V. Herţa, V. Ţanţu, I. Frăţiman, P. Tofan, T. Ionco, Gh. Buruiană şi alţii.

Zemstvele din Bălţi şi Soroca, la 3 şi 13 martie 1918, adoptaseră chiar moţiuni speciale cu privire la unirea cu România. Contra unirii s-au declarat ziarele *Bessarabsckaia jizni, Svobodnaia Bessarabia.* O campanie monstruoasă contra unirii a declanşat presa din Odesa, Kiev, Moscova şi Petrograd.

Agitatorii Rusiei aveau o influenţă suficient de mare în masele de ţărani. Vrânceanu şi Turcuman, luptători pentru unire în judeţul Soroca, au fost condamnaţi la moarte de ţăranii incitaţi contra unirii.

Între timp, la Iaşi s-a schimbat Guvernul României. A. Marghiloman a devenit prim-ministru. Ion Inculeţ, Daniil Ciugureanu şi Pan Halippa au plecat încă o dată la Iaşi. La 24 martie 1918 ei s-au întors la Chişinău împreună cu C. Stere, eroul adepţilor unirii. Ultimele zile, 25-26 martie 1918, se consumă în pregătirile pentru adoptarea actului unirii.

La 27 martie 1918, la orele 16.15, sub preşedenţia lui Ion Inculeţ, s-a deschis şedinţa în plen a Parlamentului Republicii Democratice Moldoveneşti. În prezidiu se aflau P. Halippa, B. Epure, C. Misirkov, I. Buzdugan, I. Inculeţ, iar în sală îşi ocupaseră locurile deputaţii, membrii Guvernului Republicii, primul ministru a României A. Marghiloman, ministrul de război Hârgeu şi alţii. După cuvîntarea lui Ion Inculeţ, tribuna a fost oferită lui A. Marghiloman, care a susţinut ideea unirii, a subliniat că a trecut vremea vorbelor şi a venit vremea faptelor. A chemat deputaţii să lucreze aşa cum cereau interesele românilor din Basarabia, apoi s-a retras din sală împreună cu delegaţia sa pentru ca deputaţii să discute şi să decidă nestingheriţi, cum vor dori.

O mare influență asupra deputaților a avut-o cuvîntarea lui C. Stere, care a subliniat însemnătatea acestui act istoric, a arătat că mersul istoriei a pus pe umerii deputaților o răspundere, pe care nu o pot ignora. (*Basarabia și basarabenii*, pp. 240-242).

Susținînd ideile lui C. Stere, deputatul Ion Buzdugan a citit declarația Blocului Moldovenesc cu privire la unire în care se fundamenta sub aspect politic, economic, social și național necesitatea unirii.

Pe de altă parte, deputatul Țiganco a expus poziția "fracției țărănești", propunînd să se organizeze un referendum cu privire la unire, fiind de părerea că e posibilă "formula unirii popoarelor înfrătite moldovenesc și românesc într-o alianță federativă strînsă".

Deputatul Von Lesch a declarat că populația de origine germană nu l-a împuternicit să decidă această problemă.

Deputatul Misirkov a declarat că fracțiunea bulgaro-găgăuză n-are dreptul să discute această problemă și se va abține de la vot. Deputatul ucrainean A. D. Osmolovski a declarat că nu are împuterniciri pentru a vota această problemă. De aceeași părere a fost și deputatul grec - A. F. Greculov. Deputatul polonez Dudkieviez a susținut în întregime ideea unirii Basarabiei cu România.

După pauză, deputatul Teodosie Bârcă a făcut o declarație în numele unei părți din fracția țărănească care susținea unirea. Deputatul N. Krivorukov a declarat "din numele muncitorilor" că "refuză să ia parte la votare". În cele din urmă, s-a trecut la votarea nominală, deschisă. Rezoluția Blocului Moldovenesc pentru unirea Basarabiei cu România a fost votată de 86 deputați, contra - 3 și 36 s-au abținut, 13 fiind absenți. (*Pântea Gh.*, Op. cit., p. 87).

În "Declarația de Unire a Basarabiei cu România" se sublinia: "În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de Neam, pe baza principiului, ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu Mama sa România".

Totodată "Declarația" a determinat o serie de condiții ale unirii: păstrarea Sfatului Țării, realizarea reformei

agrare, păstrarea autonomiei provinciale, introducerea votului universal, egal, direct si secret, restructurarea armatei pe principiu teritorial, respectarea drepturilor minoritătilor nationale, apărarea drepturilor democratice, amnistierea deținuților politici, libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvîntului, a credinței, adunărilor, garantarea tuturor libertatilor obstesti prin Constitutie etc. Declarația adoptată a fost semnată de Presedintele Sfatului Țării Ion Incúlet si de secretarul Sfatului Țării Ion Buzdugan (Vezi: *Basarabia si basarabenii*, pp. 246-247).*

Astfel, visul secular al românilor basarabeni s-a realizat in cel mai fericit mod. Rămînea, insa, greu de realizat acest vis pentru o alta parte a romanilor - pentru cei din Transnistria, care, in conditiile interventiei militare straine si ale razboiului civil din Rusia ce s-a extins si pe malul stîng al Nistrului, s-au pomenit dominati de bolșeviçi si aproape complet izolati de frații lor din dreapta Nistrului chiar din primăvara anului 1918. Ostasul Toma Jalobă, deputat al Sfatului Tarii, în cadrul sedintei, care a adoptat "Declaratia de Unire a Basarabiei cu România", spunea atunci cu amaraciune: "Si asa, fratilor, din ale dumneavoastră cuvinte am inteles ca v-ați hotarit sa va luati ce vi se cuvine, drepturi si autonomie. Fiii neamului moldovenesc au sarit ca soimii de prin munti sa scape scumpa noastră Basarabie din mîna vrăjmasilor, precum scoate ciobanul oaia din gura lupului, dar eu acum va întreb pe dumneavoastra, fratilor: fratii nostri si neamurile noastre, care sîntem moldoveni dintr-un sînge, cui ne lasati pe noi, moldovenii, cei care sîntem rupti din coasta Basarabiei si traim pe celalalt mal al Nistrului? Noi raminem ca soarecii in gura motanului? Fratilor, nu ne uitati, nu ne lăsati! Iar de ne veti uita, noi vom sapa malul Nistrului si vom indrepta apa pe dincolo de pămîntul nostru, caci mai bine sa-si schimbe rîul mersul, decît să raminem moldovenii despartiti unii de altii!"

Actul istoric al Unirii a fost salutat calduros de regele României Ferdinand I, Consiliul de Miniștri, partidele politice, oamenii de stat din România, de toate fortele progresiste din lume. Intr-o telegramă din Lyon (30 martie 1918) se sublinia ca Franta totdeauna a sustinut lupta de eliberare nationala din Basarabia. Ea a fost prima tara din Europa, care si-a trimis reprezentantii sai militari in Basarabia, ajutînd prin aceasta la realizarea

actului Unirii din 27 martie 1918.

Unirea Basarabiei cu România a fost proclamată al 9 aprilie 1918, prin Legea semnată de regele Ferdinand I, de Președintele Consiliului de Miniștri A. Marghiloman si Ministrul justiției al României D. Dobrescu.

La 27 noiembrie 1918 Sfatul Țării, la una din ultimele sale ședințe, a renunțat la condițiile de unire, stipulate în actul de la 27 martie 1918, fiind încredințat că România va asigura pe viitor tuturor românilor din Basarabia regimul cel mai democratic, condiții favorabile de dezvoltare multilaterală. Prin ratificarea actului Unirii Basarabiei de către Adunarea Deputaților și Senatul României în ședințele din 20 decembrie 1919, actul Unirii s-a desăvîrșit în ceea ce privește forța lui internă.

Basarabia a fost prima dintre teritoriile românești, răpite de statele expansioniste, care s-a unit cu Patria-Mamă. Acest act istoric a servit de model, exemplu pentru toți românii din provinciile românești, aflate sub stăpînirea colonială a Austro-Ungariei. După cum se știe, la 15 (28) noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei a adoptat hotărîrea de unire a acestei vechi provincii istorice cu România. Mai tîrziu, la 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia a decretat Unirea Transilvaniei cu România.

Unirea a fost o operă a momentului istoric, realizată de toată floarea și suflarea neamului românesc. În acele grele clipe ale istoriei noastre a învins spectaculos ideea unității naționale. La realizarea ei au participat fruntașii basarabeni, cohortele moldovenești, ofițerii și ostașii ardeleni, reprezentantii nobililor basarabeni, oamenii politici și de cultură din România, armata română. "Acest act măreț, -scria Ion Văluță, deputat al Sfatului Țării, - a fost o picătură de rouă căzută pe buzele arse de friguri ale României însîngerate..." (*Eugen St. Holban.*, *Figuri basarabene.* Paris, 1990, p. 67).

PARTEA A DOUA

CAPITOLUL I

EVOLUȚIA BASARABIEI ÎN COMPONENȚA STATULUI ROMÂNESC

Unirea Basarabiei cu România în 1918 a condus la consolidarea stabilității vieții politice, democratizarea relațiilor sociale, renașterea graiului românesc în spațiul nostru, curmarea anarhiei și jafurilor. În Basarabia s-a instalat ordinea publică, au încetat conflictele sociale, s-a pus capăt ocupației rusești.

Populația. Administrația Basarabiei

În 1918 s-a unit de bună voie cu România teritoriul Basarabiei cu o suprafață de 44 442 km^2, care a constituit 15,1% din tot teritoriul României. Populația alcătuia în 1918 peste 2 725 000 locuitori, dintre care 75% erau români moldoveni. Din fiecare mie de oameni 721 erau țărani și 279 orășeni. Conform recensămîntului din 1930 în Basarabia locuiau deja 2 863 409 locuitori, sau cu 139 409 oameni mai mult decît în 1918. Densitatea populației era de 64,5 oameni pe km^2, indicator ce situa Basarabia pe locul al treilea în România, după Muntenia și Transilvania. Populația Basarabiei era amplasată în mai multe unități teritorial-administrative: 9 județe, 37 plase, 17 orașe și 1847 sate. În medie fiecare județ avea 318 157 locuitori, plasa - 67 386, orașul - 21 771 și satul - 1382 locuitori, ceea ce era mai mult decît media pe toată România, unde fiecare județ avea 254 266 locuitori, plasa - 44 725, orașul - 21 117 și satul - 949 locuitori (*Enciclopedia României.*, v. I. Buc., 1938, pp.

134-135).

Din noiembrie 1917 şi pînă în noiembrie 1918 conducerea centrală administrativă a Basarabiei se afla în mîinile Sfatului Ţării sub preşedinţia lui Ion Inculeţ, Consiliului Directorilor Generali în frunte cu P. Erhan, şi apoi cu Daniil Ciugureanu. Acest organ de stat democratic a înfăptuit primele reforme, favorabile populaţiei: a introdus limba română ca limbă de activitate a organelor de stat, a numit prefecţii şi subprefecţii. La sate au fost aleşi consilieri de comună. Zemstva a fost desfiinţată, deoarece nu corespundea noilor condiţii de dezvoltare a Basarabiei, a început reforma agrară. A. Marghiloman, în scrisoarea sa din 22 mai 1918 către regele Ferdinand I, constata că activitatea Sfatului Ţării era deja "suspendată". Puterea legislativă a fost preluată de Parlamentul României, deoarece o singură ţară nu poate avea două parlamente. Totodată, luînd în consideraţie rolul Sfatului Ţării, A. Marghiloman nu putea propune lichidarea lui imediată. Din acest motiv, la 23 mai 1918, regele Ferdinand a emis următorul decret: "Art. I. Declar închisă sesiunea extraordinară a Sfatului Ţării. Convocarea Sfatului Ţării pentru o nouă sesiune ulterioară se va face printr-un Decret lăsat de noi. Art. II. Preşedintele Consiliului nostru de Miniştri este însărcinat cu executarea acestui Decret" (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 3, p. 38).

Deci, Sfatul Ţării, ca organ legislativ al Basarabiei, avea posibilitate să îndeplinească lucrările ce-i mai rămîneau de făcut, să-şi determine formulele pentru soluţionarea difinitivă a problemei agrare, să formuleze anchete amănuntite şi preparaţiuni, care puteau fi duse la bun sfîrşit prin Comisiile deja alese.

La 27 noiembrie 1918, s-a convocat ultima şedinţă a Sfatului Ţării, la care s-a adoptat actul de renunţare la condiţiile de unire a Basarabiei cu România. În acest document s-a constatat că în urma formării Statului unitar român "Basarabia renunţă la condiţiile de unire, stipulate în actul de la 27 martie, fiind încredintată că în România tuturor românilor regimul curat democratic le este asigurat pe viitor. Sfatul Ţării în preziua Constituantei române, care se va alege după votul universal, şi rezolvînd chestia agrară după nevoile şi cererile poporului, anulează celelalte conditiuni din actul unirii din 27 martie şi declară unirea neconditionată a Basarabiei cu România-mamă" (*Basarabia şi basarabenii*, p. 264).

Acest act a fost semnat de președintele sesiunii Sfatului Țării Pan Halippa, vicepreședinții T. Bârcă, Gh. Buruiană și secretarul A. Scobioală.

Cu această hotărîre Sfatul Țării și-a încheiat existența, încetîndu-și activitatea sa de organ politic. El n-a fost un organ "antipopular", cum a tot afirmat propaganda bolșevică, ci a luptat contra politicii coloniale, promovate de Rusia în Basarabia. Fiind constituit pe principii democratice și naționale, el a exprimat cele mai sacre idealuri ale poporului român. Principalul, însă, constă în faptul că Sfatul Țării a proclamat în mod absolut legitim ieșirea Basarabiei din jugul secular rusesc. Sute și mii de patrioți, pe parcursul a mai bine de 100 de ani, și-au dat viața pentru eliberarea de oprimarea Rusiei țariste. Sfatul Țării, în acele condiții revoluționare, a apărat Basarabia de la anarhia dezertorilor din armata Rusiei, a consfințit proprietatea și libertatea neamului românesc în acest ținut. El a apărat pacea, democrația, demnitatea națională, progresul social, cultura, limba, istoria, tradițiile acestui neam. "Aceste fapte mari și glorioase vor atrage asupra Sfatului Țării recunoștința generațiunilor următoare", scria A. Marghiloman (ANRM, f. 727, inv. 2, d. 3, pp. 36-37).

După dizolvarea Sfatului Țării, Basarabia, ca parte componentă a României, se supunea organelor centrale de administrație. La 22 ianuarie 1922, regele Ferdinand I a declarat convocarea Corpului electoral din România pentru alegerea Adunării Constituante Naționale. După alegeri, la 26-27 martie 1923, Adunarea Deputaților și Senatul au aprobat Constituția României. Pentru Constituția din 1923 au votat și toți deputații din Basarabia, inclusiv I. Nistor, P. Halippa, I. Inculeț, C. Stere, Gh. Pântea și alții.

Constituția din 1923 consta din opt titluri și 138 articole. În titlul I se sublinia că "Regatul României este un Stat național, unitar și indivizibil". Hotarele statului nu puteau fi "schimbate sau rectificate decît în virtutea unei legi". Articolul 3, de asemenea, arăta că "teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de gintă străină". Fiecare cetățean străin, care dorea să beneficieze de drepturile politice ale țării, era obligat să treacă "naturalizarea cetățenească".

Organele centrale de conducere din România coordonau, în linii mari, întreg procesul politic și administrativ din

Basarabia. Pe primul plan se situa regele României (Ferdinand I - pînă în 1927, iar mai apoi Carol II - pînă în 1940). Toată puterea legislativă, executivă și judiciară în Basarabia era coordonată de suveranul României. O mare influență asupra administrației Basarabiei au avut-o președinții Consiliului de Miniștri al României: Al. Marghiloman, A. Averescu, T. Ionescu, Ioan I. C. Brătianu, Al. Vaida-Voievod, I. Maniu, N. Iorga, Gh. Tătărescu, Ion Antonescu etc. Fiecare dintre ei a purtat grijă Basarabiei, a executat întocmai legile țării pe teritoriul ei, a efectuat controlul și supravegherea persoanelor de stat, administrative, juridice din acest ținut.

Ministerele, de asemenea, au condus și au coordonat viața politică, economică, culturală, juridică și militară din Basarabia. Fiecare dintre aceste organe de stat (ministerele de interne, de finanțe, de justiție, al cultelor și instrucțiunii publice, al afacerilor externe, de război, al lucrărilor publice, al sănătății, al agriculturii și altele) elabora instrucțiuni, indicații pentru toate județele Basarabiei, inspecta, studia starea de lucruri în ramura respectivă. În ansamblu, Basarabia se conducea de legi adoptate pentru întreaga Românie. După 1918, în Basarabia începe democratizarea vieții la toate nivelurile.

La 29 aprilie 1918 a fost adoptată legea cu privire la administrarea Basarabiei, care prevedea unificarea legislativă și administrativă a ținutului în componența României. S-a creat un regim de conducere administrativă comun pentru România și Basarabia.

Din componența Guvernului României făceau parte, ca miniștri de stat, cei mai cunoscuți oameni politici din Basarabia: Ion Pelivan, Vlad Cristi, Pan Halippa, D. Bogos, Gh. Pântea, Anton Crihan, Ion Buzdugan, Cr. Cazacliu, Ion Inculeț, Sergiu Niță și alții. Pan Halippa în 1928-1930 a deținut posturile de ministru al lucrărilor publice, ministru de stat pentru Basarabia. Datorită muncii depuse de Iuliu Maniu, Pan Halippa și alții, numai între anii 1928-1930 au fost construite șapte poduri peste Prut (în zonele Cernăuți, Lipcani, Sculeni, Ungheni, Albiță, Oancea, Reni). S-au construit 300 km de șosea în diferite județe, s-a început construcția digului de la Chițcani, a căii ferate Chișinău-Zloți, a liniei telefonice de-a lungul Nistrului, a cantoanelor pentru grăniceri, cazărmilor pentru armată. În timpul și după seceta din

1928-1929 înfometaților din Basarabia li s-a acordat un ajutor substanțial. Numai în 1928-1930 în Basarabia au fost investite de stat aproape 2 miliarde lei. (*Strădanii și spre mai bine*. Chișinău, 1931, pp. 10-22, 30).

De problemele Basarabiei s-a ocupat și Consiliul de Coroană, care era convocat, de obicei, la Palatul Regal, fiind alcătuit din membrii Consiliului de Miniștri și invitații Regelui, din capii partidelor politice. Consiliul de Coroană se convoca în circumstanțe exepționale la Palat sub președinția regelui. O astfel de ședință, de exemplu, a avut loc la 27 iunie 1940, cînd a fost discutat ultimatumul Guvernului URSS privitor la Basarabia. Consiliul de Coroană a cedat Basarabia cu 20 de voturi "pentru" și 6 "contra". Numele acestor șase merită, precum scria Carol II, să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Coibanu, Ernest Urdăreanu. În acele condiții dramatice Consiliul de Coroană n-a fost în stare să apere Basarabia. Acest pămînt de aur a fost rupt din nou de la trupul țării sub presiunea forței imperiale (Rusia concentrase deja la Nistru 32 divizii) și cedat URSS-ului.

Modul de administrare a Basarabiei n-a fost constant. În acești 22 ani în România au fost înfăptuite cîteva reforme administrative (29 aprilie 1918, 24 iunie 1925, 3 august 1929, 27 martie 1936, 1938), care erau valabile și pentru Basarabia. Mai ales, se schimba componența reprezentanților Guvernului român în Basarabia și structura administrativă. Reprezentanții puterii centrale se numeau "delegat al guvernului în Basarabia", "comisar suprem", "guvernator al Basarabiei", "rezident regal în Basarabia". Printre ei au fost Ion Inculeț, Pan Halippa, generalul Voiteanu etc.

În 1927, comisar suprem al Basarabiei și Bucovinei a fost numit generalul Râșcanu, care era și Ministru de Stat al României pentru Basarabia. La 24 februarie 1927 generalul Râșcanu, arhiepiscopul Basarabiei Gurie, comandantul Corpului 3 Armată, generalul de divizie R. Scărișorianu, episcopul Hotinului Visarion, episcopul Cetății Albe și Ismailului Iustinian, inspectorul-șef școlar T. Neagu, s-au adresat cu o chemare patriotică și creștinească către membrii tuturor autorităților și către toți intelectualii din Basarabia ca pe acest ținut dintre Prut și Nistru, pe acest frumos plai basarabean să

domnească liniștea, armonia, aici să muncească fiecare român ca să se întărească Patria. "Facem apel la fiecare... ca, lăsînd la o parte tot ceea ce ar putea să vă despartă pe teren politic, social sau economic, să vă uniți și să formați un front unic, bine închegat și statornic, pentru luminarea poporului și, mai ales, pentru desăvîrșirea liniștii sale sufletești" (*Îndemnări și norme,* Chișinău, 1927, p. 3).

Aceasta, în linii mari, era politica promovată de Guvernul României în Basarabia. Dar ea nu întotdeauna avea succes. Existau multe greutăți legate de situația generală din România, de presiunea politică a URSS-ului asupra Basarabiei.

Comisarul suprem al Basarabiei coordona activitatea organelor județene și comunale, era capul superior ierarhic al tuturor funcționarilor din Basarabia, controla toată viata politică, avea o influentă foarte mare ca personalitate politică.

Basarabia era împărțită în 9 județe: Hotin, Bălți, Soroca, Orhei, Tighina, Lăpușna (Chișinău), Cetatea Albă, Ismail, Cahul. Fiecare județ era condus de un Consiliu județean, alcătuit din 30 de membri aleși și de drept. În fruntea județului se afla prefectul - reprezentantul Guvernului român în fiecare județ, capul administrației județene. În funcțiile de prefecți ai județelor basarabene au lucrat oameni vestiți: Ion Domuschi, Em. Catelli, Mihai Popa, Eduard Castano, Diomid Popa, Anton Teodorescu, Ion Andreescu, G. Postolache, Ion Văluță și alții.

Regimul electoral

Odată cu unirea Basarabiei cu România în ținut a fost introdus dreptul electoral democratic. Ideea reprezentanței naționale a fost formulată în anul 1866. Sistemul electoral prevedea reprezentanța Basarabiei, ca și a altor regiuni ale României, în Adunarea Constituantă a țării prin cei mai buni și mai devotați membri ai societății.

Alegerile din 1918 s-au înfăptuit în conformitate cu legea electorală din 1917, care stabilise votul universal, egal, direct, obligatoriu, cu scrutin de listă și în baza reprezentării proporționale a minorităților naționale. Se alegea un deputat de la 30 mii de locuitori și un senator de la 70 mii de locuitori. Constituția adoptată în 1923

oferea basarabenilor dreptul la vot universal, egal, direct, obligatoriu și secret. Reprezentanții minorităților naționale se bucurau de aceleași drepturi electorale. După conținut această lege electorală avea un caracter democratic, corespundea cerințelor dreptului internațional. Anume votul universal a înlăturat restricțiile legate de avere, eriditare, capacități.

Acest drept la vot îl aveau numai cetățenii români în vîrstă de 21 de ani și care posedau capacități mintale funcționale. Condamnații, străinii și cei care nu recunoșteau legile constituționale erau lipsiți de dreptul la vot.

Constituția a fost aprobată prin vot de către alegători, inclusiv și de cetățenii Basarabiei. Puterea administrativă de stat, judiciară, militară apartineau în totalitate regelui. În fruntea "provinciei" Basarabia a fost numit reprezentantul regal Grigore Cazacliu, avînd totodată funcția de subsecretar de stat.

Legea electorală din 1938, adoptată conform Constituției lui Carol II, a suspendat votul universal, ceea ce a condus la constrîngerea democrației electorale în Basarabia și în alte regiuni ale României. Fiecare candidat pentru alegerile de deputați putea fi ales de cetățenii români care aveau vîrsta de 30 de ani împliniți și munceau în agricultură, industrie, comerț, practicau manufacturile, munca intelectuală, aveau cetățenia română și domiciliu în România. Votul nu mai era universal.

Alegerile parlamentare

Populația Basarabiei a participat activ la toate scrutinele parlamentare și senatoriale care au avut loc între anii 1918 și 1940. Pentru prima dată în istoria Basarabiei alegeri senatoriale au avut loc la 7 și 8 noiembrie 1919, apoi alegeri de deputați - la 25-27 mai 1920, iar la 30-31 mai 1920 - din nou alegeri în Senat. Masele populare au participat activ la alegerile desfășurate în mod democratic. Candidau, de obicei, oameni înstăriți, care își puteau permite să finanțeze campania electorală.

La alegerile parlamentare participau reprezentanții tuturor naționalităților conlocuitoare. În timpul alegerilor parlamentare din 28 mai 1926 au fost aleși, de exemplu, în Parlamentul României din partea județului Bălți - I. Văluță, I. Ioan, A. Zamfirescu, D. Sava, A. Carasevici,

E. Merto; din partea județului Cetatea Albă - N. Sergiu, C. Asvandorov, P. Nicolescu, D. Nasse, S. I. Gutnic, I. Comănescu, C. Stere; din partea județului Hotin - M. Panu, I. Lungu, Aron Gh. Ghendric, I. Romanciuc, P. Bețianu; din partea judetului Ismail - B. Catargiu, Popa Ioan, V. Zaporojenco, din partea județului Lăpușna (Chișinău) - Th. Neaga, D. Ciugureanu, Vlad Cristi, Gh. Guciujan, Gh. Djonat, A. Dimitrescu, N. Lupu, I. Inculeț; din partea județului Orhei - S. Niță, P. Guciujan, Ch. Buciumescu, V. Radvanescu, I. Nichifor, V. Bârcă; din partea județului Tighina - D. Popciu, V. Chiorașcu, I. M. Leon, N. Stoianoglu, V. Madjearu și alții. În diferite scrutine ale anilor 1918-1940 au fost aleși deputați și senatori în Parlamentul României cei mai vestiți oameni politici ai Basarabiei: C. Stere, N. Alexandri, I. Inculeț, I. Buzdugan, Gh. Pântea, I. Văluță, Gr. Cazacliu, Em. Catelli, Gh. Lașcu, M. Placiov, I. Stoian, N. Dobrovici, Gh. Bociar, I. Chirilovici, Th. Balmez etc. Aceste exemple demonstrează că în Parlamentul României au fost reprezentate toate naționalitățile conlocuitoare. Parlamentul era organul legislativ al statului ales în mod democratic, cu participarea largă a maselor, a forțelor politice din toată țara. Se cerea respectată doar o singură condiție: toate persoanele, grupările politice să lupte pentru unitatea Statului Român. De ce? Pentru că mai existau forțe politice care luptau pentru destrămarea teritorială a României, pentru dezlipirea Basarabiei de la România.

În cadrul acestora, se numărau și comuniștii basarabeni. Desi forta lor de influentă nu era mare, le erau datorate multe discordii în stat. De exemplu, în luna mai 1937, au avut loc alegeri parlamentare, la care au participat toate partidele politice si la care comuniștii au folosit Blocul Muncitoresc-Țărănesc pentru propagandă antiromânească, dar au reușit să inducă în eroare numai 7 mii de alegători și n-au obținut nici un mandat. Majoritatea populației a votat candidații partidelor istorice.

Activitatea politică

Partidele politice, organizațiile obștești, sindicatele din România au exercitat o mare influență asupra vieții politice, economice, culturale a Basarabiei. E vorba de acele partide, organizații, care determinau strategiile

economică, socială, politică ale României.

În primul rînd, trebuie de menționat că în 1918-1919 în Basarabia activau partide politice locale, care făceau primii pași pe arena vieții politice pentru a exercita influență asupra maselor. E vorba de Partidul Național Moldovenesc (P. Halippa, Em. Catelli), apoi de Partidul Țărănesc din Basarabia, în rîndurile căruia au activat și au reprezentat acest partid în Camera Deputaților și Senatul României Ion Codreanu, Mihail Minciună, Petru Sfeclă, Ilie Pârvu, Gr. Cazacliu, Ion Buzdugan, C. Stere, Victor Caisân și alții. Acest tînăr partid al țăranilor basarabeni a izbutit să trimită, prin alegerile din toamna anului 1919, în Parlamentul României 70 de reprezentanți în Camera Deputaților și 30 - în Senat, a participat activ la elaborarea legii agrare pentru Basarabia, a concurat cu liberalii în problema reformei agrare, si în special la elaborarea legii agrare care se pregătea. N. Iorga sublinia că membrii opozitiei (țărăniștii) au luptat din răsputeri ca să lărgească conținutul acestei legi. Proiectul lui A. Averescu era mult inferior legii adoptate ulterior. Legea lui I. Mihalache, susținută de țărăniștii basarabeni, prevedea o apropiere de proprietar și de proprietate, asigura sătenii cu imașuri, izlazuri și păduri comunale. "Țărăniștii, sublinia N. Iorga, au dat dovadă că atunci cînd a fost vorba de o lege a pămîntului bună cum e legea pentru Basarabia, ei au votat-o cu toată inima" (*Monitorul oficial,* 1920, 13 martie). Partidul Țărănesc din Basarabia s-a unit în 1920 cu Partidul Țărănesc din România întregită și a activat ca parte componentă a Partidului Național-Țărănesc.

În al doilea rînd, trebuie menționată activitatea Partidului Național-Liberal, fondat în anii 80 ai secolului al XIX-lea. Din 1909 și pînă 1927, în fruntea acestui partid s-a aflat Ion I. C. Brătianu (1864-1927), om politic de talie europeană, mare patriot, specialist în finanțe, gospodar ambițios. Din 1927, lider al Partidului Național-Liberal a fost ales fratele lui - Ion Constantin (Dinu) Brătianu, care a încercat să dezvolte cele mai bune tradiții ale acestui partid, dar nu a reușit. În 1930 partidul s-a scindat în două grupări politice: "Liberalii bătrîni" conduși de I. Duca, D. Brătianu și "Liberalii tineri" în frunte cu Gh. Tătărescu. Acest partid a luptat pentru recunoașterea Unirii Basarabiei cu România pe plan extern, a condus Guvernul României în anii 1914-

1918, 1918-1919, 1922-1926, 1927-1928 şi în 1934-1937.

Promovînd o politică de conciliere socială, acest partid susţinea evoluţia organizată în cadrul sistemului proprietăţii private, înfăptuită prin ordine, democraţie şi armonie naţională şi socială.

Liderii acestui partid considerau că numai liberalismul deschide calea spre progresul social fără silnicie şi zguduiri revoluţionare. Membrii lui au realizat acţiuni de ordin militar, legislativ pentru stabilirea liniştii în Basarabia, au înăbuşit atentatele politice, inspirate de sovietici, de la Hotin, Tighina şi Tatarbunar, actele de terorism şi incursiunile forţelor de spionaj sovietice. În domeniul economiei a promovat politica de dezvoltare "prin noi înşine" favorabilă pentru ţara întreagă, dar nu şi pentru Basarabia, pentru că lăsa economia acestei provincii să se dezvolte fără investiţii financiare suplimentare, ce puteau veni doar din afara statului. Acest partid, care socotea "lupta de clasă" ca ceva străin spiritului şi structurii statale româneşti, a fost proclamat partid al naţiunii, apărător al statului.

Totodată, Partidul Naţional-Liberal a comis şi greşeli în domeniul politicii externe, în special la soluţionarea unor probleme legate de soarta Basarabiei. Deja în 1918-1919 prin recunoaşterea diplomatică a Rusiei Sovietice s-ar fi obţinut de la aceasta recunoaşterea definitivă a Unirii Basarabiei cu România, însă liberalii n-au profitat de acest moment. După încheierea de către Rusia Sovietică a acordului comercial cu Anglia (1921) si a Tratatului de la Rapallo cu Germania (1922), precum şi după o serie de înţelegeri cu statele vecine, pentru guvernul sovietic nu mai era importanta recunoaşterea lui de către România. În această situaţie, poziţia ruşilor faţă de Basarabia nu s-a schimbat. (*Revista de istorie militară*, 1992, nr. 3, p. 48).

Ion Brătianu, fiind bancher, s-a străduit să promoveze ceva investiţii capitale masive în industria Basarabiei. Liberalii au contribuit relativ putin la consolidarea capacităţii de apărare a României în general, promovau o politică ambiţioasă, arogantă, cu pretenţii mari, dar fără rezultatele necesare. Lupta politică pentru puterea de stat a slăbit Basarabia. Nu întîmplător influenţa acestui partid în Basarabia a fost relativ neînsemnată. Baza lui socială aici era slabă. Hotărîrile guvernelor liberale nu erau favorabile dezvoltării economiei

Basarabiei, aveau un caracter monopolist, centralizat.

Imediat după marea Unire o anumită influență în Basarabia a avut Partidul Țărănesc în frunte cu I. Mihalache. Printre liderii acestui partid se aflau oameni politici cunoscuți în acea vreme: Constantin Stere, V. Madjearu, N. Lupu și alții. În 1918, în Basarabia a fost formată, de către liderii Sfatului Țării, o filială a Partidului Țărănesc. În programul acestui partid se preconizau exproprierea pămîntului moșieresc, împroprietărirea țăranilor, naționalizarea minelor de cărbune, pădurilor, Băncii de Stat, introducerea impozitului progresist, dreptul de vot universal, reforme economice, legislația muncitorească, pace cu toate statele vecine. Baza ideologică, politică a acestui partid era "țărănismul", în conformitate cu care România trebuia să fie condusă de țărănime, ea fiind cea mai numeroasă pătură socială a populației. Această platformă politică s-a bucurat de susținere în Basarabia. Liderii partidului au fost aleși senatori și membri ai Camerei Deputaților din Parlamentul României.

Dar acest partid n-a reușit să-și extindă influența. Baza lui socială s-a redus. În 1926 Partidul Țărănesc s-a unit cu Partidul Național Român.

Partidul Național Român fusese constituit în 1881 și exprima interesele proprietarilor de pămînt, ale funcționarilor, întreprinzătorilor, fabricanților. Lideri ai lui au fost Mihai Popovici, Alecsandru Vaida-Voievod, Iuliu Maniu și alții. În 1919 la alegerile parlamentare a cîștigat cel mai mare număr de voturi și a participat la formarea guvernului de coaliție. Dar n-a existat prea mult timp de sine stătător. În februarie 1923, el fuzionează cu Partidul Conservator-Democratic, în ianuarie 1925 - cu Partidul Național-Democrat, iar 1926 - cu Partidul Țărănesc, formînd Partidul Național-Țărănesc în frunte cu Iuliu Maniu (1873-1953) care a ocupat postul de prim-ministru al României în 1928-1930.

Programul Partidului Național-Țărănesc a fost elaborat în baza principiilor de program comune ale fostelor partide: reforma agrară, exproprierea pămîntului moșieresc, lichidarea latifundiilor moșierești, naționalizarea Băncii de Stat, introducerea impozitului progresist, politica "ușilor deschise", susținerea capitalului străin, restructurarea industriei, ieșirea pe piața mondială cu mărfurile românești, lupta cu criza economică, votul

universal, libertățile democratice, apărarea unității statului, lupta contra mișcărilor subversive și altele. În 1935, cînd s-a redus baza socială a acestui partid, s-a revenit la ideea formării și dezvoltării statului "țărănesc". Președinte al Partidului Național-Țărănesc pentru Basarabia a fost Pan Halippa.

Venind la putere, Partidul Național-Țărănesc a reorganizat poliția, jandarmeria, activitatea cărora a fost pusă în baza legii, a stabilizat puterea de cumpărare a leului, a reorganizat și a întărit armata, aprovizionînd-o cu armament, muniții, îmbrăcăminte. În această perioadă au fost adoptate o serie de legi foarte importante - cu privire la dezvoltarea cooperației, la circulație, la construcția de drumuri, la consolidarea ordinii publice, regimul de conviețuire cu minoritățile, la contractele de muncă, la asigurarea socială, administrativă și altele.

Partidul Național-Țărănesc tocmai deținea puterea atunci cînd România trecea prin criza economică mondială. De aceea a fost nevoit să înfrunte foarte multe dificultăți de ordin politic și economic. Greutățile secetei din 1928-1929 au fost depășite în Basarabia datorită ajutorului dat de Guvernul României. Au fost cumpărate semințele necesare pentru Basarabia, milioane de lei au fost investite în infrastructura socială și în economia Basarabiei.

În 1932, de la Partidul Național-Țărănesc s-a separat grupul politic al lui Gheorghe Iunian (1882-1939), avocat, om politic din România. Acest grup protesta contra penetrației capitalului străin în țară, cerea reducerea dobînzilor bancare, lichidarea șomajului, naționalizarea zăcămintelor subteranului, păstrarea status quo al României în Europa etc. Peste un an, acest grup politic s-a unit cu Partidul Țărănesc-Democrat. Necesitățile învingerii crizei economice din 1929-1933 au impus Guvernul format de Partidul Național-Țărănesc să realizeze o serie de acțiuni nepopulare - a utilizat armata pentru oprirea grevelor minerilor de la Lupeni din 1929 și a petroliștilor din ianuarie-februarie 1933. În perioada apariției primejdiei fascismului Partidul Național-Țărănesc a rămas forța democratică ce a luptat contra acestei dictaturi. La 26 ianuarie 1936, Partidul Național-Țărănesc a organizat la Chișinău un miting antifascist. Nu toate forțele politice din conducerea acestui partid, însă, aveau aceeași orientare antifascistă. Ion Mahalache, de exemplu,

dorea să stabilească o dictatură politică tip Mussolini. În 1937, unul dintre liderii acestui partid, A. Vaida-Voievod, a părăsit rîndurile lui și a creat Frontul Românesc. Cealaltă parte a partidului, după o îndelungată luptă pentru influență, care nu a dat rezultate pozitive, a fost desființată în 1938, conform decretului lui Carol II.

În 1922 a fost creată Liga Democrată a Ordinii și Dreptului din Basarabia. Acest partid promitea să lupte pentru înfăptuirea consecventă a reformei agrare, libertatea sindicatelor, apărarea muncii la fabrici și uzine, dreptului la greve, la învățămîntul general obligatoriu și fără plată, indiferent de apartenența națională, rezolvarea problemei locuințelor, susținerea asociațiilor de construcție etc. La conducerea acestui partid se aflau moșierii Oranov, Carra, Damianovici. Însă această organizație politică n-a avut influență mare în mase. Către 1928 a dispărut ca forță politică din viața Basarabiei.

În Basarabia au existat și organizații, asociații patriotice ale tineretului: "Cercetașii", "Apărătorii Patriei", "Străjerii Regelui", "Voinicii" și altele, care aveau drept scop educarea elevilor și tineretului, organizarea adunărilor, mitingurilor, excursiilor, concertelor, concursurilor, studierea literaturii artistice.

Basarabia s-a pomenit parțial influențată de partidele si organizațiile fasciste și profasciste. În 1922 a fost organizată Asociația Studenților Creștini de către Corneliu Codreanu; în 1923 profesorul Universității din Iași A. Cuza a organizat Liga Național-Creștină de Apărare. Mai tîrziu (1927) grupul lui C. Codreanu s-a separat de Liga lui A. Cuza și s-a constituit într-o organizație fascistă - Legiunea "Arhanghelul Mihail", iar în 1931 această organizație a fost numită "Garda de fier". Baza ideologică a organizațiilor profasciste din România o constituiau ideile religioase, șovinismul agresiv, antisemitismul și rasismul, anticomunismul. Activitatea întru apărarea țării de primejdia comunistă constituia scopul principal al acestor organizații. Programul "Gărzii de fier" prevedea obiective ca împroprietărirea țăranilor, împărțirea "la fiecare suflet a cîte 0,5 ha de pămînt", eliberarea țăranilor de datoriile cămătărești, anularea impozitelor grele, construirea "socialismului legionar", apărarea proprietății private, lichidarea contradicțiilor de clasă, stabilirea echității sociale, determinarea rolului

muncii ca avere principală a omului, apărarea creștinismului, naționalismul militant, promovarea politicii anitisemite și anticomuniste. Conducătorul principal al "Gărzii de fier" a fost Corneliu Zelea-Codreanu (Zelinski), fiul unui polonez catolic și al unei nemțoaice, care trăiau în România, fiind cetățeni români. El a activat în mai multe organizații profasciste - "Asociația Studenților Creștini", "Liga Apărării Național-Creștine", "Legiunea "Arhanghelul Mihail", "Frați de cruce" și, în cele din urmă, "Garda de fier". Împreună cu Ion Moța, Horia Sima, Mihai Schilescu, Corneliu Zelea-Codreanu a influentat aceste organizații, a participat la săvîrșirea mai multor acte de terorism în Basarabia. Legionarii și-au implantat în Basarabia organizațiile lor în scopul luptei contra comunismului, opririi expansiunii URSS împotriva României. Legionarii au venit în Basarabia pentru a reîntoarce acest pămînt "cu fața spre București" (*Pămînt strămoșesc,* 1930, 20 iulie). Dar aceste scopuri erau realizate prin teroare, dictatură, silnicie, război civil, răspîndirea literaturii fasciste (*Memorii, Totul pentru țară, Mișcarea legionară, Pămînt strămoșesc, Chemarea noastră* și altele). La Chișinău se editau două ziare profasciste finanțate de forțele fasciste din Germania.

La Chișinău, Cahul, Bălți, Soroca, Orhei, Șabo, Akkerman, Ismail organizațiile profasciste au făcut mitinguri, excursii, adunări ale membrilor săi, însoțite de marșuri cu făclii pentru a influența psihologia populației. La aceste mitinguri, adunări se propagau idei religioase, dar și cultul forței, al disciplinei de fier, și, totodată, rasismul, ura față de naționalitățile conlocuitoare, față de organizațiile democratice. Esența de bază a fascismului din România avea drept suport anticomunismul, ura față de imperiul sovietic, fapt ce a provocat o reacție inversă a politicii promovate de Uniunea Sovietică și agentura ei în România.

Organizațiile profasciste erau înarmate, militarizate, ordinul comandanților nu se discuta. Membrii lor purtau uniformă specială cu emblemă fascistă de culoare albastră pe fundal galben, cămăși de culoare verde. Cînd participau la anumite acțiuni politice, legionarii erau plătiți din anumite fonduri. Numai în februarie 1933, pentru participarea la stoparea grevei muncitorești, "Garda de fier" a primit 70 mln. lei. "Garda de fier" a organizat multe pogromuri evreiești în Basarabia, acte teroriste

contra organizațiilor muncitorești, oamenilor politici, mișcărilor democratice. Legionarii îi compătimeau sincer pe țăranii săraci basarabeni, încercînd să obțină susținerea lor, au organizat în Basarabia mai multe marșuri de muncă, au participat la edificarea unei biserici. Toate aceste acțiuni de muncă au fost inspectate de generalul Cantacuzino, care venise în Basarabia cu această misiune. În realitate, legionarii visau la acapararea puterii de stat, la stabilirea dictaturii fasciste, distrugerea democrației, stabilirea dominației unei singure grupări social-politice, legate cu Germania fascistă.

"Garda de fier" a susținut mișcarea franchistă în Spania. În 1936 cîteva vase maritime cu petrol din România au fost expediate în Spania. Peste 300 de legionari au luptat în Spania de partea lui Franco, mulți dintre care au murit acolo.

O anumită activitate au desfășurat în sudul Basarabiei național-socialiștii nemți. După 1933 emisarii fasciști deseori veneau în Basarabia, răspîndeau literatură, ziare și alte materiale profasciste. În sudul Basarabiei trăiau aproape 100 mii de nemți, ceea ce constutia o bază socială solidă pentru implantarea ideologiei fasciste.

În martie 1923 în România a fost constituită Liga Național-Țărănească de Apărare sub conducerea profesorului Universității din Iași A. C. Cuza (1857-1947). Baza socială a acestui partid a alcătuit-o tineretul, studenții. În programul lui erau formulate următoarele cerințe: lupta pentru supraviețuire națională, demascarea comunismului, împărțirea pămîntului, pădurilor etc. Reprezentanții acestui partid au activat și în Basarabia, organizînd mitinguri, invitînd anumite delegații ale tineretului de la țară, explicînd problemele naționale (*Cine-i Hitler?, Cine-i Mussolini?, Cum trebuie să lupte legionarii contra Rusiei, Cum e de apărat Basarabia de influența URSS* și altele). Dar influența Ligii în Basarabia a fost minimă. În 1935 Liga lui A. C. Cuza a fuzionat cu Partidul Național-Agrar, condus de Octavian Goga, formînd Partidul Național-Creștin (PNC).

Programul PNC prevedea revizuirea sistemului de impozite, lichidarea trusturilor, oferirea de credite convenabile, învățămînt gratuit pentru copiii țăranilor și meseriașilor. În domeniul politicii externe PNC protesta contra semnării tratatului de prietenie cu URSS.

Pentru a avea mai mulți adepți în Basarabia, în anul

1935, conducerea partidului a convocat congresul anual la Chișinău.

În decembrie 1937 PNC a format guvernul O. Goga - A. Cuza, care nu s-a priceput să adopte hotărîri cît de cît serioase. Situația devenise foarte grea, păturile "de sus" și "de jos" erau nemulțumite, se apropia primejdia fascistă. La 20 februarie 1938 a fost emis Decretul regelui Carol II cu privire la introducerea dictaturii regale, iar la 30 martie 1938 toate partidele politice au fost dizolvate, inclusiv PNC.

Influența fiecărui partid politic în Basarabia era diferită. Astfel, conform datelor publicate de M. Cernenco, la alegerile parlamentare din 1932 partidele politice au obținut următoarele rezultate: Partidul Național-Creștin - 6173 voturi, Partidul Național-Liberal - 58 763, Partidul lui C. Stere - 32 039, "Garda de fier" - 14 303, Uniunea națională evreiască - 18 325, Uniunea națională a lui N. Iorga - 13 620, Partidul Național-Agrar al lui O. Goga - 7506, Partidul Agrar al lui A. Averescu - 5565, Partidul Conservator (fosta Ligă Vlad Țepeș) - 2892, Liga Agrară (a lui Argetoianu) - 310 voturi. După cum se vede, cea mai mare influență au avut-o partidele istorice (țărăniștii, liberalii), unele formațiuni de dreapta.

Lupta politică era deosebit de acută. Existența mai multor partide, organizații politice a influențat puternic viața politică din Basarabia, a condus la aprofundarea crizei economice, la schimbări dese de guvern. În 1918-1940 în România s-au perindat 34 guverne, ceea ce nu oferea posibilitatea soluționării celor mai stringente probleme de ordin economic, cultural, militar.

Și, totuși, cu toate greutățile din acea perioadă de criză, partidele politice din Basarabia contribuiau în cel mai serios mod la construirea în România a societății cu adevărat democratice. Dar aceste eforturi se ciocneau de bariere serioase politice nu numai de orientare de dreapta, ci și de stînga, cum erau, de exemplu, cele comuniste, aparținînd Cominternului.

Organizația comunistă din Basarabia a fost creată de reprezentanții Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia. O parte din comuniștii basarabeni au rămas în Basarabia, după 1918, ca agenți ai PC (b) din Rusia. Majoritatea membrilor lui erau nemoldoveni: B. Asnes, G. Borisov (Starîi), P. Dobrodeev, I. Șapovalov, I. Cerkasov, M. Șabanov, Z. Frolovici, A. Anisimov, C. Revin, I. Turceak,

M. Mihailov, I. Taranenco și alții.

Ba mai mult, în 1918 a fost trimis din Odesa în Basarabia un nou grup de partid: N. Osipov, G. Poniatovski, V. Voronțov, O. Gorbaciov, B. Gumpert, M. Kostovetki și alții. În cadrul lucrărilor Conferinței regionale de partid din Basarabia (Chișinău, 19 februarie 1919) în componența Comitetului regional Basarabia al PC (b) din Rusia au fost votați trimișii comuniștilor din Ucraina: C. Suslov, I. Cerkasov, G. Poniatovski, A. Poplavski, O. Gorbaciov, I. Galițki, V. Voronțov, B. Borisov.

Organizația comunistă basarabeană nu era numeroasă: în 1919 rîndurile ei numărau 800 de membri, în 1931 - 321, în mai 1940 - 375 oameni. Dacă în 1919-1929 în această organizație predominau membrii de naționalitate rusă, apoi către 1940 90 la sută din membrii de partid o alcătuiau reprezentanții populatiei evreiești, care, fiind finanțați de PC (b) din Rusia, promovau o linie politică antiromânească. Programele de activitate ale organizației comuniste din Basarabia înaintau cerințe, care reieșeau din scopul final politic al PC (b) din Rusia: "lupta pentru biruința revoluției mondiale", "biruința proletariatului și răsturnarea "oligarhiei" în România", "eliberarea naționalităților exploatate", organizarea și înfăptuirea "revoluției proletare socialiste", "Unirea Basarabiei cu URSS", "alianța țăranilor cu muncitorii", crearea "frontului unic revoluționar de luptă contra burgheziei române și puterii ei de stat", crearea "guvernului muncitoresc-țărănesc", "lupta pentru Puterea Sovietică", "eliberarea Basarabiei", "lupta pentru reunirea cu RASSM", instaurarea "dictaturii revoluționare a muncitorilor și țăranilor" etc.

Toate aceste sarcini de program aveau un caracter anticonstitutional și antidemocratic. Înaintînd lozinca "eliberării" de sub moșierii și capitaliștii români, "pentru unirea cu RASSM", comuniștii basarabeni încercau dezintegrarea teritorială a Statului Românesc.

Filiala comunistă din Basarabia avea statut de "organizație regională", se supunea programului și hotărîrilor adoptate de congresele, plenarele PC (b) R. Ea nu exprima interesele de ordin național, politic, economic, cultural ale românilor basarabeni. Înarmată cu lozinci demagogice, această organizație lupta împotriva puterii constituționale a Statului Românesc.

Pînă în 1922 organizațiile ilegale comuniste din Basarabia erau conduse de CC al PC (b) R, CC al PC (b) din Ucraina, de secția pentru străinătate a CC al PC (b) U. (Zacordot), creată în mod special pentru a dirija mișcarea subversivă comunistă din Basarabia, Halicia, Ucraina de Vest. Conform hotărîrii Internaționalei Comuniste (1922), organizația comunistă din Basarabia a fost inclusă în componența Partidului Comunist Român (PCR). În statutul PCR se sublinia că regionala din Basarabia avea dreptul să formeze comitetul regional cu 5-7 membri, că CC al PCR va convoca conferințele regionalei, că la conferințele din Basarabia trebuia să participe reprezentantul CC al PCR. Regionala Basarabia avea reprezentantul său în CC al PCR. În afară de Comitetul regional de partid Basarabia avea celule comuniste proprii, comitete județene, comitete orășenești, care se supuneau comitetului regional de partid Basarabia. Pe parcursul anilor această organizație i-a avut în funcție de secretari pe P. Tkacenco, G. Ganev, I. Korotkov și pe alți nemoldoveni. Comuniștii foloseau teroarea, îi persecutau pe membrii partidului, care refuzau să susțină interesele URSS. Ba mai mult, ei au creat, cu ajutorul URSS, o serie de organizații legale prin intermediul cărora se lupta împotriva României: sindicatele unitare, Organizația internațională de ajutorare a deținuților politici (în limba rusă - MOPR), Uniunea țăranilor, Blocul muncitoresc-țărănesc și altele. Între 1918-1940 comuniștii au organizat și au participat la peste 550 greve politice și economice ale muncitorilor, multe acțiuni ale țărănimii, demonstrații și manifestații. Cele mai numeroase au fost manifestațiile antirăzboinice, antifasciste, la care au participat mii de oameni din Basarabia. Dar în aceste condiții de luptă contra fascismului comuniștii au negat necesitatea conlucrării cu alte partide din ținut.

Filiala comunistă din Basarabia a fost antrenată de către PC (b) din toată Uniunea în lupta pentru reanexarea Basarabiei. Cînd, însă, jaful teritorial s-a realizat, în baza pactului Ribbentrop-Molotov (iunie 1940), organizația comunistă din Basarabia n-a fost recunoscută de CC al PC (b) din toată Uniunea. Conducerea sovietică a calificat-o drept organizație de informatori ce nu aveau nimic comun cu URSS.

Partidele de extremă dreapta și stînga din Basarabia, legionarii și comuniștii, aveau multe trăsături comune:

ele promovau o politică antiumană, erau finanțate de state străine și activau ca agenți ai acestor state ("Garda de fier" era finanțată de Germania, "Organizația comunistă" - de URSS). Aceste partide erau forțe de șoc le unor grupări social-politice opuse, aveau o structură organizațională rigidă, (celule, grupe, organizații, secții), se bazau pe disciplina de fier, aveau anumite forme de pedeapsă a membrilor de partid. Membrii acestor partide erau obligați să facă parte dintr-o celulă, jurau să lupte pentru "schimbarea regimului constituțional existent". Aceste partide se dușmăneau între ele, duceau război ideologic, foloseau în acest scop cele mai murdare instrumente - teroarea, ura, forța.

Mișcarea subversivă a forțelor prosovietice

În anii 1918-1940 viața politică din Basarabia n-a fost deloc simplă, uniformă. Acest ținut a trecut prin mari încercări, crize politice și sociale, a cunoscut profunde transformări, mișcări de protest.

Această situație era generată de o serie de cauze, principala dintre care erau consecințele dominației colonialiste a Rusiei țariste, ce a durat mai bine de 100 de ani. În anii 1812-1917, populația Basarabiei era menținută într-o stare socială gravă, era analfabetă, economia, viața socială și politică se aflau sub controlul forțelor reacționare șovine ruse. Primul război mondial a aprofundat și mai mult starea de criză. Armatele Rusiei țariste de pe Frontul român au distrus economia, au instaurat o stare de anarhie, lupta de clasă s-a acutizat, a început confiscarea ilegală a pămîntului.

Populația Basarabiei putea miza pe ajutor și salvare numai din partea Armatei Române. Reintegrarea populației basarabene în spațiul neamului românesc a fost o etapă deloc simplă. S-au ciocnit două mentalități: una nouă, comunistă, distrugătoare de valori seculare, și alta autohtonă, strămoșească, ambele excluzîndu-se reciproc. Prima mentalitate miza pe acțiuni subversive, cea de-a doua tindea să normalizeze viața populației. Eforturile statului pentru normalitate mai aveau de depășit încă o barieră - unii militari și persoane din administrația română comiteau abuzuri de putere, fapt ce s-a răsfrînt negativ asupra populației simple.

Economia de după război a țării trecea prin criză,

investițiile capitale erau insuficiente. Țăranul basarabean și-a exprimat nemulțumirea, în primul rînd, față de rechizițiile de pîine. Unii țărani din satele Seliște, Mășcăuți, Sireți, Mănoilești, Gorești, Băcioi, Zimbreni (județul Lăpușna), Rudi, Vertiujeni (Soroca), Cișmea, Năpădeni, Iablona Nouă, Cîrnița, Razumănești (Bălți) etc. au opus rezistență. Conflictele nu erau de natură pur economică, dar și socială.

Această realitate nu înseamnă, însă, că țăranii basarabeni doreau să revină în componența Imperiului Rus. Era un greu moment social-economic, cu manifestări de opoziție contra unor jandarmi hrăpăreți, funcționari nepricepuți. Ba mai mult, aceste tulburări, greve, conflicte erupeau și pe motiv de mentalitate, explicată prin faptul că Basarabia a fost rusificată intens pe parcursul a mai bine de un secol.

Politica expansionistă a Rusiei contra României, și în general în Balcani, mișcarea subversivă rusească în Basarabia au constituit principalele cauze ale instabilității politice din acest ținut între anii 1918-1940. "Întreaga istorie a Basarabiei între anii 1918-1940 este plină de fapte care confirmă că inițiatorii și inspiratorii luptei împotriva autorităților române, pentru ieșirea Basarabiei din componența României erau, în principal, fie cei originari din mediul jumătății nemoldovenești a populației, fie oameni pregătiți special și strecurați din Rusia în Basarabia" (*M. Bruhis., Rusia, România și Basarabia.* Basarabia, 1991, nr. 5, p. 107).

Mișcarea subversivă din Basarabia avea o bază creată din timp de Rusia țaristă - coloniștii ruși, ucraineni, găgăuzi, bulgari, evrei, elementele rusificate din rîndurile moldovenilor, forțele ce s-au opus unirii Basarabiei cu România și care încercau să lupte contra puterii de stat românești. Rusia folosea aceste forțe în interesele sale. Ea dorea, prin diferite mijloace, să reanexeze Basarabia, numind-o "strămoșesc pămînt rusesc". Schimbarea ierarhilor superiori ai Bisericii, naționalizarea școlii, poștei, administrației de stat erau folosite de agentura Rusiei cu multă iscusință contra administrației românești, contra moldovenilor. Documentele de arhivă dovedesc că Rusia, chiar din 1918, a constituit un sistem subversiv bine pregătit, ramificat, tentaculele căruia au fost îndreptate contra României. Din acest sistem a făcut parte, în primul rînd, organizația comunistă ilegală din Basarabia,

organizată și finanțată de Rușia Sovietică. Pentru a conduce această "mișcare comunistă" CC al PC (b) din Rusia a organizat o serie de birouri basarabene de partid ce activau la Moscova, Kiev, Odesa. Numai în 1918-1920 au existat Biroul basarabean al CC al PC (b) R (Kiev), Biroul organizațional al comuniștilor din Basarabia (Moscova), Biroul basarabean de pe lîngă comitetul regional Odesa al PC (b) U, Biroul comunist basarabean de pe lîngă CC al PC (b) U (Tiraspol).

În iulie 1918 au fost deja trimiși în Basarabia agenții-comuniști N. Osipov, G. Poniatovski, B. Gumpert, A. Poplavski, care aveau misiunea să organizeze conferința de partid și să desfășoare în ținut munca ilegală împotriva autorităților românești (*Enciclopedia Sovietică Moldovenească.*, v. 5, Chișinău, 1975, p. 146). În același an a fost trimis din Moscova la Tighina A. Zalkind pentru a organiza munca subversivă, acesta devenind mai apoi "secretar al comitetului de partid tighinean". În vara anului 1918 a fost trimis în raioanele de est ale Moldovei agentul comunist A. Goncearov, care a creat cîteva grupe ilegale.

De activitatea de propagandă comunistă în Basarabia se ocupau I. F. Smirnov, S. I. Sokolovskaya, I. E. Limenco, E. I. Temiș, V. I. Rainov, M. Ia. Poleanski, N. Kostovețkaia, A. I. Stroev și alții. Ei au organizat grupe clandestine, organizații ilegale comuniste la Akkerman, Tighina, Orhei, Bolgrad, Ismail, Reni și în alte localități unde era concentrată populație rusă, evreiască; colectau informatii despre activitatea armatei române, jandarmeriei, poliției, despre dispozițiile populației, puneau la cale provocații politice, greve, adunări ilegale, aduceau armament pentru a organiza acte teroriste, numite răscoale ale populației contra administrației românești

Însă Lenin, Stalin, Rakovski, Sverdlov, nefiind satisfăcuți de această activitate sporadică, au hotărît să transfere întreg mecanismul comunist subversiv antiromânesc în Basarabia. În acest scop în 1919 la Chișinău a avut loc conferința regională ilegală de partid care a ales "Comitetul regional basarabean al PC (b) din Rusia". Acest organ era dirijat de N. Osipov, B. Borisov (Șut), V. Voronțov, I. Galițki, O. Gorbaciov (Riurik), G. Poniatovski (Galaida), A. Poplavski, K. Raevici (Suslov), I. Cerkasov (Lapin). Către luna aprilie 1919 în Basarabia activau deja 800 de agenți comuniști ai PC (b) R. La 28

martie 1919 CC al PC (b) U și-a trimis agentul său de legătură în Basarabia, una Petrovskaia, care avea misiunea să-l informeze în problema formării detașamentelor de teroriști. Tentative teroriste au fost organizate în curînd la Hotin, Tighina, Tatarbunar, unde și-au pierdut viața sute de oameni nevinovați. Comuniștii ruși au folosit forțele umane basarabene în lupta pentru recotropirea Basarabiei și satisfacerea pretențiilor hrăpărețe ale Imperiului sovietic. Dar suferind înfrîngere, ei au intensificat propaganda comunistă, românofobia pentru a incita muncitorii și țăranii la luptă contra administrației românești. Deși organizațiile comuniste erau neînsemnate sub aspect numeric (în 1939 erau numai 375 comuniști, printre care și 2-3 moldoveni), ele au fost, totuși, folosite activ și eficient de PC (b) din toată Uniunea în scopuri subversive, contra unității Statului Românesc.

Presa, ziariștii din URSS, presa comunistă ilegală din Basarabia și România erau folosite masiv în activitatea subversivă de convertire a populației Basarabiei. Ziarele și revistele sovietice *Pravda, Izvestia, Bolișevic* (Moscova), *Bolișevic* (Odesa), *Golos revoliuții, Krasnaia Bessarabia* și altele au trasat direcțiile și formele de luptă ideologică contra României. Ele scriau despre "dezarmarea" armatelor rusești în 1917 pe Frontul român, "intervenția" română în Basarabia, "protestul" populației contra României, "exploatarea" populației de către "moșierii români".

PC (b) din toată Uniunea, Guvernul sovietic finanțau toate ziarele ilegale din Basarabia, care subminau viața politică din acest ținut. Printre ele: *Bessarabskii bolișevik, Krasnîi jeleznodorojnik, Bolișevicul basarabean, Proletarskaia pravda* (Chișinău), *Serp i molot, Proletarul* (Bălți), *Communist* (Orhei), *Steagul Roșu* (Soroca), *Bolișevik, Naș puti* (Tighina), *Raboce-krestianskaia pravda* (Akkerman), *Krasnîi portovik* (Ismail), *Graiul satului* (Cahul), *Viața muncitoare* (Reni), *Serp i molot* (Chilia) și altele. De asemenea, se editau și unele ziare pentru tineret: *Iunîi communar, Molodoi bolișevik* etc. În perioada anilor 1922-1935 comuniștii foloseau cu iscusință și posibilitățile de editare a ziarelor legale. Astfel de ziare au fost *Vperiod* (1922), *Raboce-Krestianskaia pravda* (1928-1929), *Alarma* (1933- 1934). Conform datelor lui V. S. Klobuțki și C. M. Drahenberg, în 1918-1940 s-au editat în scopuri subversive 38 ziare, 11 reviste, circa

80 broșuri, 500 foi volante și proclamații (*Drahenberg C. 1918-1940: solidaritate proletară*, Chișinău, 1975, pp. 8-9). Multe dintre aceste ziare, reviste, foi volante se editau în Ucraina, RASSM și apoi se transportau clandestin în Basarabia. Toate aceste mijloace de informație desfășurau o activitate intensă de subminare a vieții politice din Basarabia, încercau să schimonosească imaginea situației economice, sociale a populației, propagau ura față de administrația română, chemau la luptă armată contra administrației românești, prezentau politica comuniștilor, situația politică și economică din URSS în culori roze, plăcute, ademenitoare, propagau ideologia comunistă, teoria construirii socialismului și comunismului, cereau separarea Basarabiei de la Statul Românesc.

PC (b) din toată Uniunea, Guvernul URSS au folosit diverse metode de luptă contra Statului Românesc în anii 1918-1940. Toată România fusesă împărțită în zone, sectoare de activitate și influență. O zonă specială o constituia pentru Internaționala III comunistă Basarabia. Pentru activitate subversivă în ținutul nostru s-a înființat un stat major special cu reședința la Harkov, avînd și o subdiviziune la Odesa, unde au activat în 1920 Jacques Sadoul, Christian Rakovski, Al. Bădulescu, M. Bujor. Mai tîrziu problemele activității subversive în România au ținut în exclusivitate de competența comitetului executiv al Internaționalei comuniste ce își avea reședința la Moscova. Internaționala III, prin intermediul "partidelor comuniste frățești", a practicat o propagandă minciunoasă, antiromânească, apărînd interesele imperiale ale URSS. Sub semnul Internaționalei comuniste, sub lozinca "solidarității internaționale" numai în 1924-1925 în Franța, Anglia, Austria, Germania, SUA, Cehoslovacia au fost create așa-numitele asociații de "Prietenie cu Basarabia", iar în alte state - Comitete în apărarea jertfelor terorii albe în Balcani. Unii reprezentanți ai oamenilor de cultură din Europa (Romain Rolland, Henri Barbusse, Paul Vayllant Couturier), fiind legați de Internaționala comunistă, apărau interesele teroriștilor de la Tatarbunar, falsificau politica României promovată în Basarabia.

La această campanie dubioasă au participat și membrii activi ai Internaționalei comuniste: Gh. Dimitrov, Klara Zetkin, Bella Kun, V. Kolarov, Wiliam Foster și alții. În iulie 1925 Gh. Dimitrov scria într-un mod absolut

provocator despre așa-numita "exploatoare" națională a moldovenilor din Basarabia, despre "oligarhia română", lupta de "eliberare națională" a basarabenilor și necesitatea unirii Basarabiei cu RASSM (*Kommunisticeskii Internațional,* 1925, nr. 7, pp. 49-50).

La congresul V al Internaționalei comuniste a fost încuviințată tactica PCR, îndreptată spre despărtirea Basarabiei de România, a fost susținută lozinca autodeterminării Basarabiei, s-a cerut ca PCR să susțină "Unirea regiunilor ucrainene cu Republica Sovietică Muncitorească Țărănească Ucraineană". Deja atunci în fața PCR s-a formulat problema Bucovinei, ceea ce însemna că Internaționala comunistă susținea în totalitate politica expansionistă a URSS.

La 10 aprilie 1925 Internaționala comunistă a creat Uniunea țăranilor revoluționari din Basarabia, scopul cărea era unirea tuturor țăranilor care lupau, chipurile, pentru separarea Basarabiei de la România și reanexarea ei la URSS. Din această organizație au făcut parte A. Nikoliski, P. Petrov, A. Rubinștein, I. Ganev, V. Damian, P. Botnaru și alții, care au instigat populatia sătească din Basarabia la acțiuni de ieșire din componența României.

Ba mai mult, Internationala comunistă a creat în 1925 o comisie, alcătuită din Gh. Dimitrov, Bella Kun, V. Kolarov M. Manuiliski, N. Skripnik, P. Tkacenco, I. Badeev și alții, care a promovat teoria înjositoare, absolut eronată sovieto-rusă cu privire la existența "națiunii moldovenești", "limbii moldovenești", a determinat lozincile pentru activitatea PCR în scopul instigării populației basarabene la actiuni pentru reanexarea Basarabiei la URSS, formarea și proclamarea "Basarabiei sovietice", unirea ei cu RASSM și constituirea "Republicii Sovietice Moldovenești unice".

Deci, Internaționala III folosea Basarabia drept o fereastră deschisă, prin care URSS țintea în inima Europei și, mai ales, în Balcani și Constantinopol. Această formațiune globală exprima interesele expansioniste ale URSS, controla toată mișcarea comunistă subversivă din această regiune a lumii, inclusiv din România, promova politica luptei de clasă, antiumană și dictatorială, ce corespundea sistemului totalitar sovietic.

Una dintre forțele principale, folosite de URSS în lupta subversivă din Basarabia în 1918-1940, a fost serviciul de spionaj sovietic (VCK, OGPU, NKVD),

serviciul de spionaj din armata roșie. Toate aceste organizații se supuneau direct PC (b) din toată Uniunea. Cu ajutorul lor acesta promova politica sa colonială de reanexare a Basarabiei. Numai din 1919 și pînă în 1925 serviciile de spionaj au organizat mai mult de 120 de acte teroriste, treceri clandestine ale Nistrului de către curierii comuniști, spioni, teroriști sovietici. În această perioadă au fost arestați 3002 ilegaliști, dintre care fiecare al treilea a fost învinuit de spionaj, terorism, rebeliune armată, iar ceilalți - de propaganda antiromânească, răspîndire de manifeste.

La 3 februarie 1923 a fost descoperită, în orașul Cetatea Albă, o organizație a sistemului de spionaj militar sovietic (12 ruși), ce colecta informații cu caracter militar (dislocarea unităților militare, cantitatea și calitatea armamentului). La 28 aprilie 1923, în comuna Troița, județul Tighina, a fost descoperită o organizație teroristă ce avea misiunea să dinamiteze căile ferate, și care avea material explozibil, grenade, armament. Au fost arestați 7 ruși. În satul Cubei, în același an, au fost arestați 26 ruși și evrei dotați cu armament, muniții, literatură comunistă, instrucțiuni teroriste ticluite la Odesa, materiale incendiare și altele. În următorul an, 1924, au fost descoperite 8 organizații de spionaj militar și teroriste, inclusiv la Chișinău (39 ruși și evrei), Puhăceni (Tighina, 3 ruși), Țipova, Horodiște (Orhei, 10 ruși și 2 moldoveni), Cetatea Albă (8 ruși și 3 evrei) și altele. În ziua de 17 aprilie 1923 o bandă de teroriști sovietici compusă din 12 indivizi, înarmați cu puști, grenade și mitraliere, au atacat și au jefuit 50 de persoane pe soseaua Hotin-Noua Suliță. În noaptea de 12 august 1924, un grup din 28 indivizi cu puști, grenade și mitraliere au atacat conacul moșiei Korsakov, la 8 km de Vadul-lui-Vodă, omorînd proprietara și încă două persoane. Apoi aceștia au jefuit 7 servitori, au furat obiecte de valoare, bijuterii, cai și trăsuri, trecînd înapoi în URSS. În 1924 au fost atacate posturi de jandarmi, pichete de grăniceri, conacuri, case ale cetățenilor din satele Leuntea, Gamez, Ciuciulea, Cimișeni, Țipala, Vadul-lui-Vodă, Corjova, Dubăsarii-Vechi, Tohatin, Zelma, Pîrlița, Vasile Lupu, Mămăliga și altele.

Dar cea mai importantă acțiune contra Basarabiei a fost intervenția armată de la Tatarbunar, unde a devenit definitiv evidentă politica colonială sovietică promovată

față de Basarabia. Organele de spionaj sovietice, organizațiile ilegale de partid din Basarabia au folosit populația nevinovată în interesele expansioniste ale URSS. Chiar după înăbușirea atentatului politic de la Tatarbunar, URSS a continuat să trimită agenți în Basarabia.

Din 1919 și pînă în 1939 au fost demascați peste 10 mii de agenți, teroriști, spioni sovietici, deplasați în Basarabia și care aveau scopul să creeze o stare generală de intimidare, de reprimare a populației, prielnică propagandei coloniale sovietice, să reducă prestigiul autorităților românești, să creeze premise politice pentru intervenția URSS în România. Administrația Basarabiei a îndurat toate atentatele bolșevicilor ruși, a curmat așa-numitele "răscoale" de la Hotin, Tighina, Tatarbunar. Terorismul, atentatele politice, asasinatele erau îndreptate contra poliției, jandarmeriei, lucrătorilor de la CFR, primarilor, populației civile, pichetelor de grăniceri, santinelelor, forțelor armate. România a pierdut multe vieți omenești apărînd Basarabia. Numai în 1923 teroriștii sovietici, spionii, provocatorii din rîndurile armatei roșii au împușcat 20 de jandarmi la Nistru și în raioanele din apropiere. În aceste condiții, administrația Basarabiei a depus multe eforturi pentru a apăra populația, a preîntîmpina conflictele sociale și pentru a crea premise politice de prosperare a acestui ținut, situat în calea expansiunii sovietice.

Situația economică

Pe parcursul a mai bine de șapte decenii literatura comunistă a furnizat doar date eronate cu privire la evoluția economiei Basarabiei în perioada interbelică. Se accentua intenționat că, chipurile, Basarabia a fost transformată în "colonie", "provincie înapoiată", că România a cauzat o "daună" enormă economiei Basarabiei etc.

Faptele istorice arată, însă, că în anii ce au urmat după Marea Unire din 1918 România a depus eforturi considerabile pentru redresarea vieții economice din Basarabia, pentru refacerea ei internă, integrarea economică a acestui ținut în Statul Românesc. Totodată, se cereau depășite pierderile materiale și umane, marile distrugeri și dezorganizarea întregului aparat de producție și circulație a mărfurilor, acoperite enormele pierderi

cauzate de primul război mondial, de ocuparea teritoriului Basarabiei de către armatele Rusiei.

Realizarea acestui scop era foarte dificilă. Starea economică a Basarabiei în 1918 era gravă. Se redusese volumul producției industriale (nu și la întreprinderile care lucrau pentru front), agricultura fusese devastată de armatele țariste, iar mai apoi - de unitățile teroriste bolșevice. În întreaga Românie, inclusiv în Basarabia, prețurile principalelor produse alimentare înregistrau creșteri, care depășeau de 4-6 ori nivelul lor antebelic. Inflația și cheltuielile majore cauzate de primul război mondial au cauzat creșterea sărăciei, ruinarea a zeci și sute de mii de gospodării, întreprinderi industriale, ateliere meșteșugărești, a altor unități economice. Toți proprietarii ruși și-au retras capitalurile din Basarabia și le-au transferat în băncile din alte țări europene. Războiul, militarizarea Basarabiei au agravat starea socială a întregii populații, au generat o mare criză economică cu profunde implicații politice și sociale.

Una din problemele de cea mai mare importanță pentru Basarabia a fost cea țărănească, adică necesitatea înfăptuirii reformei agrare. Încă în 1917 în satele Basarabiei s-au declanșat mișcări sociale pentru împărțirea pămîntului din marile latifundii, care în scurt timp a luat proporții mari. La sfîrșitul anului 1917 aproape 90 la sută din conacuri erau prădate, iar 2/3 din pămînturile marilor proprietari se aflau în mîinile soldaților dezertori și țăranilor răzvrătiți. Unii proprietari aveau tocmai cîte 10-30 mii ha de pămînt. Pe de altă parte, peste 378 mii de gospodării țărănești, sau 83,9 la sută din toate gospodăriile agricole, stăpîneau numai 697 mii desetine de pămînt. Peste 98 mii de familii, deși își dobîndeau hrana de toate zilele muncind pămîntul, n-aveau deloc pămînt, 90 de mii de familii aveau numai cîte 0,5 desetine, iar 190 mii de gospodării posedau de la 0,5 pînă la 5,5 desetine de pămînt fiecare.

Majoritatea țăranilor care nu aveau pămînt sau aveau puțin pămînt o constituiau moldovenii, interesele cărora pe parcursul anilor stăpînirii rusești erau ignorate. Cei mai mari proprietari funciari din Basarabia erau străinii veniți din Rusia și din alte zone ale Europei. Deci, pentru reforma agrară în Basarabia existau toate condițiile obiective. Și ea trebuia să poarte nu numai un caracter social, dar și național. Era necesar să se restabilească

echitatea istorică, să se împroprietărească populația băștinașă. Și este completamente îndreptățit faptul că una dintre primele acțiuni de ordin economic realizate în Basarabia de Guvernul României a fost reforma agrară.

Reforma agrară din Basarabia s-a realizat prin mai multe decrete și legi, adoptate la nivel de stat. În decembrie 1917 Sfatul Țării a făcut o declarație, în care se preconiza împărțirea pămînturilor către plugari, iar la 27 martie (9 aprilie) 1918 această declarație a fost reconfirmată printr-un nou document. Mai tîrziu, la 26-27 noiembrie 1918, Sfatul Țării a votat legea agrară pentru Basarabia, iar la 14 și 16 decembrie 1918, prin Decretele Regale nr. 3681 și nr. 3731 ea a fost ratificată (*Monitorul Oficial*, 1918, 16/29 decembrie). Această lege prevedea exproprierea integrală a tuturor pămînturilor ce aparțineau Coroanei Rusiei (a udelurilor), statului, Băncii Țărănești și mănăstirilor. Pămînturile zemstvelor, persoanelor fizice, juridice, pămînturile orașelor, persoanelor străine, de asemenea, au fost expropriate. Se sublinia că pămîntul arabil, fînetele, pășunile, care puteau fi cultivate, precum și orice alt teren să fie transformate în pămînturi cultivabile, fiecare țăran avînd a primi în total cîte 6 hectare de pămînt arabil. Subteranul terenurilor expropriate rămînea proprietate a statului. Ministerul Agriculturii și al Domeniilor era însărcinat cu aducerea la îndeplinire a decretului-lege. Dar se mai prevedea ca acest decret să fie supus ratificării de către Corpurile legiuitoare - de către Camera Deputaților și Senat. La 11 martie 1920 Parlamentul României a votat în unanimitate legea reformei agrare pentru Basarabia, modificînd 47 articole din 73 (*Synadino P. V.*, *Însemnătatea reformei agrare în Basarabia.* Chișinău, 1926, p. 22).

Pentru realizarea reformei agrare a fost creat un sistem de dirijare, numit în Basarabia "Casa noastră". Acest sistem era alcătuit din reprezentanții Ministerului Agriculturii și Domeniilor, ai consiliilor județene de expropriere și împroprietărire, ai comisiilor de judecată, iar la sate activau subcomisii de expropriere și comisii de împroprietărire, alcătuite din trei persoane. Director general al "Casei Noastre" a fost Agricola Cardaș, decanul Facultății de Agronomie din Chisinău, specialist bine pregătit în domeniul economiei agriculturii, om cu mare autoritate. Sub conducerea lui Agricola Cardaș în trei

ani (1920-1923) au fost adjudecate de către comisiile județene 4480 de moșii cu suprafața de 1844,5 mii de hectare, sau 80 la sută din pămînturile moșierești. Din această suprafață 1492 mii hectare au fost declarate expropriate și trecute în fondul de repartizare. În urma unei vaste activități de ordin organizatoric, economic, politic și ideologic, promovate în 1920-1923, 325,5 mii de țărani basarabeni au primit în formă de loturi 1043,6 mii hectare de pămînt arabil.

Un alt aspect al reformei agrare a fost colonizarea internă a pămînturilor din Basarabia, adică împroprietărirea țăranilor basarabeni cu pămînturile care au rămas libere. Această formă de împroprietărire n-a căpătat proporții mari. În anii 1920-1923 pentru 2,4 mii de coloniști au fost repartizate numai 13,3 mii hectare de pămînt (*Țurcanu Ion, Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, p. 27). Datele statistice de la acest capitol dovedesc că țăranii ajunși la culmea disperării (circa 55,6 mii de familii) erau gata să-și părăsească localitățile de baștină numai să primească un lot de pămînt și să-și asigure condiții decente de viață.

De fapt, rolul reformei agrare n-a fost apreciat univoc. Unii economiști și istorici afirmau că reforma agrară a cauzat "daune" economiei Basarabiei, că rezultatul ei a fost "negativ", deoarece a egalat "mizeria țăranilor" etc. Alții susțineau că reforma agrară a condiționat propsperarea economică a României. Reforma n-a soluționat, însă, toate problemele asigurării țăranilor cu pămînt. Către anul 1931 în listele din Basarabia mai rămîneau înscriși 367 831 țărani, care urmau a fi împroprietăriți. Totodată, peste 352 mii de hectare au rămas neexpropriate. Din cauza lipsei de pămînt mărimea maximă a lotului a fost coborîtă sub 6 ha, în unele locuri - chiar pînă la 3 hectare. Toate pădurile, bălțile, carierele care puteau fi exploatate de țărani, au fost trecute în proprietatea Statului Român. Prețul pămîntului pentru țăranii din Basarabia era în medie de 750 lei hectarul, ceea ce era o povară grea pentru agricultorii săraci. Și totuși, reforma agrară din Basarabia a contribuit substanțial la asigurarea țărănimii cu hrană, la dezvoltarea comerțului intern, la creșterea volumului producției animaliere și obținerea unei rentabilități considerabile pentru acele timpuri a agriculturii. Reforma agrară nu putea da, și nici n-a dat, sporul de bunăstare, spre care

tindeau țăranii basarabeni, pentru că după 1923 economiei de piață îi erau proprii relații economice, care prevedeau concurența, atrăgeau după sine ruina, devastări, sărăcirea unora și îmbogățirea altora. Criza economică mondială a lovit crunt și în țărănimea Basarabiei - în anii 1929-1933 mulți țărani și-au pierdut pămîntul. Se ruinau, de obicei, acei care aveau mai puțin de 10 ha de pămînt.

Oricum, reforma agrară a contribuit la lichidarea modului de producție feudal, a proprietății mici și a condiționat dezvoltarea relațiilor funciare proprii modului de producție capitalist, economiei de piață.

Succesul agriculturii era determinat și de condițiile climaterice, geografice, economice deosebit de favorabile de la noi. În dependență de acești factori Basarabia era împărțită în trei zone:

1. nordul Basarabiei (județele Hotin, Bălți și Soroca) avea un sol nisipo-argilos, cu puțin cernoziom, condiții climaterice nordice, carpatice, unde se cultivau cerealele, sfecla de zahăr, floarea-soarelui, parțial tutunul și altele;
2. centrul Basarabiei (județele Orhei, Lăpușna, Tighina) cu cernoziom fertil, depuneri atmosferice medii, condiții climaterice variabile. Aici se cultivau fructe, legume, vița-de-vie, cereale, floarea-soarelui;
3. sudul Basarabiei (județele Cetatea Albă, Cahul, Ismail) cu cernoziom parțial, subsol argilo-nisipos, depuneri atmosferice insuficiente, stepă uscată, secetoasă. Aici se cultivau cerealele și vița-de-vie. Populația practica și creșterea vitelor. Porumbul se cultiva aproape în toate zonele și constituia baza alimentației tuturor categoriilor de țărani. Această cultură se folosea și drept hrană pentru animale.

În toate zonele arătura ocupa în medie 70-80 la sută din toate terenurile agricole. Suprafața semănăturilor a crescut de la 2 248 535 ha în 1918 pînă la 2 917 236 ha în 1924, sau cu 9 la sută. În Basarabia se cultivau grîul de toamnă și de primăvară (30,5 la sută din toată suprafața însămînțată în anii 1921-1924), secara (respectiv 5%), orzul (28,1%), ovăzul (8,6%), porumbul (27,8%).

Recolta medie a tuturor culturilor între anii 1918-1940 a fost foarte variată. În medie la 1 ha se recoltau, de exemplu, în 1917 aproape 784 kg de grîu, 912 kg de secară, 878 kg de orz, 1082 kg de ovăz, 948 kg de porumb, iar în 1922, respectiv, 1090 kg de grîu, 1053 kg de secară, 1173 kg de orz, 1208 kg de ovăz, 882 kg

de porumb (*Ciobanu Șt., Basarabia*, p. 362). Pentru acei ani, însă, era o recoltă obișnuită, dar mai mare decît cea din anii 1901-1914.

În Basarabia s-au mărit în acea perioadă terenurile ocupate cu pomi fructiferi și legume. Asemenea specii ca merii, perii, caișii, nucii se cultivau în proporții industriale și comerciale. Către 1940 în Basarabia pomii fructiferi și culturile de legume ocupau peste 81 mii hectare. Recolta globală de fructe constituia circa 174 mii tone. Se cultivau diferite soiuri de mere ("Johnatan", "Domnesc" etc.), pere ("Bere Bosk"), prune ("Tuleu Gras"), vișine ("Jaboule") și altele. În Basarabia se cultivau și soiuri bune de varză, morcovi ("Nanter", "Sante"), roșii, castraveți, ardei dulci și grași, ceapă, sfeclă ("Bordeau"), usturoi, mărar, dovlecei, fasole ("Saksa") etc.

Un loc însemnat în agricultura Basarabiei revenea viticulturii. Se cultivau cele mai bune soiuri de viță-de-vie europene. În primul rînd, erau răspîndite soiurile locale, basarabene: "Rara Neagră", "Galbena", "Derjanca", "Poama Neagră", "Cornița", "Coarna", "Coarna Roșie", "Coarna Albă", "Feteasca Albă", "Grasa de Cotnari", "Ciaul Alb", "Ciaul Roz", "Galana", "Primaia", "Bostănoasa" și altele. Totodată, erau cultivate multe soiuri tehnice europene, dar adaptate la condițiile climaterice ale Basarabiei: "Muscat Alb", "Muscat Roz", "Pinot", "Pinot blanc", "Pinot franc", "Pinot Chardonnet", "Riesling", "Saperavi", "Traminer Roz", "Muscat de Hamburg", "Perla de Chabeau", "Regina Viilor", "Merlot", "Madeleine Alb", "Cardinal", "Malbec" etc.

În total în Basarabia vița-de-vie ocupa 104 462 hectare, inclusiv, în 1924, în județele Hotin - 22 hectare, Soroca - 998, Bălți - 2119, Orhei - 9149, Lăpușna - 24 172, Tighina - 22 902, Cahul - 9483, Cetatea Albă - 28 433, Ismail - 7884 hectare. Suprafața totală a viilor a crescut de la 39,9 mii de ha în 1918 pînă la 110,5 mii de ha în 1939 sau mai bine de trei ori. Și producția totală a viticulturii a crescut de la 84,7 mii tone în 1918 pînă la 325,4 mii tone în 1939 sau de patru ori în comparație cu anul 1918 (*Țurcanu Ion, Relații agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, anexa VII). Recolta la hectar era diferită. Dar pentru acea perioadă țăranii basarabeni produceau o cantitate considerabilă de vin. În 1924, de exemplu, în medie s-au fabricat 24,4 hectolitri de vin la hectar, sau în total - 2 042 209 hectolitri de

vin (*Ciobanu Şt., Basarabia.* Chişinău, 1926, pp. 350-366).

În perioada interbelică ţărănimea din Basarabia practica intens şi creşterea vitelor. Numai numărul vitelor mari cornute a crescut de la 483 255 capete în 1918 pînă la 798 156 capete în 1923. Această creştere era determinată de sporirea necesităţii de forţă de tracţiune în ţinut şi de folosire a cărnii în alimentaţia populaţiei. Vitele mari cornute erau de rasă cenuşie de stepă, adaptată la condiţiile Basarabiei. În majoritatea satelor din Basarabia se creşteau rase locale. Pentru însămînţare se foloseau taurii de rasă locală moldovenească. Se efectua o muncă deosebită în scopul îmbunătăţirii calităţilor soiurilor de animale. Astfel, au fost aduşi în unele judeţe (Hotin, Orhei, Soroca, Bălţi, Cetatea Albă) tauri de rase europene - Tirolezi, Schvitz, Oldenburg, Iaroslav-Negru etc.

Oieritul era una dintre ramurile de bază ale economiei ţărăneşti din Basarabia. Cele mai răspîndite soiuri de oi erau: Ţigaie, Ţuşcă (sau Ţurcană), Merinos, Karakul ş. a. În condiţiile Basarabiei aceste soiuri se creşteau pentru lînă, lapte, carne. Ţăranii basarabeni se ocupau şi de creşterea cailor, folosiţi ca forţă de tracţiune. În Basarabia erau răspîndite cîteva soiuri de cai: calul ţărănesc basarabean sau calul "local" (de culoare cafenie închisă, puternic, iute la pas, se folosea ca forţă de tracţiune şi în cavalerie). În 1936 Ministerul Apărării Naţionale al Marii Britanii a cumpărat un număr mare de cai basarabeni pentru trupele sale din Palestina şi Egipt. Se creştea şi calul "german", puternic, greoi în mişcare, dar rezistent, folosit în gospodăriile coloniştilor germani din sudul Basarabiei şi Bucovina. Se întîlneau soiurile de cai trăpaş-orloff, arabul, calul "traskeni", sau "bulgar".

Un anumit rol în economia ţărănească l-a jucat creşterea porcinelor de rasă Basarabeană (capul şi corpul lung, lăţit, picoare groase), Metisul (din încrucişarea soiului Basarabean cu cel englez Berkshire). Acest soi se îngrăşa bine, furniza carne bună şi slănină consistentă. Mai erau răspîndite soiurile engleze Berkshire, Yorkshire şi soiul unguresc Mangaliţa.

Către 1925 Basarabia dispunea de un şeptel de 4 054 839 animale, inclusiv 353 682 cai, 798 156 vite mari cornute, 2 591 553 oi, 271 448 porci. La 100 ha de pămînt arabil reveneau 8,6 cai, 19,5 vite mari cornute, 63,4 oi, 6,8 porci, iar la 100 de locuitori, respectiv -

13,4 cai, 30,2 vite mari cornute, 97,5 oi si 10,3 porci. (*Ciobanu Șt., Basarabia*, p. 372). În această perioadă Basarabia depășea cu mult nivelul de dezvoltare al creșterii vitelor din celelalte provincii ale României.

În Basarabia din perioada interbelică se dezvolta și industria. Conform documentelor de arhivă și datelor statistice, industria avea un caracter local, corespundea relațiilor economice, condițiilor materiale, tehnice, energetice, sociale proprii acestei regiuni. Se știe că pînă în 1917 industria Basarabiei era supusă completamente intereselor coloniale ale Rusiei țariste. Către 1917 numărul întreprinderilor industriale supuse inspectoratului de fabrică s-a micșorat cu 35 la sută. Au rămas 83 de întreprinderi, dintre care 55 funcționau pentru necesitățile războiului. După 1918 s-a încercat restabilirea industriei Basarabiei conform potențialului ei economic. În 1918-1940 au fost restabilite și construite din nou 3 012 întreprinderi industriale mari și mici, menite să prelucreze materia primă locală.

Basarabia dispunea de posibilități mari pentru dezvoltarea industriei alimentare. Pentru această ramură exista o bază materială foarte bogată. Agricultura în fiecare an asigura din plin industria alimentară cu materie primă. În 1924 funcționau 2 747 întreprinderi mari și mici, inclusiv 65 mori de aburi, 14 mori de apă, 218 mori de vînt, 11 mori de cai, 359 oloinițe și fabrici de ulei, 10 fabrici de spirt, rachiu și bere, 7 fabrici de mezeluri, 3 fabrici de zahăr și altele. Cantitatea producției obținute varia de la an la an. Toate morile în 1924 măcinau 257,8 tone de făină pe zi; fabricile de ulei extrăgeau pe zi 227 decalitri de unt-de-lemn, iar oloinițele - 75 909 kg; fabricile de zahăr fabricau 48 000 kg de zahăr pe zi. În 1924 s-au fabricat zilnic peste 50 800 litri se spirt și 1215 decalitri de rachiu, 7699 decalitri de bere, 1076 kg de bomboane, 4600 kg de paste făinoase, 384 kg mezeluri etc. Valoarea producției anuale fabricate era de 911 550 000 lei (*Ciobanu Șt., Basarabia*, p. 398). După criza economică industria alimentară s-a concentrat în întreprinderi mai mari. Numărul unităților economice s-a micșorat. Astfel, dacă în 1932 în Basarabia funcționau 847 mori, apoi în 1936 au rămas numai 370. Funcționau două fabrici de paste făinoase. În Chișinău funcționau 4 mori.

Basarabia producea 70 la sută din toată cantitatea de

semințe pentru ulei din România. Dar nu toată floarea-soarelui se prelucra în ținut. O parte se exporta în alte regiuni ale României. Către 1936 în Basarabia funcționau numai 44 fabrici de ulei și oloinițe cu o capacitate de prelucrare de peste 33 000 tone de răsărită pe an. În județul Lăpușna funcționau 4 fabrici de ulei, Orhei - 5, Tighina - 1, Cahul - 2, Bălți - 10, Soroca - 16, Hotin - 5, Cetatea Albă - 1. Dacă în 1932 în Basarabia funcționau 21 fabrici de băuturi spirtoase, care fabricau 155 000 hectolitri de băuturi, apoi în 1936 se fabricau doar 15 000 hl, adică numai 10 la sută din cantitatea anului 1932.

A crescut și cantitatea de bere fabricată. În 1936 această ramură industrială dispunea de 9 fabrici cu o capacitate de 175 000 hl pe an.

Industria zahărului se dezvolta mai intens. Funcționau trei fabrici de zahăr: la Zarojani (Hotin), Bălți și Risipeni. Numai pentru reconstrucția și modernizarea fabricilor de zahăr din Zarojani și Bălți au fost investite peste 18 milioane lei, ceea ce denotă că guvernul României a susținut dezvoltarea industriei zahărului din Basarabia. Însă industria zahărului a cunoscut o dezvoltare prin concurență dură.

La sfîrșitul anilor 20, Z. Asmanski a construit fabrica de zahăr din Bălți. Pentru a suporta concurența producătorilor de zahăr din România el producea zahăr și-l realiza la prețuri mai ieftine. Acest lucru era convenabil și fabricantului - avea sfecla pe loc, și cumpărătorilor. Dar nu convenea membrilor sindicatului de producție a zahărului din România. Ei au construit o fabrică de zahăr aproape de Bălți - la Risipeni. (*Bessarabskoe slovo,* 1934, 20 martie), încercînd să facă concurență fabricii lui Z. Asmanski, fapt ce a condus la un conflict dintre muncitorii acestor fabrici, care s-a terminat cu jertfe omenești.

Cele mai mari întreprinderi ale industriei alimentare erau: prima moară automizată a lui T. Kogan, morile lui Simon Vechsler, Iacob Schwarzberg, fabrica de pîine "Brutăria Românească", fabrica de mezeluri "Grabois și Fiii", fabrica de cvas și limonadă "S. Subotin", fabrica de bomboane "Z. O. Levtov", moara "Hercules" - toate din Chișinău. Fabrica de ulei rafinat din Otaci producea 25 la sută din uleiul Basarabiei. Fabrica de bere din Soroca producea cîte 90 000 hl de bere pe an. De asemenea

erau cunoscute fabrica de ulei "E. Esert" din Tatarbunar, fabrica de bomboane "Record" din Cetatea Albă, morile de apă din Pistruieni, Ștefănești, Orhei, morile de aburi din Soroca, Bălți, Lipcani, Otaci ș. a.

A cunoscut o anumită doză de prosperare și industria textilă. Către 1924 funcționau deja 15 fabrici de postav cu o capacitate de 781 m de postav pe zi, 46 fabrici de spălat și scărmănat lînă cu o capacitate de prelucrare de 1858 kg de lînă pe zi, 16 tăbăcării cu o capacitate de lucru de 1732 kg de piei pe zi. Din toate aceste fabrici și ateliere 14 erau considerate fabrici "mari". Trei produceau pînzeturi din bumbac, una producea postav, una - tricotaje. (*Ciobanu Șt., Basarabia,* pp. 395-398). În 1936 în Basarabia funcționau deja 31 întreprinderi textile. Centrele principale ale acestei industrii erau orașele Chișinău și Cetatea Albă. Funcționau 10 fabrici de postavuri, 13 fabrici de țesut lînă cu o capacitate de 295 tone pe an, 3 fabrici de țesut lînă și bumbac cu capacitatea de 102 tone pe an, 4 fabrici de vată cu o capacitate de 500 tone pe an și o fabrică de tricotaje cu o capacitate de producție mai mică.

Cele mai însemnate fabrici de textile, de galanterie, de încălțăminte din Basarabia erau "Rudolf Banach", "A. Erdman" (Tarutino), "A. și O. Jesse" (Teplița), "Esre" (Tatarbunar), "Încălțăminte națională" (Chișinău), fabrica "Romons" din Chișinău, care producea sandale, pantofi, altă încălțăminte. Fabrica "Trinako" (Chișinău) lansa pe piață ciorapi, tricotaje, cămăși, costume etc. Albituri, ciorapi, alte tricotaje se produceau și la fabrica "I. Goreșta" din Chișinău, iar fabrica "G. Lefterescu" confecționa diferite haine din blănuri.

Industria de cherestea și de mobile abia începea să facă primii pași. În 1924 funcționau 16 fabrici și ateliere de cherestea, care aveau un capital de peste 415 000 lei aur, ele fabricînd diferite articole (mobile, butoaie, doage, ferestre, uși, mese, scaune, cărute, lăzi ș. a.) în valoare de 20 600 000 lei, venitul fiind de circa 4 200 000 lei anual.

Începe să se dezvolte și industria ceramicii. În 1923 în Basarabia funcționau 72 întreprinderi de ceramică (49 de țiglă, 13 de cărămidă, 10 de olane, ce produceau zilnic 39 507 bucăți de țiglă, 16 740 cărămizi și 2190 olane). Această cantitate era suficientă doar pentru a satisface cerințele interne ale Basarabiei, însă fără

posibilitatea exportării acestora peste hotare. În Basarabia se dezvolta producția de ceramică manuală și industrială. Zeci de ateliere de ceramică produceau ulcioare, oale, tacîmuri pentru casă, obiecte decorative, instrumente muzicale, jucării. Meșterii olari încărcau marfa în care cu boi și o duceau prin sate, unde o realizau la prețuri de înțelegere cu țăranii cumpărători. De obicei, făceau diferite schimburi: un ulcior îl schimbau pe două ulcioare de grîu, sau de porumb, sau de orz etc.

Industria constructoare de mașini s-a dezvoltat mai puțin, deoarece Basarabia n-avea zăcăminte minerale proprii. Nu exista nici o posibilitate de dezvoltare a metalurgiei. În domeniul prelucrării metalelor funcționau, în 1924, circa 20 unități economice, inclusiv o fabrică de cuie și sîrmă, o lăcătușerie cu 25 munictori, 15 ateliere mecanice și turnătorii. Capitalul investit în această ramură industrială constituia 6 228 720 lei aur. La aceste întreprinderi lucrau peste 500 de munictori. În general, aceste fabrici și ateliere erau mici, produceau mărfuri într-o cantitate neînsemnată. Astfel, 6 stații electrice produceau în 1924 numai 1293 kW/h pe zi (*Ciobanu St., Basarabia*, pp. 395-396).

Industria a suportat greu criza economică. În 1936 funcționau numai 16 întreprinderi cu o valoare a producției de 13 mln. lei pe an. Ele erau concentrate, în fond, în centrele județene Chișinău și Cetatea Albă. Industria Basarabiei făcea primii pași în construcția mașinilor agricole. Se contruiau semănători cu discuri (18 rînduri), secerători (lobogreika), semănători de porumb cu două rînduri, zdrobitori de struguri, teascuri de vin, batoze de porumb, vînturători, pluguri cu 1, 2, 3 brazde, pietre de moară, trăsuri. Cele mai multe mașini agricole se construiau la uzinele "Layher", "I. Meske", "Em. Heer", "Ia. Staib", "A. Liitze" (din județul Cetatea Albă). În 1933 la Cetatea Albă a avut loc expoziția mărfurilor industriale, la care întreprinderile industriale din județul Cetatea Albă au primit 15 medalii de aur, 13 - de argint, 3 - de bronz și 15 - de încurajare. În același an la expoziția industrială din Chișinău s-a atestat un anumit progres în construcția de mașini agricole. Fabrica de mașini agricole "Iacob Staib" din Sărata (Cetatea Albă) a fost premiată cu marea medalie de aur a expoziției din Chișinău. Selectorul "Victoria" (Sărata, Cetatea Albă) construit de inginerul C. Riib, a obținut în 1933 "Marele

premiu" al expoziției din Chișinău.

Industria minieră nu era dezvoltată, deoarece nu existau zăcămintele minerale necesare. Totuși, cercetările geologice, întreprinse în Basarabia, au recomandat să se extragă materialele de construcție existente aici: piatra, argila, lutul, ghipsul ș. a., care au constituit baza dezvoltării industriei materialelor de construcție. Către 1925 în Basarabia funcționau deja 234 cariere de piatră cioplită (Pruncul, Cricova, Mileștii Mici, Cosăuți etc.), piatră brută, pietriș, lut, nisip, argilă, nămol, ghips etc., dintre care 154 erau cariere de stat și 80 carieire particulare, private. Numai din 1922 pînă în 1925 din aceste cariere s-au extras 83 037 m^3 de produse miniere (*Ciobanu Șt., Basarabia*, pp. 403-405). Din exploatarea bunurilor subsolului statul a obținut în 1919-1925 1 256 432 lei venit. Au fost efectuate unele încercări de a exploata zăcămintele de cărbune din nordul Basarabiei. La începutul anilor douăzeci s-a organizat un consorțium romănesc, la care au participat Banca Sindicatului Agricol Ialomița, Banca Cerealiștilor și Banca Comercială Română din București, sub genericul "Industria Basarabiei", cu un capital de 10 mln. lei. Însă această încercare nu s-a soldat cu succes. Stratul zăcămintelor de cărbune era prea subțire, iar cărbunele dobîndit conținea prea mult pămînt și nu putea fi folosit în industrie.

Conform datelor statistice din 1924, în Basarabia funcționau peste 30 varnițe și cîteva întreprinderi de dobîndire a sării, care produceau peste 64 tone de var și 3,2 tone de sare pe zi. Sarea se dobîndea în sudul Basarabiei, în județul Ismail, iar varul se ardea în județele Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Cetatea Albă.

Întreprinzătorii și muncitorii industriali din Basarabia erau de diferite naționalități. Astfel, în anul 1940 în industrie erau ocupați 1003 români, 321 ruși, 28 polonezi, 98 nemți, 453 bulgari, 55 turci, 493 evrei etc. Funcționau 2479 întreprinderi, inclusiv 2119 în sate și 280 în orașe. Moldovenii aveau la sate 967 întreprinderi și 36 la orașe, iar evreii - 291 în orașe și 202 în sate.

Transportul Basarabiei avea menirea să satisfacă cerințele economice, sociale ale populației, interesele industriei, comerțului, agriculturii. Funcționau diferite tipuri de transporturi: calea ferată, transportul fluvial și maritim, transportul cu tracțiune animală. Basarabia poseda în 1918 o rețea de căi ferate cu lungimea de 1215

km, construite încă de Rusia ţaristă. Era mult sau puţin? Dacă luăm în consideraţie faptul că Basarabia avea o suprafaţă de peste 44 mii km² şi o populaţie de peste 2600 mii locuitori, atunci această reţea de cale ferată era insuficientă. Rusia ţaristă construise aceste linii nu pentru economia internă a Basarabiei, ci pentru a exporta în Imperiul Rus resursele economice din Basarabia, precum şi în scopuri militare, expansioniste. În 1917-1918 forţele coloniale ale Rusiei ţariste au evacuat întreg parcul de locomotive, vagoane, alte elemente ale bazei materiale a căilor ferate din Basarabia, iar ceea ce n-au reuşit să evacueze, au distrus. Iată de ce de la bun început administraţia României a ţinut să reconstruiască căile ferate din Basarabia, introducînd sistemul CFR. Toate liniile au fost reparate, consolidate, s-au reconstruit podurile. Pe toată calea ferată basarabeană funcţionau 94 gări. Legătura între staţiuni a fost restabilită, realizîndu-se prin 3060 km de fire telegrafice. Zilnic circulau 2 trenuri accelerate Chişinău-Bucureşti, 4 - personale, 8 - mixte şi 22 - marfare. Capacitatea de transport era de circa 100 mii de vagoane pe an. Liniile CFR erau: Noua-Suliţă - Volcineţ, Vasile Lupu - Ocniţa, Bălţi - Mateuţi, Vasile Lupu - Tighina, Tighina - Basarabeasca - Reni, Basarabeasca - Cetatea Albă - Bugaz, Basarabeasca - Iargara - Prut etc. În principiu, transportul feroviar a realizat un pas înainte sub aspectul organizării muncii, perfecţionării nivelului tehnic. Dar, totuşi, încă nu puteau fi deservite raţional toate unităţile economice, pentru că 5 din 9 judeţe ale Basarabiei nu aveau legătură de cale ferată (Soroca, Hotin, Orhei, Cahul, Ismail). Administraţia CFR a planificat construirea unor linii noi, inclusiv Chişinău-Zloţi (Revaca - Sahaidac), care urma să îndepărteze calea ferată de Tighina, deoarece linia Chişinău - Tighina - Galaţi era vulnerabilă sub aspect militar, strategic. Se mai proiecta construirea căii ferate Bălţi - Orhei - Chişinău. În 1936-1937 se studia deja propunerea de a construi liniile CFR Huşi - Bucovăţ cu continuarea spre Orhei - Floreşti - Soroca, Ocniţa - Soroca, Hotin - Dorohoi - Mămăliga spre Polonia, Arciz - Ismail spre Turcia, Cahul - Galaţi. Toate aceste planuri n-au fost realizate din cauza reanexării Basarabiei la URSS.

Pînă în 1918 Basarabia dispunea numai de 150 km de şosea pietruită şi 363 km de şosea din prundiş împietrit.

Dar viața economică, comerțul avea nevoie de drumuri capitale, șosele îngrijite. Între anii 1918-1937 s-a făcut mult pentru îmbunătățirea funcționării șoselelor și drumurilor județene și comunale. În această perioadă au fost construite și îngrijite 600 km de șosea națională și circa 200 km șosele județene. Era ceva firesc cînd organele respective de stat organizau țărănimea la muncile de construcție și reparație a șoselelor și drumurilor. Fiecare comună din Basarabia avea grijă de reparația podurilor, drumurilor, șoselelor, îmbunătățirea mijloacelor de transport. Era nevoie însă de drumuri moderne, șosele capitale. De aceea se prevedea construcția a încă 350 km de șosele, inclusiv: Cetatea Albă - Volintiri - Căușeni - Chișinău - Tighina (existau deja 23 km); Călărași - Bănești; Bucovăț - Nisporeni; Brănești - Rîșcani - Cubolta; Soroca - Chetroasa pînă la CFR; Hotin - Dăncăuți - Mămăliga etc. (*Basarabia economică*, 1937, nr. 7, p. 14). S-a făcut mult pentru construcția și reparația șoselelor și drumurilor pe liniile Hotin - Mămăliga - Dărăbani (24 km), Lipcani - Briceni - Secureni - Otaci (88 km); Rîșcani - Ștefănești (35 km); Bălți - Otaci (85 km); Orhei - Prepelița - Bălți (46 km); Tighina - Căușeni - Cetatea Albă (115 km); Țiganca - Comrat - Saranca (140 km); Bolgrad - Cahul (60 km), Tatarbunar - Jebrieni - Vîlcov (50 km); Enichioi - Chilia (35 km) și altele. Dar nu toate aceste șosele au fost terminate. Era nevoie de o conlucrare corespunzătoare a statului cu toate firmele, oamenii de afaceri, industriașii și fabricanții basarabeni și străini, erau necesare noi investiții capitale.

Industria Basarabiei avea nevoie de credite. Fără o susținere financiară substanțială era imposibilă dezvoltarea rapidă a unor ramuri de prestigiu ale industriei. După 1918 s-au luat măsuri orientate spre creditarea și finanțarea întreprinderilor industriale, construcția și exploatarea unor noi fabrici și uzine. Un rol însemnat în creditarea industriei Basarabiei l-a jucat Societatea Națională de credit industrial, creată în 1923. Avînd un capital de cîteva sute de milioane lei, această societate a început să crediteze industria mare, alocînd finanțe efectiv. Din 1925 această societate a început să finanțeze și să ajute micile întreprinderi prin sucursalele de credit local cu dobînda limitată - pînă la 10 la sută anual. Prima bancă ce și-a adus capitalurile sale în Basarabia a fost Banca Națională a României. Ea a înființat sucursalele

sale la Chişinău, Ismail, Catatea Albă, Bălţi, Soroca şi în alte centre. Sucursala Băncii Naţionale a României de la Chişinău a oferit în anii 1920-1925 credite de scont în sumă de peste 391 600 000 lei. În 1925 a oferit un credit extraordinar suplimentar de 200 mln. lei pentru aprovizionarea sătenilor cu cereale alimentare şi seminţe. Banca Românească a deschis în decembrie 1918 sucursalele sale la Tighina, Cetatea Albă, Soroca şi Chisinău. În 1925 această bancă avea în Basarabia peste 230 mln. lei, finanţe destinate întreprinderilor comerciale - 50%, industriale - 25% şi celor agricole - 25%. O anumită influenţă asupra economiei Basarabiei au avut-o de asemenea Banca "Moldova", Banca "Unirea României", Banca "Dacia", Banca Iaşilor (toate din Iaşi), Banca Comercială Română, Banca Viticolă a României, Banca Comercială Italiană şi Română (toate din Bucureşti), Banca "Moldova de Jos" din Bîrlad etc. Cea mai mare bancă locală a fost Banca Basarabiei, creată în iunie 1920 cu concursul Băncii Generale a Ţării Româneşti. Ea avea un capital de 50 mln. lei, iar capitalul de rezervă constituia 9 mln. 300 mii lei. Banca Basarabiei avea sucursale la Cernăuţi, Galaţi, Bucureşti, Bălţi, Cahul, Cetatea Albă, Chilia Nouă, Hotin, Ismail, Orhei, Reni, Soroca, Tarutino, Tighina, precum şi o serie de agenţi la Bolgrad, Briceni, Cîmpulung, Hînceşti, Leova, Lipcani, Rădăuţi, Sărata, Secureni ş. a.

Au funcţionat şi cîteva bănci locale: Banca Clerului Ortodox (2 mln. lei), Banca Judeţeană Chişinău (5,4 mln.), Banca Centrală din Basarabia (5 mln.), Banca Sfatului Negustoresc (2,5 mln.), Banca de Comerţ şi Industrie a Basarabiei (3 mln.), Banca Soroca (1 mln.), Banca Cahul (2 mln.), Banca Dunării de Jos (3 mln.), Banca de Agricultură, Industrie şi Comerţ din Cetatea Albă (1 mln.), Banca Agricolă din Bălţi (500 mii de lei) etc. Numai în 1925 băncile locale şi centrale au creditat peste 297 mln. lei. În total pentru finanţarea şi creditarea economiei Basarabiei au fost alocaţi către 1925 peste 1 689 500 000 lei (*Ciobanu St., Basarabia*, p. 495).

Cu toate acestea, creditarea industriei era cea mai dificlă problemă a economiei Basarabiei. Băncile româneşti, inclusiv cele basarabene, au încercat să finanţeze procesul economic din Basarabia, prezentînd la început doar un anumit credit, conform posibilităţilor lor. Băncile erau prudente. Operaţiile de creditare se făceau cu mare

precauție. Investițiile capitale se făceau în acele ramuri în care circulația capitalului era mai rapidă și nu prezenta cine știe ce riscuri. Din cauza șantajului politic al Rusiei Sovietice, această regiune era considerată o zonă a riscului economic. Iată de ce, Basarabia avînd nevoie de credite masive, rar cine dorea să facă investiții capitale în industria ei.

Comerțul Basarabiei, de asemenea, era destinat să contribuie la integrarea economiei Basarabiei în economia României. Basarabia exporta în fond produse agricole (cereale, vin, fructe, vite etc.) în Germania, Cehoslovacia, Palestina, Egipt, Polonia, Austria și în alte țări. Numai în anii 1934-1936 din județul Tighina au fost exportate peste 15 mii tone de fructe și legume (mere, pere, nuci, prune, ceapă, castraveți murați ș. a.) în valoare de 120 616 924 lei. În Palestina și Egipt se exportau mere, pere, nuci, vite mari cornute, cai; în Germania, Polonia și Austria - mere, nuci, prune uscate, alte produse agricole; în Belgia - muștar alb și negru. Grîul Basarabiei era solicitat pe piețele din Muntenia. El avea un conținut mai mare de gluten în comparație cu grîul local. Pîinea din făina măcinată din grîul Basarabiei era mai bună, mai gustoasă (*Basarabia economică*, 1937, nr. 1, p. 25).

Basarabia a înregistrat în perioada interbelică anumite succese în dezvoltarea comerțului. Exportul fructelor a crescut de la 8192 tone în 1932 pînă la 22 352 tone în 1935. Primul loc l-a ocupat exportul merelor (10 mii de tone în 1935), nucilor (6 mii tone), prunelor uscate (4 mii tone), strugurilor (circa 2500 tone). În 1932 s-a obținut de la exportul fructelor un venit de 197 mln. lei, în 1933 - 109 mln., în 1934 - 229 mln. și în 1935 - 240 mln. lei (*Basarabia economică*, 1937, nr. 3, p. 3). Basarabia asigura 41,27 la sută din tot exportul fructelor din România, Transilvania - 34,91, Moldova - 15, Bucovina - 5,09, Oltenia - 1,74, Dobrogea - 1,99 la sută. Basarabia exporta pe piața mondială vite mari cornute, cai, oi. În perioada anilor 1918-1938 s-au exportat vite în Egipt (de exemplu, în 1934 au fost realizate 253 ovine, 145 bovine, în 1935 - 100 cai), în Grecia (în 1934 au fost vîndute 4892 bovine, 543 porcine, 40 625 ovine, iar în 1935 - 13 838 bovine, 181 porcine, 32 862 ovine, în 1936 - 886 bovine și 490 ovine), în Palestina (în 1932 au fost vîndute 890 ovine, în 1933 - 141 ovine, în 1934 - 344 ovine, în 1935 - 472 ovine și în 1936 - 770 ovine),

în Malta (în 1932 au fost realizate 137 bovine, iar în 1934 - 95 bovine); în Austria (au fost vîndute 7147 porcine și 80 bovine în 1932, 10 106 porcine și 114 bovine în 1934, 2198 porcine și 183 bovine în 1936). De asemenea, au fost exportate vite mari cornute în Cehoslovacia, Germania, Polonia și în alte state (*Basarabia economică*, 1937, nr. 7-8).

Basarabia făcea comerț cu mai multe firme străine. Astfel, firma "Georges Capell" din Bruxelles importa vin alb și roșu, firma "Henry Grassman" din Liege cumpăra cele mai bune soiuri de cai, făină de grîu.

Basarabia importa și ea mărfuri din Franța, Italia, Germania, Austria, Anglia, Polonia, Cehoslovacia și din alte țări. Astfel, concernul "I. G. Farbenindustrie" exporta în Basarabia produse chimice pentru combaterea rozătoarelor, ciupercilor dăunătoare ("Tillantin", "Nosprasen", "Gralit Soldar", "Clevul Nolchst", "Zelio", "Caporit" și altele). Statele Unite ale Americii exportau în Basarabia tractorul "Fordson", care pe atunci lucra cît 8 boi, folosind motorină numai cît ar fi costat o vită mare cornută. Asociația fabricilor "Solenius" din Stokholm (Suedia) realiza prin cooperativa "România" din Chișinău separatoare "Domo". Cehoslovacia, prin asociația "Vomela", exporta diferite mașini pentru industria Basarabiei. Asociațiile germane "Nauman" și "Bismarck" realizau biciclete. Mașina de cusut "Vickers" se exporta de către firmele engleze. Fabrica "Textil London" avea magazinul său de firmă la Chișinău. Fabrica "Londer Freres" din Londra, de asemenea, exporta aici producția sa.

România asigura Basarabia practic cu toate produsele industriale de care avea nevoie populația. Astfel, uzina din Cluj "Dermata" și fabrica din Bocșa (Banat) aduceau în Basarabia mașini agricole. Din orașul Bistrita se aduceau oglinzi, iar de la fabrica "Turda" din Transilvania - veselă, porțelan (prin magazinul din Chișinău "Universal"). Magazinul de veselă "B. Rocher" aducea de la Iași servicii pentri ceai. Manufactura fabricii "Wilhemsberg" din Brașov era importată de magazinul "G. Frelih și Fiul". Firmele "Singer" din București, "Bunge" din Brăila de asemenea aveau magazine în Basarabia. Firma din București "Sarcota" realiza la Chișinău paltoane, costume și alte mărfuri. Fabrica din Timișoara "Industria lînei" aducea în Basarabia, prin magazinul "Serilana", postăvuri, mătăsuri. Societatea pentru industria chimică

din Mărăşeşti, fabrica de acid sulfuric şi produse chimice din Baia Mare "Phoenix" expedia în Basarabia îngrăşăminte chimice (sare de potasiu, sulfat de cupru, superfosfat etc).

Basarabia era nevoită să concureze în producţia şi exportul merelor cu America, U. R. S. S., Canada, Italia, Olanda, Austria; în exportul strugurilor - cu Italia, Ungaria, Bulgaria, Grecia, Franţa şi Spania; în exportul prunelor uscate - cu America şi Iugoslavia; în exportul nucilor - cu Franţa. Aproape întreg exportul de fructe, cereale se făcea prin porturile României. Numai către sfîrşitul anilor douăzeci produsele agricole începură a fi exportate prin Bugaz. Basarabia era nevoită să plătească scump pentru a cumpăra mărfuri fabricate în străinătate. Pentru un arşin de postav din magazinul "Lafayette" trebuia să se plătească 350 lei, aproximativ tot atît cît costa un centner de cereale (în 1939 - 358 lei), sau 100 litri de vin. Conform datelor oferite de I. Ţurcanu, în 1937 un litru de vin cu 12 procente alcool nu era plătit mai mult decît cu 3,5-4 lei (*Ţurcanu Ion, Relaţii agrare din Basarabia în anii 1918-1940*, p. 155).

O povară grea pentru exportul de produse agricole, de alte mărfuri o constituiau cheltuielile pentru transport. Calea ferată nu satisfăcea nevoile comerţului intern şi extern. Transportarea mărfurilor pentru Basarabia era de două ori mai scumpă decît pentru restul României. Preţurile de transport la C. F. R. crescuse de la 7,5% din valoarea mărfurilor transportate în 1921 la 27% în 1925. Transportul cu camioanele era de 4 ori mai scump decît cu transportul cu tracţiune animală (*Ţurcanu Ion*, Op. cit., p. 142). Producţia agricolă era cu 30-60% mai ieftină decît producţia industrială. Produsele agricole se realizau nesatisfăcător. Exista o criză de supraproducţie. În loc să se acorde tarife de transport feroviar mai reduse pentru Basarabia, C. F. R. a ridicat în 1936 de două ori preţurile de transport al fructelor, ceea ce a constituit o lovitură puternică aplicată gospodăriior ţărăneşti din Basarabia (*Basarabia economică*, 1937, nr. 1, p. 4).

Pentru a se îmbunătăţi starea de lucruri din comerţ a fost majorat numărul cooperativelor de consum de la 352 în 1917 pînă la 1082 în 1922. Ele au cuprins 67 594 membri sau 18,9 la sută din numărul total al gospodăriilor.

Din 1923 în Basarabia începe să acționeze legea băncilor populare, conform căreia se extindea finanțarea cooperației. Cooperativele aduceau marfă, aprovizionau populația cu toate cele necesare la prețuri convenabile. Cele mai cunoscute cooperative din Basarabia erau "Sud-Basarabeană" (Cetatea Albă), "Basarabeană de credit", "Soroca", "Orhei de consum", "Tighina", "Cetatea albă", "Colaborarea" (Bălți), "Cahul", "Germană" (Tarutino), "Izraelită" (Chișinău), "Centrala Uniunilor" (Chișinău), "Nord-Basarabia" (Hotin) ș. a.

Acum au început să apară în Basarabia tot mai multe case de economii. Dacă în 1931 în medie erau depuși numai 15 lei pentru fiecare locuitor, în 1937 s-a ajuns la 150 lei. În total în Basarabia în anul 1936 existau 6366 depunători cu o sumă totală de 57 mln. lei. Comparativ cu celelalte provincii ale României, acest indice era foarte redus. Muntenia, de exemplu, avea 41 866 depunători cu 369,1 mln. lei sau 35,6 la sută; Moldova - 26 495 depunători cu 237,5 mln. lei sau 21,3 la sută; Transilvania - 21 782 depunători cu un capital de 153,9 mln. lei sau 14,1 la sută. Apoi urmau Oltenia, Dobrogea și tocmai pe locul al saselea se situa Basarabia. Această situație avea cauze explicabile. După 1918 majoritatea capitalurilor private de proveniență rusească au fost retrase din băncile și casele de economii din Basarabia. În condițiile colonialismului rus țăranii moldoveni n-aveau posibilitatea să agonisească capital pentru a-l depune în casele de economii, iar populația din România după 1859 era protejată de Statul Românesc în acest scop. Gradul de dezvoltare a relațiilor de piață atît în Moldova, Oltenia, Muntenia, cît și în Transilvania era mai înalt, pe cînd Basarabia făcea doar primii pași pe piața economică românească, din care cauză și depunerile în casele de economii erau mai mici. Astfel, documentele de arhivă, datele statistice, lucrările publicate arată că economia Basarabiei în 1918-1940 a făcut un pas mare înainte spre economia de piață, contribuind esențial la prosperarea și dezvoltarea economiei Statului Românesc în general.

Majoritatea aspectelor ce țin de dezvoltarea economiei Basarabiei în perioada interbelică practic n-au fost oglindite în mod obiectiv de istoriografia sovietică și, în special, de cea rusă și moldovenească. Multe probleme erau tratate în mod unilateral, avînd scopul de a crea

impresii "negative" asupra tuturor proceselor ce au avut loc în Basarabia între 1918-1940 și, deci, pentru a demonstra viabilitatea și valabilitatea "ideilor socialiste". Însă dezvoltarea ascendentă a industriei, agriculturii, comerțului a fost un proces care nu poate fi negat.

Politica economică a României în Basarabia a avut un caracter dualist. Pe de o parte, România depunea eforturi pentru dezvoltarea economiei acestui ținut, susținea inițiativele, încercările tuturor forțelor care contribuiau la integrarea Basarabiei în economia românească. S-a înfăptuit reforma agrară, care a contribuit la aplanarea conflictului social de la sate. Din suprafața pămîntului expropriat (1 491 920 ha) au fost împărțite țăranilor 1 098 045 hectare. Prin decretul din 7 noiembrie 1918 în Basarabia a fost răspîndit sistemul financiar al României. S-au construit întreprinderi industriale, s-au înființat alte unități economice. Economia Basarabiei își făcea loc în comerțul european. În perioada interbelică a crescut numărul muncitorilor - în industrie, transport, comerț, agricultură. 61 la sută din populația activă de la orașe era ocupată în sfera producției bunurilor materiale (108 926 oameni). În Basarabia s-a stabilit sistemul financiar românesc. Biletul Băncii Naționale Românești - leul - a devenit monedă principală. Toate întreprinderile, magazinele, firmele, atelierele, combinatele au rămas după 1918 unități economice private - ele n-au fost naționalizate. S-a menținut dreptul la proprietatea privată. Toată industria Basarabiei a fost integrată în sistemul industriei României. În pofida neajunsurilor, greutăților, lacunelor, concurenței capitaliste, industria Basarabiei a fost salvată.

Pe de altă parte, economia Basarabiei avea nevoie de credite, de mari investiții capitale. Însă România, fiind și ea slab dezvoltată, nu poseda, sau mai bine zis, nu dispunea de mijloace financiare suficiente pentru investiții capitale masive în Basarabia. Capitalul străin nu venea în această regiune amenințată de politica expansionistă a URSS. Rusia apăsa în mod dur, barbar economia Basarabiei.

Ritmurile insuficiente ale dezvoltării industriei Basarabiei împiedicau valorificarea rațională a materiilor prime locale. Cu toate eforturile guvernelor României de a da Basarabiei o organizare economică cît mai potrivită nevoilor ei, pînă în 1940 acestea au rămas parțial

nerealizate. În economia basarabeană au rămas goluri, care au împiedicat dezvoltarea ei normală. Criza economică din 1929-1932 a lovit foarte crunt economia Basarabiei, distrugînd multe întreprinderi industriale, ruinînd şi devastînd foarte mulţi bancheri, antreprenori, comercianţi. Industria prezenta cea mai discutabilă problemă a dezvoltării provinciei. În toate publicaţiile de statistică (Buletinul Asociaţiei de Conjunctură, Buletinul Camerei de Comerţ din Bucureşti ş. a.) se menţionau "progresele mulţumitoare" în activitatea întreprinderilor industriale, dar nu se prezentau nici un fel de aprecieri ale situaţiei din Basarabia, unde toată economia a avut de suferit din cauza crizei de supraproducţie. Populaţia nu murea de foame. Întreprinderile n-aveau unde-şi realiza producţia. În noiembrie 1934 Carol II spunea: "Toţi au ce vinde, dar n-are cine cumpăra". Criza economică a contribuit la concentrarea producţiei industriale şi la reducerea, prin urmare, a numărului de întreprinderi industriale. Numai în Chişinău criza economică a ruinat 163 întreprinderi. Dacă în 1925 industria Basarabiei constituia 6,6% din industria României, în 1937 - numai 1,7%. Peste 8,5% din numărul muncitorilor Basarabiei erau şomeri. Fuseseră închise fabrica de tricotaje din Chişinău "Sfinx" (au fost eliberaţi din lucru 400 muncitori), atelierele feroviare din Tighina (700 muncitori devenind şomeri) etc. În multe ramuri ale economiei naţionale Basarabia ocupa ultimul loc între provinciile României. Producţia care nu corespundea standardelor, absenţa comenzilor de stat, indiferenţa oficialităţilor, transportul dificil, lipsa creditelor, criza viticolă, micşorarea exportului, sărăcia şi istovirea ţărănimii de munca grea, constrîngerea politică de către URSS au cauzat crize morale, economice şi politice. Dar pînă la urmă, toate aceste dificultăţi au fost depăşite. S-au alocat credite, s-au găsit capitaluri libere, mai ieftine, tarife mai favorabile. Au fost depăşite chiar repercusiunile condiţiilor climaterice neprielnice.

Reanexarea Basarabiei de către URSS în 1940 a generat, însă, o nouă criză economică, socială şi politică în acest ţinut.

Reintegrarea spirituală a Basarabiei în patrimoniul culturii românești

Consecințele Marii Uniri din 1918 au influențat benefic și cultura Basarabiei. Eliberarea marilor energii intelectuale neafirmate de-a lungul multor zeci de ani de stăpînire a Rusiei a contribuit la dezvoltarea spirituală rapidă a Basarabiei. Pentru prima dată în istoria acestui ținut forțele spiritualității românești, vastele acumulări culturale, naționale, umane și sociale s-au materializat într-un salt calitativ care s-a produs în perioada interbelică.

Învățămîntul. După 1918 s-au produs mutații colosale în sistemul învățămîntului din Basarabia, a fost lichidat caracterul lui colonial rusesc. În afară de școlile rusești, evreiești, nemțești au fost deschise școli naționale românești. Fiecărui elev i s-a oferit posibilitatea de a studia în limba sa maternă. Guvernul României a înțeles de la bun început necesitatea răspîndirii științei de carte în mediul basarabenilor drept condiție indiscutabilă a progresului general al Statului Românesc. Nu întîmplător deja în Constituția României din 1923 a fost introdus dreptul la învățătură. Programele tuturor partidelor prevedeau pe primul plan problema învățămîntului. Partidul Național Moldovenesc încă în martie 1917 a înaintat cerința cu privire la naționalizarea școlilor, precum si la crearea școlilor primare și medii românești, introducerea limbii române ca limbă de lucru în administrația Basarabiei. În iunie-iulie 1917 au fost organizate de către P. Gore, V. Stroiescu primele cursuri pentru învățătorii de limbă română din Basarabia.

Programul Partidului Național-Liberal, adoptat la 27 noiembrie 1921, prevedea următoarele sarcini: 1) îmbunătățirea învățămîntului rural (adică pentru majoritatea populației Basarabiei); 2) lichidarea analfabetismului; 3) construirea în fiecare localitate rurală a unei școli sătești; 4) asigurarea fiecărei școli cu cadre didactice (un învățător la 50 de copii). Cerințe analoage prevedeau în programele lor Partidul Național-Țărănesc și alte formațiuni politice.

După Unirea din 1918 ideea școlii naționale a fost realizată fără nici un obstacol din partea autorităților statului. Deja către anul 1920 în Basarabia începe un mare proces de construcție a localurilor pentru școlile

sătești. Aproape în fiecare sat s-a ridicat cîte o clădire pentru școala primară, care la început avea cîte 3-4 săli de clasă, o cancelarie pentru profesori, un cabinet pentru directorul școlii, mai apoi edificîndu-se și pentru școlile secundare, licee, gimnazii, școlile normale clădiri mari, frumoase, luminoase. Către anul 1924 în Basarabia funcționau deja mai mult de 1700 de scoli primare naționale.

La 26 iulie 1924 a fost promulgată Legea cu privire la învățămîntul primar și secundar al Statului Romînesc, abrogîndu-se, în cele din urmă, legea învățămîntului din 1896. Această nouă "constituție" a învățămîntului (*Monitorul oficial,* 1924, 26 iulie) prevedea măsuri concrete pentru dezvoltarea învățămîntului în tot Statul Romînesc, inclusiv în Basarabia: se aproba dreptul la învățătură pentru toți copiii, indiferent de sexul, naționalitatea și rasa lor, se introducea învățămîntul primar și secundar obligatoriu cu o durată de 7 ani, din care ultimii ani erau destinați învățămîntului practic, se trasa trecerea la învățămîntul de 7 ani în timp de 5 ani (art. 57) și lichidarea deosebirilor dintre școlile sătești si cele de la oraș.

Într-un scurt răstimp învățămîntul în Basarabia a cunoscut o largă dezvoltare. Situația politică, economică, psihologică era favorabilă procesului de culturalizare a maselor populare. Datele statistice de la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1897) arată că în Basarabia știutori de carte erau numai 19,4% din populație, iar între moldoveni - numai 10,3%, în România - 22%, în Transilvania (1900) - 41,4%, în Bucovina - aproape 45%.

Învățămîntului în Basarabia îi era proprie o diversitate vădită a formelor și tipurilor de școli. În 1918-1940 au fost deschise 189 școli urbane și 1721 scoli rurale cu 275 637 de locuri, ceea ce însemna că aproape în fiecare sat a fost deschisă cîte o școală. Populația avea posibilitatea să participe la sustinerea reformei scolare în general si a fiecărei școli în special. În afară de aceasta, în Basarabia au funcționat circa 30 de scoli medii. Numărul școlilor profesionale a crescut de la 9 în 1919 pînă la 19 în 1926, iar numărul elevilor, respectiv, de la 175 la 1048.

Un anumit rol în pregătirea cadrelor de muncitori l-au jucat școlile de meserii din Bălți, Florești, Soroca, Orhei, Cetatea Albă, Ismail. Către anul 1940 în Chișinău funcționau gimnaziul industrial casnic (directoare E.

Antonescu), gimnaziul industrial SON (directoare A. Ionescu), școala de contabilitate (director A. Munteanu), liceul industrial de fete (directoare A. Negrescu), 4 școli comerciale de stat pentru cursul inferior; o școală pentru cursul superior comercial și 2 școli pentru preparațiile practice.

S-a dezvoltat învățămîntul mediu de specialitate pentru pregătirea cadrelor pedagogice. În 1927 în Basarabia funcționau 10 școli normale cu 1932 elevi (1300 băieți și 632 fete), 21 licee de băieți (1402 elevi) și 14 licee de fete cu 3225 eleve.

Un anumit rol în pregătirea agronomilor, viticultorilor, zootehniștilor l-au jucat școlile medii agricole de specialitate. În 1927 în Basarabia funcționau școala națională de viticultură din Chișinău, școlile inferioare de agricultură din Cucuruzeni, Grinăuți, Purcari, Cricova, Cupcui, Mînzari, Brînzeni și școala de viticultură din Sahara - cu 3 școli mai mult decît în 1918. De asemenea, s-a majorat numărul elevilor de la 400 în 1918 la 700 în 1926. Dacă în 1917 școlile agricole aveau 950 hectare de pămînt, apoi în 1926 - circa 4000 hectare (*Cazacu P., Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru. 1918-1928.* Chișinău, Universul, 1928, p. 75). Dacă pînă în 1918 cursurile se țineau în rusește, după Unire s-a trecut la limba română. Ca și în toată România, au fost revăzute programele de studii, s-au introdus programe noi analitice.

În Basarabia s-a dezvoltat și învățămîntul particular. Către anul 1926 funcționau 2 școli particulare speciale, 45 grădinițe de copii particulare, 39 școli particulare cu programul statului (4500 elevi), 9 școli primare cu program propriu (1640 elevi), o școală medie particulară (168 elevi) și 9 licee particulare de băieți (598 elevi), 7 licee particulare mixte (451 elevi), 8 licee particulare de fete (553 elevi) etc. Aceste școli au fost deschise în fond de reprezentanții populației rusești, evreiești și nemțești.

Centre principale ale învățămîntului din Basarabia erau orașele Chișinău, Bălți, Orhei, Cetatea Albă, Hotin, Soroca, Ismail, Tighina, Cahul și alte orașe mai mici. Numai în Chișinău către anul 1940 funcționau aproape 50 de școli primare, inclusiv 17 școli mixte, 13 școli de fete, 14 școli de băieți, 6 școli evreiești, 11 licee, 3 gimnazii, școala normală de învățători "Mihai Viteazul", școala normală eparhială, Seminarul de Teologie, școala

de contabilitate și altele. Multe dintre liceele și gimnaziile Basarabiei aveau o bună reputație în întreg sistemul de învățămînt. Se deosebeau prin calitatea pregătirii elevilor liceul militar "Regele Ferdinand I" (director C. I. Cealâc), liceul comercial de băieți (director A. Eberman), liceul "Principesa Dadiani" (director R. Galin), liceul de fete "Regina Maria" (directoare A. Negrescu), gimnaziul "Mihai Eminescu" (director N. N. Moroșanu), gimnaziul industrial casnic (directoare E. Antonescu), liceul "B. P. Hâjdeu" (director V. Harea), liceul eparhial (director M. Usinevici-Dumitrescu) și altele.

România a creat o bază materială bună pentru școlile Basarabiei. Existau multe greutăți, era în toi criza economică, dar cu ajutorul statului și al populatiei locale s-au pus bazele școlii basarabene. În 1918-1940 au fost construite 1760 localuri noi pentru școli. Numai între anii 1918-1930 au fost construite în județul Bălți - 9 școli, Cetatea Albă - 48, Cahul - 31, Hotin - 25, Ismail - 34, Lăpușna - 34, Orhei - 35, Soroca - 43, Tighina - 27 localuri noi pentru școli. România a construit în 10 ani cît n-a construit regimul țarist rus în mai bine de 100 de ani. Mai mult, aceste localuri erau construite cu mult gust estetic, din cărămidă roșie, erau foarte bine îngrijite. După cum s-a arătat, ele nu erau mari, aveau numai 4 săli de clasă și cabinetul pentru profesori, dar au devenit importante centre culturale ale satelor basarabene.

S-a dezvoltat o rețea întreagă de școli speciale, la care nici nu se putea visa pînă în 1918: școli-internat de băieți, școli pentru pregătirea conducătorilor și educatorilor grădinițelor de copii, scoli primare pentru handicapați, precum și grădinițe de copii. Numai din 1918 pînă în 1924 în Basarabia au fost deschise 26 grădinițe cu un contingent de 1180 copii, care erau frecventate de 380 români, 369 ruși, 393 evrei și copii de alte naționalități. Pînă în 1917 în Basarabia nici nu se știa de grădinițe de copii. Între anii 1918-1940 s-au construit localuri pentru circa 50 grădinițe pentru copiii români, evrei, ucraineni, ruși și de alte naționalități.

Sistemul de învățămînt românesc era prielnic naționalităților conlocuitoare. Școlile primare, secundare, gimnaziile, liceele au fost dotate cu cadre bine pregătite. În sistemul didactic deja în anul 1926 s-au încadrat 4917 învățători, ceea ce e de 12 ori mai mult, decît existau în anii 1919-1920. Dacă în 1919 lucrau 445

învățători, dintre care numai 3 aveau gradul II, 8 - gradul I și 8 erau învățători provizorii înaintași, în 1926 erau 1 337 învățători provizorii titulari, 972 aveau gradul II, 120 - gradul I, 590 erau învățători înaintași, 1452 erau învățători stagiari, 542 - învățători suplinitori, 385 - institutori și circa 115 - învățători maeștri (*P. Cazacu, Zece ani de la Unire. Moldova dintre Prut și Nistru.* Chișinău, 1928, p. 241). În toată Basarabia erau cunoscuți profesorii de la liceele, gimnaziile și școlile normale din acest ținut. Mai ales se evidențiau prin cunoștințe vaste, profunde, activitate patriotică intensă profesorii V. Harea, T. Bogos, A. Ionescu, N. Moroșanu, M. Dumitrescu, A. Eberman, N. Draganciu, A. Negrescu, C. Dubios, E. Antonescu, Șt. Gheorghiade, D. Cupcea, D. Cărăuși, A. Munteanu și alții. Fiecare liceu, gimnaziu desfășura o vastă activitate de educație și culturalizare. La liceul de băieți "Alexandru Donici" din Chișinău activa "Societatea pentru studierea limbii și literaturii române" condusă de profesorul Al. Nicu, corul elevilor, filiala basarabeană a Asociației "Astra", care organiza excursii cu elevii. (Vezi: *Anuarul liceului de băieți "Alexandru Donici" din Chișinău*, 1936, pp. 3-78).

S-a îmbunătățit considerabil calitatea învățămîntului. P. Cazacu sublinia că "nu se pot compara școlile actuale ca program, conducere și corp didactic cu școlile slavo-ruse, bisericești, care predominau înainte de război".

Consecințe pozitive a avut-o studierea obiectelor în limba maternă. Copiii de moldoveni nu erau "sălbatici", cum striga V. Purișkevici, fostul deputat din Basarabia în Duma rusească în 1911. Moldovenii posedau aptitudini foarte bune pentru carte, erau talentați, stăruitori, disciplinați, aspirau spre o cultură națională românească bogată.

S-a schimbat complet conținutul teoretic și ideologic al învățămîntului. Dacă pînă în 1918 în școlile din Basarabia se propaga ideologia colonială rusă (misiunea de "eliberare" a Rusiei țariste în Balcani, unitatea Imperiului Rus, unitatea duhovnicească, existența unui singur popor etc.), acum la baza conținutului sistemului de învățămînt au fost puse ideile patriotice ale neamului românesc, ideile luptei pentru independență, eroismul în lupta de veacuri pentru supraviețuire. De aceea prin intermediul învățămîntului se încerca apropierea basarabenilor de spiritualitatea general românească,

integrarea spirituală a lor în cultura românească. Cultivarea sentimentului limbii literare, ideilor patriotice, însuşirea ideilor umaniste, cunoaşterea culturii şi ştiinţei europene, îmbinarea ei cu dragostea de ţară, de statul românesc au alcătuit conţinutul de bază al instruirii în şcoala românească. A influenţat pozitiv asupra calităţii învăţămîntului unificarea programelor, a obiectelor de studiu în şcolile primare, secundare, în gimnaziile şi liceele din Basarabia. Programele unice româneşti au contribuit la încadrarea reuşită a învăţămîntului din Basarabia în sistemul de învăţămînt românesc care-şi cucerise un mare prestigiu în Europa.

Vorbind despre succesele şcolii basarabene, nu putem trece cu vederea şi greutăţile prin care a trecut învăţămîntul public din Basarabia. Deşi a crescut numărul elevilor, totuşi, nu toţi copiii au fost şcolarizaţi. Cauza principală o constituiau condiţiile grele de viaţă materială a populaţiei Basarabiei. Era lipsă îmbrăcămintea, încălţămintea necesară pentru elevi. Nu fiecare ţăran basarabean avea posibilitatea să-şi dea feciorii şi fiicele la şcoală. Era, de asemenea, insuficient numărul de şcoli şi de învăţători. Statistica Ministerului de Instrucţiune din 1925 recunoştea că pentru a completa toate golurile din învăţămîntul primar şi a trece la sistemul de 7 clase în toate şcolile din România, inclusiv din Basarabia, era nevoie de 24 000 de învăţători. În 1931-1932 la un învăţător reveneau în şcolile de stat în Basarabia 55-56 elevi la sate şi 42,9 - la oraşe. Chiar şi acolo unde au fost construite şcoli de 7 ani rezultatele au fost modeste din cauza lipsei de cadre, de cabinete specializate, ateliere etc.

O problemă greu de rezolvat a învăţămîntului din Basarabia, ca de altfel şi din întreaga Românie, era frecvenţa şcolară. Articolul 15 al legii învăţămîntului (1924) prevedea amendarea părinţilor cu 200-500 lei, dacă lipseau copiii de la şcoală. Totuşi, nici această rigoare nu acţiona. În 1932 frecvenţa în Basarabia constituia 53,6 la sută din tot numărul elevilor (58,8% pentru băieţi şi 44% pentru fete), în timp ce în Transilvania era de 79 la sută (81% pentru băieţi şi 74% pentru fete), iar pe întreaga Românie, de 70,8 la sută (74% pentru băieţi şi 66% pentru fete).

Deci, Basarabia ocupa ultimul loc în România la capitolul frecvenţă şcolară. Această rămînere în urmă se

explica prin motivele specifice proprii Basarabiei: 1) moștenirea generală înapoiată, lăsată de Rusia țaristă, care influența negativ procesul didactic, frecvența școlară în Basarabia; 2) starea economică grea a țărănimii basarabene. Nu fiecare țăran avea cu ce îmbrăca, întreține și trimite la școală copiii; 3) copiii deseori erau nevoiți să muncească în gospodăria părinților pentru producerea hranei; 4) starea psihologică a țărănimii analfabete deseori stopa frecventarea școlii de către copii. Cei care învățau erau numiți în glumă "domnișori", "covrigari" cu mîinile albe, consumători de "pîine albă", care nu știau s-o producă. În perioada interbelică s-a făcut mult pentru a învinge această stare psihologică care se mai menținea prin satele basarabene.

La capitolul frecvență școlară în 1918-1940 România se afla în primele 30 de state dezvoltate din lume. Conform datelor statistice publicate de Biroul Internațional de Educație de la Geneva, "Organizarea învățămîntului public în 53 de state", România ocupa în 1932 locul al 26-lea cu 70,8%, URSS avea 70%, Turcia - 33%. În Austria, Norvegia, Suedia, Cehoslovacia frecvența era de 100%, în Japonia - 99,3%, în Elveția - 98,5%, în Franța - 93,5% etc.

Deși ritmurile lichidării analfabetismului nu erau prea înalte, totuși în Basarabia s-a făcut mult în această privință. Recensămîntul din 1930 a arătat că numărul știutorilor de carte s-a majorat de la 10,3 la sută în 1917 pînă la 38,1 procente în 1930. În Bucovina erau 65% știutori de carte, în Transilvania - 67%, iar în general în România - 57%.

În comparație cu cel primar și secundar, învățămîntul superior a cunoscut în Basarabia un progres mai lent. Aici au funcționat două facultăți ale Universității din Iași: Facultatea Agricolă în frunte cu decanul său, profesorul Agricola Cardaș, și Facultatea de Teologie în frunte cu decanul Popescu-Prahova. La aceste facultăți, cu o bază materială bună, își făceau studiile peste 2000 de studenți. Lucrau profesori bine pregătiți pentru acea perioadă. Astfel, la Facultatea Agricolă au lucrat cu succes profesorii H. Vasiliu, A. Cardaș, N. Florov, V. Zăhărescu, Gh. Bontea, Șt. Popescu, E. Pavelescu, E. Stahi și alții. Corpul didactic al Facultății de Teologie din Chișinău, de asemenea, era alcătuit din profesori vestiți pe acele vremuri: Vasile Rusu (Exegeza Vechiului

Testament), Valeriu Iordăchescu (Teologia Morală), Grigore Pisculescu (Exegeza Noului Testament), Ilie Scriban (Teologia Practică), Popescu-Prahova (Dreptul Bisericesc), C. N. Tomescu (Istoria Bisericii Româneşti), Cicerone Iordachescu (Istoria Bisericii Universale) şi alţii.

Învăţămîntul superior în Basarabia făcea abia primii paşi. Un număr considerabil de studenţi basarabeni îşi făceau studiile la universităţile din Cernăuţi, Iaşi, Bucureşti, Cluj, la instituţiile de învăţămînt superior din Franţa, Germania, Cehoslovacia, Belgia. Însă nu oricine avea posibilitatea să facă studii. Taxele mari pentru învăţămînt, costul ridicat al manualelor, numărul insuficient de locuri la cămine şi cantine limitau accesul tinerilor, care proveneau din familii sărace, la învăţămîntul secundar şi superior. În aceste condiţii grele Gala Galaction propunea să fie deschisă în Basarabia o universitate, să fie completată Facultatea de Teologie cu alte facultăţi: "Să nu rămînă izolată. Să avem o Universitate în inima Basarabiei", - scria el. Această idee frumoasă a lui Gala Galaction n-a fost realizată, deoarece Basarabia a fost reanexată de bolşevicii ruşi în 1940.

Dar în general învăţămîntul primar, secundar, profesional şi superior a constituit un puternic instrument de implantare şi dezvoltare a culturii româneşti, de care au profitat toate clasele sociale basarabene. De la Hotin pînă la Reni şi Ismail şcoala românească din Basarabia a făurit mulţi intelectuali. Ea a format multe personalităţi care au activat şi în perioada postbelică. Fiecare liceu, gimnaziu a pregătit tineri care şi-au adus aportul la dezvoltarea culturii, ştiinţei, artei, literaturii după 1944. Ar fi fost imposibil să avem o cultură naţională fără şcoala românească din Basarabia interbelică. Numai liceul "B. P. Haşdeu" a dat Basarabiei o pleiadă întreagă de viitori savanţi, scriitori, oameni de cultură. Printre ei se numără Gleb Sainciuc, Leonid Busuioc, Vasile Zagorschi, Mihai Constantinescu, Nicolae Costenco, Magda Isanos, Vladimir Botnarenco, Serghei Rădăutan, V. A. şi S. A. Moscalenco, Al. Semaşchevici, Silviu Berejan şi alţii (*Făclia,* 1992, 28 februarie).

Basarabia anilor 1918-1940 nu mai era aceea din 1917. Sute de mii de copii au absolvit şcoala românească, încadrîndu-se pregnant în viaţa spirituală a României reîntregite.

Literatura. În perioada interbelică Basarabia a înregistrat, în domeniul dezvoltării literaturii, performanțe cu adevărat excelente datorită renașterii naționale, dezvoltării învățămîntului, cultivării talentelor tinere de scriitori și publiciști. Către 1937, conform datelor publicate în revista literară *Poetul* (1937, nr. 1), societatea scriitorilor și publiciștilor români din Basarabia număra 125 membri. Pentru prima dată în istoria sa Basarabia a educat scriitori, eseiști, prozatori, cărturari, publiciști, ziariști cu spirit românesc, luptători pentru unitatea și independența României.

Unii dintre ei (Constantin Stere, Gheorghe V. Madan, Petre Ștefănucă, Nicolae Popovschi, Mihail Sadoveanu, Nicolae Costenco, Pan Halippa, Ștefan Ciobanu etc.) au devenit personalități marcante, au luptat deschis contra Imperiului țarist, iar mai apoi și contra celui sovietic, pentru apărarea intereselor naționale ale neamului românesc. Ei erau cunoscuți nu numai în Basarabia, ci și în întreaga Românie, în Rusia, Franța, Germania, Anglia, America. C. Stere, de exemplu, devenise la timpul său teoreticianul și liderul poporanismului românesc, fondatorul revistei *Viața românească*, inițiatorul editării ziarului *Basarabia*. A colaborat mai mulți ani în presa de orientare socialistă. A lăsat o moștenire literară bogată, inclusiv povestirea *În voia valurilor*, romanul în opt volume *În preajma revoluției*. Toată creația literară a lui C. Stere poartă amprenta individualității sale irepetabile, a dragostei față de neamul românesc.

Literatura basarabeană interbelică s-a constituit prin operele lui Ion Buzdugan, Magda Isanos, Gotis Dolenga (Elizabeta Eliade), Mihai Curicheru, Iacob Slavov, Theofil Simenschy, Emil Gane, Vladimir Cavarnali, Ioan Sulacov, Petre V. Haneș, Vasile Guțcan, Mihail Bârcă, Sergiu V. Cujbă, Nicolae Spătaru, Nicolae V. Coibanu, Chiril Cuțarov-Aldea, Teodor Nencev, Gheorghe Rusu, Alexandru Robot, Sergiu Sârbu și mulți alții. Creațiile lor literare, deseori foarte contradictorii și inegale ca valoare artistică, au un merit excepțional cîștigat prin exprimarea bucuriei și durerii acestui pămînt aflat în calea tuturor greutăților. Ele erau scrise în limba poporului nostru, reflectau viața lui, modul lui de trai, de muncă, de a gîndi, filosofia, istoria neamului românesc. Toată literatura Basarabiei din perioada interbelică a avut la bază geniul național românesc, cîntecele, baladele, credința,

obiceiurile populare.

"Aspectele vieții noastre, scria Vasile Guțcan în articolul său *Ideologii basarabene* (*Viața Basarabiei*, 1934, nr. 12, p. 14), ne îndreptățesc să credem într-o poezie dură. De ce? Mediul este arhaic, infect, decăzut, unde totul parcă puroiază, sîngerează. Un sînge alcoolic inundă viața de aici, un sînge colcăitor trebuie să curgă pe paginile scrierilor viitoare" (Vezi: *Scriitori de la "Viața Basarabiei"*. Selecție de A. Burlacu și A. Ciobanu. Chișinău, 1990, p. 7).

Pe de altă parte, literatura Basarabiei din acea perioadă a fost un izvor de putere creatoare pentru populația ținutului. Ea a arătat calea spre progres, dar și participa la multiplicarea comorii spirituale românești.

În literatura basarabeană din perioada interbelică a activat fructuos Nicolae Costenco. Din 1932, cînd și-a făcut debutul literar, și pînă în 1940 Nicolae Costenco a publicat: *Ore* (1939), *Elegii păgîne* (1940), *Cleopatra* (1940); în edițiile periodice au apărut fragmente din romanele *Bruta se amuză, Unirea, Viața fără istorie*; a tradus din Baudelaire, Pușkin, Esenin, Blok etc. Din martie 1934 (la vîrsta de numai 21 de ani) a preluat conducerea revistei *Viața Basarabiei,* contribuind nu numai la încetățenirea dreptului unei noi generații în literatura Basarabiei, dar și la creșterea aportului literaturii basarabene la tezaurul general al culturii naționale românești.

Una din trăsăturile de bază ale literaturii basarabene din perioada interbelică a fost trecerea de la poporanism la propagarea ideilor general umane, democratice, caracteristice secolului al XX-lea. Constantin Stere nu numai a propagat ideile poporanismului, dar și a consolidat spiritul național al poporului român ca parte componentă a culturii mondiale. "...Un popor vrednic de destinul său propriu, național mai presus de toate, și luptînd pentru el, luptă nu numai pentru dreptul său la libertate, la viață culturală proprie, la propășirea națională, dar luptă pentru condițiunile indispensabile ale civilizațiunii omenești. Un popor subjugat altei culturi e numai un material pasiv în istoria lumii, ...el înseamnă totdeauna o pierdere neprețuită pentru civilizația omenească în genere" (*Scriitori de la "Viața Basarabiei"*, p. 297).

Întreg procesul literar din Basarabia e concentrat în jurul unor organe de presă: *Viața Basarabiei, Cuget*

Moldovenesc, Bugeacul, Itinerar, Generația nouă, Pagini basarabene, Poetul și altele.

Literaturii Basarabiei din această perioadă îi este proprie integrarea ei în literatura și cultura spirituală românească. Aproape toți scriitorii și poeții care făcuseră școală rusească, au revenit în sînul poporului. Printre aceștia au fost Ion Buzdugan, Constantin Stere, Pan Halippa și alții. Majoritatea literaților basarabeni au colaborat la diferite reviste și ziare românești, alinau cu opera lor durerile populației basarabene. Astfel, Ion Buzdugan a colaborat la revistele românești *Viața românească, Ardealul, Cugetul românesc, Gîndirea, Flacăra, Zburătorul, Glasul Țării, Viața Basarabiei.* A scris poezii, eseuri literare, semnînd cu pseudonimele Ion Câmpeanu, B. Cogâlnic, Nică Românaș. A publicat volumele de poezii *Cîntece din Basarabia* (1921); *Miresme de stepă* (1922); *Cîntece basarabene* (1928); *Țara mea, poeme* (1928); *Păstori de timpuri* (1937) și altele. Poezia lui Ion Buzdugan poartă amprenta vieții rurale basarabene. În poezia sa *Semănătorul* (1934) el scria: "Ca să-mi crească grîu-n spic cît vrabia, / și la pai - ca trestia înaltă; /Din Bihor și Tisa-n Basarabia, /Un popor de grîne să fie laolaltă (*"Scriitori de la "Viața Basarabiei"*, p. 11).

Întreg procesul literar se dezvolta ca parte integrantă a procesului literar românesc. Majoritatea scriitorilor întrețineau relații directe cu lumea literară din România, găseau în toată țara sprijin și susținere politică, morală, spirituală. Gheorghe V. Madan, fiind persecutat pentru activitate politică, s-a refugiat la București, a luat contact cu membrii cercurilor literare românești, a editat culegerea *Suspine* (1897), a colaborat la revistele *Viața, Epoca, Conservatorul, Adevărul, Voința națională, Literatura și arta română, Viața Basarabiei, Din trecutul nostru* etc. La București a editat volumele *Răsunete din Basarabia, De la noi din Basarabia.* În cercurile literare de la București era numit "Creangă al Basarabiei". Revista *Viața Basarabiei* (1939, nr. 1, p. 56) scria despre Gh. V. Madan: "Folclorul e o comoară a sufletului domnului Gh. Madan și domnia sa e un informator tot așa de prețios pentru folcloriști cum sînt cei mai aleși cîntăreți ai satelor noastre... Conținutul literar al cărților domnului Gh. Madan izvorăște din folclor. Tradițiile din Trușeni, satul său de baștină, amintirile vremurilor de altă dată,

toamna Chişinăului de altădată nu sînt decît o redare literară a tradiţiilor noastre populare. Acolo unde nu s-a folosit de tradiţie, a adoptat ca mijloc de redare tradiţia..."

Poeţii, prozatorii au promovat în organul lor de presă - revista *Viaţa Basarabiei* - o literatură tradiţionalistă, ceea ce constituie o trăsătură fundamentală a spiritualităţii româneşti. Majoritatea scriitorilor basarabeni a asimilat şi a valorificat în operele lor trecutul nostru istoric, folclorul, formele şi modul de viaţă ale populatiei basarabene.

O trăsătură specifică proprie literaturii basarabene o constituie valorificarea, dezvoltarea ei de către reprezentanţii tuturor naţionalităţilor conlocuitoare. La Bolgrad au activat poeţii I. Slavov, C. Aldea, T. Nencev, Vl. Cavarnali, I. Uzunov, I. Sulacov, Gh. Bujoreanu, D. Petrescu, C. Teodosiu care au scos revista *Bugeacul* (1935-1940). Teodor Nencev, de exemplu, a editat în 1937 la Bolgrad culegerea *Poezii*, iar în 1940 - a doua carte cu acelaşi titlu. A promovat un vers "realist", "cu pronunţată coloratură socială" (*Viaţa Basarabiei*, 1937, nr. 12, pp. 117-118). Alexandru Robot (Alfred Rotman), născut la Bucureşti la 15 ianuarie 1916 într-o familie de meseriaşi, a făcut ziaristică la Chişinău, a scris poezii, editînd volumele de versuri *Apocalips terestru* în 1932 şi *Somnul singurătăţii* în 1936. A colaborat la diferite ziare şi reviste ca, de exemplu, *Viaţa Basarabiei, Frontul literar, Gazeta Basarabiei, Cuvîntul liber, Reporter, Azi, Meridian* şi altele.

O soartă tragică a avut-o poeta Liuba Dimitriu, născută în satul Ciucur-Mingir la 1 ianuarie 1901. Tatăl ei, Lazăr, provenea din coloniştii bulgari, iar mama, Vasiliţa, era grecoaică. Fiind bolnavă, Liuda scria versuri lirice, de o revelaţie rară. Post-mortem a fost editată placheta ei de versuri *Crinii Basarabiei*. Nicolae Iorga scria despre Liuba că "s-a dus din viaţă vorbind de crinii albi, cu dulci versuri româneşti pe buze" (*Nicolae Iorga, Oameni care au fost.* Chişinău, 1990, p. 314).

Literatura Basarabiei n-a fost o literatură de partid. Ea a apărat interesele generale ale poporului român. Unii scriitori au susţinut ideea autonomiei culturale a Basarabiei, propagînd regionalismul basarabean. Nicolae Costenco, de exemplu, scria: "Numai tu, cel ce simţi harul firesc şi putere de sus; numai tu, cel care judeci

din dragoste și lovești cu mîna părintelui; numai tu, care te bucuri de bucuria fraților și suferi de durerea tuturora; numai tu, care ai primit altoiul cu sîngerarea minții și inimii tale, numai tu ești acel chemat să altoiești la rîndul tău, și nu alții. Iată de ce cer eu în Basarabia: basarabeni, sufletul, obiceiurile, legile nescrise, gîndul, bătaia inimii, graiul trebuie să se îmbine într-o desăvîrșită armonie cu aceleași elemente ale norodului. Numai de aici va ieși "folosul" (*Costenco N., Necesitatea regionalismului cultural. Viața Basarabiei*, 1937, nr. 3-4, p. 114). Aceste afirmații nu numai încurajau o literatură a țăranului, a populației basarabene, dar erau îndreptate și contra acelor reprezentanți ai autorităților centrale care ocupau posturi-cheie în Basarabia, avînd un comportament deseori brutal, neînțelegînd și netinînd cont că această populație fusese exploatată peste 100 ani de către țatism și acoliții lui.

Teoria regionalismului în literatura basarabeană poseda baza sa socială și psihologică: gîndirea populară, filosofia țăranului truditor, lucrurile simple, grele, necesare societății. Nicolae Costenco scria că "toate filosofiile știute și toate curentele literare culte, dar absolut toate, de la clasicism la romantism, simbolism, pînă la absurda literatură modernă, au reprezentanții lor populari. Gîndirea materialistă, utilitaristă, metafizică, impresionistă și oricum vreți să-i mai ziceți, își are locul ei, presărată din belșug, în această literatură" (*Viața Basarabiei,* 1937, nr. 3-4, p. 113).

Literaturii Basarabiei îi este proprie continuitatea spirituală, culturală a românismului basarabean. Această trăsătură s-a manifestat prin evocarea și popularizarea operelor scriitorilor români atît din Basarabia, cît și de peste Prut. Operele lui M. Eminescu, Ion Greangă, C. Stamati, Al. Hâjdău, A. Russo, Z. Arbore, Gh. Coșbuc și ale altor scriitori români au jucat un rol deosebit în viața intelectualilor basarabeni. Magda Isanos, Gheorghe V. Madan, Alexei Mateevici, Constantin Stere, Pan Halippa, Liuba Dimitriu, Sergiu Cujbă și alții au trăit cu operele lui Eminescu, Coșbuc, Creangă, A. Russo, B. P. Hasdeu și ale altor oameni de mare cultură românească.

Literatura Basarabiei a avut un caracter democratic, popular, umanist. Se scriau și lucrări de autentică inspirație religioasă. Criticul literar și prozatorul Sergiu Matei Nica a publicat în 1939 un articol despre chipul

lui Dumnezeu în lirica basarabeană. Acest Dumnezeu pentru Nicolae Costenco și Vladimir Cavarnali era omul, fiindcă nu există Dumnezeu fără om, susținea autorul acestui articol (*Scriitori de la "Viața Basarabiei"*, pp. 284-292).

Soarta poeților, prozatorilor, eseiștilor, publiciștilor, criticilor literari din Basarabia n-a fost simplă. Mulți intelectuali s-au refugiat, după 1940 și 1944, în România, unde și-au salvat viața, dar nu au mai putut crea, operele lor fiind trecute de regimul comunist în anonimat literar. Mulți scriitori basarabeni au avut un sfîrșit tragic. Astfel, Sergiu V. Cujbă a murit în 1937 la Chișinău. Pan Halippa a fost arestat în România, apoi predat NKVD-iștilor ruși, condamnat la 25 ani muncă silnică. Magda Isanos a murit în floarea vieții, în 1944, la Iași. Teodor Nencev a fost ucis pe cîmpul de luptă de la Libava în 1944. Alexandru Robot a murit pe front în 1941. Gheorghe Rusu a fost arestat în 1946 și deportat în Siberia. Petre Ștefănucă a fost arestat la 9 octombrie 1940, judecat și deportat în Siberia, murind în 1941 într-un GULAG rusesc din regiunea Kuibîșev.

Numai unii dintre literații basarabeni ai anilor 20-30 și-au continuat creația litarară după 1940. Printre ei au fost Andrei Lupan, Bogdan Istru, George Meniuc, Emilian Bucov și alții. Aceste pesonalități au desfășurat o intensă activitate literară, devenind "fondatorii literaturii sovietice moldovenești". Atunci, în anii treizeci, acești poeți au debutat cu poezii, proză, publicistică, recenzii la *Viața Basarabiei, Școala basarabeană, Pagini basarabene, Cadran, Itinerar* și alte reviste. Bogdan Istru a editat pînă la 1940 plachetele de versuri *Blestem* și *Moartea vulturului*, în care a exprimat sentimente de zbucium lăuntric, de revoltă, de neîmpăcare cu realitatea. Nu întîmplător el sublinia: "Privim în noi ca într-o fîntînă arsă, /De lume părăsită, către cer întoarsă. /Ne adăpăm cu lacrimile noastre /și pumnii noaptea îi urcăm spre astre" (*Viața Basarabiei*, 1938, nr. 11).

Născut la 13 aprilie 1914 în satul Pistruieni, județul Orhei, Bogdan Istru cunoștea foarte bine viața grea a sătenilor, îi descria pe țăranii basarabeni ca fiind oameni înalți și frumoși, dar întunecați, ducîndu-și viața pe dealuri, prin arșiță, prin "anii grei ai nemuririi".

Putem trage o concluzie de principiu: în perioada 1918-1940 în Basarabia a avut loc o explozie a procesului

literar românesc. Activitatea a peste 120 de scriitori și publiciști, editarea revistelor *Viața Basarabiei, Cuget moldovenesc* (1932-1943), *Bugeacul"* (1935-1940), *Familia noastră* (1935-1938), *Pagini basarabene* (1936), *Poetul* (1937-1938), *Itinerar, Generația nouă* și altele au contribuit substanțial la desfășurarea cu succes a procesului literar.

George Călinescu scria că în această perioadă "au apărut o mulțime de reviste juvenile pe tot cuprinsul țării. Ele dovedesc interesul pentru literatură și din acest punct de vedere merită atenție" (*G. Călinescu, Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent.* Ediția a II-a revăzută și adăugită. Buc., Minerva, 1986, p. 967).

Grație condițiilor noi de ordin politic, economic și cultural în Basarabia a apărut o pleiadă de poeți, prozatori, critici literari care s-au integrat reușit în cultura literară a României. Toți scriitorii și publiciștii basarabeni au servit idealul național românesc, exprimînd din diferite unghiuri de vedere și prin diverse mijloace artistice idealurile naționale ale poporului român.

Însă ar fi greșit să supraapreciem și să idealizăm procesul literar din această perioadă. În primul rînd, după cum sublinia George Călinescu, în acea epocă scădea vertiginos și îngrozitor numărul cititorilor. Era un fenomen general european. Criza literaturii basarabene nu era "de producție", ci "de consumație". Foarte elocvent a demonstrat acest fenomen Nicolae Costenco. El scria: "În Basarabia, cu 3 milioane de locuitori, nu sînt nici cinci mii de cititori permanenți. E înspăimîntător?". El nu-i învinuia pe cititori, masa oamenilor de la coarnele plugului. Țăranul nu se prea sinchisea dacă nu reușea să citească cutare sau cutare născocire a vreunui domnișor "covrigar" de la vreo revistă sau gazetă. Nicolae Costenco sublinia că vinovat pentru criza de consumație a literaturii basarabene era cărturarul. "Se trezește cu capul în nouri, el rumegă gînduri sterpe, el nu vede realitatea, el pîngărește comoara de suflet a norodului". (*Viața Basarabiei,* 1937, nr. 3-4, pp. 113-114). În al doilea rînd, ideile regionalismului, opunerea inutilă, negîndită a literaturii basarabene unei "literaturi de la centru" conducea la diferite neînțelegeri, conflicte dintre literații români, dădea naștere unui "egoism de generație", cum scria George Călinescu. Și totuși, în ansamblu, literatura

basarabeană a desțelenit "paraginea trecutului de robie", a lecuit rănile sîngerînde de la capătul celor 106 ani de închisoare țaristă, a conștientizat, după posibilitățile sale, starea spiritului românesc, a accentuat rămînerea în urmă a basarabenilor în foarte multe domenii ale vieții sociale, politice, economice și culturale în comparație cu cealaltă parte a României și cu Europa în ansamblu. "Literatura română din Basarabia, afirma istoricul literar Alexandru Burlacu, a fost condiționată de un mediu social și politic, economic specific". Ea a avut la temelie bogate tradiții și idealuri literare comune pentru toți românii. (*Scriitori de la "Viața Basarabiei"*, p. 7.) Ea trebuie studiată și însușită de generațiile postbelice ca o comoară originală a sufletului românesc.

Presa basarabeană a constituit o parte componentă a culturii naționale românești de atunci. Pentru prima dată în istoria sa Basarabia a obținut dreptul să editeze, fără îngrădiri, reviste, ziare, literatură în limba populației băștinașe, menținîndu-se totodată anumite condiții favorabile pentru editarea ziarelor și în limbile naționalităților conlocuitoare. Datele statistice arată că în perioada 1917-1930 în Basarabia au apărut 12 cotidiene și 9 săptămînale de limbă română și 36 cotidiene și 4 săptămînale de limbă rusă. Printre aceste ziare erau: *Cuvînt Moldovenesc* (directori și redactori N. Alexandri, P. Halippa), *Sfatul Țării* (I. Costin, N. Alexandri), *Soldatul Moldovan* (Gh. Tudor), *Ardealul* (O. Ghibu), *România nouă* (O. Ghibu), *Basarabia* (N. Sipson), *Cuvîntul* (I. Costin), *Cuvîntul nostru* (N. Alexandri), *Dreptatea* (D. Ciugureanu, N. Maxim, C. Nae, M. Fudulu, I. Inculeț, Gh. Dimitriu), *Steaua* (V. Brăiescu), *Cuvîntul Săteanului* (D. Bogos), *Glasul Basarabiei* (N. Bivol), *Viitorul Nostru* (V. Bârcă, Gh. Dimitriu, C. Mâțu), *Cuvîntul Basarabiei* (D. Bogos, Gh. Negoescu, C. Mâțu), *Gazeta Basarabiei* (I. Pelivan, C. Mâțu), *Noutatea* (N. Teișanu) și altele.

Ziarele românești și rusești din Basarabia apăreau nesistematic. De fapt, mai multă presă se făcea în limba rusă. Ziarele rusești exercitau o influență considerabilă asupra populației Basarabiei. Acest fapt a fost subliniat și de mulți ziariști străini. Astfel, sosind în Chișinău în 1929, un grup de jurnaliștii străini a constat că au avut impresia că s-au aflat "într-un oraș din Rusia". (*Const. Mâțu, O necesitate desconsiderată: presa românească în Basarabia.* Chișinău, 1930, p. 4). Printre

cele 36 cotidiene și săptămînale de limbă rusă, care se editau în anii 1917-1930 și care aveau o influență mai mare, erau: *Bessarabia* (I. Cecan), *Bessarabskaia jizni* (I. Volkomici, B. Lempert), *Svobodnaia Bessarabia* (Vl. Cristi, Al. Șmidt, A. Grekulov, B. Faerson), *Bessarabia* (Gh. Pântea), *Slovo* (I. Costin), *Nașe slovo* (I. Costin, V. Cijevschi), *Prizîv* (N. Cocea), *Bessarabskaia pocita* (I. Cojocaru), *Kișinevskie novosti* (I. Pelivan, S. Teodorescu), *Novoe slovo* (S. Puterman), *Golos naroda* (Vlad. Ciorescu) și altele.

Mai tîrziu au fost luate unele măsuri pentru intensificarea editării ziarelor de limbă română în Basarabia de către basarabenii care cunoșteau mai bine situația politică, economică, culturală din ținut, aveau posibilitate să influențeze viața socială, economică, politică. S-au făcut eforturi în acest sens din partea Guvernului României, după criza economică. Astfel, din 1932 se editau revistele *Viața Basarabiei* (Pan Halippa, N. Costenco), *Basarabia economică, Școala noastră, Viața și economia, Pagini basarabene* (1936), *Cuget Moldovenesc* (1932-1940), *Familia noastră* (1935-1938), *Poetul* (1937-1938) și altele.

Presa basarabeană a oglindit cele mai importante evenimente din perioada interbelică, a exprimat cele mai diverse opinii, poziții politice cu privire la viața economică, socială, culturală, politică, revoluționară din provincie. La 27 februarie 1918 ziarul *Sfatul Țării* scria, de exemplu, despre constrîngerea țăranilor basarabeni de către bolșevicii ruși, despre lupta bolșevicilor contra armatei române în 1918, demasca politica expansionistă a Rusiei sovietice promovată față de Basarabia. La 23 aprilie 1918 această gazetă informa că în 1916-1917 la Chișinău, Orhei, Rezina, Hotin funcționau deja 7 fabrici de tutun. La 15, 25 mai, 26 august 1918 a publicat condițiile de cumpărare și vînzare a produselor animaliere, informa regulat populația asupra evenimentelor politice din Basarabia. A publicat mai multe materiale despre activitatea Sfatului Țării în 1918, a luptat pentru unirea Basarabiei cu România și a demascat politica colonială a Rusiei sovietice.

Ziarul *Cuvînt Moldovenesc* era editat de asociația "Astra" și oglindea viața politică, social-economică, culturală a Basarabiei, apăra interesele naționale ale populației băștinașe, propaga ideile românismului în masele largi

ale basarabenilor, lupta pentru consolidarea Unirii din 1918. La 28 iulie 1928 *Cuvînt Moldovenesc* descria cu durere înrăutățirea vieții țăranilor basarabeni, care se mîndreau cîndva cu glia lor bogată, iar în condițiile crizei economice care se declanșase se aflau într-o situație deplorabilă.

Revista *Școala noastră* reflecta starea de lucruri din învățămînt, munca pedagogilor, profesorilor din Basarabia, lupta pentru apărarea intreselor colectivelor pedagogice, a drepturilor învățătorilor, publica diferite programe, instrucțiuni, indicații metodice, informații, studii din istoria învățămîntului din Basarabia.

Au făcut mult pentru dezvoltarea culturii Basarabiei revistele literare *Viața Basarabiei* (1932-1944), *Cuget Moldovenesc* (1932-1943), *Bugeacul* (1935-1940), *Familia noastră* (1935-1938), *Pagini basarabene* (1936), *Poetul* (1937-1938) și altele. Aceste reviste, după cum s-a mai menționat, încurajau activitatea literară, valorificau comorile folclorice, propagau spiritul național românesc. S-a evidențiat în mod special *Viața Basarabiei*, care reprezenta, după expresia poetului, "plămînii spirituali ai Basarabiei".

Pentru presa basarabeană scriau ziariști bine pregătiți, talentați. Printre aceștia se numărau Constantin Stere, Vasile Harea, Nicolae Costenco, Pan Halippa, Alexandru Robot, Iacob Slavov, Ioan Sulacov, Sergiu V. Cujbă, Sergiu Matei Nica, Vasile Guțcan, Vladimir Cavarnali, I. Costin, I. Cojocaru, S. Puterman, I. Pelivan, S. Teodorescu, Vlad Ciorescu și mulți alții.

E caracteristic faptul că pentru prima dată în istoria acestui ținut au apărut reviste speciale pentru învățători, studenți și elevi: *Vulturul Basarabiei* (Chișinău), *Zorile* (liceul "Ștefan cel Mare"), *Studentul* (Chișinău), *Unirea* (liceul "Alexandru Donici"), *Solidaritatea* (Soroca), *Speranța* (Orhei), *Straja neamului* (Chișinău), *Năzuința* (Cahul), *Făt-Frumos* (Cernăuți), *Armonia* (liceul "Alecu Russo" din Chișinău), *Ghiocelul* (societatea culturală "Iulia Hâjdău" de pe lîngă liceul eparhial de fete din Chișinău), *Izvor de viață* (Tighina) și multe altele. Toate aceste reviste și ziare reflectau viața culturală din licee, școli, din unele orașe și sate ale Basarabiei, activitatea pedagogică a profesorilor, problemele vieții intelectualității basarabene.

Un loc deosebit în presa basarabeană a revenit revistei

Moldova Nouă (1935-1941), editată sub conducerea lui Nichita P. Smochină, refugiat din Transnistria. Această revistă a oglindit problemele grele ale vieții transnistrenilor, politica bolșevică promovată în RASS Moldovenească, a publicat documente cu privire la situația românilor de peste Nistru, a reflectat lupta de eliberare națională în aceste raioane, a propagat folclorul moldovenilor din est, a făcut numeroase referiri la viața românilor din satele dintre Nistru și Bug, a afirmat misiunea românismului la porțile asiatice ale Europei. La această revistă au colaborat mulți savanți români, inclusiv Vasile Netea, T. Vlădică, I. Simionescu, Aurel Sava, I. Dumitrașcu, Constantin Pușcașu, Pan Halippa, D. Strungaru, N. Macovei, V. Popovici, Onisifor Ghibu, Vlad Cazacliu, Constantin Holban, E. Diaconescu, Petru Bănescu și alții. Revista a contribuit la propagarea istoriei românilor autohtoni din Transnistria, strecurînd o rază de lumină în sufletul populației românești din acest teritoriu, a redat în mod obiectiv adevărul istoric, a susținut dreptul juridic, politic al moldovenilor, care de milenii erau băștinași în zona dintre Nistru și Bug. Chiar de la început, revista *Moldova Nouă* a oglindit nu numai greutățile de ordin material, dar a și luptat contra forțelor care, sub pretextul evitării unor "conflicte diplomatice", au stînjenit apariția neîntreruptă a revistei.

Documentele arată că presa de limbă rusă (*Bessarabskoe slovo, Golos Bessarabii, Bessarabskaia pocita, Bessarabskii krai* și altele) era editată de reprezentanții proimperiali ai populației de limbă rusă, care aveau în Basarabia o puternică bază economică. Aceste ziare reflectau viața politică, economică și culturală a ținutului sub unghiul de vedere al editorilor lor. Nu a existat vreo problemă de ordin social, economic, politic care nu ar fi fost tratată în felul său de presa rusă din Basarabia. La 19 iulie 1919 ziarul *Bessarabskii krai* scria, fiind mai loială, despre succesele dezvoltării agriculturii în județele Ismail și Akkerman, încuraja exportul de cereale din aceste județe, rolul relațiilor comerciale cu țările occidentale.

La rîndul său, ziarul *Bessarabia* (15 februarie, 7, 13, 16 martie 1920) publica materiale ample despre grevele muncitorilor din Chișinău, despre ciocnirile dintre poliție și greviști (18 august 1920), iar la 23 octombrie 1920 sublinia creșterea valului mișcării greviste de la tipografia "Luceafărul" din Chișinău, susținea politica de împăcare

cu patronii întreprinderilor industriale.

Ziarul *Bessarabskaia pocita* (1926, 4 februarie) amintea despre soarta țăranilor din Gorești și Zîmbreni, care fuseseră judecați în 1918 de tribunalul militar român și susținea necesitatea eliberării țăranilor nevinovați.

Unele ziare revoluționare, cum erau *Vperiod* (1922), *Raboce-crestianskaia pravda* (1928-1929), *Vperiod* (1931), *Alarma, Vperiod* (1934), *Lumina nouă, Gîndul nostru, Viața nouă, Revoliuționnoe krestianstvo* și altele, erau editate de organizațiile democratice, dar se aflau sub controlul comuniștilor din Basarabia. Aceste ziare oglindeau problemele mișcării muncitorești și țărănești, viața economică, politică, culturală, activitatea blocului muncitoresc-țărănesc, mișcarea grevistă, criticau partidele politice, Guvernul României, politica promovată de el în Basarabia, aveau legături directe și erau dirijate de serviciile de informație ale URSS. Lozincile acestor ziarele "Jos burghezia", "Trăiască URSS" susțineau politica expansionistă a Uniunii Sovietice, oglindeau punctul ei de vedere în toate domeniile vieții politice și economice.

În perioada 1918-1940 în Basarabia apăreau și ziare comuniste ilegale: *Krasnoe Znamea, Proletarskaia pravda, Molodoi bolișevic, Krasnîi iug* (Ismail), *Raboce-krestianskaia pravda* (Akkerman), *Communist* (Orhei), *Naș puti* (Bender), *Cito delati* (Lipcani), *Serp i molot* (Chilia), *Proletarul* (Bălți), *Graiul satului* (Cahul) și altele. Aceste ziare aveau o activitate subversivă, propagau ideile comuniste, luptau pentru răsturnarea Guvenului legitim al României, pledau pentru răpirea Basarabiei și anexarea ei la URSS.

Majoritatea ziarelor ilegale erau finanțate de serviciile de spionaj sovietic. Deseori ele se editau în Ucraina, apoi erau transportate clandestin peste Nistru.

În Basarabia se aduceau ziare și reviste editate în România: *Universul, Adevărul, Dimineața, Curentul, Ordinea* și altele. Liberalii aveau organele lor de presă - ziarul *Viitorul*, revista *Democrația*, iar național-țărăniștii au fondat în 1927 *Dreptatea*. Tot ei editau ziarul *Țara noastră*. Ziarelele *Porunca vremii, Cuvîntul* reflectau interesele legionarilor. *Universul, Adevărul, Dimineața, Ordinea, Lupta, Curentul, Timpul* și altele erau influențate de cercurile guvernante ale statului român, promovau politica statului, apărau interesele României pe arena internațională, susțineau lupta statului românesc pentru

consolidarea independenței lui, propagau politica economică, socială și culturală a României. Ziarele acestea au contribuit esențial la promovarea în rîndurile basarabenilor a politicii statului, facilitînd integrarea economică, socială, politică și culturală a Basarabiei în societatea românească.

Unele ziare și reviste (*Dezrobirea, Înainte, Viața muncitoare, Socialismul, Apărătorul proletar, Tînărul muncitor, Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului, Buletinul mișcării antifasciste, Cuvîntul nou, Alte zări, Echipa, Nu* și altele) se aflau sub controlul partidelor și mișcărilor de stînga, inclusiv al comuniștilor. Aceste mijloace de informație de asemenea se bucurau de popularitate doar în mediul unor pături sociale aparte ale populației Basarabiei. Ziarul *Socialismul*, editat de comuniștii români, promova ideologia marxist-leninistă în rîndurile muncitorilor, incita la lupta de clasă, chema proletariatul român să-i susțină pe muncitorii ruși din Basarabia, promova politica colonială a URSS. Concomitent, ziarul *Viața Muncitoare* oglindea larg mișcarea sindicală din Basarabia, grevele muncitorești, formele și metodele de luptă ale muncitorilor, starea lor materială, organizarea politică, lupta economică și conținutul ei. De fapt, ziarul *Viața Muncitoare* era subvenționat de păturile muncitorești din Basarabia, dar, posibil, și din surse provenite din URSS.

În anii 1933-1937 o serie de ziare democratice, antifasciste care se editau, de asemenea, în România, ca, de exemplu, *Blocul* (București), *Omul liber* (Pitești), *Manifest* (Iași), *Înainte* (Bacău), *Vremuri noi* (Brașov), *Făclia* (Galați), *Păreri* (Bîrlad) și altele, se difuzau și în Basarabia. Relatînd știri și analize despre situația economică, politică, socială din provinciile respective, ele susțineau lupta antifascistă a maselor muncitorești, mișcarea grevistă, luptau pentru democrație, echitate și progres social.

Ar fi greșit, însă, să afirmăm că presa basarabeană n-avea probleme. Cea mai stringentă problemă era finanțarea ziarelor, atitudinea partidelor politice față de presa basarabeană. Nu întîmplător Octavian Goga sublinia în 1926: "Chestiunea presei naționale în Basarabia este una din acele chestiuni naționale, care trebuiesc susținute prin consensul tuturor partidelor politice. Nu-i permis ca din această chestiune să se facă politică de partid"

(*Scriitori de la "Viața Basarabiei"*, p. 5).

Gala Galaction scria și el că România ar fi trebuit să aibă în Basarabia "cei mai buni învățători, cele mai bune ziare românești cu cei mai buni gazetari, cele mai multe cercuri culturale... cu cei mai desăvîrșiți apostoli..." "Afară de Chișinău, sublinia el, nu cred să mai apară în alte orașe ale provinciei ziare zilnice românești" (*Basarabia și basarabenii,* p. 287).

Criza economică din anii 1929-1933 a lovit crunt în editorii de ziare. Din cele 12 cotidiene naționale n-a supraviețuit nici unul, iar din cele 36 cotidiene rusești au supraviețuit numai cinci. Această stare a lucrurilor era determinată de consecințele grave ale crizei economice, de starea generală foarte grea a populației și a economiei.

Între anii 1918-1940 majoritatea publicațiilor basarabene era legată de năzuințele și aspirațiile poporului, de anumite cercuri politice autohtone sau venite din alte părți, în special de la est. Cu ajutorul cuvîntului tipărit, datorită publicării unor scrisori, corespondențe, articole, eseuri semnate de oamenii de cultură, de personalități ale vieții științifice și politice, în cele mai largi cercuri de cititori au pătruns ideile vieții naționale, democratice și progresiste, au fost formulate pledoarii pentru atingerea idealurilor nobile ale românismului, au fost cultivate setea de libertate, de pace, dragostea pentru vatra străbună. Nici un ziar sau revistă națională nu pleda pentru a se menține populația în obscurantismul și mizeria existenței de atunci. Mai mult, a crescut responsabilitatea ziariștilor basarabeni pentru evoluția normală a vieții societății din Basarabia. Ei au luptat pentru apărarea integrității Statului Românesc, au orientat masele în făgașul constituirii unui mod de viață civilizat și democratic.

Știința. După 1918 s-au schimbat în mod radical direcțiile și, în special, conținutul cercetărilor științifice realizate de savanții din Basarabia. Știința basarabeană a devenit parte componentă a științei românești, a patrimoniului culturii românilor de pretutindeni. Dacă pînă în 1918 Basarabia nu avea centre științifice, iar cele mai talentate cadre științifice naționale lucrau în centrele Imperiului Rus (Odesa, Kiev, Petersburg, Moscova), în perioada interbelică în Basarabia au fost create primele centre de cercetări științifice de talie europeană. Știința se dezvolta în instituții specializate,

dar și la Facultatea de Agronomie din Chișinău, în gimnazii, licee, secții departamentale speciale, la bazele experimentale din Basarabia. Astfel tînăra știință din provincia noastră căpăta, prin eforturi concentrate, statut de parte componentă a științei românești.

Printre profesorii-savanți ai gimnaziilor și liceelor Basarabiei pot fi menționați Vasile Harea (directorul liceului "B. P. Hasdeu"), Nicolae Moroșanu (directorul gimnaziului "Mihai Eminescu"), Leon T. Boga, D. Cărăuși, Pan Erhan, Andrei Scobioală, Tudor Neaga, Vasile Lașcu, Teodor Suruceanu - foşti deputați ai Sfatului Țării, care mai apoi au devenit publiciști, savanți, cercetători.

Pe plan național și internațional în această perioadă s-au afirmat școlile basarabene de științe agricole, de istorie, paleontologie, pedagogie, literatură, folclor, sociologie, geografie, psihologie etc.

Succese deosebite în această perioadă a obținut știința agricolă, al cărei reprezentant a fost Agricola Cardaș, decanul Facutății Agricole din Chișinău. El a fost un timp director general al "Casei Noastre", instituție de reformă agrară, prin intermediul căreia au fost împroprietăriți sute de mii de țărani basarabeni. Profesorul A. Cardaş a fost autorul mai mutor studii în domeniul agriculturii, precum și al unor schițe extrem de prețioase despre activitatea "Casei Noastre" (Vezi: *Basarabia.*, 1940, p. 214). La aceeași facultate s-au evidențiat și profesorii N. Florov, N. Vasiliu, Șt. Popescu, Gh. Bontea și alții. Profesorul Gheorghe Bontea a efectuat investigații fundamentale în domeniul corelației dintre condițiile naturale și sistemele economice în agricultură (*Idem,* p. 214).

În această perioadă au fost editate mai multe lucrări cu caracter științific: *Îndrumări și norme pentru reprezentanții tuturor intelectualilor și îndrumătorilor poporului din Basarabia* (Chișinău, 1927), *Cursul de pomicultură* de M. Costețchi (Mănăstirea Neamțu, 1934); *Conservarea și industrializarea fructelor și legumelor* de Vadim Cotelev, *Regiunea codrilor Basarabiei* de Natalia Dăscălescu (Chișinău, 1936), *Cultura porumbului* de D. Cărăuși (Chișinău, 1932), *Problema fermenților selecționați în vinificație* de N. Patrașcanu (Chișinău, 1937) și altele.

Facultatea Agricolă din Chișinău devenise nu numai o pepinieră de pregătire a specialiștilor pentru agricultură, dar și un centru al științei agricole pentru întreaga

România, adevăr confirmat și de desfășurarea la această facultate a Congresului științific în problema creșterii oilor în România. Rapoarte și comunicări științifice au prezentat savanții și practicienii: A. Cardaș (Chișinău), N. Marchetti (Lăpușna), C. Romano (Botoșani), V. Ciceiu (Dorohoi), C. Stoianov (Orhei), V. Georgescu (București), I. Dăncilă (Cluj), C. Băicoianu (București) și alții. Materialele congresului au fost editate și popularizate în România și în alte țări, ele contribuind la dezvoltarea științei zootehnice din Basarabia.

În ținutul nostru activau o serie de instituții științifico-practice în domeniul viticulturii și pomiculturii care realizau experimente științifice, ajutau țăranilor la altoirea, săditul și prelucrarea viilor, la îngrijirea viilor și livezilor. Printre acestea erau: Stațiunea viticolă de la Cetatea Albă, Stațiunea Centrală de viticultură tehnică din Bălți și altele. În aceste centre lucrau specialiști bine pregătiți, care, în afară de ocupațiile lor științifice, ajutau populația la alegerea terenurilor pentru plantarea viilor, la tratarea lor cu diferite substanțe chimice în scopul combaterii bolilor și dăunătorilor. Stațiunea experimentală de viticultură și oenologie de pe lîngă Școala de viticultură din Chișinău realiza cercetări științifice în domeniul viticulturii, oenologiei, pedologiei, microchimiei, microbiologiei etc. În același timp, Stațiunea bioentologică din Chișinău a întocmit și a elaborat recomandări speciale de luptă contra insectelor vătămătoare din livezi și viile de soiuri europene.

În Basarabia a fost creat un sistem întreg de centre experimentale în domeniul viticulturii, pomiculturii și legumiculturii. Printre acestea erau pepinierele de viță-de-vie de la Botnărești (județul Tighina), de la Costiujeni (județul Lăpușna), de la Noul-Caragaci (județul Akkerman). Aici se experimentau soiurile de viță-de-vie americane. La Șirăuți (județul Hotin) există o livadă model (25 ha) de pruni, peri și alte specii altoite.

Un mare rol în dezvoltarea științelor socio-umanitare (arheologia, paleontologia, istoria, sociologia, literatura) l-a jucat Institutul Social Român din Basarabia - prima instituție de științe academice din Basarabia, care a fost fondată în 1934 sub președinția lui Pan Halippa, avîndu-l director pe Petru Stâncă, secretar științific pe N. Moroșanu, iar vicepreședinte pe T. Știrbu. Meritele științifice ale acestui institut constau în faptul că în

cadrul lui, pentru prima dată în istoria Basarabiei, au fost cercetate şi prezentate publicului basarabean doctrine sociale, politice, economice şi culturale asupra cărora lucrau cele mai mari personalităţi ale ştiinţei europene şi mondiale. Însă tema principală a investigaţiilor lui au constituit-o relaţiile sociale din Basarabia, starea socială, politică, economică, culturală a satului basarabean. S-au efectuat investigaţii ştiinţifice în domeniul sociologiei, istoriei, economiei, culturii, învăţămîntului, folclorului satelor Cornova, judeţul Orhei (început încă în 1931 de D. Gusti); Nişcani, judeţul Lăpuşna; Copanca, judeţul Tighina; Iurceni şi Ialoveni, judeţul Lăpusna. La realizarea lor şi-au adus aportul cele mai importante forţe ştiinţifice din Basarabia: Pan Halippa, Nicolae Moroşanu, G. Guştiuc, P. Guja, A. Arvat, P. Mihailovschi, A. Sava, S. Gonţa, S. Bogos, T. Ştirbu, P. Ştefănucă, D. Barbu, I. Antonovici şi alţii. A fost editat *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia* sub redacţia savanţilor N. Moroşanu, P. Ştefănucă, T. Ştirbu. Lumina tiparului au văzut-o numai două volume ale acestui Buletin (peste 100 coli de tipar) - în 1937 şi 1938.

Anchetarea, sistematizarea si generalizarea materialelor de ordin sociologic, istoric, economic, paleontologic, folcloric acumulate în satele basarabene Cornova, Nişcani, Copanca etc. au fost înalt apreciate în toată România. Unele materiale statistice ale Basarabiei au fost folosite pentru pregătirea Enciclopediei României (1938-1943), editată sub conducerea profesorului Dimitrie Gusti. Concluzia generală a tuturor savanţilor, care au muncit la editarea acestor volume, a fost unanimă: românismul trăieşte, se dezvoltă multilateral, mai ales în satele basarabene care nu au fost grav afectate de morbul culturii coloniale ruseşti (Vezi: *Buletinul Institutului social român din Basarabia.* V. I. Chişinău, 1937, p. V).

O amplă dezvoltare a cunoscut-o folcloristica în Basarabia. Dacă Gh. V. Madan a urmat tradiţia folclorică românească, colectînd folclorul basarabean şi folosindu-l în operele sale literare; Petre Ştefănucă a cercetat sub aspect ştiinţific comoara sufletului românesc din Basarabia, a urmărit manifestările spirituale ale oamenilor din satele basarabene. El a studiat creaţia populară din unghiul de vedere cosmografic, biologic, psihologic, istoric, precum şi manifestările spirituale, economice, etico-juridice şi politico-administrative ale acesteia. Savantul a condus

Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, a publicat articole și lucrări în revistele *Școala Basarabeană*, *Arhiva pentru știință și reformă socială*, *Anuarul Arhivei de folclor a Academiei Române*, *Pagini basarabene*, *Viața Basarabiei* și altele. Petre Ștefănucă a înscris o pagină de aur în istoria folcloristicii românești, a lăsat multe lucrări științifice despre conținutul cîntecului popular, obiceiurile de Crăciun și Anul Nou, despre poezia populară. Investigațiile sale au fost editate în România, Franța și în alte state europene. Dar viața lui a fost curmată de regimul comunist rus. Petre Ștefănucă n-a acceptat teoriile pseudoștiințifice, impuse de bolșevici, din care motiv la 9 octombrie 1940 a fost arestat, fiind acuzat de naționalism, antisemitism, antisovietism. În aprilie 1941 tribunalul militar din Odesa l-a condamnat la privațiune de libertate și în același an a murit într-un lagăr din regiunea Kuibîșev. Avea numai 35 de ani, însă reușise să facă foarte mult pentru știința basarabeană, cîștigîndu-și un renume mondial.

Pentru prima dată în istoria științei românești a apărut școala istoriografică basarabeană cu problemele ei specifice, cu cadrele sale - personalități de vază, cercetători de arhive, de documente străvechi, oameni de știință care au reflectat în mod obiectiv istoria tragică a Basarabiei. Vom sublinia aici că știința istorică basarabeană a fost dominată de puternica personalitate a lui Nicolae Iorga, savant cu renume mondial. Personalitate prodigioasă și extrem de complexă, Nicolae Iorga a abordat în studiile sale diferite aspecte ale istoriei Basarabiei și Transnistriei. El a scris un studiu despre anexarea Basarabiei în 1812 de către Rusia, istoria Chiliei și Akkermanului, a deplîns soarta românilor de dincolo de Nistru, a înfierat imperialismul rus și austriac, politica promovată de colonialiști în Basarabia, Bucovina și Transnistria.

În perioada interbelică știința istoriografică din Basarabia a fost reprezentată de o pleiadă întreagă de personalități marcante: Alexandru Boldur, Gheorghe Bezviconi, Leon T. Boga, Ștefan Ciobanu, Petre Cazacu, Iustin Șt. Frățiman, Alexandru David, Ion Nistor, Nichita Smochină, Vasile Netea, Nicolae Popovschi, Paul Gore, Constantin Tomescu, Nicolae Moroșanu, Pavel Mihailovici, Ștefan Berechet, Gherman Pântea, Dimitrie Bogos și alții.

Multe asociații, comisii, biblioteci, instituții de cultură,

fundații culturale au contribuit la studierea și propagarea istoriei românilor din Basarabia. "Biblioteca istorică pentru popularizarea istoriei Basarabiei" (1918), "Uniunea culturală bisericească din Chișinău" (1920-1923), "Arta Basarabiei", "Asociația culturală-istorică Nicolae Milescu", "Comisia monumentelor istorice", dar și filialele lor din Basarabia i-au susținut sub aspect moral și material pe istoricii basarabeni, au editat și popularizat lucrările lor. Aceste asociații și organizații au contribuit, de exemplu, la editarea lucrărilor lui L. T. Boga, I. Șt. Frățiman, P. Cazacu, Gh. Bezviconi, Șt. Ciobanu, A. Boldur, Pan Halippa și ale altora. Un rol important în acest sens l-au jucat "Comisia monumentelor istorice. Secția din Basarabia", sub egida căreia au fost pregătite și editate primele 20 de volume cu genericul: *Documente basarabene* (vol. I-XX. Chișinău, 1928-1938). Pentru prima dată în istoriografia română au văzut lumina tiparului sute de documente - foi de zestre, scrisori și răvașe, testamente și danii, hrisoave și cărți domnești, manuscrise, zapise, acte despre satele basarabene, mărturii hotarnice și alte materiale inedite din istoria Moldovei din secolele XIV-XIX.

Astfel, nici o lucrare științifică nu poate fi apreciată obiectiv fără a consulta documentele publicate de "Buletinul Comisiei monumentelor istorice" din Basarabia în perioada 1928-1938, care constituie baza științei istorice basarabene. La pregătirea, cercetarea și îngrijirea lui au participat L. T. Boga, P. S. Puiu, Constantin Tomescu, Șt. Berechet, Șt. Ciobanu și alții. Lui Leon T. Boga îi revine meritul principal pentru pregătirea și editarea documentelor. De origine etnică macedonean, Leon Boga și-a legat destinul de lupta românilor basarabeni pentru renașterea națională, a activat cu succes pe tărîmul științei istorice, a colectat și a editat sute și sute de documente, pregătind baza documentară a investigațiilor ulterioare în domeniul istoriei Basarabiei.

O importantă contribuție la dezvoltarea științei istorice din Basarabia a adus Alexandru Boldur, autor a peste 50 de monografii, broșuri, articole, povestiri documentare - opere de valoare științifică incontestabilă. Lucrările *Ștefan cel Mare. Studii de istorie socială și politică*, *Basarabia și relațiile ruso-române*, *Istoria Basarabiei* și multe altele au oglindit în mod consecvent problemele stringente ale istoriei Țării Moldovei. Alexandru Boldur

a analizat minuțios evenimentele din perioada unirii Basarabiei cu România, scriind o carte care a rămas pînă în prezent neîntrecută în știința istorică.

O amplă activitate în domeniul științei istorice a desfășurat Ștefan Ciobanu, autorul lucrărilor monografice *Basarabia* (Chișinău, 1926), *Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă* (1923), *Unirea Basarabiei. Studii și documente* (1929) și altele. A pregătit și a editat primele manuale în limbă română pentru Basarabia: *Carte de citire pentru școlile primare* (1918), *Carte de citire pentru clasa a V-a* (1920). Ștefan Ciobanu a abordat multe probleme din istoria românilor la ședințele Academiei Române, al cărei membru a fost din 1920, a luptat consecvent, pe întreg parcursul vieții sale pentru păstrarea integrității Statului Românesc.

Printre militanții școlii istorice basarabene s-a distins și Ion Nistor, profesor la Universitatea din Cernăuți. La 21 octombrie 1918, la Universitatea din Cernăuți, în prezența ministrului plenipotențiar al Statelor Unite, Ion Nistor a dat citire declarației prin care cerea unirea întregului neam românesc dintre Bug și Tisa într-un stat național independent. Lupta pentru Unire, consolidarea tuturor românilor a fost principala temă a lucrărilor științifice ale lui Ion Nistor. Lui îi aparțin mai mult de 30 de monografii, articole științifice, publicații documentare. Lucrările acestea (*Istoria Basarabiei, Românii Transnistrieni, Unirea Bucovinei, Alexandru cel Bun, Mănăstirea Moldoviței, Problema ucraineană în lumina istoriei* și altele) vorbesc despre arealul larg al intereselor științifice ale acestui savant cu renume european.

În perioada interbelică s-a impus ca savant de renume mondial în domeniul geologiei și preistoriei Basarabiei Nicolae Moroșanu (1902-1944), autor a peste 40 de lucrări științifice, membru al Academiei Române, consultant al Institutului de geologie al României, membru al Comisiei Internaționale pentru studierea Omului fosil, al Institutului internațional de antropologie, al Societății geologice din Franța etc. Nicolae Moroșanu a adus o contribuție mare la dezvoltarea paleontologiei, geologiei paleolitice, a descoperit primele așezări paleolitice din Moldova, a cercetat perioada preistorică musterieră, depozitele quaternare paleontologice din județele Bălți, Hotin, Lăpușna, Tighina, a colectat în Basarabia peste 600 obiecte paleoetnografice și arheologice, a publicat,

în baza lor, o serie de articole științifice în presa din România, Franța, Anglia, Germania. Nicolae Moroșanu a efectuat investigații științifice și practice în domeniul geologiei și hidrochimiei, a descris geologia satului Nișcani, geologia și hidrogeologia văii Nistrului, depozitele geologice ale fîntînilor arteziene din Chișinău, a studiat geologia și hidrologia apelor subterane și altele. Doctorul N. Moroșanu a făcut mult pentru ocrotirea monumentelor naturii din Basarabia, a propus, în 1937, să fie numite monumente ale naturii pădurile din Valea Mare, Hîrbovăț, Delacău, Chițcani, Căpriana, Cărbuna, Pîrjolteni, Hîrjauca și Rohatin, și-a adus prinosul la crearea muzeelor sătești în Basarabia.

Istoricii basarabeni și bucovineni și-au editat lucrările atît în Basarabia, cît și în România - la Iași și București. Astfel, operele istoricilor basarabeni au văzut lumina tiparului cu concursul editurilor și tipografiilor din Chișinău ("Dreptatea", "Lucrătorul", "Tiparul Moldovenesc", "Tipografia Eparhială", "Tiparul Băncii Centrale Cooperatiste"), din Iași ("Tiparul Românesc", "Viața Românească"), din București ("Cultura Națională", "Universul"), din Cernăuți ("Glasul Bucovinei") și din alte centre de cultură din România.

O serie de reviste, ziare și buletine (*Viața Basarabiei, Cuvînt Moldovenesc, Sfatul Țării, Monitorul oficial, Viața Românească, Școala, Buletinul Comisiei monumentelor istorice, Revista istorică română, Analele Academiei Române, Cetatea Moldovei* și altele) au contribuit la propagarea realizărilor științei istorice din Basarabia.

Nu toate lucrările publicate în perioada interbelică au fost pregătite doar de istorici sau de cercetători de profil. Unii autori erau economiști, militari, ziariști, oameni politici, profesori de liceu, funcționari ai departamentelor de stat, dar lucrările lor rămîn foarte importante pentru istoria Basarabiei.

În prezent ar fi greu de închipuit istoriografia Basarabiei fără lucrările căpitanului Gheorghe Andronachi *Albumul Basarabiei* (Chișinău, 1938), Agricola Cardaș *Aspecte din reforma agrară basarabeană* (Chișinău, 1924), Andrei Cherdivarencu *Agricultura și industria națională de mașini agricole* (Chișinău, 1939), Mihai Costețchi *California României (Regiunea pomicolă a Nistrului de jos din județul Tighina)* (Chișinău, 1939) , Pan Halippa *Dreptate țărănimii* (Chișinău, 1936), Boris Lempert

Situația economică a Basarabiei (Chișinău, 1936), B. Malschi *Viața moldovenilor de la Nistru* (Cetatea Albă, 1939), Petre Synadino *Însemnătatea reformei agrare în Basarabia* (Chișinău, 1926), *Creditul în Basarabia* (Chișinău, 1929), Gh. Stănescu *Din nevoile Basarabiei* (București, 1932) și altele.

În această perioadă a activat pe tarîmul investigațiilor istorice Petru Cazacu. El a publicat *Moldova dintre Prut și Nistru* (Iași, 1924), *Zece ani de la Unire: Moldova dintre Prut și Nistru* (București, 1929), o serie de articole în diferite probleme ale istoriei Basarabiei. Istoricul Nicolae Popovschi (Visterniceanu) a scris cele mai ample lucrări monografice despre istoria Bisericii basarabene. Paul Mihailovici a descoperit la Constantinopol sute de documente moldovenești din perioada 1462-1755, cărți bisericești, manuscrise și icoane, a reflectat viața multor basarabeni uitați, a scris istoria satului Nișcani servindu-se de documente și materiale de arhivă, a cercetat tipăriturile românești din Basarabia din perioada 1812-1917. În același timp, Gheorghe Bezviconi a publicat cîteva lucrări despre nobilii Moldovei dintre Prut și Nistru, despre legăturile familiale ale lui A. I. Cuza cu Basarabia etc.

În perioada interbelică au fost cercetate și oglindite problemele economice ale județelor Lăpușna, Orhei, Tighina, Cetatea Albă, istoria cooperației de consum din Basarabia (V. E. Ghenzul), înfăptuirea reformei școlare în Basarabia (M. Gâzniteanu), problemele comerțului cu fructe și vin în Basarabia (M. Misser), starea economică a județului Cahul (V. Crețu), istoria Partidului Țărănesc din Basarabia (C. Stere, Iași, 1922) și altele.

Știința istorică basarabeană s-a dezvoltat atît de năvalnic, deoarece poporul, intelectualitatea basarabeană dorea să cunoască istoria sa adevărată. Istoricii basarabeni au apărat interesele de ordin politic, economic, spiritual ale românismului din Basarabia și Transnistria. Ei au reflectat evenimentele în mod obiectiv, științific, în concordanță cu principiile umaniste majore. Nu toate lucrările erau de foarte înaltă valoare științifică. În știința istorică din această perioadă existau și unele momente de subiectivism, în special în lucrările de memorialistică. Deseori autorii se bizuiau doar pe amintirile participanților la evenimentele trecutului nostru, fără a consulta documentele istorice.

Totuşi, se poate spune cu fermitate că investigaţiile ştiinţifice din domeniul istoriei între 1918-1940 au avut o influenţă colosală asupra creşterii gradului de conştiinţă de neam a intelectualităţii basarabene.

Investigaţiile ştiinţifice, documentele publicate în acea perioadă au avut o mare importanţă pentru elucidarea unor probleme ascunse în trecut ale istoriei Basarabiei, pentru a li se explica maselor truditoare necesitatea luptei pentru integritatea poporului român. Operele istorice ale lui A. Boldur, Gh. Bezviconi, Şt. Ciobanu, P. Cazacu, N. Popovschi, Gh. Pântea, L. T. Boga, N. Smochină, N. Moroşanu, Pan Halippa, O. Ghibu etc. au devenit lucrări clasice în domeniul istoriei.

Între anii 1918-1940 s-au efectuat şi unele cercetări ştiinţifice în domeniul chimiei (profesorul H. Vasiliu de la Facultatea Agricolă), biologiei, botanicii (doctorul Alexei Arvata a studiat flora Basarabiei), astronomiei (doctorul Nicolae Donici a avut observatorul său la Dubăsarii Vechi şi a publicat lucrarea *O metodă nouă pentru studierea fenomenelor solare*), fizicii, matematicii, biochimiei, hidrochimiei şi în alte domenii ale ştiinţelor naturii.

Ştiinţa Basarabiei, astfel, s-a integrat organic şi masiv în ştiinţa românească.

Arta, teatrul. În anii 1918-1940 în Basarabia au activat mulţi plasticieni, mari maeştri ai timpului: A. Plămădeală, A. Balier, Ş. Kogan, V. Malişevskaia, P. Şellingovski, A. Klimaşevski, N. Stepankovski, V. Doncev, F. Kiriakov, V. Russu-Ceban, A. Kalstein, K. Kobizev, N. Gumalik, E. Ivanovskaia şi alţii.

În Basarabia interbelică a funcţionat o şcoală profesionistă de arte plastice, care a dobîndit succese incontestabile. În condiţii complicate de ordin economic, politic, naţional artiştii plastici din Basarabia au contribuit substanţial la dezvoltarea artei plastice româneşti în ansamblu. Iniţial şcoala a fost condusă de pictorul V. Okuşko (1862-1919), apoi, după moartea acestuia, director a fost marele artist şi patriot Alexandru Plămădeală (1886-1940).

Unii istorici ai artei sovietice au încercat să minimalizeze talentul lui Alexandru Plămădeală şi originalitatea operei acestuia, să-l prezinte urmaşilor drept o personalitate fără patrie, fără simţul artei naţionale. De fapt, Alexandru Plămădeală a fost "unicul plastician, care a atins în Basarabia un înalt nivel de

profesionism în domeniul sculpturii" (*Stăvilă Tudor, Arta plastică din Basarabia.* Chișinău, 1990, p. 11). El s-a născut la Buiucani, o suburbie a Chișinăului, într-o familie de preoți. A studiat arta plastică, pictura la școala lui V. F. Okușko, apoi a urmat școala de pictură din Moscova cu profesorii S. Volnuhin și A. Matveev. După absolvire a lucrat la Monetăria de stat din Moscova. În 1918 a revenit la Chișinău. Din 1919 e director la școala de arte plastice din Chișinău, pe care a condus-o timp de 21 de ani. Această instituție de arte plastice, prin grija marelui artist, devine centru de pregătire a cadrelor de plasticieni. Conform mărturisirilor lui Alexandru Plămădeală, numai între anii 1919-1933 au absolvit această școală 58 de pictori (*Viața Basarabiei,* 1933, nr. 11, p. 30), inclusiv K. Kobizev, M. Gamburd, B. Nesvedov și alții.

Mai bine de 20 de ani Alexandru Plămădeală a fost animatorul și promotorul ideilor progresiste din artele frumosului în această școală. El i-a adunat în jurul său pe cei mai talentați pictori. Astfel, catedra de sculptură și desen (nud) a fost condusă de însuși maestrul Alexandru Plămădeală. În fruntea catedrei de desen (cap) și pictură s-a aflat pictorul Sneer Kogan, absolvent al Academiei de cultură din Munchen, catedra de pictură și artă decorativă a fost condusă de pictorul A. I. Balier, om de artă bine cunoscut în România și Rusia, cursul de istorie a artelor l-a ținut A. Malișevskaia, iar mai apoi Petre Constantinescu din Iași. Se bucura de mare autoritate pictorul Simionescu, care a predat cursul de perspectivă a imaginii.

Basarabia interbelică a avut multe personalități marcante în arta frumosului, în prim plan situîndu-se Alexandru Plămădeală, care a lucrat cu același succes în lemn, ghips, ciment, bronz, fildeș. El ne-a lăsat moștenire mai multe lucrări de mare valoare: sculpturi, monumente, portrete, creionări, schițe... Sculpturile *Disperare, Muncitorul, Mulsul oilor, Ștefan cel Mare, Ciobanul moldovan, Tors, Băiețașul, Fata cu cercul, Fata cu ulciorul, Portret femeiesc, Vara,* busturile lui A. Donici, B. P. Hasdeu, A. Mateevici, O. I. Plămădeală, al cîntăreței S. Aivaz, al doctorului Toma Ciorbă și altele ocupă un loc de frunte în arta românească. Chiar dacă A. Plămădeală ar fi sculptat numai monumentul lui Ștefan cel Mare, numele lui ar fi rămas în istoria artei românești.

Alexandru Plămădeală a fost o personalitate cu concepții democratice, progresiste, mare patriot al neamului său. Prin pictură și sculptură, pur națională, el i-a învățat pe tinerii plasticieni să respecte, să se inspire din arta populară, să aprecieze talentul poporului, tradițiile artei naționale.

Majoritatea pictorilor basarabeni au creat masiv în domeniul graficii, portretului, sculpturii, desenului etc. Fiind de diferite etnii, ei aparțineau spiritului național-cultural al basarabenilor, fapt care a influențat și creația lor, le-a determinat căutările. Fiecare, însă, avea posibilitatea să se manifeste pe măsura talentului său.

Prezintă mult interes lucrările pictorului A. I. Balier (*Natură statică cu veselă metalică, Natură statică cu pești, Portretul fiicei, Nud cu chitară, Portretul unui muncitor, Biserica* și altele), care exprimă cele mai profunde sentimente trăite de autor în acea perioadă. Profesorul A. Balier a pictat (*Peștele, Floarea-soarelui, Portretul copiilor, Bătrînul și copilul*) și a evidențiat, în primul rînd, natura, chipul psihologic al omului, dar, totuși, nu a reușit să se apropie de problemele țării și ale poporului, în mijlocul căruia trăia.

Profesorul Șneer Kogan a creat o serie de tablouri (*Dacia, Ograda, Biserica Măzărache, Colina Inzov, Țiganul-cizmar, Bătrînica* și altele), în care locul central îl ocupa orașul său, suburbiile lui, viața unor pături sociale din Basarabia. Operele lui I. Șellingovski (*Peisaj basarabean, Valea, Nistrul, Colinele, Treieratul*), ale lui A. V. Klimașevski (*Cărărușa în pădure, Poiana în pădure, Promoroaca*), I. Bilenkii (*Căsuță, Stradă în Soroca, Nistrul, Cetatea Sorocii*), E. M. Malișevskaia (*Panoul decorativ, Poveste* și altele) prezintă netăgăduit interes. Aceste lucrări au un profund caracter psihologic, conțin o coloratură variată.

În Basarabia au activat cîteva asociații ale artiștilor plastici: "Lumea artei", "Valetul de dobă", "Societatea de arte frumoase", care apărau interesele profesionale ale plasticienilor. Aceste asociații organizau expoziții, propagînd arta plastică, stimulau apariția celor mai bune, mai talentate lucrări. Din 1918 pînă în 1940 în Basarabia s-au organizat zece expoziții cu lucrări ale plasticienilor din ținut. Aceste expoziții au dovedit creșterea constantă a măiestriei plasticienilor noștri și a aportului lor la cultura românească.

Sînt grăitoare în acest sens lucrările lui N. Gumalik, ucenicul lui I. Repin - *Împuşcătura depăşită, Paznicul, Adunătorul de rufe, Vulpea şi iepurele, Întîlnirea* şi altele.

În perioada interbelică şi-a început activitatea de sculptor Lazăr I. Dubinovski. Portretele şi compoziţiile lui sculpturale - *Portretul profesorului C. Holban* (1934), *Muncitor rănit* (1939), *Portretul lui G. Ibrăileanu* (1933), *Portretul lui A. Filipide* (1938), *Pieta* (1939) au fost înalt apreciate la expoziţia din mai 1939 de la Iaşi inaugurată la teatrul "Trianon". După 1940 I. Dubinovski s-a angajat în serviciul sistemului totalitar sovietic şi a sculptat *Stalin v Ţariţîne, Om eliberat, Lenin na bronevike* şi alte lucrări caracteristice realismului socialist.

În perioada interbelică şi-a început activitatea de pictor şi Klaudia S. Kobizev. Ea şi-a făcut studiile la Şcoala de arte plastice din Chişinău, apoi la Academia de arte din Belgia. În 1934-1940 a creat mai multe compoziţii sculpturale: *Tors de femeie, Sărbătoare, Cap de fată, Buna Vestire, Ana-Maria, Dogarii, Maternitate, Portret de femeie, Măgăruşii, Copii de ţărani*, care i-au pus în valoare talentul. După 1940 s-a încadrat în susţinerea regimului de ocupaţie sovietic.

În concluzie, se poate sublinia că în anii 1918-1940 au existat toate premisele necesare pentru dezvoltarea şi prosperarea artei plastice, care a avut un caracter specific în Basarabia. Ea a jucat un rol considerabil în viaţa spirituală a ţinutului, constituindu-se ca parte componentă a artei naţionale româneşti.

Unirea Basarabiei cu România a fost consolidată şi prin activitatea cluburilor, caselor de cultură, căminelor culturale, asociaţiilor culturale, teatrelor, cinematografelor. D. Bogos scria în acest sens: "Viaţa a progresat cu mult în satul moldovenesc". Au fost create mai multe asociaţii de cultură: "Societatea culturală a românilor din Basarabia", Fundaţia culturală "Principele Carol", "Astra Basarabiei", "Graiul neamului", "Făclia", "Uniunea scriitorilor din Basarabia", "Straja Ţării" şi altele. Toate aveau drept scop valorificarea culturii neamului românesc în Basarabia.

Aceste asociaţii au contribuit la reconsolidarea treptată a românismului în Basarabia, la renaşterea demnităţii naţionale, care au fost supuse anihilării în timpul ocupaţiei ţariste. Un rol deosebit în dezvoltarea culturii naţionale

în Basarabia l-a jucat "Astra Basarabiei", fondată în 1926 de către Onisifor Ghibu, profesor la Universitatea din Cluj; senator de Orhei, director al ziarelor *România Nouă* și *Cuvînt Moldovenesc.* Fiind comisar general al acestei asociații, Onisifor Ghibu a adunat în această organizație numeroși intelectuali basarabeni. Funcția de secretar general a deținut-o Ștefan Ciobanu. Membri activi ai "Astrei Basarabiei" au fost arhiepiscopul Gurie, Pan Halippa, Ion Pelivan, Ion Macovei, Anastasia Dicescu, Elena Alistar, Andrei Murafa, Vlad Cijevschi, Nicolae Donici, Vladimir Bogos, Ion Revenco, Nicolae Iorga, Octavian Goga, Ion Nistor, Ștefan Berechet, Leon Boga, Petre Cazacu, Nichita Smochină, Ștefan Bulat, Ștefan Bălan și alții. "Astra Basarabiei" a organizat o serie de conferințe, numeroase întîlniri cu intelectualitatea și masele largi din Basarabia, a editat ziarele *România Nouă* și *Cuvînt Moldovenesc*, publicația *Biblioteca Astrei Basarabene* (1926-1936). Numai în perioada mai 1926 și mai 1927 au fost editate 12 lucrări, printre care *Începuturile învățămîntului superior la români* (N. Iorga), *Cuvinte către tineretul intelectual basarabean* (O. Ghibu), *Polonezii în Basarabia* (Stan Korzewschi), *Trei ani pe frontul Basarabiei* (O. Ghibu), *Șoselele Basarabiei și șoselele moderne* (Șt. Nicolae) și altele (*Moldova Suverană*, 1991, 26 noiembrie).

Pentru viața culturală a Basarabiei de mare importanță a fost "Universitatea Populară Moldovenească", deschisă la 18 februarie 1918 în sala Casei Eparhiale sub președinția lui Pan Halippa. La activitatea acestei instituții de cultură au participat marii patrioți basarabeni I. Pelivan, Pan. Erhan, I. Nistor, L. Boga, I. Negrescu și alții. În incinta "Universității Populare" se citeau lecții, se organizau convorbiri, conferințe, întîlniri cu oamenii de cultură, se studia istoria românilor din Basarabia, Herson, Podolia, Taurida, Krimeea. Lecțiile erau frecventate de studenți, liceeni, gimnaziști, lucrători ai căminelor culturale, funcționari de stat etc.

Propagarea culturii naționale s-a realizat și prin intermediul căminelor culturale, care au început să apară în 1920. În această perioadă au luat naștere Căminul cultural județean Lăpușna (președinte I. Sârbu), Căminul central orășenesc (președinte T. Știrbu), căminul cultural parohial "Ștefan cel Mare" (președinte G. Leahu) și altele. Cămine culturale au fost deschise în fiecare plasă,

județ, aproape în fiecare comună. Ele efectuau o vastă muncă explicativă în rîndurile maselor truditoare, luptau cu mizeria, sărăcia, analfabetismul politic, încercau să unească forțele progresiste ale societății, să fie "casă a națiunii române", să consolideze contactul dintre școală și biserică. Majoritatea populației - țărănimea - participa cu interes la activitatea căminelor culturale din sate.

În fruntea căminelor culturale se aflau de obicei intelectuali - învățători, medici, lucrători ai bisericii. Căminul cultural din satul Cobîlca, județul Orhei, era condus, de exemplu, de părintele P. Erhan. Sub egida căminului cultural au fost organizate excursii în satele Curchi, Țigănești, Orheiul Vechi. În fruntea căminului cultural din satul Zăhăicani, județul Bălți, se afla părintele I. Popescu. El propaga ideile creștinești, avea grijă de cultura satului.

Teatrul Național din Basarabia a fost o instituție de mare prestigiu a culturii românești. În anii 1923-1925 sediul acestui teatru se afla în clădirea "Adunării nobilimii basarabene" (astăzi cinematograful "Patria"). Aici au fost puse în scenă piesele *Ordinul a fost dat din Suceava* de G. Zamfirescu, *Chemarea codrilor* de G. Diamandi și altele, care au avut mare priză la spectatori.

În 1935 Teatrul Național din Basarabia a fost desființat din motivul lipsei de finanțe, fapt care a influențat negativ spiritul intelectualilor și în general viața teatrală din ținut. Se știe, însă, că atunci în Basarabia avea o mare influență Teatrul din Iași. În perioada de după 1935 în Basarabia evoluau Teatrul profesionist din Iași, mai multe colective teatrale din Europa, fapt care a completat întrucîtva golul creat de lipsa Teatrului Național din Basarabia.

În Basarabia a activat și teatrul rus al lui V. Vronski. Au fost puse în scenă piesele *Fabrica tineretului* de A. Tolstoi, *Platon Krecet* de A. Korneiciuk, *Căsătoria liberă* de V. Kataev și altele. Multe colective teatrale și artiști ruși, după revoluția bolșevică, și-au aflat refugiu și adăpost la noi. Populația Chișinăului, a orașelor Bălți, Orhei, Tighina, Cetatea Albă, Ismail a avut posibilitatea să se familiarizeze cu talentul unor asemenea artiști și cîntăreți, cum au fost L. Lipkovskaia, M. Kunitova-Benua, M. Tobuk-Cerkas-Nevi, M. Plevețkaia, A. Vertinski, P. Leșcenco, cu grupul din Praga al Teatrului Artistic din Moscova, cu corul cazacilor de pe Don

"Platov", cu orchestra de balalaice "Baian" şi cu alte colective teatrale şi corale.

În 1928, de exemplu, la Chişinău a fost într-un turneu grupul din Praga al Teatrului Artistic din Moscova. Aproape o lună chişinăuenii au urmărit în teatrul "Odeon" piesele *Cadavrul viu* de L. Tolstoi, *Satul Stepancikovo, Fraţii Karamazov* de F. Dostoevski, *Unchiul Vanea* de A. Cehov etc. Au evoluat cu mult succes artiştii G. Hmara, A. Vîrubov, Vera Greci, Pavlov, Vasiliev şi alţii. Basarabia devenise o a doua patrie pentru mulţi dintre artiştii ruşi, care scăpaseră de urmăririle bolşevice.

În această perioadă s-a dezvoltat şi teatrul popular din Basarabia. Artiştii amatori puneau în scenă cu multă dragoste şi iscusinţă scenete consacrate sărbătorilor de iarnă (Anul Nou, Sfîntul Crăciun) - "Capra", "Căluţul", "Ursul", "Moşnegii". Dramaturgia populară influenţa puternic populaţia, contribuind la educarea gustului artistic românesc.

În perioada interbelică s-a scris multă muzică naţională românească, s-a dezvoltat învăţămîntul muzical profesionist. În acea perioadă în Basarabia deja funcţionau trei şcoli superioare muzicale: Conservatorul naţional (director Tr. I. Popovici), Conservatorul municipal (director M. Bârcă) şi Conservatorul "Unirea" (director A. Dicescu). La aceste şcoli muzicale superioare au lucrat personalităţi artistice cunoscute, cum erau profesorii de canto A. Dicescu, Lidia Lipkovskaia, Maria Zlatova, A. Antonovski, S. Annenkova, Traian I. Popovici, violoniştii I. Finchel, M. Pester, pianiştii M. Dailis, A. Andronache, Maria Pangalos, căpitanul C. Zvâncă şi alţii.

În 1926 a început cariera de compozitor a lui Eugeniu Coca. A conlucrat cu orchestra simfonică (52 muzicanţi). De mult succes s-a bucurat în acea perioadă corul profesorului Mihail Berezovski. Tot atunci a luat primele lecţii de muzică Maria Cibotari, studiind la Consevatorul "Unirea" în clasa pedagogului de canto G. D. Afanasiu-Gabrielli. Maria Cibotari şi-a făcut debutul scenic la teatrul profesionist în 1929. Mai apoi a plecat cu grupul din Praga al Tearului Artistic din Moscova în Europa, unde şi-a continuat cariera artistică, devenind o eminentă cîntăreaţă.

În munca de culturalizare erau angajate Muzeul Naţional de Istorie a Naturii, Muzeul Bisericesc, muzeele satelor, cinematografele "Odeon", "Orfeum", "Colizeum",

"Expres", "Clubul Polonez" din Chişinău, "Illuzion" din Akkerman, "Auditoria" din Tighina, cele din Orhei, Soroca şi alte centre judeţene şi de plasă, din Basarabia.

Aruncînd o privire retrospectivă asupra Basarabiei din perioada interbelică, putem afirma că s-a făcut un pas important în dezvoltarea literaturii, artelor, presei, învăţămîntului, ştiinţei. Deşi a avut de înfruntat mari greutăţi financiare, cultura românească a Basarabiei a început să se trezească după o sută de ani de dominaţie ţaristă. A fost importantă păstrarea continuităţii stării de spirit românesc în toate domeniile de bază ale culturii. Produsul creator al tuturor căutărilor zbuciumate din cultura Basarabiei a devenit parte intregrală a culturii naţionale româneşti. Cultura Basarabiei din perioada interbelică şi-a păstrat unitatea, entitatea, sensibilitatea şi sublimul marilor adevăruri trăite de poporul acestui multpătimit pămînt.

CAPITOLUL II

BASARABIA ÎN RELAȚIILE EXTERNE ALE ROMÂNIEI. LUPTA DIPLOMATICĂ PENTRU RECUNOAȘTEREA UNIRII BASARABIEI CU PATRIA-MAMĂ

Unirea Basarabiei cu România în anul 1918 n-a pus capăt discuțiilor pe arena internațională în jurul acestei probleme. Din 1918 a început o nouă etapă a luptei pentru recunoașterea Unirii, a întregirii Statului Românesc. Dată fiind această situație nouă dificilă, la conferințele și forurile internaționale, în Liga Națiunilor, în relațiile sale cu alte state și, în primul rînd, cu Rusia Sovietică, diplomația română a luptat și a apărat drepturile istorice ale României asupra Basarabiei.

Majoritatea statelor europene a susținut și a recunoscut de facto Unirea Basarabiei cu România. Ministrul de externe al Franței Pichon, de exemplu, la începutul anului 1918, a declarat că "între România și Franța există un contract pe care nimic nu-l va putea distruge, ca și aliații noștri nu vom abandona România" (*Eliza Campus, Din politica externă a României. 19 8-1947.* București, 1980, p. 187). La 30 martie 1918 într-o telegramă sosită din Franța se sublinia că unirea Basarabiei cu România "a fost văzută cu plăcere de Franța". Și mai departe: "Franța a fost cea dintîi țară care și-a trimis solii săi în Basarabia cînd această provincie s-a despărțit de Ucraina" (*Basarabia și basarabenii.* Chișinău, 1991, pp. 248-249).

În noiembrie 1918 ministrul de externe al Angliei, Arthur Balfour, într-o scrisoare către Take Ionescu, sublinia că țara sa "va acorda înteaga sa simpatie, ca și

sprijinul său pentru principiul general privind unificarea României".

Reprezentantul Statelor Unite ale Americii Robert Lansing, de asemenea, a susținut unirea si integrarea României. La 6 noiembrie 1918 el a afirmat că Guvernul SUA va activa la momentul oportun astfel "ca justele drepturi politice și teritoriale ale poporului român să fie obținute și asigurate împotriva oricărei agresiuni străine" (*Eliza Campus.* Op. cit., p. 188).

Chiar din primele zile de după unire s-a efectuat o muncă enormă pentru a aduce la cunoștinta opiniei publice internationale situația si doleanțele populatiei acestei provincii romănesti. În acest scop prin presa românească au fost publicate Hotărîrea Sfatului Țării cu privire la unirea Basarabiei cu România, Legea asupra unirii Basarabiei cu România și toate documentele de ratificare a acestui act patriotic. La această luptă diplomatică au participat activ și reprezentanții Basarabiei - Ion Inculeț, Ion Pelivan, Pan Halippa și alții.

Din nefericire, în componenta delegației României la Conferinta de la Paris n-a fost inclus nici un reprezentant al Basarabiei. Dar, totuși, ei au ajutat la elucidarea situației reale. Au fost editate căteva lucrări în limbile franceză și engleză (*Basarabia.* Paris, 1920; Drăghicescu D. *La Bessarabie et les droites des peuples.* Paris, 1918; *L'Etat economique de la Bessarabie.* Paris, 1920; Kaba I. *Bessarabia. Political and Economical Review.* București, 1919; *Le Parlement de la Bessarabie* (Statul Țării) 1917-1918. Paris, 1918, și altele).

Guvernul sovietic nu a recunoscut unirea Basarabiei cu România. În anul 1919, de-a lungul frontierei românosovietice s-au produs numeroase incidente, provocate de incursiuni ale unităților Armatei Rosii pe malul drept al Nistrului, unele camuflate în "răscoale", ca la Hotin (23-31 ianuarie 1919), Tighina (27-28 mai 1919) etc. După instaurarea republicii sovietice în Ungaria (21 martie 1919), conducătorul Ucrainei Sovietice Cristian Rakovski a propus să se organizeze o acțiune comună sovieto-ungară împotriva României, în scopul instaurării unui regim comunist si a desprinderii Basarabiei (si Transilvaniei) de România. Acceptat initial de Lenin, acest plan a fost apoi abandonat, ca urmare a agravării situației pe fronturile războiului civil din Rusia Sovietică.

Un an mai tîrziu, confruntat cu tensiunea din relatiile

sovieto-poloneze, care a condus la izbucnirea războiului dintre cele două țări (1920-1921), guvernul sovietic a adoptat o poziție mai elastică în problema Basarabiei, cu scopul de a bloca o colaborare între România și Polonia. După încheierea acestui război, guvernul sovietic a revenit la atitudinea de refuz a recunoașterii votului Sfatului Țării de la Chișinău.

Reprezentanții Rusiei Sovietice și ai rușilor șovini basarabeni au desfășurat o intensă propagandă antiromânească pentru a împiedica recunoașterea unirii Basarabiei cu România. Și, totuși, la 28 octombrie 1920, ca rezultat al unei lupte încordate, la Paris s-a semnat Convenția cu privire la recunoașterea unirii Basarabiei cu România. Comitetul de experți al Marilor Puteri (Anglia, Franța, SUA, Italia, Japonia) a recomandat să fie stabilită frontiera României pe linia: Dunărea-Marea Neagră - Nistru (de la Bugaz pînă la Ceremuș, la întretăierea vechiului hotar dintre Bucovina și Basarabia, incluzînd și județul Hotin). Această recomandare a fost recunoscută de majoritatea statelor mari. Articolul I prevedea: "Înaltele părți contractante declară că recunosc suveranitatea actuală a României asupra Basarabiei". Înaltele puteri vor invita Rusia Sovietică să adere la Convenția aceasta dacă va avea un guvern recunoscut de ele. Totodată Marile Puteri își rezervau dreptul de a supune arbitrajului Consiliului Societății Națiunilor toate chestiunile care ar putea fi ridicate de guvernul rus cu privire la detaliile acestei Convenții. Convenția a fost ratificată de Marea Britanie și România în 1922, de Franța în 1924, de Italia în 1927. Japonia nu a ratificat Convenția, deoarece dorea să-și păstreze controlul asupra Sahalinului, recunoscînd "interesele" URSS în Basarabia. Republicile Sovietice Rusă și Ucraineană au declarat la 1 noiembrie 1920 că nu recunosc validitatea acestei Convenții.

Frontierele și suveranitatea României asupra Basarabiei, însă, nu puteau constitui un obiect de discuție. În perioada 1918-1939 România a încheiat o serie de tratate, convenții cu statele europene prin care se recunoștea reunirea Basarabiei cu Patria-mamă. Astfel, la 3 martie 1927 România a semnat Convenția de alianță defensivă cu Polonia, prin care ambele părți contractante se obligau "să se ajute reciproc în cazul cînd una din ele ar fi atacată fără provocare din parte-i, pe frontierele lor

comune de răsărit" (*Monitorul oficial,* 1927, 26 iunie). Această convenție avea scopul să apere Basarabia de invazia sovietică, să asigure integritatea teritorială a României și Poloniei. Au mai fost semnate Convenția de alianță defensivă între România și Cehoslovacia (22 aprilie 1927), Convenția de alianță defensivă între Regatul României și Regatul Sîrbo-Croato-Sloven (7 iunie 1921), Tratatul de la Lausanne și Convenția cu privire la regimul Strîmtorilor Mării Negre (24 iulie 1923), Convenția de alianță polono-română (26 martie 1926), Tratatul de prietenie dintre Franța și România (10 iunie 1926), Tratatul dintre Italia și România (17 septembrie 1926), Pactul de organizare a Micii Înțelegeri (16 februarie 1933), Convenția de definire a agresiunii (4 iulie 1933), Pactul Înțelegerii Balcanice (9 februarie 1934) și altele. Majoritatea tratativelor purtate de România în acestă perioadă, activitatea lui N. Titulescu în Societatea Națiunilor au urmărit un singur obiectiv - apărarea frontierelor, a integrității teritoriale a României, inclusiv recunoașterea unirii Basarabiei cu România. În Convenția de alianță polono-română, reînnoită la 26 martie 1926, se menționa că ambele părți contractante își iau obligația de a respecta reciproc și de a menține contra oricărei agresiuni externe integritatea lor teritorială actuală și independența politică prezentă (*Monitorul oficial,* 1927, 18 martie).

România s-a opus clar tentativelor de revizuire a tratatelor de pace, pe care le făceau în perioada 1933-1940 Germania fascistă, Ungaria hortistă și Rusia comunistă. În decembrie 1933 a fost creată Liga antirevizionistă prin care s-a desfășurat o amplă activitate de apărare a Basarabiei și a unirii ei cu România. Liga a organizat întruniri antirevizioniste în Basarabia, a susținut politica externă a României, a editat și a răspîndit în diferite țări ale lumii lucrări de istorie prin care se argumenta justețea unirii Basarabiei cu România în 1918.

Un rol important în această perioadă l-au jucat lucrările istoricilor și oamenilor politici din România: N. Iorga, C. I. Brătianu, Al. Averescu, Al. Boldur, D. Bogos, Șt. Ciobanu, Gh. Andronache, L. T. Boga, I. Macovei, O. Ghibu, I. Pelivan, Gh. Pântea și alții, în care au fost elucidate problemele fundamentale ale istoriei Basarabiei: regimul colonial rusesc și consecințele lui pentru Basarabia, lupta de eliberare națională, spațiile și teritoriile românilor

basarabeni și transnistreni, primejdia sovietică pentru integritatea României și altele.

La 4 aprilie 1934 Nicolae Titulescu a subliniat, la ședința Adunării Deputaților, că România s-a pronunțat contra revizuirii tratatelor de la Versailles, deoarece statele revizioniste formulau problema schimbării hotarelor ei. Pentru România revizuirea frontierelor însemna "amputarea moșiei strămoșești, amputarea atribuțiilor istorice ale neamului românesc" (*Monitorul oficial,* 1934, 5 aprilie).

Cea mai dificilă problemă de ordin diplomatic era Basarabia. Forțele bolșevice, după acapararea puterii de stat, au luptat neîncetat contra României. Lenin și Troțki au întrerupt relațiile diplomatice cu România, ambasadorul român C. Diamandy a fost arestat. În loc să-și retragă armata din Basarabia, Lenin și Troțki, apoi și Rakovski au trimis trupele Frontului din Odesa în direcția Chișinău. S-a declanșat demagogia antiromânească în presă. Chiar ziarul "Novaia jizni", redactat de M. Gorki, propaga diverse zvonuri antiromânești, descria cu exces de iscusință "salutul cartuzului" - chipiul ofițerului român din Edineț.

Dacă pînă la 1917 Basarabia era numită "pămînt rusesc", după revoluția bolșevică, "teritoriu sovietic", adică tot "rusesc". Guvernul lui Lenin nu se mulțumise cu anexarea Transnistriei. El a concentrat pe Nistru armata a 8-a la nord, la Rîbnița - "armata specială a lui A. Egorov", la sud - armata districtului militar Odesa și flota Mării Negre. Pentru a recuceri Basarabia, Lenin a creat o comisie specială, numită "Colegiul autonom suprem al Federației Ruse cu privire la problemele ruso-române" cu sediul la Odesa, a alocat peste 5 mln. ruble pentru acțiuni de subminare a situației din Basarabia, a organizat mai multe provocări militare contra României.

La 5 martie 1918 a fost semnată înțelegerea privind încetarea operațiilor militare pe Nistru. Dar Rusia a continuat provocările militare - la Hotin, apoi la Tighina, Tatarbunar. Din decembrie 1917 și pînă în 1922 au fost trimise de către Federația Rusă și Ucraina peste 80 de note, proteste care urmăreau scopul reacaparării Basarabiei. Toate actele diplomatice ale Rusiei și Ucrainei din această perioadă aveau caracter romànofob, reflectînd politica lor anexionistă și imperialistă. Rusia dorea să realizeze visul sacru al rușilor din toate timpurile - să înainteze, prin Basarabia, spre Dunăre și Constantinopol.

Pe de altă parte, România făcea tot ce-i sta în puteri pentru a aplana conflictul cu Rusia și a obține recunoașterea de către Federația Rusă a unirii Basarabiei cu Patria-mamă. La 31 ianuarie 1920 ambasadorul Nicolae Ciotori a purtat tratative cu reprezentantul Rusiei la Copenhaga. Însă tratativele nu s-au soldat cu rezultate pozitive. Rusia a insistat asupra cedării Basarabiei, iar România și-a apărat drepturile sale istorice, politice și naționale asupra acestui teritoriu. Tratativele au fost întrerupte.

La 22 septembrie - 25 octombrie 1921 a avut loc conferința preliminară româno-sovietică de la Varșovia. Delegatul Rusiei L. Karahan a propus să fie discutate 10 probleme, inclusiv "problema Basarabiei", "reglementarea frontierelor româno-ruse", "reglementarea navigației pe Dunăre", "calculele reciproce româno-ruse", "reluarea relațiilor comerciale", "apărarea intereselor minorităților naționale" etc. Ca răspuns, Falaliți, ambasadorul României, a propus să fie recunoscută de Rusia unirea Basarabiei cu România, din considerentele că: 1) Basarabia s-a unit cu Patria-mamă prin votul legal al Sfatului Țării; 2) Basarabia este partea componentă a Moldovei de pînă la anexarea ei de către Rusia în anul 1812; 3) Rusia trebuie să recunoască dreptul națiunilor la autodeterminare, inclusiv al românilor basarabeni. La aceste propuneri Karahan a răspuns, fără a prezenta argumente serioase, astfel: 1) România a fost recunoscută în 1878 (de parcă pînă la 1878 Rusia avea dreptul să jefuiască tîlhărește alte popoare); 2) datele etnografice pot fi discutate și respinse; 3) hotărîrea Sfatului Țării fusese, de asemenea, respinsă.

Chiar de la bun început, Rusia n-a recunoscut dreptul populației basarabene la autodeterminare și independență.

La Conferința de la Genova (10 aprilie - 19 mai 1922) G. Cicerin, ministrul de externe al Rusiei Sovietice, a declarat că Rusia nu recunoaște actul unirii Basarabiei cu România. 29 state, inclusiv România, au respins această provocare. Reprezentantul României Ion Brătianu a făcut chiar o declarație cu privire la un angajament permanent al României de neagresiune față de Rusia, bazat pe status-quo, adică prin păstrarea integrității Statului Românesc, a frontierei de est a Basarabiei.

Următoarea etapă a luptei pentru recunoașterea unirii Basarabiei cu România a început la conferința româno-

sovietică de la Tiraspol, care a avut loc între 14 august și 21 noiembrie 1923. Atunci s-au pus în discuție: 1) Conflictele de pe Nistru; 2) Regulile de navigație pe Nistru; 3) Curățarea si adîncirea albiei Nistrului etc. La această conferință s-au obținut, pentru prima oară, unele succese în problemele discutate. Ambele părti s-au pronunțat pentru preîntîmpinarea conflictelor militare pe rîul Nistru. Însă provocările URSS contra României au continuat. Statul Românesc a fost nevoit să le curme, să ia măsuri contra infiltrării spionilor sovietici în Basarabia, chiar să declare starea excepțională în raioanele nistrene. S-a hotărît să se creeze o comisie a ambelor părți pentru a se cerceta conflictele de pe Nistru. La propunerea URSS s-a hotărît să se deschidă reprezentanțe comerciale la Moscova și București și să se continue tratativele sovieto-române.

Astfel, a început pregătirea unei noi conferințe românosovietice în vederea normalizării relațiilor bilaterale. Între 28 martie si 2 aprilie 1924 ea a avut loc la Viena. Delegatia României a fost condusă de Langa-Râșcanu, ambasadorul României în Austria, iar delegatia URSS - de Krestinski, ambasadorul sovietic la Berlin. Prin dialog au fost determinate trei grupe de chestiuni: de ordin teritorial, financiar si economic. Langa-Râscanu a exprimat dorinta de pace a României și a cerut de la URSS recunoasterea frontierei pe rîul Nistru. Ambasadorul Kristinski a declarat că va discuta toate problemele, dar nu si problema frontierei româno-sovietice. El a propus să se organizeze un plebiscit în Basarabia pentru ca "populația basarabeană să hotărască ea singură dacă vrea sau nu să se desparta de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste sau să se alipească la România, sau, în fine, dacă preferă să se organizeze într-un stat suveran și independent" (*Istoria României între anii 1918-1981*. București, 1981, p. 178). Răspunzînd la această propunere provocatoare, Langa-Râscanu a subliniat că România, se pronunță contra plebiscitului "nu pentru că se îndoiește de rezultatele lui", ci pentru că acest plebiscit ar însemna recunoașterea de jure a actului anexării Basarabiei de către Rusia țaristă în anul 1812. Acest plebiscit ar face discutabile tratativele de pace dintre România și Rusia și ar nega voința românilor basarabeni exprimată prin votul de la 27 martie 1918.

Dar mai exista un motiv. Delegatia sovietică cerea

organizarea plebiscitului în Basarabia pentru a putea introduce, sub pretextul asigurării desfășurării "normale" a plebiscitului, unități ale Armatei Roșii în Basarabia și pentru a tensiona relațiile României cu Franța și Marea Britanie, care nu erau de acord cu punerea în discuție a statu-quo-lui teritorial european. Delegația română a arătat că plebiscitul era inutil, față de votul din 1918 al Sfatului Țării. În imposibilitatea de a găsi o formulă de conciliere, discuțiile au fost întrerupte.

URSS încerca toate instrumentele de amestec în afacerile interne ale României, motiv pentru care relațiile româno-sovietice din următorii ani au fost foarte încordate. La 9 februarie 1929 România a semnat așa-numitul "Protocol de la Moscova pentru punerea în vigoare cu anticipație a Pactului de la Paris", semnat de SUA, Franța, Germania, Marea Britanie, Italia, Japonia, Belgia, Polonia, Cehoslovacia la 27 august 1928. Acest pact a intrat în istorie sub denumirea de "Pactul Briand-Kellogg" - după numele de familie al ministrului de externe francez Briand și al secretarului de stat al SUA Kellogg. El prevedea că înaltele părți contractante "condamnă recursul la război pentru reglementarea conflictelor internaționale și renunță la el ca instrument de politică națională în relațiile lor mutuale" (*Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente.* București, 1982, pp. 378-379) .

Protocolul de la Moscova a fost salutat de forțele politice din Basarabia. Deputații basarabeni au votat unanim în Parlamentul României pentru renunțarea la război ca instrument de politică națională în relațiile cu alte state. Protocolul a fost considerat de România drept un act necesar pentru întărirea securității și integrității teritoriale a țării, un pas important pentru reluarea relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică. Unii diplomați și istorici considerau că prin acest Protocol URSS a recunoscut unirea Basarabiei cu România. În realitate, însă, URSS a pus la cale semnarea Protocolului pentru a-și demonstra puterea de influență asupra Estoniei, Poloniei și României, pentru a dovedi lumii că este un stat mare, imperial, ce posedă forță de decizie pe arena internațională. Cît privește Basarabia, URSS aștepta doar un moment potrivit pentru a da o lovitură armată României.

Activitatea ulterioară a URSS a confirmat aceste

aspirații expansioniste. La 4 iulie 1933 România a semnat la Londra, împreună cu reprezentanții URSS, Turciei și Cehoslovaciei, Convenția de definire a agresiunii. La baza acestei convenții a fost pusă concepția potrivit căreia "prin teritoriu se înțelege teritoriul asupra căruia un stat își exercită autoritatea". Ținînd cont de caracterul relațiilor româno-sovietice și semnarea documentului respectiv, diplomația românească a constatat că, semnînd această convenție, URSS a recunoscut frontiera de est a României (*Titulescu N. Documente diplomatice.* București, 1967, pp. 512-514).

Un pas foarte important pentru normalizarea relațiilor româno-sovietice și recunoașterea Basarabiei ca parte componentă a României a fost reluarea raporturilor diplomatice între România și URSS în iunie 1934. La 9 iunie 1934 ministrul de externe ale României N. Titulescu și ministrul de externe al URSS M. Litvinov au făcut un schimb de scrisori și note cu texte identice, conform cărora se stabileau relații diplomatice normale între URSS și România. "Guvernele țărilor noastre, - se sublinia în documentele menționate, - își garantează mutual plinul și întregul respect al suveranității fiecăruia din statele noastre și abținerea de la orice imixtiune directă sau indirectă în afacerile interne și în dezvoltarea fiecăruia dintre ele, în special a oricărei agitațiuni, propagande și oricărui fel de intervențiuni sau de sprijin al acestora" (*Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente.* București, 1982, p. 388). După cum se observă, nu se amintește problema Basarabiei; din contra, M. Litvinov sublinia că URSS pledează pentru stabilirea relațiilor diplomatice normale și a prieteniei reale și trainice.

URSS se obliga să nu creeze, nici să susțină pe teritoriul său organizații care și-ar propune drept scop lupta armată contra celuilalt stat, sau atentate prin forță la regimul lui politic ori social. M. Litvinov a exprimat convingerea că relațiile diplomatice stabilite vor rămîne pentru totdeauna normale și amicale și că URSS și România "vor continua să coopereze, pentru cel mai mare bine reciproc al lor, la menținerea păcii lumii".

Aceste documente erau apreciate drept o recunoaștere preventivă de către URSS a unirii Basarabiei cu România. Toate documentele diplomatice, politice necesare pentru a obține această recunoaștere erau deja pregătite de către

România. La 14 iulie 1936, Consiliul de Miniştri al României, al cărui membru era şi Ion Inculeţ, a elaborat unele concesii, propuneri pentru facilitarea înţelegerii cu URSS (încetarea atacurilor în presa românească contra URSS, încheierea unui pact de asistenţă mutuală cu URSS şi altele). Unii diplomaţi sovietici, în special Maxim Litvinov, ministrul de externe al URSS, erau de acord să recunoască actul unirii din 1918. În mai 1934 el i-a spus lui N. Titulescu: "În primul rînd, Basarabia. Este o chestiune, pe care nu mai trebuie s-o ridicaţi, avînd în vedere semnarea Convenţiei de neagresiune care defineşte teritoriul ce există în prezent sub autoritatea fiecăruia dintre noi". În general, N. Titulescu şi-a exprimat acordul "asupra tuturor condiţiilor şi Litvinov a acceptat să recunoască deplina şi întreaga suveranitate a României cu care trata, adică a României care poseda Basarabia" (*România după Marea Unire.* Bucureşti, 1986).

Dar evenimentele ulterioare au demonstrat că URSS a făcut un joc dublu. Pe de o parte, a avut o atitudine conciliantă faţă de România, semnînd documentele pentru restabilirea relaţiilor diplomatice. "Guvernul sovietic, sublinia ambasadorul URSS, M. Ostrovski, la 28 ianuarie 1938, persevereazǎ în a proclama principiul de sfinţenie al angajamentelor luate, precum şi ideea că forma vieţii politice este o chestiune interioară a fiecărei Ţări. Rusia Sovietică socoteşte, de asemenea, că nici o agresiune nu e justificabilă şi că stîlpii de frontieră sînt păzitorii păcii" (*Nedelcu Florea. Viaţa politică din România în preajma instaurării dictaturii regale.* Cluj, 1973, p. 210). Pe de altă parte, URSS promova o politică antiromânească, expansionistă, realiza acţiuni subversive, trimitea agenţi, organiza rebeliuni, atentate politice, intimida populaţia, bloca dezvoltarea relaţiilor economice.

În aceste condiţii situaţia politică, economică, socială rămînea, către anii 1934-1940, foarte gravă şi incertă. Se adunaseră nori negri, norii totalitarismului rusesc şi ai fascismului german, ai elementelor profasciste (cuzişti, legionari) din interiorul României. După cum s-a exprimat Nicolae Iorga, România devenise "o ţară pîndită". Aceste cuvinte ale marelui istoric se refereau şi la Basarabia, căci anume ea a fost "pîndită" timp de mai mult de 20 ani de către Uniunea Sovietică.

La 24 noiembrie 1924 I. Stalin a spus: "Dacă Basarabia va fi sub aspect propagandistic pregătită pentru unirea

cu Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească și dacă se va realiza efotul necesar, ocuparea acestei provincii de către Armata Roșie poate fi realizată cu rapiditate. Aprob planul alăturat spre analizarea și confirmarea lui de către Biroul Politic".

Întregul arsenal propagandistic sovietic denatura politica externă a României. Orice act politic era interpretat în mod falsificat. România era învinuită de organizarea "cordonului sanitar", de pregătire militară, de colaborare cu Germania, Anglia, Franța. În anii 1936-1940 URSS și-a intensificat provocările militare pe Nistru, a refuzat să încheie tratatul de asistență mutuală, insistînd prin toate mijloacele să se soluționeze în folosul ei problema Basarabiei. România nu a cedat în fața presiunilor Uniunii Sovietice. La 23 martie 1939 ea a semnat un Tratat economic cu Germania nazistă, la 31 martie 1939 - un acord economic cu Franța, la 31 mai 1939 - un acord cu Anglia. În plus, la 13 aprilie 1939 Camberlian și Daladier au declarat că Anglia și Franța acordă garanții militare României împotriva oricărei agresiuni (*Universul,* 1939, 15 aprilie). Toate aceste acțiuni diplomatice urmăreau scopul ocrotirii Basarabiei de la primejdia sovietică. Chiar atunci cînd începuse războiul al doilea mondial, cînd Germania și URSS invadaseră deja Polonia, rupînd-o în bucăți ca fiarele, România nu s-a angajat în această conflagrație. La 6 septembrie 1939 ea s-a declarat stat neutru, făcînd tot posibilul pentru a-și asigura securitatea frontierelor de vest și de est (*Monitorul oficial,* 1939, 7 septembrie). Dar nici Carol II, nici Armand Călinescu, nici Ion Inculeț nu bănuiau că soarta Basarabiei era deja hotărîtă de Stalin și Hitler prin "Pactul de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică", semnat la 23 august 1939 de V. Molotov și I. Ribbentrop. În punctul 3 al "Protocolului adițional secret" al acestui pact se sublinia: "În privința Europei Sud-Estice, partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii". În conformitate cu acest pact au fost împărțite sferele de interese în Europa Răsăriteană între Germania nazistă și Uniunea Sovietică. Conducerea URSS a început să pregătescă reanexarea cu forța a Basarabiei.

CAPITOLUL III

TRANSNISTRIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1917-1940)

Situaţia social-politică

În preajma anului 1917 Transnistria se confrunta cu o mulţime de probleme de ordin social şi politic acute. Fiind un teritoriu situat în imediata apropiere a Frontului Român, ea era invadată de trupele active şi de cele auxiliare ruseşti de deservire a frontului. În multe localităţi erau instalate spitale, depozite de muniţii, regimente feroviare. Aceste circumstanţe au condus la deteriorarea gravă a condiţiilor de viaţă ale românilor şi reprezentanţilor minorităţilor naţionale de aici.

Cadrul social-politic al ţinutului din stînga Nistrului devenea extraordinar de tensionat din cauza mai multor factori: înrăutăţirea considerabilă a situaţiei oamenilor muncii, mobilizarea forţată a majorităţii bărbaţilor băştinaşi în armata ţaristă, intensificarea procesului de rusificare, înmulţirea convoaielor de căruţe şi sosirea unui număr mare de refugiaţi din Dobrogea, care ţineau calea spre Odesa, Herson etc. Conform datelor recensămîntului agricol general din Rusia (1917), de la începutul războiului şi pînă în septembrie 1917 din Moldova de la est de Prut au fost recrutaţi în armată ţaristă circa 300 mii de bărbaţi, inclusiv cîteva zeci de mii din localităţile Transnistriei, cea mai mare parte a lor alcătuind-o cei de etnie română. Multe mii de transnistrieni erau mobilizaţi periodic la lucrările forţate de susţinere a frontului. Toate acestea conduceau la subminarea forţelor de producţie locale şi agravarea vieţii

sociale în ansamblu.

La sfîrşitul lunii februarie 1917 în Imperiul Rus a avut loc revoluţia burghezo-democratică. Acest eveniment de importanţă majoră a trezit la viaţă toate popoarele ce gemeau sub teascul crunt al ţarismului, inclusiv şi pe românii de la est de Prut. Apăruseră premisele necesare pentru intensificarea luptei de obţinere a autonomiei politice şi teritoriale.

Prăbuşirea autocraţiei ţariste şi destrămarea Imperiului Rus au marcat începutul unei noi etape a mişcării de renaştere naţională a românilor transnistrieni. În această perioadă Tiraspolul a devenit centru al mişcării naţionale a populaţiei din stînga Nistrului. La 8 martie în piaţa Pokrovski din acest oras a avut loc o demonstraţie cu numeroşi participanţi pentru susţinerea revoluţiei din februarie. La Tiraspol au fost arestaţi membrii cei mai reacţionari ai administraţiei ţariste. Apoi au avut loc alegerile în duma orăşenească, în urma cărora "s-a format o dumă din 100 consilieri...". Toate organizaţiile de masă şi-au delegat reprezentanţii lor în componenţa acestui organ al autoadministrării locale. Doar comitetul executiv al sovietului de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor, influenţat de ideologia bolşevică, era nemulţumit de componenţa dumei orăşeneşti.

În zilele de 6-7 aprilie 1917 la Tiraspol şi-a desfăşurat lucrările Congresul învăţătorilor din oraş şi judeţ, la care au participat circa 100 de persoane. Hotărîrile congresului prevedeau mai multe revendicări, inclusiv de ordin politic, în domeniul învăţămîntului, precum şi crearea unui sindicat al învăţătorilor din zona transnistriană.

Rezultatul declanşării activismului politic al maselor a fost organizarea diferitelor uniuni şi asociaţii obşteşti de diverse orientări politice şi sociale ale populaţiei. La 18 martie 1917, la o şedinţă a reprezentanţilor muncitorilor din Tiraspol, a fost ales un soviet provizotiu, alcătuit din 5 persoane, care era de fapt un comitet organizatoric pentru formarea sovietului de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor din cel mai mare oraş transnistrian. A doua zi comitetul a adresat un apel populaţiei, propunîndu-i să efectueze alegeri în soviete. La 12 martie în clădirea Sălii populare a avut loc o adunare la care a fost ales sovietul de deputaţi ai muncitorilor din Tiraspol. Peste două săptămîni a apărut

și sovietul de deputați ai soldaților și ofițerilor garnizoanei Tiraspol.

Au fost create soviete la Balta, Dubăsari, Grigoriopol, Rîbnița și în alte localități.

Se restabileau organizațiile sindicale, lichidate în timpul țarismului, se creau altele noi.

La Tiraspol, numai în două săptămîni, între 25 aprilie și 7 mai, au fost organizate mai mult de 30 sindicate, care întruneau circa 800 membri. Un nou sindicat a apărut la Dubăsari - al muncitorilor de la fabrica de tutun, iar mai apoi - și sindicatul agricultorilor din Dubăsari.

Promotorul principal al ideilor renașterii naționale a românilor Transnistriei a fost Partidul Național Moldovenesc, creat în aprilie 1917. Programul acestuia prevedea "necesitatea dobîndirii drepturilor cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru". Printre ideile fundamentale de program exista și un punct special: "Moldovenilor de dincolo de Nistru să li se chezășluiască aceleași drepturi naționale pe tărîm cultural, bisericesc, politic și economic, pe care le vor avea în Basarabia locuitorii de alt neam" (*Cuvînt Moldovenesc,* 1917, 9 aprilie).

La mișcarea de renaștere națională din ținut participau reprezentanții mai multor pături sociale: muncitori, țărani, intelectuali. Un centru al mișcării naționale era și Universitatea din Kiev, unde își făceau studiile mulți originari din Transnistria. Încă în primăvara anului 1917 ei au cerut "unirea tuturor românilor într-un stat național", au înființat Societatea națională a studenților români "Renașterea". La finele aceluiași an adunarea generală a românilor din orașul Kiev, la care au participat "cîteva sute de persoane din toate clasele sociale și de toate vîrstele", s-a hotărît transformarea acestei organizații în Societatea națională a românilor din Ucraina "Deșteptarea", al cărei secretar a fost ales Ion Dumitrașcu.

Un jalon important în viața social-politică a Transnistriei l-au constituit întrunirile reprezentanților diverselor pături sociale. Un loc de frunte în acest sens a revenit Congresului țăranilor din județul Tiraspol (13-16 iunie 1917). La lucrările lui au participat 263 delegați din 143 obști țărănești și unități militare dislocate pe teritoriul județului. Congresul a ales o nouă componență a consiliului de zemstvă județean și a consiliilor zemstvelor

de voloste (plasă).

Delegații Congresului învățătorilor români din Basarabia (25-28 mai 1917) au examinat chestiunea cu privire la "învățămîntul moldovenesc de dincolo de Nistru". Ei considerau că trebuie să i se ceară Guvernului Provizoriu al Rusiei "alipirea la Basarabia a teritoriilor locuite de moldoveni din ținuturile Herson, Ovidiopol și Odesa...", "să se ajungă la înțelegere cu partidele ucrainene pentru recunoașterea drepturilor moldovenilor de peste Nistru în biserică și școală, așa cum aceleași drepturi sînt chezășluite pentru ucrainenii din Basarabia". Congresul a votat moțiunea prin care i se cerea zemstvei guberniale basarabene să intervină pe lîngă zemstvele din guberniile Herson și Podolia, rugînd să se deschidă școli moldovenești în satele populate de românii transnistrieni. Învățătorii acestor școli erau invitați să participe la cursurile pentru învățătorii români de la est de Prut.

Apogeul mișcării naționale a fost atins în toamna-iarna anului 1917. La 20-27 octombrie a avut loc Congresul militarilor moldoveni la Chișinău. Printre delegați erau și mulți ostași originari din localitățile transnistriene. În numele lor delegații au fost salutați de ostașul Toma Jalbă, care opta pentru unirea românilor de pe ambele maluri ale Nistrului. Secretarul congresului, Ion Buzdugan, a menționat că în cuvintele "fratelui nostru Toma Jalbă, moldovean de dincolo de Nistru, mi s-a părut că aud bocetul mamei care și-a pierdut copiii", că vorbele lui de fapt "sînt o doină pe care o plîng văile și munții de pe pămîntul românesc".

Reprezentanții românilor transnistrieni, în special cei din guberniile Herson și Podolia, au cerut insistent congresului "chiar îndată să-și arate bunăvoința sa față de ei". Confrații lor din Basarabia i-au susținut activ și în momentele semnificative, cînd au examinat în mod special chestiunea de pe ordinea de zi "Despre moldovenii de peste Nistru", cărora li se preconizau "10 locuri în Sfatul Țării și să li se dea tot sprijinul organizațiilor lor culturale". De asemenea, în rezoluția respectivă se mai prevedeau următoarele: "A îndrepta către Guvernul Provizoriu și Rada Ucraineană cererea moldovenilor de peste Nistru, din Caucaz, Siberia și alte locuri să li se încuviințeze toate acele drepturi culturale, pe care noi, moldovenii, le încuviințăm tuturor altor naționalități în Basarabia autonomă". Conform procesului verbal al

Congresului militarilor moldoveni, "au fost aleși de la congres în Sfatul Țării și în Biroul de organizare" al primului "parlament basarabean" din partea moldovenilor de peste Nistru: Bulat Ștefan, Mojeicu Lev și Jalbă Toma.

La ședința de inaugurare a Sfatului Țării deputații basarabeni au declarat: "Noi trebuie să intrăm în contact strîns cu frații noștri de peste Nistru, noi nu trebuie să-i lăsăm să piară, ci trebuie să-i ajutăm".

Reprezentantul românilor din Transnistria în Sfatul Țării St. Bulat scria că "după înființarea Sfatului Țării și proclamarea autonomiei Basarabiei, transnistrienii, văzîndu-se izolați, organizează un Comitet moldovenesc și convoacă la Tiraspol un Congres al reprezentanților țărănimii și ostașilor transnistrieni...". El califica acest comitet drept "prima organizație moldovenească în Transnistria".

Comitetul moldovenesc era alcătuit din 5 persoane, inclusiv sublocotenentul Ștefan Bulat (Președinte), Toma Jalbă, fost pedagog și soldat, care pînă la mobilizare se ocupa de agricultură. Membrii acestui organism au semnat un Apel către populația autohtonă din Transnistria în limba lor maternă (dar cu grafie chirilică), prin care se anunța convocarea unui Congres al românilor transnistrieni la Tiraspol. Apelul acesta îi chema pe toți consîngenii să aleagă cîte "2 oameni din fiecare sat moldovenesc de pe malul stîng al Nistrului din guberniile Herson și Podolia", pentru a-i delega la forul lor național. Documentul conținea și revendicările principale ale mișcării naționale.

Atmosfera politică din preajma convocării forului transnistrian era deosebit de complicată. Președintele Comitetului moldovenesc de la Tiraspol St. Bulat scria că "în Tiraspol era o stare aproape anarhică. Comitetul revoluționar sub conducerea căruia se afla provincia transnistriană pierduse din autoritatea sa și era gata să plece...". În asemenea condiții, "la 25 noiembrie 1917 Comitetul moldovenesc a fost invitat de către Comitetul revoluționar să ia conducerea provinciei pe motiv că moldovenii formează majoritatea populației de acolo și, prin urmare, au mai multe drepturi decît ucrainenii să fie stăpîni pe situație". Aceasta demonstra preponderența românilor în Transnistria.

În localul primăriei orașului Tiraspol a fost convocată o adunare a tuturor organizațiilor politice din județ. Din

partea Comitetului moldovenesc au participat Șt. Bulat și T. Jalbă. În consecință, s-a hotărît constituirea unui "organ de administrare a județului și orașului, declarînd Comitetul revoluționar în afară de lege". Urma să fie organizat un Comisariat de Administrație Supremă, dar pînă în ziua convocării congresului de la Tiraspol acest eveniment încă nu se produsese, iar Comitetul revoluționar fusese deja dizolvat.

În procesul pregătirii congresului au fost examinate mai multe probleme concrete și la adunarea românilor transnistrieni de la Grigoriopol, convocată la 21 noiembrie din inițiativa Comitetului moldovenesc. Au avut loc și alte manifestații cu caracter analog.

În zilele de 17 și 18 decembrie 1917 la Tiraspol și-a desfășurat lucrările Congresul românilor transnistrieni. Aveau mandate de delegat reprezentanții a circa 20 de localități din județul Tiraspol, precum și din județul Balta (Podolia). Au participat 47 soldați din garnizoana locală, reprezentanții oficiali ai adunării de zemstvă, ai sovietelor de pe teren, ai învățătorilor și ziariști. Era prezentă și delegația oficială a Sfatului Țării.

Președinte al congresului a fost ales Ștefan Bulat, deputat al Sfatului Țării din partea Transnistriei. S-au examinat diverse chestiuni cu privire la renașterea națională a românilor transnistrieni. Toți vorbitorii au cerut unirea românilor de pe ambele maluri ale Nistrului, deziderătul transnistrienilor, după cum se exprimau ei, fiind unirea "cu frații noștri din Moldova". Numai dintr-un motiv de oportunitate această chestiune vitală a fost amînată "pînă la o adunare a satelor moldovenești din guberniile Hersonului și Podoliei". În această ordine de idei congresul a decis "la 9 ianuarie 1918 a chema o nouă adunare moldovenească pentru a hotărî despre Republica Moldovenească".

Congresul de la Tiraspol, numit de contemporani și "Adunare Națională a românilor transnistrieni", a luat în dezbatere probleme stringente ale mișcării naționale. Delegații au adoptat rezoluții speciale cu privire la soluționarea pozitivă a instituirii învățămîntului, serviciului divin, judiciar și de ocrotire a sănătății în limba maternă.

Deoarece localitățile din stînga Nistrului populate de români sub aspect administrativ erau parte componentă a Republicii Ucrainene, forul a mai hotărît să stabilească

relații cu autoritățile ei oficiale. Congresul a mai examinat chestiunea cu privire la Rada Centrală și alegerile în Adunarea Constituantă. Delegații au desemnat 9 candidați transnistrieni pentru alegerile în Parlamentul Republicii Ucrainene. Printre ei erau și fruntașii mișcării de renaștere națională Șt. Bulat și T. Jalbă. De asemenea, s-a decis a se delega la Kiev un reprezentant oficial în vederea stabilirii de contacte normale cu Rada Centrală a Ucrainei. Sol al românilor transnistrieni a fost desemnat M. Moscalenco, secretarul Comitetului moldovenesc, care avea misiunea să obțină recunoașterea acestui organism de către Radă și să ia contact cu Societatea moldovenească "Deșteptarea" de la Kiev. Din cauza anarhiei ce domina, el, însă, nu a izbutit să ajungă în capitala Ucrainei, întorcîndu-se după 2 săptămîni la Tiraspol fără vreun rezultat.

Dovadă a complicării situației politice la sfîrșitul anului 1917 a fost decizia Societății "Deșteptarea" de a-și delega în Rada Centrală Ucraineană conducătorii săi în persoana transnistrienilor I. Dumitrașcu și I. Grecul. Ei au participat la lucrările Parlamentului ucrainean cîteva luni, pînă la încheierea acestora, fiind considerați drept reprezentanți al moldovenilor din stînga Nistrului.

Congresul de la Tiraspol și-a delegat reprezentanți în diferite organe eligibile din Transnistria. Bunăoară, sublocotenentul Șt. Bulat a fost ales membru al Comisariatului de Administrație Supremă cu drept de vot deliberativ (precum și încă o persoană cu vot consultativ), iar T. Jalbă - membru al Comitetului Agrar. Deosebit de importantă a fost crearea Comitetului moldovenesc al Transnistriei, în cadrul căruia Șt. Bulat și T. Jalbă au fost aleși respectiv în calitate de președinte și vicepreședinte.

Astfel, către sfîrșitul anului 1917 procesele renașterii naționale în Transnistria cuprinseră cele mai diverse pături sociale și sfere ale vieții. Însă evoluția contradictorie a evenimentelor a complicat la culme situația social-politică.

Către începutul anului 1918 ținutul din stînga Nistrului reprezenta o parte a haosului general. În același timp cu mișcarea de eliberare națională se desfășurau acțiuni ale sovietului de deputați ai soldaților și muncitorilor din Tiraspol, Dubăsari și alte localități, formate în exclusivitate din nebăștinași, cărora le erau absolut străine

idealurile naționale ale populației Moldovei de la est de Nistru.

Acțiunile ostile pe plan intern ale organizațiilor bolșevice, ale sovietelor locale și ale altor organizații prorusești au zădărnicit realizarea sarcinilor preconizate de forurile naționale ale românilor transnistrieni. Circumstanțele acestor timpuri de restriște n-au permis aprofundarea revendicărilor politice, formulate imediat după revoluția bolșevică rusă. Bolșevicii au trecut la acțiuni violente. Spre sfîrșitul lunii ianuarie-începutul lunii februarie 1918 la Tiraspol se retrăsese Rumcerodul. Comitetul executiv al sovietului din Chișinău și Comitetul executiv gubernial au format, cu eforturi comune, Armata specială a regiunii militare Odesa, transformată mai apoi în detașamentul "Tiraspol". Aceste forțe ostile mișcării naționale căutau să instaureze autoritatea regimului sovietic. Dar la sfîrșitul lunii martie 1918 intreaga Transnistrie a fost ocupată de trupele intervenționiste austro-germane.

În condițiile intervenției militare străine și ale războiului civil din Rusia Sovietică, ce s-a extins și pe malul stîng al Nistrului, s-au redus aproape complet contactele dintre românii de pe ambele maluri ale bătrînului fluviu. Doar o parte din intelectuali continua să întrețină relații cu instituțiile culturale din Basarabia. La 1 mai au avut loc mitinguri și demonstrații la Tiraspol, Rîbnița și în alte localități. Tulburări țărănești au fost atestate la Camenca, în satele Hrușca, Hrustovaia etc. Abia către sfîrșitul anului 1918 au fost respinși intervenționiștii austro-germani. Însă la sfîrșitul lunii ianuarie 1919 trupele Antantei au ocupat Tiraspolul și sudul Transnistriei, iar detașamentele lui Petliura - nordul ei.

În primăvara anului 1920 trupele sovietice au învins și au ocupat toată Transnistria, lucru care a condus la modificarea caracterului întregii vieți social-politice. Peste tot au fost create comitete revoluționare, organizații bolșevice, comsomoliste, sindicale sovietice. În localitățile sătești se organizau comitete ale țăranilor nevoiași (așa-zisele "comnezam"-uri - în limba ucraineană). La început era admis pluralismul politic, dar în scurt timp, prin teroare, bolșevicii au nimicit toate celelalte partide politice. Împărțirea teritorial-administrativă nouă s-a efectuat foarte rapid. În 1920 a fost creată gubernia

Odesa ce cuprindea și județele Balta, Tiraspol. Județele erau divizate în plase (voloste) alcătuite din sovietele sătești ale unui sat sau ale cîtorva sate, cătune. S-au păstrat guberniile Herson și Podolia. În urma reformei administrative din anul 1923 au fost lichidate județele și instituită forma districtelor și raioanelor. Transnistria din nou a fost divizată și inclusă în guberniile Odesa, Herson și Podolia. Fiecare gubernie era alcătuită din districte, raioane, orașe, orășele, sate, toate acestea avînd și soviete de rangul respectiv, și cătune.

Formarea RASSM

În primăvara anului 1924 organele Partidului Comunist și ale puterii sovietice au început construcția statală pe teritoriul Transnistriei. În stînga Nistrului se pregătea crearea Republicii Autonome Moldovenești.

Pentru prima oară această problemă a fost formulată în fața Moscovei de cunoscutul grup Gr. Kotovski, P. Tkacenco, S. Timov (Tinchelman) și alții, originari din Basarabia, precum și de cîțiva emigranți politici din România (I. Dic, A. Nicolau, A. Zalik, V. Popovici, A. Bădulescu, Chioran, Diamandescu), care participaseră la funeraliile lui Lenin. Astfel, ideea creării unei republici în Transnistria aparține acestor persoane. Ideea a plăcut Moscovei. În realizarea ei s-au încadrat liderii structurilor politice și de stat din Moscova, Harkov - capitala Ucrainei Sovietice, și din Odesa - centrul administrativ al guberniei, care cuprindea majoritatea raioanelor moldovenești din stînga Nistrului.

Acest proces era bine dirijat de structurile oficiale din centru. Un argument în acest sens este și examinarea chestiunii în cauză, tocmai în patru rînduri, la ședințele Biroului Politic al CC al PC din toată Uniunea și multiplele reveniri la ea în cadrul ședințelor Biroului Politic al CC al PC din Ucraina. De fapt, se efectuau în taină lucrări de pregătire a recuceririi Basarabiei. Era prea evident aspectul politic al problemei și nu puteau fi camuflate scopurile adevărate ale intențiilor conducerii staliniste. De exemplu, comisarul afacerilor externe al URSS Gh. Cicerin prevenea guvernul sovietic că "...problema în cauză cere o pregătire atentă" și "la momentul actual e prea devreme" să fie soluționată, demascîndu-se complet prin următoarea frază: "Predominarea numărului de

moldoveni va întări și mai mult pozițiile românilor în problema Basarabiei". Recunoscînd în fond preponderența populației românești în Transnistria, cercurile oficiale ale Rusiei nici nu planificau cuprinderea tuturor românilor de peste Nistru în hotarele pretinsei republici, urmărind prin crearea ei doar extinderea și, în același timp, concentrarea sferei de influență sovietică asupra Balcanilor și Europei Centrale în general. Anume din aceste considerente, accentuate și personal de Gr. Kotovski, eșalonul suprem al Partidului Comunist prevedea fără echivoc crearea Republicii Moldovenești în stînga Nistrului urmărindu-se: "mai întîi de toate considerentele politice". În Memoriul cu privire la necesitatea creării RASSM se menționa că organizarea populației moldovenești din stînga Nistrului "din punctul de vedere al URSS, este cu atît mai necesară, cu cît este posibilă eventualitatea, mai devreme sau mai tîrziu, a apariției conflictelor militare în timpul cărora este necesar un spate al frontului bine asigurat, lipsit de stări de nemulțumire.

Republica Moldovenească ar putea juca rolul de factor politico-propagandistic pe care-l joacă Republica Bielorusă față de Polonia și cea Karelă față de Finlanda".

Noua structură statală, botezată oficial "Repulica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească", a apărut în urma hotărîrii CEC al Ucrainei din 12 octombrie 1924 la Harkov, în Transnistria implantîndu-se, astfel, stilul clasic al sistemului administrativ de comandă. Capitală a noii republici a devenit orașul Balta (din 1929 - or. Tiraspol). Inițial, teritoriul ei constituia 7516 km², fiind populat de 545,5 mii de locuitori. Noua republică din Transnistria avea următoarea împărțire teritorial-administrativă: 11 raioane, 1 oraș (Balta), 4 orășele (Tiraspolul a obținut statut de oraș abia în 1927, Ananiev, Rîbnița și Birzula, care din 1935 s-a numit or. Kotovsk) și 164 soviete sătești.

Era evident că RASSM creată în pripă de liderii de la Moscova și Harkov, fără a se studia măcar cît de cît realitatea, nici pe departe nu cuprindea toate localitățile populate de românii transnistrieni, lucru confirmat și de faptul că hotarul ei definitiv a fost stabilit doar după doi ani, cînd oficialitățile superioare ale Ucrainei au adoptat hotărîrea "Cu privire la concretizarea graniței de stat a RASSM". Conform acestei decizii, 12 localități au fost incluse suplimentar în componența noii republici,

teritoriul căreia ulterior alcătuia 8400 km^2.

Rolul istoric al creării RASSM este incontestabil. Această formațiune statală trebuie apreciată în mod obiectiv, conform dreptului istoric, în baza unei sănătoase metodologii istorice. Din nefericire istoriografia sovietică nu a interpretat obiectiv nici procesul nici actul formării și dezvoltării RASSM. Unii istorici au afirmat că prin formarea RASSM s-a realizat "politica națională leninistă a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice", că a biruit "politica leninistă a prieteniei popoarelor și internaționalismului proletar". Pe de altă parte, au fost publicate și lucrări, în care formarea RASSM a fost apreciată numai ca "un cap de pod" al URSS în lupta sa pentru reanexarea Basarabiei. Se afirma că RASSM a fost creată cu scopul de a fi o "sperietoare" pentru vecinul din sud-vestul Uniunii Sovietice, căruia permanent trebuia să i se amintească pretențiile URSS asupra Basarabiei. E clar că și aceste aprecieri au drept la existență fiind, în fond, corecte. Însă rolul creării RASSM trebuie apreciat la alte două niveluri: la nivelul intereselor românilor din Transnistria și la nivelul Biroului Politic al CC al PC (b) din toată Uniunea, al conducerii de vîrf a URSS. Numai așa vom depăși extremele existente.

RASSM a fost formată și s-a dezvoltat ca o formațiune statală reală a românilor din Transnistria în baza dreptului lor istoric. Teritoriile transnistriene, pe care în 1924 a fost formată Republica Autonomă Moldovenească, din cele mai vechi timpuri și pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (cînd, drept rezultat al războiului ruso-turc din 1787-1791, au fost anexate de Rusia țaristă) totdeauna au fost parte componentă a Țării Moldovei. Nistrul niciodată pînă atunci nu a fost hotar de divizare a Moldovei și a populației ei băștinașe. Teritoriul de pe malul stîng al Nistrului se numea "Transnistria", "Edisan", "Moldova Nouă" etc. Separarea de Ucraina, în 1924, a teritoriului și a populației, care a început să se numească Republica Autonomă Moldovenească și, respectiv, poporul "moldovenesc" al Moldovei de pe malul stîng al Nistrului, a fost în realitate un rezultat legitim al procesului istoric conform, în fond, cu interesele românilor din Transnistria. RASSM s-a format, deci, și în interesul populației băștinașe.

Actul formării RASSM a avut o semnificație nu numai istorică, ci și politică. El a arătat, în primul rînd că,

anexînd în 1812 Basarabia, Rusia țaristă n-a unificat populația moldovenească din imperiu, ci a păstrat-o scindată, deoarece teritoriul populat de moldovenii de pe malul stîng al Nistrului nu a fost inclus în gubernia Basarabia, ci intra în alte unități administrativ-teritoriale (Kameneț-Podolsk, Herson și alte gubernii). În al doilea rînd, această politică colonială a fost promovată de URSS și după 1940, deoarece la crearea RSSM Uniunea Sovietică i-a scindat pe moldovenii care locuiau pe teritoriul din stînga Nistrului, neincluzînd în componența RSSM mai mult de jumătate din raioanele fostei RASSM.

Formarea RASSM a constituit un act de realizare a aspirațiilor românilor din stînga Nistrului de a avea dreptul la autodeterminare, de a-și dezvolta de sine stătător cultura, literatura, limba, tradițiile, viata națională, de a depăși perioada de rusificare și ucrainizare care continua. Moldovenii, care populau această zonă din cele mai vechi timpuri, au reușit, în cadrul noii formațiuni statale, să-și păstreze gospodăria, organizarea lor proprie a modului de viață, instituțiile religioase și culturale, luptînd pentru apărarea drepturilor naționale. Mișcarea lor a existat și s-a amplificat fiind susținută de basarabenii care plecaseră din Basarabia după 1918. Aceștia au susținut tendința generală a maselor populare din stînga Nistrului de a crea o "republică sovietică proprie". Această luptă a românilor din Transnistria a fost susținută și de emigranții politici români - A. Bădulescu, I. Dicescu, T. Chioran, A. Nicolau, V. Popovici și alții, din inițiativa cărora a acționat "Comisia de inițiativă pentru constituirea Republicii Moldovenești".

Cu toate că moldovenii alcătuiau în RASSM doar 34,4 procente față de totalul populației, situația demografică nu contravenea principiilor de construire a unei "republici sovietice naționale". RASSM a fost creată anume pentru această populație românească, care, în cadrul noii formațiuni statale, s-a împotrivit tentativelor de fi ucrainizată și rusificată. RASSM, în acest sens, a apărat interesele tuturor reprezentanților neamului românesc. Cu atît mai mult, cu cît Republica Moldovenească a statuat și dreptul suveranității teritoriale, potrivit căruia teritoriul republicii nu putea fi modificat fără consimțămîntul ei, cu cît, în fine, teritoriul republicii autonome a devenit teritoriu național al populației care și-a creat formațiunea statală națională teritorială proprie.

Pe de altă parte, dacă apreciem politica promovată de conducerea URSS, putem constata că Moscova, în cazul formării RASSM, a pornit de la interesele sale coloniale, expansioniste de mare putere, care se reduceau la scopul de a amenința în permanență România care lupta ferm pentru apărarea pămînturilor strămoșești ale poporului său. Conducerea URSS mai dorea să folosească Republica Autonomă Moldovenească pentru a-și asigura "influența revoluționară" asupra Basarabiei, pentru a destabiliza situația internă în acest ținut și a intensifica lupta contra României. Această manevră politică a fost demascată de presa românească pe parcursul anilor 1924-1940, subliniindu-se că URSS și prin aceasta a fost nevoită să recunoască existența populației românești pe teritoriul din partea stîngă a Nistrului.

În concluzie: deși RASSM a fost creată "din ordinul guvernului central sovietic", ea, totuși, a exprimat, în primul rînd, voința, dorința, interesele naționale ale populației băștinașe, a contribuit la dezvoltarea ei, deși foarte anevoioasă, politică, economică și culturală în condițiile grele ale sistemului totalitar.

Sistemul politic

Formarea și apoi dezvoltarea RASSM au decurs în condițiile politice vitrege impuse de Partidul Comunist (bolșevic) din toată Uniunea, ale luptei pentru realizarea dubiosului experiment politic conform teoriei marxist-leniniste, construirii socialismului - viitorul luminos al întregii omeniri. În RASSM a fost instaurat un sistem dur comunist cu structuri ramificate de ordin organizatoric și ideologic, cu variate forme și metode specifice de exercitare a influenței politice.

Conținutul acestui sistem totalitar poate fi dedus din următoarele direcții de activitate, acțiuni cu semnificații esențiale, care au fost realizate în raioanele din partea stînga a Nistrului. Mai întîi, e vorba de înfăptuirea luptei sîngeroase pentru lichidarea organelor puterii de stat locale în 1917-1920, ceea ce denotă că lupta pentru instaurarea regimului totalitar bolșevic în Transnistria a durat mai mult de 3 ani. Au fost interzise partidele politice, arestați și lichidați sub aspect fizic reprezentanții fostelor "clase dominante", ai oportuniștilor "de dreapta" și "de stînga", ai naționaliștilor locali, albgardiștilor și

așa-numiților "intervenționiști străini". Toți reprezentanții partidelor care se opuneau cumva bolșevicilor, "puterii sovietice" sau păstrau legături cu frații lor din Basarabia erau lichidați sau izolați în lagăre de concentrare.

Una dintre direcțiile principale de activitate a sistemului totalitar a fost crearea sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și soldaților.

În 1924-1925, în cele 12 raioane, care au intrat în componența RASSM, activau 169 soviete, inclusiv 164 soviete sătești, 4 soviete de orășel și 1 - orășenesc. Din partea celor 543 814 locuitori au fost aleși 5 238 membri ai sovietelor de toate nivelurile. Dar alegerile deputaților nu s-au făcut în mod democratic, deoarece la alegeri n-au participat toți cetățenii RASSM. Mai mult de 15 000 de oameni au fost lipsiți de dreptul la vot. Circa 1320 deputați reprezentau armata rosie. Numai 1541 deputați din 5238 erau moldoveni, iar 3697 - ruși, ucraineni, evrei și reprezentanți ai altor naționalități conlocuitoare.

În aprilie 1925 au fost constituite organul legislativ suprem - Comitetul Executiv Central al RASSM și Sovietul Comisarilor Norodnici al RASSM. Președinte al Prezidiului CEC al RASSM a fost ales I. Starîi, iar președinte al SCN al RASSM a fost numit A. Stroiev. Constituirea acestor organe a însemnat definitivarea organizatorică a sistemului totalitar bolsevic în Transnistria. Sovietele de deputați de pe teren realizau politica economică, culturală și națională, adoptată de PC (b) din toată Uniunea si PC (b) din Ucraina, fiind veriga politică de bază a sistemului instaurat în ținut.

Principala forță motrice a regimului totalitar bolșevic era organizația regională de partid din RASSM, constituită la 18-21 decembrie 1924. La începutul anului 1925 regionala de partid număra doar 782 comuniști, uniți în 47 organizații de partid raionale și primare, iar în 1940 din componența organizației regionale de partid din RASSM făceau deja parte 6870 comuniști uniți în 147 organizatii primare de partid. Numărul moldovenilor printre comuniști era neînsemnat. Statistica de partid nici nu-i evidenția pe atunci. Se știe doar că din peste 2500 de comuniști numai 107 cunosteau limba băștinașilor. Majoritatea comuniștilor erau veniți din diferite zone ale Ucrainei și Federației Ruse. O grupă mică o constituiau comuniștii fugiți din România. Mai mult de 25 la sută dintre comuniștii regionalei își faceau serviciul militar

în armata a 14-a, dislocată încă pe atunci pe teritoriul RASSM. Toți aceștia promovau o politică procolonială, prosovietică, promoscovită.

Direcțiile vieții politice a RASSM erau elaborate de conferințele regionalei de partid. Din 1924 și pînă în 1940 au avut loc 13 conferințe regionale de partid, la care au fost adoptate peste 40 de hotărîri de ordin politic, economic, cultural și organizațional de partid. Conferințele regionalei de partid au jucat un mare rol în consolidarea sistemului comunist. Anume prin intermediul lor PC (b) din toată Uniunea și PC (b) din Ucraina promovau toată politica lor de construire a socialismului.

Între anii 1924 și 1940 organele de conducere ale RASSM au adoptat un șir de documente politice, economice, în problemele culturii, dar toate deciziile lor se întemeiau pe politica generală promovată de Moscova și Kiev. Viața politică era dominată de sarcinile realizării în practică a teoriei marxist-leniniste. Despre aceasta ne vorbesc cele peste 550 de documente, rezoluții, indicații, instrucțiuni adoptate de regionala de partid în 1924-1940. În acest număr: cu privire la școala de partid, despre "Istpart", despre planurile cincinale, cu privire la introducerea învățămîntului primar în RASSM (1930), cu privire la colectivizare (1925), cu privire la planurile de electrificare a RASSM (1927), cu privire la manifestările antipartinice ale lui Troțki (1924) și multe altele. În RASSM au fost trimise cadre de partid și de stat speciale care controlau toată viața politică, economică, culturală, administrativă, sindicală, de partid și de stat. Din 1924 și pînă în 1940 au fost trimiși la lucru în RASSM peste 3000 de lucrători de partid, de stat, comsomoliști. Printre ei pot fi numiți: G. Starii, I. Badeev (Suslik), C. Raievici, V. Holostenco, A. Stroiev, I. Krivorukov, G. Buciușcan, S. Arbore, F. Korniușin, P. Borodin, N. Golub, S. Țaranov, I. Ilin, K. Galițki, E. Temeș și mulți alții. Cadrele de partid și de stat, implantînd supușenia, închinarea față de tot ce se vorbea și se aducea din Moscova și Kiev, au constituit osatura sistemului totalitar instaurat în raioanele din stînga Nistrului. Aceste cadre poartă răspunderea morală și politică în fața istoriei noastre pentru consecințele nefaste ale implantării sistemului colonial-bolșevic în RASSM.

Un anumit loc în sistemul politic din RASSM revine comsomolului leninist, constituit sub aspect organizatoric

la 6-7 ianuarie 1925 la conferința regională generală din RASSM a ULCT din Ucraina. Organizația regională comunistă a depus multe eforturi pentru a organiza și a menține controlul asupra activității tineretului. Influența ULCT din RASSM sporea mai ales ca rezultat al creșterii numărului comsomoliștilor din republică. Dacă la 1 ianuarie 1925 în componența organizațiilor comsomoliste activau 1573 membri uniți în 94 celule comsomoliste, în 1938 erau deja 17,9 mii de comsomoliști uniți în 1000 organizații primare comsomoliste. În 1924-1940 au avut loc nouă conferințe regionale ale comsomoliștilor, la care s-au adoptat mai multe hotărîri, rezoluții, apeluri privitor la activitatea tineretului, participarea lui la construcția socialistă.

Toată activitatea ULCT din RASSM s-a desfășurat sub conducerea rigidă a regionalei de partid. Fiecare hotărîre, rezoluție a regionalei comsomoliste era inițial coordonată, aprobata de biroul regionalei comuniste din republică. Secretarul regionalei comsomoliste făcea parte din nomenclatura conducerii de vîrf a regionalei comuniste. În fruntea regionalei comsomoliste au fost alese persoane devotate mai mult partidului, decît intereselor tineretului băștinaș. Printre prim-secretarii regionalei comsomoliste au fost P. Chior-Ianachi, P. Ignatov (Spasov), M. Osadcii, A. Oghirenco, F. Kiseli și alții. Tineretul comsomolist era folosit ca forță de muncă pentru promovarea în viață a planurilor regimului bolșevic. Fiind controlat de organele de stat și de partid, tineretul comsomolist a participat activ la industrializarea RASSM, la colectivizarea forțată a țărănimii, la consolidarea politică și organizatorică a puterii sovietice, fiind în cel mai activ mod încadrat în lupta politică contra "burgheziei", "capitalului", "dușmanilor poporului", troțkiștilor, deviatorilor "de dreapta" și "de stînga", "naționaliștilor", "culacilor" etc. Partidul comunist folosea tineretul acolo unde era mai greu. În condițiile sistemului totalitar, tineretul nu avea de ales, fiind constrîns să muncească. În 1937 din 3500 de "stahanoviști" și 1352 "udarnici" peste 1000 erau comsomoliști. La uzina mecanică din Tiraspol munceau 34 tineri "stahanoviști". Ei realizau cîte 3-4 norme pe zi, remunerarea muncii rămînînd la aceeași cotă. Tineretul manifesta dorință să însușească tehnica nouă, dădea dovadă de sete de cunoștințe, participa activ la cercurile tehnice. La uzinele și fabricile RASSM în cercurile tehnice studiau

peste 2000 de tineri muncitori.

Comsomolul era impus să desfașoare munca organizatorică si politică la sate. El participa la lichidarea analfabetismului, facea propaganda cunostintelor agricole, participa activ la organizarea colhozurilor. În perioada anilor 1929-1935 in colhozurile si sovhozurile din RASSM activau peste 480 de organizatii comsomoliste. Mai mult de 5800 comsomolisti lucrau în colhozuri, inclusiv 589 - tractoriști, 87 - soferi, 1087 - căruțasi etc.

Organizația comsomolistă își desfășura activitatea și în mediul copiilor de vîrstă școlară. Sub conducerea organizatiilor comsomoliste activau circa 1800 organizatii pionierești, care uneau peste 49 000 copii. În 1937 mai mult de 2 000 de comsomolisti lucrau în organizațiile comsomoliste școlare, create în 504 scoli, în care învătau 100 282 elevi.

Toate aceste date statistice ne vorbesc elocvent despre faptul că comsomolul era obligat să controleze, să analizeze, să consolideze toate celulele sale, să influenteze activitatea tineretului oriunde s-ar fi aflat, să promoveze activ politica, ideologia comunistă.

Un loc important în sistemul politicii totalitare a revenit uniunilor sindicale. Către 1925 în RASSM erau 10 733 membri ai sindicatelor, dintre care 54,8 la sută - muncitori. În următorii ani numărul membrilor sindicatelor a crescut considerabil. Către 1928 în RASSM erau deja 18 352 membri ai uniunilor sindicale, iar în 1933 - 31 837.

La 13-16 februarie 1925 a avut loc I Congres al sindicatelor din RASSM, care a încheiat procesul de formare a organelor de conducere ale sindicatelor din republică. Congresul a discutat raportul biroului organizatoric intersindical și a determinat sarcinile de lucru ale sindicatelor din RASSM. În organul de conducere republican - Consiliul sindicatelor din RASSM - au fost aleși 47 membri, iar în componența prezidiului respectiv - 17 membri și 7 candidați. Președinte al prezidiului Consiliului sindicatelor a fost ales H. S. Bogopolski. Uniunile sindicale au promovat politica partidului comunist, au lucrat sub conducerea și controlul rigid al comuniștilor. Sindicatele nu erau independente, nu apărau interesele reale ale oamenilor muncii, fiind preocupate doar de realizarea întocmai a directivelor partidului comunist. Ele mobilizau activ masele la consolidarea

sistemului socialist, se ocupau de organizarea întrecerii socialiste, mişcărilor stahanoviste, pledau pentru sporirea productivităţii muncii, contribuind astfel la intensificarea exploatării oamenilor muncii. Formele de activitate a sindicatelor erau variate, dar majoritatea lor erau copie fidelă a formelor şi metodelor de lucru a sindicatelor din Uniunea Sovietică. Astfel, uniunile sindicale din RASSM, ca si cele din Federatia Rusă, Ucraina, au organizat diferite activităti cu generic politic şi economic: "Cincinalul - in patru ani", "Mars gospodăresc", "Brigăzi de soc", "Subbotnik", "Brigăzi de legătură", "Trimestru de soc", "Udarnikul", "Cercuri tehnice" etc. Toate aceste forme, metode de activitate, de organizare a maselor truditoare necesitau multă muncă prin constringere, aducînd, în cele din urmă, la îndeplinirea si depăşirea normelor de muncă, iar salariul, ca de obicei, rămînea foarte mic, adică acelasi ca şi pentru o normă. Astfel, încă de pe atunci sindicatele au fost transformate în "şcoală a comunismului".

În structura politică a sistemului totalitar, un loc anumit l-au ocupat si adunările delegatilor din partea femeilor. În 1925 activau 305 delegate, iar 1926 - de acum mai mult de 1000. În 1927 au avut loc 42 adunari ale delegatelor, iar în 1928 - 49. Toate aceste adunări aveau loc sub conducerea nemijlocită a regionalei comuniste de partid, promovau în mediul femeilor ideologia marxist-leninistă, mobilizau femeile din RASSM la îndeplinirea şi depăşirea planurilor de constructie a socialismului. În comitetele ţăranilor nevoiaşi lucrau, în 1926, peste 5000 de femei, iar în uniunile sindicale - 3306 femei. A crescut considerabil gradul de participare a femeilor în organele de partid si sovietice locale, în sistemul învăţămîntului public si cel al ocrotirii sănatatii, cooperaţiei de consum si, mai ales, în colhozuri si sovhozuri. Nu întîmplator în anii 1927-1933 era foarte răspîndita lozinca: "Femeia în colhoz e o fortă de soc".

În scopul consolidării sistemului totalitar bolsevic regionala de partid din RASSM a folosit abil o serie de organizatii sociale, economice, culturale. Cooperatia de consum, societatea raţionalizatorilor si inventatorilor, congresele colhoznicilor, "adunările stahanoviştilor", "adunările colhoznicilor fruntaşi", asociaţiile tărănesti de ajutorare, organizatiile învaţătorilor, oamenilor de cultură, "tintasul vorosilovist", "Fii gata pentru munca

și apărare", "Glavpolitprosvet", "Prietenul copilului", "Jos analfabetismul", "Osoaviahim", Uniunea moldovenească centrală de consum și multe altele - toate erau folosite ca pîrghii, instrumente de influență, de dirijare în scopul dezvoltării de mai departe a sistemului totalitar bolșevic. Nimic nu rămînea în afara controlului din partea organelor de partid și de stat. Chiar și viața personală deseori era supravegheată de organele de partid și de stat, dar mai ales de serviciile speciale. Sistemul acționa în mod universal, general.

O parte componentă a sistemului politic totalitar a constituit-o sistemul bine pus la punct de propagandă marxist-leninistă. Întreaga muncă ideologică avea menirea să justifice politica partidului comunist (bolșevic) în fața oamnilor muncii din republică, să supună sub aspect spiritual, ideologic toată populația. În acest scop în RASSM a fost creat un sistem bine închegat de propagandă și agitație. Organizația regională de partid a creat secții speciale: "Secția cultură și propagandă" ("Cultprop"), secția propagandă și agitație ("Aghitpropr") etc. Aceste organizații la timpul său au fost conduse de N. Golub, V. Holostenco, S. Țaranov și alții.

În perioada anilor 1924-1940 organizația regională de partid, comitetele orășenești și raioanele de partid au adoptat vrafuri de documente - hotărîri, rezoluții, indicații, instrucțiuni cu privire la desfășurarea lucrului ideologic în mase. Comitetele orășenești și raionale de partid, organizațiile primare de partid, toți comuniștii erau obligați să facă propagandă și agitație în mase. Se folosea intens în acest scop spațiul ziarelor și revistelor: *Plugarul Roș, Cervonîi Oraci, Moldova Socialistă, Comsomolistul Moldovei, Glasul tineretului, Scînteia leninistă, Moldova literară, Octombrie*, precum și ziarele raionale *Drumul socialist, Drumul leninist* etc.

Presa comunistă era folosită intens pentru promovarea teoriei marxist-leniniste. Lucrătorii de partid, ziariștii publicau articole despre "prietenia popoarelor", "internaționalismul proletar", "lupta de clasă", "democrația sovietică", "cultura națională", "succesele construirii socialismului" etc. Către 1938 oamenii muncii din RASSM erau abonați la 51 mii exemplare de ziare centrale și locale și la circa 40 mii exemplare de reviste. Toată populația RASSM se afla sub teascul informațional al URSS. Alte surse de informatie nu existau, iar cele

din România, din alte țări erau interzise.

O direcție majoră de conținut a propagandei desfășurate de regionala de partid din RASSM o constituia implantarea românofobiei în masele truditoare, educarea oamenilor muncii în spiritul dușmăniei față de România, înjosirea poporului român, răspîndirea celor mai nerușinate denaturări referitoare la dezvoltarea Basarabiei în componența României în perioada anilor 1918-1940. Acest lucru ni-l mărturisește editarea și răspîndirea revistei *Krasnaia Bessarabia*, numeroasele articole, broșuri, monografii cu caracter provocator antiromânesc. Numai revista *Krasnaia Bessarabia*, din 1926 pînă în 1936, a publicat mai mult de 350 de materiale, documente false cu ajutorul cărora se contura o imagine negativă a politicii României în Basarabia. În răstimpul aflării Basarabiei în componența României au fost editate lucrările cu caracter denigrator și conținut fals: *Moldova sovietică și problema basarabeană* (1924), *Moldova* (1926), *Basarabia și RASSM* (1928), *Basarabia în lupta împotriva apucătorilor* (1928), *Jugul boieresc* (1926), *Intervenția română în Basarabia* (1933), *10 ani ai RASSM* (1934) și multe altele. Ziarele *Plugarul Roș*, iar mai tîrziu *Moldova socialistă*, aveau rubrici speciale ("Din viața Basarabiei", "Acolo peste Nistru", "Viața fraților de peste Nistru"), prin care dezinformau cititorii despre viața basarabenilor. Presa comunistă propaga insistent miturile antiromânești despre așa-numita "românizare", pierderea "legăturilor economice cu Rusia", "exploatarea națională", "închiderea școlilor naționale", "teroare", "lupta de clasă", "ocupanții români" etc.

Această propagandă era menită să oprească puhoiul de români transnistrieni care se refugiau în Basarabia. Mii și mii de moldoveni nu mai doreau să trăiască în "raiul socialist". Elementul dominant al refugiaților îl constituiau, la început, intelectualii. Mai tîrziu "evadarea din comunism" a căpătat proporții amenințătoare în perioada foametei cumplite din anii 1931 și 1932. La Chișinău apăruse atunci o societate specială: "Comitetul pentru ajutorarea refugiaților moldoveni de dincolo de Nistru". Trupele de pază a frontierei sovietice și agentura GPU-lui au luat măsuri aspre contra refugiaților. La 2? februarie 1931, la orele 12 de noapte, de exemplu, pe malul sovietic din fața comunei Olănești au fost împușcați peste 40 de moldoveni pentru că au încercat să treacă

Nistrul şi să vină în Basarabia. Incidente singeroase pe Nistru au avut loc, de asemenea, lingă satele Şerpeni, Purcari, Caragas, Hruşca, Cerlina, Ciobruciu, Volcineţ, Vadu-Rascov, Leuntea, Chitcani, Unghia Boului (Stroieşti), Poiana (Orhei) şi altele. La 23 martie 1931 pichetul de grăniceri a adus la Tighina peste 100 de refugiati care au reuşit să se salveze de teroarea comunistă.

Întreaga propagandă şi agitaţie comunistă din RASSM se făcea sistematic, agresiv, fără drept la replică, fără drept de a discuta sau critica tiranul şi acoliţii lui sau conducerea de vîrf a Ucrainei şi Moldovei. Totul se făcea pentru a justifica jaful şi exploatarea oamenilor muncii, a promova ideologia marxist-leninistă, a încuviinţa "politica fratelui mai mare", a lupta cu "dusmanii poporului" etc.

În RASSM a fost creat un sistem ramificat de instruire marxist-leninistă. În 1930-1931 functionau 4 "scoli sovietice şi de partid", 64 şcoli ale comuniştilor, 42 cercuri tematice, 45 cercuri de studiere a politicii curente şi a teoriei marxist-leniniste. În total functionau 188 şcoli şi cercuri cu un contingent de 3955 ascultători. Tematica acestor cursuri şi şcoli de partid era variată. În şcolile săteşti se studia *Abecedarul leninismului*. Din 1938 în tot sistemul învătămîntului marxist-leninist se studia intens *Cursul scurt de istorie a PC (b) din toată Uniunea*.

Un loc aparte în cadrul propagandei marxist-leniniste a revenit traducerii şi editării operelor clasicilor marxism-leninismului. La 29 decembrie 1924 comitetul regional de partid a creat o comisie a sectiei de istorie a partidului pentru editarea operelor clasicilor marxism-leninismului în limba natională a moldovenilor. Cu participarea savantilor şi oamenilor de partid şi de stat (M. Boceacer, N. Volkov, K. Galiţki, P. Chior, D. Milev, V. Holostenco şi altii) au fost traduse şi editate lucrările lui V. Lenin *Despre cooperaţie, Sarcinile uniunii tineretului, Despre pămînt şi ţărănime* şi altele. Din 1924 şi pînă în 1940 în RASSM au fost editate în limba naţională a moldovenilor lucrări ale lui V. Lenin cu un tiraj de 54,1 mii exemplare.

Toate domeniile vieţii în republica autonomă erau determinate de Legea Fundamentală a RASSM, adoptată la 23 aprilie 1925 şi apoi de Constituţia din 6 ianuarie 1938. Ambele erau copii fidele ale Constitutiilor URSS şi RSSU. Organul suprem legislativ era Congresul

Sovietelor si Comitetul Executiv Central (CEC), iar în anii 1938 1940 - Sovietul Suprem. Organ executiv suprem era Sovietul Comisarilor Norodnicii, președintele căruia a fost mulți ani la rînd Gr. I. Starii (Borisov). Mai bine de un deceniu s-a aflat în fruntea Prezidiului CEC Voronovici E. P., originar din satul Molochisul Mare, raionul Rîbnița.

Situația social-politică în raioanele din stînga Nistrului a devenit cu adevărat gravă drept urmare a represiunilor politice dezlănțuite mai ales spre sfîrșitul anilor douăzeci. Odată cu deportările țăranilor înstăriți și ale altor categorii de populație, acțiuni care au însoțit colectivizarea satelor, regimul stalinist din RASSM a procedat masiv la persecutarea pe motive politice, ideologice a persoanelor particulare, a unor colective de muncă întregi. Valul represiunilor pe motive politice a cuprins întreaga Transnistrie, devenind o adevărată tragedie socială. Jertfe ale morii draconice staliniste au devenit conducători de diverse ranguri, personalități ale culturii și științei, mii de oameni de rînd. Toți erau învinuiți fariseic de "trădare a intereselor poporului", dar mai ales de "colaborare cu imperialiștii români".

Victime ale represiunilor staliniste au devenit scriitori F. Malai, D. Milev, N. Cabac, I. Corcinschi, omul de știință P. Chioru și mulți altii. Atingînd punctul culminant în anii 1937-1938, valul de represiuni a ajuns și la conducerea de vîrf. Astfel, au fost supuși represiunilor E. Voronovici, președinte al CEC al RASSM; Gr. Starîi, președintele SCN al republicii, D. Moroz, D. Skuliski, comisari norodnici, N. Golub, Z. Siderski, V. Todres, secretari ai Comitetului regional de partid, etc. În acea perioadă, jertfe ale sîngerosului regim stalinist deveneau mii de oameni simpli. De exemplu, au fost rep esați 150 locuitori ai satului Butor, raionul Crigori pol, 270 locuitori ai satului Pîrîta, raionul Dubăsari etc.

Drept rezultat al activității criminale a regimului stalinist au fost foarte frecventele schimbări de cadre, modificarea teritoriului republicii etc. Către sfîrșitul anilor treizeci RASSM avea următoarea diviziune administrativ-teritorială: 4 orașe (Tiraspol, Balta, Rîbnița, Kotovsk), 6 orășele (Dubăsari, Camenca, Slobozia, Grigoriopol, Ananiev, Codîma), 14 raioane și 220 de soviete sătești. Acest teritoriu era populat de 592 648 oameni.

În perioada interbelică, în general s-au produs profunde schimbări în regimul politic din Transnistria. Semințele mișcării naționale încolțite în anul 1917 n-au reușit să dea roade, dat fiind faptul că prin teroare aici a fost implantat regimul sovietic și instituit mai apoi sistemul administrativ bolșevic de comandă.

Situația economică

Economia ținutului transnistrian în perioada dintre cele două războaie mondiale a evoluat neuniform.

Către sfîrșitul războiului imperialist economia Transnistriei era complet ruinată. Ponderea industriei era foarte neînsemnată. La mijlocul anului 1917 toate întreprinderile din Tiraspol întruneau circa 800 de muncitori. Funcționau doar unitățile economice industriale legate de asigurarea necesităților frontului. Cea mai mare întreprindere cu 254 muncitori era filiala din Tiraspol a Societății pe acțiuni "Dinamo" din Moscova, care fabrica grenade, precum și uzina mecanică și de turnătorie, care livra armatei bucătării de campanie.

În anii 20 economia raioanelor transnistriene s-a confruntat cu numeroase greutăți, acestea fiind o urmare a dezastrului pricinuit de război, de anarhia politică adusă de bolșevici. Situația se complica și prin instituirea dictaturii Partidului Comunist. Inițial, majoritatea întreprinderilor industriale nu funcționau sau utilizau doar o mică parte din capacitățile lor de producție, drept motive servind gradul înalt al uzurii utilajului și lipsa frecventă de materii prime.

Era foarte complicată și situația din agricultura ținutului. Suprafețele cu cereale și numărul vitelor cornute mari, și cel al cailor se micșorase de 2 ori față de anul 1913. S-a redus considerabil volumul resurselor de muncă, micșorîndu-se numărul bărbaților care fuseseră nimiciți pe cîmpurile de luptă și, mai ales, în focul războiului civil fratricid, care cuprinsese în anii 1918-1920 și teritoriul Transnistriei. Ca rezultat, aici, în 1921, ca și în alte zone ale Rusiei și Ucrainei, s-a dezlănțuit foametea. Statistici exacte la acest capitol nu există, dar se știe că a avut de suferit majoritatea populației. Numai în județul

Tiraspol, unde pămînturile erau mai fertile și se practica parțial irigarea lor cu apele Nistrului, au suferit de foame mai bine de 63 mii de oameni. Mii și mii de români transnistrieni, precum și reprezentanți ai altor naționalități conlocuitoare din stînga Nistrului au murit de foame.

Tragedia țărănimii băștinașe din Transnistria era dublată și de teroarea politică, de persecuțiile permanente realizate de regimul politic bolșevic, de represiunile structurilor sovietice contra persoanelor care au participat la mișcarea de eliberare națională din anul 1917 - începutul anului 1918. Populația deseori era implicată în diferite provocații politice. Ceea ce propaganda oficială numea "răscoale culăcești", nu erau decît tentative sfidătoare la adresa neamului, acțiuni de ațițare a spiretelor antiromânesti. Drept dovezi incontestabile ale acestor provocații pot servi și documentele descoperite recent în fondurile secrete ale serviciilor speciale rusești cu privire la tragedia din toamna anului 1921 care a avut loc în apropierea Tiraspolului.

La 19 noiembrie 1921 o bună parte din locuitorii satului Parcani s-au alăturat unei formațiuni militare ce se îndrepta spre Tiraspol pentru a doborî regimul sovietic, instalat deja în centrul județean. Țăranii s-au alăturat detașamentelor înarmate ostile puterii sovietice, acestea răzvrătindu-se contra foametei care luase proporții monstruoase.

La rîndul lor, reprezentanții puterii sovietice au pus la cale o provocație mîrșavă. Documentele atestă că în ajunul acelei zile tragice comisarul militar local S. Sokolov a transmis tuturor locuitorilor satului că a doua zi urma să aibă loc manevre militare și populației i se interzice să iasă din case. Dar oamenii au fost atacați de o bandă înarmată (nu din numărul militarilor răzvrătiți) și "au fost scoși din case cu forța și amenințați că dacă nu se vor supune, vor fi împușcați. Astfel, acești nevinovați au fost mînați înaintea ostașilor spre Tiraspol". Vărsarea de sînge n-a fost evitată. Cei care au reușit au trecut imediat de parte adversă.

Ca urmare a acestei provocări politice mulți țărani au rămas să zacă pe marginile drumurilor, iar majoritatea lor a fost capturată de trupele sovietice. Soarta lor a fost nu mai puțin tragică. La 23 noiembrie 1921, 48 locuitori ai satului Parcani au fos condamnați la moarte

prin împușcare cu confiscarea întregii averi, iar toate rudele lor apropiate au fost deportate. Un cetățean, ce purta numele de familie Stalin, a fost achitat de judecată și amnistiat. 120 de pesoane au fost deportate, iar averea lor confiscată conform sentinței organelor de "justiție".

Au urmat apoi un șir de răscoale țărănești îndreptate împotriva politicii antiumane a conducerii staliniste. Documentele atestă asemenea acțiuni de protest la începutul anilor douăzeci în satele Coșnița, Doroțcaia, Movileni, Pohrebea, Pîrîta.

Ruina economică și situația grea a populației provocau nemulțumiri masive atît la sate, cît și la orașe. Mulți muncitori din localitățile Transnistriei sufereau de foame, erau șomeri și adeseori plecau prin sate în căutarea mijloacelor de existență. Dar și în sate situația era la fel de grea, țăranii fiind împovărați de diferite restricții impuse de organele sovietice, dar mai ales de sistemul drastic de predare obligatorie la stat a tuturor "surplusurilor" de produse agricole, numit de puterea oficială "prodrazviorstkă". Tragedia momentului consta în faptul că "surplusuri" de cereale nu existau, deseori fiind lipsă chiar și strictul necesar pentru a nu muri de foame.

Pentru a stimula cumva dezvoltarea economiei, la începutul anilor douăzeci a fost introdusă noua politică economică. Această linie magistrală, menită să scoată țara din ruina economică, era într-un fel progresistă pentru acele timpuri. Pentru țărani a fost adoptat impozitul în natură, care era ceva mai avantajos decît sistemul de predare obligatorie la stat a tuturor "surplusurilor" agricole. După achitarea impozitului, țăranii puteau să-și vîndă liber surplusurile de produse la piață, fapt ce stimula dezvoltarea agriculturii și a comerțului. Noua politică economică urmărea scopul refacerii industriei, dezvoltării noilor ei ramuri. Dar și această linie strategică prezenta multe dezavantaje pentru populație, realizarea ei practică fiind însoțită de intensificarea formalismului birocratic, delapidărilor și voluntarismului organelor de partid și de stat.

Caracterul predominant agrar al economiei raioanelor din stînga Nistrului, în prima perioadă a implantării noii politici economice, a creat unele condiții avantajoase pentru ameliorarea vieții țăranilor. Erau avantajați, însă, doar țăranii întruniți în "comnezamurile" create de

organizațiile bolsevice drept suport social propriu. În același timp, majoritatea românilor transnistrieni, care-și lucrau pămîntul de sine stătător si aveau gospodării individuale, erau lipsiți de orice fel de avantaje economice.

La începutul deceniului al treilea țăranii din satele de pe malul stîng al Nistrului au primit de la stat peste 300 mii ha de pămînt. Ca rezultat, s-a consolidat situația economică a fostilor argați și a țăranilor nevoiași, care și-au înjghebat gospodării proprii Numai în raioanele Camenca, Rîbnița, Dubăsari, Tiraspol etc. au luat ființă zeci de sate noi, inclusiv Coșnița Nouă, Molovata Nouă, Mihailovca Nouă, Pohrebea Nouă, Semionovca, Leontievca etc. Totuși, către anul 1925 suprafețele însămînțate din RASSM erau mai mici decît cele de pînă la 1914 cu 25 mii de desetine.

Nu s-au produs schimbări radicale nici în industrie. Aplicîndu-se deja noua politică economică, în 1922 din cele 266 întreprinderi naționalizate din stînga Nistrului funcționau doar 44 mori și 39 oloinițe. Erau organizate 92 arteluri ale cooperației meșteșugărești, a fost pusă în funcțiune centrala electrică de la Tiraspol.

Pe la mijlocul anilor 30 au fost puse temeliile industriei materialelor de construcție. Era restabilită și funcționa cariera de piatră de la Rîbnița. Piatra de construcție se extrăgea, de asemenea, în raioanele vecine Dubăsari și Grigoriopol. Materialul lemnos se prelucra la fabrica de cherestea din Rașcov, iar cărămida se producea la fabrica de cărămidă din Tiraspol.

A fost reutilată turnătoria de fontă de la Tiraspol, care mai apoi s-a transformat într-o uzină mecanică.

Deosebit de importantă pentru economia RASSM în perioada industrializării socialiste interbelice era dezvoltarea industriei alimentare (bazată pe materia primă locală) și cea ușoară. De exemplu, la Tiraspol în acea perioadă deja fusese pusă în funcțiune o fabrică de conserve. În anii primului cincinal au fost date în exploatare încă două fabrici de conserve. Atunci începuseră să funcționeze termocentrala de la Tiraspol, fabricile de vinificație de la Dubăsari, Grigoriopol, Tiraspol, cele de cărămidă de la Birzula (Kotovsk) și Ananiev. În total în RASSM funcționau 8 fabrici de vinificație și peste 30 de puncte de prelucrare primară a strugurilor.

Treptat se trecea la forme mai progresiste de concentrare a utilizării capacităților industriale. Pentru

a organiza mai bine utilizarea capacităților de producție 14 întreprinderi dintre cele mai mari (de cărămidă, de morărit și varnițe), s-au unit în cadrul Combinatului industrial moldovenesc. Către anul 1937 în RASSM funcționau în total 217 întreprinderi industriale și arteluri ale cooperației meșteșugărești.

Industrializarea forțată, care avea, totuși, și unele caracteristici pozitive, s-a efectuat în fond pe contul jefuirii țăranilor, deoarece majoritatea resurselor financiare, necesare construcției noilor întreprinderi și dotării lor cu tehnică nouă, cu tehnologii moderne, a fost stors din gospodăriile țăranilor. O piedică serioasă în calea dezvoltării industriei era lipsa cadrelor calificate și a bazei tehnico-materiale necesare pentru pregătirea lor. În ritmuri forțate, dictate de regimul totalitar, deja în anul 1925 la Tiraspol, Balta, Ananiev au fost deschise școli profesionale și tehnice pentru pregătirea cadrelor muncitorești. Puțin mai tîrziu s-au organizat școli de meserii la Dubăsari și Camenca. În toate instituțiile de profil procesul de instruire se efectua doar în limba rusă. Industrializarea a condiționat imigrația masivă a populației din afara republicii. Din cei 14,5 mii de muncitori antrenați în economia RASSM în 1928 moldovenii transnistrieni constituiau mai puțin de 600 oameni.

Totuși, ramură predominantă a economiei continua să rămînă agricultura. Dar după primii ani de înviorare, odată cu trecerea la noua politică economică, și aceasta a ajuns la stagnare. Cauza principală consta în faptul că autoritățile staliniste forțau în mod artificial procesele de socializare la sate, iar colectivizarea se efectua cu mari devieri de la principiile cooperării treptate a agriculturii și ale respectării liberului consimțămînt. Autoritățile locale socializau forțat chiar și animalele domestice ale țăranilor, drept pedeapsă transformau multe arteluri agricole în comune, comiteau și alte fărădelegi.

Încălcările serioase ale drepturilor omului în general, precum și unele motive obiective - condițiile climaterice dificile - au condiționat foametea din 1925. Această calamitate îngrozitoare n-a ocolit nici unul din cele 11 raioane ale RASSM. Situația țăranilor transnistrieni se complicase și în urma punerii în aplicare a măsurilor bestiale de către organele de partid și sovietice pentru îndeplinirea planului de colectări, deși anul fusese secetos

si neroditor. Astfel, de la începutul campaniei de colectare a cerealelor si pînă la sfîrșitul anului 1924, desi aceasta era tocmai perioada de constituire a RASSM și de realizare a așa-zisei "politici leniniste naționale", în republică au fost efectuate circa 3600 sechestrări ale averilor modeste țărănești și trasi la răspundere penală peste 230 de oameni, 177 din ei fiind condamnați. În urma promovării acestei politici antiumane a izbucnit foametea care a luat proporții îngrozitoare și a curmat zeci de mii de vieți omenești.

Pe parcursul colectivizării forțate s-au intensificat represiunile. Conducerea stalinistă a RASSM nu ținea cont de realitățile existente. Baza materială a gospodăriilor colective nou create era extrem de slabă (în 1929, adică la începutul colectivizării masive, republica dispunea doar de 329 tractoare și 295 batoze), se simțea o lipsă acută de cadre, în conștiința țăranului continua să fie foarte puternică psihologia de proprietar privat.

Prin măsuri bestiale de colectare țăranul era furat de tot ce agonisise, măturîndu-se podurile caselor "pînă la ultimul grăunte". Percheziţiile se făceau cu ajutorul ostasilor înarmați: țăranii, dacă nu predau toate produsele, erau impuși să plătească amenzi enorme, foarte des erau deferiti "justituiei".

Autoritățile sovietice dirijate de organele de partid ațițau în modul cel mai banditesc "lupta de clasă" la sate. Așa-zisa politică de "deschiaburire" era însoțită de un voluntarism nemaiauzit. Lichidarea "culacilor ca clasă" s-a executat în stilul clasic al acțiunilor serviciilor secrete si al sistemului administrativ de comandă. Inițial, în anul agricol 1929-1930, au fost declarate culăcești peste 3 mii de gospodării. Fiind divizate în 3 grupe, în componența cărora au nimerit și foarte mulți țărani mijlocași și chiar săraci, acești gospodari urmau să fie deportați, iar averea lor - confiscată. Campania de teroare împotriva celor mai harnici țărani a început în toamna anului 1929 și a durat mai bine de 3 ani. Ea a cuprins cîteva zeci de mii de familii țărănești, mulți gospodari erau judecați, unora li se aplica chiar pedeapsa capitală.

Apogeul luptei antițărănești în Transnistria a fost antins în anul 1932. Satele erau deja distruse sub aspect moral și material. Următorul val al politicii de colectare a cerealelor a afectat majoritatea absolută a gospodăriilor țărănești. Situația s-a complicat la culme din cauza

calamitatilor naturale: in primăvara s-a revărsat Nistrul si circa o mie de familii țărănești au rămas fără adăpost, peste 10 mii si-au pierdut complet sursele de existentă. După vara si toamna secetoase au inceput ploi abundente, care au creat conditii extrem de grele pentru strîngerea recoltei foarte proaste. În aceste condiții recolta a constituit doar 5 centnere de cereale la hectar, numai o jumătate din recolta de fructe si legume a anului anterior, doar 18% din recolta de poamă etc. În schimb, planul de colectări (livrări către stat) a fost îndeplinit cu 99%. A fost distrusă creșterea vitelor: s-a redus aproape de 2 ori numărul cailor, de 3 ori - al oilor etc.

Ca rezultat, în Transnistria a urmat o perioadă de foamete foarte grea. Cele mai ingrozitoare proporții ea le-a căpătat în anii 1932-1933. Sufereau de foame cîteva sute de mii de locuitori ai RASSM, unele localități și raioane intregi, în special raioanele Dubăsari, Grigoriopol, Ananiev, Balta. S-au stins din viață cîteva zeci de mii de oameni, incepea răspîndirea canibalismului, a luat proporții colosale refugiul românilor transnistrieni în Basarabia.

În fond, fuga din Transnistria a românilor a început încă în toiul războiului civil. Acest proces luînd proporții, la 12 aprilie 1921 la Chișinău a fost creat Comitetul pentru ajutorarea refugiaților moldoveni din Transnistria sub președintia lui Pan Halippa. Un comitet similar a fost creat și la Iași pe lîngă Universitatea "Al. I. Cuza", dar după citeva luni de activitate acesta și-a transmis prerogativele Comitetului de la Chișinău. Vicepresedintele Comitetului, Ștefan Bulat, fost deputat în Sfatul Țării și conducător al mișcării naționale din Transnistria, scria că "în anul 1921 foametea bîntuie provincia transnistriană și împreună cu apăsarea conducătorilor sovietici forțează pe mulți moldoveni transnistrieni să-si părăsească căminul și să se refugieze în România".

Măsurile "extraordinare" aplicate in cadrul colectării de cereale din RASSM, divizarea țărănimii in culaci, mijlocași și săraci și promovarea unei politici diferențiate față de aceste categorii de plugari forțau locuitorii să se refugieze în dreapta Nistrului. Exodul s-a întețit odată cu trecerea la colectivizarea forțată în RASSM și "lichidarea culăcimii ca clasă", însoțită de deportări masive în Siberia, regiunea Arhanghelsk, insulele Solovki și Novaia Zemlea. Liderul Comitetului pentru ajutorarea

refugiaților St. Bulat confirma că anii 1929-1932 reprezintă "epoca cea mai însemnată de refugiu pentru transnistrieni".

Colectivizarea forțată, soldîndu-se cu foametea groaznică din anii 1932-1933, devenea cel mai important catalizator al exodului țăranilor în mase compacte peste Nistru. Situația dramatică, disperată, în care se pomeni populația de la est de Nistru, a făcut ca numai în 3 luni ale anului 1932 să treacă Nistrul circa 1300 de familii în număr de peste 4500 de pesoane. Fuga masivă a românilor transnistrieni și întărirea granitei sovietice au condus la masacre nemaipomenite pe malul stîng al fluviului, numit din această cauză în popor drept "rîu al morții". Opinia publică mondială a fost zguduită de cruzimea grănicerilor și agenților securității sovietice care numai în noaptea de 23 februarie 1932 au supus tirului de mitralieră 60 de țărani transnistrieni lîngă pădurea Olăneștilor, dintre care 40 au fost uciși pe gheața rîului. În ajun au fost masarcați peste o sută de locuitori din 3 sate învecinate cu comuna Purcari din județul Tighina.

Aceste crime bestiale de pe Nistru au devenit obiect de discuție în Parlamentul României la 26 februarie 1932. S-a insistat a i se propune Guvernului României "să intre în relatii cu Guvernul sovietic pentru a-i aduce in țară pe toți transnistrienii", ceea ce, în opinia deputatilor, ar fi permis să fie "înlăturate pentru totdeauna omorurile și execuțiile duse cu atîta cruzime împotriva neamului românesc". O examinare similară a situației de pe Nistru a avut loc la 4-5 martie și în Senatul României. Presedintele Consiliului de Miniștri, istoricul N. Iorga, a propus în legătură cu aceasta ca, din lipsa de relații diplomatice cu URSS, să se înainteze un memoriu Ligii Națiunilor.

Foarte curînd, prin concursul Comitetului pentru ajutorarea refugiaților transnistrieni, a fost pregătit un document - *Protestul românilor transnistrieni* înaintat Ligii națiunilor, semnat de 634 refugiați. Documentul respectiv, adresat "supremului for al popoarelor", conținea mărturii incontestabile despre cazurile de exterminare în masă a românilor transnistrieni. Cu disperare se menționa că "acești moldoveni, străjerii românismului în Orient, plugari de meserie, au fost întotdeauna cei mai umiliți", că în primul rînd "li se confisca produsul muncii lor, li se sechestra averea, oricît de mică ar fi

ea, sînt siliți cu forța să se înscrie în gospodăriile colective "kolhozuri", unde sînt sortiți unei existențe de sclavi". Protestînd "contra acestui măcel infernal de pe malul stîng al Nistrului", semnatarii documentului rugau merituosul organism internațional "ca protestul nostru în contra acestor masacrări în masă să răsune cu glas în lumea întreagă spre a se opri cu un ceas mai înainte aceste orori nemaipomenite în istoria lumii civilizate".

Autoritățile sovietice, însă, nu țineau cont nici de opinia publică mondială, nici de interesele vitale ale poporului. Continuarea aceleiași politici antiumane în Transnistria a condus la extinderea exodului, mai ales, în rîndul populației autohtone. Numeroase familii, inclusiv femei, copii, bătrîni, sate întregi se hotărau să treacă clandestin Nistrul sub ploaia de gloanțe a grănicerilor. Documentele timpului atestă peste 20 mii de refugiați transnistrieni în Basarabia. În legătură cu aceasta în septembrie 1937 a fost convocat la Chisinău Congresul reprezentanților acestor oameni nenorociți, majoritatea covîrșitoare a cărora erau țărani. Astfel a luat naștere o nouă organizație - Asociația Românilor Transnistrieni.

Pentru ajutorarea refugiaților din Transnistria și satisfacerea necesităților elementare ale acestora se făcea apel la diferite organizații de basarabeni. Țăranii transnistrieni refugiați au primit un ajutor concret: de la Senatul României - 120 mii lei, de la Banca Națională - o jumătate de milion, de la Asociația Națională a Crucii Roșii - 50 mii lei, de la Direcția autonomă C. F. R. - 30 mii lei, de la ziarul *Neamul Românesc* - 52 mii lei.

Evoluția culturii

Românii transnistrieni, după mai bine de 125 de ani de aflare în "închisoarea popoarelor", aveau un nivel de cultură deosebit de redus. Către izbucnirea revoluției ruse doar 20% din copiii Transnistriei erau școlarizați, dar nu exista nici o școală cu predare în limba română. Această limbă nu era nici obiect de studiu în școală. Țarismul rus a interzis oficial editarea cărților și ziarelor în Moldova de la est de Prut în limba maternă a populației autohtone. Aceasta era izgonită din școli, biserici și

instituțiile de stat.

Odată cu declanșarea mișcării naționale în anul 1917, un imperativ al timpului a devenit organizarea învățămîntului public în limba română. Această problemă treptat a căpătat solutionare practică. La Adunarea naționalităților de la Odesa din 29 mai - 2 iunie 1917 printre hotărîrile stringente adoptate se evidentia "obligativitatea (asigurării) învățămîntului national românesc cu învățători moldoveni, apoi înființarea unor secțiuni de limbă română la Universitățile din Kiev și Odesa pentru pregătirea profesorilor secundari, iar funcționarii sătești, preoții și corpul didactic trebuie să fie români de origine; serviciul divin și orice rugăciuni să se facă în limba moldovenească; înființarea unei episcopii românești la Tiraspol sau Dubăsari".

Documentele timpului atestă că "Comisiunea școlară moldovenească" a deschis primele cursuri de limbă română la Chișinău încă la 17 iunie 1917, care erau frecventate si de un grup de invățători de peste Nistru.

În toamna aceluiași an au fost incluși 5 români transnistrieni în Comisia pentru organizarea bisericii naționale. Apoi la Congresul general al învățătorilor din judetul și orașul Tiraspol de la 26 mai 1918 circa 20 de profesori au înființat Secția moldovenească de pe lîngă Asociatia Corpului didactic. Congresul a votat fondarea Secției nationale și a hotărît introducerea limbii materne în școală. Această secție a întreprins cîteva tentative de a organiza cursuri ale învățătorilor în limba română, fapt pentru care obtinuse chiar mijloace bănești de la Consiliul județean Tiraspol. Dar din lipsa unei baze materiale suficiente Secția moldovenească s-a adresat organelor de resort din Basarabia cu rugămintea să continue ținerea cursurilor, care deja avusese loc în vara și toamna anului 1917. Primele au avut loc la Chișinău, celelalte - la Bălți și Soroca.

Asemenea cursuri s-au desfășurat în perioada 1 mai - 1 august 1918 în 8 orașe basarabene. După cum scria revista *Școala Basarabiei* (nr. 1, 1918, noiembrie), "printre două grupuri de învățători de la Chișinău s-a format o grupă specială din cei 20 de învățători transnistrieni, care au venit la sfîrșitul lui iunie". Pe parcurs s-au alăturat încă 4 pedagogi, care au fost selectați în localitățile Transnistriei în condiții grele de luptă politică și militară, cu concursul direct al Comitetului

moldovenesc condus de deputatul Sfatului Țarii Ștefan Bulat. Alăturîndu-se celorlalți participanți la cursuri, ei au însușit complet programul prevăzut, ascultînd, de asemenea, și 15 lecții social-politice, ținute de academicianul român, bucovineanul Ion Nistor. La absolvire au susținut un examen de limba română și li s-au înmînat adeverințele respective. Directorul cursurilor de la Chișinău G. Tofan a scris că învățătorii transnistrieni reprezentau "o grupă model în toate privințele: ca frecventă, purtare, străduință și dragoste de muncă. Toți oameni entuziaști, români buni, doritori de muncă, care ar fi putut servi ca pildă multor învățători basarabeni. In consecință, și rezultatele obținute în scurtă vreme au fost dintre cele mai frumoase". Și-a exprimat convingerea fermă că "roadele ce vor răsări pe urma muncii unor oameni, care din îndemn propriu și învingînd mari greutăți, au venit la aceste cursuri și care în cursul unei luni și ceva au realizat progrese mai frumoase decît în trei luni", vor fi evidente.

Într-adevăr, s-a împlinit întru totul această prorocire. Membrul Academiei Române, basarabeanul Ștefan Ciobanu scria, în paginile revistei *Graiul românesc*, că întorși în Transnistria de la cusurile de limbă, istorie și geografie română cei 24 de învățători "cu sprijinul zemstvei din Tiraspol naționalizează un număr de școli". Înarmați cu cîteva mii de exemplare de manuale din cursul învățămîntului primar, ei s-au întors în localitățile Transnistriei pentru a începe anul școlar 1918-1919 în limba maternă. Pedagogii reveniți de la Chișinău au fost repartizați în cele mai mari sate din stînga Nistrului.

Trebuie remarcat faptul că, paralel cu realizarea procesului de instruire, ei organizau și societăți culturale românești, cu ajutorul cărora inoculau maselor polulare dragostea pentru cultura națională. În această perioadă au fost realizate primele reprezentații teatrale în limba română în satele moldovenești din această zonă. Spre exemplu, școala națională din satul Coșnița, lîngă Dubăsari, pentru prima dată a montat piesa lui V. Alecsandri *Antereul lui Arvinte.*

În acel început de bun augur Comitetul Moldovenesc de la Tiraspol a desfășurat o activitate susținută pentru selectarea elevilor transnistrieni și aranjarea lor la studii în școlile basarabene. Mulți dintre ei au frecventat diferite instituții de învățămînt din Chișinău și din alte localități

in anii 1918-1919. Dar în toamna anului 1919 autoritățile sovietice au interzis trecerea liberă în Basarabia. Unii elevi, însă, își continuau studiile trecînd clandestin fluviul.

În noiembrie 1919 Comitetul Moldovenesc de la Tiraspol a selectat și a trimis "10 învățători transnistrieni la Universitatea din Iași și 10 copii transnistrieni la școlile secundare din Basarabia în vederea pregătirii unui cadru intelectual pentru Transnistria".

Altă sursă de dezvoltare a culturii naționale era rețeaua de biblioteci din Transnistria. Cu concursul direct al Societății "Deșteptarea" s-au organizat asemenea biblioteci la Kiev și Odesa. Comitetul Moldovenesc s-a ocupat și de organizarea multiplelor instituții de difuzare a literaturii, iar spre sfîrșitul anului 1921 numai în județul Tiraspol funcționau deja 26 biblioteci, inclusiv 4 orășenești și 22 sătești. Șeful bibliotecii de zemstvă Luca Nichifor Bognilov care, conform documentelor, era un "om plin de suflet moldovenesc", a condus mai mult de 20 de ani această instituție, aducînd de la Comitet foarte multe cărți, pe care le repartiza bibliotecilor și școlilor sătești.

Dar atît pedagogii, cît și lucrătorii bibliotecari din Transnistria activau în condiții extrem de grele. Asupra lor s-au răsfrînt în primul rînd represiunile autorităților comuniste și sovietice, mai fiind afectați și de foametea din anii 1921-1922: ei nu primeau salariile cîte un an de zile, duceau lipsă acută de produse și de mărfuri de primă necesitate. Foametea, mizeria și persecuțiile politice i-au determinat pe mulți dintre ei să se refugieze în Basarabia.

Realitățile politice ale anului 1920 au determinat suspendarea activității Comitetului și Secției moldovenești de la Tiraspol. Personalul lor s-a văzut nevoit să se refugieze în Basarabia.

Deoarece la Chișinău se aflau familii întregi de români transnistrieni, a apărut problema organizării vieții lor în noile condiții. Cu concursul direct al lui Șt. Bulat, în clădirea "Auditoriului Pușkin", a fost fondată o școală pentru refugiații transnistrieni cu trei secții: învățămîntul preșcolar, școala primară și cursuri secundare. Din această școală au fost selectați apoi 75 de copii, care au fost repartizați în diferite școli secundare.

Evoluția culturii naționale românești în Transnistria s-a produs în condiții extrem de dificile. Înmugurirea ei din anii 1917-1919 a fost curmată în urma instaurării

regimului bolsevic. În pofida izgonirii majorității absolute a promotorilor mișcării naționale, apoi a represiunilor, deportărilor criminale, din rîndurile poporului apăreau alți promotori ai ideii naționale.

În situația cînd bolșevismul se consolida sub drapelul internaționalismului fals, în Transnistria era prigonit tot ce era național, de obîrșie și tradiție românească. Și totuși, și în aceste condiții se făceau încercări îndrăznețe de a repune limba română în drepturile ei firești și de a reveni la grafia latină.

Astfel, în toamna anului 1920 la consfătuirile generale ale învățătorilor din școlile naționale ale moldovenilor de peste Nistru a fost examinată necesitatea instruirii copiilor în limba maternă în baza alfabetului latin. La 11 noiembrie 1920 comitetul revoluționar al județului Tiraspol informa organele de resort ale guberniei Odesa că la consfătuirile pedagogice în prezența doamnei Ceban, șefa secției moldovenești a Direcției pentru învățămînt a comitetului revoluționar de județ, și a lui A. Gorovița, secretarul ei, s-a hotărît "că dezvoltarea orizontului intelectual poate fi realizat cu succes numai în limba maternă". În această ordine de idei se menționa: "Cunoașterea cu procesul de citire și de scriere trebuie să se efectueze pe baza alfabetului latin". De fapt, politica oficială avea de demonstrat existența a "două limbi - română și moldovenească".

Peste cîteva luni, la 17 martie 1921, A. Gorovița, secretarul secției moldovenești de pe lîngă Direcția învățămîntului public din județul Tiraspol, a rugat conducerea județeană să găsească cît mai urgent mijloace pentru editarea unor manuale în limba moldovenească cu grafie latină. În aceeași zi pe acest document a apărut rezoluția secției județene de învățămînt, conform căreia ultimul era împuternicit "să caute toate posibilitățile pentru tipărirea manualelor pentru școlile moldovenești în limba moldovenească cu alfabetul latin..."

Ideologia comunistă, însă, nu admitea realizarea acestor idealuri. Pe parcursul anilor 20 problema grafiei latine a mai apărut periodic. De exemplu, la examenul de admitere la Universitatea din Odesa, în 1926, unde în numărul candidaților erau și mulți transnistrieni, li s-a propus acestora să scrie în acea limbă pe care o cunosc mai bine. Mai mult de jumătate au scris în limba română, dar cu grafie chirilică. Documentul respectiv dovedea că la această

Universitate "predarea se face în limba rusă, ucraineană și moldovenească".

Pe de altă parte, în 1929 a fost creat Comitetul central pentru moldovenizare și latinizare de pe lîngă CEC al RASSM. În fruntea comitetului se afla E. Voronovici, președintele Comitetului Executiv Central al Republicii. După o amplă muncă de pregătire, la 2 februarie 1932 biroul comitetului regional de partid din RASSM a adoptat o rezoluție cu privire la trecerea la grafia latină. Se "consideră întru totul oportună și rațională trecerea RASSM la alfabetul latin". Această trecere urma "să se efectueze treptat, în cursul anului 1932".

Dat fiind faptul că această preconizare era susținută pe linie de stat, ea s-a încununat de succes. Făcînd o trecere în revistă a realizărilor obținute la studierea limbii materne în baza grafiei latine, la Congresul VI al Sovietelor (1935) se arată evoluția studierii și utilizării grafiei latine: dacă, în anii 1929-1930 au fost editate doar 13 manuale cu grafie latină, apoi în 1934 deja 65 cărți au apărut cu caractere latine. Numai în anii 1932-1934 au însușit "scrisul latinizat 38 500 moldoveni în vîrstă".

Menționînd primele realizări la acest capitol, un scriitor din RASSM a declarat la Congresul I al scriitorilor din URSS (august 1934): "Odată cu trecerea la alfabet latin limba moldovenească se îmbogățește (menționat în document - A. M.), ...apropiindu-se de limba oamenilor muncii din Basarabia și România". Este cert faptul că încercările de apropiere de cultura română, pledoariile în favoarea grafiei latine constituiau niște acte îndrăznețe în condițiile de existență a statului autoritar comunist, în condițiile intensificării propagandei antiromânești.

Dar în anul 1937-începutul lui 1938, ani ai apogeului represiunilor staliniste, - țintă principală au devenit promotorii culturii naționale, adepții grafiei latine. Sub pretextul că această grafie "nu este înțeleasă de majoritatea populației moldovenești" și, chipurile, "elementele burghezo-naționaliste sub stindardul latinizării grafiei promovau în esență românizarea limbii moldovenești", ea a fost interzisă și scoasă din uz. La 27 februarie 1938 biroul comitetului regional de partid din RASSM a adoptat hotărîrea "Cu privire la trecerea scrisului moldovenesc de la grafia latină la cea rusă". În

dezbateri pe marginea acestei chestiuni au vorbit și s-au pronunțat "pentru" S. Zelenciuc, I. Guzun etc. Au asistat la această farsă Țaranov, I. Aliosin, D. Oltean și alți lideri ai RASSM, care au votat "pentru revenirea la alfabetul rus". Mai tîrziu principalii promotori ai trecerii la grafia latină au fost reprimați, iar unii chiar exterminați.

Astfel, după circa două decenii de luptă pentru păstrarea spiritului național, în raioanele din stînga Nistrului problema scrisului latin a fost respinsă categoric. Aici s-a trecut, din nou cu enorme jertfe umane, la alfabetul chirilic, fapt ce a jucat un rol net negativ în dezvoltarea limbii și a culturii naționale în ansamblu pe zonă.

Dar în pofida restricțiunilor staliniste, datorită activității îndrăznețe a multor înaintași ai neamului, în viața culturală a Transnistriei interbelice au avut loc, totuși, mai multe transformări pozitive: au fost deschise noi instituții de învățămînt, inclusiv Institutul învățătoresc din Tiraspol (ulterior - Institutul pedagogic din estul republicii, actualmente - Universitatea pedagogică din Tiraspol), Institutul învățătoresc din Balta, Institutul de cercetări științifice în domeniul științelor umanitare, școli agricole și tehnico-profesionale, zeci de școli cu predare în limba maternă a moldovenilor de peste Nistru, biblioteci etc. Au fost editate literatură și ziare în limba băștinașilor, s-au făcut unele încercări de a valorifica moștenirea culturală clasică.

Deși puțin evidente, progresele din domeniile economiei și culturii ale RASSM nu pot fi negate. Crearea unei republici pe malul stîng al Nistrului, independent de fariseismul politic al autorităților comuniste, a servit drept factor de importanță primordială în stăvilirea relativă a rusificării și ucrainizării populației românești autohtone. În raport cu perioada de pînă la primul război mondial limba maternă și cultura națională a românilor transnistrieni au continuat să se dezvolte mai intens.

Vom menționa tot aici că în condițiile grele pentru românii din Transnistria, despărțiți de frații lor din Basarabia, conștiința națională românească n-a dispărut. În cele două decenii de calvar stalinist scopul principal al moldovenilor de peste Nistru a fost supraviețuirea lor ca parte a românimii. Crearea și existența autonomiei moldovenești în cadrul Ucrainei, cu toate consecințele ei

grave, a fost unica posibilitate de salvare si ocrotire a românismului de aici, a constituit factorul decisiv ce a contribuit la desteptarea conștiintei naționale a românilor transnistrieni de mai tîrziu.

PARTEA A TREIA

CAPITOLUL I

ANEXAREA BASARABIEI ȘI BUCOVINEI DE NORD LA URSS. FORMAREA RSS MOLDOVENEȘTI (1940-1941)

Revenirea diplomației sovietice la problema Basarabiei. Mecanismul pentru reanexarea Basarabiei. Pactul Ribbentrop-Molotov

Instaurarea în 1917 a sistemului bolșevic în Rusia și venirea la putere în 1933 a lui Hitler în Germania au condus nu numai la încălcarea drepturilor omului, ci și la încălcarea dreptului națiunilor la autodeterminare, a dreptului internațional în general. Politica agresivă promovată de aceste mari puteri europene s-a intensificat spre sfîrșitul anilor treizeci, cînd cursa înarmărilor și pregătirile pentru declanșarea războaielor deveniseră amenințări foarte periculoase pentru întreaga omenire.

Una dintre cele mai dificile probleme de ordin diplomatic pentru România în perioada interbelică a fost problema Basarabiei. Guvernul român era nevoit să lupte pentru recunoașterea unirii Basarabiei cu Patria-mamă, deoarece timp de 22 ani Uniunea Sovietică a promovat o politică diplomatică expansionistă în scopul recuceririi Basarabiei. Din acest motiv, diplomația rusă a pus la cale diferite provocări, a făcut demersuri, a emis note de protest, realizînd și o intensă propagandă românofobă. Către începutul anului 1939, URSS a intensificat lupta

pentru Basarabia, luptă întemeiată pe noile relații sovieto-germane din acea perioadă. Documentele de arhivă confirmă faptul că Germania fascistă și Uniunea Sovietică se pregăteau să împartă lumea în zone proprii de influență, în special statele mici din Europa, sub pretextul că ar avea anumite "interese de stat" în aceste regiuni.

Cîrdășia sovieto-fascistă a atras în orbita sa criminală și România. La 5 mai 1939 Stalin l-a eliberat din postul de ministru de externe al URSS pe M. Litvinov, care era tentat să recunoască unirea Basarabiei cu România, numindu-l în acest post pe V. Molotov. Acesta a elaborat politica de apropiere dintre Stalin și Hitler, politică a cărei realizare a condus la împărțirea pe sfere de influență a Europei. Apropierea sovieto-germană s-a desfășurat treptat, dar intens, cu începere din ianuarie 1939, iar la 14 august 1939 ministrul de externe al Germaniei, Ribbentrop, a propus, fără careva ocolișuri, lui V. Molotov și I. Stalin să încheie o înțelegere cu Germania pentru a "reglementa" problemele teritoriale ce existau în Europa de Est de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră. Era vorba de Polonia, Statele Baltice și Basarabia. Reacția Kremlinului a fost imediată. La 15 august 1939 Stalin a calificat această propunere de reîmpărțire a teritoriilor statelor de la Marea Baltică pînă la Marea Neagră ca fiind "extrem de însemnată".

Peste patru zile, la 19 august 1939, la Berlin a fost semnată Convenția de credit și comerț dintre Germania și URSS. Conform acestui document, Germania oferea URSS un credit în sumă de 200 mln. mărci cu o dobîndă de 5% anual, iar URSS se obliga să exporte în Germania mărfuri, materii prime în valoare de 120 mln. mărci germane. În același timp, diplomații sovietici și germani se consultau și conlucrau asupra pactului de neagresiune dintre Germania și Uniunea Sovietică. La 20 august 1939 Hitler a expediat o telegramă specială lui Stalin, prin care ruga să fie primit la Moscova, la 22 sau, cel tîrziu, la 23 august, ministrul său de externe Joachim Von Ribbentrop, care avea mandatul să semneze pactul de neagresiune și protocolul secret, (*SSSR - Ghermania. 1939. Documentî i materialî.* Vilnius, 1989, p. 52). La 21 august 1939 Stalin a răspuns că guvernul sovietic e de acord să-l primească pe Ribbentrop la 23 august la Moscova. Presa sovietică a început campania de pregătire morală a opiniei publice cu privire la apropierea dintre

Stalin de Hitler (*Pravda*, 1939, 22 august).

Astfel, Ribbentrop cu echipa sa a sosit la Moscova la data stabilită. În aceeași zi, la orele 15.30, la Kremlin au început tratativele sovieto-germane, care s-au încheiat la 24 august, ora 4.00 dimineata, prin semnarea Pactului de neagresiune și a Protocolului adițional secret. Primul document era alcătuit dintr-un preambul și 7 articole. Pactul de neagresiune prevedea abtinerea de la orice act a unei pàrti împotriva alteia atît izolat, cît și în comun cu alte puteri. Ambele părți se angajau să facă consultații pe viitor, sà solutioneze litigiile si conflictele apărute exclusiv pe cale pașnică.

În linii generale, acest pact nu conținea nimic prejudicios. Dar exista "Protocolul adițional secret", care constituia baza politicii agresive sovieto-germane. Acesta prevedea delimitarea sferelor de influență în Europa răsăriteană. Paragraful 1 stabilea că "frontiera sudică a Lituaniei va constitui frontiera sferelor de interese atît ale Germaniei, cît și ale URSS".

Paragraful 2 sublinia că sferele de interese urmau să fie "delimitate aproximativ pe linia rîurilor Narew, Vistula și San".

Paragraful 3 prevedea: "În privința Europei de Sud-Est partea sovietică subliniază interesul pe care îl manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii" (*Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia*. Chișinău, 1991, p. 7).

Acest protocol a fost declarat de Hitler și Stalin "strict secret". Ei au împàrțit teritoriul României în sfere de influență. Rusia era gata să-și reanexeze Basarabia, iar Germania să folosească petrolul romànesc.

Pactul Ribbentrop-Molotov a fost ratificat de Sovietul Suprem al URSS la 31 august 1939. În cuvîntarea sa la ședinta în plen a Sovietului Suprem V. Molotov a subliniat că acest pact "este un moment de cotitură în istoria Europei, ba chiar nu numai a Europei". În baza acestui pact comuniștii sovietici și fasciștii germani nu mai puteau fi considerați dușmani. V. Molotov a subliniat că "dușmanii de ieri au devenit buni vecini". (*Pravda*, 1939, 1 septembrie). Politica externă stalinistă a fost susținută în unanimitate de toți deputații sovietici.

La 1 septembrie 1939 Germania, susținută de URSS, a invadat Polonia, iar Stalin l-a ajutat pe Hitler în acest

război.

La 17 septembrie 1939, cînd Polonia era deja scăldată în sînge, URSS a început operații militare pentru a distruge complet această țară. În aceeași zi, V. Molotov a expediat României și altor 24 state o notă în care se sublinia că URSS a luat sub apărarea sa viața și bogățiile populației din Ucraina de Vest și Belorusia de Vest (*Pravda*, 1939, 17 septembrie).

În 28 septembrie 1939, după ocuparea Poloniei, Germania și URSS au semnat "Tratatul germano-rus de prietenie și neagresiune" (*Pravda*, 1939, 29 septembrie). În textul acestui document nu se făceau trimiteri la România, dar pe harta anexată erau indicate frontierele URSS care includeau și Basarabia, (*SSSR-Ghermania. 1939. Documentî i materialî.* V. 1, Vilnius, 1989, p. 111).

Profitînd de susținerea Germaniei fasciste, Uniunea Sovietică a început să realizeze în practică politica sa cu privire la România. La sesiunea extraordinară a Sovietului Suprem al URSS din 31 august 1939 V. Molotov a amintit că la sud-vestul URSS există o problemă teritorială ce trebuie soluționată în favoarea Uniunii Sovietice (*Pravda*, 1939, 1 septembrie). La 29 martie 1940 V. Molotov a subliniat din nou existenta unei chestiuni litigioase nerezolvate - aceea a Basarabiei, amenințînd România "că asemenea lucruri nu mai pot fi tolerate". La insistenta Moscovei, România a început să fie presată de Ungaria și Bulgaria.

La 23 iunie 1940 V. Molotov a declarat ambasadorului german la Moscova că "rezolvarea problemei basarabene nu suportă nici o amînare". Cererea sovietică se extindea, de asemenea, și asupra Bucovinei, lucru care a constituit "o noutate" pentru Germania. Hitler insista ca Uniunea Sovietică să actioneze în spiritul înțelegerilor de la Moscova.

Peste cîteva zile guvernul sovietic și-a redus pretențiile la partea nordică a Bucovinei. La 26 iunie 1940, ora 22.00, V. Molotov a înmînat ambasadorului României în URSS, G. Davidescu, prima notă ultimativă, în care se cerea României: 1. Să înapoieze necondiționat Basarabia Uniunii Sovietice. 2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei, cu frontierele prevăzute în harta anexată. Motivele acestui ultimatum erau că Basarabia a fost totdeauna teritoriu rusesc și că e "populat

in principal de ucraineni". Expansiunea sovietică în Bucovina se explica prin faptul că populația de aici "este legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea destinului istoric și prin comunitatea de limbă și componență națională". Se mai sublinia că anexarea Bucovinei de Nord era o recompensă a acelor mari pierderi care au fost pricinuite URSS și populației Basarabiei timp de 22 ani.

Luînd cunoștință de această notă, G. Davidescu a încercat s-o transmită la București, dar conducerea URSS a făcut să întîrzie informarea la timp a României cu privire la conținutul notei. În acest scop a fost întreruptă legătura telefonică a ambasadei române cu Bucureștiul și nota a fost transmisă la București tocmai a doua zi.

La ora 12 s-a întrunit Consiliul de Coroană al României, unde chiar de la început s-au conturat două opinii: N. Iorga pleda pentru a se opune rezistență, iar C. Argentoianu pentru cedare. Punîndu-se chestiunea la vot, pentru "cedare" s-au pronunțat 10 membri ai Consiliului de Coroană, contra 11, pentru discuții 5 și 1 s-a abținut. Cu excepția generalului Ernest Balif, toți ceilalți au votat pentru "mobilizare". Mai întîi, însă, urma să se expedieze o notă, prin care Guvernul României se angaja să procedeze imediat la o discuție amicală și să convină de comun acord asupra tuturor propunerilor înaintate de guvernul sovietic și cerea ca URSS să binevoiască a indica locul și data pentru a se purta tratativele. În seara zilei de 27 iunie 1940, după mai multe ore de discuție, Consiliul de Coroană al României a votat încă o dată moțiunea de răspuns către URSS. În *Notele zilnice* ale lui Carol II se sublinia că "toți acei care făceau pe eroii la prînz s-au dezumflat. Numai 6 membri, din cei 26 prezenți, au votat pentru rezistență. Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității naționale românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu" (*Basarabia. 1940.* Chișinău, Cartea Moldovenească, 1991, p. 50).

În noaptea de 27 spre 28 iunie a urmat o a doua notă ultimativă a URSS, în care se sublinia că guvernul sovietic "consideră răspunsul guvernului regal al României din 27 iunie ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el acceptă propunerea guvernului sovietic de a-i transmite neîntîrziat Basarabia și partea de nord

a Bucovinei". Reieșind din aceasta, a cerut ca: 1. În decurs de patru zile, cu începere de la orele 14, ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze trupele și administrația României de pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei. 2. Trupele sovietice să ocupe teritoriul Basarabiei și partea de nord a Bucovinei. 3. Pe parcursul zilei de 28 iunie trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuți, Chișinău, Cetatea Albă. Mai mult, Stalin și Molotov au cerut Guvernului României "păstrarea și nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive și vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor, telegrafului".

La 28 iunie 1940, ora 11, G. Davidescu i-a remis lui Molotov răspunsul Guvernului României de cedare a Basarabiei. Din acest moment a început să se accelereze drama populației Basarabiei și a Statului Român. URSS a început invazia armată în Basarabia și Bucovina de Nord.

În scopul reanexării Basarabiei și Bucovinei de Nord a fost pregătită din timp și efectuată o operație militară, consemnată prin ordinul de luptă nr. 20 al mareșalului S. C. Timoșenco, comisar norodnic pentru apărare, și prin directiva DP a ARMȚ nr. 0140, al cărei conținut se reducea, în temei, la ocuparea principalelor centre vitale ale Basarabiei și Bucovinei de Nord. Această sarcină a fost îndeplinită de trupele Districtului militar special Kiev, comandat de G. C. Jukov.

Operația militară de ocupare a Basarabiei și Bucovinei de Nord s-a desfășurat între 10 iunie și 3 iulie 1940. La ea au participat 36 mari unități militare, inclusiv 32 divizii bine înarmate - diviziile de infanterie 60, 62, 124, 131, 141, 146, 192, brigăzile de tancuri 10, 38 ale armatei a 12-a, brigada 49 tancuri, regimentele 137 și 331 din rezerva înaltului comandament, divizia 34 de șoc a armatei a 5-a și altele. Punctul de comandă a fost amplasat în Proskurovo, regiunea Ternopol.

În acest scop a fost desfășurată o amplă activitate politică și de partid. În unități au fost repartizați agitatori și propagandiști bine instruiți. Campania militară de propagandă avea la dispoziție 10 avioane, 12 camioane și altă tehnică. S-au organizat 6 brigăzi artistice de agitație, o comandă cinematografică și radiofonică cu 100 filme. Din RASSM au fost mobilizați 64 lectori-propagandiști, redactori de ziare, care vorbeau bine limba română. Tot

atunci au fost ținute lecții, seminare cu lucrătorii politici ai Frontului de Sud în diverse teme de istorie a României, Moldovei, Basarabiei. În munca culturală cu ostașii și populația au fost angajate: teatrul dramatic din Kiev, ansamblul moldovenesc de dansuri și ansamblul moldovenesc de cîntece, ansamblul de cîntece și dansuri din Odesa. Au fost pregătite din timp lozinci și pancarte "Trăiască Guvernul Sovietic!", "Trăiască tovarășii Stalin, Molotov și Voroșilov!" etc. Numai în linia de invazie a armatei sovietice la 27-30 iunie 1940 au fost răspîndite 95.000 ex. de ziare centrale și republicane, 150.000 ex. de ziare districtuale în limba rusă și română, peste 61.000 de foi volante, 25.000 de portrete ale lui Stalin, Molotov, Vorosilov, 5.000 de pancarte și lozinci, 1000 de drapele cu stemele de stat ale URSS și RSSU.

Soldatii URSS, educați în spirit antiromânesc, au contribuit la cucerirea de noi teritorii. În una din informatiile trimise de pe front se sublinia că "starea politico-morală a trupelor este sănătoasă" (AOSPRM, f. 50, reg. 2, d. 56, f. 1-2).

Chiar din primele minute ale sosirii trupelor sovietice, în mijlocul populației băștinașe se efectua o intensă activitate politică. Se difuzau gratis diferite filme (*La hotar, Tractoriștii, Lenin în anul 1918, Minerii, Copilăria lui Gorki* și altele), se organizau mitinguri și alte tipuri de propagandă bolșevică.

Nu toată populația, însă, "a întîmpinat cu flori" Armata Roșie, nu toată populația Basarabiei le-a ieșit în cale "cu bucurie și entuziasm" trupelor sovietice, așa cum afirmau ziarele *Pravda, Izvestia*, iar mai tîrziu și autorii *Istoriei Partidului Comunist al Moldovei. Studii* (Chișinău, 1968, p. 273) și *Istoriei RSS Moldovenești* (v. II, Chișinău, 1968, pp. 371-379). În primul rînd, pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei de Nord, în ținutul Herța au avut loc lupte, ciocniri armate cu vărsări de sînge. Multe unități de tancuri sovietice au fost oprite prin foc de ambrazură, obstacole, șanțuri antitanc, sectoare minate. Divizia 58 infanterie a distrus o patrulă a românilor (doi soldați români au fost uciși). În lupta din preajma satului Cornești au fost omorîți 60 de soldați români și 2 rusi. La 29 iunie 1940, în timpul înaintării diviziei 15 motorizate în preajma Chisinăului, au fost ucisi 124 ostași și ofițeri români.

La 28 iunie 1940 încep evacuările din Basarabia și

Bucovina de Nord - o adevărată tragedie a poporului român, o grea lovitură pentru neamul nostru. Unități militare, sistemul de informare și contraspionaj ale URSS, detașamente teroriste au fost deplasate în Basarabia și Bucovina de Nord pentru a aresta, a intimida, a semăna frică în rîndul maselor populare. În timp foarte scurt armata sovietică, KGB-ul, miliția s-au răfuit crunt cu partidele politice (cu membrii partidelor liberal, național-țărănesc, organizațiilor de tineret). Peste 10 mii de învățători, juriști, medici, funcționari au fost nevoiți să-si părăsească casele, orașele, satele, plecînd în România, în alte state din Europa. S-au înregistrat foarte multe cazuri cînd ostașii armatei roșii, detașamentele teroriste sovietice urmăreau coloanele trupelor române în retragere, le atacau luîndu-le munițiile, caii, căruțele, armamentul.

De la 1 iulie unele unități rusești au ocupat trecerile peste Prut, împiedicînd retragerea armatei române. În preajma localităților Pavlovca-Nouă, Bulboaca, Chișinău, Nisporeni, Ismail, Reni au fost reținuți ofițeri și ostași români. În mod arbitrar rușii au cerut să fie "eliberați" ostașii băștinași din Basarabia. Ca rezultat, mulți basarabeni au depus armele și s-au întors acasă. Divizia 12 infanterie a încetat să mai existe ca unitate de luptă. Au fost dezarmate parțial unele unități din diviziile 15, 27 infanterie, 2 cavalerie. Pe rîul Prut s-a înregistrat un torent enorm de refugiați basarabeni. În zilele de 28, 29, 30 iunie gările Bender, Chișinău, Ismail, Akkerman, Reni, Bălți, Ungheni erau pline cu refugiati basarabeni. Majoritatea au scăpat cu viață, dar mulți dintre ei au rămas în Basarabia, fiind apoi arestați și împuscați. Pe de altă parte, peste 125 mii de cetățeni români s-au întors în Basarabia în 1940-1941, dar mulți dintre ei au avut un destin vitreg, deoarece au fost supusi represiunilor bolșevice.

Poziția și destinul organizației comuniste ilegale

Una dintre forțele politice din România, care promova ideea cedării Basarabiei și încorporării ei în URSS, era Partidul Comunist din România și, în special, organizația ilegală comunistă din Basarabia, aceasta din urmă numărînd în 1939 375 membri, care în nici un fel nu puteau exprima interesele marii majorități a populației:

comuniștii nu constituiau nici o zecime de procent. Majoritatea membrilor ei erau evrei, ruși, ucraineni, bulgari. Această organizație ilegală era centrul principal de spionaj al URSS, propagînd ideologia șovină rusă, ideile revoluției mondiale. Fiind finanțată de Uniunea Sovietică, ea îndeplinea indicațiile Cominternului și ale PC (b) din toată Uniunea. După semnarea pactului Ribbentrop-Molotov comuniștii din Basarabia au primit indicații să intensifice munca de subminare împotriva României. S. D. Burlacenco, secretarul regionalei comuniste ilegale din Basarabia, a fost invitat la Moscova, unde a primit indicații de luptă împotriva Statului Român. Organizatia comunistă a obținut eliberarea din închisoare a părtașilor săi, adepților sistemului sovietic, a format detașamente din muncitori, miliția, comitetele de ajutorare a armatei roșii. Aceste comitete realizau acte de teroare împotriva fostei administrații românești, a oamenilor politici, jefuiau populatia care se refugia în România. La 28 iunie 1940 regionala comunistă din Basarabia a adoptat un apel către populație, în care se vorbea despre așa-numita "eliberare", "libertate", "jugul român", "lupta pentru pace și fericire" etc. A fost înființat chiar un "Comitet revoluționar provizoriu" în frunte cu S. Burlacenco. În pofida eforturilor depuse, această organizație n-a fost recunoscută de PC (b) din toată Uniunea. Membrii ei au rămas să fie niște "exilați" ai sistemului comunist sovietic.

Instaurarea regimului totalitar sovietic în Basarabia și Bucovina de Nord

Pactul Ribbentrop-Molotov, operațiunile militare, întreprinse de armata roșie între 10 iunie și 3 iulie 1940 au fost fatale pentru Basarabia și partea de nord a Bucovinei și chiar pentru Transnistria. România a fost trunchiată de Stalin și Hitler. Pentru populația din aceste teritorii a început o viață foarte grea, plină de jerfte, chinuri, deportări, foamete, genocid etnic, rusificare forțată și colonizare. În baza acestui pact imperiul sovietic-rus a recucerit Basarabia cu un teritoriu de 44,5 mii km^2 și o populație de 3 mln. 200 mii de oameni, precum și Bucovina de Nord cu 6 mii km^2 și mai bine de 500 mii de locuitori. Aceste teritorii și populația de aici au fost împărțite conform concepției regimului totalitarist.

În scopul adoptării hotărîrilor politice necesare, crearea organelor de stat, organizațiilor comuniste, la 3 iulie 1940, în Basarabia au sosit N. S. Hrușciov, membru al biroului politic al CC al PC (b) din toată Uniunea, primul secretar al CC al PC (b) din Ucraina; mareșalul S. C. Timoșenco, comisar norodnic al apărării din URSS; G. Z. Mehlis, șef al direcției principale politice a armatei roșii. Ei au orientat activitatea comisarilor, lucrătorilor din partid, organelor NKVD-iste în direcția necesară formării rapide a structurilor regimului comunist.

Odată cu pregătirea pentru formarea RSSM, în Basarabia și partea de nord a Bucovinei au fost create organe de partid și de stat județene și locale. La 2 iulie 1940, la ședința biroului politic al PC (b) din toată Uniunea (au participat I. Stalin, V. Molotov, M. Kalinin, G. Kaganovici, A. Jdanov, A. Mikoian, A. Andreev), s-a discutat chestiunea "Cu privire la problemele CC al PC (b) din Ucraina". În acest document se sublinia că "înainte de formarea raioanelor, a se permite CC al PC (b) din Ucraina să formeze în Basarabia și în partea de nord a Bucovinei comitete județene ale PC (b) din Ucraina și comitetele executive județene în următoarele județe: Chisinău, Hotin, Bălți, Soroca, Orhei, Bender, Akkerman, Ismail, Cahul și Cernăuți". În continuare, s-a stabilit "că componența personală a comitetelor județene ale PC (b) din Ucraina și a comitetelor executive județene se aprobă de CC al PC (b) din Ucraina". Componența comitetelor executive județene era confirmată de Sovietul Suprem al RSS Ucrainene. Astfel, I. Stalin a lăsat toate problemele creării organelor de partid și de stat în Basarabia pe seama lui N. Hrușciov, adică a conducerii Ucrainei.

În baza acestui document, la 3 iulie 1940, biroul politic al CC al PC (b) U a aprobat structura comitetelor județene de partid, acestea fiind alcătuite din 52 oameni. (AOSP RM, f. 51, reg. 1, d. 1, f. 10).

Aceștia erau trimișii Rusiei și ai Ucrainei, printre care se aflau doar doi moldoveni - T. Constantinov și S. Zelenciuc. Pe teritoriul care a intrat mai tîrziu în componența RSSM au fost formate 6 comitete județene, 52 de plasă și 3 comitete orășenești al PC (b) din Ucraina.

La 4 iulie 1940 prezidiul Sovietului Suprem al RSSU a confirmat componența comitetelor executive din Basarabia și Nordul Bucovinei. Din cei 75 membri ai

acestor organe sovietice 71 erau ruși și ucraineni și doar 3 moldoveni: T. Constantinov, S. Zelenciuc, N. Salagor, care au desfășurat o mare muncă întru instaurarea sistemului totalitar și puterii sovietice, avînd la dispoziție organele NKVD-iste, armata (în 1940 pe teritoriul Basarabiei și în Nordul Bucovinei au fost dislocate 32 de divizii de infanterie, motorizate și de cavalerie, 7 brigăzi de tancuri și aeropurtate), sistemul de spionaj și contraspionaj, organele de partid.

Conducerea de partid și cea de stat a RASSM depindea în întregime de Ucraina, de CC al PC (b) U, de CCN al Ucrainei. Deși asupra Basarabiei s-a extins temporar puterea de conducere a RASSM și a organizației de partid din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, totuși forța de dirijare aparținea lui N. Hrușciov, căruia Stalin îi poruncise să guverneze așa cum doreau comuniștii ruși și ucraineni.

Membrii comitetelor de partid județene (52 oameni) și membrii comitetelor executive județene (75 oameni) au fost aduși și implantați în administrația din Basarabia și Nordul Bucovinei de către conducerea URSS, deși și aici erau comuniști. În Transnistria funcționa o organizație comunistă cu 6.875 membri (conform datelor din 1 ianuarie 1940).

În Basarabia au ieșit din ilegalitate aproximativ 400 comuniști, care doreau să lucreze pentru puterea sovietică. Existau cadre de partid și de stat, spre exemplu, N. Koval, V. Fors, foștii comuniști din ilegalitatea basarabeană I. Korotkov, S. Burlacenco, F. Cibotaru, S. Romanenco, M. Skvorțov, P. Petrov (Guzun) și alții, care, de asemenea, susțineau puterea sovietică, năzuiau să soluționeze multe dintre problemele cu privire la dezvoltarea statalității Basarabiei și Transnistriei. Sistemul imperial sovietic, însă, n-avea încredere în comuniștii locali.

Mai tîrziu, prin hotărîrea biroului CC al PCM din 21 iunie 1989, s-a recunoscut, că în iunie 1940 "față de organizația comunistă a Basarabiei... a fost comisă o nedreptate: ea n-a fost recunoscută ca unitate de partid" (*Moldova Socialistă,* 1989, 23 iunie).

Tendința CC al PC (b) din toată Uniunea și a CC al PC (b) U de a instaura un control politic, economic, ideologic, cultural și informațional total în Basarabia și Bucovina s-a evidențiat clar în timpul formării organelor

de stat. După 28 iunie 1940 în toate satele și orașele Basarabiei și Bucovinei de Nord au fost instituite așa-numitele comitete executive sătești, de voloste (raionale), orășenești și județene.

În unele sate și raioane se convocau adunări, se înaintau candidați în aceste comitete executive. Însă în majoritatea satelor și orașelor membrii executivelor erau selectați, controlați și apoi numiți de reprezentanții organelor de partid și NKVD-iste. Comitetele executive se constituiau din președinte - 1, adjunct - 1-2, secretar - 1 și din 3-10 membri. În unele executive erau și mulți cărturari, organizatori buni, dar majoritatea executivelor au fost completate cu oameni nepregătiți, analfabeți, însă ambițioși, "activi" revoluționari, ilegaliști basarabeni, gata să îndeplinească slugarnic orice comandă "de sus". Era obligatoriu ca acești funcționari să știe, să înțeleagă măcar, limba rusă, să promoveze politica metropolei sovietice.

Într-o perioadă relativ scurtă de timp în județele și orașele Basarabiei, care au intrat după 4 noiembrie 1940 în componența RSSM, au fost formate 6 comitete executive județene, 6 comitete executive orășenești, 52 - de plasă, 11 - de orășel, 1.178 comitete executive sătești. Întreaga lor activitate ținea nemijlocit de instaurarea regimului totalitar pe teren, avea menirea să impună masele truditoare să susțină puterea sovietică, să contribuie la realizarea ideilor leniniste, să exploateze satele și orașele Basarabiei, să le supună complet intereselor expansioniste ale Rusiei sovietice. Aceste organe - monotip, de fapt, ale puterii în Basarabia și în RASSM - au creat, în mare măsură, condițiile necesare și au devenit o garanție în vederea reunirii populației moldovenești din RASSM și din Basarabia, formînd RSSM, care pe atunci oferea totuși o mică șansă de supraviețuire a populației autohtone, evitîndu-se astfel deportarea totală a populației de aici, așa cum s-a întîmplat cu unele popoare din Federația Rusă.

E locul să menționăm că organele puterii sovietice în Basarabia nu erau formate din băștinași, ci din reprezentanți alofoni aduși de CC al PC (b) din Ucraina, CC al PC (b) din toată Uniunea, CCN al RSSU și CCN al RSFSR, din persoane din alte republici unionale, precum și din comandanții și lucrătorii politici ai armatei roșii, ai NKVD-ului, organelor de spionaj și contraspionaj ale

URSS. În acest scop pe teritoriul Basarabiei au fost trimiși în 1940 peste 5 mii de împuterniciți comuniști, lucrători sovietici, dependenți de NKVD și organele de spionaj sovietice.

Aceste cadre traduceau în viață linia partidului, instaurau sistemul sovietic-rus de dominație prin distrugerea aparatului vechi de stat susținut de majoritatea românilor basarabeni, prin arestarea și judecarea membrilor partidelor politice din Basarabia, prin organizarea colhozurilor, sovhozurilor, prin instaurarea organelor sovietice ale puterii de stat, formarea organizațiilor comuniste, obștești, colectării masive de cereale care era o jefuire a țăranilor, crearea condițiilor de "viață sovietică", socialistă absolut neînțeleasă de majoritatea populației din acest ținut.

Formarea RSSM

Documentele de arhivă atestă că procesul formării RSSM a fost complicat și dificil. Într-o perioadă foarte scurtă (28 iunie - 2 august 1940) au fost pregătite în mare grabă hotărîrile necesare, opinia publică. În derularea acestui proces s-au comis multe fraude și erori caracteristice politicii expansioniste sovietice. Cel mai grav, însă, a fost faptul că majoritatea populației Basarabiei și Transnistriei a fost înlăturată în mod autoritar, forțat și arbitrar de la determinarea destinului său istoric. Hotărîrea cu privire la formarea RSSM a fost adoptată de forțele imperiale sovietice: de biroul politic al CC al PC (b) din toată Uniunea și de Consiliul Comisarilor Norodnici al URSS. Soarta Basarabiei și a Transnistriei a fost hotărîtă de I. Stalin, V. Molotov, M. Kalinin, A. Jdanov, G. Kaganovici, C. Voroșilov, N. Hrușciov și alți lideri ai imperiului sovietic.

La 10 iulie 1940, la Moscova, a avut loc ședința comună a biroului politic al CC al PC (b) din toată Uniunea și CCN al URSS, la care s-a adoptat o hotărîre specială "Cu privire la reunirea populației moldovenești a Basarabiei cu populația moldovenească a RASSM". În acest document se sublinia că: 1) CCN al RASS Moldovenești și Comitetul regional Moldova al PC (b) din Ucraina au prezentat la CCN al Uniunii RSS și CC al PC (b) din toată Uniunea propunerea ca populația moldovenească a Basarabiei să fie unită cu populația

moldovenească a RASSM; 2) CCN al Uniunii RSS și CC al PC (b) din toată Uniunea au susținut această rugăminte a organizațiilor moldovenești și au hotărît să prezinte Sovietului Suprem al Uniunii RSS o propunere corespunzătoare; 3) Organelor de stat și de partid ale Ucrainei și RASSM li s-a dat dispoziție să pregătească documentele necesare.

Este absolut clar că se pregătea nu unirea teritoriului Basarabiei cu cel al RASSM pentru formarea RSSM, ci numai unirea populației moldovenești din Basarabia cu cea din RASSM. Această formulă a permis cercurilor conducătoare ale URSS și ale Ucrainei să răpească o bună parte din teritoriul Basarabiei (județele Akkerman, Ismail, Hotin), Bucovina de Nord și ținutul Herța și să le includă în mod arbitrar în componența Ucrainei. De asemenea, a fost revizuită unitatea teritorială a RASSM. Această stare de lucruri mărturisește conținutul colonial al politicii naționale leniniste.

Hotărîrea în cauză a fost transmisă în aceeași zi la posturile de radio unional și republican. Comunicări corespunzătoare au fost inserate în ziarele *Izvestia, Pravda, Moldova Socialistă, Sovetskaia Ucraina, Novaia jizni* (Lituania) și altele. La Moscova, Kiev, Tiraspol, Soroca, Bălți, Orhei, Bender, Cetatea Albă, Ismail au fost puse la cale numeroase adunări, mitinguri, la care "muncitorii și slujbașii au primit cu mare entuziasm propunerea CCN al Uniunii RSS și a CC al PC (b) din toată Uniunea cu privire la reunificarea populației moldovenești din Basarabia cu populația moldovenească din RASSM și formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale". (*Bessarabskaia Pravda,* 1940, 14 iulie).

De la 10 iulie și pînă la 2 august 1940 s-a elaborat concepția cu privire la stabilirea frontierei dintre Ucraina și RSSM. Au fost înaintate trei proiecte: 1) Propunerea Comitetului regional de partid din Moldova, a Consiliului Comisarilor Norodnici și a Prezidiului Sovietului Suprem al RASSM, semnată de P. Borodin, A. Brovko și T. Constantinov. Acest proiect prevedea stabilirea frontierei de est a RSSM pe teritoriul RASSM, cu excepția raioanelor Kodîma, Balta și Pesciana, care rămîneau în componența RSS Ucrainene. Frontiera de sud a RSSM se propunea să fie stabilită pe plasa Chilia cu includerea în componența RSSM a plaselor Reni, Bolgrad, Ismail și a orașului

Ismail. Spre est se propunea să fie stabilit hotarul pînă la rîul Nistru cu frontieră în județele Akkerman, Cahul și Bender. Această propunere reieșea obiectiv din următoarele considerații: a) populația plaselor Reni, Bolgrad și Ismail era în majoritate de origine română; b) orașul Ismail era centrul cultural și economic al plaselor Reni, Bolgrad, Ismail și Cahul.

Cel de-al doilea proiect a fost elaborat de președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Ucrainene M. Greciuha, prin care se cerea includerea în componența Ucrainei a ținutului Herța, Bucovinei de Nord, județelor Hotin, Akkerman și Ismail și a șase raioane din RASSM.

Includerea județelor Hotin, Akkerman și Ismail, a Bucovinei de Nord și a ținutului Herța în componența RSSU a fost făcută prin dictat, neluîndu-se în considerație structura lor națională. Astfel, în Akkerman, Ismail și Hotin moldovenii constituiau 28,6%, ucrainenii - 25,4%. Restul, 46%, îl alcătuiau nemții, bulgarii, rușii, găgăuzii, cehii, țiganii, evreii etc. În județul Ismail, de exemplu, moldovenii constituiau 32%, iar ucrainenii numai 4,7% (AOSPRM, fond 51, reg. 4, d. 64, f. 1). În județul Akkerman locuiau 19,6% români-moldoveni și numai 14,1% ucraineni, 25% ruși, restul populației constînd din bulgari, nemți, evrei, găgăuzi etc. (ASR, fond 7523, reg. 2, d. 201, f. 58-68). Interesele populației autohtone nici n-au fost luate în seamă.

Nu s-a ținut cont de relațiile economice, culturale constituite între județele din sudul, centrul și nordul Basarabiei, ce s-au format și dezvoltat timp de secole. RSSM a fost îndepărtată de Dunăre și de Marea Neagră.

În baza acestor propuneri secretariatul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS a alcătuit încă un document, semnat de A. Gorkin și trimis lui G. M. Malenkov, secretar al CC al PC (b) din toată Uniunea. În el se susținea propunerea conducerii RASSM de a include în componența RSSM raionale Ananiev, Valea Hoțului, Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Kotovsk, Ocna-Roșie, Rîbnița, Slobozia, Tiraspol și Cerneansk din RASSM; județele Bălți, Bender, Cahul, Chișinău, Orhei și plasele Bolgrad, Ismail și Reni din județul Ismail. Dar acest document n-a fost aprobat. Pentru sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al URSS M. Greciuha, președintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSU, a pregătit documentul "Informație cu privire la proiectarea frontierei

de stat a RSS Moldovenești din partea teritoriului limitrof cu RSS Ucraineană". În a doua jumătate a lunii iulie 1940 staliniștii și hrușciovistii au și adoptat în linii generale hotărîrea despre împărțirea abuzivă a teritoriului Basarabiei și RASSM, care mai apoi a fost prezentată sesiunii a VII-a a Sovietului Suprem al URSS.

Pentru a camufla cumva esența politicii expansioniste, coloniale promovate de comuniștii sovietici în Basarabia, CC al PC (b) U a constituit, în mare grabă, o delegație din partea Basarabiei și Bucovinei de Nord, alcătuită din reprezentanții acestor teritorii pentru a participa la formarea RSSM și pentru a stabili frontierele ei. Această delegație includea 32 persoane, dintre care 19 erau ruși și ucraineni, 7 moldoveni, 4 evrei și unul ungur. Printre aceștia: Andrușenco A. I., Pereverzu P. V., Kuzina E. I., Gorskaia S. I., Crăciunescu Z. A., Golub N. C., Beldan I. I., Homodja F. P., Gura V. D., Ciornaia N. G., Kozaciuk I. F., Luca I. A. și alții. Delegația nu exprima nici pe departe interesele populației române din Basarabia. E. I. Kuzina, membru al delegației din județul Chișinău, povestea ulterior că a fost luată din cîmp cu mașina și dusă la Chișinău, iar apoi la Moscova, la sesiune. Firește, puțini dintre locuitorii satului Cricova știau unde a plecat consăteanca lor. Statutul delegației "moldovenești" nu a fost definitivat.

În adresarea de salut a delegației moldovenești către I. Stalin și V. Molotov, din 14 august 1940, se spunea: "Noi am sosit la Kremlin ca oaspeți, dar ca cetățeni cu drepturi egale ai Republicii a 13-a - ai Republicii Unionale Sovietice Socialiste Moldovenești... ne întoarcem acasă" (*Soțialisticeskaia Moldavia,* 1940, 15 august).

La 2 august 1940, sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem a analizat chestiunea a doua de pe ordinea de zi: "Despre formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești unionale și includerea părții de nord a Bucovinei și a județelor Hotin, Akkerman și Ismail ale Basarabiei în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene".

În primul rînd, includerea în ordinea de zi a problemei Bucovinei de Nord, a destrămării teritoriale a Basarabiei, răpirii teritoriului românesc și formării RSSM a fost făcută în scopul anihilării conținutului istoric, politic, economic, psihologic, militar, teritorial, național al Basarabiei și Bucovinei de Nord și ținutului Herța. În al doilea rînd, nu s-a efectuat nici o analiză, nici o activitate

pregătitoare în vederea determinării exacte a structurii populației conform componenței naționale în județele Hotin, Akkerman și Ismail ale Basarabiei, nu a fost consultată populația acestor ținuturi, care urma să aibă de suferit în urma deciziilor arbitrare, subiectiviste ale staliniștilor.

În această chestiune la sesiunea a VII-a a Sovietului Suprem al URSS au fost preventiv informate doar acele persoane care urmau să participe la dezbateri. Din partea RASSM a luat cuvîntul T. A. Constantinov, președintele Consiliului Comisarilor Norodnici al RASSM, deputat al Sovietului Suprem al URSS. El a declarat că "teritoriul Basarabiei și partea de Nord a Bucovinei cu populația de 3.700 mii de oameni au trecut la Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste" (vezi: *Formarea RSS Moldovenești și crearea Partidului Comunist al Moldovei. Culegere de materiale și documente.* Chișinău, 1986, p. 116). El a mai afirmat că Basarabia are o suprafață de 44.422 de kilometri pătrați și apoi, fără nici o dovadă, a subliniat că ea "a fost și este parte inseparabilă a teritoriului Patriei noastre, fiind legată de ea prin unitate seculară, de nezdruncinat în virtutea particularităților naționale și a destinului istoric comun" (*Idem*). În continuare, T. A. Constantinov a manifestat mai mult interes și grijă pentru soarta populației ucrainene din Basarabia, decît pentru cea a populației de etnie română. Fără a prezenta careva date statistice, fără dovezi, el a subliniat că "nu se poate să nu fie luate în considerație și interesele numeroasei populații ucrainene, care locuiește compact în unele raioane ale Basarabiei, învecinate teritorial cu RSS Ucraineană".

Din partea Basarabiei a vorbit Z. A. Crăciunescu. Fiind rusoaică, ea a exprimat în fond interesele populației rusofone.

Pe marginea chestiunii discutate au mai luat cuvîntul G. R. Kornieț, președintele CCN al RSSU, care a menționat că "în problema granițelor dintre Moldova și Ucraina Sovietică... între noi există un acord deplin". Dar nu există nici un document care ar fixa acest "acord".

În încheiere, a luat cuvîntul adjunctul președintelui CCN al URSS Bulganin N. A. El a subliniat rolul armatei sovietice în "eliberarea" și "fericirea oamenilor muncii din Basarabia", a încercat să îndreptățească politica expansionistă a URSS în Balcani. Apoi a dat citire "Legii

cu privire la formarea Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti Unionale". Acest document prevedea:

1. A înfiinţa Republica Sovietică Socialistă Moldovenească Unională;

2. A include în componenţa Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti Unionale oraşul Tiraspol şi raioanele Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Rîbniţa, Slobozia şi Tiraspol ale Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, oraşul Chişinău şi judeţele Bălţi, Bender, Chişinău, Cahul, Orhei şi Soroca ale Basarabiei.

Punctul al treilea al acestei Legi confirmă întru totul caracterul de ocupaţie colonială a Basarabiei de către URSS. El punea la dispoziţia RSSM "întreprinderile industriale de pe teritoriul Basarabiei şi al RASSM", cu excepţia întreprinderilor de subordine unională. Punînd stăpînire totală pe industria Basarabiei, URSS a întors unele întreprinderi RSSM, calificînd acest act drept o mare binefacere. În punctele al patrulea şi al cincilea se propunea "stabilirea frontierei exacte între RSSU şi RSSM" şi efectuarea alegerilor de deputaţi în Sovietul Suprem al URSS şi Sovietul Suprem al RSSM. În punctul al şaselea se informa că ziua alegerilor se va stabili de către Prezidiul Sovietului Suprem al URSS, şi nu de către Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM.

De la 2 august pînă la 4 noiembrie 1940 au lucrat comisiile prezidiului Sovietului Suprem al RSSU şi prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, care au pregătit documentele finale de determinare a frontierei şi delimitării teritoriale a Ucrainei şi Moldovei. La 4 noiembrie 1940 a fost dată publicităţii legea Sovietului Suprem al URSS, prin care se stabileau frontierele definitive ale RSSM.

În componenţa RSSM au fost incluse raioanele Grigoriopol, Dubăsari, Camenca, Rîbniţa, Slobozia, Tiraspol din fosta RASSM şi şase judeţe (Bălţi, Bender, Cahul, Orhei, Soroca şi Chişinău) ale Basarabiei. Bucovina de Nord, judeţele Hotin, Ismail şi Cetatea Albă au fost incluse forţat, arbitrar în componenţa RSSU. RSSM cuprindea o suprafaţă de 33,7 mii km^2 şi o populaţie de 2,7 mln. oameni, dintre care 70 la sută erau români-moldoveni.

Însemnătatea acestui act nu este univocă. Pe de o parte, RSSM n-a fost un stat în deplinul sens juridic al cuvîntului. Ea s-a format în urma unei activităţi care

prevedea stabilirea dominației comuniste, a autorității imperiului sovietic în Basarabia. Prin formarea RSSM s-a obținut amputarea teritoriului Basarabiei, dezintegrarea teritorială a populației basarabene, jefuirea și includerea teritoriului ei în diferite unități administrative ale Ucrainei Sovietice. Staliniștii au format RSSM pentru a fixa de facto, în perioada postbelică, consecințele pactului Ribbentrop-Molotov.

Pe de altă parte, formarea RSSM a realizat posibilitatea de a se uni majoritatea populației moldovenești din Basarabia și Transnistria, constituind un important jalon în lupta moldovenilor pentru supraviețuire, pentru păstrarea identității naționale, crearea statalității sale în condițiile dezastrului comunist-stalinist, pentru dezvoltarea economiei și culturii sale naționale.

Organizațiile politice și obștești

La 14 august 1940, CC al PC (b) din toată Uniunea a transformat organizația regională de partid din RASSM în Partidul Comunist (al bolșevicilor) din Moldova, a creat biroul CC al PC (b) M, în componența căruia au fost incluși P. Borodin, N. Salagor, S. Zelenciuc, T. Constantinov, F. Brovko, M. Bessonov și alții. Majoritatea acestora făceau parte din conducerea organizației regionale de partid și a guvernului RASSM. Cei mai mulți comuniști din RSSM erau veniți din Rusia și Ucraina. Către 7 februarie 1941 PC (b) M avea în evidență permanentă 4.223 comuniști, iar în evidență temporară 4.771. Aceasta însemna că mai mult de jumătate din comuniștii Moldovei erau veniți temporar, cu misiuni speciale: comuniștii din unitățile militare, trupele NKVD-iste, MGB-iste, organele de control, inspectorii, cinovnicii, lucrătorii transporturilor auto, aerian, fluvial, ai industriei, comerțului și altor domenii.

E semnificativ faptul că în sfera producției lucrau mai puțini comuniști decît în cea administrativă și cea neproducătoare. În agricultură, în 1941, lucrau numai 988 comuniști, în industrie - 619, în transporturi - 850, în timp ce în întreprinderile de comerț, alimentație publică, sfera de iluminare culturală, în administrație - peste 6540 inși, sau de 3 ori mai mulți decît în toate celelalte sfere (*Rost i organizaționnoe ukreplenie comunisticeskoi partii Moldavii.* Chișinev, 1976, p. 117).

La 6-8 februarie 1941, a avut loc congresul I al PC (b) M, care a încheiat procesul de formare a organizației republicane de partid, a făcut primele bilanțuri ale instaurării sistemului comunist în Moldova. La congres s-a discutat planul dezvoltării economiei naționale a RSSM, s-a vorbit și despre neajunsurile existente, despre încălcările de lege, s-a discutat necesitatea luptei cu dușmanii poporului, cu naționaliștii burghezi etc. Congresul I al PC (b) M a ales CC al PC (b) M în componența a 61 membri și 9 candidați în membrii CC. În componența biroului CC al PC (b) M au fost aleși F. Brovko, M. Bessonov, S. Zelenciuc, T. Constantinov, N. Sazîkin, N. Salagor, N. Smorigo, I. Fesenco. Prim-secretar al CC al PC (b) M a fost ales P. Borodin.

La 26 august 1940, Comitetul Central al Uniunii Leniniste Comuniste a Tineretului din URSS a transformat, de asemenea în mod arbitrar, organizația regională din Moldova a ULCT din Ucraina în Uniunea Leninistă Comunistă a Tineretului din RSSM, a confirmat biroul organizatoric al CC al ULCT din toată Uniunea pentru RSS Moldovenească. Din componența lui făceau parte I. Fesenco, M. Scurtul și D. Acikasov. Ei au permis primirea de noi membri în rîndurile organizației comsomoliste moldovenești cu începere de la 1 septembrie 1940. Prin această hotărîre s-a luat sub controlul partidului comunist toată activitatea tineretului. Au fost create 6 comitete județene, 7 orășenești, 6 raionale și 50 comitete de voloste ale comsomolului. Dar organizarea ULCT din Moldova s-a încheiat la Congresul I al ULCTM (15-16 martie 1941), la lucrările căruia au participat 230 delegați reprezentînd peste 20 mii de comsomoliști. Congresul a făcut bilanțul activității organelor sale, a apreciat participarea comsomoliștilor la munca de "construire a socialismului". Prim-secretar al CC al ULCTM a fost ales I. Fesenco.

Din primele zile ale lunii iulie 1940 comuniștii au lichidat cu de la sine putere sindicatele libere din Basarabia. În locul lor au fost implantate la Chișinău organele de conducere ale sindicatelor de tip sovietic din RASSM. Printr-o hotărîre specială a Consiliului Central al Sindicatelor din URSS consiliul sindicatelor din RASSM a fost transformat în Consiliu Republican al sindicatelor din RSSM.

Către sfîrșitul anului 1940 au fost constituite 24

comitete sindicale republicane de ramură, care întruneau peste 62 mii membri. Sindicatele din RSSM au fost acea "verigă de transmisie" între mase și partidul comunist care lupta pentru traducerea în viața Moldovei a hotărîrilor PC (b) din toată Uniunea. Chiar de la bun început sindicatele Moldovei au fost controlate rigid de partidul comunist, devenind parte componentă a sistemului totalitar, administrativ de comandă sovietic.

În 1940 au fost create uniunile și societățile de creație: Uniunea scriitorilor din RSSM, Uniunea artiștilor plastici din RSSM, Uniunea compozitorilor din RSSM și altele. Totuși, acestea n-au fost create pentru arhitecții, cineaștii, jurnaliștii, lucrătorii de teatru; erau niște organizații supuse uniunilor respective din URSS și controlate de ele și de organele de partid. În 1940, de asemenea, au fost organizate consiliile asociațiilor sportive benevole "Dinamo", "Spartac", "Locomotiv" și altele, care uneau sportivii din Moldova, dar din punct de vedere organizatoric și ele erau dirijate în mod centralizat de la Moscova.

Activitatea organizațiilor obștești de masă (comsomoliste, pionierești, sindicale, sportive, cooperatiste) a fost folosită de PC (b) M pentru a-și spori influența și a controla mai din scurt oamenii muncii, pentru instaurarea și consolidarea sistemului stalinist în Moldova.

Constituirea organelor supreme de stat. Alegerile în Sovietul Suprem al RSSM

Instaurarea sistemului totalitar în Basarabia și Bucovina de Nord n-a avut nici o bază socială, și nici n-a fost un act legitim. Organele politice, administrative, economice au fost importate în mod arbitrar din Rusia și Ucraina și implantate aici cu forța. Tocmai atunci cînd aceste organe politice, administrative de stat (armata roșie, partidul comunist, guvernul RASSM, NKVD-ul, procuratura, judecătoria, comitetele executive județene, raionale, locale, comsomolul, uniunile profesionale) funcționau din plin, a început și munca de pregătire a alegerilor în organele supreme de stat ale RSSM. Abia atunci s-a încercat constituirea bazei juridice, legislative a actului de reanexare a Basarabiei de către URSS. Mașina represivă funcționa din plin și ea, populația fiind intimidată, maltratată, speriată. Se stabilise un control

total asupra ei. În asemenea condiții, la 10 noiembrie 1940, a fost convocată la Chișinău sesiunea a patra extraordinară a Sovietului Suprem al RASSM la care s-a adoptat Legea cu privire la alegerile în Sovietul Suprem al RSSM și Sovietul Suprem al URSS. Ziua alegerilor a fost fixată pentru 12 ianuarie 1941. S-au determinat și circumscripțiile electorale, s-a aprobat componența Comisiei electorale republicane și a Comisiei constituționale pentru elaborarea proiectului Constituției RSSM (președinte P. Borodin).

Pentru a atrage populația de partea sistemului comunist, organele de resort au organizat 266 puncte de agitație, 32 mii cercuri pentru studierea Constituției URSS, 36 mii agitatori au fost organizați, instruiți pentru a atrage masele populare de partea comuniștilor.

Alegerile au avut un caracter formal, deoarece în fiecare circumscripție s-a balotat numai cîte un singur candidat. N-a existat în realitate nici "un bloc popular", deoarece numai PC (b) M a avut candidați la alegeri. Din acest motiv întreaga propagandă comunistă despre alegerile prin vot universal, direct, egal, secret, despre participarea la alegeri a tuturor cetătenilor fără deosebire de rasă și naționalitate, de cenzul de studii, durata domiciliului, starea materială, originea socială și activitatea din trecut avea un caracter formal, nu corespundea realității. În RSSM a fost introdus sistemul totalitar comunist de alegeri, controlat de organele de partid și executive de stat. Populația era supusă teroarei ideologice. Ea se temea de noi deportări, de noi acte de teroare. De aceea la alegeri au participat 99,6 la sută din numărul total al alegătorilor înregistrați (1.562 mii de oameni). Ca rezultat, în Sovietul Suprem al RSSM au fost aleși toți candidații - 266 deputați. 81 dintre aceștia reprezentau muncitorimea, 94 țărănimea, 91 funcționarii de partid și de stat. 65 de procente din deputați erau comuniști, ceilalți - "oameni fără de partid". Comuniștii alcătuiau doar 1,56 procente din suma totală a alegătorilor, dar au înaintat 65 procente din toți candidații, adică 99,5 procente din alegători au fost obligați să voteze candidații comuniștilor, deoarece alți candidați nu mai erau incluși în buletinele de vot.

La 8 februarie 1941, și-a început lucrările prima sesiune a Sovietului Suprem al RSSM. Toate documentele au fost redactate și întreg scenariul de lucru a fost regizat la CC al PC (b) M. La 10 februarie 1941, sesiunea a

aprobat "Constituția (Legea fundamentală) a RSS Moldovenești". Acest document a consfințit toate schimbările care au avut loc în soarta populației din ținut: reanexarea Basarabiei, instaurarea regimului totalitar, formarea RSSM, dezintegrarea teritorială a Basarabiei. Constituția RSSM era o copie fidelă a Constituției URSS, RSSM era proclamată "stat socialist al muncitorilor și țăranilor". Baza ei economică o constituia "proprietarea socialistă asupra mijloacelor de producție, sistemul socialist de economie". După cum se știe, acest sistem, care se voia implantat pe scară planetară, a suferit în cele din urmă un eșec total. Baza politică a RSSM o constituiau "Sovietele de deputați ai oamenilor muncii", ele, de fapt, fiind conduse de aparatul CC al PC (b) M. Toată politica o făceau comuniștii, trimișii Moscovei și ai Kievului. Constituția RSSM prevedea unele drepturi pentru cetățeni (la muncă, odihnă, studii, asigurarea socială etc.), dar aceste drepturi erau doar declarate. În schimb, Constituția RSSM impunea tuturor cetățenilor RSSM numeroase obligații (să respecte legile sovietice ale muncii, să păzească proprietatea obștească, să apere regimul comunist etc.). Această Constituție a RSSM, totuși, admitea existența proprietății private. În articolul 9 se sublinia: "Alături de sistemul socialist al economiei, în RSS Moldovenească se admite existența gospodăriilor private ale țăranilor individuali, meseriașilor, a micilor întreprinderi industriale și comerciale private în limitele stabilite de lege". Acest drept însă a fost ignorat în totalitate de comuniști, care au distrus mai apoi gospodăriile țărănești individuale. Întreprinderile industriale și de comerț au fost naționalizate, iar pămîntul și gospodăriile țărănești - colectivizate.

Sesiunea Sovietului Suprem al RSSM a ales Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM compus din 27 persoane. Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM a fost ales F. Brovko. La sesiune a fost format și Guvernul RSSM - Consiliul Comisarilor Norodnici al RSSM, constituit din 21 persoane. Președinte al CCN a fost confirmat T. Constantinov. Sesiunea, de asemenea, a adoptat un document prin care alfabetul latin era înlocuit cu cel chirilic. Acest act se motiva prin necesitatea "restabilirii tradiției istorice a poporului moldovenesc". În realitate, această decizie impusă de Kremlin a condus

la degradarea limbii poporului nostru, consolidarea colonialismului rus în domeniul vieții culturale și spirituale a românilor basarabeni.

Situația economiei

După 28 iunie 1940 în Basarabia au fost aplicate o serie de măsuri autoritare, antiumane, care au condus la lichidarea modului de producție bazat pe economia de piață. Economia Basarabiei a suferit prejudicii enorme. Au fost naționalizate, confiscate, socializate principalele mijloace de producție: întreprinderile industriale, fabricile, uzinele. Regimul sovietic, organele militare, de administrație ruse au pus mîna pe 3 mii de întreprinderi și ateliere, cîte funcționau în Basarabia. La 15 august 1940 a fost emis Decretul prezidiului Sovietului Suprem al URSS "Cu privire la naționalizarea băncilor, întreprinderilor industriale, transportului feroviar și fluvial și mijloacelor de telecomunicații din Basarabia". Acest document a constituit o lovitură mortală aplicată proprietății private în economia Basarabiei.

În temeiul acestui decret au fost naționalizate 545 întreprinderi industriale, 4 centrale electrice, toate băncile, instituțiile de credit, casele de împrumut și de economii, transportul feroviar, fluvial și aerian, tramvaiele, autobuzele, mijloacele de telecomunicații, toate tipografiile, fabricile de băuturi alcoolice, unitățile comerciale a căror sumă de afaceri anuală depășea plafonul de 600 mii lei, pivnițele, rezervoarele de petrol, spitalele, sanatoriile, instituțiile de învățămînt, cinematografele, teatrele, stadioanele, muzeele, galeriile de arte, farmaciile, depozitele de produse farmaceutice, hotelurile, imobilele mari, casele ai căror proprietari au fost nevoiți să se refugieze în România etc.

Decretul nu numai a lichidat proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, dar a jefuit întreaga populație din Basarabia. Oameni gospodari, businessmani, negustori, ingineri, medici, lucrători din sistemul de învățămînt, proprietari ai hotelurilor și marilor imobile au devenit într-o zi săraci, fiind declarați dușmani ai poporului. Toate întreprinderile mari nu au devenit proprietate a RSSM, ci a URSS. Întreprinderi, ca, de exemplu, fabricile de conserve "1 Mai", "Pavel Tkacenco" din Tiraspol, "A. I. Mikoian" din Hlinaia, combinatele de prelucrare a

fructelor din Coșnița și Tiraspol, fabrica de conserve din Bender, cea de zahăr din Bălți, combinatul de carne din Chișinău, majoritatea fabricilor de vin au fost trecute în subordine unională. Pe teritoriul Moldovei au fost create două asociatii unionale "Trustul moldovenesc de conserve" și "Combinatul de vinuri de șampanie din Moldova", care se supuneau direct comisariatelor respective din Moscova. Ramurile industriei Moldovei (industria de conserve, de vinificare, de prelucrare a cărnii, de zahăr, de coniac și spirt, de fermentare a tutunului), care erau convenabile Rusiei (mai ales, industria alimentară), erau trecute în mod automat în subordinea comisariatelor unionale. Celelalte întreprinderi: punctele de prelucrare a laptelui, cizmăriile, fabricile de încălțăminte, fabricile și atelierele de articole tricotate, industria materialelor de construcții, industria ușoară rămîneau în subordinea comisariatelor RSSM.

Astfel Moscova punea în aplicare politica sa colonială. La 21 august 1940 CC al PC (b) din toată Uniunea și CCN din URSS au adoptat o hotărîre specială: "Măsurile ce urmează a fi luate cu privire la Basarabia și Bucovina de Nord". În baza acestei hotărîri s-a început refacerea, concentrarea și dezvoltarea industriei Moldovei, asigurarea ei cu utilaje și mijloace tehnice, financiare și de transport. Însă majoritatea investițiilor capitale (6 mln. rub.) au fost alocate din bugetul republican, și nu din cel unional. CC al PC (b) din toată Uniunea și CCN al URSS făceau totul pentru a stoarce cît mai mult din Moldova, stimulau funcționarea acelor ramuri industriale, care puteau aduce supraprofit imediat. Către sfîrșitul anului 1940 industriei alimentare îi reveneau 84,6 procente din tot potențialul industrial, industriei constructoare de mașini - 3,7%, industriei ușoare - 3,3%, industriei materialelor de construcție - 1,2%, celorlalte ramuri - 7,2% (*Sovetskaia Moldavia za 40 let. Stat. sbornik*. Chișinău, 1964, diagrama 1).

Datorită promovării acestei politici coloniale URSS (numai în jumătate de an) a sustras din RSSM în 1940 17,2 mln. kW/h energie electrică, 7,2 mln. cărămizi, 88 mii m² de țiglă, 74,3 mii tone de var de construcție, 64 mii unități articole tricotate, 11,8 mii tone de zahăr, 14,0 mii tone de unt, 48,5 mln. borcane convenționale de conserve, 26,0 mii tone de făină, 1,3 mln. decalitri de vin, 237 decalitri de spirt, 138 mln. țigarete și alte

produse industriale (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR. 1924-1974. Stat. sbornik,* pp. 39-40).

Conform datelor statistice, în 1940 au fost expediate din Moldova 1.148 mii tone de încărcături, inclusiv 584 mii tone de materiale de construcție, 143 mii tone de cereale și alte produse alimentare și 55 mii tone de sfeclă de zahăr. În același an au fost aduse numai 827 mii tone de încărcături, inclusiv 149 mii tone de cărbune, 124 mii m^3 de lemn, 107 mii tone de alte materiale de construcție și numai 94 mii tone de produse alimentare, care, în mare parte au fost utilizate pentru necesitățile dislocării în Basarabia a numeroaselor unități militare ale armatei roșii. (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR. 1924-1974. Stat. sbornik,* Chișinău, 1975, p. 94).

Sistemul totalitar a acordat o anumită atenție dezvoltării transporturilor. La 28 iunie - 3 iulie 1940 a fost capturată toată tehnica de la căile ferate române din Basarabia. În aceeași lună (iulie 1940) a fost organizată Direcția căilor ferate Chișinău. Guvernul stalinist a alocat 20 mln. ruble pentru refacerea, reconstrucția căilor ferate. Toată rețeaua lor din Basarabia a fost refăcută, substituindu-se linia îngustă tip occidental cu linia mai largă, corespunzătoare standardelor din Rusia.

Într-un răstimp scurt au fost lărgite liniile de cale ferată pe o distanță de 1.677 km, reparate podurile, depourile, mijloacele de telecomunicație. Din vara anului 1940 au început să funcționeze liniile aeriene: Chișinău-Moscova, Chișinău-Kiev, Chișinău-Odesa. Se întreținea legătura aeriană a Chișinăului cu orașele Tiraspol, Bălți, Cahul. În septembrie 1940 a început circulația autobuzelor din Chișinău în alte orașe ale RSSM.

Această politică a fost promovată din simplul motiv că Rusia Sovietică considera Basarabia un punct strategic militar foarte important pentru geopolitica colonială rusă, orientată spre Balcani. Din primele zile toți CFR-iștii români (basarabeni - peste 2.000 lucrători) au fost arestați și judecați, iar mai apoi duși în Siberia. În locul lor au fost aduși coloniști - lucrători ai căilor ferate din Rusia.

În urma instaurării sistemului colonial sovietic cel mai mult a avut de suferit agricultura, țărănimea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Suprafața de terenuri agricole a RSSM în 1940 constituia 3,4 mln. ha, dintre care 82 la sută era pământ arabil sau cultivat cu plante

multianuale. În partea de nord a Bucovinei pămîntul arabil alcătuia 80 la sută din întreaga suprafață. Problema agrară pentru Moldova avea o însemnătate vitală, deoarece 342,5 mii de gospodării țărănești (67,8%) aveau puțin pămînt ori erau cu totul lipsite de pămînt. Densitatea populatiei Moldovei la 1 km² era de 72,8 locuitori, pe cînd în URSS - mai puțin de 10 locuitori.

Așa-numita "reformă agrară sovietică" din 1940 a fost înfăptuită în Basarabia în două etape. Mai întîi a fost confiscat pămîntul țăranilor înstăriți, gospodarilor, proprietarilor mari, mănăstirilor și bisericilor. La 15 august 1940 prezidiul Sovietului Suprem al URSS a adoptat decretul "Cu privire la restabilirea pe teritoriul Basarabiei a puterii legilor sovietice referitoare la naționalizarea pămîntului". Conform acestui document au fost naționalizate (luate cu forța) 153,6 mii ha de pămînt. (*Istoria RSSM,* v. II, p. 391). Pentru a distruge gospodăriile țăranilor înstăriți, care dădeau grosul produselor agricole-marfă în baza proprietății private, a fost înfăptuită a doua etapă a reformei agrare. La 13 septembrie 1940 CC al PC (b) din toată Uniunea și CCN al URSS au adoptat hotărîrea "Cu privire la stabilirea normelor maxime de folosire a pămîntului de către o gospodărie țărănească în Basarabia și Bucovina de Nord", iar la 12 octombrie 1940 a fost adoptată o altă hotărîre a CCN al URSS "Cu privire la normele maxime de livadă și vie pentru o gospodărie țărănească în județele din RSS Moldovenească". Aceste hotărîri au fost traduse în viață de organele de partid și de stat republicane (P. Borodin, T. Constantinov, A. Brovko și alții).

La 20 septembrie 1940 CC al PC (b) M și CCN al RSSM au adoptat hotărîrea "Cu privire la delimitarea surplusurilor de teren și înzestrarea cu pămînt a gospodăriilor țărănești fără pămînt sau cu puțin pămînt în județele RSS Moldovenești". În rezultat, au fost fixate normele maxime de folosire a pămîntului la o gospodărie țărănească: în județele Cahul și Bender - pînă la 20 ha, în județele Chișinău, Orhei, Bălți și Soroca - pînă la 10 hectare. În raioanele Lipcani și Briceni, care de la 28 iunie pînă la 4 noiembrie 1940 se aflaseră în componența județului Hotin, norma maximă a fost de 7 hectare (*Istoria RSSM,* v. II. p. 391).

Concomitent s-a fixat norma maximă de livadă și de vie la o gospodărie țărănească - pînă la 2 hectare. Ca

urmare a acestor măsuri, au fost luate de la 15.100 țărani înstăriți 102,2 mii ha de pămînt sau 37,6 la sută din proprietatea lor funciară. De asemenea, au fost distruse multe livezi și vii private. 2.765 hectare de vii și 2.414 hectare de livezi au fost luate cu forța de la 1.433 țărani înstăritți. 106.119 hectare de pămînt arabil, vii și livezi au fost fărîmițate și împărțite țăranilor cu puțin pămînt. Către 15 noiembrie 1940 așa-numita "reformă agrară sovietică" a fost înfăptuită. Ca rezultat, 184.715 țărani au primit în folosință temporară 229.752 ha de pămînt, inclusiv 3.276 ha de livezi și vii .

Problema agrară însă n-a fost soluționată în nici un fel. Aceste gospodării erau mici, fărîmițate, fără unelte și forță de tracțiune. Deci, ele nu puteau satisface cerințele de alimente ale imperiului sovietic.

În iulie 1940 în Basarabia a început organizarea "sovhozurilor" - "sovetskoe hoziaistvo" - formă de producție comunistă de stat în domeniul agriculturii.

Sovhozurile se organizau, de obicei, pe moșiile proprietarilor mari de pămînt, confiscate cu forța de puterea sovietică, și pe teritoriul coloniilor nemțești. Mai mult de 70 mii hectare de pămînt, 55 mii hectare de livezi și vii, circa 50 mii de vite, mult inventar agricol au fost naționalizate și date sohvozurilor. În aceste gospodării țăranii erau transformați în proletari agricoli și încadrați în munca socialistă, exploatați conform legilor URSS. Către primăvara anului 1941 în Moldova funcționau deja 65 sovhozuri, inclusiv 57 în raioanele basarabene ale RSSM. În județele Cetatea Albă, Ismail, Cernăuți și Hotin sovhozurile au fost organizate în locul gospodăriilor coloniștilor nemți. Către primăvara anului 1941 în sudul Basarabiei existau 12 sovhozuri, iar în partea de nord a Bucovinei - 10 sovhozuri (*Lazarev A. M., Moldavskaia sovetskaia gosudarstvennosti i bessarabskii vopros.* Chișinev, 1974, pp. 688-689). Aceste unități agricole se specializau în anumite domenii - producția cerealelor, viticultură, legumicultură, culturi tehnice (tutun, salvie, levănțică etc.). Primele asemenea gospodării de stat organizate în RSSM au fost sovhozul "Leontievo", raionul Căușeni, "Românești", raionul Orhei, "Tătărășeni", raionul Leova, "Ciumai", raionul Ciadîr-Lunga, "Căinari", raionul Căinari, "Copanca", raionul Căușeni și altele.

Ținîndu-se cont de faptul că gospodăriile private mari

și rentabile au fost distruse, iar cele mici nu aveau forță de tracțiune, după exemplul Rusiei și Ucrainei în Moldova a fost organizat sistemul stațiilor de mașini și tractoare - organizații de stat, care deserveau colhozurile, sovhozurile și țăranii, acest lucru fiind plătit în natură.

La 12 octombrie 1940 CC al PC (b) din toată Uniunea și CCN al URSS au adoptat hotărîrea "Cu privire la organizarea stațiilor de mașini și tractoare în noile raioane ale RSS Moldovenești", iar la 28 decembrie 1940 CC al PC (b) din toată Uniunea și CCN al URSS au confirmat planul de organizare a SMT-urilor în Moldova. În procesul realizării acestor hotărîri la 10 martie 1941 în RSSM funcționau deja 52 SMT-uri, iar în vara lui 1941 - 78 (*Moldova Socialistă,* 1941, 28 iunie; 1945, 23 august).

Urmărind scopul exploatării cît mai intense a pămîntului roditor din RSSM, URSS a adus aici din iunie 1940 pînă în iunie 1941 1.836 tractoare, 200 combine, zeci de mașini de treierat, camioane de mare capacitate.

În Basarabia și în partea de nord a Bucovinei, în Transnistria (în 1940-1941) în agricultură s-au înfăptuit atîtea reforme tip stalinist, încît în cele din urmă la sat s-a instaurat sistemul sovietic de lucrare a pămîntului orientat spre stoarcerea profitului maxim posibil din gospodăria sătească, spre exploatarea acerbă a țărănimii, distrugerea ei ca forță economică și socială în republică, transformarea ei în simplă forță de muncă agricolă, crearea condițiilor pentru migrarea ei din sate în orașe și completarea rîndurilor clasei muncitoare din industrie, construcții și alte ramuri ale economiei socialiste.

Reforma agrară din 1940-1941 a fost înfăptuită în scopul distrugerii gospodăriilor țărănești înstărite, care ofereau pe piață volumul principal de producție agricolă-marfă. La baza acestei politici a fost pus principiul luptei de clasă, lichidării "moșierilor, culăcimii ca clasă". Acesta a fost primul pas în direcția distrugerii celei mai puternice forțe economice și sociale din satele Basarabiei. Cu 40 la sută a fost redus numărul gospodăriilor care aveau 10-15 ha de pămînt. În acest mod s-a subminat forța economică a satului moldovenesc, a societății în ansamblu. Distrugînd această principală forță economică, sistemul colonial sovietic avea posibilitate să dicteze condițiile sale politice, să neutralizeze țărănimea basarabeană în lupta de rezistență contra sistemului

totalitar. Reforma agrară sovietică a condus la fărîmițarea gospodăriilor țărănești, la reducerea capacității lor de a obține producție-marfă, la distrugerea relațiilor de piață. Grupul de gospodării cu loturi de 2-3 hectare, după reforma agrară, alcătuia 45-48 la sută din totalul gospodăriilor țărănești. Sistemul totalitar a distrus folosirea muncii salariate în gospodăriile private țărănești, relațiile de dare-luare în arendă a vitelor de muncă, inventarului agricol, pămîntului, de obținere a creditului agricol cu dobînzi mici, a altor forme de susținere a producției agricole.

Un anumit caracter politic l-a avut și sistemul fiscal sovietic, introdus la 15 august 1940. Au fost lichidate toate restanțele de impozite (5 mlrd. lei) pentru că nu avea cine și cui le plăti. Grosul impozitului funciar s-a pus pe seama culăcimii, a așa-numitelor "elemente micbugheze". O parte a țărănimii (130 mii sau 30 la sută din numărul total al gospodăriilor agricole) a fost scutită de impozit pentru că nu avea cai, vite etc.

Una din orientările de bază ale politicii comuniste în agricultura RSSM a fost colectivizarea satului moldovenesc. Inițial comuniștii ruși au lichidat gospodăriile mari private, au fărîmițat gospodăriile țărănești, au naționalizat pămîntul, au stabilit impozite mari pentru producătorii agricoli, iar apoi au subliniat că "necesitatea obiectivă" a colectivizării "era dictată de faptul că gospodăriile mici și fărîmițate ale țăranilor excludeau posibilitatea aplicării pe scară largă a tehnicii și a realizărilor științei agronomice" (*Istoria RSSM*, v. II, p. 424). Se mai sublinia că RSSM este suprapopulată, țăranii suferă din cauza lipsei de pămînt, gospodăriile țărănești sînt incapabile să dezvolte agricultura. Presa, agitatorii, propagandiștii, toți lucrătorii frontului ideologic propagau "practica bogată" a colhozurilor din Rusia, Ucraina. CC al PC (b) M. deja în 1940-1941 organiza excursii în colhozurile din raioanele de est ale Moldovei. Statul sovietic susținea și cu credite gospodăriile colective.

Anume în anii 1940-1941 a început cea mai tragică etapă din viața țărănimii dintre Prut și Nistru - colectivizarea gospodăriilor țărănești individuale. Primele 13 colhozuri au fost organizate în noiembrie-decembrie 1940 în satele coloniștilor germani din județele Cahul și Bender, care plecaseră în Germania.

Apoi au fost organizate colhozuri și în alte sate, în

special, în cele cu populație ucraineană. Colectivizarea s-a efectuat forțat, prin amenințări cu deportarea, împușcarea, arestarea țăranilor înstăriți. Această politică de intimidare a țărănimii se făcea și se motiva cu lozinca luptei de "clasă împotriva culăcimii, naționaliștilor burghezi moldoveni și altor dușmani ai puterii sovietice". Dacă țăranul nu dorea să se înscrie în colhoz, era considerat "chiabur", "naționalist burghez", "dușman al puterii sovietice", "cuzist", "liberal" sau "țărănist". Însă chiar și în condițiile dictaturii proletariatului țăranii moldoveni nu se grăbeau să se înscrie în colhozuri. În iunie 1941 în raioanele din dreapta Nistrului au fost create numai 120 colhozuri cu 17,1 mii gospodării sau 3,7 la sută din numărul total al gospodăriilor țărănești și 4,2 procente din tot pămîntul arabil (*Istoria RSSM,* v. II, p. 430).

Începutul operațiunilor militare împotriva URSS la 22 iunie 1941 a amînat primejdia colectivizării forțate a țărănimii pe un termen de 4-5 ani. Așa-numitul mod de producție socialist a fost implantat pentru decenii în Moldova abia în anii 1944-1949.

Situația culturii

După anexarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei la URSS regimul totalitar a înfăptuit așa-numita "revoluție culturală", prin care a distrus sistemul învățămîntului public, literatura, arta, presa, cultura, tradițiile creștine românești în Basarabia. Revoluția culturală urmărea scopul de a îndoctrina masele populare cu ideologia marxist-leninistă, de a le inspira supunere față de ideile și teoriile șovinismului de stat, de a include definitiv Basarabia și partea de nord a Bucovinei în sfera de influență a culturii ruse și de a lichida treptat în Basarabia cultura românească, de a forma cultura cosmopolită, "internaționalistă", miezul căreia rămînea elementul șovinismului rusesc.

Expansiunea ideologiei comuniste se realiza prin diferite forme și mijloace. În primul rînd, anexioniștii ruși au interzis și au lichidat toate centrele de cultură românească în sate și orașe: Facultatea Agricolă, Facultatea de Teologie din Chișinău, liceele, gimnaziile, școlile secundare, școlile primare, conservatoarele "Unirea", "Municipal", "Conservatorul Național", asociațiile culturale (Fundația Culturală Regală "Principele Carol", Liga Culturală,

Universitatea Populară "Astra"), căminele culturale, muzeele (Muzeul Național, Muzeul bisericesc), sălile de cinema ("Odeon", "Orfeum", "Colizeum", "Expres" și multe altele), 15 tipografii, revistele (*Viața Basarabiei, Itinerar, Armonia, Școala Basarabeană, Basarabia economică, Luminătorul, Arhiva* și altele), ziarele (*Gazeta Basarabiei, Viața Basarabiei, Cuvînt Moldovenesc, România, Universul, Basarabia* etc.), teatrul național, colectivele corale, bibliotecile în general, manualele, programele școlare, toată literatura românească. Reprezentanții culturii basarabene, promotorii ei au fost nevoiți să apuce drumul pribegiei - s-au refugiat în România și în alte țări europene, cei rămași acasă fiind arestați, maltratați, deportați în Siberia.

În al doilea rînd, la 10 februarie 1941, conform indicațiilor conducerii de la Moscova, sesiunea I a Sovietului Suprem al RSSM a adoptat legea cu privire la introducerea în Basarabia a scrisului cu caractere chirilice. Alfabetul latin a fost interzis, limba rusă a devenit după 28 iunie 1940 de fapt limbă de stat în RSSM. Toată documentația de stat începu să se realizeze în limba rusă.

În al treilea rînd, se poate menționa modul în care comuniștii au făcut anumite eforturi pentru a organiza procesul cultural de talie comunistă în RSSM. Totul se făcea în scopul stabilirii unui control rigid asupra evoluției culturii neamului nostru în spațiul fostei Basarabii. Întîi de toate, s-au preocupat foarte mult de învățămîntul public. În 1941 au fost alocate 192,4 mln. ruble pentru sistemul de instruire. În locul școlilor românești în 1940-1941 au fost deschise 1.864 școli, dintre care 91 medii și 327 școli de șapte ani. Funcționau, de asemenea, 58 grădinițe de copii și 31 instituții extrașcolare. 30 la sută din școlile RSSM au fost organizate ca școli de limbă rusă. Au început să funcționeze 6 instituții de învățămînt superior cu 2 532 studenți și 22 tehnicumuri și școli medii de specialitate cu 4 132 elevi (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR.* 1924-1974, p. 173).

Statul sovietic se străduia să școlarizeze toți copiii, chiar și adulții, pentru a le modela sufletele în spiritul ideologiei comuniste. În 1940-1941 în școlile din RSSM învățau 400 mii de copii și adulți, în timp ce în 1938 în Basarabia învățau numai 206 mii de copii (*Istoria RSSM*, v. II, p. 437).

În 1940-1941 au fost organizate aproape 20 mii de cercuri și școli pentru lichidarea analfabetismului frecventate de circa 400 mii de oameni (*Istoria RSSM*, v. II, p. 438).

Organele de conducere ale RSSM și PC (b) M se preocupau intens de selectarea cadrelor de învățători. Motivul era că mai mult de 5 mii de învățători, de frica bolșevismului, se refugiaseră în România. Cei rămași, însă, nu aveau pregătirea "necesară" prosovietică, procomunistă. Comuniștii nu-i admiteau la lucru în școală pe acei învățători, care fuseseră implicați în lupta partidelor politice în perioada interbelică. Mulți dintre ei au fost arestați și împușcați (Al. Ciulcu, profesor de istorie la liceul militar din Chișinău; Gheorghe Rusu, învățător din satul Cosăuți, Soroca; Mihail Curicheru, învățător din satul Chiperceni, Orhei, și mulți alții), unii s-au sinucis (Alexandru Oatu, profesor de cor, preotul Mihail Berezovschi și alții). Majoritatea, însă, au fost deportați.

Pentru a asigura școlile cu cadre didactice conducerea URSS a trimis în Moldova peste 5 mii de învățători din Federația Rusă și Ucraina. Aceste cadre au ocupat toate posturile de conducere în sistemul de învățămînt din Moldova. Controlul era asigurat în favoarea administrației rusești. În multe cazuri, după scurte cursuri, în școli erau angajați oameni aproape analfabeți.

Organele de partid și de stat au creat un sistem bine ramificat pentru desfășurarea propagandei marxist-leniniste, îndoctrinării populației cu idei utopice leniniste. Se lupta aprig contra tradițiilor neamului românesc, considerîndu-le "ideologie bugheză naționalistă".

În acest scop au fost create 249 biblioteci cu literatură, în fond, rusească, prosovietică (1.173 mii exemplare), 348 cluburi, 4 muzee noi, 4 teatre profesioniste (1 moldovenesc și 3 rusești), 106 instalații de cinema, 3 reviste (1 de limbă rusă), 22 ziare (12 de limbă rusă) și altele. (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR.* 1924-1974, pp. 183-184).

Pentru întreținerea acestei rețele de instituții de culturalizare procomunistă statul sovietic a alocat în 1941 o sumă de 10 milioane ruble, iar pentru completarea fondului de cărți al bibliotecilor - peste două milioane de ruble (*Istoria RSSM*, v. II, p. 441).

Regimul sovietic folosea toate mijloacele de informare

în masă pentru a propaga documentele partidului comunist, Constituția URSS, operele lui Marx, Engels, Lenin, Stalin, istoria partidului comunist și a URSS. Periodicele (*Moldova Socialistă, Sovetskaia Moldavia*) cu un tiraj de peste 200 mii exemplare, emisiunile a 2 stații de radio cu 20 mii de difuzoare implantau zilnic în mase politica colonială sovietică. Filmele sovietice (*Membrul guvernului, Lenin în Octombrie, Iacov Sverdlov, Valerii Cikalov* și altele) aveau menirea să-i convingă pe moldoveni de eroismul ostașilor sovietici manifestat în lupta pentru puterea sovietică și în perioada construirii socialismului.

Chiar de la bun început PC (b) M a exercitat o mare presiune politică, ideologică și organizatorică asupra oamenilor de creație din Moldova. Erau recunoscute și publicate doar operele literare ale acelor scriitori, care cîntau revoluția, socialismul, "eliberarea" din 28 iunie 1940 etc. Poeziile *28 iunie, Cîntecul basarabeanului* (L. Corneanu); *Tinerețe, Țara Sovietică* (Em. Bucov); poemul *Sat uitat* (A. Lupan); piesele *Bătrîna Izerghil* (N. Costenco) erau prezentate cititorului drept "model de fericire" pentru moldovenii din Basarabia. Intelectualitatea, ca și toți ceilalți, se afla sub controlul sever al PC (b) M. Unde cu biciul (arestări, intimidări, maltratări, învinuiri de naționalism), unde cu bombonica (la 14 martie 1941 au fost instituite titluri onorifice pentru oamenii de știință, artă, cultură, medici, învățători etc.), comuniștii atrăgeau treptat de partea lor intelectualitatea și, în general, populația RSSM. Această politică a avut consecințe grave pentru soarta acestui ținut.

Represiunile staliniste

Imediat după ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord, regimul sovietic a dezlănțuit teroarea, deportările, represiunile și maltratările ca mijloc de intimidare, înfricoșare a populației și de zdrobire a oricăror încercări de a opune rezistență. Aceste acțiuni teroriste reieșeau din concepția bolșevică a dictaturii proletariatului, reprimării "claselor dominante", construirea socialismului. Teroarea, deportările au constituit pilonul politicii de stat sovietice. Partidul comunist a instaurat în Basarabia și Bucovina de Nord, deschis, în fața lumii întregi, un regim bazat pe principiile "luptei de clasă", "dictaturii

proletariatului", lichidării oricărei opoziții. Se sublinia în mod oficial că este deportată "chiaburimea și alte elemente antisovietice", că se face aceasta pentru "a curăți" spatele frontului construcției socialiste de "elementele dușmănoase". Toată lumea a suferit, toată populația a trecut prin această moară diabolică. Dar au fost cîteva categorii de populație și pături sociale care au fost distruse complet.

Acțiunile de teroare din Basarabia și Bucovina de Nord efectuate în anii 1940-1941 i-au vizat, în primul rînd, pe toți acei care erau considerați drept obstacol în calea expansiunii sovietice în aceste ținuturi: reprezentanții clerului, intelectualii, țăranii înstăriți, foștii funcționari ai administrației românești, proprietarii, comercianții, foștii ofițeri ai armatei române și țariste, semnatarii actului Unirii din 1918, ziariștii, mulți cetățeni din rîndurile oamenilor muncii.

În 1940-1941 a fost deportat un număr foarte mare de populație din aceste ținuturi. Conform acordului dintre guvernul URSS și guvernul Germaniei (iulie 1940), din Basarabia și Bucovina de Nord au fost evacuați (între 15 septembrie și 15 noiembrie 1940) aproape 100 mii de nemți, inclusiv din Chișinău. Din Bucovina de Nord au fost evacuați 44.577 nemți, inclusiv 20 mii din orașul Cernăuți (*Nezavisimaia Moldova,* 1992, 25 ianuarie). Această operație a fost efectuată de organele centrale de conducere ale URSS, fără participarea CC al PC (b) M și CCN din Moldova. Din 55.068 hectare de pămînt, rămase de la coloniștii germani, 20.692 ha au fost repartizate coloniștilor aduși din Rusia și Ucraina, 19.832 ha - pentru organizarea sovhozurilor populate, în cele din urmă, tot cu coloniști ruși și ucraineni. Toate aceste sovhozuri se supuneau direct Comisariatului sovhozurilor din URSS (*Nezavisimaia Moldova,* 1992, 25 ianuarie). Evacuarea nemților a fost o acțiune comparativ simplă pentru colonizarea Basarabiei și Bucovinei de Nord.

Față de populația băștinașă regimul sovietic a întreprins măsuri de reprimare diabolice. Orice expresie a sentimentului național român era pedepsită. Chiar și simpla pronunțare a cuvintelor "român" și "românesc" însemna pentru fiecare moldovean un delict grav, soldat, în cel mai fericit caz, cu marginalizare. Aparatul represiv a început a activa deja în zilele de 28 iunie - 3 iulie 1940. La Chișinău, Bender, Orhei, Soroca, Bălți ostașii

sovietici, împreună cu comuniștii ilegaliști, jefuiau populația care se retrăgea în România, îi arestau pe foștii funcționari de stat, învățători, medici, juriști, ingineri, tehnicieni, proprietari, comercianți și-i predau NKVD-iștilor.

Teroarea, închisorile, deportarea și asasinarea au constituit instrumentele de bază de administrare în Basarabia, Transnistria și Bucovina de Nord în 1940-1941.

La 9 iulie 1940, V. Molotov a semnat hotărîrea nr. 1201-471 a CCN al URSS "Cu privire la activitatea tribunalelor militare pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei de Nord". Aceste organe represive erau investite cu dreptul să "ia spre cercetare dosarele vizînd infracțiunile contrarevoluționare și banditismul locuitorilor din Basarabia și Bucovina de Nord, infracțiunile urmau să fie calificate conform articolelor corespunzătoare ale codului penal al RSS Ucrainene" (*Sfatul Țării,* 1992, 22 aprilie).

Lupta populației pentru independența națională, integritatea țării, apărarea averii, pămîntului natal, drepturilor omului era calificată de puterea sovietică drept acte "contrarevoluționare" și "banditism".

La 10 iulie 1940, L. Beria scria lui V. Molotov o scrisoare specială ("strict secretă") cu nr. 2781/b, în care propunea să fie majorat numărul unităților militare de escortă cu 1.910 oameni și să fie mobilizați suplimentar și înainte de termen 1.654 oameni pentru susținerea armatei de escortă a NKVD-ului (*Nezavisimaia Moldova,* 1992, 25 ianuarie). Conform deciziilor CC al PC (b) din toată Uniunea și a CCN al URSS toți acei care au "colaborat" cu administrația română pe teritoriul Basarabiei și Bucovinei de Nord urmau să fie arestați imediat.

În acest număr au fost primarii comunelor, șefii de post, jandarmii, polițiștii, învățătorii, medicii, aproape toată intelectualitatea. Mulți au fost judecați. Una dintre multiplele forme de teroare dezlănțuite împotriva populației pașnice a fost asasinarea. Se aplica fără vreo învinuire întemeiată, fără judecată. Sentința era aprobată din timp de organele NKVD-iste. Oamenii erau arestați, superficial anchetați, apoi coborîți în beciuri și împușcați în ceafă. Întreaga "operație" uneori dura doar cîteva ore.

Foarte mulți deportați au fost asasinați în drum sau

după ce ajungeau în locurile de deportare. În fiecare oraș al Basarabiei erau agenți de informații și spionaj sovietic (ruși, ucraineni, băștinași mancurtizați). S-au găsit cadavre cu urme de tortură: arsuri, fracturi și alte semne de violență. S-au găsit oameni îngropați cu capul în jos și legați de mîini și de picioare, uneori chiar cu sîrmă ghimpată.

La tribunalul militar rus din Chișinău lucra în 1940-1941 procurorul Chitiș. Avea un frate cîrciumar în Chișinău. Cîrciumarul îi denunța pe clienții săi - români de bună credință. Apoi intra în contact cu fiecare dintre jertfele sale și încasa bani ca să nu fie arestați de fratele său. (*Basarabia dezrobită,* Chișinău, 1942).

La 16 iulie 1941, cînd armata română a intrat în Chișinău, la sediul principal al NKVD-ului din oraș a fost găsită sentința a 7 oameni judecați de sesiunea flotantă a Tribunalului Militar al circumscripției militare Odesa la 3 iunie 1941. Acest document confirmă că cetățenii Ion Tislaru, Ilie Banu, Ene Trușcă, Nicolae Schiba și Teodor Guțu au fost împușcati numai pe motivul că fusese membri ai Frontului Renașterii Naționale și au ocupat posturi de conducere la calea ferată română. Condamnarea s-a făcut în baza art. 54 - 6, partea I a, din CP al RSSU și în baza art. 27 - 1, CP al URSS. Ceilalți - Dionisie Doroftei și Dimitrie Vieru au fost condamnați la 25 ani închisoare, cu ridicarea drepturilor pentru 5 ani fiecare (*Basarabia și basarabenii,* pp. 321-322).

"Întreg pămîntul Basarabiei a fost semănat cu mii de cadavre ale românilor care își țineau legea și sufletul nevîndute. O bănuială, o pîră mincinoasă a agenților era de ajuns ca oameni nevinovați să fie uciși cu sălbăticie, pe locul unde socotea călăul: în curtea casei, în beci, în pat sau la muncă în cîmp..." (*Basarabia și basarabenii,* p. 320).

Astfel, au fost supuși torturilor NKVD-iste elevii Școlii pedagogice din Orhei în 1941. Profesoara de filosofie Maria Manjaru și elevul Dumitru Avramoglu (născut în satul Puțintei, Orhei), au scris și redactat un manifest pe care l-au afișat pe ușa școlii. Ei spuneau: "Ne-am săturat de regimul și pîinea sovietică. Vrem pîine românească. Jos Stalin, jos bolșevicii, jos NKVD-ul" (*Basarabia și basarabenii,* p. 320). Acești tineri de 17-18 ani au fost arestați și judecați. Închisoarea din Orhei era

plină cu elevii Școlii pedagogice. Numărul celor arestați era de circa 40. Se știe că la 19 iunie 1941 un grup din 13 elevi și profesoara lor au fost transferați la închisoarea din Chișinău și judecati la 24 iunie 1941 de tribunalul militar regional Odesa, special convocat în deplasare. Toți cei judecați au fost calificați, conform art. 54-4, 54-6, 54-11 al CP al RSSU, "spioni și trădători de țară", "dusmani ai poporului". Acei care împliniseră 18 ani (Anatolie Guma, Grigore Mihu, Vichentie Eprov, Victor Brădețchi, Anatolie Cotun, Onisie Cozma) au fost condamnați la moarte. Ceilalți (minori) au fost condamnați la 25 ani de închisoare. Aceștia au fost Victor Guma, Gheorghe Martînov, Constantin Sârbu, Paul Bogus, Arcadie Țelea, Eugen Brașoveanu, Simion Bobeică (Vezi: *Literatura și arta,* 1990, 29 noiembrie, 1991, 10 ianuarie, 21 februarie, 11 iulie). Ei n-au fost "dușmani ai poporului". "Ei au fost primii care, după cum subliniază A. Usatiuc, s-au decis să înceapă lupta contra cotropitorilor" (*Literatura și arta,* 1991, 11 iulie).

La 24-27 iunie 1941 a fost arestat Vasile Petru Usatiuc din satul Ivancea, Orhei, numai pentru motivul că era om cinstit, muncitor, gospodar, cărturar, iubitor de patrie, se bucura de respectul consătenilor. V. Usatiuc a fost primul om din Ivancea cu studii secundare, primul ofițer din sat, avînd gradul de căpitan al armatei Rusiei țariste, patru ani de zile luptase pe fronturile primului război mondial (*Făclia,* 1990, 15 iunie). Asemenea oameni erau împușcați în primul rînd, deoarece comuniștii se temeau de ei. Aceștia nu puteau fi mințiți, nu puteau fi induși în eroare, convertiți, intimidati și transformați în robi: ei opuneau rezistență, plăteau cu sîngele lor libertatea poporului.

Sentințele care prevedeau pedeapsa capitală în 1940-1941 erau executate în orașele Tiraspol, Odesa, Balta, Chișinău, Bălți, Soroca. Însă pînă în prezent nu s-au stabilit cu exactitate toate locurile înhumărilor. Cu ajutorul locuitorilor în vîrstă s-au stabilit numai două asemenea locuri:

1) teritoriul așa-zisei "Cetăți a lui Suvorov" din Tiraspol;

2) teritoriul de pe strada Grenoble din Chișinău (*Făclia,* 1990, 27 iulie).

Asemenea locuri au existat și la Bălți, Soroca, Florești, Orhei, Cahul, Bender, Cernăuți, Hotin, Ismail, Cetatea

Albă.

De exemplu, la Baimaclia (actualul raion Cantemir) au fost descoperite gropi în care se aflau și cadavrele lui Pavel Obreja, Dumitru Olaru, Grigore Mitrofan, Chirică Baraghin, Mihail Păruța, Vlad Blănaru, Dumitru Pulucciu și ale altor martiri (*Basarabia dezrobită,* Chișinău, 1942, p. 109).

Orchestra simfonică din Basarabia care s-a întors în 1940 (după 28 iunie) din turneu de la București a fost arestată. Toți muzicienii au fost împușcați pe teritoriul morii din Orhei. Dar pînă în prezent nu se știe exact de ce s-a procedat atît de barbar cu membrii acestei orchestre naționale. La 1 septembrie 1940 rușii au creat un nou colectiv de muzicieni (70 oameni) pentru a mușamaliza cumva scandalul cu muzicienii basarabeni (*Moldova Socialistă,* 1940, 21 septembrie). În 1941 s-a găsit într-o stație de cale ferată de lîngă Marea Azov un eșalon întreg, unde în fiecare vagon fuseseră împușcați cîte 30-40 de moldoveni deportați din Basarabia. Fiecare vagon devenise mormînt pentru basarabenii nevinovați.

Preotul Munteanu din Ismail în iulie 1940 a fost arestat, dus la bărbier, tuns și ras, apoi trîntit în fața catedralei și ucis ca un cîine (*Basarabia dezrobită,* pp. 116-117).

Cetățeanul Petre Petcu (satul Flămînda, Cantemir) își amintește: "Cînd rușii au intrat pentru prima oară în sat, erau vreo cinci-șase, într-o căruță. La marginea satului nostru era o fîntînă, iar lîngă ea - chipul Mîntuitorului Isus Christos, răstignit pe cruce. Barbarii, rînd pe rînd, au început să tragă cu revolverele în Mîntuitor.

Acest chip al Mîntuitorului se păstrează și astăzi la cimitirul din satul Flămînda și se mai văd încă pe el urmele împușcăturilor. Atunci mi-am dat seama că cei care au venit pe capul nostru sînt adevărați criminali și că aveam multe, foarte multe de suferit de pe urma lor" (*Ieri și azi,* 1991, nr. 6, p. 4).

Cei care puneau în aplicare hotărîrile de execuție se aflau: Serov, comisarul NKVD-ului din Ucraina; Dmitrenco, comisarul NKVD-ului din Moldova; S. A. Goglidze, reprezentantul CC al PC (b) din toată Uniunea și al CCN al URSS în RSS Moldovenească (în martie 1953 a fost împușcat în legătură cu cazul L. Beria); Nasedkin, șeful GULAG-ului din URSS; P. G. Borodin,

primul secretar al CC al PC (b) M; T. A. Constantinov, preşedintele CCN al RSSM; F. Brovko, preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM; lucrători ai organelor represive judeţene şi locale, secretari ai comitetelor de partid judeţene, raionale şi săteşti; informatori, denuntători si alte elemente trădătoare şi mancurtizate. De oameni ca aceştia depindea destinul a milioane de români basarabeni.

Sînt cunoscute hotărîrea CCN al URSS nr. 1201-471 cu privire la activitatea tribunalelor militare pe teritoriul Basarabiei şi Bucovinei de Nord (9 iulie 1940), Hotărîrea CCN al URSS cu privire la evacuarea nemţilor din Basarabia şi Bucovina de Nord (16 iulie 1940), hotărîrea "Despre folosirea pămîntului şi proprietăţii, lăsate de populaţia germană evacuată din RSSM" (15 ianuarie 1941). Conform acestor hotărîri s-a intensificat procesul de colonizare a teritoriului Basarabiei si Bucovinei de Nord cu populatie rusofonă. Au fost, de asemenea, adoptate hotărîri despre împuterniciţii CC al PC (b) din toată Uniunea şi ai CCN al URSS în RSS Moldovenească (25 aprilie 1941) şi altele.

Tot din numele Moscovei, al organelor de conducere centrale activau persoanele cu misiuni speciale trimise în RSSM. La 7 mai 1941 biroul politic al CC al PC (b) din toată Uniunea l-a numit pe S. A. Goglidze împuternicit al partidului şi guvernului sovietic în Moldova. Această persoană s-a ocupat în special cu deportările masive de populatie. Sosit în Chişinău, S. A. Goglidze a organizat mai multe provocări împotriva populaţiei băştinaşe. El avea nevoie de un motiv, de un prilej pentru a demara represiunile masive. Şi acest pretext a fost organizat. La 8 mai (a doua zi după confirmarea lui S. A. Goglidze ca împuternicit al CC al PC (b) din toată Uniunea în RSSM) în satul Racovăţ, raionul Soroca a fost inspirată de organele NKVD-iste manifestarea a 400 de ţărani contra inventarierii şi sechestrării bunurilor din biserica satului. Presedintele sovietului sătesc, de naţionalitate evreu, trebuia să inventarieze bunurile bisericii. Oamenii adunaţi erau foarte iritaţi. Ei strigau: "Puterea sovietică ne ia impozite mari pentru casă, cal, dăm dăjdii pentru tot. Dar de biserică să nu vă atingeţi!"... Şi în continuare: "De ce intră jupînul în biserică? Unui evreu nu-i este îngăduit să intre într-o biserică creştină" (*Sfatul Ţării,* 1992, 22 aprilie).

Confiscarea averii, jefuirea lăcașelor sfinte și de cultură cu participarea evreilor a constituit o serie de provocații organizate de CC al PC (b) M și CCN al RSSM, de organele NKVD-iste și NKGB-iste. Astfel de operații au fost puse la cale și realizate la Chișinău, în mai multe localități din județele Bălți, Orhei, Soroca, Cahul, Bender. În baza acestor provocații inspirate de organele respective după 14 mai 1941 S. A. Goglidze a trimis lui I. Stalin o informație secretă, în care sublinia că, chipurile, în Moldova fostele partide național-țărănist și național-liberal manifestă un evident activism politic și încearcă să organizeze activitate ilegală. În aceste partide, după S. A. Goglidze, erau la evidență circa 1000 oameni.

În legătură cu aceasta NKGB-ul Moldovei a arestat, în primul rînd, persoanele care, chipurile, realizau "lucru activ contrarevoluționar", iar "elementele contrarevoluționare", care rămăseseră, au fost luate sub supravegherea serviciului NKGB-ist. Pentru a aproba represiunile a fost folosit al doilea moment - activitatea organelor românești de informație și contrainformație în Basarabia. Goglidze scria lui Stalin că, chipurile, "organele române de spionaj au desfășurat o activitate largă contrarevoluționară și în lucrul lor se bazează în principal pe elementele contrarevoluționare". De aceea ruga CC al PC (b) din toată Uniunea să permită NKGB-ului din Moldova expulzarea în alte regiuni ale URSS a 500 de oameni împreună cu familiile lor (*Nezavisimaia Moldova,* 1992, 25 ianuarie).

Stalin a luat foarte repede decizia. La 7 mai S. A. Goglidze sosise în Moldova. La 8 mai s-au organizat provocările cu bisericile. La 14 mai 1941 Comisarul NKVD-ului din RSSM Dmitrenco trimite o informație lui S. A. Goglidze despre activitatea elementelor "antisovietice" în Moldova. Imediat S. A. Goglidze scrie "strict secret" lui Stalin. Între 16-20 mai Stalin, Molotov și alți lideri de partid și de stat ai URSS au adoptat decizia necesară de a deporta din Moldova "membrii organizațiilor contrarevoluționare".

La 21 mai a fost inclusă mașina de teroare a NKVD-ului din Moldova și NKVD-ului din URSS. Conform hotărîrii guvernului Uniunii Sovietice L. Beria a trimis la 21 mai 1941 tuturor conducătorilor direcțiilor NKVD-ului din Siberia și Kazahstan telegrame prin care-i prevenea să se pregătească de primirea deportaților din

regiunile de vest ale URSS. Tot atunci s-a inclus în "munca" aceasta și conducerea GULAG-ului reprezentată de Nasedkin.

În cîteva zile Nasedkin și organele sale au pregătit "planul de măsuri pentru repartizarea și aranjarea la muncă a contingentelor speciale deportate din RSS Letonă, RSS Lituaniană, RSS Estonă și RSS Moldovenească". Acest plan a fost acceptat de L. Beria la 14 iunie 1941, cînd se efectuau deja arestări în masă. Nu se știe exact cîtă populație a fost nimicită în 1940-1941 în Basarabia și Bucovina de Nord. Pînă în prezent au fost date publicității diferite cifre, statistici care pot turna doar aproximativ lumină asupra conținutului activității sîngerosului regim sovietic instaurat în aceste ținuturi românești.

Conform unor date oficiale ruse, în 1940-1941 numai în "gulagurile sovietice" au fost aduși din Moldova 11.679 oameni, inclusiv 3.297 bărbați și 3.769 femei, 4.619 copii (*Moldova Suverană. Digest,* 1991, aprilie). Conform altor cifre au fost deportați zeci de mii. Cei deportați în 1940-1941 se mai aflau în aceste închisori și lagăre de muncă chiar și după moartea lui Stalin. La 11 ianuarie 1958 în gulagurile staliniste se mai aflau încă 7.074 oameni, de asemenea 6.171 membri ai sectei religioase a iehoviștilor (*Moldova Suverană. Digest,* 1991, 5 aprilie).

Profesorul A. Moșanu scrie: "În perioada 28 iunie - 4 iulie 1940, de exemplu, numai în județele Cernăuți, Chișinău, Cetatea Albă și Bălți au fost arestate 1.122 persoane; foști funcționari ai statului român sau acei suspectați de colaborare cu acesta" (*Făclia,* 1991, 28 iunie).

În lucrarea *Basarabia dezrobită. Drepturi istorice, nelegiuiri bolșevice, înfăptuiri românești* (Chișinău, 1942, p. 99) se subliniază că la 12-13 iunie 1941 au fost deportate din județul Orhei 1.500 familii creștine. Din Chișinău - peste 25.000 oameni. Din Bender - 5000. Dar nici aceste date nu sînt complete. E vorba doar de deportările din 12-13 iunie 1941. Încă nu sînt date publicității datele statistice despre deportările din Ismail, Cetatea Albă, Bălți, Soroca, din alte localități.

Documentele de arhivă (vezi materialele publicate în *Sfatul Țării,* 1992, 21, 22, 23, 24 aprilie) arată că numai în iunie 1941 era planificat să fie deportați 32.800 de cetățeni, inclusiv în lagărele Kozeliscensk și Putilovskii

- 800, în regiunea Karaganda - 11.000, în regiunile Omsk și Kurgan - 6.000, în regiunea Novosibirsk - 10.000 și 6.000 rezervă pentru regiunea Kirov (*Nezavisimaia Moldova,* 1992, 25 ianuarie). Hrana de drum a acestor oameni și a familiilor nenorocite se făcea prin bufetele Comisariatului comerțului din URSS, încadrîndu-se în suma de 3 ruble, inclusiv 60 gr. de pîine pe zi pentru fiecare om. În total au fost cheltuite pentru deportarea a 60.000 oameni din Basarabia, Estonia, Lituania, Letonia în Siberia 13.000.000 ruble (*Nezavisimaia Moldova,* 1992, 25 ianuarie).

Basarabia și Bucovina de Nord erau tratate drept surse de forță de muncă ieftină pentru întreprinderile industriale, șantierele de construcție și minele de cărbune și de uraniu din diferite regiuni ale URSS. Deja în august 1940 au fost mobilizați forțat și trimiși la muncă silnică 53.356 tineri români din Basarabia. Această politică urmărea, totodată, scopul schimbării treptate a structurii etnice a teritoriilor trecute sub jurisdicția Uniunii Sovietice (*Făclia,* 1991, 28 iunie). În baza analizei represiunilor staliniste în Basarabia și Bucovina de Nord putem sublinia că în aceste ținuturi numai în 1940-1941 au fost asasinați, arestați, deportați în lagărele NKVD-iste peste 300.000 de români, sau 12,23 procente din toată populația Moldovei. Această cifră este acceptată și de istoricul român G. Cioranescu (*Basarabia și basarabenii,* p. 331).

În anii 1940-1941 în Basarabia și Bucovina de Nord s-a promovat o politică colonială, antiumană motivată de necesitatea instaurării puterii sovietice, construirii socialismului. Instaurarea sistemul de ocupație sovietic, jefuirea populației, naționalizarea principalelor mijloace de producție, lichidarea proprietății private, a relațiilor economiei de piață, distrugerea culturii, a tradițiilor naționale românești, instaurarea dominației ideologiei marxist-leniniste drept concepție de bază a vieții societății - toate acestea au fertilizat terenul pentru colonizarea totală a Moldovei dintre Prut și Nistru, pentru distrugerea populației băștinașe sub lozinca creării "nației socialiste moldovenești", a "prieteniei popoarelor" și "internaționalismului proletar".

CAPITOLUL II

BASARABIA ȘI TRANSNISTRIA ÎN PERIOADA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Corelația de forțe în prima etapă a celui de-al doilea război mondial și problema Basarabiei

Războiul al doilea mondial rămîne cea mai dură, cea mai sîngeroasă conflagrație militară a secolului al XX-lea. La sfîrșitul deceniului al treilea marile puteri politice, economice, militare din Europa au declanșat o confruntare care a condus la mari pierderi umane și materiale. La războiul al doilea mondial au participat 61 țări, inclusiv România, Germania, URSS, Anglia, Franța, Italia, Polonia etc. - peste 1.700 mln. de oameni. Mai mult de 60 mln. de oameni și-au pierdut viața, 35 mln. au fost mutilați.

Mult timp nu erau nominalizate toate forțele care au declanșat acest război, cine au fost inițiatorii lui. Majoritatea istoricilor din lume consideră drept inițiatori ai războiului al doilea mondial Germania, Italia, Japonia. Mai tîrziu s-a constatat că și URSS a fost printre inițiatorii lui.

Liderii statelor mari și puternice (Hitler, Stalin, Mussolini, Chamebrlain, Daladier și alții) încercau să soluționeze numeroasele lor probleme interne pe seama altor popoare. Stalin, de exemplu, se străduia să asigure influența Rusiei în Balcani, reanexînd Basarabia și Bucovina de Nord. Între conducătorii statelor europene nu exista careva consens și încredere politică reciprocă. Fiecare tindea să se aleagă cu careva cîștig pe seama

pierderilor vecinilor.

Tratatul de la Versailles a fost distrus. Germania nu mai ținea cont de normele stabilite ale dreptului internațional. Hitler se pregătea de război. Această situație a lovit puternic România, inclusiv Basarabia, Transnistria și Bucovina de Nord.

Către 1939-1940 Europa a intrat într-o nouă etapă a crizei economice. Se intensifica lupta pentru reîmpărțirea lumii, a piețelor de desfacere, pentru acapararea de noi teritorii, dar mai ales pentru distrugerea, dezintegrarea și împărțirea teritoriilor statelor mici.

Relațiile dintre statele europene deveniră explozive. Rolul principal în acest conflict revenea Germaniei, Italiei, Japoniei.

Lumea era amenințată nu numai de aceste state, dar și de politica expansionistă a URSS, înfăptuită sub lozincile necesității "biruinței revoluției mondiale", "luptei împotriva capitalismului mondial". Uriașa mașină de propagandă comunistă activa în toate zonele lumii, inclusiv în România și Basarabia. Cominternul, prin activitatea a mai mult de 40 partide comuniste și 130 ziare ale lor, urmărea destabilizarea situației politice în statele europene, crearea așa-numitei situații revoluționare, instaurarea dictaturii proletariatului.

Într-un anumit sens, se poate afirma că anume forțele comuniste au provocat, au declanșat războiul real, prin provocarea artificială a luptei dintre muncitori și burghezie, "exploatatori și exploatați", chemînd la așa-zisa luptă de eliberare socială și de construire a socialismului. Încă în 1919, în Ungaria, unde reprezentant al Cominternului era Bela Kun, trimisul lui V. Lenin, s-a încercat instaurarea dictaturii proletariatului. În Spania, în 1936-1937, comuniștii au încercat să cucerească puterea de stat. La conflict au participat Italia, Germania, URSS, acestea obținînd posibilitatea reală și legitimă să-și verifice noul armament de război, forțele și doctrinele militare și politice. Atunci a fost sacrificată viața unui milion de oameni. Evenimentele din Spania au fost prologul războiului al doilea mondial.

Lumea era împărțită nu în două "sisteme sociale", cum afirmau istoricii marxiști. În acea perioadă existau de fapt cîteva grupări de state, care urmăreau anumite scopuri: 1) Grupul de state agresive - Germania, Japonia, Italia. Astfel, de exemplu, Germania a violat tratatul de

la Versailles, s-a reînarmat (creînd mai mult de 150 divizii), a pus la cale numeroase provocări militare, a cucerit regiunile Saar, Elsas, Rin, Lotaringia. Operațiile militare în Etiopia și Albania, desfășurate de Italia, acapararea Cehoslovaciei, Austriei, acordul de la Munchen (29-30 septembrie 1938) au condus și acestea la declanșarea celui de-al doilea război mondial. 2) Al doilea grup de state (Anglia, Franța, SUA) - state bogate, cu vechi tradiții democratice, apărau sistemul lor de dominație, promovînd o politică foarte rafinată. Ele doreau să mențină controlul asupra dezvoltării economiei mondiale, să îndepărteze pericolul sovietic din Europa și de pe alte continente, desfășurau o politică de protecție a statelor mici din Europa (România, Cehoslovacia, Polonia și altele). În 1939-1941 ele au încercat să lupte împotriva fascismului, dar n-au fost în stare să oprească declanșarea războiului. 3) Grupul al treilea de state era format din statele mici din centrul Europei: Finlanda, România, Polonia, Estonia, Lituania, Letonia, Bulgaria, Cehoslovacia și altele, care promovau o politică de apărare a intereselor naționale, tindeau spre suveranitate și independență reală. Ele, însă, nu erau în stare să promoveze o politică independentă, fiind victime ale politicii șovine a marilor puteri. România, de exemplu, era presată de politica expansionistă a Rusiei sovietice și Ungariei hortiste. 4) Al pătrulea grup de state îl alcătuiau URSS și Mongolia, state socialiste care promovau politica luptei de clasă, dictaturii proletariatului, revoluției mondiale. URSS lupta pentru restabilirea Imperiului rus prin reanexarea Basarabiei, Țărilor Baltice, Finlandei și altor teritorii vecine. 5) Al cincilea grup era constituit din statele neutre, care n-au participat la acest război sîngeros.

De la 1 septembrie 1939 pînă la 22 iunie 1941 România a rămas neutră în acest conflict. Basarabia, pînă la 28 iunie 1940, a mai făcut parte din componența României, dar Stalin și Hitler i-au răpit-o. Raioanele din stînga Nistrului, din RASSM, aflîndu-se în componența URSS, au fost atrase în orbita războiului din primele zile ale lunii septembrie 1939. Declanșînd operațiile militare împotriva Poloniei, Germania, cu aceasta, a început războiul al doilea mondial, fiind susținută de URSS, Italia și Japonia. Această susținere directă este confirmată de numeroase fapte de ordin istoric: la 1 septembrie 1939 "Radiostația Minsk" (stație militară sovietică) a

început, la 7.30, să semnalizeze și să orienteze zborul avioanelor germane pentru ca acestea să bombardeze cu mai multă precizie orașele și satele poloneze. Serviciul de spionaj german și serviciul de spionaj sovietic au colaborat în scopul determinării efectivului armatei poloneze, punctelor ei de dislocare, posibilității de desfășurare a operațiunilor militare. Ministerele de externe ale URSS și Germaniei au conlucrat în scopul prezentării imaginii politice a acestor state într-o lumină favorabilă. (*SSSR - Ghermania. 1939. Documentî i materialî.* Vilnius, 1989, pp. 84-96). Deci, declanșînd războiul al doilea mondial, Hitler l-a atras și pe Stalin în acest măcel. Operațiile militare se desfășurau coordonat, sincronic și consecutiv. La 17 septembrie 1939 armata sovietică a năvălit asupra Poloniei, unde, împreună cu unitățile militare fasciste, a zdrobit doar în 3 săptămîni armata poloneză. Mai mult de 40 mii de ofițeri și soldați polonezi au căzut prizonieri. În 1940 forțele NKVD-ului sovietic i-au împușcat pe aceștia lîngă pădurea Katuni. La 18 septembrie URSS și Germania au semnat un comunicat comun cu privire la sarcinile armatei germane și ale armatei sovietice în Polonia, în care se sublinia că atribuțiile armatelor constau în "stabilirea în Polonia a ordinii și liniștii" (*Pravda,* 1939, 19 septembrie). La 20 septembrie 1939 Germania și URSS au semnat o declarație cu privire la coordonarea operațiunilor militare împotriva Poloniei. URSS aproviziona Germania cu materiale strategice pentru a purta războiul: cărbune, metale, petrol, produse alimentare, primind în schimb mărfuri, tehnică, tehnologii militare.

La 35 km de Murmansk a fost creată o bază militară specială pentru reparația submarinelor germane care realizau operațiuni contra Angliei, Suediei, Norvegiei. Un spărgător de gheață sovietic trasa drumul în Marea de Nord pentru submarinele germane care treceau în Oceanul Atlantic cu scopul scufundării corăbiilor americane și engleze. Stalin și Molotov au susținut versiunea germană potrivit căreia agresori de facto au fost Anglia și Franța. La 28 septembrie 1939 URSS și Germania au semnat tratatul de prietenie și frontiere. (*Pravda,* 1939, 29 septembrie).

La 30 noiembrie 1939, *Pravda* a publicat un interviu al lui Stalin, în care se afirma că "Franța și Anglia au năvălit asupra Germaniei". În octombrie-decembrie 1939

Germania fascistă a continuat operaţiunile militare împotriva Angliei şi Franţei, iar URSS a năvălit mişeleşte în Finlanda. Lupta armată a URSS contra Finlandei a fost parte componentă a primei etape a războiului al doilea mondial.

În aprilie 1940 Germania a invadat Norvegia şi Danemarca. Molotov tot atunci a declarat: "Noi dorim Germaniei victorie deplină în acţiunile sale de apărare" (*SSSR. - Ghermania. Documentî i materialî. 1939-1941*, p. 45).

În mai-iunie 1940, Germania fascistă a cucerit Luxemburgul, Olanda, Belgia, Franţa. La 17 iunie 1940 Moscova a transmis Germaniei cele mai cordiale felicitări în legătură cu succesul "strălucitor" al ei în Franţa. În acelaşi timp, Stalin şi Molotov au ocupat cu forţa armată Ţările Baltice şi Basarabia. Apoi a urmat un şir de consultaţii între Germania şi URSS cu privire la alianţa militară a Germaniei cu Italia şi Japonia.

La 12 noiembrie 1940, V. Molotov a plecat la Berlin, unde s-a întîlnit cu Ribbentrop şi Hitler. Ei au discutat planul de împărţire a sferelor de influenţă în Asia, Balcani, Europa. Hitler a propus lui V. Molotov ca Rusia să se alinieze la Pactul tripartit (pactul anticomintern), la care Molotov a răspuns pozitiv.

Dar relaţiile dintre aceste două mari puteri au degradat. Statele conduse de Hitler şi Stalin rămîneau două forţe care colaborau, dar care nu-şi inspirau încredere reciprocă. La 18 iunie 1941 Hitler îi scria lui Ion Antonescu: "Conduita Uniunii Sovietice, şi mai ales pregătirile ei din ce în ce mai mari în vederea unei ofensive, mă obligă să folosesc curînd Wehrmachtul pentru a înlătura odată şi pentru totdeauna acest pericol din Europa" (*Buzatu Gh.* Op. cit., p. 218). Colaborarea dintre Germania şi URSS a fost întreruptă în iunie 1941 cînd Germania a invadat URSS.

Cu începere din 22 iunie 1941, la războiul al doilea mondial a participat şi România, urmărind scopul restabilirii hotarelor sale de pînă la 28 iunie 1940 (anularea dictatului de la Viena cu privire la Transilvania, eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord). Acest scop a fost fixat în ordinul lui Ion Antonescu pe armată şi în proclamaţia către ţară din 22 iunie 1941. El sublinia că-şi asumă responsabilitatea de a smulge prin luptă dreaptă ceea ce a fost cotropit prin silnica umilire şi trădare şi

declară începerea acțiunii de redobîndire a drepturilor neamului său. El a chemat la luptă sfîntă pentru răzbunarea nedreptății ca să facă din pămîntul Basarabiei vatră a strămoșilor și leagăn al copiilor români, din codrii Bucovinei - strajă nepieritoare a gloriei românești. "Războiul sfînt a început" (*Țara,* 1992, 23 iunie).

În ordinul de zi pe armata română generalul Ion Antonescu a subliniat că a sosit ceasul celei mai sfinte lupte - lupta pentru drepturile strămoșești, pentru vetrele și altarele românești dintotdeauna.

"Ostași, vă ordon: Treceți Prutul! Zdrobiți vrăjmașul din răsărit și miazănoapte! Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații noștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voievodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre" (*Monitorul oficial,* 1941, 22 iunie).

Pe frontul româno-sovietic erau concentrate următoarele trupe: 1) Armata a 4-a română (comandant - generalul de corp de armată Nicolae Ciupercă), care se afla la sud-est de Iași - de la Ungheni pînă la Dunăre. În rezervă se afla divizia 5 infanterie la Focșani-Brăila. 2) Armata a 11-a germană (comandant - generalul Eugen von Schobert) se afla între Comarna și Cîrlibaba. Avea în componența sa corpul român de cavalerie și corpul român de vînători de munte. 3) Armata a 3-a română (comandant - generalul de corp de armată Petre Dumitrescu) se afla la nord, pe frontul Bucovinei. În afară de aceste forțe România mai avea 22 divizii (armata întîia și a 2-a) la frontiera cu Ungaria. Aceste forțe erau destinate eliberării Transilvaniei. România dispunea și de forțe maritime: o divizie maritimă și o divizie pe Dunăre (38 nave de luptă). Aviația românească era compusă din 3 flotile de informații, o flotilă de aerostate, 3 escadrile de recunoaștere, 3 flotile de vînătoare, 3 flotile de bombardament. Comandant suprem al acestor forțe a fost numit Ion Antonescu. Dar în realitate conduceau nemții, grupa de armate "Sud".

La 12 iunie 1941, Antonescu s-a întîlnit din nou cu Hitler, care l-a numit comandant al tuturor forțelor armate de pe frontul român. Antonescu n-a aflat atunci data începerii operațiunilor militare împotriva Uniunii Sovietice. Peste cîteva zile l-a invitat pe von Killinger, reprezentantul lui Hitler în România, cu care a avut o convorbire despre data începerii războiului. Acesta din

urmă a scris pe o foiță de hîrtie cifra "22", din care Antonescu a înțeles că războiul va începe la 22 iunie 1941. A doua zi a plecat pe front.

Trupele române au intrat nelimitat sub ordin german, în timp ce generalul Antonescu păstra comanda în România (*23 august. Documente, 1939-1943.* v. I, Buc., 1984, p. 195). În general statutul participării României la războiul al doilea mondial n-a fost interpretat corect de istoriografia sovietică. Toți savanții din URSS scriau că România a fost un "aliat" al Germaniei. În realitate România a fost numai un "stat participant" la acest război.

Între 22 iunie și 1 iulie 1941, de-a lungul Prutului au avut loc operațiuni militare cu caracter local, prin care se urmărea cucerirea capetelor de pod, construirea fortificațiilor pe teritoriul Basarabiei. Unitățile sovietice se împotriveau și sufereau mari pierderi, nu doreau să cedeze pămîntul Basarabiei, cotropit de ele în iunie 1940. Mai mult, în primele zile de război unele unități miitare ale URSS au încercat să treacă Prutul, să înainteze în România. Orașele și satele României au fost bombardate de aviația sovietică. Nava militară "Moscova" a atacat portul Constanța, dar în curînd a fost scufundată în bratul Chilia. La 25 iunie 1941 a sosit ordinul de operațiuni nr. 0129 al armatei a 2-a germane, ale armatelor a 3-a și a 4-a române conform căruiă la 2-3 iulie 1941 trupele germane și române au trecut la ofensivă.

La nord, în rezultatul luptelor sîngeroase duse de brigăzile de vînători de munte ale armatei a 3-a române, a fost eliberat orașul Cernăuți. În același timp divizia 7, brigăzile 2, 8 ale armatei a 3-a române au forțat Prutul la Noua Suliță, avînd direcția de ofensivă spre Hotin. La 9 iulie 1941 a fost eliberată toată Bucovina de Nord. Dreptul istoric și politic a fost restabilit aici. În raioanele centrale ale frontului înainta armata a 11-a germană, care la 2-3 iulie a trecut la ofensivă pe linia Dorobani-Iași. Corpul 54 de armată german înainta în direcția Bălți-Vadul Rașcov, iar la 13 iulie a fost reorientat spre sud în susținerea armatei a 4-a române. Divizia 13 română a forțat Prutul la Sculeni și a înaintat în direcția Buciumeni-Petreni- Soloneț. Divizia 14 română înainta spre Bălți-Soroca. La 12 iulie 1941 Soroca a fost eliberată. Divizia 5 infanterie română a scos oștirile sovietice din Orhei. Acest oraș străvechi al Moldovei a fost eliberat la 15 iulie 1941. Lupte grele s-au dat pe frontul armatei a

4-a, care avea direcția de ofensivă Tighina-Cetatea Albă. Astfel corpul 3 de armată român înainta de la Albița spre Sărata Galbenă-Tighina. Corpul 5 de armată român a pornit la atac de la Fălciu în direcția Comrat-Cetatea Albă.

Lupte foarte grele, sîngeroase s-au desfășurat în zona satelor Iepureni și Țiganca, unde se aflau divizia 1 de gardă și divizia 21 infanterie române. În aceste localități sovieticii au contraatacat cu tancuri, aviație și artilerie de tragere lungă. Românii au suferit pierderi considerabile. Cimitirul de la Țiganca a rămas să fie o amintire grea a evenimentelor tragice din 1941. Concomitent divizia 35 infanterie, corpul 3 de armată român au atacat orașul și stația de cale ferată Cornești cu direcția Chișinău. La 16 iulie 1941 în centrul administrativ al Basarabiei - orașul Chișinău au intrat diviziile blindate ale corpului 54 german și ale corpului 3 de armată român. La sud purta lupte sîngeroase corpul 5 de armată român în zona Cahul, iar corpul 2 de armată român - în zona Reni. Divizia 10 infanterie a forțelor maritime de pe Dunăre a atacat pe frontul de la Chilia și Ismail.

Într-o lună de zile, în urma unor lupte sîngeroase, Basarabia și Bucovina au fost eliberate. Armata sovietică s-a retras pînă la linia fortificată de pe Nistru, numită "Linia lui Stalin". În aceste lupte au murit din armata română 14.112 oameni, 12.120 au fost răniți, 5.506 dispăruți, sau 6% din ostașii români care-și făceau serviciul la data de 1 iulie 1941 pe frontul sovietic, 5,6% din ofițeri și 2% din subofițeri (*România în anii celui de-al doilea război mondial.* Buc., Ed. Militară, 1989, v. I, p. 374).

Situația politică și economică a Basarabiei și Transnistriei către vara anului 1941

Chiar în ziua în care s-a început războiul, Sovietul Suprem al URSS a declarat în Republica Moldova starea de război și mobilizarea a 14 contingente (între 20-45 de ani). Puterea de stat a trecut în mîinile Comitetului de Stat al Apărării în frunte cu I. Stalin. În URSS s-a instaurat, astfel, dictatura militar-comunistă. Toți cetățenii erau obligați să se supună comandanților de război. Aprovizionarea frontului, apărarea fiecărei palme de pămînt erau dezideratele de bază ale sistemului militar-

comunist din RSSM. La 22 iunie biroul CC al PC (b) M și CCN al RSSM au adoptat o horărîre specială prin care obligau comitetele județene, orășenești, raionale de partid și organele sovietice respective să explice din punct de vedere al intereselor Uniunii Sovietice scopul și sarcinile războiului. Conform acestei hotărîri se introducea munca obligatorie la întreprinderi, susținerea mijloacelor de comunicație, apărarea lor, se creau așa-numitele detașamente de autoapărare, populația era obligată să acorde tot ajutorul unităților militare sovietice. În acest scop au fost trimiși cu misiuni speciale în județe, raioane, localitățile sătești lucrători ai CC al PC (b) M și CCN al RSSM. Toată tehnica a fost predată unităților militare. S-a declanșat o amplă campanie propagandistică și psihologică antiromânească. Au fost create unități speciale din comuniști și comsomoliști pentru a lupta cu "parașutiștii și informatorii români".

La Chișinău a fost creat "Polcul comunist", alcătuit din lucrătorii NKVD-ului și NKGB-ului (comandant P. A. Orlov, comisar I. A. Muhin). Conform hotărîrii CC al PC (b) M și a CCN al RSSM din 25 iunie 1941 în unele raioane au fost create "batalioane de exterminare", care constau din 100-200 de oameni. "Polcul comunist" din Chișinău a participat la luptele cu regimentul de cavalerie român în zona Cimișlia, a început să nimicească țăranii (așa-numiții "chiaburi" și naționaliști români), care susțineau armata română și o întîmpinau cu pîine și sare. Mai apoi acest "polc" a opus rezistență lîngă satele Bujor, Bardar, stația de cale ferată Revaca, unde a și fost nimicit. Conform datelor istoriografiei sovietice, în componența "polcului comunist", a batalioanelor de exterminare și a așa-numitei "armate voluntare" au intrat nu mai mult de 10 mii de oameni.

Comandamentul armatei a 9-a sovietice a impus populația locală să participe la săpatul tranșeelor, la construcția altor fortificații militare. În ultima săptămînă a lunii iunie 1941, conform datelor istoriografiei sovietice, au fost forțați, impuși cu arma să participe la construirea fortificațiilor cîte 27 mii de localnici în fiecare zi. Căruțele, caii țăranilor au fost rechiziționați de armata sovietică. Populația locală, care a fost implicată în acest măcel, a făcut-o sub amenințarea baionetelor comuniste. Un anumit număr de voluntari din aceste batalioane de exterminare s-a încadrat mai apoi în divizia 95 pușcași,

care a fost supranumită "divizia moldovenească".

În legătură cu faptul că armata roșie era gata să se retragă de acum la 4 iulie 1941 biroul CC al PC (b) M și CCN al RSSM au adoptat o hotărîre cu privire la evacuarea din Moldova în Rusia a întreprinderilor industriale, materiilor prime, vitelor, pîinii, adică a tot ce era de preț. P. G. Borodin, F. G. Brovko, T. A. Constantinov, N. S. Sazîkin, N. L. Salagor și alții și-au asumat răspunderea pentru organizarea scoaterii bogățiilor din Moldova. Astfel, a fost creat un "stat major" pentru evacuarea, mai bine zis - pentru epurarea populației și a bogățiilor din republică. În fruntea lui a fost numit F. G. Iliinski, locțiitorul Președintelui Consiliului Comisarilor Norodnici al RSSM, fost lucrător stalinist din Tiraspol. Hotărîrea prevedea sancțiuni respective contra celor care se împotriveau acțiunilor de evacuare. (AOSP, f. 51, inv. 1, d. 80, pp. 34-35, 47-49).

Într-un răstimp foarte scurt s-au evacuat în adîncul URSS 190 întreprinderi industriale din Chișinău, inclusiv combinatul de mobilă, fabrica de încălțăminte, uzina de prelucrare a pielii, fabrica de tricotaje, fabrica de zahăr din Bălți, cele de conserve din Tiraspol - "1 mai", "P. Tkacenco", fabrica de conserve din Tighina etc. Au fost trimise în Rusia 4.076 vagoane cu utilaje industriale, mașini agricole, materii prime, grîu, produse alimentare. Au fost expediate sute și sute de vagoane cu conserve, legume, fructe, furaje, rechiziționate în mare parte de la țărani. Din fiecare județ al Basarabiei s-au transportat în Rusia cîte 60 mii de oi, 20 mii de cai, 6.500 bovine. În aceeași perioadă au fost evacuate toate instituțiile de învățămînt superior și de cercetări științifice, tehnicumurile, școlile medii ruse, colectivele teatrelor moldovenesc și rus. Ceea ce nu s-a scos din Basarabia și Lucovina de Nord, din Transnistria a fost ars, distrus. Divizia 16 NKVD a evacuat arhiva de stat a RSSM, dar nimerind în încercuire în zona orașului Nicolaev, a ars toate documentele de arhivă.

Răspunzînd la apelul lui Stalin, transmis la 3 iulie 1941 la radio (în ziua cînd acesta și-a revenit din șocul, în care s-a pomenit în urma trădării din partea "prietenului" său Hitler), comandamentul armatei sovietice a aplicat pe teritoriul Moldovei, Bucovinei de Nord și Transnistriei tactica pămîntului ars. Orașele Chișinău, Orhei, Bălți, Soroca, Florești, Tighina, Cahul, Ismail,

Cetatea Albă au fost arse și distruse prin dinamitare. La 10 iulie 1941, cînd armata sovietică se retrăgea din Florești, ea a distrus complet orașul. Exploziile se auzeau pe o rază de 30-40 km, chiar și în satele Căprești, Pistruieni, Ordășei.

În 1940 administrația română lăsase în Basarabia 25.019 firme industriale, care în procesul construcției socialiste și apoi al retragerii bolșevicilor în vara lui 1941 au fost devastate, incendiate, distruse. La Chișinău, de exemplu, au avut de suferit mai toate clădirile oficiale: catedrala orașului, mitropolia veche, sala eparhială, primăria orașului, toate uzinele, inclusiv cea electrică, apeductul, radiodifuziunea, uzina și depoul de tramvaie, băncile comerciale, banca națională, liceul militar, inspectoratul poliției, fabrica de bere, fabrica de săpun, camera de comerț, toate morile, hotelurile, circumscripțiile de poliție, inspectoratele învățămîntului, cazarmele, căminele, școlile, prefecturile, cartiere întregi urbane, multe case particulare. Morile țărănești au fost jefuite, fîntînile otrăvite, satele pustiite, pădurile arse. Sute de mii de decalitri de vin, spirt, coniac de la depozitele fabricilor de vin din Strășeni, Orhei, Bălți, Nisporeni, Florești, Cahul, Ismail, Cetatea Albă au fost duse în Rusia, iar ceea ce n-au putut duce s-a vărsat în rîulețe, rîpi, fîntîni.

În una din instrucțiunile de nimicire a bogățiilor din Basarabia se spunea: "Cazanele de aramă și altele stricați-le complet cu ciocane și topoare. Goliți casa (de bani) și lăsați-o deschisă". Funcționarii, muncitorii de la fabrici și uzine au primit salariul întreg plus indemnizații suplimentare, iar țăranilor care munceau cu ziua la uzine, fabrici li s-a plătit numai jumătate din salariu. "Țăranilor, - se indica într-o instrucțiune, - să le plătiți nu mai mult de 50%" (*Basarabia și basarabenii,* p. 327).

Sosit în Basarabia la 24 iulie 1941 Ion Antonescu a spus: "Au rămas urmele unei barbarii fără precedent, cum nici hoardele hunilor nu au lăsat în urma lor" (*Basarabia. Un an de muncă românească.* Chișinău, 1942, p. 46).

În iunie-iulie 1941, conform datelor istoriografiei sovietice, din Basarabia s-au evacuat aproximativ 300 mii de oameni. Majoritatea lor absolută erau ruși, ucraineni, evrei. Cei mai mulți au plecat pe motivul că se temeau de genocidul fascist. Și pe bună dreptate. Unitățile armatei germane și cele ale legionarilor din

armata română au cauzat multe suferințe populației evreiești din Basarabia. Sînt cunoscute cazurile de împușcare a populației evreiești din Chișinău, Orhei, Strășeni, Căprești și din alte localități. La Dubăsari au fost omorîți 7 mii de oameni, în Tiraspol - 2 mii, Cosăuți - 6 mii, Bravicea - 257 oameni. Această politică de exterminare a evreilor a fost o consecință a dispozițiilor fasciste. Conducerea de vîrf a CC al PC (b) M și a CCN al RSSM, conform indicațiilor de la Moscova, n-au permis tuturor evreilor din Basarabia să se evacueze în Rusia. Bențion-Pinciuk, savant din Israel, sublinia că Stalin n-a permis evreilor să se evacueze din Basarabia, lăsîndu-i pradă lui Hitler. La 7 iulie 1941 biroul CC al PC (b) M a obligat organele de resort să-i ia la evidență pe toți conducătorii întreprinderilor și departamentelor (foarte mulți evrei), care și-au părăsit posturile și au fugit în Rusia, pentru a fi trași la răspundere penală. Membrii biroului CC al PC (b) M nu aveau grijă să-i salveze pe evrei, ci hotărîseră (la 7 iulie) să evacueze, în primul rînd, personalul de ingineri, tehnicieni, învățătorii, medicii, muncitorii calificați, mai ales ruși și ucraineni (AOSPRM, f. 51, reg. 1, d. 80, f. 50-51). Se evacuau în mod organizat specialiștii nomenclaturiști de partid, inginerii, medicii, care sosiseră în Moldova în 1940-1941.

Cei care au reușit să se evacueze pînă la 1 august, au scăpat cu viață, iar o parte din cei rămași au fost nimiciți de hitleriști.

La 3 iulie 1941 biroul CC al PC (b) M a discutat "Informația împuternicitului CC al PC (b) din toată Uniunea și a CCN al URSS S. A. Goglidze despre mersul evacuării bunurilor materiale din RSSM". Goglidze a propus să se interzică evacuarea "mobilei de casă", "bunurilor, îmbrăcămintei personale". A cerut să fie evacuate numai cele mai prețioase mărfuri. În direcția Tighina și Criuleni a fost instalată pază din trupele NKVD-ului. Dacă în mașinile personale se evacua mobilă de casă, mașinile se confiscau, iar deținătorii erau trași la răspundere pentru infracțiuni antistatale (AOSPRM, f. 51, reg. I, d. 80, f. 46).

La 6 iulie 1941 au fost construite pe Nistru 12 locuri de trecere prin care timp de 10 zile s-au transportat în Rusia toate bogățiile Basarabiei.

Administrația Basarabiei și Transnistriei

Către luna august 1941, în Basarabia și Transnistria au fost restabilite organele administrației publice românești. Majoritatea activiștilor sovietici fugise împreună cu armata roșie. Sovietele locale, raionale și orășenești au dispărut de la sine. Basarabia a fost proclamată unitate administrativă de sine stătătoare cu centrul la Chișinău. La 13 iulie 1941 guvernator al Basarabiei a fost numit generalul Constantin Voiculescu, iar în iulie 1943 acesta a fost înlocuit cu generalul Olimpiu Stavrati. Imediat au fost restabilite județele Cetatea Albă, Ismail, Hotin, Cahul, Tighina, Chișinău, Orhei, Bălți, Soroca. În fruntea fiecărui județ se afla un prefect. Fiecare județ avea secții de finanțe, de construcții, agricolă, de mobilizare etc. Județele se împărțeau în plase, comune în frunte cu primari. În Basarabia au fost formate filiale ale ministerelor României: de război - în frunte cu colonelul Iorga, administrativ - cu Gontag, învățămîntului și cultului - cu Grossu, financiar - cu Lisnevici, ocrotirii sănătății - cu Antoniadi, muncii - cu colonelul Cealîk, justiției - cu Tanoviceanu, propagandei - cu Bîrzu. În fruntea bisericii din Basarabia se afla mitropolitul Efrimon Tălineanu.

Într-un an de zile au fost reparate clădirile a 57 primării, 5 spitale, 27 băi comunale, 3 uzine electrice, 143 biserici, 46 firme de producție, 553 școli (49 erau în construcție). Pentru dezvoltarea industriei Basarabiei au fost cheltuite 500.864.708 lei. În 1941-1942 au început să funcționeze 907 întreprinderi industriale.

Armata română a găsit agricultura Basarabiei, Transnistriei și Bucovinei de Nord într-o stare deplorabilă. Peste 300.000 ha de pămînt fusese părăsite și devastate de sovietici. Acestea au fost repopulate și repuse în folosință. Administrația română a adus în Basarabia 896 tractoare și alt inventar agricol. Într-un an au fost reparate 585.251 pluguri, înființate 20 ateliere mecanice pentru reparația tehnicii agricole, care au fost aprovizionate cu piese de schimb. Numai în toamna anului 1941 s-au arat 787.989 hectare de pămînt, s-au însămînțat 383 mii ha cu grîu de toamnă, iar în primăvara anului 1942 au fost însămînțate 2.137.836 hectare.

În 1942-1943 România a investit în economia Basarabiei 1.050.000.000 lei, iar bugetul de cheltuieli a constituit

3.468.000.000 lei. S-au construit 450 km de drumuri, 830 km de drumuri au fost reparate, au fost reconstruite 884 poduri mari și mici. Comerțul Basarabiei era reprezentat la 1 octombrie 1942 de 6.454 firme comerciale, dintre care 90 la sută se aflau în mîinile românilor basarabeni, în timp ce în 1940-1941 această cotă constituia numai 7,6% (*Basarabia. Un an de muncă românească*, pp. 60-69).

. La 19 august 1941, prin decretul nr. 1 al lui Ion Antonescu, teritoriul dintre Nistru și Bug a trecut în posesiunea administrației românești sub denumirea de Transnistria. În componența Transnistriei au fost incluse teritoriul fostei RASSM, regiunea Odesa, raioanele de sud ale regiunii Vinița și unele raioane ale regiunii Nicolaev cu un teritoriu de 39.733 km^2 și cu o populație de 2.316.266 oameni repartizați în 13 județe și 65 raioane. Guvernator al acestei provincii a fost numit profesorul G. Alexeanu. În fruntea fiecărui județ se numea un prefect, iar în raion - un pretor. Aceștia erau oameni cărturari, buni organizatori, devotați cauzei naționale, democrației și dreptului civic.

Inspectoratul de jandarmi "Nistru" și unitățile armatei române erau obligate să asigure pacea, să apere truda oamenilor muncii din această provincie. Reședința guvernatorului Transnistriei se afla la Tiraspol, iar din 1942 - la Odesa. Administrația Basarabiei și Transnistriei avea "caracter militar". Organele administrației civile îndeplineau funcții suplimentare de susținere a organelor militare române. Majoritatea membrilor din administrația publică românească în Basarabia, ca și în Transnistria, erau reprezentanți ai populației locale, intelectuali.

În administrația Basarabiei au lucrat oameni bine pregătiți, specialiști de frunte. Aceasta se referă și la corpul ofițeresc de poliție și la lucrătorii financiari și economici. Acest sistem de conducere corespundea formelor, metodelor de administrație românească. Administrația românească a desființat în Basarabia colhozurile, deoarece toată tehnica, averea, pîinea, animalele, bogăția lor a fost dusă în Rusia și ele nu mai aveau nici o bază economică.

Pămîntul (bogăția principală) a fost întors țăranilor conform cotei de împroprietărire. În Basarabia și Transnistria a fost restabilit dreptul la proprietate privată. Fiecare era gospodar, stăpîn pe ceea ce avea. În

Transnistria, în locul sovhozurilor, au fost create "moșii de stat", iar în locul colhozurilor - "gospodării obștești". În fruntea acestor gospodării se numea cîte un director general din rîndurile populației locale sau din Basarabia. Salarizarea se făcea conform zilelor de muncă.

În scopul dezvoltării economiei naționale a Basarabiei și Transnistriei administrația provinciilor a permis populației românești să lucreze pămînturile părăsite din sudul Basarabiei. Acestor oameni modești și harnici li s-au dat circa 40 mii ha de pămînt. Rușilor și ucrainenilor care doreau li se permitea să se strămute în Rusia și Ucraina. Pe de altă parte, conducerea Transnistriei planifica să repatrieze moldovenii din regiunile Donbasului, Caucazului de Nord, Crimeii și litoralului Mării Azov pe pămîntul lor strămoșesc. Dar din anumite motive această intenție nu s-a realizat.

Situația culturii

Toate școlile superioare și medii de specialitate din Basarabia și Transnistria au fost evacuate în URSS. Sute de clădiri au fost dinamitate. Basarabia și Transnistria s-au pomenit, în august 1941, fără nici o școală. În aceste condiții grele noua administrație a făcut totul pentru a repara, a amenaja, a redeschide școlile, pentru a completa bibliotecile cu literatura necesară populației. În septembrie 1941 au fost redeschise 2.266 școli primare, 1.183 cantine școlare, unde luau masa circa 89.000 elevi. S-au redeschis școli secundare cu 9.921 elevi în 1941 și cu 11.466 elevi în 1942. Toate bisericile au fost reparate și refăcute. Statul român a cheltuit în acest scop 39 mln. de lei. Către sfîrșitul lui 1941 în Basarabia lucrau patru edituri. Se editau *Buletinul guvernamental, Buletinul municipiului Chișinău, Basarabia, Luminătorul, Porunca Vremii, Misionarul, Solidaritatea* și alte ziare și reviste; s-au organizat cîteva asociații, societăți - "Asociația corpului didactic", "Regele Mihai" în frunte cu guvernatorul Basarabiei generalul C. Voiculescu, "Muncă și lumină", "Astra", "Uniunea învățătorilor populari", "Institutul național moldovenesc"din Tiraspol și altele (*Basarabia. Un an de muncă românească.* Chișinău, 1942, pp. 27-29). Sub conducerea asociației "Regele Mihai" activau 494 cluburi și biblioteci. Toate aceste mijloace de informație, asociații și organizații explicau maselor

politica statului român, combăteau ideologia comunistă (AOSPRM, f. 51, reg. 3, d. 6, f. 124).

În Transnistria se editau ziarele *Transnistria, Glasul Nistrului, Odesskaia gazeta, Misionarul*, revistele *Transnistria creștină, Legea românească* și altele. Din 1941 a început reeditarea revistei "Moldova nouă", director al căreia a fost cunoscutul luptător pentru eliberarea națională din acest ținut Nichita P. Smochină. La această revistă au colaborat savanți, publiciști români, cunoscuți cercetători: I. Simionescu, A. Sava, I. Dumitrașcu, Diomid Strungaru (redactor al acestei reviste), N. Macovei, Constantin Holban, E. Diaconescu, Petru Bănescu, Pan Halippa și alții. Această revistă a jucat un rol substanțial în propagarea istoriei ținutului. Pentru prima dată s-a încuviințat și s-a promovat liber o cultură românească în acest ținut românesc (*Moldova nouă,* 1942, ianuarie-decembrie, pp. 1-283).

Mișcarea subversivă a forțelor prosovietice

Imperiul sovietic, organele de spionaj, NKVD-iștii, lucrătorii CC al PC (b) M și ai guvernului fostei RSSM, care se evacuase pe teritoriul Ucrainei și al Rusiei, puneau la cale acte subversive antiromânești. Aceste forțe pregăteau conducători pentru mișcarea de partizani, spioni, diversioniști, difuzau foi volante pe teritoriul Basarabiei și Transnistriei.

În septembrie 1942, pentru beție și comportament amoral, primul secretar al CC al PC (b) M Piotr Borodin a fost eliberat din funcție și trimis pe front. Toată conducerea activității subversive a fost încredințată lui Nichita Salagor, secretarul al doilea al CC al PC (b) M. La început P. Borodin, iar apoi și N. Salagor au îndeplinit indicațiile Moscovei pentru organizarea mișcării subversive și de partizani în Basarabia.

La 4 iulie 1941, CC al PC (b) M și CCN al RSSM au adoptat o hotărîre specială pentru secretarii comitetelor județene, orășenești, raionale de partid, președinții comitetelor executive județene, orășenești și raionale, organele NKVD-iste cu privire la crearea "condițiilor de nesuferit pentru dușman în caz de retragere forțată a unităților Armatei Roșii". În acest document se sublinia că sub conducerea secretarilor comitetelor județene, orășenești și raionale de partid organele NKVD-iste să

creeze în raioanele controlate de armata română "detașamente de partizani și grupuri diversioniste pentru lupta contra unităților armatei române" (AOSPRM, f. 51, invent. I, d. 81, f. 16-18, 29-33). Conducerea PC (b) M și CCN al RSSM chiar din primele zile ale războiului cereau populației să lupte de partea structurilor sovietice. În Basarabia și Transnistria a fost organizată și lăsată să activeze în ilegalitate o rețea largă de spioni, diversioniști, teroriști, infractori, cu ajutorul cărora NKVD-ul și NKGB-ul luptau împotriva României. Sistemul de spionaj și contraspionaj sovietic folosea orice persoană pentru a organiza colectarea de informație despre armata română. Printre aceste persoane au fost Macarii Abramovici, Maria Akindinova, Stepan Andreenco, Fiodor Batorin, Sevastian Belikov, Petre Belu (Belîi, Popescu), Claudia Bălănescu, Nicolai Vasiliev, Peisih Vasilikovski, Dmitrii Vernocenko, Pavel Vaselov, Nikifor Gritko și alții (ANRM, f. 680, reg. 1, d. 4178, f. 76; d. 4385, f. 213; d. 4341, p. 11. f. 409; d. 4178, p. 1, f. 18-21; d. 4143, f. 1, d. 4068, f. 20; d. 4309, f. 290; d. 4378, p. 11, f. 297).

Analiza documentelor de arhivă demonstrează că la Moscova a fost creată o școală - nr. 2 - pentru pregătirea spionilor și diversioniștilor pentru Basarabia și Transnistria. Mulți cursanți ai acestei școli au fost lansați în diferite raioane ale Moldovei pentru a desfășura o intensă activitate subversivă împotriva României. Printre ei au fost: Alexandru Baranov (din Hîncești), care lucra în administrația din Transnistria, culegea informații și le transmitea peste linia frontului; Serghei Beglov, care la 27 septembrie 1941 a fost parașutat deasupra Chișinăului cu misiuni diversioniste; Pavel Balan a fost parașutat în septembrie 1941 lîngă satul Alexăndreni, județul Bălți; Fiodor Varlaamov a fost parașutat în octombrie 1941 în Transnistria; Vodovoz a fost parașutat în raionul Florești în septembrie 1941; Vladimir Voloșin a fost trimis la 25 februarie 1942 în satul Suhuluceni, județul Orhei; Gheorghe Vrănescu (20 ani, născut în satul Bahrinești, județul Bălți, domiciliat în Chișinău, strada Hasdeu) a fost lansat la nord-est de Bălți pentru a mina și arunca în aer linia de cale ferată, podurile de pe liniile Bălți-Ocnița-Movilău-Podolsk și Bălți-Florești-Rezina. La 24 septembrie 1941 a fost arestat de jandarmeria orașului Bălți. Printre agenții instruiți la școala specială de diversioniști și spionaj nr. 2 din Moscova,

au fost Ala Vulf, Vasile Ganea, Petre Ghinkulov, Teodor Danar, Calistrat Demidovski, Haya Zalman, Zahar Kasianov, Vladimir Konecinîi, Nina Luzina, Macar Cojocaru, Naum Manev, Chiril Oleinik, Alexandru Skatov și mulți alții. Organele române de informație și contrainformație, jandarmeria militară numai în 1941-1943 au arestat mai mult de 600 spioni și diversioniști sovietici.

Organizațiile ilegale și subversive sovietice realizau o amplă propagandă comunistă, antiromânească în Basarabia și Transnistria, foloseau în scopuri de subminare orice nemulțumire, neînțelegere a populației locale, îndreptînd-o contra administrației românești. Acesta este motivul că mai mulți moldoveni au fost arestați și învinuiți de propagandă procomunistă. Printre aceștia au fost Teodor Albu din Bălți (în aprilie 1942 a fost eliberat din lagărul de concentrare din Onești), Vasile Alexie din s. Tatar-Copceac, județul Cahul; Chiril Artimeiuc din s. Gîsca, județul Tighina; Elena Balici (soția unui ofițer rus, care locuia în Bălți și realiza propagandă antiromânească în satele Reuțel, Năvîrneț, Albineț); Ion Baciu din s. Sîngera; Vasile Ambrozii din Leova; Arhip Lușca, Mihail Bajinov, Pavel Baltag (în ianuarie 1942 striga în stradă "Trăiască tov. Stalin"). La 14 septembrie 1941 Constantin Bacikovski din Chișinău a arborat steagul roșu la etajul al doilea din casa cu nr. 22 de pe strada "27 martie" și a fixat o lozincă pe care era scris: "Inteligenția orașului Chișinău salută marele stat sovietic în legătură cu eliberarea noastră. Trăiască guvernul sovietic și conducătorul lui, eliberatorul oamenilor muncii din toată lumea, tovarășul Stalin" (ANRM, f. 680, reg. 1, d. 4233, p. 1, f. 66).

O formă de luptă a comuniștilor contra României a fost crearea așa-numitei "ilegalități comuniste", a "mișcării de partizani". La 3 iulie 1941 Stalin a cerut organizațiilor de partid să creeze condiții insuportabile pentru "dușman și părtașii lui", să-i urmărească și să-i distrugă. CC al PC (b) M a încercat să îndeplinească această sarcină, dar n-a reușit. Mai apoi au fost create 147 detașamente de partizani cu un efectiv de 1.479 oameni (AOSPRM, f. 51, reg. 1, d. 99, f. 87-89).

Pentru coordonarea și conducerea mișcării de partizani la 24 septembrie 1941 în Ucraina a fost creat așa-numitul "Centru de partid ilegal", trimis apoi în Moldova. Din acest "Centru" făceau parte A. M. Tereșcenco, M. J.

Skvorțov, I. M. Morghenștein, I. T. Boguslavski, S. P. Bruhis, Ia. S. Grinberg, L. I. Grinman, P. I. Muntean, I. A. Maslov. La 25 septembrie acest grup a fost parașutat în zona satului Bravicea, dar a fost nimicit în timpul ciocnirii cu jandarmeria română (AOSPRM, f. 51, reg. 1, d. 99, f. 92; ANRM, f. 706, reg. 2, d. 3, f. 129, 130-135). Fapt este că pentru activitatea partizanilor în Basarabia nu existau nici bază socială, nici condiții naturale, dar nici toți comuniștii doreau să lupte contra armatei române. Iată motivul pentru care PC (b) M, CCN al RSSM, organele NKVD-ului se răfuiau aspru cu unii comuniști. În iulie-septembrie 1941 biroul CC al PC (b) M a exclus din rîndurile partidului 21 oameni, inclusiv 7 pentru dezertare, 8 pentru refuzul de a se încadra în detașamentele de partizani. Astfel, la 22 august 1941 biroul CC al PC (b) M l-a exclus pe L. S. Diacenko din partid pentru că n-a dorit să lucreze în ilegalitate în Basarabia, motivînd că "nu cunoaște lucrul în ilegalitate" (AOSPRM, f. 51, reg. 1, d. 80, f. 115). Locțiitorul ministrului învățămîntului S. S. Andrus a fost exclus din partid și eliberat din post pentru că a refuzat să fie trimis în Basarabia. S. S. Andrus știa că în Basarabia populația nu susține această formă de luptă teroristă. Și V. F. Forș, ministru al învățămîntului din RSSM, a refuzat să lucreze în ilegalitate, lucru pentru care a fost exclus din partid, eliberat din post, judecat. A luptat apoi lîngă Stalingrad ca ostaș de rînd în batalionul de pedeapsă. Pentru vitejie, însă, a fost avansat la gradul de locotenent și numit în funcție de comandant al unui pluton de pedeapsă. A fost rănit și a murit în 1943 într-un spital militar.

Putem conchide că mulți basarabeni evacuați în Rusia doreau să lupte contra fascismului, dar nu și contra armatei române.

Majoritatea comuniștilor, comsomoliștilor, activiștilor sovietici lăsați în Moldova realizau acte teroriste, făceau spionaj, luptau ilegal împotriva administrației românești, răspîndeau zvonuri false, făceau propagandă prosovietică.

În octombrie 1942 a fost creată o secție specială, așa-numita "Secție moldovenească" de pe lîngă statul major ucrainean al mișcării de partizani. Ea pregătea, pentru a trimite în Moldova, pretinse grupe de partizani, care se ocupau, de fapt, cu jaful, banditismul, atacuri de drumul mare. Toți acești conducători ai mișcării de partizani ca,

de exemplu, I. Şkreabaci, D. Elin, I. Alioşin, V. Damaskin, L. Diacenco, D. Balici, V. Andreev, V. Piskariov, V. Drozdov etc., erau departe de interesele naţionale ale românilor moldoveni şi ale Moldovei. Ei formau aşa-zisa "moldavskoe soedinenie", "moldavskii otdel" pentru a induce lumea în eroare, pentru a promova în Moldova o politică prosovietică. Toate aceste unităţi teroriste nu au fost formate în Basarabia, ci în pădurile Rusiei, Belorusiei şi Ucrainei. Aceste forţe teroriste au cauzat multe daune armatei române şi populaţiei locale. În august 1941, în zona Hînceşti-Bardar-Caramanovo, unităţile de partizani au împuşcat 400 de soldaţi şi ofiţeri români şi germani, iar mai apoi au fost ucişi 30 de soldaţi români între satele Ducova şi Ivanovca (*Pravda*, 1941, 28 august). Numai în luna august 1941 diversioniştii sovietici, NKVD-iştii şi NKGB-iştii au distrus în Basarabia 14 tancuri, 32 camioane cu muniţii, 40 cisterne cu benzină. În Transnistria teroriştii au aruncat în aer 15 depozite cu muniţii şi provizii, 4 baze de carburanţi, 7 camioane. Au împuşcat din spate sute de soldaţi români, poliţişti, membri ai administraţiei române. Către sfîrşitul anului 1943 în aşa-numitele "detaşamente de partizani moldoveneşti" erau mai mult de 3000 de oameni, majoritatea - ruşi şi ucraineni care activau pe teritoriul delimitat de localităţile Kovel-Şepetovka-Berdicev-Kiev-Sarnî. Aici au fost distruse peste 200 de eşaloane de cale ferată. Un fapt dovedit este, însă, că foarte puţini moldoveni au participat la aceste acţiuni. În ianuarie-martie 1944 în Moldova activau 8 detaşamente şi 23 grupe de partizani cu un efectiv de 900 oameni, precum şi 28 organizaţii şi grupe ilegale cu un efectiv de 500 oameni.

Contra detaşamentelor de partizani s-a ridicat, în primul rînd, armata română, unităţile ei care realizau paza strategică. În al doilea rînd, organele administrative, judiciare, care activau conform legilor de război. Din această structură făceau parte jandarmeria militară în frunte cu colonelul Miculescu (ea realiza înăbuşirea activităţii partizanilor, teroriştilor, desfăşura activitate de contraspionaj în fiecare judeţ); poliţia cu organul secret de contrainformaţii în frunte cu maiorul Bolotescu; tribunalul militar sub preşedinţia colonelului Puhan, membrii tribunalului militar Blîndea, Cârlea şi alţii. Afară de aceste organe, mai activau poliţia penală şi siguranţa - poliţia politică, care se ocupa de problemele

apărării intereselor statului român. În fiecare judeţ existau două comisii: cea de analiză a materialelor asupra persoanelor ce nu inspirau încredere politică şi cea de control a lucrătorilor din organele de stat, în urma investigaţiilor căreia o persoană era admisă sau nu la lucru. (AOSPRM, f. 51, reg. 2, d. 73, f. 1-4).

Acest sistem nu prevedea lupta armată, ci metode de drept. Însă forţele ostile nu se supuneau legislaţiei româneşti. În asemenea cazuri intervenea forţa armată.

Armata română, jandarmeria militară, siguranţa, poliţia secretă au întreprins măsuri extraordinare pentru identificarea şi distrugerea forţelor teroriste sovietice. În primul rînd, au fost lichidate unităţile militare prosovietice din Basarabia şi Transnistria. Au fost lichidate elementele trădătoare, spionii, partizanii sovietici. Conform datelor oficiale sovietice din 1941-1944 în Basarabia şi Transnistria au fost lichidaţi în luptă, împuşcaţi ca spioni, diversionişti, partizani, trădători de ţară şi de neam, agenţi ai NKVD-ului, deţinuţi în închisori "aproape 64 mii" de oameni. Peste 47 mii au fost mobilizaţi la munci în România, o altă parte - în Germania. Mai mult de 207 mii de cetăţeni au fost supuşi pedepselor administrative (*Ocerki istorii Communisticeskoi partii Moldavii.* Chişinău, 1968, p. 310).

Deşi acţiona regimul stării de război (legea marţială), administraţia românească a utilizat metode penale, judecătoreşti de luptă contra diversioniştilor. Astfel, din 18 ianuarie 1942 pînă la 1 august 1943 în Transnistria, de exemplu, au avut loc 23.103 procese judiciare asupra persoanelor care încălcau legea stării de război. În judeţul Tiraspol au fost judecaţi 3.345 oameni, în Dubăsari - 1.197, în Rîbniţa - 1.997, în Odesa - 5.377, în Balta - 1.310, în Ananiev - 1.134, în Iampol - 895, în Ovidiopol - 1.332 (*Gratinici S. A. Na levom beregu Dnestra.* 1941-1944, Chişinău, 1985, p. 32).

Înfrîngerea armatei române pe frontul de est şi consecinţele ei pentru Basarabia şi Transnistria

Ajungînd la Nistru, conducerea României urma să decidă: să continue războiul peste Nistru sau să oprească armata pe vechile frontiere. Situaţia, însă, era foarte

complicată. Mașina de război se afla la început de drum. Transilvania rămînea cotropită de Ungaria. Pentru eliberarea ei era nevoie de o conciliere cu Hitler. Guvernul Antonescu nu avea alternative, fiind captivul politicii Germaniei. Ieșirea din război cu rușii impunea României intrarea în război cu Ungaria și Germania. Populația din partea stîngă a Nistrului de asemenea trebuia apărată.

Nu toate forțele politice din România au susținut politica continuării războiului. Regele Mihai s-a opus categoric continuării războiului, pe motiv că România nu se poate prezenta în fața URSS ca "agresor". Regele nu se prea îngrijea de soarta românilor din Transnistria, Bucovina de Nord, Basarabia, Dobrogea.

Unele partide politice, liderii lor (Maniu, Brătianu și alții) nu l-au susținut pe Ion Antonescu în intenția acestuia de a continua războiul. Ei purtau tratative secrete, fără știrea lui Antonescu, cu celelalte puteri ale coaliției antihitleriste, ocolind și Uniunea Sovietică.

În această perioadă Partidul Comunist Român s-a situat pe poziții prosovietice. Comuniștii elaborau diferite manifeste, declarații, organizau activități de spionaj în favoarea URSS. Au creat "Frontul național împotriva cotropitorilor străini" (nemții). La 8 iulie au hotărît să intensifice munca "explicativă" contra războiului antisovietic. Ei pledau pentru lichidarea "regimului Antonescu", ieșirea României din război, eliberarea teritoriului românesc de sub fascism (dar nu și de sub pericolul cotropirii lui de către URSS).

Războiul împotriva URSS, după părerea lui N. Ceaușescu, a fost un moment cu totul izolat de istoria României (*Romanescu Gheorghe, Marile bătălii ale românilor*. Buc., 1982, p. 201). Dar, urmărind unitatea teritorială a românilor, Ion Antonescu a cerut continuarea războiului contra URSS. La 31 iulie 1941 el a declarat că "va merge pînă la capăt". Această hotărîre a însemnat moartea politică și fizică a mareșalului, pierderea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Mareșalul Antonescu se temea de Hitler, dar spera că acesta "va face dreptate poporului român". A comis, astfel, o mare greșeală care s-a soldat cu pierderi imense pe frontul de est. "Dacă războiul din est pînă la Nistru și Ceremuș poate fi considerat ca război al Mareșalului, afirmă Gh. Magherescu, dincolo de Nistru a fost războiul țării, al Destinului. Nimeni nu l-a vrut, dar a fost o necesitate imperativă".

După 31 iulie 1941 grupul de armate "Generalul Ion Antonescu", ca structură de comandament, a fost desfiinţat. Armata a 11-a germană se supunea direct comandamentului grupului de armate germane "Sud". Armata a 3-a română a fost subordonată comandamentului armatei a 11-a germane, iar armata a 4-a română a rămas sub comandament român. Toate aceste schimbări au fost făcute în legătură cu trecerea la operaţiunile militare contra liniei "Stalin".

La 8 august 1941 grupul de armate "Sud", din care făceau parte şi armatele a 3-a şi a 4-a române, a început ofensiva în direcţia Odesa-Nicolaev-Kirovograd. Armata a 4-a română înainta spre limanul Tiligul-Razdelinaia-Odesa, armata a 3-a - spre Bug, iar de acolo spre sud. Odesa era apărată de armata a 51-a şi de flota Mării Negre. În timp ce se desfăşurau luptele sîngeroase în direcţia Odesa, la 14 august 1941, Hitler i-a cerut lui Antonescu să participe la operaţiile de la est de Nipru şi să apere teritoriul dintre Nistru şi Nipru. Peste 3 zile, la 17 august 1941, Ion Antonescu a răspuns pozitiv. Acest acord a fost şi mai periculos, deoarece două armate române deveneau jertfe ale politicii germane.

Armata română avea pe frontul de est 2.774 ofiţeri, 2.086 subofiţeri şi 69.840 ostaşi, ceea ce constituia mai puţin de 2 la sută din toate forţele de pe frontul sovieto-german (3,5 milioane de soldaţi germani, corpul italian de 62.000 în componenţa a 3 divizii, corpul finlandez - 150 mii şi 5 divizii ungare). La 16 octombrie 1941 a început a doua ofensivă contra unităţilor sovietice care apărau Odesa. Din august pînă în noiembrie 1941 s-au desfăşurat luptele pentru acest centru strategic. Trebuie subliniat că bătălia pentru Odesa a fost foarte sîngeroasă. Generalul Nicolae Ciupercă scria că aproape toate diviziile din armata a 4-a română se aflau la limita posibilităţilor morale şi fizice. Lupte sîngeroase s-au dat la Karpovo, Vîgoda, Akordjani, Oktiabri, Dolnic, Tatarca, Dolinskoe şi alte localităţi. Pierderile au fost foarte mari. Armata Roşie a rezistat. În atacurile de lîngă Odesa se angaja numai cîte o divizie. Abia la 18 august 1941 a fost lansată ofensiva generală. În această operaţie armata a 4-a română a pierdut 25-30 la sută din efectiv. Numai din 8 august şi pînă la 16 octombrie 1941 în operaţiile de lîngă Odesa şi din împrejurimile ei România a pierdut

24.515 oameni, 76.187 au fost răniți și 11.604 dispăruți. Starea de spirit antigermană și antirăzboinică domina în armata română.

Conducerea României, după 16 octombrie 1941, făcuse declarații publice că pentru România războiul a luat sfîrșit. La 8 noiembrie mareșalul Antonescu a organizat la București o mare paradă militară. Au asistat regele Mihai, oficialitățile române, diplomați străini, feldmareșalul Wilhelm Keitel, reprezentant al lui Hitler. Ion Antonescu a subliniat că de fapt "războiul a fost încheiat victorios". Majoritatea trupelor române au fost aduse în țară. Numai în Transnistria mai erau 5 divizii de infanterie - trupe de pază, 2 brigăzi de vînători de munte, 5 brigăzi de cavalerie și comandamentul armatei a 3-a. Corpul de vînători de munte și cel de cavalerie s-au subordonat armatei a 11-a germane.

Multe forțe politice din România, unii generali, partide politice cereau lui Antonescu oprirea participării României la război. Generalii Nicolae Ciupercă, Nicolae Pălăgeanu, Iosif Iacobici propuneau să nu mai fie trimise pe front noi efective, subliniind că războiul, după 1 august, este nepopular. Însă Ion Antonescu n-a acceptat aceste propuneri. El era legat, de mîini și de picioare, de planurile Germaniei fasciste.

Hitler urmărea, prin sistemul său de informații, fiecare pas al lui Antonescu. Fiind înfrîntă lîngă Moscova, Germania a intensificat ofensiva spre sud. Frontul germano-rus se întindea pe aproape 4000 km. În asemenea condiții, forțele germane aveau nevoie de o susținere permanentă. Hitler presa România, cerea noi forțe militare. Dorind să-l folosească pe Hitler în scopul eliberării Transilvaniei, Antonescu a procedat la noi cedări, participînd la cîteva operațiuni militare pe frontul germano-sovietic, care au proiectat dezastrul de mai tîrziu, din 1944.

Operațiunile trupelor române în Crimeea au constituit o întreagă tragedie pentru România. Această ofensivă a început la 18 octombrie 1941 și s-a încheiat la 4 iulie 1942, cînd forțele germane, comandate de Erick von Manshtein, cu participarea corpului de vînători de munte român, au cucerit Sevastopolul. Ofensiva se desfășura în 2 direcții: 1) Armata a 2-a germană (7 divizii) înainta spre Perekop; 2) Forțele corpului de vînători de munte român și trei brigăzi (1 și 4 de vînători de munte și 8

cavalerie) înaintau peste podul Ciongar. În fața acestor forțe se aflau 12 divizii infanterie și 4 divizii cavalerie ale sovieticilor. Unitățile militare române au luptat în condiții foarte grele: nu erau înzestrate cu armament greu, nu aveau echipamentul necesar de iarnă, se aflau departe de bazele lor de aprovizionare. În iarna anului 1941-1942 au suferit pierderi grele divizia 1 infanterie la Gozovaja și divizia 18 infanterie la Parpaci în Crimeea.

Comandamentul sovietic a realizat si cîteva operațiuni de desant maritim la Feodosia, Kerci, Eupatoria, Sudak, pentru care trupele române nu erau pregătite. În aceste operațiuni sovieticii s-au comportat ca niște barbari cu prizonierii români. Acest lucru este dovedit de cazul de la Feodosia, cucerită de regimentul 2 călărași în luptele din 15-18 ianuarie 1942.

La Feodosia, în spitalul general orășenesc, erau internați răniții români și sovietici. Toți acești răniți erau îngrijiți de medici militari, felceri, surori medicale români. În timpul uneia dintre operațiunile de desant ale armatei sovietice împotriva orașului Feodosia acesta a fost recucerit. Cînd unitățile române s-au retras, au lăsat în spital pe cei mai grav răniți români și sovietici, pe toți aceia care nu puteau suporta transportul și frigul. Cu acești 50 de răniți a rămas un medic-căpitan român. Sovieticii n-au cruțat pe nimeni - toți au fost uciși. După recucerirea orașului Feodosia, unitatea de cavalerie română a intrat în curtea spitalului și a văzut un tablou groaznic: toți răniții fuseseră dezbrăcați pînă la piele, aveau smulse pansamentele, fuseseră străpunși cu baionetele și aruncați pe fereastră de ostașii sovietici. Unii dintre acești nenorociți, care mai erau vii, au încercat să se tîrîie la vreun adăpost, dar n-au reușit. Pe zăpada din curtea spitalului se vedeau urmele de sînge ale acelora care încercaseră să se salveze printr-un supraomenesc efort. Toți, însă, au murit. Medicul-căpitan român și aceia care-l însoțeau n-au avut nici o șansă, fiind împușcați în ceafă. Aceasta era atitudinea armatei roșii, a URSS față de prizonierii de război. (*Suțu Ion, România la cumpăna istoriei.* Buc., 1991, pp. 137-138).

Cadrele militare sovietice, activiștii de partid, cei din NKVD îi considerau pe prizonierii români drept "dușmani ai poporului" și îi exterminau. În timpul ofensivei din 1941-1942 trupele române găseau deseori soldați români capturați de ruși, mutilați în mod barbar - cu ochii

scoși, cu urechile tăiate, cu pielea corpului jupuită. Pentru intimidarea soldaților români sovieticii le agățau acestora afișe pe care scriau: "Soldat român, privește obrazul tău de cîine", "Antonescu, iată opera ta" (*Suțu Ion.* Op. cit., p. 136).

În aprilie-mai 1942 trupele române au participat la bătălia de la sud de Harkov, iar în iulie 1942 - ianuarie 1943 - la luptele din zonele Stalino, Mariupol, Taganrog, din Stepa Kalmâkă, Caucaz, de la Cotul Donului și Stalingrad. Către 1 septembrie 1942 pe frontul germano-sovietic erau concentrate armatele a 3-a și a 4-a române, 7 comandamente de corp de armată, alte unități militare, care cuprindeau 388.637 militari. Armatele române îndeplineau unele operațiuni militare, ce reieșeau din scopurile comandamentului Germaniei fasciste. Astfel, armata a 3-a (comandant general de armată Petre Dumitrescu) a fost subordonată grupului de armate germane "B". Linia ei de apărare era la Cotul Donului, între localitățile Logomski și Kazanskaia, cu o lungime de 140 km. La flancul drept se afla o armată germană (comandant general-colonel Friedrich Paulus), iar la sud de aceasta era armata a 4-a română, subordonată grupului de armate germane "A". Aici au avut loc cele mai sîngeroase evenimente. Chiar de la bun început s-a văzut că planul strategic al comandamentului german de la Cotul Donului și Stalingrad era greșit. Acest fapt a fost constatat de generalii români Petre Dumitrescu, Ilie Șteflea, chiar de Ion Antonescu.

Armatele române erau amplasate pe cele mai importante direcții operative ale armatei sovietice. Prin urmare, și trupele de apărare trebuiau să fie corespunzătoare, dar armatele române n-aveau posibilitatea să opună o rezistență considerabilă. Trupele române nu dispuneau de armament blindat, de apărare antitanc, nu aveau rezerve tactice și operative, nu aveau sprijin aerian. Lărgirea fîșiilor de apărare a fost mult peste posibilitățile tactice reale, ajungînd pînă la 16-20 km de front pentru o divizie de infanterie. Forța de luptă a unei divizii române constituia doar 50-60% din forța aceleiași unități germane.

În iulie 1942 Ion Antonescu a făcut o vizită pe frontul de est, unde a descoperit toată tragedia armatelor române de la Cotul Donului și de la Stalingrad. Atunci a spus: "Germania a pierdut războiul. Trebuie acum să ne

concentrăm, ca noi să nu-l pierdem pe al nostru". Dar n-a putut face aproape nimic pentru susținerea armatelor române. La 9 - 20 noiembrie 1942 trupele sovietice au început ofensiva decisivă pe frontul de stepă și la Stalingrad. Contra armatei a 3-a au început atacul 700 de tancuri. Împotriva armatei a 4-a luptau mai mult de 400 tancuri. Ca rezultat, trupele sovietice au încercuit patru divizii române (gruparea generalului Lascar), iar în zona Stalingradului au încercuit armata a 6-a germană. În bătălia de la Cotul Donului au căzut în captivitate generalii români Mihai Lascar, Nicolae Mazarini, Traian Stănescu, Savu Nedelea, Romulus Dimitriu, Constantin I. Brătescu și alții. Pierderile totale suferite de unitățile române între 15 noiembrie 1942 și 15 martie 1943 în zona Cotului Donului, Stalingradului, în Stepa Kalmîkă, Caucaz au fost de 149.571 militari, inclusiv 16.566 morți, 98.692 dispăruți, 34.313 răniți (*Șuțu Ion,* Op. cit., p. 143). O parte din armatele a 3-a și a 4-a au fost aduse în țară (circa 73.000 militari). Dar 8 unități românești se mai aflau pe front. Ceva mai tîrziu și aceste unități militare au fost retrase și aduse în țară.

Înfrîngerea dezastruoasă de la Stalingrad a aprofundat și mai mult criza relațiilor germano-române. Comandamentul german avea o atitudine disprețuitoare față de soldații români. Mulți comandanți, generali, ofițeri români au fost destituiți din posturile de comandă și înlocuiți cu generali nemți. Chiar de la începutul războiului comandamentul german separa unele trupe române de comandamentele lor organice - se separau batalioanele de regiment, companiile de batalioane prin dizolvarea lor în unități germane. Se folosea artileria, aviația română în interesul trupelor germane, iar unitățile române deseori rămîneau fără susținerea aviației și artileriei grele. Ostilitatea față de trupele și ofițerii români din partea comandamentului german a continuat tot timpul.

La 10 octombrie 1943 peninsula Taman a fost cucerită de trupele sovietice. Bătălia pentru Caucaz, de asemenea, a fost pierdută de Germania fascistă. În cîteva luni (octombrie-noiembrie 1943) trupele sovietice au cucerit orașele Melitopol, Zaporojie, au închis pătrunderea în Crimeea pe la Perekop. Dar în Crimeea se aflau armata a 17-a germană și 7 unități române. În aceste condiții comandamentul german și marele stat major al României, personal Ion Antonescu, au intervenit pe lîngă Hitler cu

propunerea să fie evacuate. Dar acesta a refuzat. Atunci marele stat major român a redus prezența trupelor române în Crimeea de la 110.000 militari pînă la 64.000 și n-a mai trimis forțe în această zonă.

La 27 martie 1944 Ion Antonescu a intervenit iar pe lîngă Hitler cu propunerea de a părăsi Crimeea, însă fără rezultat. Dată fiind situația creată, comandamentul german al armatei a 17-a a făcut un plan de evacuare - "Acțiunea Adler", iar la 22 aprilie - planul "Leopard". La 14 aprilie 1944 a început evacuarea trupelor române sub denumirea "Operația 60.000". În aceste condiții au avut loc incindente grave. Nemții au lăsat pozițiile și s-au retras. Trupele române se aflau sub loviturile armatelor sovietice. Au fost grav avariate navele de luptă, transportoarele "Ardeal", "Alba Iulia", "Oituz", "Danubians" și altele, dar toate au revenit în porturile românești.

Din 14 aprilie pînă în mai 1944 au fost evacuați din Crimeea 39.134 militari pe mare și 3.056 pe calea aerului. 22.522 militari s-au pierdut fără urmă. La 13-14 mai 1944 mareșalul Ion Antonescu s-a deplasat la Constanța pentru a întîmpina trupele evacuate. Tabloul pe care l-a văzut era dezastruos! Unitățile germane erau transportate pe vase de pasageri, iar românii, stînd în picioare, strîns lipiți unul de altul, erau aduși pe niște ambarcațiuni improvizate, care în orice moment puteau fi înghițite de Marea Neagră. Acest fapt l-a determinat pe Antonescu să accelereze tratativele pentru ieșirea României din război.

Astfel, de la 1 august 1941 și pînă în aprilie 1944 armatele române au participat la operațiunile militare din Crimeea (1941-1943), la cele de la Cotul Donului, Stalingrad, Caucaz (1942-1943), la luptele din zona Kuban (1943). În luptele acestea și-au pierdut viața 147.000 de ostași și ofițeri, circa 180.000 au fost luați prizonieri. Prin urmare, politica participării pe mai departe a României la războiul contra URSS suferise un eșec total.

Participarea basarabenilor și transnistrienilor la lupta contra fascismului

Trebuie menționat faptul că după înfrîngerea Wehrmachtului și a trupelor române la Stalingrad și

Cotul Donului, armata sovietică a desfăşurat operaţiuni militare de amploare pe tot frontul germano-sovietic. Au fost declanşate 10 operaţiuni militare: în Karelia, peninsula Kola, lîngă Leningrad, în Ucraina de Vest, spre Umani, Balta, Rovno, Cernăuţi, Odesa. La luptele sîngeroase din 1943-1944 au participat şi de partea armatei sovietice, dar şi de partea armatei române, mii de basarabeni, deoarece o parte din românii basarabeni şi transnistrieni au fost mobilizaţi în armata română în 1941-1943, iar o altă parte - în armata sovietică. După reanexarea Basarabiei în 1940, în armata sovietică au fost mobilizaţi în special lucrătorii de partid şi de stat, nomenclatura comunistă din Basarabia aptă pentru serviciul militar în anul 1940-1941. Astfel, către 1 ianuarie 1942 în armata sovietică îşi făceau serviciul 112 secretari ai comitetelor raionale, orăşeneşti de partid, 49 lucrători cu posturi de răspundere ai CC al PC (b) M, mii de comunişti, comsomolişti şi cetăţeni fără de partid.

Majoritatea cetăţenilor Moldovei luptau vitejeşte contra fascismului, pentru unitatea naţională, eliberarea de sub fascismul german. Pentru eroismul în lupta contra fascismului maiorul P. A. Şcerbinko, căpitanul M. A. Pavloţki, locotenentul superior S. K. Kolesnicenco, sergentul superior I. N. Coval au fost decoraţi cu Steaua de Aur de Erou al Uniunii Sovietice şi ordinul Lenin. Moldoveanul V. A. Tolocenco a participat la arborarea steagului roşu pe clădirea CC al PC (b) U din Kiev. Mulţi moldoveni munceau în spatele frontului sovietic, la uzine şi fabrici, în colhozuri şi sovhozuri. Astfel, A. I. Barbăneagră din Călăraşi a lucrat în mina de cărbune din Ural "Kapitalinaia". Locuitoarea satului Ghidirim, raionul Rîbniţa, I. I. Postica a lucrat ca preşedinte de colhoz în ţinutul Krasnodar. Oamenii muncii din Moldova, evacuaţi în raioanele de est ale URSS în noiembrie 1942, au colectat mijloace financiare pentru formarea coloanei de tancuri "Pentru Moldova Sovietică". Scriitorii P. Cruceniuc, L. Barschi, P. Darienco au luptat pe front. Versurile poetilor E. Bucov, B. Istru, G. Meniuc, L. Deleanu, povestirile lui D. Vetrov, I. Canna, G. Adam erau publicate în presa URSS. Din decembrie 1942 pînă în martie 1944 *Moldova Socialistă* a publicat circa 600 articole, corespondenţe despre eroismul în lupta cu fascismul. Peste 3.600 de materiale despre luptele armatei sovietice a transmis la radiodifuziunea unională în 1943

redacția moldovenească. De la 2 iulie pînă la 27 august 1943 CC al PC (b) M a aruncat din aer pe linia Tiraspol-Tighina-Cahul-Chișinău-Orhei-Bălți-Soroca circa 600 mii exemplare de foi volante, prin care chema populația să lupte contra fascismului.

Operațiunile militare de pe teritoriul Basarabiei și Transnistriei

Între 24 ianuarie și 29 februarie 1944 armata sovietică a desfășurat cîteva operațiuni militare (Korșun-Șevcenco, Rovno-Luțk și Nicolaev-Krivoi-Rog). La începutul lunii martie Fronturile 1, 2, 3, 4 Ucrainene au inițiat o ofensivă pe o linie de 1.100 km., de la Luțk pînă la Nistru. Deși vremea era grea, de primăvară (dezghețuri, drumuri desfundate), totuși, aceste lupte au ajuns pînă în Basarabia.

La 5 martie 1944 au fost desfășurate două operațiuni militare, care au condus la restabilirea regimului sovietic în Basarabia de nord și Transnistria. Astfel, la 5 martie 1944 a început operațiunea Umani-Botoșani. Frontul 2 Ucrainean comandat de mareșalul I. S. Konev a început luptele în zona Zvenigorodka. Aici trupele sovietice au rupt frontul și s-au îndreptat spre sud-vest unde la 17 martie au ieșit la Nistru pe linia Iaroga-Iampol.

Comandamentul român spera să oprească ofensiva armatei sovietice pe Nistru. A fost creată o linie de apărare pe bătrînul rîu. Însă unitățile armatei sovietice au forțat Nistrul în raioanele de nord și au lovit din flancul stîng, din partea Bucovinei.

Armata a 4-a română n-a putut rezista. S-a retras sub primejdia de a fi încercuită. După luptele sîngeroase de la Nistru (Briceni, Soroca, Florești, Ocnița, Dondușeni, Lipcani, Sculeni) la 26 martie 1944 armatele sovietice au ocupat orașul Bălți. În același timp a fost ocupat tot teritoriul de nord al Moldovei pe linia Lipcani - Sculeni și sovieticii au forțat Prutul. Către 10-15 aprilie 1944 Frontul 2 Ucrainean a ocupat zonele de nord ale Moldovei și României. Linia frontului s-a stabilit temporar pe linia Rîșcani-Orhei.

La 12 martie 1944 trupele Frontului 3 Ucrainean comandat de generalul R. I. Malinovski au început bătălia pentru recucerirea Odesei. La lupte au participat peste 120 mii de ostași. Încăierarea a fost crîncenă. La 10

aprilie 1944 Odesa a căzut, iar la 12 aprilie trupele Frontului 3 Ucrainean au ajuns la Nistru, au ocupat localitățile Carolina-Bugaz, Cuciurgan, Tiraspol, Dubăsari, Rîbnița și altele din stînga Nistrului. La sfîrșitul lunii martie Fronturile 2 și 3 Ucrainene au ocupat partea de est (Transnistria) și de nord a Moldovei. Frontul s-a stabilizat pe linia Rădăuți-Verba-Kolomîia-Suceava-Pașcani-Sculeni-Orhei-Dubăsari, apoi pe rîul Nistru pînă la Marea Neagră, trecînd și prin cîteva capete de pod la Șerpeni, Gura Bîcului, Chițcani.

În fața Fronturilor 2 și 3 Ucrainene erau amplasate respectiv grupurile de armate germane "Ucraina de nord" și "Ucraina de sud". În Basarabia au fost concentrate forțe militare foarte mari. "Ucraina de sud" avea în componența sa patru armate (armatele a 6-a și a 8-a germane și armatele a 3-a și a 4-a române), 14 corpuri de armată (6 române și 8 germane), 45 divizii, dintre care 20 române, 4 comandamente de vînători de munte, un comandament de infanterie și 4 regimente independente.

Însă nu toate aceste unități au participat în luptele din august 1944. Conform datelor lui Ion Șuțu, istoric român, în vara anului 1944 comandamentele german și român au deplasat numeroase unități mari, mai ales de tancuri, în centrul Europei. Numai la începutul lunii iulie 1944 au fost scoase din Basarabia și deplasate spre nord 5 divizii blindate și 6 divizii de infanterie. Pe linia Dubăsari-Orhei-Prut se afla în apărare armata a 8-a germană, iar de la Prut, spre Rădăuți-Rîșcani ținea frontul armata a 4-a română. Aceste două armate alcătuiau subgrupul de armate al generalului Wohler. Concomitent, armata a 3-a română și armata a 6-a germană formaseră subgrupul de armate al generalului Petre Dumitrescu, care ocupa linia de apărare de la Marea Neagră pînă la localitatea Kuty-Dubăsari. Conform datelor istoricilor sovietici, "Ucraina de sud" avea în componența sa 643 mii de soldați, 7.618 tunuri și aruncătoare de mine, 404 tancuri, 810 avioane.

Iată în ce condiții România era nevoită să lupte. În aprilie 1944 a fost reînființat Marele Cartier General și mareșalul Antonescu a trebuit să plece pe front cu trenul său special "Patria". Aici a declarat soldaților: "N-aveți pămînt de cedat. Noi nu avem unde merge. Aici ne vom bate și pe acest pămînt vom muri. Eu voi fi ultimul care

va rămîne să lupte pînă voi cădea pentru a apăra țara". (*Ion Suțu*, Op. cit., p. 176).

Organizarea apărării României, în special a Basarabiei, devenise foarte dificilă. Continuarea războiului alături de Germania hitleristă, menținerea pe frontul de est a unor mari unități române, pierderile mari înregistrate pe Don, în Caucaz, Crimeea, la Odesa, deteriorarea relațiilor dintre comandamentele român și german, bombardamentele masive aeriene anglo-americane asupra orașelor României au făcut ca în rîndurile militarilor, ale opiniei publice să crească ostilitatea față de Germania fascistă și cooperarea cu ea în război.

Forțele de luptă erau net inegale. În fața frontului din Basarabia și din nordul Moldovei comandamentul sovietic a concentrat în vara anului 1944 o forță și mai mare. Fronturile 2 și 3 Ucrainene totalizau 930.000 de oameni, iar împreună cu efectivele formațiunilor de servicii efective militare totalizau 1.250.000 de oameni. Cele două fronturi aveau 16.000 de tunuri și aruncătoare de mine, circa 1.870 tancuri, precum și 2.200 avioane, inclusiv aviația Flotilei Dunărene și a Flotei Mării Negre. Deci, fronturile 2 și 3 Ucrainene aveau o superioritate de efectiv de 1,4 ori, de artilerie - 2,1, de tancuri - 4,6, de avioane - 2,7 ori față de grupul de armate "Ucraina de sud". Toți acești factori au determinat imposibilitatea apărării Basarabiei.

La 20 august, după un bombardament masiv din partea unităților militare sovietice, Frontul 2 Ucrainean (comandant generalul R. I. Malinovski) a declanșat ofensiva în zona Rădăuți spre sud, iar Frontul 3 Ucrainean (comandant generalul F. I. Tolbuhin) de pe capul de pod de la Chițcani a organizat înaintarea și în 4 zile prin lupte sîngeroase s-au unit în zona Huși din România. Forțele principale ale românilor și nemților au fost încercuite în zona Chișinău-Iași. În cîteva zile au fost distruse toate unitățile militare române și germane.

La 22 august trupele sovietice au intrat în Ungheni, Căușeni, Cimișlia. La 23 - în Tighina și Comrat. În noaptea spre 23 august 1944 armata a 5-a de șoc (comandant generalul N. E. Berzarin), corpul 26 infanterie (comandant generalul P. A. Firsov) și corpul 32 infanterie (comandant generalul D. S. Jerebin) au pornit spre Chișinău. Acest oraș mai întîi a fost bombardat crunt de aviația sovietică și supus unei distrugeri totale de

tirul artileriei de toate calibrele și tipurile existente sovietice. Ca rezultat au fost distruse 70% din tot spațiul locativ, aproape toate întreprinderile industriale, a suferit mult populația pașnică. Într-o luptă sîngeroasă de 4 zile Chișinăul a fost cucerit de unitățile sovietice la 24 august 1944.

Pe parcursul zilelor de 24-26 august 1944 armata sovietică a intrat în localitățile Leova, Cahul, Hîncești. Către 26 august 1944 întreg teritoriul Basarabiei se afla de acum în mîinile trupelor sovietice.

După încercuirea armatelor române și germane în zona Iași-Chișinău, Frontul 3 Ucrainean a procedat la lichidarea lor, iar Frontul 2 Ucrainean a continuat ofensiva în direcția București. În zona Chișinău-Iași au fost distruse 18 divizii germane. 22 divizii și 5 brigăzi române, pierzînd conducerea și spiritul de rezistență, au capitulat.

Mulți ostași români și-au pierdut viața la Prut. De la Ungheni pînă la Leova au fost uciși, înecați atîția ostași, încît Prutul nu mai curgea normal. Au apărut iezături întregi de cadavre, care împiedicau scurgerea apei. CC al PC (b) M, sosit în Chișinău în august 1944, a obligat populația raioanelor Ungheni, Cărpineni, Nisporeni, Leova să participe la curățarea Prutului de cadavrele soldaților români. Trei zile și trei nopți minerii ruși au tot aruncat în aer barajele din corpurile neînsuflețite ale militarilor români, care și-au pierdut viața pentru integritatea teritorială a României.

Tactica "pămîntului ars" a fost pusă în aplicare atît de armata germană care se apăra, cît și de armata sovietică care înainta. Toate aceste forțe au distrus 76% din fondul locativ al Chișinăului, 80% din cel al Tighinei, 71% - din cel al Orheiului, 50% din clădirile din Bălți, 44% - din cele de la Tiraspol. A suferit foarte mult populația de la sate din cauza operațiilor militare de pe teritoriul lor. După aceasta, Moldova a fost dată pe mîna diviziei 25 NKVD pentru a se restabili puterea sovietică. Nereușind să-și vindece măcar cît de cît rănile sîngerînde încă de pe urma ofensivei armatei sovietice, pămîntul Basarabiei a fost supus unor noi încercări, care s-au desfășurat sub regimul comunist.

CAPITOLUL III

REINSTALAREA ȘI CONSOLIDAREA SISTEMULUI TOTALITAR COMUNIST ÎN RSSM (1944-1956)

Pentru populația Republicii Moldova anii 1944-1956 au însemnat, după noi, o perioadă scurtă în raport cu istoria, dar plină de numeroase nenorociri și greutăți: foamete, război, represiuni, schimbări radicale în modul de viață, transformări forțate în economie, politică, viața socială.

Ne propunem să expunem acest proces istoric în mod obiectiv.

Teritoriul RSSM. Populația

Către sfîrșitul lunii august 1944 teritoriul Basarabiei și Transnistriei se afla în întregime sub controlul Armatei Roșii. Într-un răstimp scurt s-a efectuat reîmpărțirea teritorială și administrativă a acestor ținuturi conform legislației sovietice atunci în vigoare. Din acest motiv, teritoriul RSSM în 1944 era de 33,7 mii km^2. El a fost determinat în limitele frontierelor RSSM din anul 1940, stabilite atunci conform Decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din noiembrie 1940 cu privire la delimitarea "frontierei" dintre RSS Ucraineană și RSS Moldovenească. Deci, în 1944 a fost reconfirmată incorporarea Bucovinei de Nord, a județelor Ismail, Akkerman și Hotin - peste 36 mii km^2, cu o populație de peste 310 mii de români basarabeni și bucovineni - în componența RSS Ucrainene.

Adevărul este că populația românească a acestor ținuturi

nu s-a împăcat cu modul de "soluționare" a problemei. Locuitorii de aici scriau scrisori, trimiteau telegrame și rezoluții ale adunărilor oamenilor muncii din satele Basarabiei, Bucovinei de Nord și fostei RASS Moldovenești lui Stalin și Kalinin cerînd reîntoarcerea acestor teritorii în componența RSSM. Valul de nemulțumire n-a încetat nici după războiul al doilea mondial, lucru atestat de numeroase documente din diverse arhive locale și centrale. La 29 iunie 1946 conducerea RSS Moldovenești a adresat lui I. Stalin o cerere oficială, în care se spunea: "CC al PC (b) al Moldovei, Prezidiul Sovietului Suprem și Consiliul de Miniștri al RSS Moldovenești vă roagă să studiați chestiunea cu privire la întoarcerea în componența RSS Moldovenești a județelor Hotin, Akkerman și Ismail ale Basarabiei ce intră astăzi în componența RSS Ucrainene". Scrisoarea a fost semnată de secretarul al doilea al CC al PC (b) al Moldovei N. Salagor și de președintele Consiliului de Miniștri al RSSM N. Coval. Însă, din cauza mai multor dificultăți de ordin politic această chestiune a fost ignorată de Stalin. Mai tîrziu această problemă a fost formulată de nenumărate ori de savanții moldoveni. Astfel, în ianuarie 1954, academicianul A. Lazarev, fiind membru al biroului CC al PCM și ministru al culturii al RSSM, a făcut o încercare să se întîlnească cu N. Hrușciov. Dar n-a reușit să discute această chestiune. În iunie 1958 A. Lazarev a înaintat o cerere corespunzătoare lui Z. Serdiuc, I. Codița și A. Diordița, în care se formula problema delimitării teritoriale a RSSM și RSSU, studierii "spațiilor albe" din istoria RSSM de după anul 1940. În 1984 un grup de veterani ai partidului, războiului și muncii din Moldova a adresat Prezidiului Sovietului Suprem al URSS o scrisoare, în care își exprimau atitudinea față de chestiunea cu privire la sudul Basarabiei și subliniau necesitatea studierii acestor probleme din istoria Moldovei, însă n-a urmat nici un răspuns. Analiza documentelor de arhivă, a datelor statistice și materialelor respective demonstrează că procesul delimitării teritoriale a RSSM și RSSU s-a desfășurat în condiții externe și interne complicate, dificile, contradictorii, cînd sistemul administrativ de comandă abia se înfiripa în RSSM, iar în afara hotarelor ei era în toi cel de-al doilea război mondial. Hotarele Basarabiei și Bucovinei de Nord au fost stabilite în 1944 în mod arbitrar de sistemul sovietic administrativ de

comandă. În procesul delimitării teritoriale a RSSM și RSSU au fost totalmente neglijate interesele populației băștinașe de pe teritoriul Basarabiei, Transnistriei și Bucovinei de Nord: viața economică, raporturile stabilite sub aspect istoric între județele din sudul, centrul și nordul Basarabiei, limba, cultura și modul de viață comune ale populației românești de pe respectivele teritorii.

Toate acestea au influențat negativ dezvoltarea economiei și culturii în RSS Moldovenească. Republica s-a pomenit fără porturile dunărene și maritime (Bugaz, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Reni), cu unitatea economică, socială și culturală deteriorată grav între Sudul și Nordul Moldovei Sovietice cu raioanele ei centrale. Ca rezultat, unele raioane ale sudului actual al Republicii Moldova nici pînă astăzi nu pot atinge un nivel general satisfăcător de dezvoltare economică și socială. În particular, în urma delimitărilor teritoriale răuvoitoare din 1940 și din 1944 RSSM a pierdut 30 la sută din suprafețele cu viță-de-vie și din produsul național global, 40 la sută din recolta globală de cereale, toată dobînda de producție piscicolă, 23 la sută din numărul de ovine, 18 la sută din extracția materialelor de construcție minerale etc.

Bucovina de Nord, raioanele de est ale RASSM, județele Akkerman, Ismail și Hotin au fost supuse, după 1944, unui proces intens de rusificare și ucrainizare. Prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSS Ucrainene din 14 noiembrie 1945, s-a schimbat denumirea a mai mult de 90 de sate românești din județele Ismail și Akkerman. Astfel, satul Acmanghit a fost denumit Belolesie, Amara - Dolinskoe, Aprodul Purice - Peremoga, Bairamcea - Nicolaevka (Novorossiiskaia), Balta - Plavni, Cantemir - Zelionoe, Mihai - Cervonoe, Moldova - Krutoiarovka, Regina Maria - Marianovka, Sărățica - Jovtniovoe, Tașlîc - Kamenskoe, Frumușica - Staroselie și altele. Administrația Ucrainei dorea să propage "viitorul luminos" doar redenumind satele în "Bogatoe", "Rozovoe", "Volinoe","Blagodatnoe","Novoe","Udobnoe", "Kurortnoe" etc. (*Vocea poporului,* 1992, 18 februarie).

Cele 6 județe din Basarabia și 6 raioane din partea stîngă a Nistrului au rămas în componența RSS Moldovenești, avînd o populație de 2.290,4 mii de locuitori. Republica Sovietică Socialistă Moldovenească s-a pomenit ruptă de la Marea Neagră și Dunăre. Pentru ea, ca subiect al Uniunii Sovietice, au fost stabilite "de sus"

frontierele: la nord, est, sud - cu Ucraina Sovietică, iar la vest - cu România, pe rîul Prut.

Conform datelor oficiale, populația RSSM către 1950, comparativ cu anii 1939-1940, s-a micșorat cu 161,1 mii de oameni. Dacă în 1939 aici locuiau 2.452,0 mii de oameni, apoi în 1950 - numai 2.290,4 mii. Dar conform altor documente populația Basarabiei s-a redus cu peste 350 mii de oameni. Numai în 1940-1941, conform datelor colectate de V. Stăvilă, au fost deportați, arestați, judecați, împușcați, mobilizați în armata sovietică, la munci în industrie, la minele de cărbune din Donbas, evacuați 43.807 oameni (*Moldova Suverană,* 1992, 7 aprilie). În *Basarabia dezrobită* (1942, p. 93) se sublinia că în 1940-1941 ocupația rusă a distrus peste 100 mii de oameni, dintre care 97 la sută erau români basarabeni. Peste 150 mii de basarabeni au murit pe cîmpurile de luptă ale războiului al doilea mondial. Foametea organizată (tot de sovietici) în 1946-1947 a "cosit" peste 200 mii de locuitori (români, găgăuzi, bulgari ș. a.). Mai mult de 11 mii de familii de țărani basarabeni nevinovați au fost deportate la 6 iulie 1949, zeci de mii de locuitori au fost arestați, judecați, exilați. Anual se mobilizau în armata roșie cîte 10-20 mii de tineri, iar în școlile de fabrică și uzină (FZU) - circa 10 mii.

S-au produs modificări considerabile în structura națională și socială a populației. Dacă în 1950 din 2.290,4 mii de locuitori mai mult de 387,8 mii (sau 17 la sută) locuiau la orașe și 1.902,6 mii (sau 83 la sută) la sate, apoi în 1959, cînd a avut loc recensămîntul oficial, din 2.884,5 mii peste 643,3 mii (sau 22 la sută) deja locuiau la orașe, iar 2.242,2 (sau 78 la sută) la sate. A crescut densitatea populației (de la 68 la 89,6 locuitori) la un kilometru pătrat.

Una dintre cele mai grave consecințe ale realizării politicii naționale "leniniste" a fost creșterea considerabilă a cotei populației rusofone. Numărul populației ruse a crescut în RSSM de la 188,3 mii (7,2%) în 1940 pînă la 293,9 mii (10,2%) în 1959, iar al populației ucrainene, respectiv, de la 253,5 mii (9,7%) la 421 mii (14,6). (*Probleme actuale ale evoluției relațiilor dintre națiuni în RSS Moldovenească.* Chișinău, 1989, pp. 21-22). Aceste schimbări s-au datorat politicii totalitare, promovate în RSSM de conducerea de vîrf a Uniunii Sovietice.

Conjunctura externă și destinul Basarabiei și Transnistriei după anul 1944

Documentele de arhivă care au fost date deja publicității pun în lumină atitudinea aliaților națiunilor unite și a țărilor Axei față de Basarabia, Transnistria și Bucovina de Nord. La etapa finală a războiului al doilea mondial și în perioada postbelică nu toate statele au avut o atitudine corectă, echitabilă față de aceste teritorii românești. Statele mari, în funcție de interesele lor geopolitice, în primul rînd, Germania, Franța, Anglia, Bulgaria, Ungaria, Italia și Japonia, n-au susținut lupta României pentru apărarea Basarabiei, a independenței și integrității teritoriale a Statului Românesc. Conform protocolului adițional secret din 23 august 1939 Germania se declarase totalmente dezinteresată sub aspect politic față de Basarabia. Despre Bucovina de Nord nici nu se pomenea în acea perioadă. În baza acestui tratat, la 28 iunie 1940, Basarabia a fost reanexată de URSS. Aceeași soartă a avut-o și Bucovina de Nord și Ținutul Herța. În octombrie 1940, în baza tratativelor sovieto-germane, au fost evacuați din Basarabia și Bucovina de Nord peste 100 mii de nemți, iar pămîntul și gospodăriile lor au revenit coloniștilor aduși din Uniunea Sovietică.

În timpul operațiunilor militare din 1944, Germania și-a retras trupele din Moldova și România. Astfel, în 1944, România rămînea să îndure de una singură tragedia ce urma să vină. Frontierele ei erau călcate de armata roșie. Țara era hărțuită după bunul plac al Uniunii Sovietice, care devenise forță de comandă nu numai în RSSM, dar și în România, în toată Europa de Est și de Sud-Est. Ea încerca să schimbe radical raportul de forțe pe arena internațională, promovîndu-și interesele în toată lumea. Deși URSS suferise mari pierderi materiale și umane, totuși continua să fie o forță militară și politică de temut (peste 5 mln. de soldați și ofițeri). În 1944-1949 URSS a creat "guverne prietene", după cum le spunea Stalin lui Roosevelt și Churchill, în multe state din Europa și Asia. În acele state, care au fost călcate de armata roșie, de regulă "biruia revoluția socialistă" și începea "construirea socialismului". Această soartă au avut-o Albania, Bulgaria, Polonia, România, Cehoslovacia, Germania de Est, Coreea de Nord, China, Vietnamul de

Nord. Politica externă a acestor țări era controlată totalmente de Uniunea Sovietică. În aceste condiții internaționale staliniștii au obținut de la marile puteri recunoașterea includerii Basarabiei în componența URSS și restabilirea în ea a regimului totalitar.

Poziția României față de Basarabia și Bucovina de Nord a fost atunci univocă. Ea a luptat consecvent pentru unirea Basarabiei cu Patria-mamă, pentru restabilirea integrității teritoriale a Statului Românesc, pentru răspîndirea de facto a autorității lui politice asupra Bucovinei de Nord și Basarabiei, pentru apărarea intereselor economice, sociale, politice și naționale ale populației acestor provincii românești. Încă în decembrie 1942 România a încercat să sondeze posibilitatea ieșirii sale din acest război, păstrîndu-și integritatea teritorială, apărînd Basarabia și Bucovina de pretențiile sovieticilor.

Situația economică, politică, militară și geopolitică impunea României necesitatea ieșirii din orbita Axei și începerea negocierilor cu aliații națiunilor unite în vederea determinării soartei de mai departe a poporului român. Cu instrumente diplomatice s-a încercat soluționarea problemei frontierelor Statului Românesc. Astfel, la începutul anului 1943, mareșalul Antonescu a trimis un memoriu lui Ribbentrop cu privire la intențiile sale de a negocia cu aliații în interesul României și chiar al Germaniei. La 15 ianuarie 1943, mareșalul Antonescu a propus lui Mussolini să iasă din război cu toți sateliții Axei, forțîndu-l astfel pe Hitler să încheie războiul printr-o pace de compromis. În primăvara anului 1943 au început negocierile de armistițiu de la Madrid dintre ambasadorii României și SUA. Prin reprezentanții săi la Vatican, Istanbul, Stockholm, Helsinki, Cairo, Antonescu se străduia să găsească soluția cea mai potrivită pentru ieșirea din război avînd garanțiile respective de menținere a integrității și independenței României.

Opoziția română (I. Maniu, D. Brătianu) susținea aceste tratative. Antonescu chiar era de acord să abandoneze postul dacă aliații ar fi preferat să negocieze cu opoziția condițiile păstrării integrității teritoriale a României, ale apărării intereselor Basarabiei.

Însă tratativele au fost foarte grele. Cu fiece lună situația se schimba, devenind tot mai defavorabilă României. De rînd cu desfășurarea operațiunilor militare contra Germaniei fasciste, în 1943-1944 se intensifica

lupta diplomatică pentru determinarea rolului țărilor beligerante după război, a rolului URSS, Angliei și SUA în Balcani, în Europa de Vest și de Est.

Încă din decembrie 1941, Stalin a cerut Angliei să împartă de comun acord Europa în zone separate de influență. În luna mai 1942 a fost deja semnat tratatul de amiciție anglo-sovietic care prevedea direct răpirea Basarabiei și Bucovinei de Nord de la România. Anglia a fost de acord ca Basarabia și Bucovina de Nord să fie zone de influență ale lui Stalin, ba chiar să fie anexate de Uniunea Sovietică.

Cu începere din luna ianuarie 1943, Roosevelt, Churchill și Stalin au cerut țărilor Axei să capituleze necondiționat. La Conferința de la Teheran s-a decis întreaga strategie militară și politică în Europa de Est și Vest, în Balcani. Acolo au fost precizate formele de luptă contra țărilor Axei, s-au determinat zonele de influență ale aliaților, iar URSS a insistat asupra restabilirii frontierelor sale, stabilite după 28 iunie 1940. La 28 februarie 1943 președintele SUA Roosevelt a confirmat lui Stalin că Europa va fi zonă de influență anglo-rusă. El scria: "Eu nu vreau ca Statele Unite să aibă după război sarcina de a reconstrui Franța, Italia și Balcanii. Aceasta este absolut treaba englezilor. Din punctul de vedere al Statelor Unite obiectivul nostru principal este de a nu lua parte în problemele interne din Sud-Estul Europei".

În august 1943, Anglia se înțelegea (deja a doua oară) cu URSS cum să împartă Europa. "Politica lui Churchill, privită deschis și fără înconjur, - scria istoricul britanic A. Taylor, - viza împărțirea Europei în sfere de influență engleze și sovietice. Stalin era încîntat de această ofertă a lui Churchill" (Citat după: *Baciu N., Agonia României*, p. 55). La conferința miniștrilor de externe ai SUA, Angliei, URSS din octombrie 1943, Anthony Eden a declarat: "Guvernul englez crede că Uniunea Sovietică este în drept să decidă singură problemele referitoare la România, Finlanda și Ungaria, fiindcă armata roșie luptă singură contra lor" (*Baciu N.*, Op. cit., pp. 95-96). De aici reieșea că aceste țări deja erau recunoscute drept sfere de influență ale URSS. Uniunea Sovietică avea consimțămîntul Angliei să împartă România așa cum va dori. Basarabia era sortită să revină din nou la URSS, fiind împărțită între Ucraina și RSSM. Nu întîmplător, cînd prințul Barbu Știrbei a plecat, la 14 martie 1944,

la Ankara pentru a negocia în mod secret cu Anglia un armistițiu pentru România, a fost demascat de agenția engleză de presă Reuter: demarau negocierile secrete dintre Anglia și România, iar englezii dădeau publicității conținutul acestor negocieri. Era un joc politic al Angliei care nu dorea să poarte tratative cu România.

La 31 mai 1944, într-o telegramă a lui Churchill către Roosevelt, se sublinia: "În ultima vreme au fost semne de posibile divergențe de politică între noi și ruși referitoare la țările din Balcani... De aceea noi am sugerat ambasadorului sovietic la Londra (Maiski - n. a.) să preia conducerea afacerilor în România, iar noi - în Grecia" (*Baciu N.,* Op. cit., p. 89). Aceasta însemna că Rusia avea deja acordul aliaților pentru stabilirea dominației sale în România, anexarea Bucovinei de Nord, ținutului Herța, Basarabiei și dezintegrării ei așa cum o făcuse deja în 1940.

Cele mai tragice iluzii ale conducerii României, inclusiv ale opoziției române, au fost așteptarea "debarcării aliaților în Balcani" - operațiune militară considerată de Roosevelt ca fiind "inutilă" în acea perioadă. Barbu Știrbei cerea mereu Angliei debarcarea în Balcani sau, cel puțin, parașutarea a două-trei divizii anglo-americane în România. La 23 martie 1944, mareșalul Antonescu s-a adresat personal, prin atașatul militar al României la Ankara, generalului englez Wilson, rugîndu-l să-i spună pe ce ajutor poate miza România din partea aliaților și ce garanții ar putea oferi ei României, în cazul cînd armata română ar întoarce armele contra Germaniei fasciste. Această propunere s-a făcut atunci cînd armatele URSS atacau România direct, cînd era deja ocupată partea de nord a Moldovei, iar pe teritoriul României se mai aflau încă circa 20 divizii germane. Pentru a ieși din război România avea nevoie de susținerea armatelor anglo-americane. Iată de ce la 24 iunie 1944 la Madrid reprezentantul guvernului român a formulat întrebarea: ce rol vor juca anglo-americanii în capitala României? Dar n-a primit nici un răspuns. La 6 iunie 1944 începuse operațiunea militară în strîmtoarea Mînecii, iar peste o săptămînă, la 12 iunie 1944, Roosevelt și Churchill se pronunțau deja pentru cedarea României către Uniunea Sovietică. Crearea zonelor de influență separate în Balcani devenise o realitate. Aceste zone erau create cu de la sine putere de Stalin, Roosevelt și Churchill încă în

taină, prin convorbiri și tratative secrete. Iată de ce Antonescu n-a obținut succes la negocierile de la Ankara, Cairo, Stockholm, Madrid, Lisabona. Iată de ce mareșalul Antonescu n-a reușit să încheie vreun armistițiu cu forțele aliate.

Basarabia și Bucovina de Nord fusese abandonate de Germania în 1939, iar în 1944 - de acum și de Anglia și SUA. Și e logic că atunci problema Basarabiei și Bucovinei de Nord a fost soluționată după bunul său plac de Moscova. Stabilind controlul asupra Bucovinei și raioanelor de nord ale Moldovei, URSS, la 2 aprilie 1944, a emis o declarație solemnă privind România, în care sublinia, că, dînd ordin trupelor sale să treacă frontiera României, guvernul sovietic nu tinde să pună stăpînire pe vreo parte din teritoriul României sau să schimbe orînduirea ei socială. Această declarație era departe de realitate. Teritoriile României erau deja controlate de armata roșie.

La 12 aprilie 1944 URSS a propus României să încheie un armistițiu, prin care Basarabia și Bucovina de Nord să fie anexate la Uniunea Sovietică, iar România să se oblige să cedeze aceste teritorii, să întrerupă relațiile cu Germania fascistă și să lupte contra ei, să plătească despăgubiri de război, să repatrieze prizonierii sovietici și ai țărilor aliate, precum și cetățenii acestora aflați în România. Însă mareșalul Antonescu n-a acceptat propunerile sovietice, motivînd că pentru apărarea acestor teritorii România deja pierduse 93.232 morți, 327.298 răniți și 332.343 prizonieri. Tributul de sînge dat de România pentru Basarabia și Bucovina de Nord era foarte mare. Cu atît mai mult comandamentul german promitea să oprească ofensiva armatei roșii. Apoi au urmat operațiunile militare din aprilie-august 1944, în urma cărora nu numai Basarabia și Bucovina de Nord, ci și înseși România au fost ocupate de trupele sovietice.

Pe plan extern a urmat adoptarea unei serii de acte care au confirmat ceea ce s-a făcut prin vărsare de sînge. Astfel, la 12 septembrie 1944 au fost semnate la Moscova documentele referitoare la capitularea necondiționată a României. Problema Basarabiei și Bucovinei de Nord a fost prezentă pentru a confirma dominația sovietică în aceste provincii românești.

La 9 octombrie 1944, la Moscova, a avut loc întîlnirea lui Stalin cu Churchill, la care România a fost cedată definitiv Uniunii Sovietice. Conform datelor prezentate

de Churchill în memoriile sale, se prevedea ca Rusia să aibă 90 la sută influență în România, iar Anglia 90 la sută influență în Grecia. Prin această tranzacție sovieto-engleză românii basarabeni au completat numărul celor 120 milioane de oameni, care fuseseră transmiși sub controlul Uniunii Sovietice și incluși în "sistemul mondial al socialismului". La conferința de la Ialta (4-11 februarie 1945) Stalin, Roosevelt si Churchill au aprobat din nou zonele de influență sovietice, reconstruind frontiera URSS stabilită prin forță în iunie 1940. "Declarația asupra Europei eliberate" adoptată de Roosevelt, Churchill și Stalin a fost un document de vitrină, o perdea de fum, așa cum scria Nicolae Baciu, care permitea orice interpretare, orice crimă, demagogie retorică pentru ca URSS să-și mascheze intențiile. "Stabilirea ordinii în Europa, reorganizarea vieții naționale și economice, - se sublinia în această Declarație, - trebuie să fie căpătată pe o asemenea cale, care ar îngădui popoarelor slobozite nimicirea ultimelor urme ale nazismului și fascismului și crearea așezămintelor democratice după alegerea lor proprie" (*Moldova Socialistă,* 1945, 7 noiembrie).

Cele trei mari puteri înțelegeau așa cum doreau ele aceste postulate. Uniunea Sovietică dorea să distrugă fascismul în Moldova și România, dar totodată să instaureze în locul acestuia regimul său comunist, nu mai puțin feroce. Prin "așezămintele democratice" URSS înțelegea "regimul socialist", iar SUA și Anglia - societatea democratică tip american. "Cei trei șefi de stat se angajează să se consulte în perioade de instabilitate în Europa eliberată, ajutînd popoarele foste satelite ale Axei să-și rezolve problemele prin mijloace democratice".

Conferința de la Potsdam (17 iulie - 2 august 1945) n-a adus nici o schimbare în politica de reîmpărțire a sferelor de influență în Europa de Est și Balcani. Ce-i drept, Harry Truman a cerut ca problema României să fie inclusă pe ordinea de zi, dar Stalin s-a împotrivit. Discutarea de mai tîrziu a problemei României de către miniștrii de externe ai Angliei, URSS și SUA nu s-a soldat cu nici un succes. S-a ajuns doar la concluzia să se examineze fiecare caz în parte și să se stabilească relații diplomatice cu România. Eforturile făcute de delegația americană la Potsdam au fost mult mai puțin eficiente, decît sperau forțele democratice din România.

Se crease o situație fatală, deoarece URSS avea în

România peste 600 mii de soldați și ofițeri. Această forță a determinat locul Basarabiei și României în relațiile externe din perioada postbelică. Problema principală era atunci apărarea României, reducerea influenței URSS asupra situației din această țară. Ambasadorul Marii Britanii la Moscova Archibald Kerr scria în 1946 că "Vîșinski guvernează România ca pe o provincie a Uniunii Sovietice și guvernul Groza nu e decît un simplu instrument în mîinile lui" (*Baciu N.*, Op. cit., pp. 218-219).

Întreaga politică cu privire la Basarabia, promovată de guvernul român în perioada imediat postbelică era determinată de dictatul URSS. De fapt, această problemă, după 23 august 1944, nici nu se discuta în cercurile guvernante române, era interzis să apară în presa românească. Basarabia și Bucovina de Nord erau de facto anexate de URSS. Teritoriul lor era împărțit, ciopîrțit. Formal exista statutul Basarabiei de republică unională - RSSM, dar din relațiile internaționale, după 23 august 1944, Basarabia dispare complet. Această problemă a fost formulată la Conferința de pace de la Paris (29 iulie 1946 - 10 februarie 1947), dar n-a fost discutată situația Basarabiei și Bucovinei de Nord. România venise la Conferința de la Paris decisă să-și obțină drepturile asupra Transilvaniei, să obțină pentru sine statutul de stat cobeligerant. Dar problema Basarabiei a fost exclusă din ordinea de lucru a Conferinței de pace de la Paris. România n-a putut face nimic pentru a se discuta și această problemă. Comisia teritorială și politică pentru România era condusă de Manuilski, reprezentant al Ucrainei. Deci, nici nu putea fi vorba să se discute problema Basarabiei și Bucovinei de Nord.

Conform Tratatului de pace, semnat de România și Puterile Aliate (Partea I, articolele 1 și 2), frontiera de sud-est și de est a României trecea pe rîurile Prut și Dunăre, lăsînd Basarabia în componența URSS. Soarta Basarabiei a fost determinată de URSS, Anglia și SUA, care au semnat, la 10 februarie 1947, Tratatul de pace cu România, acestea susținînd în ansamblu politica URSS în România. Tratatul de pace semnat la 10 februarie 1947 la Paris de către guvernul Petru Groza este primul document, prin care România a fost nevoită să accepte ruperea Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herța de la Statul Românesc.

Este un adevăr și faptul că guvernul de atunci al

României n-a avut nici o legitimație și nici un drept să facă acest lucru, deoarece era un guvern prosovietic și nu dispunea de împuterniciri din partea populației Basarabiei să-i decidă soarta. Pentru Moldova hotărîrea Conferinței de pace de la Paris din 1947 nu poate fi legitimă. Mai mult chiar, la 4 februarie 1948 a fost semnat, la Moscova, Tratatul de prietenie, colaborare și ajutor reciproc dintre URSS și Republica Populară Română. Acest document este alcătuit din 6 articole, în care se subliniază că ambele părți vor lupta contra fascismului, se vor ajuta prin toate mijloacele în caz de conflict militar, se obligă să nu încheie nici un fel de alianțe și să nu fie părți la nici o coaliție, la acțiuni ori măsuri, îndreptate împotriva celeilalte părți. Problema Basarabiei nici n-a fost amintită. Stalin și Molotov considerau problema Basarabiei definitiv soluționată. Petru Groza a subliniat doar că acest tratat constituie un eveniment deosebit de important în istoria poporului român, care vine să stabilească o colaborare "veșnică", activă și reciprocă pentru independența și suveranitatea fiecărei țări (*Moldova Socialistă,* 1948, 6 februarie).

Cu începere de la 24 august 1944, URSS a izolat completamente sub aspectul vieții externe Basarabia și Bucovina de Nord. Relațiile externe ale Moldovei au fost suspendate. Traficul din exterior rutier, feroviar, aerian spre Basarabia a fost blocat și controlat. Războiul de frontieră dovedea că puterea sovietică era gata mai degrabă să accepte un nou război decît o nouă formulare a dreptului național în Europa, mai ales în cea de Est.

După 1944, RSSM n-a mai avut acces la discursul internațional pentru a-și soluționa problemele. Constituția RSSM, adoptată în 1941, era bază de activitate a statului, dar ea nu prevedea dreptul la activitatea diplomatică, la promovarea unei politici externe proprii. Numai în 1946-1948 au fost introduse anumite schimbări în Constituția RSSM. Astfel, RSSM avea deja dreptul să fie reprezentată în relațiile internaționale, să mențină relații directe cu statele străine, să încheie înțelegeri și să facă schimb de reprezentanți diplomatici și consulari (art. 15 b, 19). Sovietul Suprem al RSSM avea dreptul să numească și să recheme reprezentanții săi diplomatici din țările străine (art. 30 a), să primească scrisorile de acreditare și de rechemare a reprezentanților diplomatici ai statelor străine acreditați în RSSM (art. 30 m).

Dar aceste drepturi, fiind formal declarate, nu au fost exercitate. În această perioadă guvernul RSSM n-a avut ministru de externe, n-a stabilit relații diplomatice cu alte state. Spre deosebire de Ucraina și Belorusia, care erau membre ale ONU, Moldova nu era recunoscută de alte țări ca stat suveran. Întreaga activitate a RSSM atît pe plan intern, cît și pe plan extern era controlată de Kremlin. Stalin își trimise în Moldova oamenii săi: M. Butov, V. Ivanov, F. Kașnikov, F. Tutuskin, I. Mordoveț, I. Zîkov, L. Brejnev etc., care modelau toate aspectele vieții populației RSSM așa cum dorea Moscova. Mai mult, concomitent ea folosea abil, cu mult succes cadrele din fosta RASSM, docile, supuse, dependente de Moscova (N. Coval, G. Rudi, N. Salagor, F. Brovko, I. Codița, P. Tereșcenco, S. Țaranov, alți moldoveni băștinași sau veniți din alte republici unionale).

Toate ziarele, radiodifuziunea Moldovei propagau politica externă a Moscovei. Toate evenimentele din lume erau interpretate așa cum dorea CC al PC (b) din toată Uniunea. În paginile presei republicane apăreau regulat "Știri de peste graniță" (așa era numită rubrica din *Moldova Socialistă*) pregătită de agenția TASS de la Moscova. Se publicau doar știri despre "discriminarea negrilor în SUA", procesul de la Nurnberg, executarea lui Lavol, Kvisling, judecata generalului Iamasita, spionii americani în România, Bulgaria, Ungaria, "șomajul din țările capitaliste", "ațîțătorii" de război americani și englezi, baloanele spațiale trimise din Germania, exploatarea capitalistă, "raiul american", distrugerea produselor alimentare în SUA etc. Această informație externă, pe de o parte, cultiva maselor spiritul dușmăniei față de alte popoare din lume, iar pe de altă parte, implanta sentimentul recunoștinței față de URSS care le-a "eliberat" de teroarea capitalistă.

După 1947, problema Basarabiei și a Bucovinei de Nord dispare aproape complet din tematica discursului internațional. Orice aluzie la această problemă era stopată de URSS, de forțele comuniste din România și din provinciile respective. Problema, însă, realmente exista. Oamenii politici, istoricii, juriștii deseori publicau lucrări monografice, articole, în care se punea în discuție problema Basarabiei și Bucovinei de Nord. Astfel, în 1944-1956 în ziarele *România* (New York), *Stindardul* (Munchen), *La Nation Roumaine* (Paris), în marile lucrări enciclopedice

(*Enciclopedia universală Sopena*, v. II, p. 1164; *Enciclopedia Italiană*, v. II, p. 390; *Enciclopedia Motta*, v. I, p. 592 etc.) au apărut articole, în care se sublinia că Basarabia și Bucovina sînt pămînturi românești, anexate de Rusia în 1812, mai apoi în 1940 și ocupate cu forța armelor în 1944. Mulți istorici, politologi din Europa și America (W. Kolarz, H. Skilling, O. Liess, John Armstrong, I. Smal-Stosky, B. Meissner, D. Șerbănescu, R. Pipes, V. Aspaturian,' R. Conguest etc.) au publicat lucrări, prin care au demascat politica colonială a URSS în această zonă a Europei de Sud-Est. Vernon Aspaturian a demonstrat lupta diplomatică a URSS pentru stabilirea controlului asupra RSSM. În 1954, la Paris, a fost editată lucrarea lui Karl Marx *La Russie et l'Europe*, în care se analiza politica expansionistă a Rusiei țariste în Moldova și Valahia. Apoi a fost editată lucrarea lui Alexandru Cretzianu *Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică*, în care se sublinia încă o dată că Anglia și SUA au permis URSS să ocupe Basarabia și Bucovina de Nord, toată Europa de Est.

În această perioadă s-au ridicat în apărarea populației din Basarabia și Bucovina de Nord forțele democratice, refugiații români din America, Canada, Anglia, Franța, Germania și din alte state: Anton Crihan, Alexandru Cretzianu, Mircea Opreanu, Dionisie Gherman, George Cioranescu, Grigore Filiti, Mihai Cornea, Nicolae Neculce, Alexandru Șuga, Tudor Bompa, Vasile Coman, Ion Rațiu, Grigore Scor, Benedict Sergentu, Dinu Zamfirescu, Doru Novacovici și mulți alții. La 14 aprilie 1955 Anton Crihan, fost membru al Sfatului Țării, a protestat în Asambleea națiunilor subjugate contra deportărilor planificate criminale din RSSM în Kazahstan, Siberia și în alte regiuni ale URSS (*La Nation Roumaine,* 1955, mai). Asambleea națiunilor subjugate a înaintat această chestiune în Organizația Națiunilor Unite, informînd toate statele membre ale ONU, și în special Statele Unite ale Americii. Departamentul de stat al SUA a luat act de această informație-protest și a procedat la acțiuni de apărare a intereselor populației din aceste ținuturi prin anumite mijloace diplomatice. Populația lor, însă, nu cunoștea aceste lucruri deoarece era complet izolată de restul lumii.

Toate cîte se întîmplau pe arena internațională ajungeau în RSSM numai prin unghiul de vedere al Moscovei.

După moartea lui Stalin s-au făcut unele încercări de a informa mai amplu populația României cu privire la situația din RSSM. La 16-23 martie 1953, Asociația română de prietenie cu Uniunea Sovietică a organizat "Decada RSSM în România". Au fost organizate diferite expoziții despre "viața și succesele Moldovei în componența URSS". S-a făcut schimb de colective de artiști, de oameni de cultură și știință. Aceste acțiuni culturale au contribuit întrucîtva la reapropierea spirituală a populației române din Basarabia și România.

În anii 1944-1956 oamenii muncii din Moldova își exprimau deschis atitudinea doar față de unele probleme aparte ale vieții internaționale. Una dintre acestea a fost mișcarea de masă întru apărarea păcii. Moldova a susținut hotărîrile Congresului oamenilor de cultură în apărarea păcii, Congresului mondial al Federației Internaționale a Femeilor de la Budapesta din 1948, Primului Congres mondial al partizanilor păcii de la Paris și Praga din aprilie 1949, Sesiunii de la Stockholm a Comitetului Permanent al Congresului mondial al partizanilor păcii (martie 1950). Conform adresării Congresului oamenilor de cultură, în URSS, iar mai apoi și în republicile unionale, inclusiv în Moldova, au fost create comitete naționale ale partizanilor păcii. Din aprilie 1950 în Moldova a început colectarea de semnături ale oamenilor muncii cu genericul "Apelul pentru interzicerea armei atomice", adoptat de sesiunea de la Stockholm a Comitetului Permanent al Congresului Mondial al partizanilor păcii. În toate orașele și satele Moldovei au fost create comisii de susținere a Comitetului în apărarea păcii. S-au organizat multe mitinguri ale oamenilor muncii, adunări, întîlniri în susținerea luptei pentru pace. Au fost create 20 de comisii orășenești, 30 de comisii raionale și mai mult de 600 comisii sătești care colectau semnăturile populației moldovenești în susținerea luptei pentru pace, contra "războiului rece", pentru interzicerea armei atomice. Circa 99 la sută din populația adultă a Moldovei a semnat "Apelul pentru interzicerea armei atomice".

Participarea oamenilor muncii din Moldova, dar și din toată URSS, la lupta pentru pace a fost un act de mare sinceritate și speranță, dar în același timp, el a subliniat caracterul fariseic, dubios al politicii externe a colosului sovietic. Pe de o parte, țăranii, muncitorii, intelectualitatea

luptau pentru pace. Pe de altă parte, această activitate era organizată de Moscova, de forțele politice ale Uniunii Sovietice, în scopul mascării esenței politicii de expansiune pe linia revoluției mondiale, creșterii forțelor militare ale URSS, stabilirii controlului comunist asupra țărilor și popoarelor din Europa de Est. Lupta Moscovei pentru pace era, deci, într-o oarecare măsură, o fățărnicie. Stalin, Molotov chemau popoarele să lupte pentru pace, în timp ce URSS se pregătea insistent de revoluția mondială, fabrica stocuri enorme de armă atomică, folosind toate resursele economice și umane în scopuri de înarmare, pentru promovarea politicii regimului totalitar-comunist în lume.

În linii generale, putem constata că legăturile externe ale Moldovei în perioada anilor 1944-1956 au fost limitate rigid de conducerea stalinistă de la Moscova. În această perioadă lupta pentru suveranitatea Moldovei, propagarea pe plan extern a istoriei și a luptei României pentru apărarea hotarelor ei istorice au făcut pași timizi. S-a constatat doar, că recunoașterea de către comuniștii români a frontierei sovieto-române în 1944 și 1948 a avut consecințe defavorabile nu numai pentru Republica Moldova.

Viața politică

Reinstalarea puterii sovietice a început în Moldova odată cu înfăptuirea operațiunilor militare în martie-aprilie 1944 în nord, iar din august 1944 - în centrul și sudul republicii. Să vedem care a fost modul de reinstalare a regimului comunist în Moldova și modalitățile de restabilire a puterii sovietice.

În martie 1944, împreună cu armata roșie, s-au întors la Soroca (capitală temporară) prezidiul Sovietului Suprem al RSSM în frunte cu F. Brovko, CCN al RSSM cu președintele său T. Constantinov, Comitetul Central al PC (b) M cu N. Salagor. Aceste organe superioare de stat și de partid și-au început activitatea prin crearea organelor locale. Către 1 iulie 1944 în toate satele din județele Bălți și Soroca au fost formate organe ale puterii sovietice, 145 organizații primare de partid, organe economice și obștești. La 23 februarie 1944 biroul CC al PC (b) M a adoptat o hotărîre specială în care sublinia că în scopul restabilirii organelor puterii sovietice se

organizează "grupe operative raionale, orășenești și județene". Ca de obicei, aceste grupe erau alcătuite din militari, lucrători ai organelor NKVD-iste. Ele veneau împreună cu unitățile militare ale Fronturilor 2 și 3 Ucrainene pe teritoriul Basarabiei (AOSPRM, p. 51, inv. 2, d. 5, f. 8). Aceste grupe operative reprezentau puterea sovietică în județele Bălți și Soroca, iar după 24 august - și în celelalte județe și raioane.

Regimul comunist a fost restabilit în Basarabia în 1944-1945 și prin anumite acțiuni de ordin militar, avînd scopul intimidării populației. După 24 august 1944 pe teritoriul Moldovei a fost adusă brigada 25 NKVD care a restabilit cu forța puterea sovietică pe întreg teritoriul RSSM. Detașamente de soldați, milițieni săvîrșeau cîteva razii pe săptămînă prin satele și raioanele Moldovei, venind pe neașteptate, la ore diferite de noapte sau de zi, căutînd "naționalisti", "colaboraționiști", "cuziști", "legionari" etc. De fapt, erau prinși bărbații și tinerii apți de muncă pentru a fi duși la minele de cărbune din Donbas și la șantierele socialiste din Rusia. Mulți tineri cuprinși de groaza deportării încercau să scape prin fugă, dar erau împușcați. Astfel regimul totalitarist încerca să intimideze populația băștinașă, să implanteze frica în societate, să subjuge oamenii sub aspect fizic și moral.

La 15 martie 1945, CC al PC (b) din toată Uniunea a creat un "Birou al CC al PC (b) din toată Uniunea pentru Moldova". Acest organ de partid realiza rolul de conducător, supraveghetor, controlor, informator asupra tuturor evenimentelor din Moldova. Biroul era alcătuit din 16 oameni, toți veniți din Rusia. În componența lui fusese incluși și unii reprezentanți ai organelor de partid și de stat ale RSSM - N. Salagor, N. Coval și G. Rudi. Funcționau 8 secții: de propagandă și agitație (condusă de S. G. Zelențov), a organelor de partid, comsomoliste și sindicale (A. P. Sobolev), agricolă (P. N. Lealin), administrativă (A. V. Miciurin), de planificare și finanțe (P. V. Riabov), industrie și transporturi (A. I. Fedorenco), muncă în rîndurile femeilor (M. N. Andreev). Președinte al biroului a fost numit în 1945-1947 F. M. Butov, iar în 1947-1949 - V. A. Ivanov. Aceste 16 persoane se aflau la evidența de partid a CC al PC (b) din toată Uniunea, subordonîndu-se direct centrului. Hotărîrile acestui organ de partid erau obligatorii pentru toate organizațiile de partid, de stat și obștești din Moldova

El era principala forță de control. Membrii biroului pentru Moldova aveau un sistem special de control, dictîndu-și voința unui popor întreg. Ei foloseau metode inchizitoriale, bestiale de activitate. În arhivele din Moscova și pînă astăzi s-au păstrat denunțurile lui F. Butov și V. Ivanov asupra lui G. Rudi și N. Coval.

Trebuie să menționăm că în RSSM a fost adus un enorm contingent de cadre de partid și sovietice. Numai în aprilie-iulie 1944 încoace au sosit 1.274 lucrători de partid și de stat, iar în 1944-1956 - peste 22 mii. Acești "specialiști" au constituit creierul regimului stalinist de la noi, prin ei Moscova și-a promovat politica comunistă în Moldova. La congresele PC (b) M (II-VI) n-a fost ales nici un român basarabean în componența biroului CC al PC (b) M. Posturile-cheie în absolut toate sferele de activitate din Moldova au fost ocupate de cei veniți din alte republici, dar și de cîțiva români din Transnistria.

La 23 iulie 1945 sesiunea a XII-a a Sovietului Suprem al URSS a adoptat Legea cu privire la demobilizarea a 13 contingente din efectivul armatei roșii, în octombrie 1946 a fost înfăptuită a doua, iar în 1948 - a treia demobilizare. Sute de mii de moldoveni au revenit la vatră, încadrîndu-se în viața republicii. S-au întors, de asemenea, și mulți dintre cei care se refugiase în URSS.

În republică s-a încercat trecerea de la dictatura militară la viața pașnică. În acest scop au fost anulate legile cu privire la contribuția obligatorie prin muncă și cele despre munca suplimentară obligatorie. La 4 septembrie 1945 a fost desființat comitetul de stat al apărării al URSS și organele lui din RSSM - împuterniciții acestui comitet de apărare din orașele și satele Moldovei.

La 10 februarie 1946 au avut loc alegerile în Sovietul Suprem al Uniunii RSS de legislatura a doua. Campania electorală s-a desfășurat în condițiile specifice ale sistemului stalinist. La 2 februarie 1946 a fost dat publicității "Apelul CC al PC (b) din toată Uniunea către toți alegătorii". În orașele și satele Moldovei activau 35 mii cercuri de studiere a Constituției URSS, a "Regulamentului de alegeri în Sovietul Suprem al Uniunii RSS", au fost organizate mitinguri, adunări, s-au ținut mii de lecții și convorbiri, întîlniri ale alegătorilor cu candidații pentru alegerile de deputați, cu lucrători de partid și de stat. Această campanie electorală urmărea scopul consolidării ideologice a regimului comunist,

distrugerii conştiinţei naţionale, propagării urii faţă de statul vecin - România. Alegerile s-au desfăşurat sub semnul fricii răspîndite în mediul oamenilor muncii de către forţele NKVD-iste. Ca rezultat, la alegeri au participat 99,8 la sută din numărul alegătorilor, dintre care 99,6 procente şi-au "dat votul" pentru aşa-numitul "bloc al comuniştilor şi al celor fără de partid".

Însă "blocul comuniştilor şi celor fără de partid" nu exista în realitate, deoarece absolut toată puterea în stat se afla în mîinile partidului comunist. Componenţa deputaţilor era determinată de CC al PC (b) M. Fiecare candidatură era confirmată de biroul CC al PC (b) M. Din partea RSSM au fost aleşi 34 deputaţi, dintre care 25 - în Sovietul Naţionalităţilor şi 9 - în Sovietul Uniunii. Majoritatea deputaţilor erau ruşi, ucraineni, iar cei cîţiva moldoveni aleşi deputaţi erau dintre cei rusificaţi şi nu aveau nici o influenţă politică asupra hotărîrilor adoptate de Sovietul Suprem. Toţi deputaţii, de frică sau din convingere, au susţinut activ regimul comunist, instaurat în RSSM.

În condiţii de foamete, teroare politică şi spirituală, de criză economică la 16 februarie 1947 au avut loc şi alegerile în Sovietul Suprem al RSSM. Toţi candidaţii au fost selectaţi şi confirmaţi de biroul CC al PC (b) M. La alegeri au participat 99,92 la sută din numărul total al alegătorilor. Pentru candidaţii în deputaţi şi-au "dat votul" 99,69 procente din alegători. Au fost aleşi 266 deputaţi, inclusiv 186 moldoveni, 47 ruşi, 30 ucraineni, 3 reprezentanţi ai altor naţionalităţi; 178 erau membri şi candidaţi în membri ai Partidului Comunist (bolşevic) din toată Uniunea, iar 88 deputaţi erau fără de partid.

Rezultatele alegerilor erau favorabile activităţii Comitetului Central al PC (b) M. Tot atunci apăru nevoia convocării primei sesiuni a Sovietului Suprem al RSSM. Dar din cauza foametei, instabilităţii politice, luptei de concurenţă dintre diferitele grupări din conducerea PC (b) M, prima sesiune a Sovietului Suprem al RSSM de legislatura a doua (prima legislatură a fost aleasă în 1941) a fost convocată tocmai la 13 mai 1947. Sesiunea l-a reales în "unanimitate" pe F. G. Brovko în funcţia de preşedinte al Sovietului Suprem al RSSM. De asemenea, a fost constituit Consiliul de Miniştri al RSSM, preşedinte al căruia a fost confirmat G. Rudi.

La 21 decembrie 1947 au avut loc alegerile în sovietele

orășenești, raionale și sătești de deputați, acestea constituind, de fapt, primele alegeri locale efectuate în condițiile regimului stalinist. Din 1940 și pînă în 1947 PC (b) M n-a avut timp să organizeze alegeri, a condus "în numele poporului" mai mult de 4 ani. Dar acum avea nevoie să-și consolideze puterea administrativă, să controleze mai din scurt societatea. Deși se stabilise deja regimul totalitar cu toate ramificațiile sale și respectivele pîrghii de constrîngere, în activitatea de propagandă au fost angajați aproape 40 mii de agitatori, organizați în două mii colective de agitație. La adunările electorale au luat cuvîntul peste 50 mii de cetățeni. Fiind dependenți sub aspect economic și politic de PC (b) M, toți alegătorii au fost nevoiți să se prezinte la alegeri. Acei care nu doreau să voteze erau considerați "dușmani ai poporului", "sabotori" etc. În toate sovietele locale au fost aleși peste 21 mii de deputați - reprezentanți ai diferitelor pături sociale, selectați, controlați de organele raionale ale PC (b) M. Sovietele locale nu aveau nici o putere reală de influență, ci îndeplineau orbește indicațiile organelor superioare de partid și de stat. Cu ajutorul sovietelor PC (b) M promova eficient politica sa totalitară în viață. Nici nu putea fi vorba de un careva grad înalt de activism politic al maselor, căci toate păturile sociale se aflau sub teascul greu al PC (b) M și al organelor NKVD-iste.

Un rol important în activitatea de instaurare a sistemului totalitar în RSSM l-a jucat ideologia comunistă. Toată munca ideologică a fost orientată spre aprobarea de către mase a politicii coloniale a URSS, promovată în Moldova, și demascarea "ocupanților româno-fasciști", a "dușmanilor poporului", a "elementelor național-culăcești" etc. La 3 mai 1944 CC al PC (b) M, aflat la Soroca, a adoptat o hotărîre specială cu privire la activitatea educativă în RSSM, la ridicarea nivelului teoretic al comuniștilor, la mobilizarea oamenilor muncii pentru susținerea armatei roșii. La 28 februarie 1945 CC al PC (b) din toată Uniunea a adoptat o hotărîre specială "Despre starea și măsurile de îmbunătățire a lucrului politic în mijlocul populației RSS Moldovenești". Acest document cerea să fie luată în considerație starea populației care a trăit în componența României între anii 1918-1940, iar activitatea ideologică să se desfășoare diferențiat, să se ducă lupta contra "propagandei antisovietice". De la bun

început brigada 25 NKVD, apoi CC al PC (b) M, CCN al RSSM, ministerul securității de stat al RSSM au interzis, apoi au arestat conducătorii organizațiilor culturale care activau în Basarabia: ASTRA (organizație culturală din România), "Căminele culturale", "Asociația femeilor creștine" (în fruntea căreia s-a aflat o perioadă de timp E. Alistar), "Comitetul femeiesc pentru ajutorarea frontului", "Asociația tinerilor creștini", "Institutul științific moldovenesc" (Tiraspol), "Consiliul național al românilor transnistrieni" și altele. Toate aceste organizații au fost lichidate, iar liderii lor - urmăriți și judecați (AOSPRM, f. 51, nr. 3, d. 79, f. 99-100, 120, 124-125, 127; *Moldova Socialistă,* 1945, 25 aprilie).

Au fost interzise și închise toate ziarele care se editau mai înainte în limba română, rusă și germană, inclusiv *Transnistria, Odesskaia gazeta, Legea românească, Transnistria creștină* și altele (*Țăranul Sovietic,* 1945, 14 iunie). Toată literatura românească din bibliotecile instituțiilor de cultură, de învățămînt, din biserici și mănăstiri a fost arsă, iar cele mai vechi și de preț cărți au fost duse în Rusia.

PC (b) M utiliza diverse forme și metode de luptă ideologică: lecții, convorbiri, adunări speciale, munca individuală cu anumite categorii de persoane, presa, radioul, cinematograful. În aprilie-octombrie 1944 s-au ținut peste 1.900 lecții și 48 mii de convorbiri, la care au asistat mai mult de 634 mii de cetățeni. Numai în 1944 în RSSM lucrau 260 de lectori netitulari și 500 de agitatori. Numărul agitatorilor, propagandiștilor, lectorilor s-a mărit de la 5.360 în 1946 pînă la 21 mii în 1956. Fiecare organizație de partid avea colectivul său de propagandiști și agitatori, care reacționau la orice eveniment politic din RSSM, URSS, din lume. Tematica lecțiilor era diversă și totodată confirmată de comitetele raionale și organizațiile primare de partid.

În 1944-1956 au fost adoptate circa 240 hotărîri ale biroului CC al PC (b) M și peste 6.400 - ale comitetelor raionale și județene de partid, care determinau sarcinile, directivele, formele, metodele lucrului ideologic. Baza ideologică a acestei munci au alcătuit-o operele clasicilor marxism-leninismului. Imediat după 1944 s-au editat mai multe lucrări ale lui Lenin: *Sarcinile uniunii tineretului, Despre cooperație, Marea inițiativă, Karl Marx* și altele. În 1948 a fost creat Institutul de istorie

a partidului de pe lîngă CC al PC (b) M, una din sarcinile căruia era traducerea și editarea integrală a operelor clasicilor marxism-leninismului. Numai în 1948-1950 s-au editat în limba română 49 lucrări ale lui Marx, Engels, Lenin, Stalin, primul volum al operelor alese ale lui Lenin.

În 1947 a fost fondată societatea "Știința", care avea menirea să organizeze propagarea cunoștințelor politice și științifice. În acțiunile de propagandă au fost încadrați învățătorii, agronomii, lucrătorii medicali, savanții. În scopul promovării ideologiei comuniste se foloseau bibliotecile, presa, cluburile, teatrele, muzeele, cinematografele, radioul. Către anul 1958, de exemplu, în RSSM funcționau 1.592 biblioteci cu un fond de 10.168 mii de volume, 1.590 cluburi, 5 teatre, 9 muzee, 784 instalații de cinema, inclusiv 249 cinematografe ambulante. S-au editat 842 titluri de carte (485 titluri în limba română) cu un tiraj de 6.418 mii exemplare (4.215 exemplare în limba română). Către 1958 se editau 42 reviste și alte publicații periodice (17 în limba română) cu un tiraj de 1.722 mii exemplare anual (1.219 mii în limba română) și 170 de ziare cu un tiraj de 552 mii exemplare. Toate aceste forțe constituiau baza materială a activității ideologice a PC (b) M.

Diriguitori ai muncii ideologice din RSSM în această perioadă de timp au fost F. Butov, V. Ivanov, N. Salagor, N. Coval, S. Țaranov, M. Radul, P. Terescenco, D. Gladki, M. Scurtul, Z. Serdiuk, D. Tkaci și alții. Gradul de responsabilitate personală al acestor lideri ai PC (b) M pentru crimele săvîrșite contra poporului din Basarabia și Transnistria este foarte înalt, dar nu și total, deoarece ei toți îndeplineau indicațiile și mai criminale ale lui Stalin, Molotov, Jdanov, Beria, Malenkov și ale altor conducători ai PC (b) din toată Uniunea și ai statului sovietic. Nu toți acești demnitari de la noi au luptat contra propriului popor. Unii dintre ei (A. Lazarev, de exemplu) au contribuit la apărarea culturii naționale, au pledat pentru reîntregirea teritorială a Basarabiei. Însă majoritatea, și mai ales F. Butov, V. Ivanov, L. Brejnev, C. Cernenco, Z. Serdiuk și alții erau emisarii, trimișii, reprezentanții lui Stalin în Moldova. Luînd cuvîntul la Plenara CC al PC (b) M în 1948, V. Ivanov afirma: "Nu trebuie să uităm indicațiile tovarășului Stalin despre aceea că fața și tactica dușmanului de clasă se schimbă

şi, deci, să ne schimbăm şi noi tactica noastră" (AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 3, p. 306). Anume ei au determinat formele şi metodele de rusificare, de tîmpire ideologică a populaţiei RSSM, ei au pus la cale numeroasele crime contra poporului nostru, realizînd instaurarea sistemului totalitar-comunist.

La restabilirea acestui sistem au participat activ organizaţiile de partid şi organele lor de conducere, biroul po'' ic al CC al PC (b) din toată Uniunea, biroul CC al PC (b) M şi liderii organizaţiilor raionale şi primare de partid.

În procesul reinstalării totalitarismului Moscova s-a bazat pe forţa armată, NKVD şi pe organizaţiile de partid. Către 6 iunie 1944 în Moldova fusese create deja 97 organizaţii şi 2 grupuri de partid cu 1.094 comunişti (AOSPRM, f. 51, inv. 2, d. 79, f. 16). La 1 ianuarie 1945 în RSSM activau deja 445 organizaţii de partid care cuprindeau 5.649 comunişti (AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 153, f. 44). Majoritatea absolută a acestora erau ruşi, ucraineni, evrei veniţi în RSSM după martie 1944. Moldovenii în rîndurile comuniştilor erau puţini la număr. Din acest motiv la 26 iulie 1946 CC al PC (b) din toată Uniunea a adoptat o hotărîre prin care permitea organizaţiilor de partid din Moldova să selecteze pentru a fi primiţi în partid oameni dintre cei mai verificaţi şi mai devotaţi ideilor comunismului, inclusiv ţărani, care aveau gospodării individuale. În acest fel Moscova dorea să-şi consolideze baza socială la sate, în rîndurile moldovenilor, să-i atragă pe aceştia la construcţia socialismului.

La 8-9 octombrie 1946 a avut loc o plenară specială a CC al PC (b) M, la care s-a discutat problema completării organizaţiei de partid din Moldova. Toţi secretarii organizaţiilor de partid au fost obligaţi să participe la extinderea rîndurilor PC (b) M. Din 1944 pînă în 1947 numărul comuniştilor în PC (b) M s-a majorat pînă la 17.207, dar în rîndurile partidului au fost primiţi numai 2902 oameni, restul fiind veniţi de aiurea. La congresul al II-lea al PC (b) M (5 februarie 1949) s-a menţionat că în 1944-1949 au fost primiţi în rîndurile partidului 4.412 oameni, dintre care numai 1.213 (27,4%) moldoveni (*Moldova Socialistă,* 1949, 6 februarie).

Din 1944 pînă în 1956 problema completării rîndurilor PC (b) M s-a discutat la numeroase adunări, plenare,

congrese ale partidului. Deși în 1956 PC (b) M întrunea 39.499 comuniști, moldovenii în rîndurile lui erau foarte puțini - 15-20%. Din 2.405 secretari ai organizațiilor primare de partid numai 619, sau 25,7%, erau moldoveni (AOSPRM, f. 51, inv. 18, d. 127, pp. 65-70).

Un mare rol la instaurarea sistemului totalitar-comunist l-au jucat congresele II (5-8 februarie 1949), III (30 martie-1aprilie 1950), IV (18-21 septembrie 1952), V (16-18 februarie 1954), VI (18-20 ianuarie 1956) ale PC (b) M. Conform statutului, PC (b) M își convoca congresele o dată la doi ani. La fiecare congres se discutau și se adoptau hotărîri, care în esență erau deja aprobate de CC al PC (b) din toată Uniunea. De exemplu, la congresul II al PC (b) M au fost determinate sarcinile principale ale comuniștilor și populației RSSM - realizarea înainte de termen al planului al patrulea cincinal, consolidarea organizatorico-economică a colhozurilor, continuarea colectivizării și obținerea biruinței depline a orînduirii colhoznice, intensificarea muncii organizatorice de partid, politice și ideologice, întărirea verigilor aparatului de partid și de stat, sporirea combativității organizațiilor de partid. Toate aceste hotărîri nu rieișeau din interesele populației băștinașe, ci din politica Moscovei și a sistemului comunist de conducere. Congresul IV al PC (b) M a aprobat directivele congresului XIX al PC (b) din toată Uniunea, cu privire la planul de dezvoltare economică a URSS pentru anii 1950-1955, proiectul CC al PC (b) din toată Uniunea cu privire la schimbările în statutul partidului, darea de seamă a CC al PC (b) M și a comisiei de revizie, a operat alegerea organelor de conducere.

Acest congres a aprobat schimbarea denumirii partidului leninist: din Partidul Comunist (al bolșevicilor) din toată Uniunea - în Partidul Comunist al Uniunii Sovietice. Calificativul "al bolșevicilor" a fost omis. El a fost omis și din denumirea Partidului Comunist al Moldovei, însă esența bolșevismului ca doctrină politică și direcție de activitate, ca metodă de impunere a voinței unei mici minorități popoarelor întregi s-a păstrat intactă, ba pe unele direcții a fost consolidată.

La toate congresele PCM, care au avut loc între anii 1944-1956 se vorbea despre dezvoltarea agriculturii - creșterea animalelor, viticultură, legumicultură, despre dezvoltarea industriei, transportului, a culturii, despre

necesitatea îmbunătățirii și intensificării muncii de partid, ceea ce nu împiedica același partid să înarmeze țara și să țină poporul în mizerie.

PCM era un partid guvernant, dar acest rol al lui nu era consfințit prin lege și cu atît mai mult prin alegeri. În Constituția RSSM nu se vorbea nimic despre rolul conducător al PCM, el fiind o parte componentă a PCUS și îndeplinind toate indicațiile și dorințele Moscovei. Sub toate aspectele, RSSM depindea în întregime de centru, fiind un fel de gubernie a Rusiei.

Rolul de frunte în această perioadă în viața politică a Moldovei a revenit emisarilor CC al PCUS în Moldova. Printre ei au fost: F. Butov, V. Ivanov, N. Șciolokov, I. Zîkov, I. Mordoveț, B. Gorbani, E. Tutușkin, G. Kvasov, L. Brejnev, C. Cernenco, Z. Serdiuk și mulți alții. Anume acești oameni au ocupat posturi-cheie în structurile de partid și de stat ale RSSM, lor le revine toată responsabilitatea pentru atrocitățile sistemului stalinist în RSSM. În afară de aceștea a activat o pleiadă întreagă de oameni de partid și de stat din rîndul moldovenilor: N. Salagor, N. Coval, M. Radul, F. Brovko, A. Constantinov, S. Zelenciuc, S. Țaranov, P. Tereșcenco, G. Rudi, S. Afteniuc, A. Lazarev, I. Codița, G. Antosiac, P. Cranga, M. Scurtul, D. Tkaci și mulți alții, care au susținut și promovat activ politica totalitar-comunistă în Moldova, au contribuit la construirea "viitorului luminos", îndeplinind cu supușenie indicațiile conducerii URSS.

Situația economică

La 21 august 1943, CCN al URSS și CC al PC (b) din toată Uniunea au adoptat o hotărîre specială "Cu privire la măsurile urgente în vederea refacerii economiei în regiunile eliberate de sub ocupația germană". În baza acestei hotărîri CC al PC (b) M și-a desfășurat toată activitatea în Moldova. Acest document a determinat direcțiile și modalitățile procesului de restabilire a economiei naționale a RSSM.

La sfîrșitul lunii martie 1944, prezidiul Sovietului Suprem al RSSM, CCN al RSSM, CC al PC (b) M au adoptat o adresare specială către colhoznicii și țăranii Moldovei cu privire la desfășurarea organizată a lucrărilor de primăvară în vederea ajutorării armatei roșii. Lozinca

principală era: "Totul pentru front, totul pentru biruință". Situația economică a RSSM în 1944 era, însă, foarte gravă. Majoritatea fabricilor, uzinelor, drumurilor, agricultura erau distruse. Șase luni în Moldova s-a aflat linia frontului. Zilnic raioanele din centrul și sudul Moldovei erau bombardate de aviația sovietică, iar toate zonele României - și de aviația anglo-americană. În același timp, raioanele de nord erau bombardate de aviația germană. Forțele beligerante au distrus în Moldova 16.499 clădiri, inclusiv 8.434 case locative, 31 stații electrice, 1.037 întreprinderi industriale, 200 mii ha de semănături, peste 30 mii ha de vii și livezi. Conform datelor Comisiei de stat pentru evidența daunelor pricinuite de războiul sovieto-german, în Moldova au fost distruse bunuri materiale în valoare de 13.387.208 mii ruble. Au fost distruse sau evacuate din RSSM (în primul rînd de armata roșie în retragere în 1941) peste 50 mii unități de inventar agricol.

În aceste condiții grele, RSSM a început munca de refacere a economiei naționale. Au fost elaborate măsuri pentru integrarea economiei naționale a RSSM în complexul militar-industrial și agricol al URSS. În scopul redresării industriei RSSM conducerea statului sovietic a alocat în 1944 și 1945 peste 448 mln. ruble dotații. În formă de contribuție s-au adus utilaje pentru 23 întreprinderi industriale, mașini, motoare, materiale de construcție, tractoare și mașini agricole, aproape 22 mii vite mari cornute, 17 mii de cai, 48 mii de oi. Dar în comparație cu ceea ce s-a evacuat din Moldova în 1941 aceasta era o recompensă foarte neînsemnată.

În 1941-1944, numărul vitelor mari cornute din toate tipurile de gospodării crescuse cu patru milioane de capete. În a doua jumătate a anului 1944 o parte din utilaje, tehnică, animale, cereale au fost aduse din Romania, impusă să plătească URSS contribuție în sumă de peste 300 mln. dolari. Colhozurile au primit un credit de 13 mln. ruble. Țăranii nu au fost scutiți de impozitul agricol. Din contra, li se lua toată roada, ba și impozitul agricol ("nedoimka") pentru anii războiului 1941-1943. Toată activitatea pentru restabilirea economiei naționale se făcea nu atît în interesele populației, cît pe seama poporului și viza interesele aprovizionării frontului.

În anii 1944-1945 planul de impozit agricol a fost îndeplinit. O mare parte a populației fusese mobilizată

pe front. Concomitent au fost reconstruite 500 de întreprinderi industriale, care asigurau frontul cu legume conservate, brînzeturi, carne conservată, lapte condensat, îmbrăcăminte, încălțăminte, mezeluri, articole din piele și altele. Pentru formarea unei coloane de tancuri (supranumită "Sovetskaia Moldavia") RSSM a alocat 30.300 mii ruble, iar în fondul armatei roșii a adunat mai mult de 1.200 mii puduri de cereale, sute de mii de puduri de poamă, fructe, legume. În Moldova au fost realizate obligațiile pentru împrumutul al treilea de război în valoare de 138 mln. ruble, biletele loteriei a patra în bani și obiecte în valoare de peste 32 mln. ruble pentru front, emisă în septembrie 1944. S-au implantat formele și metodele de organizare și dirijare a muncii și a economiei, caracteristice pentru sistemul sovietic: întrecerea socialistă, colectivizarea, organizarea sovhozurilor, crearea SMT-urilor, pregătirea cadrelor socialiste, organizarea muncii voluntare, lupta contra "elementelor naționaliste, dușmanilor poporului, chiaburimii" etc. S-a introdus sistemul de planificare socialistă a dezvoltării economiei naționale.

La 20 iunie 1946 sesiunea a șasea a Sovietului Suprem al RSSM, în baza "Legii cu privire la planul cincinal de refacere și dezvoltare a economiei naționale a Uniunii RSS pe anii 1946-1950", a adoptat în unanimitate "Legea cu privire la planul cincinal de refacere și dezvoltare a economiei naționale a republicii pe anii 1946-1950". Practic toți indicatorii acestui plan erau determinați de centru, de Moscova, iar aici, în Moldova doar se aprobau. Mai mult, planul al cincilea cincinal (1951-1955) nu a fost adoptat de organele de stat, ci de congresul XIX al PCUS, iar mai apoi, la 18-21 septembrie 1952, congresul IV al PC (b) M a aprobat proiectul Directivelor Congresului XIX al PCUS cu privire la cel de-al cincilea plan cincinal de dezvoltare a URSS pe anii 1951-1955 și a determinat sarcinile organizației de partid a Moldovei în această direcție.

Scopul celor de-al patrulea și al cincilea cincinale a fost refacerea economiei naționale, construirea socialismului în RSSM, integrarea totală a Moldovei în imperiul sovietic. Planurile cincinale trasau anumite sarcini: creșterea volumului producției industriale în RSSM de patru ori în anii 1946-1950, majorarea investițiilor capitale în aceeași perioadă pînă la 1. 245 mln. ruble. Se

preconiza, de asemenea, depășirea nivelului de dezvoltare a agriculturii din anul 1945, colectivizarea masivă, crearea SMT-urilor, acordarea de credite, recultivarea a 17 mii hectare de vii, a 13 mii hectare de livezi etc. În domeniul culturii se proiecta lichidarea analfabetismului, asigurarea învățămîntului primar obligatoriu, pregătirea cadrelor, restabilirea rețelei de instituții culturale, științifice și medicale.

Accentuăm că în condiții extraordinar de grele oamenii muncii au depus eforturi mari pentru realizarea acestor planuri. În unitățile economice domina .controlul politic și al organelor secrete, disciplina legilor de război, frica, munca fizică istovitoare. Cu toate acestea, s-a făcut chiar imposibilul pentru dezvoltarea industriei în RSSM.

Dezvoltarea industriei

Către anul 1953 unitățile energetice produceau 0,7 la sută din totalul producției industriale a RSSM, industria constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor - 9,8 la sută; industria materialelor de construcție - 4,9; industria de cherestea - 3,6; industria ușoară - 17,3; industria alimentară - 59,3 la sută. La întreprinderile industriale se fabricau produsele alimentare, de care avea nevoie URSS, exploatîndu-se fantastic în acest scop agricultura Moldovei.

În RSSM au fost reparate uzinele și fabricile vechi și construite altele noi. Către anul 1953 funcționau deja mai mult de 600 întreprinderi industriale mari și mici. Printre acestea erau: centrala hidroelectrică de la Dubăsari, combinatul de mătăsuri din Bender, uzinele mecanice din Chișinău, Bălți, Tiraspol, fabrica de cuie din Chișinău, fabrica de mobile și cherestea din Chișinău, combinatul de tutun din Chișinău, fabricile de conserve din Coșnița, Nisporeni, Chișinău, Tiraspol ("1 Mai", "P. Tkacenco"), Hlinaia ("A. Mikoian"), morile din Romanovca, Orhei, Cimișlia, Soroca, Peresecina, Bălți, Chișinău, fabrica de sticlă din Florești, fabricile de piele nr. 1 și 2 din Chișinău, fabrica de încălțăminte din Chișinău, fabricile de confecții nr.1 din Chișinău și nr. 2 din Tiraspol, fabrica de blănuri din Bălți, combinatele de confecții din Chișinău, Tiraspol și Bender, fabricile de zahăr din Bălți și Rîbnița. Mai funcționau și o serie întreagă de fabrici și uzine, care produceau ulei, paste făinoase, spirt, bere,

mezeluri, covoare, cărămizi, var, brînzeturi, țigări, vin, veselă, mobile, încălțăminte etc.

În 1953 în Moldova se fabricau: energie electrică - 190,8 mln. kW/h; mașini unelte - 662 bucăți; cărămidă - 62,7 mln. bucăți; panouri din beton - 74,2 mln. bucăți; țiglă - 969 mii m^2, var de construcție - 126,6 mii tone; ghips - 11,2 mii tone, ciorapi - 8.377 mii perechi, tricotaje - 3.697 mii bucăți; mărfuri din piele - 79,3 mln. cm^2, încălțăminte - 3.279 mii perechi, covoare - 146,3 mii m^2, paturi metalice - 30,3 mii bucăți, veselă de metal - 1.058 tone, zahăr - 31,9 mii tone, carne - 25.438 tone, mezeluri - 2.978 tone, lapte - 4,8 mii tone, ulei - 43.399 tone, conserve - 171,6 mln. borcane convenționale, făină - 478,1 mii tone, vin - 11.831 mii decalitri, bere - 1.040 mii decalitri, țigări - 2.754 mln. bucăți, săpun - 7,3 mii tone etc.

În pofida condițiilor grele de muncă, numărul muncitorilor și funcționarilor din economia națională a Moldovei a crescut de la 93,0 mii în 1940 pînă la 294,5 mii în 1953 și 378,5 mii în 1958. Personalul din industrie, de asemenea, a crescut de la 17,5 mii în 1940 pînă la 104,8 mii în 1958; în construcții personalul a crescut, respectiv, de la 1,1 mii - la 28,2 mii; în transportul auto - de la 3,0 mii la 21,1 mii (*Sovetskaia Moldavia za 40 let. Stat. sbornik.* Chișinău, 1964, p. 128).

În această perioadă a crescut o pleiadă întreagă de muncitori calificați de diferite naționalități care au contribuit la dezvoltarea industriei republicii. Printre ei au fost: A. Ostrovski, A. Șmurun, I. Luganovski, P. Șevcenco, M. Birșa, I. Polișciuc, D. Matveenco, V. Gratilo (Odobescu), V. Hohreakova, I. Gonța, V. Andreev, E. Ionașcu, F. Negrov, M. Tokarenco, E. Dergaci, A. Rața, A. Talmazan și alții. Sistemul de comandă, punînd munca, talentul, energia, sufletul oamenilor muncii din Moldova în serviciul intereselor sistemului totalitar, a transformat plaiul nostru într-o zonă de fabricare a mărfurilor alimentare pentru centrele industriale ale URSS.

Lupta pentru realizarea planurilor cincinale pe anii 1946-1950 și 1951-1955 în RSSM avea unele trăsături specifice: 1) Existau două moduri de producție, care se excludeau prin esență. Primul era sectorul socialist, iar cel de-al doilea - sectorul privat, care era strîmtorat de sistemul totalitar. 2) În industria RSSM predomina munca manuală. 3) În 1945 lipseau din industria Moldovei 80 la

sută din numărul necesar de muncitori. Cadrele muncitorești nu erau pregătite pe loc, din rîndul populației băștinașe. Conducerea URSS și PC (b) din toată Uniunea au trimis în Moldova zeci si sute de mii de muncitori din Rusia, Ucraina și din alte raioane ale URSS, dar mai ales ostași rusi și ucraineni lăsați la vatră, precum și populatie rurală din Rusia, Ucraina și Belorusia, localitățile căreia fusese distruse în anii războiului. 4) În industrie se aplicau așa-numitele forme și metode socialiste de organizare a muncii aduse din centru (mișcarea stahanovistă, întrecerea socialistă, mișcarea udarnicilor, a brigăzilor "calității excelente" și altele). Nu se practica stimularea materială a trudei muncitorilor, ci cea politică, psihologică, comunistă. 5) Structura de conducere a industriei a fost de asemenea adusă din alte republici ale URSS. În RSSM functionau comisariatele norodnice ale industriei alimentare, industriei constructoare de mașini, industriei usoare, industriei materialelor de construcție, industriei de cherestea, de mobile etc. Acestea își exercitau funcțiile prin sistemul de trusturi și de alte organe intermediare. Astfel, numai în sistemul comisariatului norodnic al industriei alimentare, în 1946, funcționau 65 fabrici si uzine, incluse în 37 trusturi, direcții, birouri, oficii etc. Cele mai mari trusturi erau "Moldpivovodtrest", "Moldvinprom", "Moldpiscetara", "Moldhlebtrest", "Moldrasjirmaslo", "Moldmeltrest", "Moldrîbtrest", "Moldpișcesnab", "Moldplodoovoșcitrest" si altele. 6) Productia industrială, fiind de calitate joasă, nu putea fi scoasă pe piata mondială. Nu existau condiții de fabricare a mărfurilor pentru export. Majoritatea mărfurilor industriale se realizau în Rusia și în alte republici ale URSS, unde această producție era consumată fără careva pretenții față de calitate, de fabricație civilizată.

Criza agriculturii

Odată cu desfășurarea ofensivei armatei roșii în 1944 pe teritoriul Basarabiei si Transnistriei s-a înrăutățit grav situația în agricultură. Războiul a condus nu numai la pierderea de vieți omenești, ci și la distrugerea a mai mult de 250 mii ha de semănături, vii, livezi, grădini și imașuri. Pămîntul Moldovei era împînzit cu tranșee, era distrus de exploziile minelor, bombelor, proiectilelor de

artilerie, călcat de șenilele tancurilor, de roțile tunurilor și camioanelor. În 1944-1956 suprafața totală de terenuri agricole a Moldovei era de 3.371 mii ha, dintre care 2.183 mii ha - pămînt arabil, 64 mii ha de fînețe, 419 mii ha pășune și 176 mii ha - ierburi și plantații multianuale.

În această perioadă s-a schimbat mult structura repartizării pămîntului după forma de proprietate. Astfel, în 1953 colhozurile dețineau 2.674 mii ha de pămînt, sovhozurile - 132 mii ha, iar colhoznicii - 175 mii ha (*Sovetskaia Moldavia za 40 let, Stat. sbornik,* p. 70). Proprietatea privată asupra pămîntului a fost interzisă. Stăpîn al pămîntului a devenit statul, adică administrația sovietică. Țăranii erau obligați să-l lucreze, dar nu și să se folosească de roadele muncii lor.

Întreg procesul de restabilire și dezvoltare a agriculturii în RSSM a continuat să se desfășoare sub conducerea PC (b) din toată Uniunea. În 1944-1956 au fost adoptate circa 10 hotărîri ale CC al PC (b) din toată Uniunea[1], prin care se dădeau dispoziții speciale pentru agricultura din RSSM. Aceste hotărîri și indicații au determinat soarta de mai departe a țărănimii din RSSM, starea deplorabilă a agriculturii, direcțiile, formele, metodele de organizare și dezvoltare acceptate docil de CC al PC (b) M, comitetele raionale de partid, CCN al RSSM care aveau doar funcția de realizatori ai acestor indicații.

În agricultura RSSM s-a aplicat sistemul stalinist de organizare a producției. Din primele luni ale anului 1944 CC al PC (b) M, organele de stat ale RSSM au desfășurat activitatea pentru realizarea politicii agrare staliniste. În satul moldovenesc, la început, se evidențiau două direcții principale: 1) munca individuală a țăranilor în gospodăriile lor private, care semănau și strîngeau roada, plăteau impozite statului, se străduiau să-și

[1]. "Cu privire la restabilirea gospodăriei sătești în RSSM (24 iunie 1944), "Cu privire la crearea biroului CC al PC (b) din toată Uniunea pentru Moldova" (9 martie 1945), "Despre măsurile cu privire la restabilirea și dezvoltarea de mai departe a vieritului și grădinăritului în RSSM" (22 august 1945), "Către aniversarea a cincea a formării RSSM unionale" (august 1946), "Cu privire la organizarea colhozurilor în raioanele din dreapta Nistrului a RSSM" (10 septembrie 1948), "Cu privire la colectivizarea în RSSM" (4 octombrie 1948), "Despre măsurile cu privire la dezvoltarea vieritului și grădinăritului în RSSM în 1949-1950" (12 aprilie 1949), "Despre neajunsurile în lucrul CC al PC (b) M" (5 iunie 1950) și altele.

întreţină gospodăriile personale; 2) lupta comuniştilor pentru restabilirea şi consolidarea colhozurilor, sovhozurilor, lupta pentru colectivizarea gospodăriilor individuale şi stabilirea controlului total asupra agriculturii.

Vieţii satului moldovenesc îi erau proprii următoarele caracteristici: 1) ţăranii nu aveau siguranţa zilei de mîine. Ei erau singuri în faţa puterii totalitare. Cel care muncea mai mult era exploatat mai mult, aceluia i se lua mai mult; 2) se lupta feroce contra celor mai buni gospodari, numiţi "chiaburi".

În 1944-1956 s-a modificat radical structura socială a satelor şi oraşelor RSSM. În raioanele de est ale Moldovei în 1944-1945 erau deja restabilite colhozurile, sovhozurile, proprietatea socialistă, iar în partea de vest a Moldovei structura socială rămînea diferenţiată. La 1 ianuarie 1945 în RSSM erau 23,9 mii de muncitori, 31,7 mii de funcţionari, 155,9 mii de colhoznici, 0,8 mii de meşteşugari, 1.573,8 mii de ţărani, alte categorii - 1,5 mii (ANRM, f. 3021, inv. 5, d. 27, p. 61-63). Ţăranii individuali încă nu erau împărţiţi în diferite categorii sociale. Structura satului basarabean a fost "stabilită" mai tîrziu de organele de stat ale RSSM, de CC al PC (b) M şi organele NKVD. În septembrie 1947 în satele din vestul Moldovei erau "stabilite" deja următoarele categorii sociale la sat: 408.243 (88,0 %) gospodării ţărăneşti; 10.154 (2,1%) gospodării ale chiaburilor; 30.647 (6,8%) gospodării ţărăneşti colectivizate; 14.197 (3,1%) gospodării ale muncitorilor şi funcţionarilor (*Stanovlenie i razvitie colhoznogo stroia v Moldavskoi SSR*. Chişinău, 1971, p. 170). Lupta contra ţăranilor înstăriţi avea drept scop pregătirea condiţiilor pentru colectivizarea totală a agriculturii. Organizarea colhozurilor se făcea prin mărirea impozitelor, lipsirea de drepturi politice, propagandă şi teroare psihologică.

În 1944-1945 au fost restabilite 56 sovhozuri şi 68 S. M. T.-uri şi toate colhozurile din raioanele de est ale Moldovei. Guvernul unional a alocat, la 24 iunie 1944, peste 6 milioane ruble pentru repararea tractoarelor şi organizarea atelierelor de reparaţie. În RSSM au fost aduse 380 tractoare şi inventar de remorcă, piese de schimb pentru maşinile agricole.

În timp relativ scurt s-au pregătit (mai bine zis, s-au importat) cadrele sovietice pentru agricultura Moldovei.

Mii de "specialişti" au venit din Rusia şi Ucraina. În 1944-1945 au fost pregătite la cursuri speciale pentru posturi de conducători peste 10.700 persoane, inclusiv, 185 preşedinţi de colhoz, 678 brigadieri, 1547 şefi de echipă, 110 şefi de fermă etc. De asemenea, au fost instruiţi agronomi, zootehnicieni şi veterinari, măsurători şi preşedinţi de comisii funciare. S-a introdus institutul împuterniciţilor agricoli, care promovau politica funciară a PC (b) M în satele moldoveneşti, erau responsabili de perceperea impozitelor. La fiecare 20-30 de gospodării ţărăneşti era numit un "împuternicit agricol" ("agroupolnomocennîi") din rîndurile membrilor de partid sau comsomoliştilor. Cu mult zel aceştia îndeplineau indicaţiile comitetelor raionale de partid şi ale organelor de stat, luptau pentru predarea obligatorie la stat a cerealelor, laptelui, lînii, cărnii, efectuarea lucrărilor agricole. Aşa a fost 1940-1941, aşa a continuat şi după luna martie 1944. Mai bine de 10 ani structurile de partid şi de stat au jefuit ca în codru ţăranii.

În 1944, cu toate greutăţile războiului, Moldova a dat Uniunii Sovietice mai mult de 201 mii tone de produse agricole. Planul la cereale a fost realizat la 107, iar la carne - cu 120,4 la sută. Supraplan au fost date 1.200 mii puduri de cereale şi multe alte produse agricole (*Sovetskaia Moldavia,* 1945, 27 februarie). Furnizarea la stat în formă de impozit a produselor era reglementată de CCN al URSS. Roada globală în 1945 a fost numai de 926 mii tone de cereale, iar impozitul pervedea predarea a 252 mii tone. Pentru anul 1946 planul era de 265 mii tone de cereale. Multe raioane (Floreşti, Răspopeni, Soroca, Camenca, Tiraspol, Vulcăneşti, Cahul, Ciadîr-Lunga şi altele) au îndeplinit şi au depăşit planul, deşi multe semănături pieriseră din cauza secetei. Astfel, în raionul Cahul 77,9 la sută din suprafaţa cu porumb suferise din cauza secetei. În acelaşi timp plenara VIII a CC al PC (b) M (7-9 iulie 1946) a subliniat că îndeplinirea necondiţionată a predării obligatorii la stat a cerealelor este cea dintîi sarcină a ţărănimii.

La sfîrşitul lunii decembrie 1946 gospodăriile ţărăneşti şi colhozurile RSSM au furnizat supraplan 1.130 tone de cereale. Tot atunci mureau de foame cîte 15-20 mii de oameni pe lună, sute de mii erau subalimentaţi. La 10 ianuarie 1947 existau 82 mii, iar la 20 ianuarie - mai mult de 120 mii de distrofici internaţi.

Impozitul agricol la cereale era de două ori mai mare pentru gospodăriile țărănești decît pentru colhozuri, iar la floarea-soarelui - de 3 ori, la cartofi - de 11 ori (*Sovetskaia Moldavia*, 1948, 12-14 mai). Volumul impozitului depindea de suprafața de pămînt. Astfel, cine avea 2 hectare de pămînt era dator să furnizeze statului în medie 90-110 kg de cereale; pentru 2-3 hectare - 140-170 kg; pentru 5-10 ha - 190-200 kg, iar pentru 15 hectare - 190-310 kg la hectar. Povara impozitului devenea insuportabilă și prin faptul că țăranii erau obligați să furnizeze statului de pe aceeași suprafață de pămînt și alte produse agricole. Astfel, dacă țăranul avea în medie 5-10 ha de pămînt, el era obligat să furnizeze, în afară de cele 190-200 kg de cereale la hectar, încă 40-50 kg de floarea-soarelui, 20 kg de cartofi, 15 kg de fîn, 50 kg de carne la o gospodărie, 120 litri de lapte, 160 de ouă, 800 grame de brînză și 450 grame de lînă de la fiecare oaie, 140 grame de lînă de la fiecare capră (*Orizontul*, 1988, nr. 8, pp. 70-71).

La începutul anului 1949 CC (b) M și Consiliul de Miniștri al RSSM, din inițiativa biroului CC al PC (b) din toată Uniunea, au introdus noi forme și metode de luptă cu chiaburii. Gospodăriile țărănești înstărite erau impuse să predea în mod obligatoriu cereale și floarea-soarelui mai mult cu 100% decît normele stabilite pentru gospodăriile țărănești mijlocașe. (AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 34, f. 8-10).

Existau, însă, și anumite înlesniri pentru familiile cu mulți copii, pentru bătrîni și invalizi, înlesniri care, de regulă, erau ignorate de organele locale. Se considera că "sarcina primordială a țăranului basarabean e să susțină întru totul statul, armata, sistemul socialist". În agricultură nu se făceau investiții cît de cît mari. Din 594,8 mln. ruble care alcătuiau bugetul RSSM pentru anul 1945 în agricultură au fost alocate numai 28,5 mln., dar și acelea, în fond, în colhozuri și sovhozuri (*Țăranul Sovetic*, 1945, 3 iunie).

Foametea

Această tragedie a lovit cu cruzime poporul nostru în perioada imediat postbelică (1946-1947). Acum este clar pentru toată lumea, că foametea a fost o gravă consecință a acțiunilor inumane ale regimului stalinist. Literatura comunistă a încercat să o determine ca pe o "consecință a ocupației fasciste" și a "secetei din anul 1945-1946", silindu-se să justifice politica antiumană, antimoldovenească a regimului totalitar. Documentele de arhivă demonstrează, însă, că foametea s-a declanșat în urma acțiunilor criminale ale funcționarilor de partid și de stat.

Numai în anii 1944-1949 CC al PC (b) M, Consiliul de Miniștri al RSSM, sub presiunea biroului pentru Moldova al CC al PC (b) din toată Uniunea, au adoptat circa 100 de hotărîri, prin care organele locale erau obligate să impună țărănimea să predea în mod obligatoriu produsele agricole la stat. Biroul CC al PC (b) din toată Uniunea pentru Moldova, CC al PC (b) M, Consiliul de Miniștri al RSSM au fost acele forțe, care au organizat predarea obligatorie către stat a puținelor produse agricole obținute în gospodăriile țărănești în condiții de secetă. În acest jaf au fost direct angajați F. Butov, D. Ivanov, N. Salagor, N. Coval, G. Rudi, A. Sîci și alți înalți demnitari de partid și de stat.

Se proceda în felul următor: în fiecare raion, în fiecare sat se organizau grupe speciale, din care făceau parte președintele sovietului sătesc, reprezentantul NKVD-ului, secretarii organizațiilor primare de partid și comsomoliste, reprezentantul comitetelor raional și județean de partid, "agroupolnomocenul", care făceau împreună, fără ordinul procurorului, percheziții în gospodăria fiecărui țăran. Pîinea, porumbul erau confiscate, încărcate în căruțe și duse la centrele pentru colectarea cerealelor. Deoarece planurile de "postavkă" rămaseră neschimbate, iar recolta era mică, oamenilor li se măturau podurile și țăranii rămîneau absolut fără careva surse de existență. Acei care se împotriveau erau arestați, judecați și declarați "dușmani ai poporului", "naționaliști români". De multe ori țăranii pur și simplu erau bătuți pentru că nu îndeplineau planul de predare la stat a produselor agricole. În satul Costești, județul Lăpușna, de exemplu, arestarea restanțierilor și snopirea lor în bătăi, înjosirea lor era

opera chiar a soției reprezentantului NKVD. Cînd bărbatul acesteia, se îmbăta și dormea acasă, soția avea grijă de strîngerea impozitului agricol.

În aceste condiții CC al PC (b) M a încercat să-i strunească cumva pe acei care "încălcau" legea. La 27 martie și 3 decembrie 1945 s-au adoptat formal două hotărîri: "Cu privire la starea legislației revoluționare în județele Bender și Cahul" și "Cu privire la faptele de încălcare a legislației revoluționare în județele Orhei și Chișinău". Aceste documente, care conțineau măsuri de constrîngere legale, n-au fost puse în realizare, deoarece planurile foarte mari de "postavkă" puteau fi îndeplinite numai în condiții de teroare antițărănească. Acele persoane din structurile CC al PC (b) M care nu erau de acord cu politica de jefuire a țăranilor, erau pedepsite și eliberate din funcții.

Astfel, a pătimit lectorul CC al PC (b) M F. S. Ciachir. El considera că "îndeplinirea înainte de termen a planului de predare a cerealelor către stat și predarea lor supraplan nu se efectuiază corect". Conform opiniei lui, "colectările de cereale înainte de termen fac țăranii să predea grîul și secara, ei înșiși neprimind nimic pentru zilele-muncă și fiind nevoiți să se alimentaze cu erzaturi" (AOSPRM, f. 51, d. 68, p. 51-52). Autorului acestei opinii i s-a aplicat o mustrare pe linie de partid, apoi a fost eliberat din serviciu.

În 1946, cînd de acum mureau de foame zeci de mii de basarabeni, industria alimentară din RSSM a depășit planul anului 1946 la fabricarea untului cu 33,2 la sută, a uleiului - cu 39,5, a cărnii - cu 32,5, a conservelor - cu 101,9 procente (*Moldova Socialistă*. 1947, 28 ianuarie). Aceste produse alimentare proveneau din producția achiziționată de la țărani și se exporta în URSS, în timp ce producătorii din Moldova mureau de foame.

Foametea care s-a abătut pe capul nostru odată cu venirea armatei roșii și a puterii sovietice a fost una dintre cele mai îngrozitoare pagini din istoria basarabenilor. Numărul morților și al distroficilor creștea necontenit. Conform datelor colectate de organele de ocrotire a sănătății, dacă la 25 decembrie 1946 erau înregistrați în RSSM 53 mii de bolnavi de distrofie, apoi la 1 februarie 1947 numărul lor crescuse pînă la 190 mii.

În timpul foametei din anii 1945-1947 în RSSM au

decedat, doar din motive de subalimentație, peste 200 mii de oameni. Cifra exactă a acestora nu va putea fi stabilită niciodată, pentru că majoritatea documentelor au fost arse, iar evidența la locul de baștină nu s-a efectuat prin aceste locuri mai mult de 50 de ani.

Una dintre cele mai groaznice pagini ale foametei de după război o constituie canibalismul. Martor al acestui fenomen a fost și A. N. Kosîghin, care, sosind în februarie 1947 în Moldova, a vizitat cîteva sate din județul Chișinău și a văzut într-o casă cadavrul unui mort, care era pregătit pentru a fi folosit ca hrană. În județul Cahul, în decembrie 1946-februarie 1947, au fost înregistrate oficial 10 cazuri de canibalism, iar în Moldova în general au fost 39 cazuri de canibalism cu 40 jertfe.

Cel mai mult în acele timpuri au avut de suferit copiii. Rămînînd fără părinți, ei vagabondau prin orașe și sate în căutare de hrană. Numai în primul semestru al anului 1946 la secțiile de miliție din RSSM au fost adunați circa 1.500 copii vagabonzi.

S-a făcut mult pentru protejarea copiilor. Au fost distribuite 134 mii perechi de încălțăminte, 70 mii seturi de îmbrăcăminte, zeci de mii de metri de țesături, 208 mii de elevi primeau hrană fără plată. Au fost organizate 114 orfelinate cu 22 mii de copii. Dar nu în toate raioanele existau asemenea posibilități. La congresul II al PC (b) M (5-8 februarie 1949) s-a stabilit că conducerea unor raioane se străduie să transfere aceste orfelinate în alte locuri, că copiii dorm cîte 2-3 pe un pat (AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 3, p. 229). Mai tîrziu numărul orfelinatelor s-a redus, ajungînd, în 1957, la 40 cu un contingent de 4 mii de copii.

În 1946 Moldova murea în chinurile foametei. Oamenii consumau deja ceea ce pășteau vitele - frunze, troscot, știr, ghindă de stejar... În unele localități nu mai era nici un animal domestic, nici o pasăre, erau o raritate chiar cîinii și pisicile.

În lunile și anii cînd Moldova murea de foame, lui Stalin i-a ajuns minte și curaj să exporte în alte țări 1 milion 700 mii tone de cereale.

Foametea a întețit teroarea politică. În raioanele liniei de frontieră cu România grănicerii sovietici împușcau fără milă oamenii care încercau să treacă în România. În august 1946 au fost arestate 37 persoane, în septembrie - 39, în octombtie - 49, în decembrie - 46, în ianuarie 1947 - 63.

E adevărat că una din cauzele foametei a fost și seceta. În anii 1944-1946 pe teritoriul Moldovei au căzut foarte puține precipitații atmosferice, băteau vînturi uscate, iernile au fost fără zăpadă. În raionul Vadul lui Vodă vîntul a scos din rădăcini grîul pe o suprafață de 2.200 ha. În raionul Leova au pierit din cauza secetei 26.627 ha de grîu de toamnă. În vara anului 1946 temperatura aerului atingea 40-50, chiar 65-70 grade căldură. În 1946 în județul Orhei 30 la sută din cereale au pierit, iar în județul Cahul - aproape 80 la sută. În acest an în RSSM roada globală a constituit numai de 365 mii tone de cereale sau a fost de 2,5 ori mai mică decît în 1945.

Au existat și alți factori care au determinat foametea: începutul colectivizării agriculturii, acțiunile arbitrare, criminale ale regimului totalitar, rechiziționarea împovărătoare de produse alimentare, terorizarea populației băștinașe, distrugerile provocate de război, pieirea pe cîmpurile de bătaie ale celui de-al doilea război mondial sau mutilarea a zeci de mii de bărbați în floarea vîrstei, care erau principala forță de muncă în satele noastre etc.

Principala cauză, totuși, au constituit-o rechizițiile forțate, jefuirea inumană a țăranilor de către puterea sovietică. Poporul nostru a trecut prin mai multe secete, și de fiecare dată țăranul truditor soluționa cumva astfel de situații. Puterea sovietică, însă, i-a luat cu forța mijloacele de existență.

Pentru lichidarea consecințelor tragice ale acestei politici de jaf conducerea stalinistă a fost nevoită să întoarcă o parte din produsele agricole colectate cu forța de la populația RSSM, să aducă alimente, semințe pentru semănatul din toamna și primăvara anilor 1946-1947. Astfel, în august 1946 au fost aduse în RSSM 1,5 mln. puduri de cereale în formă de împrumut fără procente, 4.100 tone de pîine comercială, 47 mii tone de semințe pentru semănatul de primăvară. Planul de predare obligatorie la stat a produselor agricole a fost micșorat pînă la 72 mii tone.

Însă acest ajutor n-a fost eficient, n-a oprit foametea. O parte din aceste cereale au fost furate, ascunse de către acei care aveau menirea să apere de la moarte populația flămîndă. Multe cereale au fost depozitate în

hambare descoperite, umede și au putrezit. În februarie 1947 în Moldova a venit A. N. Kosîghin, locțiitor al președintelui Consiliului de Miniștri al URSS. Din inițiativa lui s-a înfăptuit o serie de măsuri urgente pentru ajutorarea suferinzilor. S-au deschis 1.023 cantine. Fiecare cetățean avea dreptul să primească 4 kg de cereale pe lună. Aproape 1,2 mln. de oameni au primit ajutor material, împrumuturi, hrană. Totuși, prin înseși esența sa, sistemul administrativ de comandă n-a fost în stare să organizeze salvarea populației de la moarte. Chiar și după februarie 1947 oamenii cu miile mureau de foame. Foametea a încetat numai odată cu recoltarea roadei anului 1947. În august-septembrie 1947 numărul morților s-a redus pînă la nivelul mortalității naturale.

Colectivizarea forțată

La faza sa inițială colectivizarea forțată în RSSM a fost încă o cauză principală a înfometării, iar apoi și a distrugerii țărănimii. În Moldova acest experiment utopic bolșevic s-a efectuat în conformitate cu pravilele deja verificate ale sistemului socialist. Toată puterea politică și economică în scopul adoptării oricăror decizii aberante se afla în mîinile PC (b) din toată Uniunea. Moscova controla din scurt evoluția întregului proces economic și politic din RSSM. Primii doi ani postbelici (1946-1947) au trecut sub semnul luptei, scopul final al căreia era să se distrugă țărănimea instărită. În acest proces au fost antrenate organele de partid, sovietice, NKVD-iste, economice. Politica rechizițiilor împovărătoare, jefiurea țărănimii au făcut ca aceasta în cele din urmă să susțină politica de colectivizare. Venise timpul cînd țărănimea basarabeană era de acord să se înscrie în colhozuri numai ca să scape de foame. La 14 august 1946 CC al PC (b) M și Consiliul de Miniștri al RSSM au adoptat hotărîrea "Cu privire la măsurile în vederea dezvoltării gospodăriei apelor și a luptei împotriva secetei în perioada lunilor de toamnă, iarnă și primăvară ale anilor 1946-1947". În rezultatul realizării acestui document au fost curățate și construite din nou peste 400 iazuri și 5 200 fîntîni de cîmp, sisteme de irigare, pentru care s-au alocat finanțe suplimentare. Funcționau 84 SMT-uri, multe întovărășiri de prelucrare a pămîntului, a plantațiilor multianuale. Fusese creată o oarecare bază pentru dezvoltarea

vităritului în sectorul colhoznic. Pentru colhozuri și sovhozuri au fost alocate credite considerabile, ceea ce a contribuit la propagarea modului de producție socialist în satele noastre.

Pentru a exercita influență psihologică asupra țărănimii și pentru a o încuraja să intre în colhozuri, în 1949 au fost decorați cu ordine și medalii ale URSS 527 colhoznici fruntași din RSSM, inclusiv 12 dintre ei s-au ales cu titlul de erou al muncii socialiste (M. Bostan, L. Vozian, V. Dorul, M. Malai, A. Mițul, A. Harhalup și alții).

În primul rînd, au fost restabilite colhozurile și sovhozurile create în 1940-1941 și organizate altele noi. Printre primele colhozuri au fost cele din satele Mîrzești (raionul Vertiujeni), Palanca (Zgurița), Alova (Volontirovca), Gura-Bîcului (Bender), Tvardița, Valea-Perjei (Ciadîr-Lunga), Drepcăuți (Lipcani), Iurceni (Nisporeni), Pănășești (Strășeni), Trifănești (Florești) etc. În al doilea rînd, s-au luat măsuri de ordin administrativ, juridic, chiar militar contra țăranilor, care nu doreau să semneze cereri de intrare în colhoz. Principiul liberului consimțămînt, atît de mult vehiculat de istoricii și politicienii sovietici, și la noi a fost încălcat flagrant literalmente în fiecare sat. În multe raioane lucrătorii NKVD-ului, utilizînd metodele de lucru proprii acestor organe, îi "convingeau" activ și ei pe țărani să intre în colhozuri. Ei arestau, interogau, chiar îi torturau pe cei care nu doreau să fie colhoznici. Se efectuau sechestrări de avere, țăranii erau amenințați cu deportarea, ținuți în înschisori, beciuri și șoproane, bătuți. Erau avertizați că, dacă nu intră în colhoz, vor fi deportați (AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 32, p. 22).

În scopul lichidării influenței bisericii asupra țărănimii au fost închise, distruse circa 600 clădiri de cult, 26 mănăstiri și un mare număr de case de rugăciuni ale diferitelor secte religioase.

Pe parcursul anilor 1944-1947 țăranii din RSSM n-au avut posibilitate să-și refacă gospodăriile ruinate de război. Către 1946 satul moldovenesc posedă numai 53 la sută din numărul porcinelor, circa 78 la sută din numărul țăranilor n-aveau forță animală sau mecanică de tracțiune, 62,7% n-aveau vaci. SMT-urile nu puteau satisface, dar nici nu li se recomanda să satisfacă cerințele întregii agriculturi.

La 17 august 1947 Consiliul de Miniștri al URSS a

obligat guvernul RSSM să determine trăsăturile caracteristice şi numărul total al "chiaburilor" din republică. La 30 august 1947 Biroul CC al PC (b) M şi Consiliul de Miniştri al RSSM au adoptat hotărîrea "Despre determinarea gospodăriilor chiabureşti în judeţele RSSM şi impozitarea lor". Conform acestor documente organele locale erau obligate să înscrie în listele chiaburilor acele gospodării care foloseau munca înăimită şi sezonieră a muncitorilor agricoli, pe acei care foloseau munca de răscumpărare pentru folosirea animalelor ca forţă de tracţiune, a maşinilor agricole, poduselor împrumutate. În total, au fost trecuţi în aceste liste 10.154 (2,1%) familii ţărăneşti. Dar, constatîndu-se mai apoi, că determinarea gospodăriilor culăceşti s-a făcut prea arbitrar, cu foarte multe abuzuri de putere, că pretutindeni s-au comis multe încălcări ale drepturilor omului, în conformitate cu hotărîrea Consiliului de Miniştri al RSSM din 26 mai 1948, aceste liste au fost revăzute. De data aceasta au fost atestate ca fiind chiabureşti 7.388 gospodării.

E important să subliniem, că colectivizarea în RSSM a fost înfăptuită "de sus", din iniţiativa şi îndemnul insistent al Biroului Politic al CC al PC (b) din toată Uniunea. Stalin acţiona prin biroul pentru Moldova al CC al PC (b) din toată Uniunea. Sub presiunea acestuia CC al PC (b) M a adoptat direcţiile principale ale colectivizării în satele basarabene.

În 1944-1956 PC (b) M şi organele lui de pe teren au adoptat mai mult de 200 rezoluţii, hotărîri, informaţii cu privire la colectivizarea agriculturii, dezvoltarea colhozurilor, consolidarea lor politică, organizatorică şi economică. CC al PC (b) M îndeplinea întocmai indicaţiile lui Stalin în domeniul colectivizării. Stalin îşi transmitea indicaţiile necesare prin F. Butov, iar apoi prin V. Ivanov. La rîndul lor, aceştia sugerau conducerii CC al PC (b) M cele mai aberante idei. De exemplu, V. Ivanov i-a "sfătuit" pe liderii RSSM să adreseze lui Stalin unele propuneri pentru soluţionarea problemelor colectivizării. La propunerea acestuia, în martie 1949, G. Rudi şi N. Coval i s-au adresat lui I. Stalin cu o scrisoare în care se arăta că în republică în 1948 suprafeţele însămînţate au atins nivelul de pînă la război şi că dezvoltarea de mai departe a agriculturii în republică necesită înfăptuirea rapidă a colectivizării tuturor

gorpodăriilor țăranilor individuali (AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 62, p. 55).

La indicațiile Biroului pentru Moldova al CC al PC (b) din toată Uniunea Consiliul de Miniștri al RSSM a adoptat la 28 iunie 1949 o hotărîre specială nr. 509 s.s. "Cu privire la deportarea din RSSM a familiilor de chiaburi, de foști moșieri și de mari comercianți", a confirmat listele țăranilor (11.212 familii) ce urmau să fie deportati, prezentate de comitetele executive, orășenești și raionale ale sovietelor din RSSM. Înfăptuirea tuturor acțiunilor de deportare a țăranilor înstăriți a fost pusă în seama Ministerului Securității de Stat al RSSM. În conformitate cu planul stabilit de NKVD-ul din RSSM în frunte cu I. Mordoveț, deportarea țăranilor a avut loc în noaptea de 5 iulie 1949. Preventiv au fost trimiși în fiecare raion reprezentanți ai CC al PC (b) M și Consiliului de Miniștri al RSSM pentru a dirija acțiunile de deportare a țăranilor. Arestările s-au făcut noaptea cu forțele soldaților veniți în sate cu mașinile. Unii cetățeni care au încercat să scape cu fuga au fost împușcați. Gospodarii arestați împreună cu familiile lor, cu copii și bătrîni, fără a li se permite să ia rezerve cu dînșii, au fost urcați cu forța în vagoane pentru vite și duși în Siberii de gheață.

Toate bunurile, casele, utilajul țăranilor deportați au fost transmise colhozurilor, iar o parte din ele au fost furate, jefuite, vîndute de către organele financiare ale raioanelor respective. Mulți dintre gospodarii deportați așa și nu au mai revenit în patrie - au fost împușcați pe drum, au murit de foame, boli și durere sufletească, de munci peste puterile lor în numele construcției "viitorului luminos al întregii omeniri".

Starea de spirit a populației era îngrozitoare. Țărănimea era speriată de teroarea stalinistă și, de frică, a început să se înscrie în colhozuri. Majoritatea cererilor erau scrise din timp de către organizatorii locali ai colectivizării în masă. Dacă la 1 februarie 1949 erau colectivizate numai 22 la sută din numărul total al gospodăriilor țărănești, apoi în luna decembrie a aceluiași an erau colectivizate deja 82,3 la sută. În 5-6 luni au fost formate 1743 colhozuri, care întruneau 306.400 gospodării țărănești. Planul de colectivizare fusese depășit de două ori! (*Orizontul*, 1988, nr. 7, p. 39).

Apoi a urmat consolidarea sub aspect politic, organizatoric și economic a colhozurilor. Au fost organizate

suplimentar 10 SMT-uri, pregătiți specialiști în agricultură, presedinți de colhozuri, brigadieri, agronomi și zootehnicieni. Marea lor majoritate, însă, a fost adusă de aiurea. CC al PCUS și CC al PCM au adoptat măsuri de ordin administrativ, politic și economic pentru dezvoltarea agriculturii socialiste, consolidarea bazei tehnico-materiale a colhozurilor, organizarea întrecerii socialiste, consolidarea disciplinei de muncă, utilizarea agrotehnicii înaintate etc.

Datorită muncii în sudoarea frunții a țăranilor adunați grămadă în jurul ceaunului socialist s-a îmbunătățit activitatea economică a colhozurilor și sovhozurilor din RSSM. S-au mărit considerabil suprafețele însămînțate cu diferite culturi agricole. În 1955 în RSSM se prelucrau 1.981,7 mii de hectare, dintre care cu cereale și boboase - 1.326,8 mii ha (593,3 mii ha cu grîu și 555,0 mii ha cu porumb), cu culturi tehnice -317,2 mii ha (floarea-soarelui - 214,3 mii ha, sfeclă de zahăr - 59,9 mii ha, tutun - 16,8 mii ha), cartofi și legume - 103,3 mii hectare etc. (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR. Stat. sbornik,* Chișinău, 1957, 43). Recoltele medii erau mici: grîu - 13,0 centnere la hectar, porumb - 9,5, sfeclă de zahăr - 133, floarea-soarelui -11,0, tutun - 7,1, legume - 59 centnere. Dacă în 1945 în R. S. S. M. erau 35 mii ha de livezi și 95 mii ha de vii, apoi în 1953 erau, respectiv, 63 și 106 mii de hectare. Roada la hectar a crescut de la 14,1 centnere de struguri și 18,7 centnere de fructe în 1945 pînă la 37,0 centnere de struguri și 22,1 centnere de fructe la hectar în 1953.

Indiferent de formele, modificările organizatorice, de încurajarea morală și materială, colhozurile și sovhozurile nici pe departe nu au îndreptățit așteptările autorilor colectivizării și ale țăranilor prostiți. Practica orînduirii colhoznice în RSSM a demonstrat încă o dată caracterul irațional al dezvoltării în continuare a agriculturii la noi în conformitate cu canoanele antieconomice staliniste și socialiste. Satele moldovenești se aflau într-o criză permanentă, mai mult avînd de suferit populația băștinașă. Orînduirea colhoznică cu toată munca ei silnică, ineficientă nu putea, și nici nu dorea, să asigure producătorilor un nivel de viață decent, civilizat, conducerea oficială a URSS precum și cea a RSSM urmărind cu totul alte scopuri - industrializarea și militarizarea colosului comunist pe seama țăranului ținut în captivitatea statului totalitar.

Situația culturii și științei

Războiul al doilea mondial și sistemul totalitar comunist instaurat în RSSM au lovit crunt și cultura românească din Basarabia și Transnistria. În RSSM au fost distruse 80 la sută dintre instituțiile curative și culturale care funcționau anterior. Majoritatea celor 6.730 de clădiri, laboratoare, ateliere școlare și 3.542 clădiri ale bibliotecilor, teatrelor, spitalelor, căminelor culturale au fost folosite de armata roșie, în 1944-1945, ca ospătării, puncte de comandă, magazii, grajduri, depozite, ateliere de reparații, iar 53 școli au fost transformate în cazărmi.

Baza materială a învățămîntului a suferit o daună de 5.487.050 ruble (AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 265, p. 1, 17, 79, 92). Mai mult de 10 mii de pedagogi, medici, preoți, juriști, agronomi, funcționari au fost nevoiți să se refugieze în România și în alte state ale Europei. Astfel, în județul Bălți din 2.800 învățători, cîți au lucrat pînă în 1940, au rămas în 1945 numai 129. În județul Soroca din 980 învățători au rămas doar 13, în județul Cahul din 1.285 - numai 10. În orașul Chișinău în 1945 rămăsese numai 70, iar în Bălți - 8 învățători (AOSPRM, f. 51, inv. 3, d. 296, p. 2). O mare parte din învățătorii care nu s-au refugiat din Basarabia au fost arestați și duși în Siberia în 1945-1946. În numărul deportaților au fost V. Volcinschi, M. Tarantaev, M. Cobîleanschi, G. Curcă, P. Inanov și mulți alții. Au fost pedepsiți și acei pedagogi care pînă în 1941 fuseseră membri de partid. Învățătorii E. A. Balan, I. G. Chitiliuc, D. E. Cușnir, F. I. Soroceanu și alții au fost excluși din partid din motivul că nu s-au evacuat în 1941 în URSS și pentru că n-au luptat contra armatei române, ci au continuat să instruiască elevii.

În 1944-1946 a fost distrus totalmente sistemul românesc de instruire din Basarabia și Transnistria, interzise revistele și ziarele pedagogice, literatura didactică românească. În locul școlii românești a fost adus și implantat în RSSM sistemul de învățămînt sovietic.

Au fost reparate și transformate în școli peste 3.000 de clădiri, pregătite sălile de clasă, băncile, laboratoarele, s-au alocat finanțe pentru construirea școlilor noi. În 1944-1956 au fost construite circa 150 de noi clădiri pentru școli, inclusiv în orașele Chișinău, Bălți, Tiraspol,

Bender, Soroca, în raioanele Ocnița, Kotovsk, Chiperceni, Briceni, Căinari, Bravicea și altele. Dar nu toate mijloacele financiare investite în învățămînt au fost valorificate. În 1953, de exemplu, din 8.255 mii ruble au fost valorificate pentru construcția clădirilor școlare numai 6.900 mii ruble (AOSPRM, f. 51, inv. 13, d. 1, p. 173). Era foarte anevoioasă aprovizionarea școlilor cu materiale didactice, cu inventar și utilaj școlar. Toate manualele românești au fost distruse, iar cele sovietice nu fuseseră încă editate. În 1944-1945 la Moscova s-au editat 85 titluri de manuale cu un tiraj de 315.524 exemplare, dar ele satisfăceau necesitățile doar ale 20-25% din elevi. În 1945 au fost aduse în Moldova 483.975 caiete, adică numai cîte un caiet pentru fiecare elev (AOSPRM, f. 51, inv. 2, d. 144, p. 83; inv. 3, d. 268, p. 31-32).

Mai tîrziu asigurarea cu manuale s-a mai ameliorat. În 1947 și-a reluat activitatea editura "Școala Sovietică", care a început să editeze manuale și altă literatură metodică. Dacă în 1945-1946 funcționau 1.825 școli (1.461 primare, 288 de șapte ani și 88 medii), apoi în 1955-1956 erau deja 1833 școli, inclusiv 506 primare, 912 de șapte ani și 350 medii. Dar s-a redus numărul elevilor de la 481,2 mii în 1950 pînă la 398,9 mii în 1955-1956. Această reducere se explică și prin faptul că în 1955-1956 erau școlarizați copiii născuți în anii 1944-1948, adică în perioada războiului și foametei. În 1950-1951 au rămas neșcolarizați peste 19 mii de copii.

În perioada postbelică s-a lucrat mult pentru pregătirea cadrelor didactice. Din primele luni ale anului 1944-1945 s-a început munca pentru crearea altui corp didactic. Se lucra în două direcții. 1) CC al PC (b) din toată Uniunea a trimis în Moldova, în 1944, 2.247 învățători. O parte din acești specialiști veniți din Rusia și Ucraina au completat rețeaua de conducere a școlilor române, începînd cu instructorii superiori de pionieri, șefii de studii, directorii de școli și terminînd cu șefii secțiilor de învățămînt ale sovietelor raionale și orășenești din RSSM. Ei nu cunoșteau limba, obiceiurile populației băștinașe, și nici nu doreau să le cunoască. În septembrie 1945 în cadrul CC al PC (b) M a fost creat un sector special al cadrelor pentru învățămîntul public, menit să controleze tot lucrul de educație în școala națională. 2) În activitatea pedagogică au fost antrenați reprezentanți ai populației locale, care aveau studii de cel puțin 5-7

clase. Pentru ei s-au organizat cursuri de cîte o lună, unde acești învățători au fost instruiți, pregătiți în baza normelor pedagogiei sovietice. Ei deseori învățau împreună cu elevii alfabetul chirilic, matematica, fizica, biologia, alte obiecte. Astfel, numărul învățătorilor a crescut de la 3.610 în 1945-1946 pînă la 30.766 în 1955-1956. Nivelul profesional, însă, lăsa mult de dorit. Numai 0,5 procente din învățătorii claselor I-IV aveau studii superioare; dintre învățătorii claselor V-VII studii superioare aveau doar 9,5%; ceilalți, adică majoritatea absolută, aveau studii medii. În clasele VIII-X 3,6 la sută din învățători aveau studii medii. Vechimea în munca pedagogică în 1955-1956 era în medie de 4-6 ani.

Învățătorii constituiau cea mai numeroasă și mai activă parte a intelectualității din RSSM. Ei au făcut mult pentru lichidarea analfabetismului, au propagat literatura, istoria, tradițiile poporului nostru. Către 1948 în RSSM a fost realizată legea cu privire la învățămîntul primar general obligatoriu, iar din septembrie 1949 a început trecerea la învățămîntul obligatoriu general de șapte ani la sate și de zece ani la orașe. Învățătorii au fost acea forță care a realizat această lege.

În perioada respectivă s-au făcut primii pași în însușirea principiilor didactice, valorificarea celor mai bune metode și forme de predare-învățare. Din 1950 a început editarea revistei pedagogice *Învățătorul Sovietic*. Se impunea necesitatea adaptării programelor și manualelor rusești la condițiile școlii din RSSM. Școala națională nu avea programele, manualele sale originale. Învățămîntul se făcea conform programelor rusești care erau depășite sub toate punctele de vedere. Programa la limba și literatura română pentru școala medie, precum și crestomațiile la literatură pentru clasele V-VII și la literatura pentru clasele VIII-X au fost alcătuite și aprobate tocmai în 1950. De la început a fost interzisă studierea operelor clasicilor literaturii române în scolile din RSSM. Tocmai în 1949-1952, cînd s-a constatat încă o dată în mod științific dreptul poporului la moștenirea sa literară, s-a permis studierea în școală a operelor lui M. Costin, G. Ureche, D. Cantemir, V. Alecsandri, I. Creangă, M. Eminescu, A. Donici, A. Russo, C. Negruzzi etc.

Învățătorii au fost atrași de către CC al PC (b) M și guvernul RSSM la opera susținerii dogmelor comuniste,

activitate care se făcea în orele libere de la activitatea în sistemul de învățămînt. În scopul stimulării acestei munci unii învățători erau decorați cu ordine și medalii, primeau alte gratitudini. Astfel, la 21 ianuarie și 2 octombrie 1949 pentru vechime în muncă și pentru muncă impecabilă preziudiul Sovietului Suprem al URSS a decorat cu ordine și medalii 447 lucrători ai învățămîntului public din RSSM, inclusiv cu ordinul Lenin - 28, ordinul Drapelul Roșu de Muncă - 53 persoane. În 1950 13 învățători au primit titlul onorific de învățător emerit al școlii din RSSM, 201 au fost decorați cu diplome de onoare ale prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, 316 - cu insigna "Fruntaș al învățămîntului public". În anul 1956 erau de acum mai mult de 100 învățători emeriți ai RSSM. Printre aceștia: A. S. Petrova (Soroca), M. A. Todorașco (Hîncești), A. M. Malai (Rîșcani), I. I. Antosiac (Tiraspol), T. A. Bardul (Slobozia), E. S. Gîtlan (Soroca), N. V. Madan (Strășeni), N. M. Leahul (Căușeni), F. F. Mocreac (Bălți), M. V. Cojocaru (Edineț), V. P. Pascali (Orhei), G. S. Chicu (Nisporeni) și alții.

Multă atenție în sistemul de învățămînt a început să se acorde educației preșcolare și extrașcolare. Acest sistem a apărut în Basarabia în anii 20, dar s-a păstrat și în RSSM. După 1944 au fost redeschise grădinițe de copii, creșe, terenuri pentru copii. Dacă în 1945 funcționau 71 grădinițe de copii cu 2.470 locuri, apoi în 1950 funcționau deja peste 600 grădinițe cu peste 15 mii de copii. În 1945-1947 a crescut numărul caselor de copii orfani. Pentru întreținerea lor se cheltuiau anual cîte 100 mln. ruble. Mai tîrziu, în 1955, numărul lor s-a micșorat pînă la 49 cu 5.087 copii.

În perioada anilor 1944-1956 în RSSM a fost constituit un sistem întreg de activitate extrașcolară. Toate organizațiile de copii care existau pînă la 1940 au fost interzise ("străjerii", "cercetașii" și altele). În locul lor au fost create organizații și instituții extrașcolare după modelul sovietic. În 1958 în RSSM funcționau: un Palat al pionierilor, 61 case ale pionierilor, 7 stații ale tinerilor naturaliști, 6 stații ale tinerilor tehnicieni, 11 școli sportive, baza republicană de excursii și turism, 62 biblioteci pentru copii, un teatru republican de păpuși, 9 muzee, 20 tabere pionierești, cinematografe, cluburi, case de cultură, stadioane, săli de concerte, cercuri de artiști amatori, cercuri sportive, de studiere a ținutului natal

etc. (*Istoria RSSM,* v. II, pp. 636, 740).

Un mare rol în mutilarea conştiinţeĭ copiilor l-au jucat organizaţiile pionierești și comsomoliste din școlile RSSM. Dacă în 1944-1945 în școlile republicii erau numai 51 mii de pionieri și 3 mii de comsomoliști, apoi în 1957 erau deja 215 mii de pionieri încadraţi în 1.854 unităţi pionierești și peste 41,8 mii de comsomoliști întruniţi în 1.066 organizaţii comsomoliste primare școlare (*Ocerki istorii comsomola Moldavii*. Chişinău, 1980, pp. 270-271).

S-au dezvoltat susţinut în această perioadă școala superioară și cea medie de specialitate. Către 1956 în RSSM funcţionau 7 instituţii de învăţămînt superior (Universitatea de Stat din Chişinău, Institutul Agricol "M. V. Frunze", Institutul de Medicină, Institutele Pedagogice din Chişinău, Tiraspol, Bălţi și Conservatorul de Stat) și 37 școli medii de specialitate, inclusiv școlile pedagogice din Soroca, Orhei, Cahul, tehnicumul de bibliotecari din Soroca, școlile de medicină din Chişinău, Soroca, Tiraspol, Bender, Bălţi, școlile comerciale din Soroca și Chişinău, tehnicumurile agricole din Carmanova, Leova, școala de vinificaţie din Chişinău, tehnicumuri de construcţii, gospodărie comunală, de industrie ușoară, transport auto, școala de arte etc.

În acea perioadă plină de dificultăţi tineretul, mai ales cel rural, manifesta o foarte mare dragoste de școală, de carte, ceea ce constituia trăsătura caracteristică principală a tineretului studios de atunci. Poporul, economia naţională aveau nevoie de cadre naţionale, de specialiști bine pregătiţi. Trebuia oprit și valul de colonizare a RSSM cu specialiști din Rusia. Sistemul totalitar afectase și școala superioară, unde au fost implantate metodele de predare-învăţare scolastice comuniste, în special în științele socio-umane. Limba de predare în aceste instituţii era preponderent cea rusă, desfășurîndu-se astfel procesul general de rusificare a studenţilor basarabeni.

În primii ani postbelici erau foarte puţini studenţi dintre băștinași, dar treptat, după ani de zile s-au creat condiţii de înscriere și a românilor din RSSM și Bucovina de Nord în școlile superioare din Moldova. Numărul total al studenţilor în instituţiile noastre de învăţămînt superior a crescut de la 3.232 în 1945-1946 pînă la 17 162 studenţi în 1956-1957, iar în școlile medii de specialitate, respectiv, de la 3.541 pînă la 18.507.

Alocațiile pentru învățămînt în RSSM au crescut mai bine de 2 ori. În total, în anii cincinalului al cincilea, au fost alocate pentru învățămîntul din RSSM circa 3.030 mln. ruble, sumă insuficientă și pentru dezvoltarea normală numai a școlii superioare.

Și-au adus aportul la dezvoltarea școlii superioare din Moldova savanții, profesorii veniți din diferite regiuni ale URSS: N. I. Belkin, I. G. Budak, A. F. Kovraski, M. V. Kot, V. G. Klimenco, N. T. Starostenco, B. I. Șarapov, P. C. Migal, M. A. Peleah, M. A. Poliuhov, G. V. Lazurevski, A. N. Molohov, I. I. Prinț, I. S. Lealikov și alții. Dar a fost mare și obolul intelectualilor băștinași la prosperarea școlii superioare din RSSM. În numărul acestor personalități au fost: G. Cojocaru, absolvent al Universității Sorbonne, I. Grosul, N. Gheorghiu, T. Crăciun, M. Muntean, D. Ursul, N. Corlăteanu ș. a. Experiența, activitatea lor didactico-științifică, talentul, măiestria au contribuit la instruirea și educarea a mii și mii de tineri specialiști.

Toate programele școlii superioare din RSSM au fost aduse, de asemenea, din Rusia. Conținutul lor nu satisfăcea interesele și necesitățile învățămîntului național, ci servea politica și ideologia sistemului sovietic.

Indiferent de neajunsurile școlii superioare de atunci, ea a influențat pozitiv evoluția economică, socială, spirituală a RSSM. Cei mai buni studenți au fost acei care absolviseră gimnaziile, liceele românești în 1918-1940 și 1941-1944. Mulți dintre ei au devenit savanți, pedagogi, agronomi, zootehnicieni, economiști, ingineri foarte bine pregătiți.

În ansamblu, școala superioară din RSSM a pregătit în anii 1945-1956 12.273 specialiști cu studii superioare, iar școala medie de specialitate - 22.029 specialiști pentru veriga medie a economiei naționale. (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR. Stat. sbornik.* Chișinău, 1957, pp. 155-165).

Știința românească fusese, prin diverse metode, distrusă în 1944. În locul sistemului de investigații științifice existent deja a fost creată o rețea de instituții științifice noi, care depindeau completamente de interesele Moscovei. În 1944 a fost reevacuat din orașul Buguruslan "Institutul Moldovenesc de cercetări științifice în domeniul economiei, istoriei, limbii și literaturii". Un rol pozitiv l-a jucat restabilirea stațiunilor agricole experimentale din Tiraspol,

Bălți, Chișinău. Au fost organizate noi instituții științifice în diverse domenii. În 1946 s-a organizat "Baza moldovenească a Academiei de Științe a URSS", iar în 1949 această bază a fost transformată în "Filiala moldovenească a Academiei de Științe a URSS". Președinte al filialei moldovenești a AȘ a URSS a fost numit P. A. Baranov, savant rus, botanist, venit din Leningrad (actualul Petersburg), iar în funcție de vicepreședinte - I. S. Grosul.

În anii cincinalelor IV și V s-au creat noi centre științifice, instituții, secții, laboratoare, necesitatea și direcțiile de activitate ale cărora erau determinate de conducerea CC al PC (b) din toată Uniunea și CC al PC (b) M. Numai în 1944-1956 CC al PC (b) M a adoptat 29 rezoluții, hotărîri, indicații cu privire la dezvoltarea științei în RSSM. Printre acestea au fost: cu privire la Institutul Moldovenesc de cercetări științifice în domeniul economiei, istoriei, limbii și literaturii (1944); cu privire la dezvoltarea vieritului și grădinăritului în RSSM (martie 1946); cu privire la crearea Institutului de istorie al partidului de pe lîngă CC al PC (b) M (ianuarie 1948); cu privire la activitatea Institutului de istorie, limbă și literatură (1946); cu privire la crearea Institutului de pomicultură, viticultură și vinificație (1949) și altele. În 1956 în RSSM activau deja 25 de organizații științifice, inclușiv Grădina botanică, Institutul de pedologie, agronomie și ameliorare, Institutul de istorie, limbă și literatură, 10 stații științifice, o bază experimentală la Schinoasa, cinci muzee etc. Numărul lucrătorilor științifici crescuse de la 680 în 1948 pînă la 1.242 în 1955, sau aproape de două ori. Majoritatea acestor savanți, însă, erau veniți din URSS. Peste 330 dintre ei lucrau în instituțiile de învățămînt superior. Dintre toți savanții din RSSM în 1955 numai 126 erau moldoveni, iar dintre aceștia numai doi erau doctori și 36 - candidați în științe.

Indiferent de această situație, în perioada respectivă școlile moldovenești de fizică, matematică, algebră, vinificație, pomicultură, pedologie, agrochimie, viticultură, medicină, nutriția plantelor și altele au devenit cunoscute nu numai în URSS, ci și în toată Europa. Baza acestor școli fusese pusă încă în anii antebelici, ani foarte grei. Actualmente nu putem vorbi despre știința Moldovei din perioada postbelică fără a aminti savanții: A. M. Mariț, M. A. Pavlov, N. A. Dimo, P. P. Dorofeev,

L. M. Dorohov, V. A. Gordienco, I. S. Lialikov, P. S. Migal, M. A. Peleah, M. F. Iaroşenco, A. E. Kovarski, A. V. Ablov, V. L. Poleakov, I. G. Dicusar, D. D. Verderevski şi alţii. Cu concursul acestor savanţi au fost cercetate diverse probleme, inclusiv teoria corpului solid, radiaţia, ionizarea tematică şi optică, efectele electrooptice şi magnetooptice, difuzia combinată polifonică a limbii (I. E. Perlin); biologia, ecologia filoxerei, metodele de combatere a filoxerei prin fumegarea solului cu hexaclorbutadeină (metode utilizate apoi şi peste hotare), teoria finalică a imunităţii viţei-de-vie la filoxeră (I. I. Prinţ); compuşii complecşi, nomenclatura chimiei neorganice (A. V. Ablov); imunitatea plantelor, lupta cu bolile parazitare (D. D. Verderevski); crearea soiurilor noi de culturi leguminoase (V. A. Gordienco); nutriţia minerală a plantelor (I. G. Dicusar); fizica solurilor, conţinutul humusului şi compoziţia lui mecanică, istoria pedologiei (N. A. Dimo); intensitatea fotosintezei, regimul de apă al plantelor, metabolismul plantelor (L. M. Dorohov); metodele fizico-chimice de analiză (polarografia lui I. S. Lialikov); electofiziologia neuronucleilor (A. M. Mariţ); procesele chimice din soluţiile mixte, absorbanţii naturali din RSSM (P. S. Migal); organizarea primei staţiuni seismice în RSSM, fizica şi tehnica vidului înaintat, descărcările electrice în gaze (M. A. Pavlov) şi altele. Au fost cercetate şi probleme din domeniul medicinei: patologia bolilor interne (M. A. Poliuhov); pielonefrita, urologia semiotică, diagnosticul în urologie (S. D. Goligorski); organizarea medicinii sociale, ocrotirea sănătăţii în RSSM (M. I. Chehtman).

S-au obţinut unele succese şi în domeniul ştiinţelor umanitare. Ca rezultat s-au pregătit şi editat lucrările: *Principiile de bază ale ortografiei şi ortoepiei limbii moldoveneşti* (Chişinău, 1945); *Îndreptar ortografic* (Chişinău, 1949); *Istoria RSSM,* v. I, Chişinău, 1951, sub redacţia lui A. D. Udalţov şi L. V. Cerepnin; v. II, Chişinău, 1955, sub redacţia lui S. P. Trapeznikov şi N. A. Mohov. Aceste două volume fusese apreciate ca "necesare", care au adus "un prinos la dezvoltarea culturii Moldovei" (*Sovetskaia Moldavia,* 1952, 25 mai; *Moldova Socialistă,* 1952, 17 mai, 2 iulie). În realitate, însă, aceste două volume reflectau doar istoria relaţiilor moldo-ruso-ucrainene, nu şi istoria românilor din Basarabia. De asemenea, au fost cercetate şi oglindite istoria oraşului

moldovenesc în secolul XV (F. Grecul); formarea monarhiei feudale în Moldova (N. Mohov); colonizarea sudului Basarabiei cu găgăuzi (I. Meşceriuk); "slobozirea Moldovei de sub jugul feudal otoman" (I. Grosul); dezvoltarea şcolii în Moldova (T. Crăciun); concepţiile cronicarilor moldoveni (E. Rusev); situaţia ţărănimii după reforma din 1868 (M. Muntean) şi altele.

Atunci apăruse lucrări despre viaţa şi activitatea revoluţionară a lui A. Grusser, M. Frunze, G. Kotovski, I. Melioşin, S. Lazo, lucrări care susţineau interesul politic al URSS. în această regiune.

CC al PC (b) din toată Uniunea ataca vehement cercetătorii, savanţii care vedeau lumea prin altă prismă decît cea a ideologiei comuniste. Lupta cu "cosmopolitismul", cu "ideologia burgheză", cu "duşmanii poporului", promovată de A. Jdanov în 1946-1948, ajunsese şi în Moldova. Reprezentanţii Moscovei au "curăţat" aşezămitele ştiinţifice de elementele "naţionaliste", "cosmopolite", "decadente", "duşmănoase" puterii sovietice.

În 1949 istoricului N. A. Narţov i s-a reproşat că nu a respectat "metodologia marxistă", că a "schimonosit" istoria raporturilor moldo-ruso-ucrainene, că a scris prea mult despre Ştefan cel Mare, "n-a analizat economia medievală" şi altele. (*Octombrie*, 1948, n. 31, pp. 73-78).

În această perioadă a fost supus criticii şi istoricul F. S. Omelciuc pentru lucrarea *Dezvoltarea culturii socialiste în RSSM*, (Chişinău, 1950). Oponentul acestuia S. Afteniuc l-a învinuit că "n-a arătat temeliile politice şi ideologice ale culturii sovietice", lucrarea "nu-i bogată în materialul unional", afirmînd că alfabetul latin, introdus în 1932, "nu s-a prins în norod" (*Moldova Socialistă*, 1951, 10 octombrie). La această campanie de critică a "greşelilor" din lucrările istoricilor, filologilor au participat N. V. Berezneakov, I. S. Grosul, N. D. Roitman, I. D. Ceban şi alţii. La 27 septembrie 1952 în ziarul *Sovetskaia Moldavia* a apărut articolul "Istoria unei disertaţii" de Igor Şvedov, în care era criticată lucrarea savantului E. Rusev despre cronicarul Grigore Ureche. E. Rusev era învinuit, că este fiul unui membru al "Sfatului Ţării", că s-a infiltrat în ştiinţa istorică sovietică şi că nu acceptă istoriografia sovietică. În lucrare, susţinea autorul articolului, E. Rusev l-a idealizat pe Grigore Ureche, a

introdus naționalismul burghez în știința istorică. Mai apoi E. Rusev a fost exclus din partid, eliberat din post, mult timp a fost marginalizat ca savant. (*Basarabia*, 1991, pp. 161-167).

Regimul stalinist a desfășurat o campanie ideologică aprigă contra științei lingvistice din RSSM, care avea drept scop, după cum scria doctorul M. Bruchis, "înlăturarea limbilor neruse" ca mijloc de comunicare între cetățenii aceluiași popor (*Bruchis M., One Step Back, Two Steps Forward.* Boulder, 1982, pp. 56-90). Erau stimulate afirmatiile cu privire la creșterea deosebirilor dintre limba vorbită si cea literară, dezvoltarea dialectelor, bilingvismului.

Functiile sociale ale limbii române în RSSM au fost limitate. Dar cea mai mare nelegiuire comisă de organele de partid si de stat a fost fabricarea în RSSM a "limbii moldovenesti", denumită "limbă romanică estică de sine stătătoare", în baza alfabetului chirilic. La realizarea acestei aberațiuni au fost angajați oameni de știință, ziariști, lucrători de partid (I. D. Ceban, I. C. Varticean, I. D. Grecul, V. G. Ulianov, S. V. Țaranov, I. Kanna și alții), care încercau să dovedească că "limba moldovenească" e de origine slavă. I. C. Varticean afirma, de exemplu, că "limba moldovenească" a luat naștere în urma "încrucișării limbilor slave și romanice" (*Moldova Socialistă*, 1951, 23 noiembrie). Conform opiniei unor savanti 40 la sută din cuvintele românești din Basarabia erau de origine slavă (*Moldova Socialistă*, 1951, 20 noiembrie). Se începuse o amplă campanie de îmbogățire a "limbii moldovenești" cu cuvinte din limba rusă. Multe lucrări științifice, articole, opere artistice erau poluate cu rusisme (budkă, nalog, zavod, udarnik, predsedatel, lozung, voczal, soiuz, șrift, zadace, nacialnik și multe altele). Astfel se promova politica leninistă de apropiere și contopire a naționalităților (socialiste). În 1947-1948 scriitorii A. Lupan, B. Istru, E. Bucov au fost învinuiți că au "colaborat cu ocupantii români", că se închinau în fata apusului, ca au comis "denaturări burghezo-nationaliste" (*Moldova Socialistă*, 1948, 21 martie, *Sovetskaia Moldavia*, 1948, 2, 14, 16 noiembrie). Scriitorul Nicolae Costenco în 1945 a fost arestat și deportat pentru "defăimarea" sistemului politic și social al URSS.

Aceeași soartă au avut-o folcloristul Petre Ștefănucă, tînărul scriitor Alexei Marinat, cunoscutul luptător pentru

eliberare națională în Basarabia, scriitorul, istoricul Pan Halippa și alții.

La 22 noiembrie 1948 biroul CC al PC (b) M, analizînd problema "literaturii artistice moldovenești", a menționat că creația scriitorilor moldoveni "rămîne în urma nuvelului general al literaturii sovietice", că procesul transformărilor socialiste în economie, cultură, munca țăranilor, muncitorilor n-a fost reflectat real și fundamental în operele scriitorilor din Moldova.

Menționăm că Stalin n-a activizat represiunile contra scriitorilor din Moldova în 1947-1948, deoarece nu dorea ca Uniunea Sovietică să fie învinuită de rusificare, precum și pentru că nu excludea varianta că Moldova și România pot deveni cîndva un stat socialist unic (*Sfatul Țării,* nr. 220-224).

A. Lupan, din motivele menționate mai sus, a fost eliberat din funcția de Președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova. În locul lui a fost numit jurnalistul Ipatenco, iar redactor-șef al revistei *Octombrie* a devenit Petrea Crucenuic (AOSPRM, f. 51, inv. 8, d. 34, f. 13-14);

Organizațiile de partid erau obligate să convoace adunări speciale cu tema: "Imperialiștii români și complicii lor, naționaliștii moldo-români - cei mai înverșunați dușmani ai poporului moldovenesc". Campania de "reeducare" continua. În procesul de rusificare au fost antrenați lucrătorii de răspundere ai CC al PC (b) M, savanți lingviști, jurnaliști. ..

La 3-7 decembrie 1951 a avut loc sesiunea științifică comună a Institutului de lingvistică al AȘ a URSS și Institutului de istorie, limbă și literatură al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, la care au participat savanții din Rusia V. F. Șișmariov, R. A. Budagov, P. G. Piotrovski, C. P. Bronștein, V. V. Vinogradov și alții. Ei au dat o caracteristică esențială limbilor romanice din sud-estul Europei și limbii naționale din RSSM, demonstrînd în mod științific caracterul pur românesc al limbii vorbite în RSSM, au aprobat predarea operelor clasicilor literaturii române în școlile din Moldova, au combătut opiniile, concepțiile eronate ale lui I. D. Ceban, I. C. Varticean cu privire la originea slavă a "limbii moldovenești".

Această sesiune, însă, a aprobat și practica "îmbogățirii" limbii naționale cu cuvinte din limba rusă. Mulți participanți la această sesiune (N. V. Iustratova, A. N.

Creciun, L. I. Pankratiev, A. P. Lupan, N. A.. Mohov, N. V. Berezneakov, I. V. Ceban, B. H. Rabinovici, G. S. Dobîndă, V. M. Senkevici, A. T. Borş şi alţii) au cerut ca limba naţională să fie completată cu cuvinte ruseşti, din limbile înrudite acesteia, să se folosească formele vechi, arhaice, dar cu un conţinut nou (*Moldova Socialistă,* 1951, 23 noiembrie). Academicianul V. V. Vinogradov a propus să se formeze "un fond lexical al culturii socialiste", lucru care însemna introducerea în limba vorbită în RSSM a cuvintelor ruseşti, continuarea "politicii leniniste în domeniul lingvisticii" (*Moldova Socialistă,* 1951, 9 decembrie).

Savanţii V. Coroban, Gh. Bogaci, încă înainte de această sesiune, au arătat că nu există nici o deosebore între limba română şi limba vorbită în RSSM. Din acest motiv savanţii au fost învinuiţi că promovează o politică "imperialistă", "pseudoştiinţifică", fiind numiţi reprezentanţi ai "latiniştilor", "românizatorilor" etc. În unele ziare se afirma că "intelectualitatea nu recunoaşte limba norodnică moldovenească şi de aceea propune o limbă românizată".

Literatura. În condiţiile regimului totalitar prozatorii, poeţii, dramaturgii din Moldova au publicat multe opere literare aprobate de partid. Cele mai cunoscute dintre ele în acea perioadă erau: *Lumina, Faţă-n faţă* de A. Lupan, *Ţara mea, Andrieş* de Em. Bucov, *Pohoarenele* de B. Istru, *Buzduganul fermecat*, *Tinereţe fără moarte* de L. Deleanu, *Prietenie* de F. Ponomari; *Cîntecul zorilor* de G. Meniuc, *Mama* de I. Canna, *Foc* de Ja. Cutcoveţki, *Deşteptarea* de A. Lipcan etc.

Literatura sovietică moldovenească în proces de formare a reflectat diverse aspecte ale vieţii politice, economice, culturale din RSSM: eroismul ostaşilor sovietici în cel de-al doilea război mondial, colectivizarea şi alte transformări economice de tip socialist, reforjarea spirituală tip comunist a cetăţenilor etc. Dar nu toate lucrările artistice aveau un nivel artistic susţinut. De-a lungul timpului au spravieţuit doar acele scrieri, care s-au alimentat din nesecatul izvor al creaţiei populare (*Andrieş, Buzduganul fermecat* şi altele).

În RSSM existau două edituri: "Şcoala sovietică" şi "Editura de stat a RSSM". Numărul de cărţi editate creştea cu fiecare an. Dacă în 1945 au fost editate doar 74 titluri de carte cu un tiraj de 852 mii exemplare, apoi în 1955 - 667 titluri cu un tiraj de 6 670 mii de

exemplare. Unele opere erau reluate din limba română şi tipărite cu litere chirilice, ba chiar se afirma că sînt "traduse"!

Majoritatea tipăriturilor din acea perioadă erau simple traduceri din limba rusă. Din 45 titluri de carte, care s-au editat în 1945, numai 3 aparţineau autorilor locali - E. Bucov, B. Istru şi Ion Canna. Celelalte erau traduceri din limba rusă. Se editau operele lui A. S. Puşkin, I. S. Turghenev, N. V. Gogol, A. M. Gorki, V. V. Maiakovski, A. A. Fadeev şi ale altor autori ruşi. Se producea legal o expasiune a literaturii ruse în Moldova - bază culturală a colonialismului sovietic.

Artele. Un anumit loc în cultura RSSM a revenit artei şi dezvoltării instituţiilor de artă. Oamenii de creaţie erau antrenaţi de PC (b) M. în acţiunile de propagare a ideologiei comuniste, de educare artistică a populaţiei pe principiile realismului socialist. Chiar din 1946-1948 a început lupta contra "modernismului", "futurismului", "ideilor duşmanului de clasă" în arta plastică, muzicală, teatrală. Hotărîrile CC al PC (b) din toată Uniunea cu privire la activitatea oamenilor de creaţie adoptate în anii 1946-1948 erau orientate net contra tradiţiilor naţionale în cultură şi artă, aveau menirea să stabilească un control total asupra procesului artistic. În colectivele de creaţie s-a desfăşurat "o mare muncă organizatorică şi educativă" care a condus la modificarea forţată a formelor şi conţinutului tradiţional ale operelor artistice, a intimidat oamenii de creaţie, a stabilit controlul de partid şi de stat asupra procesului şi rezultatelor procesului de creaţie.

În RSSM se crease un sistem întreg de organizaţii de cultură, din care făceau parte Filarmonica de Stat cu cîteva colective mari (Capela corală "Doina", ansamblul de dansuri populare "Joc", ansamblul de instrumente populare "Fluieraş", orchestra simfonică, o orchestră de cameră şi una de estradă), Teatrul moldovenesc muzical-dramatic, Teatrul dramatic rus, Conservatorul de Stat, Şcoala muzicală medie, cinci şcoli muzicale primare.

În general, cultura muzicală s-a dezvoltat, obţinîndu-se anumite realizări. Printre operele muzicale încuviinţate de comunişti au fost *Poemul despre Nistru, Cantata jubiliară, Cîntec de pace, Cîntecul renaşterii* de Şt. Neaga; suita corală *Doina, Oratoriu despre G. Kotovski, Cvartetul de coarde* de E. Coca; *Simfonia de sărbătoare, Zorile*

noastre de S. Lobel; cîntecele *Hora biruinței* de Șt. Neaga și Em. Bucov, *Mărioara tractoristă* de S. Șapiro, *Dansul colhoznicului, Strugure-strugurel* de S. Zlatov și L. Corneanu etc. În 1945 a fost scris *Imnul de stat al RSSM* - autori Șt. Neaga, Em. Bucov și B. Istru. Mai tîrziu a apărut primul *Concert pentru pian* de D. Fedov; *Trio pentru pian* de P. Ponomarenco; *Simfonia a doua* de S. Lobel; oratoriul *Sub drapelul victoriei* de V. Zagorski. În 1954-1956 a fost compusă și inscenată opera *Grozovan* - prima lucrare de acest gen muzical de proporții în limba română, autorul muzicii fiind compozitorul Ghersfeld, libretist - V. Russu.

Mai multe dintre aceste lucrări erau cam stîngace (vorbind eufemistic), neînțelese de popor, deoarece nu se întemeiau pe melosul muzical românesc. În 1945 a fost adoptată o hotărîre a CC al PC (b) M prin care se dădeau indicații compozitorilor cum să contribuie la "deosebirea" muzicii "moldovenești" de cea românească. În prezent aceste creații muzicale nu prezintă prea mult interes, dar în condițiile anilor 40-50 ele erau intens propagate nu numai în RSSM, ci erau prezentate în întreaga URSS drept dovezi ale reforjării spirituale a moldovenilor.

În 1950 a fost organizată la Moscova "Decada muzicii și dansului moldovenesc", la care au participat cele mai bune formațiuni artistice din republică. Acest eveniment era calificat drept examen al culturii sovietice socialiste moldovenești în fața publicului sovietic. Aceasta a fost și o tentativă de a se dovedi lumii întregi caracterul benefic al reanexării Basarabiei la URSS. Toate colectivele au evoluat cu succes, avînd priză la spectatorii din Uniune. Numai în anii 1950-1951 Capela corală "Doina" a susținut 105 concerte în Kazahstan și Asia Mijlocie. Ansamblul de instrumente populare "Fluieraș" împreună cu ilustra Tamara Ceban, solista acestei orchestre, a pezentat în Ucraina 109 concerte cucerind admirația spectatorilor cu cîntecul nostru popular. Ansamblul "Joc" în 1950 a prezentat 122 concerte - începînd cu orașul Moscova și terminînd cu insula Sahalin (*Moldova Socialistă*, 1951, 1 noiembrie). Aceste colective au fost conduse de M. Kononenco, V. Minin ("Doina"), N. Bolotov, V. Curbet ("Joc"), V. Boronciuc, D. Fedov ("Fluieraș") și alții.

Orchestra simfonică a Filarmonicii de Stat din Chișinău susținea în fiecare an cîte 10-20 concerte-lecții, prin care se propaga muzica clasică a compozitorilor Glinka,

Musorgski, Ciaikovski etc. Se propaga, în special, muzica sovietică, operele *Garda tînără* de Meitus; *Familia lui Taras* de D. Kabalevski; *Floarea de piatră* de Molceanov; cantatele *Despre Patrie* de Arutiunean; *Despre Stalin* de Alexandrov; *Pămînt rusesc* de Degteariov etc. Colectivele de creație erau obligate să propage mai mult muzica rusă. Creația compozitorilor C. Porumbescu, G. Enescu era aproape complet interzisă. La un concert de creații ale compozitorilor moldoveni reveneau 10-15 concerte de muzică rusească.

În cultura RSSM de atunci și-a făcut loc și creația teatrală. Din 1944 și-au reluat activitatea Teatrul muzical dramatic moldovenesc și Teatrul dramatic rus, Teatrul de păpuși. A fost deschis un Teatru dramatic la Bălți, numit mai tîrziu Teatrul dramatic "V. Alecsandri". Întreg repertoriul teatrelor era controlat cu severitate de CC al PC (b) M, de organele respective de stat. În acest sens s-au evidențiat două tendințe. Prima prevedea includerea în repertoriul teatrelor a pieselor cu caracter așa-zis "moldovenesc". Astfel au fost puse în scenă piesele *Haiducii, Lumina* de A. Lupan; *Păsăruici-nezburătoare* de R. Portnoi; *Dunărea zbuciumată* de E. Bucov; *Buzduganul fermecat* de L. Deleanu (muzică Șt. Neaga, regizor V. Gherlac); *Covorul Ilenei, Amarul iubirii* de L. Corneanu; *Feciorii codrilor* de V. Anghel și V. Gherlac, *Felicitarea Mărioarei* (muzică E. Coca, C. Benț, regizor V. Gherlac) și altele. Conținutul acestor lucrări era de orientare socialistă și propaga realitățile sistemului totalitar, ideile luptei de clasă, supunea criticii normele de viață ale societății "burgheze". A doua tendința prevedea includerea în repertoriul teatrelor din Moldova, inclusiv în repertoriul "teatrelor moldovenești", a pieselor autorilor ruși, ucraineni, ale autorilor bine văzuți din alte republici unionale.

Esența ideologică a repertoriului teatrelor era importată în teatrele din Moldova din alte părți. Atît Teatrul dramatic rus, cît si Teatrul muzical-dramatic moldovenesc au înscenat piese din dramaturgia rusă și sovietică: *Orologiul din Kremlin* de N. Pogodin; *Oameni ruși* de C. Simonov; *Ofițer al flotei* de A. Kron; *Așa va fi* de C. Simonov; *Liubov Iarovaia* de C. Treniov; *Marea forță* de V. Romașov; *Omul cu armă* de N. Pogodin; *În căutarea fericirii* și *Tania* de A. Arbuzov; *Familia* de I. Popov si altele. Teatrele din Moldova au montat și piese din

dramaturgia clasică rusă, autori fiind N. V. Gogol, A. N. Ostrovski, A. M. Gorki, A. P. Cehov etc. Peste 80 la sută din repertoriul teatrelor din Moldova aparținea autorilor ruși și sovietici ruși. Pe de altă parte, piesele din dramaturgia clasică românească (I. L. Caragiale, V. Alecsandri și alții) erau interzise.

Majoritatea colectivelor teatrale erau orientate de CC al PC (b) M să "zugrăvească" chipurile eroilor istoriei rusești și ale trecutului război, tradițiile poporului rus, avantajele sistemului socialist. Repertoriul teatrelor din Moldova era alcătuit astfel încît conținutul spectacolelor să "legitimeze" structurile politice importate din URSS. La dezvoltarea artei teatrale sovietice moldovenești au contribuit regizorii: V. Gherlac, D. Bondarenco, V. Axionov, N. Aronețkaia, G. Ghelovani, E. Verghil și alții. Un rol important în dezvoltarea artei teatrale sovietice din RSSM l-au jucat artiștii E. Ureche, V. Cocoț, D. Darienco, C. Știrbu, E. Kazimirova, C. Constantinov, A. Plațînda, V. Ioniță, R. Șandler, C. Smirnova, F. Kuzminov, E. Levinskaia și alții. Acești artiști au pus bazele teatrului sovietic din Moldova. Printre actorii Teatrului dramatic rus s-au evidențiat prin talent N. Masalskaia, V. Belov, D. Lîsenco, V. Ștrelbițki, N. Donskaia, I. Sologubenco și alții (*Istoria RSSM,* v. II, p. 750).

RSSM a procedat la pregătirea cadrelor de actori și regizori în școlile superioare din URSS. În 1947 un grup de tineri au fost trimiși la Institutul teatral "A. M. Ostrovski" din Leningrad, iar în 1952 s-au întors în Moldova 16 actori, inclusiv V. Cupcea, G. Cibotari, C. Tîrțău, G. Siminel, P. Baracci, E. Platon și alții.

Trebuie să menționăm că teatrele erau nu numai centre de propagandă comunistă. Ele contribuiau la educația artistică a poporului, în special, a intelectualilor, studenților, muncitorilor. Către 1955 patru teatre din RSSM montau 1 950 spectacole anual (489 în medie pe un teatru). Numărul spectatorilor crescuse pînă la 537 mii în anul 1955 și la 275 spectatori la un spectacol anual (*Narodnoe hoziaistvo MSSR,* Chișinău, 1957, p. 172). Forța de influență a teatrului asupra opiniei publice era considerabilă.

Au fost obținute unele succese în domeniul artelor plastice care s-au pomenit chiar de la bun început sub controlul sever al CC al PC (b) M, al organelor de stat.

Toate expozițiile, vernisajele organizate în 1944-1956 propagau numai acele opere artistice, care corespundeau exigențelor politice generale din această perioadă. Majoritatea lucrărilor erau consacrate problemelor războiului ce se terminase, dar continuau să influențeze sub aspect psihologic societatea noastră, politica, relațiile sociale, etnografia, lupta de clasă. Cele mai cunoscute opere de artă plastică au fost create de P. P. Piskariov - *Ofensiva*; R. Okușko - *Desantul de la Akkerman*; I. Postolachi - *Împușcarea*; N. Bahcevan - *În recunoaștere*; G. Sainciuc - *Scrisoarea de pe front*; M. Gamburg - *Răscoala de la Tatarbunar, Iscra în Chișinău, Lichidarea analfabetismului, Blestemul*. De asemenea, erau cunoscute și propagate lucrările lui S. D. Kitaika - *P. P. Verșigora, G. I. Kotovski, Cursă în spatele frontului*; A. A. Vasiliev - *Moldova, Ciobanul din Moldova, La mormîntul eroilor* etc.

Aceste opere reflectau relațiile sistemului totalitar, ideologia comunistă, cultura realismului socialist. Nu întotdeauna erau luate în considerație interesele populației băștinașe. Trebuie totuși de subliniat că unii autori au abordat și teme istorice, fără a ține cont de exigențele politicii oficiale. Printre acestea pot fi menționate operele *Ștefan cel Mare înaintea bătăliei de la Bîrlad* de D. Sevastianov; *Jurămîntul lui Ștefan cel Mare* de B. Nesvedov; tablourile *Seara, Amurgul, Codrii, Pădurea de la Cărpineni* de A. A. Vasiliev și altele. În această periodă au început să activeze mai mulți artiști plastici, care erau mai aproape de popor, mențineau legături strînse cu el, continuau tradițiile artei românești. Printre ei au fost I. Vieru - *Ion Creangă*; N. Bahcevan - *La culesul poamei*; M. Grecu - *Valorificarea pămînturilor de țelină*; G. Sainciuc - *Vinificatorii*; V. Russu-Ciobanu - *Fata de la fereastră* și alții.

În domeniul graficii s-au păstrat mai puține tradiții ale școlii românești, dar, totuși, în această perioadă au fost create unele pînze susținute de comuniști: S. P. Grigorașcenco - *Kotovski în Hîncești, Interogarea lui Kotosvki, Sub cetatea Benderului, 1905, Judecata*; I. T. Bogdesco - *Iarmarocul din Sorocinsk, Bîrfitoarele, La ghicitoare, Lingușitorul*. Graficianul B. Nesvedov a prezentat sub aspect grafic poemul *Andrieș*, caricaturistul B. Șirokorad a creat și el o serie de lucrări (*Construirea Europei noi, Alfred Krupp din nou pe scenă* și altele),

prin care încerca să critice politica Angliei și SUA promovată în Europa.

Sculptura din Moldova a acestei perioade, de asemenea, s-a dezvoltat în două direcții. Pe de o parte, se propaga tradiția populară intemeiată pe școala veche românească, pe folclorul național. Au fost create în acest sens cîteva sculpturi de L. Dubinovski - *Strîmbă Lemne, Doina, Em. Bucov, Vierii,* și de C. S. Kobizeva - *Capul unei moldovence, Ospitalitatea Moldovei, Vremea recoltei,* la baza cărora au fost puse tradițiile naționale.

A doua direcție promova și susținea valorile sistemul totalitar în RSSM. Aceiași artiști plastici au creat și opere ce conțineau elemente ale ideologiei sistemului comunist: C. S. Kobizeva - *Sub soarele Constituției,* iar L. Dubinovski și C. I. Kitaika în 1953 - monumentul lui G. I. Kotovski, alte opere ce țineau de "virtuțile" puterii sovietice.

Un rol însemnat în viața culturală a Moldovei l-au jucat cluburile și bibliotecile. Chiar din primele zile ale reinstalării sistemului comunist aceste organizații cultural-educative au propagat ideologia comunistă, au susținut intrarea populației sătești în colhozuri, au ținut să îndreptățească represiunile staliniste, au promovat politica PC (b) M. Ele au jucat un rol primordial în organizarea sărbătorilor tip comunist, au reforjat psihologia tineretului. Toate cluburile și bibliotecile au fost create în locul fostelor cămine culturale. Numărul lor a crescut de la 1.205 în 1946 pînă la 1.647 în 1956. Structurile de stat au făcut mult pentru a organiza, a finanța și a completa bibliotecile cu literatură adusă din Rusia. Dacă în 1946 funcționau 423 biblioteci cu un fond de 256 mii de cărți, apoi în 1956 existau deja 1 803 biblioteci cu un fond total de 770 mii de volume. În 1944-1956 numărul bibliotecilor a crescut de 4 ori, iar fondul lor de cărți a crescut de mai bine de 30 de ori.

În urma realizării politicii culturale socialiste a PC (b) M în Moldova s-a înfăptuit așa-numita "revoluție culturală", s-a "remodelat" viața spirituală a populației. Dar "revoluția culturală" a însemnat, prin esența sa, realizarea unui proces politic în domeniul culturii, politizarea excesivă și dezvoltarea culturii ca parte componentă a sistemului totalitar. Cultura în RSSM s-a dezvoltat conform principiului "luptei de clasă", "dictaturii proletariatului", "construirii socialismului".

Cultura în Moldova a trecut și ea prin moara diabolică a represiunilor staliniste. O parte dintre învățători, savanți, preoți, scriitori au fost arestați, deportați, urmăriți, judecați, iar alții - supuși "criticii socialiste", învinuirilor neîntemeiate de naționalism, colaboraționism cu administrația românească. Totodată, procesul evoluției culturale, așa cum a fost el modelat de comuniști, a condus la infiltrarea, pătrunderea masivă în cultura națională românească de la noi a multor elemente ale culturii rusești, sovietice, la substituirea în uzul cotidian a limbii române cu limba rusă, la transformarea limbii române de la noi într-un dialect, numit "limbă moldovenească". A fost interzisă utilizarea alfabetului latin și s-a introdus alfabetul chirilic. "Revoluția culturală" din RSSM a avut de realizat, în fond, o sarcină specifică și rușinoasă: să formeze artificial "poporul moldovenesc", "națiunea socialistă moldovenească", să distrugă etnosul românesc în Moldova, să lichideze ceea ce era sănătos și să promoveze supușenia față de sistemul totalitar.

Politica comunistă promovată în domeniul culturii avea un caracter nedeghizat șovin rusesc. Erau propagate acele opere artistice care proslăveau poporul rus și prietenia moldo-ruso-ucraineană. Ea avea conținut românofob, stimulîndu-se toate operele care reflectau lupta contra "boierilor", "ocupanților români". Românofobia aici, la noi a fost promovată cu titlu de politică culturală de stat și de partid. Cultura sovietică în Moldova ignora tradițiile, datinile naționale românești. În locul sărbătorilor naționale și religioase au fost introduse sărbători sovietice cu iz ateist, comunist: "7 noiembrie", "9 mai", "5 mai", "22 aprilie", "30 decembrie" etc.

Politica culturală promovată în RSSM urmărea scopul să schimbe, să mutileze psihologia omului simplu, întîi de toate. Sistemul totalitar avea nevoie de oameni "noi", adică oameni supuși, fricoși, trădători de neam. Acest proces utiliza și o terminologie specifică: "om sovietic", "patriot", "colectivism", "socialism", "constructor al comunismului" etc.

Dar e locul să menționăm că în Moldova, din fericire, evoluția culturală s-a realizat în acest răstimp pe două făgașe: procesul cultural de orientare sovietică, promovat de organele respective ale PCM și de stat, și cultura

națională, susținută de intelectuali, de înseși poporul, de forțele care erau încadrate în lupta mocnită de eliberare națională. Anume această "dualitate" a evoluției culturii în RSSM nu a permis distrugerea completă a culturii noastre naționale.

Or, spunea încă Lucian Blaga, nu există cultură, artă fără elementul etnic. Etnia persistă în artă, cultură, în viața spirituală a fiecărui popor.

E o lege umană puternică a cărei acțiune nu a putut fi stopată nici de acțiunile diabolice ale sistemului colonial sovietic.

CAPITOLUL IV

RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN PERIOADA CONSOLIDĂRII SISTEMULUI TOTALITAR (1956-1985)

În anii 1956-1985 RSSM a parcurs o perioadă calitativ nouă, ce s-a caracterizat prin anumite modificări esențiale de ordin politic, economic, social și cultural. Sistemul socialist în aceste trei decenii nu și-a schimbat prea mult esența. În acest răstimp au fost realizate doar anumite reforme, orientate spre "democratizarea" regimului existent. În martie 1953 a murit tiranul Iosif Stalin, în luna iulie a aceluiași an au fost arestați și împușcați Lavrentii Beria și acoliții săi. Din organele MGB-iste ale URSS și ale Moldovei au fost eliminate cele mai odioase cadre, legate prin activitatea lor cu L. Beria și sistemul său de represiuni. Cursul spre "dezghețarea" politică, la acea etapă inițială, nu era încă determinat, deoarece în interiorul PCUS se declanșase lupta dintre staliniști și "democrați", abia se profilau direcțiile viitoarei politici de destalinizare a sistemului socialist. Și numai la congresul XX al PCUS (14-25 februarie 1956) s-a formulat problema lichidării cultului personalității, iar la 30 iunie 1956 (adică tocmai peste trei ani de la decesul tiranului) CC al PCUS a adoptat o hotărîre specială cu privire la lichidarea cultului personalității și consecințelor acestuia. Au mai fost adoptate și alte documente cu privire la perfecționarea relațiilor agrare socialiste (septembrie 1953), valorificarea pămînturilor de țelină și pîrloagă (martie 1954), dezvoltarea industriei, progresului tehnico-științific, agriculturii (ianuarie, iulie 1955), menite să contribuie la o oarecare democratizare a regimului totalitar.

Caracteristica regimului politic

În viața politică a RSSM din această perioadă de asemenea s-au produs anumite evenimente cu caracter antistalinist, care țineau, desigur, de politica generală a imperiului sovietic. Era și logic să fie așa, deoarece RSSM era legată în mod fortat de URSS nu numai din punct de vedere economic, ci și politic. Toate hotărîrile CC al PCUS erau obligatorii pentru CC al PCM și guvernul RSSM. Organele de conducere ale PCM au adoptat hotărîri respective cu privire la demascarea lui L. Beria (iulie 1953), dezvoltarea continuă a agriculturii (5-6 octombrie 1953, 5-6 februarie 1954), creșterea volumului de producție a cerealelor și valorificarea pămînturilor de țelină și pîrloagă din Kazahstan și Siberia (29-30 martie 1954) și altele.

Un rol de frunte în viața politică a Moldovei din aceea perioadă l-au avut congresele XX-XXVI ale PCUS, care au determinat direcțiile strategice ale dezvoltării sistemului totalitar, au analizat din punct de vedere marxist-leninist situația internațională, au adoptat directive ale planurilor cincinale, au făcut, sub aspect critic, analiza activității criminale a sistemului stalinist. În politica externă s-a analizat mersul luptei dintre așa-numitele "două sisteme" mondiale - "socialist" și "capitalist". S-au determinat, de asemenea, sarcinile luptei URSS pentru pace, pentru recunoașterea principiului coexistenței pașnice a celor "două sisteme", pentru întărirea relațiilor cu "țările socialiste" și promovarea și consolidarea relațiilor de prietenie cu mișcarea de eliberare națională de pe glob, pentru susținerea revoluțiilor proletare din toată lumea, pentru întărirea "capacității de apărare" a URSS, ceea ce, la urma urmei, însemna același lucru: promovarea ideii revoluției mondiale și motive pentru militarizarea forțată a statului.

Toate aceste reforme au avut, în esență, un caracter limitat, dictat de scopul final al construcției comunismului pe a șasea parte a globului.

Hotărîrile congreselor XX-XXVI ale PCUS au contribuit la consolidarea sistemului totalitar și în Moldova. Menționăm că toată viața politică în RSSM a fost dominată, de asemenea, de hotărîrile congreselor VI (18-20 ianuarie 1956), VII (28-29 ianuarie 1958), VIII (13-

14 ianuarie 1959), IX (28-29 ianuarie 1960), X (27-29 septembrie 1961), XI (25-26 decembrie 1963), XII (1-3 martie 1966), XIII (24-26 februarie 1971), XIV (29-31 ianuarie 1976), XV (22-24 ianuarie 1981), XVI (23-25 ianuarie 1986) ale PCM. Atît etapele de pregătire a congreselor, cît și cele de după ele, erau însoțite de campanii ideologice bine dirijate. Presa, radioul, televiziunea erau angajate direct în aceste campanii. Se adoptau "planuri", "direcții" de dezvoltare, "cifre de control", "programe" de construire a comunismului, ample programe de mobilizare ideologică a maselor întru realizarea celor preconizate "de sus" etc. Congresul VII al PCM a obligat, de exemplu, comitetele orășenești și raionale de partid să antreneze masele în "îndeplinirea înainte de termen a grandiosului program de construcție comunistă". Congresul VIII extraordinar al PCM chema poporul la perfecționarea mecanismului economic în republică, la creșterea ritmurilor dezvoltării industriale. Mai tîrziu, congresul XIV al PCM a fixat sarcina ridicării în continuare a nivelului conducerii economiei, culturii și vieții sociale în republică, formării "omului nou și dezvoltării modului socialist de viață" (*Congresul XIV al PCM.* Chișinău, 1976, p. 133).

O trăsătură caracteristică a vieții politice din RSSM a fost creșterea forțată a influenței PCM în toate sferele vieții. În această perioadă a crescut considerabil numărul comuniștilor și al organizațiilor de partid. Dacă în 1956 PCM includea 39.499 membri de partid, întruniți în 2. 863 organizații de partid, apoi în 1986 activau deja 189.400 comuniști uniți în 5.147 organizații primare de partid, 5.094 organizații de partid de secție și 7.628 grupuri de partid. Dacă în 1953-1956 în componența PCM predominau rușii, ucrainenii, apoi către 1985 aproape 48 la sută dintre membrii de partid erau moldoveni.

De o importanță considerabilă pentru existența și perfecționarea sistemului totalitar a fost adoptarea măsurilor pentru "restabilirea normelor și principiilor leniniste în viața partidului și statului". Au fost supuse criticii unele "neajunsuri", conducătorii de partid și de stat făcînd și unele încercări de a se interesa mai îndeaproape de viața poporului. La 8 martie 1957, de exemplu, au fost reorganizate secțiile raionale și orășenești de miliție ale Ministerului de interne al RSSM în secții de miliție ale comitetelor executive ale sovietelor raionale

și orășenești. Liberalizarea întrucîtva a vieții întregii societăți a condus la activizarea muncii procuraturii RSSM, a fost creat Ministerul justiției al RSSM, a început să funcționeze sistemul local al legislației - penal, civil, administrativ, deși acesta era supus controlului de partid și organelor de resort centrale.

Sistemul sovietelor

Un anumit rol în menținerea și consolidarea sistemului totalitar l-au jucat sovietele de deputați ai oamenilor muncii. După congresul VI al PCM s-au adoptat hotărîri cu privire la înviorarea activității sovietelor locale, raionale și orășenești, consolidarea legăturilor lor cu masele. În 1958 au fost lichidate limitările de drept de vot pentru anumite categorii de cetățeni ai RSSM. S-a mărit numărul deputaților în sovietele raionale de la 35-60 la 40-80, în sovietele sătești - de la 15-20 pînă la 20-50, în sovietele orășenești - de la 35 pînă la 50 deputați. În 1975-1979 din 330 deputați ai Sovietului Suprem al RSSM 179 deja aveau studii superioare, 174 - studii medii și numai 37 aveau studii primare; 216 erau moldoveni, 42 - ruși, 52 - ucraineni, 20 erau de alte naționalități (*Pervaia sessia deveatogo sozîva Verhovnogo Soveta MSSR* - Chișinău, 1975, pp. 11-14). Printre deputați erau 220 comuniști și 110 oameni "fără de partid", 87 - muncitori, 84 - colhoznici și 149 - funcționari. Dar pe atunci deputații sovietelor de toate nivelurile nu constituiau o forță politică de sine stătătoare, decisivă. Toate deciziile erau aprobate, luate de CC al PCM, de comitetele raionale și orășenești de partid, chiar de organizațiile primare de partid. Deputaților din sovietele de toate nivelurile le rămînea doar "să voteze" deciziile venite "de sus".

În 1956-1985 au avut loc șapte campanii electorale (alegerile de deputați ai Sovietului Suprem al RSSM de legislatura a patra - 1955-1959; a cincea - 1959-1963, a șasea - 1963-1967, a șaptea - 1967-1971, a opta - 1971-1975, a noua - 1975-1979 și a zecea - 1979-1985). Toate aceste campanii electorale erau organizate și dirijate de CC al PCM, de comitetele raionale de partid și erau, desigur, formale, deoarece în buletinele de vot nu erau candidați de alternativă, și alegătorii erau forțați să voteze pentru un singur candidat. Legile cu privire la alegerile în sovietele locale și în Sovietul Suprem al

RSSM permiteau înaintarea mai multor candidați pentru alegerile de deputați, dar aceasta de obicei nu se practica.

Chiar dacă existau așa-numitele comisii electorale raionale, orășenești, de circumscripție, de sector (în perioada alegerilor în Sovietul Suprem al RSSM de legislatura a unsprezecea din anul 1985 au fost formate, de exemplu, în total 2.321 comisii electorale cu 28.586 membri, inclusiv 17.153 muncitori și colhoznici, sau 57,5 la sută din membrii acestor comisii), totuși ele în nici un fel nu soluționau problema democratizării alegerilor. Nici cei circa 80 de mii de agitatori și propagandiști care susțineau în campaniile electorale candidații pentru alegerile de deputați în Sovietul Suprem al RSSM (atîția au activat în campania electorală din anul 1985) nu puteau schimba componența calitativă a corpului de deputați, deoarece se înainta un singur candidat confirmat de organizațiile de partid, care, la rîndul lor, blocau fără nici o rușine apariția candidaților de alternativă.

Pentru a înviora activitatea sovietelor de diferite niveluri în componența lor au început să se creeze comisii permanente. Pînă în 1957 în cadrul Sovietului Suprem al RSSM activau doar trei comisii permanente (de mandate, adică - de validare, legislativă și bugetară), iar în martie 1957 au mai fost create comisia permanentă pentru industrie și construcții (9 deputați), comisia permanentă pentru agricultură (11 deputați), comisia permanentă pentru ocrotirea sănătății și asigurarea socială (9 deputați), comisia permanentă pentru învățămîntul public și cultură (11 deputați). În 1960 a fost creată și comisia permanentă pentru comerț și alimentație publică, iar în 1965 - comisia permanentă pentru gospodăria comunală și deservirea populației. Fiecare dintre aceste comisii analiza situația din domeniul său, elabora recomandări, dar nu poseda nici o forță de decizie. Către anul 1985 funcționau deja 16 comisii permanente ale Sovietului Suprem al RSSM. A crescut, de asemenea, numărul comisiilor permanente ale sovietelor locale de la 3.635 în 1960 pînă la 6.038 comisii permanente în 1986, iar numărul deputaților care activau în aceste comisii - de la 18.256 în 1960 pînă la 30.638 în 1984. A crescut, de asemenea, numărul activiștilor de pe lîngă aceste comisii ale sovietelor locale - de la 32.931 oameni în 1960 pînă la 52 mii în 1984 (*Roman A. T., Sandulachi P., Vlasti*

narodnaia, Chişinău, 1987, pp. 137, 195). Toate comisiile aveau menirea să analizeze starea de lucruri din ramurile respective ale economiei locale, precum şi din domeniul vieţii sociale, culturale. Din 1957 pînă în 1985 aceste comisii au analizat şi au discutat circa 84.400 chestiuni cu privire la dezvoltarea agriculturii, industriei, culturii, ştiinţei, învăţămîntului, educaţiei comuniste, ocrotirii sănătăţii, au ascultat peste 20.000 de rapoarte, informaţii, au elaborat recomandări cu privire la îmbunătăţirea lucrului pe teren. Dar foarte puţine din aceste propuneri, măsuri au fost realizate.

Comisiile permanente, deci, n-aveau nici o putere reală. Ele făceau doar să se aprofundeze procesul ireversibil de birocratizare a aparatului statului, totalitar prin înseşi esenţa sa.

În această perioadă sovietele de toate nivelurile din RSSM s-au implicat ceva mai concret în activitatea tuturor domeniilor vieţii politice, economice şi culturale. Sovietul Suprem al RSSM a adoptat patru planuri cincinale şi un plan septenal de dezvoltare a economiei naţionale, care erau prezentate drept planuri de "construcţie a comunismului", "cifre de control", "directive", "direcţii principale" de dezvoltare a economiei naţionale...

Activitatea legislativă a Sovietului Suprem al RSSM pînă în 1957 era strict limitată de la Kremlin. Moldova nu avea dreptul să adopte legi de ordin penal, civil, procesual. Pe teritoriul RSSM, din 1940 pînă în 1960, se aplicau codurile judiciare ale RSS Ucrainene. Tocmai la 16 aprilie 1960 sesiunea Sovietului Suprem al RSSM a adoptat "Legea cu privire la sistemul legislativ al RSSM". Mai apoi au fost adoptate "Codul funciar al RSSM" (1971), "Legea cu privire la ocrotirea sănătăţii" (1970), "Codul apelor al RSSM" (1974), "Legea despre notariatul RSSM" (1975), "Codul legislativ despre muncă" (1975), "Codul civil al RSSM" (1979), "Codul RSSM cu privire la locuinţe" (1984), "Codul de procedură civilă al RSSM" (1982), "Codul de procedură penală al RSSM" (1984), "Codul căsătoriei şi familiei din RSSM" (1989) şi altele.

Sistemul totalitar totdeauna a manifestat multă grijă pentru formarea nomenclaturii sale, şi-a pregătit şi şi-a instalat cadrele cele mai devotate în toate verigile conducerii de stat, economice şi de partid. Deputaţii de diferite niveluri au fost pilonii, pe care se sprijinea

puterea sovietică și în care aveau toată încrederea organizațiile de partid, organele de conducere din Moldova.

E un adevăr și faptul, că această perioadă care, către sfîrșitul său, a coincis cu etapa stagnării sub toate aspectele a statului totalitar sovietic, în componența Sovietului Suprem al RSSM au fost alese multe personalități care doreau să aducă un real folos republicii și poporului. Printre deputații Sovietului Suprem al RSSM de diferite legislaturi au fost A. Lupan, S. Rădăuțan, I. C. Ciobanu, A. Lazarev, A. Corobceanu, A. Diordița, P. Boțu, A. Melnic, I. Dobândă și alții. Ei au avut și anumite funcții în organele de conducere ale Sovietului Suprem al RSSM (președinți de comisii permanente, membri ai diferitelor comisii permanente și de control), au pledat pentru perfecționarea finanțării Republicii Moldova, dezvoltarea științei, învățămîntului, agriculturii, ocrotirii sănătății etc. Mulți deputați ca, de exemplu, D. Ciocoi, V. Odobescu, I. Botezat, V. Stog, V. Bunescu, G. Hadji și alții, fiind aleși din colectivele de muncă, dădeau dovadă de o deosebită hărnicie, se străduiau să depășească planurile de producție, participau în activitatea curentă a Sovietului Suprem al RSSM, a sovietelor orășenești, raionale și sătești, deși sesiunile acestora în plen se făceau extraordinar de rar și numai la indicația organelor de partid, conducătorii cărora, în mod obligatoriu, erau aleși și ei deputați.

Fiind președinte al Sovietului Suprem al RSSM de legislatura a șaptea, S. Rădăuțan, de exemplu, a contribuit la adoptarea hotărîrii cu privire la construirea blocurilor pentru Institutul Politehnic din Chișinău, iar A. Lazarev, aflîndu-se și el în postul de președinte al Sovietului Suprem de legislaturile a opta și a noua, și-a adus prinosul la construirea unor blocuri pentru Universitatea de Stat din Chișinău, realizîndu-și, astfel, și mandatele primite de la alegători. Fiecare deputat, dacă dorea, avea posibilitatea să facă, totuși, măcar ceva bun pentru statul său, pentru industria, agricultura și cultura lui.

Existau, și încă foarte mulți, deputați ai Sovietului Suprem al RSSM, ai sovietelor orășenești și raionale, pe care nu-i interesa soarta Moldovei. Ei erau trimișii Moscovei, nu cunoșteau și nici nu doreau să cunoască tradițiile, durerile și limba poporului, promovînd politica colonială a imperiului sovietic în republică, luptînd cu intelectualitatea, cu scriitorii, cu toți acei care nu se

supuneau politicii centrului. Mulți dintre ei ocupau posturi de conducere în CC al PCM, în Consiliul de Miniștri al RSSM, în ministerele republicii, în comitetele raionale și mai ales în cele orășenești de partid și executive din Moldova. Printre aceștia îi amintim pe I. I. Bodiul, G. G. Dîgai, Z. T. Serduik, N. A. Șciolokov, V. A. Stešov, I. M. Anikanov, A. I. Tiunov, N. A. Melnikov, N. F. Olexici, I. D. Melkov, A. I. Bolșakov, V. A. Zaharov, N. V. Merenișcev, V. V. Antipov, I. L. Mordoveț, N. M. Frolov și mulți alții. Acești deputați, dar și conducători de partid și de stat, n-au contribuit cu nimic la ridicarea eficienței producției industriale și agricole, n-au asigurat democratizarea societății. Din contra, străduindu-se să realizeze cerințele Moscovei, aceștia deseori încălcau legislația în vigoare, chiar sfidau bunul simț.

Sindicatele, organizatiile obștești ale RSSM au funcționat ca parte componentă a sistemului totalitar. Ele au contribuit la dezvoltarea acestui sistem, stabilirea controlului total asupra vieții politice și economice în RSSM. Uniunile sindicale, comsomolul, organizațiile cooperatiste funcționau sub severa supraveghere a CC al PCM. Majoritatea lucrătorilor de conducere din sindicate, comsomol și din alte organizații obștești erau promovați din rîndurile nomenclaturii comuniste. Consiliul republican al sindicatelor era condus de oamenii de încredere ai PC al PCM, făceau parte din componența biroului CC al PCM. Mult timp în fruntea Comitetului republican al sindicatelor s-au aflat: S. S. Sidorenco, P. P. Petric, G. I. Eremei și alți promotori dintre cei mai activi ai totalitarismului. Sindicatele cu timpul au devenit o mare și abil dirijată forță socială. Numărul membrilor sindicatelor a crescut de la 361 mii în 1959 pînă la 1 mln. 619 mii în 1985. Cu începere din 1964 s-au creat organizații sindicale și în colhozuri. Inițial membri ai uniunilor sindicale din agricultură erau doar mecanizatorii, președinții de colhozuri și specialiștii în diferite domenii.

În perioada anilor 1956-1985 s-au perfecționat structura, formele și metodele de lucru ale sindicatelor din Moldova, s-au format noi comitete sindicale ramurale (în 1965 a fost organizat, de exemplu, comitetul republican al lucrărilor din agricultură), s-au organizat cursuri pentru instruirea cadrelor de conducere din sindicate. Cert este, însă, că sindicatele de la noi, asemeni celor din alte republici unionale sovietice, nici o dată nu au stat la

straja intereselor oamenilor muncii în relațiile acestora cu statul, cu conducerea unităților de producție respective. Cert este că sindicatele au fost biciul și bombonica din mîna PCM în opera de exploatare cruntă a maselor truditoare, realizîndu-și misiunea prin încadrarea proprie masivă în mobilizarea muncitorilor și colhoznicilor la ridicarea productivității muncii, îmbunătățirea calității, reducerea prețului de cost al productiei în baza intensificării exploatării fiecărui cetățean. Prin intermediul sindicatelor s-a dezvoltat în Moldova "întrecerea socialistă", "mișcarea brigăzilor de muncă comunistă", "consfătuirile de producție", "învățămîntul tehnic", "mișcarea raționalizatorilor" etc. Sindicatele nu au făcut aproape nimic pentru apărarea drepturilor oamenilor muncii, respectarea legislației muncii de către directoratele uzinelor și fabricilor, colhozurilor și sovhozurilor, asigurarea socială de către stat a celor ce muncesc, ocrotirea sănătății oamenilor muncii. N-au făcut aproape nimic ele și pentru contracararea birocratismului aparatului sovietic de stat, a sistemului totalitar. Dar este adevărat că, cu începere din 1960, unele sanatorii, baze de odihnă au fost scoase din structurile Ministerului ocrotirii sănătății și trecute la balanța Comitetului republican al sindicatelor, care lucru s-a făcut doar în scopul finanțării lor nu din bugetul statului, ci tot din mijloacele membrilor sindicatelor.

În această perioadă sindicatele au finanțat ele singure și asigurarea socială a oamenilor muncii, mărind alocările în acest scop de la 17 mln. ruble în 1958 pînă la 37,5 mln. în 1965 (*Istoria RSSM*, v. II, p. 785). Deci, statul totalitar, înghițind aproape întreg profitul colectivelor de muncă, s-a eschivat chiar și de la asigurarea socială a celor jefuiți.

O parte componentă foarte importantă a sistemului totalitar a fost Uniunea Leninistă Comunistă a Tineretului din Moldova. În anii 50-80 comsomolul Moldovei avea de acum o structură bine definită, susținută și controlată atît de CC al PCM, cît și de CC al ULCT din toată Uniunea. La congresele VI-XVI ale PCM au fost formulate și adoptate sarcini pentru perfecționarea metodelor de control asupra activității tineretului. La congresul VIII al PCM (13 ianuarie 1959) s-a subliniat că comsomolul trebuie să lucreze mai energic, să fie antrenat mai activ în procesul producției de bunuri materiale, să organizeze

şi să participe la mişcarea brigăzilor de muncă comunistă şi să îmbunătăţească educaţia tinerei generaţii.

În octombrie 1963 a avut loc plenara CC al PCM, care a discutat problema conducerii de către partid a activităţii comsomolului. Organizaţiile comsomoliste au fost obligate să lupte mai activ pentru îndeplinirea sarcinilor "construirii comunismului", "viitorului luminos" etc. Congresul XIV al PCM (29-31 ianuarie 1976) a obligat organizaţiile comsomoliste şi în continuare să-şi sporească contribuţia la creşterea productivităţii muncii, aplicarea pe scară largă a mecanizării şi automatizării producţiei, consolidarea economică a colhozurilor şi sovhozurilor, a întreprinderilor intergospodăreşti, la perfecţionarea muncii ideologice, dezvoltarea culturii fizice şi sportului etc. La rîndul său, CC al ULCT din toată Uniunea, de asemenea, a adoptat o serie de hotărîri ("Despre lărgirea drepturilor organizaţiilor primare comsomoliste" (1961); "Despre stilul şi metodele de lucru ale CC al ULCT din Moldova cu privire la educarea politico-ideologică a elevilor" (1968) etc.), prin care se indicau direcţiile de activitate a tineretului din RSSM. CC al comsomolului Moldovei, la rîndul său, întru realizarea hotărîrilor partidului şi ale CC al comsomolului unional, adopta hotărîrile sale pentru organizaţiile ierahic inferioare. Astfel organizaţia comsomolistă republicană nu era o organizaţie liberă, democratică, de sine stătătoare, ci o uniune birocratică, cu structuri organizaţionale ce depindeau de PCUS şi PCM, de conducerea CC al ULCT din toată Uniunea.

Sub conducerea CC al PCM comsomolul Moldovei şi-a diversificat formele de activitate, a crescut numeric. În anii 50-70 fiecare copil era obligat să fie pionier, fiecare tînăr - comsomolist. Nu întîmplător numărul comsomoliştilor din Moldova a crescut de la 152. 432 membri în 1960 pînă la 495. 332 în 1976 sau mai mult de trei ori, iar numărul organizaţiilor comsomoliste a crescut, respectiv, de la 2.653 pînă la 5.192, (*Comsomol Moldavii v documentah i materialah. Ciasti III.* Chişinău, 1977, p. 341). Tinerii care nu doreau să devină membri ai comsomolului erau lipsiţi de posibilitatea de a-şi face cariera după merit. Mulţi studenţi, care nu împărtăşeau întru totul ideile comsomoliste, de obicei, erau consideraţi disidenţi, naţionalişti, şi apoi exmatriculaţi din instituţiile de învăţămînt superior. Printre ei au fost: Mariana Babii,

Lilia Neagu, Gheorghe Andronic, Petru Cărare, Dora Șendrea, Gheorghe Corovai, Mihai Moroșanu, Dimitrie Margine, Tudor Basarabeanu, Sorin Botezatu, Victor Ciocîrlan etc.

Militantul pentru cauza națională Gheorghe David a adresat o scrisoare guvernului URSS, prin care cerea organizarea unui plebiscit în problema autodeterminării Basarabiei. Însă imediat a fost luat de KGB și închis într-o clinică de psihiatrie (*70 de ani de la reunirea din 1918 a Basarabiei cu România.* Bruxelles, 1988, p. 55).

Dă de gîndit faptul că anume în această perioadă a crescut numărul comsomoliștilor din rîndurile băștinașilor - de la 86.344 în 1960 pînă la 317.834 în 1976, ceea ce înseamnă că mai mult de două treimi din membrii organizațiilor comsomoliste erau băștinași, ceilalți fiind reprezentanți ai altor națiuni conlocuitoare - ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi etc. Treptat comsomolul a prins rădăcini și la sat. Numărul comsomoliștilor rurali a crescut de la 57.622 în 1960 pînă la 75.328 în 1976.

Una dintre direcțiile principale de activitate a comsomolului era educația comunistă a tineretului, inocularea ideologiei internaționalismului socialist și proletar cu diferite lozinci: "Patria mea - URSS", "Eu sînt cetățean al URSS", "Lenin e cu noi", "Tineretul - constructor activ al comunismului" și altele. De fapt, însă, prin aceasta se realiza politica de deznaționalizare a tineretului, politică falsă și antiumană. Procesul acesta era susținut de sistemul de instruire politică a tineretului în diverse cercuri și școli politice. Dacă în 1958 în aceste cercuri și școli studiau circa 75 mii de tineri și tinere, apoi în 1977-1978 - de acum peste 215 mii. În Moldova activau, de asemenea, diferite "cercuri de politică curentă", "cluburi ale gloriei comsomoliste", "cluburi ale întîlnirilor după interese", "cluburi ale prieteniei internaționale", se făceau multe "serate de întrebări și răspunsuri", "mese rotunde", erau școli speciale de studiere a "codului moral al constructorilor comunismului" și altele. În republică activau peste 150 cluburi, 800 colective artistice de amatori care, toate, întruneau peste 300 mii de tineri și tinere.

În această diabolică presiune ideologică PCM juca rolul diriguitor. La toate congresele, plenarele speciale, ședințele biroului CC al PCM se cizela conținutul, formele, metodele de lucru cu tineretul. În baza acestor indicații CC al

ULCT din Moldova, organele locale, raionale și orășenești de conducere realizau o anumită politică ideologică, educînd tineretul în spirit leninist. În fruntea organizației comsomoliste din Moldova s-au aflat: M. Scurtul, V. Buga, A. Constantinov, V. Hrenov, G. Lavranciuc, P. Lucinschi, V. Petrov, D. Cornovan, R. Osmochescu, I. Guțu și mulți alții, care au prosperat mai apoi (și mai prosperă și astăzi) în înalte jilțuri de partid și de stat. Unul dintre aceștia - P. Lucinschi chiar a ajuns să fie membru al biroului politic al CC al PCUS, cinste de care deveneau demni puțini, foarte puțini comuniști din provinciile URSS.

Tineretul a participat masiv la soluționarea numeroaselor sarcini de ordin economic, politic, social și cultural din RSSM. Acolo unde trebuiau brațe tinere și ieftine de muncă era trimis tineretul: la valorificarea pămînturilor de țelină și pîrloagă din Kazahstan și Siberia, la lucru la complexele zootehnice, la numeroasele șantiere de șoc. Din 1959 comsomolul Moldovei a început să patroneze 52 întreprinderi de prelucrare a materiei prime agricole, 40 șantiere de construcții, printre care hidrocentrala de la Dubăsari, termocentrala de la Cuciurgan, fabrica de ciment din Rîbnița, uzina de frigidere din Chișinău, uzinele "Electroaparatura", "Moldavizolit" din Tiraspol, combinatul de carne din Bender, fabrica de conserve din Grigoriopol, fabrica de zahăr din Alexăndreni și multe altele.

Numeroase colective de tineret luptau pentru a obține titlul de "brigăzi ale muncii comuniste", pentru "îndeplinirea cincinaleleor în patru ani", pentru "a munci și trăi în mod comunist" etc. Numai în anul 1959 peste 400 brigăzi, schimburi de muncă, secții au participat la mișcarea pentru "muncă comunistă". Dar această "muncă comunistă" era o formă deghizată de exploatare excesivă a oamenilor muncii, avea la bază o ideologie bizară, speculativă.

Tineretul a muncit din greu pentru dezvoltarea agriculturii în condițiile "modului de producție socialist", colectivizat, a participat la valorificarea pămînturilor de țelină, a muncit la îngrijirea unor întinse masivuri cu cereale, imense plantații de viță-de-vie, la enorme complexe zootehnice. La începutul anilor 60 tineretul de la sate constituia o forță considerabilă - 420 mii de tineri și tinere, inclusiv 56 mii comsomoliști. Către

1980 numărul tineretului care lucra în agricultură s-a redus din mai multe cauze: în 1979-1980 în agricultura RSSM lucrau numai 200 mii de tineri și tinere, fiecare al doilea fiind comsomolist. În această perioadă mulți tineri și tinere au adus un real folos gospodăriilor și satelor lor: Ana și Sofia Cebotari (Lipcani); Lidia Pînzari, Fiodor Sandul, Ecaterina Tabanschi (Fălești); Lidia Urecheanu (Sîngerei); Dmitrii și Constantin Draganov (Ciadîr-Lunga); Elena Strujuc (Orhei); Ion Palii (Ștefan-Vodă); Ludmila Gheorghiță, Vadim Toma (Rîbnița); Valentina Patrașcu (Strășeni); Liuba Buruian (Hîncești); Nicolae Roman (Ungheni); Ana Fetescu, Lidia Morari, Boris Abramov (Telenești) și alții. Condițiile de muncă ale tineretului de la sate erau foarte grele, salariul - nespus de mic, predomina munca manuală, hrana era insuficientă. Dar anume muncii eroice de zi cu zi a tineretului agricultura RSSM îi datorește pozițiile de frunte, care i-au revenit în cadrul URSS.

Activitatea ideologică

Locul central în viața politică a RSSM a revenit activității ideologice a PCM. În general, întreg sistemul totalitar a fost peste măsură politizat și ideologizat. Imediat după congresul XX al PCUS în munca ideologică a PCUS predomina tendința de respingere a cultului personalității, de lichidare a consecințelor lui, propagîndu-se cu deosebită insistență necesitatea revenirii la înțelegerea leninistă a normelor vieții de partid, a construcției de stat, a postulatelor leniniste de construcție a comunismului.

Acum, după scurgerea a mai bine de patru decenii de la începutul demascării cultului personalității al lui Iosif Stalin, devin suficient de clare cîteva subtilități politice ale epocii. După cel de-al doilea război mondial cetățenii URSS, care au depus multe jertfe pe altarul distrugerii hidrei fasciste, își dădeau tot mai bine seama că în patria lor domina cam același regim ca și fascismul - nedemocratic, inuman, lipsit de perspectivă istorică, izolat de la toată lumea. Milioane de oameni au fost nimiciți în numele viitorului comunist, care veșnic rămînea "dincolo de orizont". Cea mai conștientă parte a societății sovietice se întreba dacă mai este rațional să urmeze fantoma socialistă, care cerea tot noi și noi jertfe. În

această situație politică deosebit de periculoasă camarila comunistă care completamente purta vina pentru toate sălbăticiile construcției socialiste "într-o țară luată aparte", după moartea lui I. Stalin, prezentat de ea drept unicul vinovat pentru toate atrocitățile anilor 20-30 și 50, a început în mod oficial să deplaseze vina pentru întreg dezastrul doar pe seama acestuia și a apropiaților lui călăi din echipa lui L. Beria. S-a făcut acest lucru cu un singur scop - să se păstreze PCUS și situația privilegiată a liderilor lui în societate, statul sovietic în rolul de mare putere cu întreg arsenalul lui nuclear în forțată creștere și, deci, cu toate posibilitățile diabolice de destabilizare globală și aspirațiile utopice de realizare a ideii leniniste a revoluției mondiale, ale ocupării, deja pe această cale, a unei poziții dominante a Rusiei pe planetă. A propos, chiar și în prezent, cînd URSS nu mai există, iar "popoarele sovietice" nu mai construiesc comunismul, rămîne considerabilă acea parte a rușilor care nu dorește să abandoneze strategia globalistă a statului rus formulată încă de Petru cel Mare al Rusiei. Acum 40 de ani, însă, nomenclatura stalinistă dorea să acționeze cu suficientă abilitate și atenție pentru a vărsa zoile din covată "păstrînd pruncul" - statul totalitar sovietic. Lepădîndu-se în mod public, fariseic de satană, ei au "revenit" la "curatele izvoare" ale leninismului, transformînd această "învățătură veșnic vie" în drapel nou al continuării construcției "viitorului luminos", însă cu metode mai "umane", mai "democratice", dar de asemenea cerîndu-i aceluiași popor tot noi și noi jertfe.

Noua linie politică a partidului a necesitat si promovarea unei ideologii mai elastice (mai puțin bici și mai multe bombonele). Și ea a fost elaborată la congresele ulterioare ale PCUS, ale partidelor comuniste din republicile "surori". Astfel, poporul sovietic - această "nouă comunitate umană" - s-a pomenit din nou pășind pe aceeași cale - pe calea egalității în sărăcie și în drepturi proclamate, dar negarantate. Marele merit pentru păstrarea continuității în activitatea partidului și a statului revine enormului aparat ideologic, format timp de decenii tot de staliniști, inclusiv și în RSSM. Congresele X-XIV ale PCM au determinat cu precizie, deși la indicația PCUS, formele și metodele muncii ideologice pentru propagarea teoriei utopiste întru susținerea prosperării statului în esență totalitar. Aceste forme și metode de

muncă erau foarte diverse - cercuri și școli politice, seminare teoretice, se țineau mii și mii de lecții, s-au format sute de "lectorii"; în această operă s-au antrenat masiv toate mijloacele de informare în masă; s-a introdus institutul "informatorilor politici" în colectivele de muncă, s-a intensificat la culme activitatea societăților teritoriale "Știința" etc., etc.

În structurile ideologice erau antrenați un număr foarte mare de oameni. Dacă în 1966 în sistemul învățămîntului politic din Moldova studiau mai mult de 127 mii de oameni, apoi în 1972 - deja peste 200 mii de comuniști și activiști fără de partid. Funcționau mai mult de 400 "universități" populare, 2.260 școli de muncă comunistă. În toate aceste forme de activitate ideologică erau ocupați 75 mii de lectori, propagandiști, 120 mii informatori politici și agitatori. După congresul XX al PCUS propaganda și agitația comunistă s-au intensificat vădit.

O mare atenție se acorda studierii teoriei marxist-leniniste. Din 1956 pînă în 1978 în RSSM au fost editate în limba română operele complete ale lui Lenin, sute de ediții ale operelor unor clasici aparte ai marxism-leninismului, documente ale PCUS. Editarea literaturii politice era una dintre direcțiile principale ale muncii ideologice a PCM. Numai în 1958-1967 au fost editate 1.506 de titluri de literatură politică și social-economică cu un tiraj de 10.194 mii exemplare. În fiecare an se editau reviste speciale politice și de partid cu un tiraj total de peste 14 mln. exemplare.

Sute de titluri de carte politică în teme de istorie, filosofie, de literatură artistică, lingvistică rusă, economie politică, arheologie, finanțe, din istoria statului și dreptului, științe militare, de drept etc. au fost aduse din Rusia. Expansiunea politică și ideologică a imperialismului sovietic era copleșitoare.

Instituțiile de culturalizare din Moldova erau obligate să propage teoria marxist-leninistă și politica PCUS. În acest scop se foloseau toate mijloacele de informare în masă: presa, radioul, televiziunea, precum și organizațiile culturale, artistice, literare etc. Un anumit rol în atingerea unui grad înalt de eficiență a propagandei comuniste l-a jucat "sărbătorirea" aniversărilor 30, 40, 50, 60 și 70 ale Marii revoluții socialiste din Octombrie, a aniversărilor 30, 40, 50 și 60 ale formării RSS Moldovenești și creării partidului comunist al Moldovei, a aniversărilor 30, 40,

50 si 60 ale formării URSS etc. Către aceste "sărbători" se adoptau hotărîri lozincarde, triumfale ale organelor de conducere ale PCUS și PCM. Lucrătorii frontului ideologic erau mobilizati la organizarea și desfășurarea acestor evenimente, se editau lucrări voluminoase, monografii, broșuri, se publicau sute de articole, se organizau emisiuni răsunătoare, demagogice la radioul și televiziunea moldovenească, care justificau politica PCUS promovată în Moldova timp de peste 70 de ani. Aceste "sărbători" erau considerate de conducerea oficială a Moldovei drept "evenimente politice importante", jaloane în istoria statului sovietic. Ele urmăreau scopul mobilizării populației, oamenilor muncii în îndeplinirea planurilor (hrușcioviste, brejneviste, cernencoviste, dar și bodiuliste, grossuliste etc.) de construcție a comunismului. La sărbătorirea aniversării a 50-a a formării RSSM și creării PCM (12 octombrie 1974) la Chișinău au sosit L. I. Brejnev, C. U. Cernenco, primii secretari ai CC ale partidelor comuniste din republicile unionale, delegații din Moscova, Leningrad, Plovdiv (Bulgaria). Așa-numita "adunare solemnă" a fost transformată într-un spectacol, prin care se proslăvea sistemul sovietic instaurat în Moldova.

În etapa postbelică Moldova a fost decorată cu ordinele "Lenin" și "Revoluția din Octombrie". Aceste decorații, conform opiniei lui L. I. Brejnev, aveau scopul să însuflețească oamenii muncii din RSSM la noi acte de eroism în numele viitorului luminos al omenirii.

Constituția RSSM

Un eveniment însemnat în viața politică a Moldovei a fost adoptarea, la sesiunea a 8-a extraordinară a Sovietului Suprem al RSSM de legislatura a noua (15 aprilie 1978), a "Constituției (legii fundamentale) a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești". Acest document făcea totalurile dezvoltării Moldovei în perioada anilor 1917-1978, fixa succesele obținute în procesul de construire a sistemului totalitar.

Constituția RSSM a fost elaborată după modelul Constituției URSS, adoptate în anul 1977. Ea repeta în mod fidel multe articole, formulări, noțiuni din Constituția URSS. Capitolele "Sistemul politic", "Sistemul economic", "Dezvoltarea socială și culturală", "Politica externă și

apărarea Patriei socialiste" repetau în ansamblu primele cinci capitole ale Constituției URSS. Ca structură Constituția RSSM era alcătuită dintr-o mică introducere, zece compartimente, 19 capitole și 172 articole. În introducere se vorbea despre rezultatele obținute de sistemul sovietic în RSSM, apreciindu-le ca "succese colosale în dezvoltarea economică, socială și culturală". Constituția RSSM conținea multe noțiuni false, inexacte, pripite, subiective, introduse de I. I. Bodiul, care conducea comisia pentru elaborarea Constituției din 1978.

Constituția RSSM conținea multe definiții contradictorii de ordin politic, juridic, statal. În capitolul 1 se sublinia că "Republica Sovietică Socialistă Moldovenească este un stat socialist al întregului popor". De fapt, ea era o colonie a imperiului sovietic. Nu corespundea realității nici formula din capitolul 2, prin care se sublinia că "toată puterea în RSSM aparține poporului". Cetățenii RSSM n-aveau nici o putere reală în stat, erau asupriți, dirijați abil de sistemul administrativ de comandă. Organele de stat se aflau nu sub controlul "Sovietelor de deputați ai poporului", ci sub supravegherea severă a Partidului Comunist. Toate noțiunile referitoare la "alegeri", "responsabilitatea" organelor de stat în fața poporului, "legalitatea socialistă", apărarea "drepturilor și libertăților cetățenilor" etc. erau simple baloane propagandistice și urmăreau scopul ascunderii unui adevăr foarte dur.

Pînă în 1977 partidul comunist a organizat și a uzurpat puterea în stat fără a avea careva suport constituțional. Dar în 1978 în Constituția RSSM a fost introdus articolul 6 care prevedea încuviințarea "rolului conducător" al PCUS. În acest articol se sublinia că "forța conducătoare și îndrumătoare a societății sovietice, nucleul sistemului ei politic, al organizațiilor de stat și obștești este Partidul Comunist al Uniunii Sovietice". PCUS a devenit astfel, și sub aspect constituțional, acel "ordin al purtătorilor de spadă" în RSSM, care conducea după bunul său plac societatea.

În linii generale, Constituția RSSM recunoștea trei forme de proprietate: proprietatea de stat, proprietatea cooperatist-colhoznică și proprietatea personală. Ultimele două din punct de vedere economic erau și sînt simple aberațiuni. Proprietatea de stat și cea cooperatist-colhoznică constituiau, conform constituției, "baza

sistemului economic al RSSM", iar proprietatea personală a cetățenilor se baza pe veniturile provenite din munca personală a fiecărui om. Constituția RSSM a mascat mecanismul de exploatare a oamenilor muncii, interzicîndu-le să muncească pentru sine.

Această "lege fundamentală", prin introducerea monopolului proprietății de stat și cooperatist-colhoznice, a stabilit controlul total asupra bogățiilor republicii. Oamenii muncii erau impuși să lucreze în folosul statului, al sistemului socialist fără a fi remunerați conform cantității și calității muncii lor. La unele unități economice în această perioadă statul jefuia 80-90 la sută din beneficiul obținut. Muncitorii și țăranii, intelectualitatea primeau numai 3-5 la sută din munca lor. Dar nu puteau face nimic, deoarece nivelul de exploatare era determinat și apărat de constituție. Articolele 19-27 cu privire la "dezvoltatea socială și culturală" nu conțineau norme constituționale cu privire la dezvoltarea culturii, ci determinau sarcinile statului în scopul "obținerii omogenității sociale a societății", "lichidării deosebirilor de clasă, a celor esențiale dintre oraș și sat, dintre munca intelectuală și cea fizică". Statul se obliga să contribuie "la dezvoltarea și apropierea sub toate aspectele a tuturor națiunilor și naționalităților Uniunii RSS".

În articolul 27 al Constituției RSSM se sublinia că "statul are grijă de ocrotirea, sporirea și folosirea largă a valorilor spirituale pentru educația morală și estetică a oamenilor sovietici (nu a populației băștinașe, sau măcar a populației republicii, ci în general a "oamenilor sovietici") pentru ridicarea nivelului lor de cultură".

Capitolul 4 avea un caracter cu totul formal, deoarece "activitatea de politică externă și apărare a patriei socialiste" constituia prerogativele exclusive ale puterii centrale a URSS.

Capitolul 5 ("Cetățenia RSSM. Egalitatea în drepturi a cetățenilor") și capitolul 6 ("Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor RSS Moldovenești") prevedeau aceleași drepturi și îndatoriri care erau înscrise în Constituția URSS. Conform acestor norme, cetățenii RSSM erau obligați să lupte pentru întărirea sistemului existent, pentru apărarea intereselor URSS, dar nu ale RSSM ca "stat socialist suveran".

Partea III ("Orînduirea național-statală și administrativ-teritorială a RSS Moldovenească") și partea VI ("Sovietele

de deputați ai norodului în RSS Moldovenească și modul alegerilor lor") ale Constituției RSSM au legiferat pentru prima dată așa-numita "unire" a RSSM în cadrul URSS, formînd împreună cu celelalte republici un "stat unional multinațional unitar".

Tocmai în 1978, conform Constituției RSSM, ocuparea de către URSS a Basarabiei a fost legiferată.

Celelalte părți ale Constituției RSSM ("Organele supreme ale puterii de stat și administrației de stat ale RSS Moldovenești", "Organele locale ale puterii de stat și administrației de stat din RSS Moldovenească", "Planul de stat de dezvoltare economică și socială a RSS Moldovenești și bugetul de stat al RSS Moldovenești", "Justiția, arbitrajul și procuratura") au fost scrise în fidelă conformitate cu Constituția URSS, exprimau interesele politice, economice, ideologice, copiau modul de organizare statală, formele de activitate ale sistemului totalitar sovietic. Toate organele de stat, structura lor, formele de activitate erau supuse intereselor imperiului sovietic și controlate de forțele imperiale venite în RSSM după 1940.

Constituția RSSM a adoptat Stema, Steagul și Imnul de Stat ale RSSM. Au fost reconfirmate atributele vechi, adoptate încă de staliniști. Simbolica RSSM exprima, în linii generale, ritualul ideologiei statului totalitar.

Constituția RSSM, adoptată în 1978, reprezintă, deci, un document politic, și nu unul juridic, legiferînd existența sistemului sovietic și dominația lui totală în RSSM.

Contactele internaționale

Un anumit loc în viața politică a Moldovei a revenit și contactelor internaționale, participării RSSM la soluționarea unor probleme de politică externă, promovate în interesele Rusiei sovietice și ale URSS.

În domeniul politicii externe RSSM se călăuzea de "țelurile, sarcinile și principiile" politicii externe, fixate în Constituția URSS (Articolul 28 al Constituției RSSM).

Moldova a participat, într-un fel, la constituirea și menținerea contactelor de ordin politic, economic, cultural ale URSS cu alte state. În primul rînd, între 1956-1985 RSSM a fost vizitată de peste 200 delegații ale

partidelor comuniste, democratice, ale organizațiilor politice, sindicatelor, asociațiilor de prietenie și ale altor formațiuni politice și obștești din diverse țări ale lumii. Au manifestat interes pentru Moldova delegațiile partidelor comuniste din Franța, SUA, Belgia, Elveția, Maroc, Senegal, Spania, Canada, Angola, Congo, Afganistan, Vietnam, Danemarca, Mexic, Honduras, Suedia, Kosta-Rica, Mozambic etc. Reprezentanții acestor partide au luat cunoștință de formele și metodele muncii de partid, conducerii sovietelor locale, structura organelor de partid și de stat, relațiile sociale, culturale, naționale în RSSM. Mulți reprezentanți ai partidelor comuniste și muncitorești, democratice și populare au apreciat înalt gradul de dezvoltare a Moldovei (*Moldova Socialistă*, 1974, 9 iulie; 1978, 6 august; 1980, 17 septembrie; 1981, 24 septembrie).

Reprezentanții PCM și ai organelor de stat din RSSM erau și ei incluși în componența unor delegații ale URSS, care plecau în alte state cu anumite misiuni de ordin politic, diplomatic, economic, cultural. De regulă, aceștia erau reprezentanții conducerii de vîrf a Moldovei: I. Bodiul, S. Grossu, N. Merenișcev, I. Kalin, P. Petric, G. Eremei, P. Lucinschi și persoanele de încredere ale lor. CC al PCM, Sovietul Suprem și Consiliul de Miniștri al RSSM, conducerea acestor organe de partid și de stat erau folosite de CC al PCUS pentru a promova pe arena internațională direcțiile lui de politică externă. Tot în acest scop au fost folosite și relațiile dintre uniunile sindicale, organizațiile de tineret din Moldova cu organizațiile sindicale și de tineret din țările Asiei, Africii și Americii. În 1971-1985, conform datelor colectate de V. E. Andrușceac, RSSM a fost vizitată de reprezentanții organizațiilor sindicale și tinerești din peste 60 de țări, inclusiv India, Bangladesh, Pakistan, Indonezia, Ghana, Zambia, Mozambic, Namibia, Uganda, Tanzania, Columbia, Mexic, Ecuador, Argentina, Peru, Chile, Nicaragua, Panama, Australia, SUA, Canada, Finlanda, Anglia, Spania și alte state. Delegațiile acestea au luat cunoștință de activitatea organizațiilor sindicale din Moldova, organizațiilor de tineret, de rolul acestora în cadrul sistemului totalitar.

Reprezentanții sindicatelor din Moldova care erau incluși în componența delegațiilor URSS au vizitat și ei peste 50 de țări ale lumii. Dar cert este că aceștia nu aveau

nici o capacitate diplomatică reală, realizînd rolul doar de pozanți, de turiști.

Au contribuit la dezvoltarea contactelor externe ale URSS și organizațiile de tineret din Moldova. Între anii 1956-1985 RSSM a fost vizitată de peste 600 reprezentanți ai organizațiilor tineretului din diferite țări și continente. Schimbul de delegații ale organizațiilor de tineret din diferite țări a constituit una din formele de colaborare internațională în acea perioadă. Sosind în Moldova, delegațiile tineretului din țările străine luau cunoștință de condițiile de viață ale tineretului din republică, de sistemul de învățămînt, de munca tineretului la uzine, fabrici, în colhozuri și sovhozuri, participau la diferite conferințe, simpozioane. Mai mult de 240 de reprezentanți ai tineretului din Moldova ce făceau parte din delegațiile URSS au vizitat peste 30 de țări, inclusiv Austria, Anglia, Grecia, SUA, Germania, Franța, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, Danemarca etc. Nu fiecare tînăr, însă, putea fi inclus în componența delegaților tineretului din URSS care plecau în alte țări. De obicei, aceștia erau selectați cu rigurozitate de organele de conducere comsomoliste, de cele ale CC al PCM, dar mai ales de Comitetul de stat al securității din RSSM. Chiar și cea mai nevinovată "pată" (biografică, de comportament etc.) constituia o barieră de netrecut în calea spre obținerea pașaportului pentru străinătate. În componența grupurilor turistice, care plecau peste hotare era inclus, în mod obligatoriu, unul sau doi reprezentanți ai securității, aceștia avînd misiunea să supravegheze fiecare pas al cetățenilor sovietici pe pămînt străin. Orice încălcare a regimului stabilit era pedepsită cu cruzime.

RSSM a fost reprezentată pe arena internațională și de Societatea moldovenească de prietenie și relații culturale cu țările străine (SMP), creată în decembrie 1958 din "inițiativa" a 40 de organizații, întreprinderi, colhozuri, sovhozuri, uniuni de creație și instituții de învățămînt. Către anul 1985 această societate avea deja 26 secții și 500 organizații primare. Principalul scop al SMP era propagarea "valorilor" socialismului, a ideilor leniniste în străinătate. În 1981, de exemplu, în RSSM au fost 82 delegații și grupe speciale, iar în 1985 - 106 delegații din 49 de țări. (*Andrușceac V. E., Sovetskaia Moldova v sotrudnicestve SSR s osvobodivșimisea i capitalisticeskimi stranami.* Chișinău, 1987, p. 70). În această perioadă

SPM a expediat în zeci de țări 11 mii de cărți și reviste, 50 expoziții foto, 13 expoziții ale artiștilor plastici din RSSM, multe filme documentare. Din 1975 pînă în 1985 Moldova, prin intermediul SMP, a participat la zilele URSS în 17 țări din Europa, Asia, Africa și America Latină.

Moldova a participat activ la mișcarea orașelor înfrățite. Chișinăul, de exemplu, întreținea relații frățești cu orașele Addis-Abeba (Etiopia) și Grenoble (Franța), Tiraspolul - cu orașul Saintaren (Portugalia), Benderul cu Cavriago (Italia), Călărașii cu Villefrance (Franța). S-au organizat săptămîni ale orașelor înfrățite, schimburi de delegaii, expoziții, conferințe și concerte.

E un adevăr, totuși, că aceste forme si metode de lucru au contribuit la propagarea culturii moldovenești în multe țări ale lumii, la consolidarea relațiilor reciproce dintre Moldova și țările străine. Dar e încă un adevăr și faptul, că această modalitate de a menține contacte cu străinătatea, impusă de URSS, a condus la aceea că RSSM a rămas, totuși, o "terra incognita" în lume. Cînd Republica Moldova și-a dobîndit independența, poporul nostru s-a ciocnit de realitatea, că nu era aproape deloc cunoscută în lume. A fost nevoie de eforturi colosale în scopul ștergerii acestei rușini.

Evoluția vieții economice

Sistemul economic creat de Moscova în Moldova se întemeia pe așa-numita "proprietate socialistă asupra mijloacelor de producție". Structurile totalitare controlau folosirea pămîntului, subsolului, apelor, pădurilor, mijloacelor de producție în industrie, în construcții și în agricultură, transportul și telecomunicațiile, băncile, bunurile întreprinderilor comerciale, comunale și ale altor formațiuni economice și social-culturale. În posesia statului se afla majoritatea fondului locativ al orașelor.

Sistemul economic hipercentralizat funcționa datorită activității (enorme ca volum, dar foarte ineficiente) a CC al PCUS, Consiliului de Miniștri al URSS, organelor respective centrale, republicane și locale. Între 1956 și 1985 CC al PCUS și Consiliul de Miniștri ale URSS au adoptat mai mult de 250 hotărîri, directive cu privire la funcționarea economiei, inclusiv a economiei naționale a RSSM. Printre acestea vom enumera, în primul rînd,

hotărîrile congreselor XX-XXVI ale PCUS, ale plenarelor CC al PCUS. Se adoptau şi documentele coordonate ale CC al PCUS şi Consiliului de Miniştri al URSS, care erau obligatorii pentru organele respective de partid şi de stat din Moldova. Sistemul republican de conducere din Moldova analiza, discuta, aproba fără cîrtire şi executa toate hotărîrile de ordin economic centrale.

Deşi centrul a adoptat măsuri drastice de ordin economic, politic, administrativ, precum şi pe linie de partid, îndeplinirea planului al şaselea cincinal, totuşi, n-a avut sorţi de izbîndă. Criza economică era profundă, situaţia din industrie şi agricultură - grea. Ţinînd cont de această situaţie, conducerea CC al PCUS şi Consiliul de Miniştri al URSS au dat dispoziţii pentru a se elabora un nou plan cincinal de dezvoltare a economiei naţionale a URSS şi, prin urmare, a republicilor unionale. Un plan similar a fost adoptat şi de organele de resort ale RSSM.

Congresul VIII al PCM (13-14 ianuarie 1959) a aprobat planul de dezvoltare a economiei naţionale a RSSM (1959-1965), care prevedea creşterea producţiei conservelor - de 1,6 ori, zahărului - de 2,6 ori, vinului - de 3,3 ori, ţesăturilor - de 3,3 ori, încălţămintei - de 1,6 ori etc. Economia Moldovei a fost supusă anumitor restructurări de ordin organizatoric, menite să amelioreze dezvoltarea ei. Conform hotărîrii plenarei CC al PCUS din februarie 1957, RSSM a fost transformată într-un "raion economic-administrativ", iar ministerele au fost substituite cu un organ unic de conducere - Consiliul Economiei Naţionale (CEN). Preşedinte al CEN a fost numit G. T. Antoseac. Modificarea aceasta urmărea scopul apropierii conducerii economiei naţionale de înseşi procesul de producţie, lichidării barierelor administrative birocratice dintre ramurile economice, încurajării iniţiativei de jos a oamenilor muncii, liberalizării întrucîtva a activităţii decizionale a colectivelor de muncă.

Pentru realizarea acestui plan organele de partid şi de stat ale RSSM au desfăşurat o muncă colosală: au fost mobilizate eforturile sovietelor de deputaţi ai poporului, uniunilor sindicale, organizaţiilor comsomoliste, ale tuturor colectivelor de muncă, s-a intensificat controlul de partid şi de stat. În noiembrie 1962, conform hotărîrii plenarei CC al PCUS, chiar organizaţiile de partid au fost restructurate după principiul de producţie. Au fost create aşa-numitele "partcomuri" pentru industrie şi

"partcomuri" pentru agricultură, ruinîndu-se pretinsa unitate a organizațiilor de partid pe teren. Erau elaborate noi forme de antrenare a maselor în "întrecerea socialistă". Numai în așa-numita "mișcare pentru muncă comunistă" în Moldova au participat peste 112 mii de oameni, 71 întreprinderi, circa 4 mii de secții, brigăzi, ferme, echipe de producători. Însă această formă de încurajare "morală" a muncitorilor era utopică, bizară, nu concorda cu exigențele procesului de producție, fiind apoi abandonată.

Formele și metodele de mobilizare a oamenilor muncii în scopul îndeplinirii planurilor cincinale în industrie erau diferite. În primul rînd, se aplicau metodele de presiune economică, se făcea specula pe seama factorului de dependență totală a fiecărui muncitor, inginer de la rezultatele activității economice pe secție, fabrică, uzină. Deci, toți erau nevoiți să accepte oricare condiții numai ca să se întrețină, să-și aprovizioneze măcar cumva familia. În al doilea rînd, condițiile de muncă, formele de salarizare erau determinate de normativele stabilite de organele de stat centrale. Muncitorii n-aveau nici o posibilitate să lupte pentru majorarea salariului, îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai. Grevele, pichetările, manifestațiile erau interzise.

În această perioadă a fost organizată și încurajată "mișcarea inovatorilor". În 1958 a fost înființat Consiliul republican al Societății unionale a inventatorilor și raționalizatorilor, iar la întreprinderi se organizau "conferințe economice și tehnice", birouri de proiectare pe baze obștești, consilii ale inovatorilor, societăți tehnico-științifice și alte forme de accelerare a progresului tehnico-științific. Dacă în 1960 au înaintat propuneri de raționalizare și invenții 10,3 mii de autori, apoi în 1980 - peste 33,0 mii, iar numărul acestor propuneri a crescut respectiv de la 15 mii la 33,8 mii, dintre care în 1960 au fost puse în producție 10,9, iar în 1980 - peste 27,3 mii propuneri de raționalizare și invenții (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR. v 1980 g. Stat. ejegodnik.* Chișinău, 1981, p. 229). Alocațiile pentru aplicarea tehnicii noi au crescut .

În mai 1959 s-au instituit titlurile onorifice de "Inventator emerit" al RSSM și "Raționalizator emerit al RSSM" Primii inventatori care au primit acest titlu onorific au fost inginerul V. Klimanov, inginerul C.

Galanin (a construit mașina pentru tăierea pietrei în subteran), lăcătușul D. D. Matusenco și alții.

Pe la mijlocul anilor 60 criza economică în URSS s-a agravat. În documentele oficiale ale conducerii de partid se sublinia că situația în economie s-a agravat din cauza că nu se acorda destulă atenție industriei și perfecționării tehnologice a procesului de producție. S-a recunoscut că mulți lucrători de partid nu cunoșteau situația din industrie, că persoane incapabile, necompetente conduceau fabricile și uzinele, că nu era aplicată cu suficientă insistență tehnica nouă în producție. Înzestrarea tehnică a întreprinderilor era nesatisfăcătoare și nu corespundea gradului de avansare a progresului tehnic mondial. Investițiile capitale se foloseau nerațional, nu se îndeplineau planurile contractuale.

Către 1964 în unele ramuri ale industriei nu se mai îndeplineau planurile de fabricație, productivitatea muncii scădea, calitatea producției industriale era proastă, se micșora venitul național. În septembrie 1965 au ieșit în evidență și alte neajunsuri cauzate de subiectivismul hrușciovist, metodele cancelariste de conducere, reorganizările neîntemeiate, "protectorismul politic și economic". Însă aceste greșeli, neajunsuri nu constituiau, de fapt, rădăcina, baza rămînerii în urmă a dezvoltării economiei. Principala cauză consta în "modul de producție socialist", care a priori era incapabil să funcționeze eficient și rațional. Întreprinderile industriale, verigile de conducere raională, republicană, unională nu erau în stare să soluționeze problemele industriei, toate concepțiile lor economice reducîndu-se la hipercentralismul economic.

Eliberarea lui N. S. Hrusciov în octombrie 1964 din posturile de prim secretar al CC al PCUS și de președinte al Consiliului de Miniștri al URSS n-a schimbat starea din economie, dar a oferit posibilitatea ca în septembrie 1965 să se adopte unele măsuri în vederea promovării unor reforme mai radicale în industrie. Conform hotărîrilor plenarei CC al PCUS din septembrie 1965 problema perfecționării conducerii industriei din Moldova s-a discutat la plenara CC al PCM din 16 octombrie 1965, la care s-a adoptat sistemul de remanieri propus de Moscova. Principalele restructurări în acest context au ținut de următoarele:

1) În RSSM a fost lichidat Consiliul Economiei Naționale ("Sovnarhozul") și reintrodus sistemul de ministere. Au

fost create ministere unional-republicane (ministerele industriei ușoare, industriei alimentare, industriei constructoare de mașini, industriei materialelor de construcție, transportului, comerțului și altele) și ministere republicane (ministerul industriei locale, agriculturii etc.);

2) S-a restabilit organul centralizat al planificării de stat - "Gosplanul", care era obligat să elaboreze planurile de dezvoltare a economiei naționale a RSSM, să determine ritmurile și proporțiile de dezvoltare în diferite ramuri ale economiei republicane, structura ramurilor economiei naționale, creșterea eficienței economiei, folosirea rațională a resurselor de muncă etc.;

3) S-au introdus unii indicatori noi de apreciere a eficienței industriei din RSSM. Indicatorul "Val" (împlinirea planului după cantitatea de producție) a fost substituit cu indicatorul "Cantitatea producției realizate". Au apărut noțiunile "rentabilitatea", "beneficiul" întreprinderilor. A crescut rolul factorilor de stimulare a dezvoltării producției industriale. Fiecare întreprindere își crea fondul său de stimulare (din venitul din realizare, alte surse). Acest fond se folosea pentru stimularea materială și asigurarea socială și culturală a personalului. Se presupunea că această reformă va înlătura greutățile și va contribui la depășirea crizei economice.

Totuși, acțiunile întreprinse au făcut să crească rolul factorilor de stimulare a dezvoltării producției industriale. La fiecare întreprindere au fost create trei fonduri: fondul pentru încurajarea și stimularea materială, fondul social, cultural și îmbunătățire a condițiilor de trai, fondul dezvoltării producției. A crescut importanța creditului ca pîrghie economică, întreprinderile industriale erau obligate să poarte răspundere pentru creditele primite.

Fondurile prevăzute se foloseau pentru stimularea materială a muncitorilor, plătirea premiilor, salariului al treisprezecelea. La unele întreprinderi reforma a început să dea rezultate pozitive. O practică pozitivă a fost acumulată de colectivele fabricilor de confecții nr. 1 din Chișinău, de încălțăminte "Zorile", de galanterie din Orhei, combinatului de transport auto 2808 din Chișinău, "Electromașina", uzinei electromecanice "G. Kotovski" etc. În general, reforma economică în industria Moldovei a avut efect pozitiv. Pentru o perioadă de timp volumul producției a crescut, au fost create noi tipuri de masini, aparate, mijloace de automatizare, dispozitive și instalații

noi. Din 1966 pînă în 1980 au fost create și fabricate peste 1.150 tipuri de aparate, instalații și alte articole industriale noi, au fost modernizate 16.568 instalații de producție, dotate cu dispozitive de calcul, instrumente optice, aparate de măsurat, precum și linii tehnologice de prelucrare a fructelor, poamei, de conservare și păstrare a produselor alimentare și altele. A crescut considerabil numărul articolelor industriale, care aveau semnul de stat al calității. Dacă în 1970 aveau semnul calității numai 26 de articole din industria RSSM, apoi în 1981 - mai mult de 1.600, inclusiv pompele centrifuge, mașinile de spălat, frigiderele, tricotaje, încălțăminte, covoare, unele vinuri, coniacuri, uleiuri eterice etc.

Dezvoltarea industriei Moldovei avea anumite trăsături caracteristice.

1. RSSM a fost inclusă rigid în complexul industrial unional. Industria ei era completamente dependentă de industria altor republici, de resursele materiale ale Rusiei, de finanțarea centralizată. Cadrele de ingineri și muncitori în majoritate erau aduse tot din Rusia. Industrializarea era folosită ca mijloc de colonizare a Moldovei. Afluxul sporit al emigranților din Rusia și din alte republici a fost explicat de conducerea oficială prin faptul că era necesară efectuarea rapidă a industrializării. Apăruse noțiunea de "migrație departamentală", realizată de ministerele și departamentele unionale. Pe această cale numărul rușilor în RSSM a crescut de la 292,9 mii în 1959 pînă la 505,7 mii în 1979, sau cu peste 213 mii de oameni (172,6%). Concomitent numărul imigranților ucraineni a crescut cu 140 mii de oameni (133,2%), în timp ce populația băștinașă era stimulată să emigreze în Siberia, Kazahstan, în alte zone ale URSS cu condiții foarte complicate de viață. Ritmurile creșterii numărului de etnici ruși și ucraineni veniți în Moldova între 1959-1979 (creștere mecanică) întreceau ritmurile creșterii naturale a moldovenilor (creșterea naturală - 133,8%). În orașele Tiraspol și Rîbnița numărul populației rusești mai crește pe baza imigratiei si în prezent.

2. Cooperația industrială a RSSM cu alte republici era organizată astfel, încît Republica Moldova să cadă în dependență totală de la baza industrială, resursele materiale și piețele de desfacere din URSS. Unele uzine din RSSM asamblau mașini (uzina de tractoare din Chișinău) din piese aduse din Minsk, Petrozavodsk și din

alte centre industriale ale URSS. Uzina de tractoare primea materiale, subansambluri, instalatii de la 260 întreprinderi industriale din toată URSS.

3. Pentru industria Moldovei era caracteristică dezvoltarea procesului de sinteză a științei și producției. Se făceau primii pași în direcția valorificării realizărilor revoluției tehnico-științifice. Din 1966 pînă în 1985 în economia Moldovei au fost introduse 66 sisteme automatizate de dirijare, dintre care 36 - la întreprinderile industriale și 26 - la ministere și departamente. Din 1966 pînă în 1981 au fost create și puse în fabricație 1.064 de noi tipuri de mașini, unelte, aparate, dispozitive automatizate. Către 1985 la întreprinderile industriale din Moldova funcționau 3.764 linii mecanizate și 320 linii automatizate. Dar cercetările științifice se efectuau în fond în Rusia și apoi erau aplicate la întreprinderile industriale din Moldova. Cele mai multe linii mecanizate funcționau în industria alimentară, care exporta producția în Rusia și în alte țări. Cele mai multe linii automatizate funcționau la întreprinderile complexului militar-industrial.

4. În industria RSSM a început procesul concentrării producției, creării asociațiilor, concernelor de producție. Către 1985 în Moldova funcționau deja 116 asociații pe producție și științifice, care includeau 337 din cele 516 întreprinderi industriale cu 44,1% din totalul personalului tehnic, muncitorilor și inginerilor și 43,3% din întregul volum al producției realizate. Cele mai mari asociații create în această perioadă au fost "Zorile", "Volna", "Moloko", "Steaua roșie", asociațiile de producție "Moldjirmaslo", "Moldavghidromaș", "Tocilitmaș" etc.

5. S-a făcut un pas înainte în direcția perfecționării structurii industriei din Moldova, s-a consolidat baza ei energetică. Din 1968 a lucrat la capacitatea proiectată termocentrala de la Dnestrovsk. Din 1960 pînă în 1985 volumul energiei electrice produse în republică a crescut de la 676,7 mln kW/h pînă la 16.754 mln kW/h (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR v 1986 g*. Chișinău, p. 78). S-a dezvoltat ramura construcțiilor de mașini, aceasta fiind dotată cu tehnologii moderne. Această ramură a industriei a fost necesară nu atît intereselor economiei naționale a Moldovei, cît URSS. Aproape 100 de întreprinderi, secții, laboratoare au fost create la noi de complexul militar-industrial al Uniunii Sovietice. Se

foloseau brațele de muncă, condițiile naturale prielnice, forța intelectuală în scopul deservirii industriei militare sovietice, creării bazelor de război ale armatei sovietice.

În 1985 ramura construcțiilor de mașini deja fabrica: 4,1 mii mașini de încărcat, 3.380 mașini electrice, 832,9 mii motoare electrice, 1.863 cuptoare electrice, 407 mii transformatoare energetice, 22,5 mii stații magnetice, 35 mii tone de fire electrice, 8,2 mii televizoare, 70 mii casetofoane, 291 mii mașini de spălat, 200 mii frigidere, 1.154 mii fiare de călcat, 218,1 mln. cărămizi, 5.157 mii m^2 de covoare, 8,3 mln. perechi de încălțăminte, 13,4 mln. articole de vestimentație, altă marfă necesară piețelor internă și externă. (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR v 1986 g.* Chișinău, 1987, p. 12-13).

6. O altă trăsătură caracteristică a dezvoltării industriei din Moldova în această perioadă a fost amplasarea geografică a întreprinderilor, care a avut un caracter politic, și nu economic. Conform deciziilor biroului politic al CC al PCUS și Consiliului de Miniștri al URSS, Moldova a fost împărțită în anumite zone industriale: Tiraspol, Rîbnița, Dubăsari, Bender, Chișinău, Bălți și Cahul. Majoritatea întreprinderilor industriale erau construite în zonele populate sau colonizate de ruși și ucraineni. Cele mai vaste capitaluri au fost investite în construcția unităților industriale din raioanele de est ale Moldovei. Deci, încă la începutul anilor 60 se prevăzuse posibilitatea ieșirii Moldovei din componența URSS, formării unui stat independent sau unirii ei cu România. Din aceste considerente conducerea URSS a izolat raioanele de est ale Moldovei de teritoriul ei din partea dreaptă a Nistrului, formînd o enclavă politică, economică, demografică supusă Rusiei. În aceste raioane au fost concentrate cele mai mari întreprinderi industriale vitale - termocentrala de la Dnestrovsk, fabrica de ciment, uzina metalurgică din Rîbnița și multe altele. Potențialul industrial al Transnistriei alcătuiește acum 37 la sută din toată industria Moldovei. Multe întreprinderi industriale din aceste 5 raioane prelucrau materia primă din raioanele din dreapta Nistrului. Fabrica de coniac din Tiraspol, de exemplu, prelucra cele mai bune soiuri de struguri din raioanele Anenii Noi, Căușeni și altele. Uzina de ciment din Rîbnița prelucra materia primă din Rezina.

În baza politicii economice unionale în republică au

fost construite noi întreprinderi, unele fabrici și uzine au fost reconstruite și înzestrate cu linii tehnologice moderne. Fondurile de producție ale economiei naționale a Moldovei au crescut în anii 1960-1985 cu 987 procente, iar volumul producției industriale - cu 722 la sută. Articolele fabricate de multe întreprinderi industriale devenise foarte căutate. Printre acestea erau uzina de tractoare din Chișinău, asociația "Moldghidromaș", uzinele "Electromașina", "Tocilitmaș", "Electrotocipribor", fabrica de sticlă din Chișinău, fabricile de zahăr din Alexăndreni, Cupcin, Hîrbova, Ghindești, fabrica de ciment din Rîbnița, uzinele "Vibropribor", "Microprovod", combinatul de mătăsuri din Bender, combinatul de țesături din bumbac și fabrica de confecții "40 let VLCSM", din Tiraspol, uzinele "Signal", "Mezon", "Alfa", "Moldavizolit" și multe altele.

Către 1985 în Moldova funcționau 565 întreprinderi, asociații, combinate de producție cu balanță proprie, inclusiv 62 întreprinderi ale industriei grele, 109 - ale industriei constructoare de mașini, 88 întreprinderi ale industriei ușoare, 306 întreprinderi ale industriei alimentare. Concomitent a crescut numărul muncitorilor și inginerilor angajați. Dacă în 1960 în economia națională a RSSM lucrau 439 mii de muncitori și funcționari, apoi în 1985 - peste 1.619 mii, ceea ce constituie o creștere de mai bine de 3 ori. Numărul muncitorilor și funcționarilor, de asemenea, a crescut în 1960-1985, în toate tipurile de transport - cu 465 procente, în constructii - cu 338 la sută. În general, numărul muncitorilor și funcționarilor a crescut în toate ramurile industriei, dar mai mare era concentrația în industria constructoare de mașini, de prelucrare a metalelor și în cea ușoară și alimentară. Muncitorii moldoveni erau relativ puțini la număr. În 1977 numai 46 la sută din numărul muncitorilor și funcționarilor din industria Moldovei erau moldoveni. Personalul administrativ, corpul de ingineri erau alcătuite în marea lor majoritate din ruși și ucraineni.

Timp de un deceniu si jumătate (1944-1959) Moldova n-a pregătit nici un inginer pentru industria sa. Toți erau trimiși în Moldova de ministerele unionale - din Rusia, Ucraina si alte republici. Această formă de colonizare era prezentată de propaganda oficială drept "ajutor frățesc". Ca urmare, cadrele muncitorești locale, în primul rînd moldovenii, erau folosite la cele mai

grele munci, în fond, la munca manuală, grea şi prost plătită.

Şi acest proces a continuat pînă mai deunăzi. La fabrica de carton din Chişinău pe la sfîrşitul deceniului trecut au fost aduşi din alte republici nu numai tehnologi, ingineri, dar şi lucrători simpli, şoferi şi măturători. Ei în primul rînd au fost asiguraţi cu apartamente, iar muncitorii moldoveni rămîneau să trăiască în case închiriate.

Printr-o criză acută a trecut şi agricultura RSSM. Ca şi industria, agricultura se dezvolta în deplină conformitate cu planurile staliniste de dezvoltare socialistă a satului, lucru care se făcea în baza hotărîrilor adoptate de CC al PCUS şi Consiliului de Miniştri al URSS. În 1953-1985 organele de conducere unionale au adoptat mai mult de 150 hotărîri, directive, dispoziţii, instrucţiuni cu privire la dezvoltarea agriculturii, inclusiv "Cu privire la măsurile de dezvoltare în continuare a agriculturii URSS" (7 septembrie 1953), "Cu privire la dezvoltarea în continuare a agriculturii în URSS" (decembrie, 1958), "Cu privire la măsurile imediate pentru dezvoltarea în continuare a agriculturii URSS" (martie, 1965), "Cu privire la dezvoltarea pe scară largă a ameliorării pămînturilor pentru a obţine recolte bogate şi stabile de cereale şi de alte culturi agricole" (mai, 1966), "Sarcinile imediate ale partidului în domeniul agriculturii" (iulie, 1970), "Cu privire la dezvoltarea în continuare a specializării şi concentrării producţiei agricole pe baza cooperării intergospodăreşti şi integrării agroindustriale (28 mai 1976), "Cu privire la dezvoltarea în continuare a agriculturii URSS" (iunie, 1978), "Programul alimentar" adoptat de plenara din mai (1982) a CC al PCUS etc.

Documentele demonstrează că conducerea sovietică încerca de fiecare dată să soluţioneze problemele fundamentale ale dezvoltării agriculturii, întocmind planuri, măsuri de ordin organizatoric, economic, tehnico-material, politic, dar toate acestea n-au dat nici o dată rezultate pozitive de durată. Cu fiecare cincinal criza din agricultură se aprofunda. Sistemul totalitar n-a fost în stare să soluţioneze vreodată definitiv problemele legate de aprovizionarea populaţiei cu produse alimentare. Guvernul RSSM, CC al PCM, la rîndul lor, acordau şi ele multă atenţie transpunerii în viaţă a acestei politici

agrare defectuoase. În perioada 1956-1985 CC al PCM a adoptat peste 200 de hotărîri, rezoluții, indicații cu privire la dezvoltarea agriculturii. Congresele VI-XVI ale PCM, plenarele CC ale PCM analizau hotărîrile care se fabricau la Moscova și determinau sarcinile organizațiilor locale în domeniul agriculturii.

Pentru a obține roade bogate era nevoie de investiții capitale masive. Agricultura Moldovei a început să primească aceste finanțe tocmai după 1960. Astfel, în cincinalul al șaselea (1956-1960) au fost stabilite pentru agricultura RSSM deja 539 mln. ruble; în cincinalul VII (1961-1965) - 931 mln. ruble; în cincinalul VIII (1966-1970) - 1.657 mln. ruble; în cincinalul IX (1971-1975) - 2.687 mln. ruble; în cincinalul X (1981-1985) - 3.769 mln. ruble. Comparativ cu primul cincinal postbelic (62 mln. ruble) cifrele acestea sînt impunătoare. Dar și aceste investiții erau foarte insuficiente. Finanțarea agriculturii Moldovei rămînea în urmă nu numai în comparație cu nivelul de finanțare al agriculturii în Franța, alte state occidentale, ci chiar și cu nivelul general pe întreaga Uniune Sovietică. Dacă în agricultura URSS în 1966-1975 au fost investite 213 mlrd. ruble, apoi agriculturii Moldovei i-au revenit numai 4.344 mln. ruble, ceea ce constituie ceva mai mult de 2 procente. În același timp agricultura RSSM a livrat producție în valoare de 6.982,8 mln. ruble (prețurile anului 1983). Din acest motiv, investițiile capitale din agricultura RSSM aveau caracter de "autofinanțare". De fapt, se autofinanțau colhozurile. Astfel, din toată suma de investiții capitale destinate agriculturii (14.873 mln. ruble) în 1956-1985 colhozurile s-au "autofinanțat" cu 7.479 mln. ruble, ceea ce constituie mai mult de 50 la sută din toate investițiile capitale folosite în agricultură în această perioadă.

Structura si posibilitățile de dezvoltare a agriculturii totdeauna și pretutindeni au depins de cantitatea și calitatea pămîntului. Din 3,4 mln. ha terenuri agricole existente în RSSM (în 1985) mai mult de 3,0 mln. ha erau folosite de colhozuri și de alte gospodării și organizații, întreprinderi, inclusiv 1,9 mln. ha arătură. Dar cu timpul suprafețele de pămînt însămînțate s-au micșorat de la 1.886,2 mii ha în 1960 pînă la 1.782,2 mii ha în 1983 (*Moldavskaia SSR v țifrah. 1924-1984.* Chișinău, 1984, p. 8). Pămîntul arabil, ca aurul cel bun, a fost irosit, extras din circuitul producției agricole

pentru construcția întreprinderilor industriale (numai uzina de computere din Chișinău a ocupat peste 1.000 ha cernoziom). Pămîntul, de asemenea, a fost supus eroziunilor naturale, chimizării nechibzuite, distrus de obiectele militare ale armatei sovietice etc.

Una dintre direcțiile de bază ale evoluției din această perioadă a agriculturii a constituit-o mecanizarea proceselor principale de muncă. Baza materială și tehnică a gospodăriei sătești s-a dezvoltat considerabil. Astfel, numărul tractoarelor a crescut de la 13,5 mii în 1960 la 53,2 mii în 1985, iar suma totală a forței de tracțiune, respectiv, de la 0,5 mln. cai putere pînă la 3,7 mln. A crescut și numărul combinelor de la 3,4 mii în 1960 pînă la 4,5 mii în 1985. De asemenea a crescut și cantitatea îngrășămintelor minerale utilizate în agricultură - de la 18 mii tone în 1960 pînă la 400 mii tone în 1985.

Datele statistice demonstrează că agricultura utiliza multă tehnică, îngrășăminte minerale, energie electrică. În 1985 agricultura Moldovei dispunea de 22,1 mii de pluguri de tractor (de 2,5 ori mai multe decît în 1960), 17,7 mii semănători, 19,7 mii cultivatoare, 2,1 mii de combine pentru recoltarea porumbului, o mie combine pentru recoltarea sfeclei de zahăr, 8,4 mii secerători, 3,5 mii încărcătoare universale, peste 3,6 mii aparate și agregate de muls etc.

Această tehnică nu era repartizată pe gratis, ci era plătită la prețuri înalte de colhozurile din Moldova, deși producția agricolă a acestora era ahiziționată la prețuri de nimic.

În 1958 CC al PCUS și Consiliul de Miniștri al URSS au lichidat stațiile de mașini și tractoare. Această "reorganizare" s-a făcut completamente pe seama colhozurilor, a țăranilor Moldovei. Toată tehnica SMT-urilor a fost vîndută colhozurilor la prețuri foarte mari. Această "reorganizare" a condus la jefuirea colhozurilor, pentru a-i lua țărănimii colhoznice acele "fonduri indivizibile", care fusese create pe parcursul anilor 1944-1958. Colhozurile Moldovei au plătit statului sovietic pentru tehnica procurată, dar în cele mai multe cazuri uzată, în 1958 peste 47 mln. ruble, ceea ce constituie mai bine de 75% din sumele investite în agricultură în 1945-1950.

Pentru a se pune cumva la punct deservirea tehnică a unităților agricole, în martie 1961, adică tocmai peste

trei ani, a fost creată asociația republicană "Moldselihoztehnica" pe lîngă Consiliul de Miniștri al RSSM, care avea datoria să organizeze procesul de realizare a tehnicii în colhozurile din Moldova, aprovizionarea cu piese de schimb, repararea tehnicii agricole cu plată. Această asociație se ocupa și cu instalarea la ferme a autoadăpătoarelor, distribuitoarelor de nutrețuri, mecanismelor pentru evacuarea gunoiului, agregatelor de muls, mecanizarea altor procese de muncă în agricultură.

Un rol însemnat în dezvoltarea agriculturii l-a jucat electrificarea gospodăriilor. La începutul anilor 50 în satele Moldovei se foloseau stații electrice mobile mici cu motoare cu ardere internă. În 1958 erau 107 stații cu o forță de 640 kW/h. Dar din 1949-1950 începe construirea stațiilor hidroelectrice pe Răut și Nistru. Astfel, în 1950 au fost date în exploatare stațiile hidroelectrice din satele Căzănești (raionul Telenești) și Brînzenii Vechi (raionul Răspopeni), iar în 1954 - stația hidroelectrică de la Dubăsari. Au fost construite centralele termoelectrice din Chișinău și Bălți, iar în 1964-1968 au fost date în exploatare blocurile energetice ale stației termoelectrice de la Cuciurgan, în 1974 - stația hidroelectrică de la Costești de pe Prut. Tot în această perioadă a fost creat departamentul energeticii "Moldglavenergo".

Agricultura utiliza foarte puțină energie electrică. În anii 1964-1965 mai erau multe colhozuri complet neelectrificate. Tocmai în 1966 s-a adoptat hotărîrea cu privire la racordarea tuturor colhozurilor la sistemul energetic de stat. Dar și această sarcină a fost realizată în anii 1967-1970 prin folosirea mijloacelor bănești ale colhozurilor. În 1966-1975 au fost construite și date în exploatare liniile de transport electric Chișinău - Bălți, Chișinău - Călărași, Chișinău - Chiperceni, Bălți - Edineț - Briceni, Ladîjinskoe - Bălți, Lipcani - Kelmeneț, Otaci - Movilău, Iampol - Soroca cu o lungime totală de mai mult de 6.600 km, 143 stații mici de transformatoare. Toate acestea au contribuit la includerea Moldovei în sistemul energetic unic al URSS, la punerea agriculturii Moldovei în dependență de acesta. Linia politică respectivă s-a promovat sub genericul luptei pentru îmbunătățirea alimentării agriculturii cu energie electrică. Către sfîrșitul anului 1985 toate cele 369 colhozuri, 484 sovhozuri, 164 întreprinderi intergospodărești, 446 asociații de

prelucrare a producției agricole erau deja racordate la sistemul energetic unic de stat. Consumul de energie electrică în agricultură a crescut de la 131,3 mln. kW/h în 1960 pînă la 2.322,3 mln. kW/h, inclusiv pentru organizarea producției - 1.613,0 mln. kW/h. Gradul de înzestrare cu resurse energetice a unui lucrător din agricultură a crescut de la 2,8 cai-putere în 1960 pînă la 19,0 cai-putere în 1983, iar la 100 ha de suprafață însămînțată - de la 97 pînă la 761 cai-putere (*Moldavskaia SSR v țifrah. 1924-1984.* Chișinău, 1984, p. 60). Toate acestea au facilitat mecanizarea și electrificarea celor mai importante operații de muncă din agricultura Moldovei: aratul, treieratul, uscatul cerealelor, prepararea nutrețurilor pentru vite, alimentarea lor cu apă, evacuarea gunoiului din grajduri, mulsul vacilor, tunsul oilor, irigarea, încălzirea serelor, răsadnițelor, prelucrarea strugurilor, fructelor și legumelor etc.

Promovarea acestei politici în agricultura Moldovei a avut efect dublu: pe de o parte, ea a fost pusă pe traverse moderne, industriale, lucru care a contribuit la aplicarea mai rapidă a realizărilor revoluției tehnico-științifice, la sporirea productivității muncii în colhozuri, la îmbunătățirea calității producției agricole, iar pe de altă parte, a condus la jefuirea colhozurilor, la predarea obligatorie, în orice condiții, a volumelor stabilite din timp de produse agricole către stat. Cu cît statul livra mai multă energie electrică în sate, cu atît lua mai multe produse de la colhozuri și sovhozuri. Ba și prețurile la produsele agricole erau fixate în mod arbitrar tot de stat. Aprovizionarea agriculturii cu energie electrică a fost încă o formă de exploatare excesivă a țărănimii colhoznice.

De foarte mare importanță pentru dezvoltarea agriculturii Moldovei au fost hotărîrile despre ameliorarea și irigarea pămînturilor. Această politică a fost fundamentată de CC al PCUS, care în luna mai 1966 a discutat problema în cauză la plenara sa și a adoptat măsuri pentru transpunerea în viață a măsurilor preconizate. În martie 1974 CC al PCUS și Consiliul de Miniștri al URSS au adoptat o hotărîre specială "Cu privire la dezvoltarea irigării pămînturilor în raioanele de sud ale RSS Moldovenești". Menționăm că în 1966 în RSSM deja funcționau rețele de irigație pe o suprafață de circa 90 mii de hectare (3,3 la sută din terenurile

arabile) avînd o lungime de peste 2 mii km. Dar această rețea era nerațională, deoarece mai mult de 50 la sută din apă se pierdea. Crearea unui sistem nou, modern de irigație era una din sarcinile actuale ale Moldovei. În acest scop a fost creat Ministerul ameliorației și gospodăriei apelor. Pentru dezvoltarea sistemului de irigare au fost investite în 1966-1980 536 mln. ruble, s-a creat un șir de organizații de construcții, uzine de reparație a tehnicii de irigație și altele. S-au pregătit cadre pentru exploatarea sistemului de irigare. Însă și în acest domeniu politica colonialismului sovietic ne-a jucat festa. Cele mai multe și mai bune rețele de irigație au fost construite în raioanele de est ale Moldovei. Fabricile de beton armat au fost construite la Sucleea, Rîbnița; sectorul experimental de irigare automatizată - la Copanca, uzina pentru repararea tehnicii de excavație ("Remzemmaș") - la Tiraspol. La Tiraspol și Rîbnița au fost organizate cele mai mari direcții de exploatare a sistemelor de irigație. La Caragaș și Slobozia, Dubăsari și Grigoriopol au fost date în exploatare cele mai mari sisteme de irigație. Mai tîrziu asemenea sisteme au fost create și în raioanele din partea dreaptă a Nistrului. Către 1973 aici funcționau 15 sisteme de irigație pe o suprafață de 3,5 mii ha. S-au construit sisteme de irigație în raionul Vulcănești, la Costești-Stînca, Cărpineni, Cahul, Ștefan-Vodă, Ocnița, Briceni, Ungheni, Criuleni - toate în preajma cursurilor rîurilor Nistru, Prut, Răut, Botna. În 1966-1985 s-au forat și amenajat peste 9 mii de fîntîni arteziene. Numai în 1971-1985 au fost investite în sistemul de irigație circa 1.790 mln. ruble. Suprafața pămînturilor irigate introduse în circulație a crescut din 1966 pînă în 1985 cu 276,5 mii ha. Din 1980 pînă în 1986 colhozurile și sovhozurile au procurat cu mijloace proprii circa 790 excavatoare, 360 screpere, 860 buldozere, 1. 860 agregate de irigație. (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR v 1986 g.*, pp. 139-140).

Una dintre direcțiile de bază ale dezvoltării agriculturii Moldovei în această perioadă au fost specializarea și concentrarea producției în baza cooperării intergospodărești și integrării agroindustriale. Pentru prima dată în URSS organizații intergospodărești au apărut în Moldova la începutul anului 1952, cînd colhozurile raioanelor Telenești și Răspopeni și-au unit resursele financiare în scopul construirii stațiilor hidroelectrice pe Răut, lîngă satele

Căzănești, Brînzenii-Vechi și Furceni. În anii următori au apărut alte organizații cooperate în domeniul producerii materialelor de construcție, construcției obiectelor de menire social-culturală la sate.

Mai tîrziu, în scopul unirii eforturilor unităților economice, a fost creată asociația "Mejcolhozstroi" cu direcții de construcții în toate raioanele. În republică, de asemenea, au fost organizate asociații intercolhoznice de îngrășare a animalelor și fabrici de nutrețuri combinate. Din 1956 pînă în 1985 în Moldova au fost fondate 164 întreprinderi interdospodărești: complexe zootehnice, ferme de vite mari cornute, de porcine, fabrici avicole, gospodării de răsadnițe, de creștere a legumelor, întreprinderi de prelucrare a tutunului etc. Printre acestea: fabrica de lapte "Dănceni", ferma de vite mari cornute din Micăuți, complexul de producție a cărnii din Ordășei, fabrica de nutrețuri combinate din Micăuți, complexul pentru 2.400 vaci de lapte din "Văratic", livada intercolhoznică "Pamiati Ilicia" din raionul Slobozia și altele. Aceste asociații ofereau mari posibilități pentru cresterea rapidă a volumului producției agricole, ridicarea considerabilă a productivității muncii și reducerea prețului de cost al producției agricole. Grație concentrării în gospodăriile specializate tip industrial a crescut eficiența folosirii nutrețurilor, s-au redus simțitor cheltuielile de muncă pe unitatea de producție. Între anii 1965-1976 producția de carne a crescut de 2 ori, de lapte - de 1,6 ori, de ouă - de 5 ori, iar consumul de nutrețuri a sporit numai cu 45 la sută.

Această politică, însă, fiind promovată rigid și nechibzuit, a dat și ea faliment. Complexele nu corespundeau condițiilor biologice de dezvoltare a animalelor. Erau construite din beton, fapt ce influența negativ evoluția fiziologică a animalelor. Complexele au fost cauza unor grave consecințe ecologice. În raionul Telenești aceste complexe au condus la impurificarea teritoriilor multor gospodării agricole și a apelor subterane.

Reforma agrară din martie 1965 a condus la intensificarea exploatării pămîntului, folosirea nesăbuită a îngrășămintelor minerale, tehnicii și chimicalelor. Specializarea și intergrarea pe orizontală și pe verticală în agricultura Moldovei a fost calificată, însă, drept foarte reușită. Aprecierile aparțin, desigur, autorilor I. I. Bodiul et CO. RSSM era considerată drept bază ex-

perimentală a URRS în problemele concentrării și specializării producției agricole. În anii 70-80 au fost create circa 440 asociații, întreprinderi intergospodărești, interraionale, republicane de producție și prelucrare a materiilor prime agricole. Enumerăm aici cele republicane: "Moldplodoovoșciprom" (avea în 1983 peste 51,9 mii muncitori și un venit de 211,9 mln. ruble); "Moldtabakprom" (21,5 mii muncitori și 69,0 mln. ruble); "Moldăfirmasloprom" (6,5 mii muncitori și 26,2 mln. ruble). Funcționau eficient și asociațiile agroindustriale "Bucuria", "Victoria", "Ghibrid", "Moldjivprom", "Moldvinprom", "Codru" și altele.

În ansamblu, agricultura se dezvolta, în baza acestor asociații, stabil și fără cheltuieli majore. S-a asigurat un bun ritm de sporire a volumului producției, de creștere a culturii lucrării pămîntului, s-au obținut recolte mari de cereale, fructe, legume și poamă.

Concentrarea, cooperarea intergospodărească, intergrarea agroindustrială, sinteza științei și producției au dovedit că, dacă se dorește, problemele de producție și sociale pot fi soluționate în Moldova la nivelul cerințelor contemporane. Majoritatea formațiunilor de producție intercolhoznice au atins un grad de eficiență economică înalt. La complexele zootehnice intergospodărești, de exemplu, productivitatea muncii era de 5-8 ori mai mare decît la fermele colhoznice.

Dar evoluția procesului economic din agricultură a dovedit, că Moscova și reprezentanții ei din RSSM urmăreau cu totul alte scopuri decît creșterea standardului de viață al producătorilor. Se urmărea doar scopul stoarcerii a tot mai multe bunuri pentru expedierea lor în Rusia. În această perioadă populația RSSM a rămas foarte prost remunerată. Fiind unul din principalii producători de produse alimentare, populația republicii noastre a avut un consum pe cap de locuitor mai scăzut cu 27 procente decît media pe Uniunea Sovietică și cu 37 procente mai mic decît în Federația Rusă (*"Transnistria"*, 1991, 13 aprilie).

Agricultura Moldovei tot timpul s-a aflat în dependență cămătărească de la economia URSS. Mecanismul imperial al prețurilor știa bine să stoarcă din Moldova tot de ce avea nevoie. Pentru o tonă de lapte din regiunea Costroma statul, de exemplu, plătea 920 ruble, iar din Moldova - numai 390 ruble, pentru o tonă de carne de

vită - respectiv, 11 mii ruble şi 2.400 ruble. O tonă de zahăr produs în Moldova era plătită cu 25 ruble (la preţuri vechi), adică de cîteva ori mai ieftin decît aceeaşi tonă de zahăr fabricat în regiunea Viniţa; luaţi aminte, că o tonă de zahăr fabricată în regiunea Voronej din Rusia era plătită de stat tocmai cu 275 ruble. Deci, Moldova era nevoită să predea către stat tocmai 11 tone de zahăr pentru a obţine 275 ruble, iar agricultorii din Voronej - numai o tonă pentru aceeaşi sumă. (*Literatura şi arta,* 1992, 14 ianuarie).

Agricultorii noştri au fost jefuiţi timp de peste 50 de ani. În 1956-1985 Moldova pierdea anual în urma livrărilor de produse agricole către stat la preţuri de nimic cîte 200-250 mln. ruble. Noile formaţiuni economice create în agricultura noastră, deci, nu lucrau pentru ţărănimea Moldovei, pentru economia ei, ci mai mult pentru Rusia. Aproape toată producţia complexelor se exporta în URSS.

Multe fabrici de prelucrare a materiei prime agricole moldoveneşti nu se construiau în RSSM, ci la Moscova, în alte centre ale URSS. La începutul anilor 90 Moldova s-a trezit că are peste hotare, în fond în Rusia, 14 fabrici de vinificaţie aproape fără nici un drept de proprietate a RSSM. Republica obţinea mai mult de o treime din producţia unională de tutun brut, dar acest tutun, de asemenea, se prelucra în Rusia, Ucraina. Tot venitul din realizarea producţiei de tutungerie era acaparat de acestea.

Asociaţiile de producţie îşi dezvoltau lent forţele de producţie. Capacităţile noilor unităţi economice se foloseau foarte prost din cauză că problema cerealelor rămînea foarte acută, acestea aducîndu-se, în fond, tot din Rusia.

Analiza documentelor şi datelor statistice demonstrează cu certitudine că în anii 1956-1985 economia RSSM a fost, totuşi, în ascensiune. A crescut numărul întreprinderilor industriale, volumul producţiei, s-a îmbunătăţit calitatea ei. Baza tehnico-materială, energetică a economiei naţionale s-a îmbunătăţit. În republică a fost creat complexul industrial, cuprinzînd energetica, construcţia de maşini, producerea articolelor chimice, de mobile, materialelor de construcţie şi mărfurilor de menire social-culturală.

Folosirea raţională a pămîntului, a fondurilor fixe de producţie, a braţelor de muncă de la sate a constituit un important factor pentru dezvoltarea agriculturii. Toate

ramurile economiei naționale (industrie, agricultură, transport, comerț) au fost în ascensiune, dar e un mare adevăr și faptul că întregul progres economic a rămas străin omului, producătorului din Moldova. Economia Moldovei a avut foarte mult de pierdut în urma stabilirii sistemului hipercentralizat, administrativ de comandă. Plasarea și repartizarea întreprinderilor industriale pe teritoriul republicii n-a fost justă, corectă. În acest lucru important nu s-a ținut cont de specificul economiei naționale a RSSM, n-au fost luate în considerație condițiile naturale, densitatea excesivă a populației, fapt ce a condus la grave dereglări ecologice, afectînd sănătatea oamenilor, poluînd mediul ambiant al republicii în general.

Pe teritoriul RSSM s-au construit numeroși giganți industriali care deserveau complexul militar al URSS. Toate cele peste 100 de întreprinderi industriale, secții, birouri, laboratoare instituite de acest complex au contribuit la colonizarea Moldovei cu populație rusofonă, au cauzat mari daune economice și financiare republicii. Uzinele așa-zise de subordine unională din Moldova defalcau în bugetul republicii numai 0,9-2,3 la sută din profitul obținut. Prin dependență financiară de la U. R. S. S. economia Moldovei a fost izolată de la organismul prosper al economiei Europei. Dictatul Moscovei a condus la decalajuri mari de prețuri, crearea unei economii iraționale în Moldova.

Stagnarea economică a fost o trăsătură proprie regimului totalitar. Cu cît mai activ și mai repede acest sistem va fi înlocuit cu relațiile proprii economiei de piață, cu atît mai repede vom ajunge în rînd cu lumea.

Situația culturii și științei

Istoria mondială dovedește că nici o forță politică, nici un regim nu supraviețuiește dacă nu soluționează problemele culturii, învățămîntului, literaturii și artei. Această concluzie este valabilă și pentru sistemul politic din RSSM în anii regimului totalitar. Natura acestui regim a determinat criza politică, economică, stagnarea progresului social care au influențat negativ cultura. În mod demagogic era excesiv politizat întregul proces cultural, cu toate domeniile lui de dezvoltare.

Conducerea CC al PCUS, CC al PCM, organele de stat din Moldova continuau în mod stalinist să ignore

ntelectualitatea, oamenii de cultură, contrapunîndu-i lasei muncitoare, țărănimii colhoznice.

Pe toate căile se propaga ideologia imperială sovietică, narxist-leninstă, "prietenia" popoarelor si nternaționalismul proletar. Ideia "înfloririi culturii ocialiste" a fost implantată artificial în RSSM din centru i promovată în conformitate cu canoanele lui.

Invățămîntul, în ansamblu, a cunoscut anumite ransformări și reforme de ordin organizatoric, strucural, menite să redreseze starea gravă în care se află. ;coala Moldovei prezenta către 1956 un ansamblu de omponente socialiste organizate și interdependente, care sigurau funcționalitatea ei internă ca a unui tot unitar, ırmărind realizarea anumitor obiective concrete ale olіticii comuniste. Ideologia totalitară a dominat toată tructura, întreg conținutul învățămîntului. Sub aspect onstituțional se prevedea "dreptul la învățătură", sigurarea acestui drept prin gratuitatea tuturor tipurilor le învățămînt, prin înfăptuirea învățămîntului primar, nediu general obligatoriu al tineretului, prin dezvoltarea nvățămîntului tehnico-profesional, mediu de specialitate i universitar în baza contactului strîns dintre instituire i viață, producție.

În RSS Moldovenească au fost realizate acele reforme n domeniul învățămîntului, care erau dictate din centru. ;onform legii respective unionale, Sovietul Suprem al ₹SSM a adoptat la 16 aprilie 1959 legea "Despre întărirea egăturii școlii cu viața și despre dezvoltarea de mai leparte a sistemului învățămîntului public în RSS Moldovenească". Apoi în scopul realizării acesteia s-au ixat indicații care se conțineau în hotărîrile congreselor ζ-XVI ale PCM, plenarelor CC al PCM. În 1966, la ongresul XII al PCM, s-a menționat că în domeniul nvățămîntului public e necesar a se "asigura ca toți opiii de vîrstă școlară să termine școala de 8 ani, să fie reate condițiile pentru trecerea la învățămîntul mediu ;eneral, să se ia măsuri pentru lărgirea rețelei școlilor uperioare, medii de specialitate și școlilor profesionale-ehnice" (*Moldova Socialistă*, 1966, 5 martie). Dar ezultatele scontate veneau anevoios. Din acest motiv istemul administrativ de comandă cerea la fiecare congres l PCM, consfătuire a liderilor comuniști asigurarea erfecționării continue a procesului instructiv-educativ, idicarea răspunderii cadrelor didactice pentru instruirea

şi educarea elevilor etc. (*Moldova Socialistă,* 1976, 2 februarie).

În aprilie 1984 CC al PCUS şi CM al URSS, au adoptat 6 hotărîri speciale cu privire la noua reformă a şcolii, a învăţămîntului mediu de cultură generală, la educaţia elevilor prin muncă, dezvoltarea învăţămîntului tehnico-profesional, pregătirea cadrelor pentru sistemul învăţămîntului public etc. Hotărîri analoage au fost adoptate şi de CC al PCM, CM al RSSM. Aceste documente demonstrează că învăţămîntul public din Moldova continua să constituie o parte componentă a sistemului sovietic de instruire. Toţi funcţionarii, pedagogii, elevii erau cuprinşi în acest sistem şi depindeau totalmente de activitatea lui.

Conform hotărîrilor adoptate de organele de resort ale URSS, către anul de studii 1962-1963 învăţămîntului general obligatoriu de 7 ani a fost înlocuit prin învăţămîntul general obligatoriu de 8 ani, iar şcolile de 10 ani au fost substituite prin şcoli medii de cultură generală şi politehnice de muncă cu un termen de studii de 11 ani.

Menţionăm că în baza folosirii nu atît a surselor financiare ale statului, cît ale colectivelor de muncă, mai ales de la sate, s-au adoptat măsuri pentru îmbunătăţirea bazei tehnico-materiale a şcolilor. În 30 de ani (1956-1985) au fost construite mai mult de 1.500 clădiri pentru şcolile de cultură generală. La construirea lor au fost impuse să participe activ colhozurile din RSSM. Din "iniţiativa" cetăţenilor din Otaci colhozurile din RSSM numai în anii 1959-1965 au construit cu mijloace proprii circa 730 clădiri pentru şcoli cu 154,1 mii locuri. În 1984-1985 de acum mai mult de 60 la sută din şcolile RSSM dispuneau de clădiri noi. Dar totuşi multe dintre şcolile săteşti, în care starea de lucruri era cea mai complicată, rămîneau să funcţioneze în clădiri vechi, unde normele sanitare şi igienice nu corespundeau exigenţelor stabilite pentru acea vreme.

În anii 1960-1985 s-a redus numărul total al şcolilor de la 2.569 pînă la 1.664. Fenomenul se explică prin concentrarea învăţămîntului, comasarea şi integrarea şcolilor, apoi prin transformarea lor în şcoli medii. Numărul şcolilor medii a crescut de la 356 în 1960 pînă la 887 în 1985. Contingentul elevilor, însă, s-a majorat de la 545,3 mii în 1960 pînă la 740,8 mii în 1985. Către

1985 în RSSM funcționau 88 școli primare, 547 școli medii incomplete și 887 școli medii de cultură generală, 57 (în 1960 erau numai 8) școli pentru copii handicapați (numărul copiilor handicapați a crescut în această perioadă de la 1,0 mii pînă la 11,0 mii, adică de 11 ori). Un rol important l-au jucat școlile cu regim semiintern, numărul cărora a crescut de la 937 în 1960 pînă la 1.333 în 1985, iar numărul copiilor, respectiv, de la 14 mii pînă la 279 mii.

S-au făcut încercări de a se perfecționa școlile "tineretului muncitoresc", școlile serale și cele fără frecvență. Dar fără careva rezultate pozitive în acest sens, deoarece ele funcționau formal. Ca rezultat, numărul școlilor generale fără frecvență s-a redus de la 750 în 1960 pînă la 54 în 1986.

În schimb, în această perioadă a crescut influența organizațiilor obștești în școală, în special a organizațiilor de partid, care au fost create în toate școlile, a comitetelor părintești, organizațiilor comsomoliste și pionierești, care și-au lăsat amprenta asupra procesului de instruire în general.

Conținutul instruirii și educației nu era determinat de pedagogi, de personalități în didactică, în organizarea învățămîntului public, ci de CC al PCUS și CM al URSS, care își promovau politica prin intermediul organelor lor republicane, regionale și locale, inclusiv - prin cele din RSSM.

Prin hotărîrea CC al PCUS și CM al URSS ("Cu privire la unele modificări ale predării istoriei în școli") a fost modificat conținutul științelor sociale în școlile din RSSM, schimbîndu-se și programele de predare a științelor sociale. În programul cursului "Istoria URSS" pentru clasele VII-VIII, de exemplu, au fost introduse unele teme noi din istoria Moldovei, teme ce trebuiau prezentate de pedagogi în "expunere concisă, succintă", deoarece ele devenise material suplimentar în cadrul studierii istoriei Rusiei. Pe de o parte, hotărîrea insista asupra utilizării materialului original din istoria Moldovei, iar pe de altă parte, împrospăta conținutul istoriei URSS, care trebuia să îndreptățească, să susțină politica colonialistă a imperiului sovietic.

Pentru elevii claselor superioare a fost introdusă în 1962 predarea unui obiect nou - sociologia.

După 1961, cînd a fost adoptat noul Program al PCUS,

în școlile din Moldova a început să fie înfăptuită prin toate mijloacele, formele și metodele "educația comunistă" a elevilor.

La fizică, matematică, biologie, chimie, desenul liniar învățătorii erau obligați să facă legătură între știință și viață, practica de construire a comunismului.

La 28 martie 1961 CC al PCM a adoptat o hotărîre specială "Despre neajunsurile serioase în pregătirea și editarea manualelor, programelor didactice și ale altor publicații metodice și didactice pentru școlile republicii". În corespundere cu această hotărîre în RSSM s-au reeditat programele la istoria URSS, limba și literatura rusă și alte obiecte. Conținutul programelor școlare era determinat în conformitate cu "Programul PCUS" în scopul intensificării activității de "formare a concepției marxist-leniniste despre lume".

Toate programele școlii medii, cu excepția *Limbii și literaturii moldovenești* și *Materialelor despre Istoria Moldovei*, se pregăteau de Ministerul Învățămîntului public din URSS și Academia de științe pedagogice a URSS, iar apoi se traduceau și se editau la Chișinău pentru toate școlile din RSSM. Cu începere din anul 1981, cînd *Istoria RSSM* a început să fie studiată în școala medie de cultură generală ca obiect de sine stătător, programa ei a fost elaborată de Ministerul învățămîntului al RSS Moldovenești, dar cu aprobarea acesteia de către CC al PCM. Programa conținea interpretarea denaturată a faptelor și evenimentelor din istoria poporului nostru. În loc de "năvălirea barbarilor slavi" se vorbea de "așezarea lor pașnică"; în loc de "anexarea Basarabiei în 1812 de către Rusia țaristă" se scria despre "eliberarea" Basarabiei, "alipirea" ei la Rusia etc.

Calitatea instruirii copiilor totdeauna a depins de cadrele didactice. Numărul învățătorilor a crescut de la 24 mii în 1958 pînă la 42,9 mii în 1986. S-a îmbunătățit pregătirea învățătorilor. În 1986 mai mult de 77 procente din numărul total al învățătorilor aveau studii superioare, pe cînd în 1960 - numai 31,0.

În același timp cu pregătirea cadrelor pedagogice s-a constituit și un sistem bun de perfecționare a învățătorilor. În cadrul acestui sistem funcționau Institutul de perfecționare a cadrelor didactice, Institutul de cercetări științifice în domeniul pedagogiei și psihologiei, școli experimentale, secții metodice intrașcolare și raionale,

seminare și universități populare. În 1975 la Institutul Pedagogic "Ion Creangă" a fost deschisă facultatea de perfecționare a directorilor școlilor de cultură generală, iar din 1979 au fost deschise și cursuri de perfectionare a directorilor adjuncți pentru munca educativă. Din 1985 la Tiraspol a început să funcționeze Institutul de perfecționare a cadrelor didactice pentru școlile ruse, organizîndu-se și cursuri pentru învățătorii de muncă, limbi moderne, educație fizică, clasele primare și alte specialități.

Însă perfecționarea cadrelor didactice era însoțită de politizarea excesivă a cursurilor. La recomandarea CC al PCM, Ministerul învățămîntului public a creat o catedră specială de științe sociale pe lîngă Institutul de perfecționare a cadrelor didactice din Chisinău. Circa 500 de învățători erau obligați să vină anual la cursurile de perfectionare de la Universitatea marxism-leninismului de pe lîngă CC al PCM. Deși presiunea ideologică asupra învățătorilor era imensă, mulți dintre ei, totuși, se îngrijeau mai mult de perfecționarea la obiectele de specialitate și au devenit adevărați maeștri ai muncii pedagogice. Printre cei mai buni membri ai corpului didactic din Moldova au fost V. Armaș, A. Busuioc, I. Burlacu, A. Chiriță, I. Stegar, D. Stîncă, V. Duca, T. Bodean, I. Grosu, I. Iachim, L. Țurcan, C. Samson, V. Macovei, L. Cernac, V. Rolinschi, L. Suveică, G. Corovai, I. Trifan, B. Dînga, M. Cucoș, F. Iepure și multi alții.

Cu toate acestea, în unele raioane se simțea, și se mai simte și acum, penurie de învățători la unele obiecte. Era prea mare fluctuația cadrelor didactice. O seamă de absolvenți ai școlilor superioare nu se prezentau la locurile de repartizare. Unii părăseau serviciul școlar, îmbrățișînd alte ocupații.

Stagnarea generală a societății a influențat negativ și situația din școli, din întregul sistem de învățămînt. Nu întîmplător în 1984 s-a încercat efectuarea a încă unei reforme școlare, dar fără succes.

Una dintre direcțiile principale ale dezvoltării culturii în general si a competenței umanistice, tehnice a oamenilor muncii a fost și rămîne grija pentru prosperarea școlii superioare și medii de specialitate.

Școala superioară de la noi în perioada respectivă s-a schimbat mult. Dacă în 1956 în Moldova funcționau 6 instituții de învățămînt superior, apoi în 1985-1986 deja

9. Au fost deschise Institutul Politehnic, Institutul de Arte și Conservatorul de Stat "C. Porumbescu". A crescut numărul studenților de la 16.244 în anul de studii 1958-1959 pînă la 53.249 în 1985-1986. Funcționau secții de zi, serale și fără frecventă. A fost parțial îmbunătățită baza tehnico-materială a școlii superioare, instituțiile de învățămînt superior intrînd în posesia unor blocuri noi de studii, laboratoare, dotări tehnice.

A crescut numărul studenților și în instituțiile de învățămînt mediu de specialitate. Dacă în 1960 funcționau 32 școli normale și tehnicumuri cu un contingent de 17.158 studenți, apoi în 1986 funcționau 53 școli normale și tehnicumuri și 60.550 de studenți.

În Moldova a fost creat un tip nou de instituție de învățămînt mediu de specialitate - sovhozul-tehnicum. Primul sovhoz-tehnicum a fost organizat în 1959 la Camenca, unde studiile erau îmbinate cu munca în agricultură. Dar această practică nu s-a prins.

Instituțiile de învățămînt superior și mediu de specialitate pregăteau cadre în 130 de specialități. Acest număr de specialități fiind insuficient pentru Moldova, mulți absolvenți ai școlilor moldovenești plecau să-și facă studiile în instituțiile de învățămînt superior din Moscova, Kiev, Leningrad, Harkov, Odesa și din alte centre universitare ale URSS. Cu toate acestea, Moldova rămînea în urmă după numărul și nivelul de pregătire a cadrelor pentru economia națională în comparație cu alte republici unionale.

În acea perioadă era foarte greu să-ți faci studiile la o școală superioară: bursa era mică, căminele erau suprapopulate, lipseau manualele și literatura în limba maternă, studenții erau persecutați pentru convingeri politice de către decanate, profesori și de colegi denunțători. Acei care se opuneau politicii comuniste erau pedepsiți, excluși din comsomol, exmatriculați. O asemenea soartă au avut-o M. Moroșanu, A. Selivestru, V. Burlacu, P. Ciobanu, L. Neagu, V. Tașcă, P. Ursul și mulți alții.

Corpul didactic al școlii superioare era adus aproape în întregime din Rusia și Ucraina. Treptat, însă, se pregăteau cadre și din rîndurile băștinașilor. În acele condiții dificile, cu nenumărate obstacole de ordin ideologic, în RSSM a fost creată o pătură bună de intelectuali băștinași cu o pregătire înaltă, la care operă au fost

antrenați mulți savanți de vază, printre care matematicienii V. Andrunachevici, V. Belousov, B. Șcerbakov, P. Șoltan; fizicienii T. Malinovski, I. Perlin, S. Rădăuțan; chimiștii A. Ablov, M. Chișiniovski, I. Lealikov, P. Migal; în domeniul agriculturii - A. Subotovici, G. Rudi, A. Timoșenco; în medicină - V. Anestiadi, N. Gheorghiu, N. Testemițeanu, C. Țîbîrnă, G. Ghidirim; în lingvistică - N. Corlăteanu, A. Ciobanu, N. Mătcaș, I. Dumeniuc, G. Rusnac, I. Ciornîi; în literatură - I. Racul, E. Botezatu; în istorie - A. Lazarev, M. Sîtnic, V. Starojuc, A. Repida, I. Niculiță, A. Petrenco, P. Parasca, Gh. Paladi, Gh. Postica și alții.

S-a format astfel o pleiadă nouă de profesori pentru școlile superioare, care erau capabili să susțină cele mai bine tradiții ale școlii superioare românești.

Știința se dezvolta în conformitate cu direcțiile dezvoltării ei determinate de conducerea PCUS și a statului sovietic totalitar, în strictă corespundere cu scopurile urmărite la o etapă sau alta a activității lor. Știința în această perioadă a fost folosită de partidul comunist ca forță producătoare a societății, ca instrument ascultător de promovare a ideilor subiective și utopice ale comunismului. Toate ramurile științei erau puse în serviciul sistemului totalitar.

Dacă pînă în 1953 oamenii de știință din Moldova erau constrînși sub aspect psihologic și politic, muncind sub supravegherea staliniștilor analfabeți, să realizeze comenzile Kremlinului, apoi în condițiile "încălzirii" hruscioviste s-au putut manifesta ceva mai amplu. Dezvoltarea stiinței și aplicarea realizărilor ei în economia națională au constituit obiectul unei griji deosebite a PCM.

La congresele VI-XVI ale PCM s-a subliniat necesitatea dezvoltării științei în Moldova, aplicării realizărilor ei în producție. CC al PCM cerea savanților să studieze problemele dezvoltării economiei și culturii și să propună căile de soluționare a lor. Conducerea de vîrf a RSSM a adoptat hotărîri speciale cu privire la dezvoltarea științei. La congresul VIII al PCM (1959) s-a subliniat, că eforturile creatoare ale oamenilor de știință trebuie să fie concentrate în "direcția elaborării soluțiilor pentru problemele ce au o mare însemnătate teoretică și practică pentru dezvoltarea continuă a economiei naționale și culturii". Congresul XII al PCM, de asemenea, a obligat organele

de resort să cerceteze cele mai importante și actuale probleme ale științei în strînsă legătură cu dezvoltarea economiei și culturii republicii. S-a formulat problema coordonării cercetărilor științifice. Iar congresul XIV a elaborat un program întreg cu privire la dezvoltarea științei. Se prevedea consolidarea potențialului de investigații științifice, legătura mai strînsă a științei cu producția, coordonarea cercetărilor științifice, pregătirea cadrelor științifice, mărirea răspunderii pentru calitatea și eficiența cercetărilor științifice.

Cu multe greutăți, în Moldova au fost create o serie de centre științifice noi. În august 1961 a fost fondată Academia de Științe a RSSM cu 11 academicieni și 13 membri-corespondenți. Președinte al Academiei de Științe a RSSM a fost desemnat de CC al PCM, apoi ales I. S. Grosul. În republică s-a creat o rețea relativ largă de instituții științifice în cadrul Academiei de Științe. Au fost deschise noi laboratoare, secții, dar și unele instituții de învățămînt universitar și postuniversitar. Dacă în 1960 în RSSM funcționau 18 instituții de cercetări științifice, apoi în 1985 funcționau deja 36. Printre cele mai însemnate au fost: Institutul de matematică cu centrul său de calcul, Institutul de fizică aplicată, Institutul de chimie, Institutul de fiziologie și biochimie, Institutul de genetică, Institutul de geofizică și geologie. Au adus o contribuție substanțială la dezvoltarea științei din Moldova Institutul moldovenesc de cercetări științifice în domeniul pomiculturii, viticulturii și vinificației, Institutul de pedologie "N. A. Dimo", Institutul moldovenesc de cercetări științifice în domeniul zootehniei și medicinei veterinare, Institutul unional de cercetări științifice în domeniul vinificației și viticulturii, Stația moldovenească pentru protecția plantelor, Stația experimentală de irigație și de cultivare a fructelor și legumelor din Moldova. Un rol considerabil în dezvoltarea științei l-au jucat, de asemenea, Institutul agricol "M. V. Frunze", Universitatea de Stat din Chișinău, Institutul de medicină din Chișinău, Institutul pedagogic "Ion Creangă", Institutul pedagogic "T. G. Șevcenco" din Tiraspol și alte instituții de învățămînt superior din republică. În jurul acestora s-au adunat cele mai bune cadre științifice și didactice.

Structura administrativă a instituțiilor științifice n-a fost constantă, aceasta avînd caracter flexibil. Instituțiile

științifice, secțiile, laboratoarele, unitățile lor structurale erau create din centru, cînd se simțea necesitatea economică, politică, socială, națională a lor în acest centru.

Dacă în anul 1960 în Moldova activau circa 2000 de lucrători științifici și științifico-didactici în sfera investigațiilor științifice și în învățămîntul universitar, inclusiv 48 doctori și 564 candidați în științe, apoi în 1985 - 10.289 lucrători științifici și didactico-științifici, inclusiv 322 doctori și 4.262 candidați în științe. În 1985 erau deja 214 academicieni, membri-corespondeți ai AȘ, profesori, 1.183 docenți (*Narodnoe hoziaistvo Moldavskoi SSR v 1986 g.*, p. 34).

În 1956-1985 a fost consolidată baza tehnico-materială a instituțiilor de cercetări științifice și de învățămînt superior. Au fost construite și date în folosință complexul academic din strada Academiei, baza experimentală, grădina botanică, uzinele, atelierele, laboratoarele necesare. S-au construit blocuri noi pentru Universitatea de Stat din Chișinău, Institutul Agricol "M. V. Frunze", Institutul politehnic, Institutul pedagogic din Bălți. Baza tehnico-materială și experimentală a Academiei de Științe a fost transferată în suburbia Botanica a capitalei.

Timp de 25 de ani instituțiile științifice au desfășurat investigații științifice de reală valoare. N-a fost ușor. Erau finanțate, în fond, numai acele domenii ale cercetărilor științifice, care promiteau o rapidă acoperire practică. În mare măsură erau ignorate cercetările fundamentale.

În anii 1956-1985 s-a constituit o serie de direcții noi de investigații în diverse ramuri ale științei. În această perioadă au fost studiate și sistematizate elementele de teorie a numerilor (I. Volkov); introducerea constructivă în studiul analizei matematice (A. Șterental), teorema lui Fermi (S. Motînga) și altele. S-a constituit școala algebrică din Moldova cunoscută în întreaga lume. Savanții moldoveni au studiat și au dezvoltat teoria radicalilor și curbelor în categoriile apropiate de categoriile cercurilor, teoria structurală a cercurilor în baza radicalilor. A fost elaborată teoria aditivă generală a sistemelor algebrice. V. Belousov a dezvoltat cu succes teoria cvazigrupelor, a elaborat teoria rețelelor algebrice. Savantul rus P. S. Alexandrov a subliniat că lucrările algebricilor moldoveni "sînt printre cele mai bune lucrări de acest gen din lume" (*Chișinău. Gazetă de seară*, 1982, 14 aprilie).

Profesorul M. Rață a constituit o superbă școală de logică matematică. Sub conducerea academicianului C. S. Sibirski au fost studiate problemele teoriei calitative a ecuațiilor diferențiale, teoriei sistemelor dinamice; vibrațiilor neliniare, optimitatea sarcinilor programării matematice și altele.

Savanții de la Universitatea de Stat din Chișinău A. Zamorzaev, I. Baltag, E. Galearschi, E. Polistrant, V. Makarov au adus o contribuție considerabilă la dezvoltarea geometriei discrete, a teoriei simetriei.

Un mare aport au adus la dezvoltarea fizicii în Moldova savanții A. Andrieș, D. Ghițu, S. Rădăuțan, T. Malinovski, V. Covarski, I. Perlin, S. Moskalenco și alții. Au fost create noi materiale pentru diferite modele de semiconductori, s-au determinat însușirile, particularitățile lor, au fost sintetizați semiconductorii tripli, crescute noi monocristale comune pentru semiconductorii tripli, cercetate noi structuri atomocristalice, supraconductorice, a fost elaborată teoria zonelor multiple etc.

S-au făcut investigații științifice în domeniul chimiei, în special în nomenclatoarele chimiei neorganice (A. Ablov, D. Batîr); în chimia substanțelor naturale, cristalogie, compușii chimici, în problema "furfurolului" (A. Șur), în analiza paleografică, chimia cuantică, fizioloidă ș. a. Sub conducerea academicianului G. Lazurievschi a fost creată școala științifică a chimiei biologice. Savanții chimiști au obținut rezultate foarte bune la studierea alcoloizilor, terpenoizilor, glucozidelor extrase din plante, stereochimia diterpenoizilor grupelor labdan, terpenoizilor plantelor (P. Vlad). Chimia neorganică a compușilor complexanți (complecși) a fost studiată profund de academicianul A. V. Ablov. Rezultate pozitive s-au obținut în cercetarea însușirilor fizico-chimice ale solvenților minerali locali (M. Cherdivarenco); fenomenele dezagregării nivelurilor energiei sistemelor cu multiatomuri în stare de degenerare electronică (I. Bersuker), sintetizarea claselor noi de compuși coordonatori (N. V. Gărbălău) și altele.

În această perioadă s-au intensificat cercetările științifice în domeniul medicinii. Catedrele Institutului de medicină, laboratorul central de cercetări științifice, instituțiile de cercetări științifice în domeniul cardiologiei, igienei și epidemiologiei, oncologiei, turbeculozei au devenit centre ale științei medicale din Moldova.

Problemele de cardiologie au fost cercetate de savanții V. Anestiadi, M. Popovici, N. Anestiadi și alții. Problemele de chirurgie au fost obiectul cercetărilor lui V. Belousov, P. Bîtcă, N. Gheorghiu, G. Ghidirim, C. Țîbîrnă, Z. Gorbușin, de endocrinologie - Z. Anestiadi; oncologie - V. Pavlic, G. Coșciug, E. Coval și alții. Profesorii E. Muhin, V. Procopișin au studiat diverse probleme ale farmacologiei moderne, creînd preparatul diagnostic tetanin și altele pentru tratamentul bolnavilor. Problemele actuale de ftiziatrie au fost cercetate de C. Draganiuc, A. Vilderman, A. Ustian, V. Mînăscurtă. Savanții N. Testemițeanu, E. Șleahov, T. Gheorghiță, I. Prisăcaru, E. Păpușoi au realizat investigații în domeniile igienei sociale și organizării ocrotirii sănătății. Au adus contribuții frumoase la studierea problemelor pediatriei, ginecologiei și obstetricii savanții G. Paladi, E. Gladun, V. Cenușă și alții.

Au fost publicate o serie de lucrări despre originea regnului vegetal, fiziologia plantelor (P. Baranov, L. Dorohov), clasificarea morfologică a variațiunilor rădăcinii, tulpinii, frunzei (B. Matienco); biochimia plantelor, plantele alcoloidale din Moldova (D. Verderevski); morfologia, fiziologia, biochimia lumii vegetale și altele. Academicianul B. Matienco a înaintat ipoteza cu privire la paralelismul ultrastucturilor fructelor, concentrarea tipurilor carpoghistologice, a făcut o nouă clasificare a hranoplantelor.

În domeniul științelor agricole, în agrobiologie, fitotehnia generală, pedologie, fitotehnia specială, legumicultură, horticultură, pomicultură, viticultură, silvicultură, zootehnie s-au făcut încercări de a anula influența nefastă a "învățăturii" lui T. Lîsenco, a așa-numitelor "baze" teoretice ale iarovizării, transformării naturii. În Moldova au fost studiate și intetizate avantajele arăturii periodice adînci (I. Buhar); s-au studiat fundamental solurile Moldovei (N. Dimo); folosirea îngrășămintelor bacteriologice în agricultură (I. Zaharov, V. Kotelev); chimizarea în agricultura Moldovei (A. Timoșenco); fitopatologia, rolul ierbicidelor, semănatul și cultivarea porumbului (F. Rotaru); agrotehnica culturilor conveierului verde (M. Lupașcu); culturile tehnice și baza lor fundamentală (I. Balan, A. Batura, D. Verderevski, V. Gordienco, I. Popușoi); cultivarea pomilor pitici (D. Andrușcenco); combaterea dăunătorilor

şi bolilor în livezi (G. Bolfa); altoirea în mugure (I. Sîrbu); bolile viţei-de-vie (D. Verderevski); lupta contra filoxerei (I. Prinţ) şi altele.

S-au făcut investigaţii în domeniul geologiei şi seismologiei: analiza condiţiilor naturale ale pămîntului (V. Verin); prezicerea cutremurelor de pămînt (B. Petruşevski); problemele tectonice şi seismice în Moldova (A. Drumea); zăcămintele petroliere (P. Ivanciuc, A. Elştein); problemele generale ale geologiei Moldovei (M. Geru) şi altele. La Institutul de geofizică şi geologie al AŞ a RSSM s-au cercetat starea seismică a teritoriului Moldovei cu ajutorul metodelor geologice şi geofizice, condiţiile de exploatare a resurselor de ape subterane.

Una dintre trăsăturile caracteristice ale progresului ştiinţific din această perioadă a fost consolidarea legăturilor ştiinţei cu producţia, lucru care nu era determinat de interesele poporului, ci de politica totalitară, promovată de comunişti. Cursul spre integrarea ştiinţei cu producţia s-a manifestat prin crearea asociaţiilor ştiinţifice de producţie. Acesta era, în fond, un proces necesar, dar se folosea în scopurile politice ale imperiului sovietic, devenind bază pentru exploatarea excesivă a forţelor de producţie din RSSM. Către 1985 în Moldova funcţionau deja numeroase asociaţii ştiinţifice de producţie, 14 instituţii ştiinţifice de profil ale AŞ a RSSM; 29 instituţii de cercetări ştiinţifice unionale erau antrenate în soluţionarea problemelor de producţie. Au obţinut succese în acest sens AŞP "Volna", "Microprovod", "Moldavghidromaş", "Moldsaharprom", "Plodselimaş", "Vibropribor", "Sciotmaş", "Mezon", "Signal". Dar veniturile acestor asociaţii erau transferate pînă la o copeică complexului militar-industrial al URSS. Circa 30 de instituţii ştiinţifice din Moldova (de exemplu, Institutul "Curentul") aparţineau organizaţiilor unionale. Moscova folosea potenţialul ştiinţific al Moldovei în interesele sale proprii, finanţînd diferite proiecte, tehnologii, investigaţii convenabile ei. Un anumit rol în procesul de integrare a ştiinţei cu producţia a revenit formării asociaţiilor ştiinţifice agroindustriale de producţie "Dnestr", "Selecţia", "Codru", "Zarea", "Progress", "Moldptiţeprom", "Fertilitatea", "Ghibrid" şi altele. Aceste asociaţii au contribuit cu adevărat la intensificarea procesului de dezvoltare a agriculturii. În fiecare an savanţii de la AŞP "Selecţia", de exemplu, creau cîte 5-

6 soiuri noi de plante (inclusiv soiul de grîu "Nistru-25"), alte AȘP au creat soiul de tomate "Făclia", de porumb "Moldovenesc-385", "Moldovenesc-420".

Dacă în primele decenii postbelice știința din Moldova se dezvolta în mod izolat de la centrele științei mondiale, avînd relații numai cu Academia de Științe de la Moscova, cu instituțiile științifice din URSS, în anii 70 știința Moldovei a avut o rezonanță considerabilă pe arena mondială. Rezultatele cercetărilor științifice ale savanților noștri devenise cunoscute în centrele științifice din toată lumea. Savanții din Moldova au stabilit relații de colaborare cu colegii lor din Anglia, Franța, Canada, Venezuela, Italia, SUA, Germania, Austria. Unii savanți din Moldova au participat la congrese, conferințe, simpozioane din Anglia, SUA, Franța, Germania, Italia, Suedia, India și alte țări. La rîndul lor, savanții din străinătate (A. Alen din Canada, A. Rabenau din Germania, F. Lamberti, P. Grossi din Italia, C. Barfaut din Anglia, S. Teruoca din Japonia etc.) au vizitat instituțiile științifice din Moldova.

În 1956-1985 în Moldova au fost organizate circa 20 de conferințe, sesiuni științifice, seminare în diferite probleme ale științei - chirurgie, epidemiologie, oncologie, chimie, matematică, cardiologie, lingvistică generală la care au participat mulți savanți din diferite țări ale lumii. Toate aceste contacte au influențat favorabil căutările oamenilor de știință din Moldova. În același timp, relațiile cu oamenii de știință din România, din motive politice, erau interzise.

Savanții din Moldova nu erau salarizați la standarde internaționale. Profesorul V. Belousov, de exemplu, savant cu renume mondial, a ținut cursuri speciale de algebră la unele universități din Canada, dar a murit în mizerie și sărăcie. Asemenea cazuri nu constituiau o excepție.

Dacă cercetările în domeniul științelor exacte aveau o largă aplicare în practică, apoi cele din domeniul științelor sociale, umanitare erau folosite în scopuri politice. Toate cercetările din domeniile științelor sociale se efectuau la comanda CC al PCUS și CC al PCM. Nu se cerceta nici o problemă, nu se publica nici o lucrare cu tematică socio-umanitară fără a fi confirmată de secția de științe a CC al PCM. Toate planurile de cercetare în aceste domenii erau controlate și aprobate de structurile comuniste.

Institutul de istorie al AȘ a RSSM, Institutul de

istorie al partidului de pe lîngă CC al PCM, facultățile de istorie de la Universitatea de Stat din Chișinău, Institutul pedagogic "Ion Creangă", catedrele de filosofie, istorie - toate erau integrate rigid în sistemul totalitar, realizau investigații la comanda CC al PCM. Multe lucrări de sinteză aveau o semnificație dublă. Pe de o parte, ele reflectau problemele actuale ale istoriei Moldovei, ale istoriografiei universale, teoriei istoriei, studiului organizațiilor politice, economice, culturale, iar pe de altă parte, metodologia, metodele de cercetare, interpretarea, aprecierea conceptuală - erau determinate de PCUS. Majoritatea lucrărilor realizate la noi în conformitate cu metodologia marxist-leninistă, justificau, de exemplu, anexarea Basarabiei la Rusia în 1812 și 1940.

În acea perioadă a suferit mari deformări știința economică. Deși funcționau Institutul de economie al AȘ a RSSM, Institutul de cercetări științifice în domeniul economiei de pe lîngă Comitetul de Stat pentru planificare al Consiliului de Miniștri al RSSM, Institutul de cercetări științifice în domeniul agriculturii, trei facultăți de economie, catedre, savanți, totuși, știința economică s-a pomenit într-o criză totală, rămînînd nu numai în urma științei economice mondiale, ci și în coada științei economice din fosta URSS. Fenomenul de degradare a ei se explică nu numai prin cauzele generale determinate de concepțiile economice eronate ale sistemului totalitar, dar și de subiectivismul manifestat de I. Bodiul și N. Frolov, care mai bine de 20 de ani au determinat soarta științei economice din Moldova. Cei mai capabili savanți economiști erau acuzați de naționalism, izgoniți din instituțiile de cercetări economice.

Profesorii S. Berejan, N. Corlăteanu, A. Dîrul, A. P. Evdoșenco, T. Iliașenco și alții au contribuit mult la dezvoltarea lingvisticii generale și particulare. Au fost scrise și publicate lucrările *Limba moldovenească literară contemporană, Gramatica istorică a limbii moldovenești, Atlasul lingvistic moldovenesc, Elemente de morfologie dialectică, Funcția expresivă a limbii moldovenești* și multe altele.

În lingvistică mulți savanți susțineau ideea dezvoltării separate a limbii moldovenești pe teritoriul dintre Nistru și Prut, ceea ce convenea "politicii naționale leniniste".

La valorificarea patrimoniului nostru literar au

contribuit masiv cercetătorii N. Corlăteanu, E. Rusev, V. Coroban, G. Bogaci, E. Levit, I. Osadcenco, V. Ciocanu, H. Corbu, S. Cibotaru, E. Botezatu, M. Dolgan, I. Ciocanu, A. Gavrilov, folcloriștii G. Spătaru, G. Botezatu, V. Cirimpei, E. Junghietu, N. Băeșu, A. Hîncu și alții. Au fost pregătite și editate *Istoria literaturii moldovenești, Schițe de folclor moldovenesc, De la cronografie la literatura modernă, Pagini din istoria literaturii și culturii moldovenești, Filologia sovietică moldovenească, Cercetări de istorie literară* și altele. Autorii au încercat să interpreteze în mod obiectiv procesul literar din Moldova, să utilizeze rațional imensul material folcloric, dar în unele probleme de metodologie au acceptat politica literară sovietică. Procesul literar a fost cercetat în strînsă legătură cu principalele evenimente istorice și transformările sociale, politice din viața poporului nostru.

În linii mari, în domeniul științelor sociale s-au obținut unele succese. Dar în instituțiile științifice din Moldova în 1977 numai 32 la sută dintre lucrătorii științifici erau moldoveni, ceea ce înseamnă că majoritatea cadrelor științifice erau venite din alte republici.

Teatrul. Unele schimbări în bine au avut loc în activitatea teatrelor din Moldova. În iulie 1957 a fost fondat Teatrul Academic de Stat de operă și balet din RSSM în baza trupei de operă și celei de balet ale Teatrului muzical-dramatic moldovenesc "A. S. Pușkin". În același an în cadrul Teatrului dramatic rus din Bălți a fost organizată o trupă moldovenească. În baza acestei trupe în 1970 a fost înființat Teatrul moldovenesc muzical-dramatic "V. Alecsandri" din Bălți. În 1960 un grup de absolvenți ai școlii teatrale "B. Șciukin" din Moscova au înființat la Chișinău Teatrul pentru copii și tineret "Luceafărul". În această perioadă activau cu succes Teatrul muzical-dramatic moldovenesc "A. S. Pușkin", "Teatrul poetic" al Filarmonicii de Stat din Moldova, Teatrul republican de păpuși "Licurici", Teatrul dramatic rus "A. P. Cehov" din Chișinău, Teatrul republican rus de dramă și comedie din Tiraspol (organizat în 1968), Teatrul unui actor și altele. Către 1985 în RSSM funcționau 7 teatre profesioniste și mai mult de 30 de teatre de amatori. Numărul anual al spectatorilor în teatrele profesioniste a crescut de la 847 mii în 1960 pînă la 1 340 mii în 1985, dintre care mai mult de jumătate o alcătuiau spectatorii de la țară.

La Teatrul Academic de Stat de operă și balet au fost montate operele *Grozovan, Aurelia, Serghei Lazo* de D. Gherșfeld; *Inima Domnicăi* de A. Stârcea; *Capra cu trei iezi* de Z. Tcaci; *Dragonul* de E. Lazarev. O atenție deosebită s-a acordat clasicii ruse și creației compozitorilor sovietici. Au fost montate *Mireasa Țarului* de N. Rimski-Korsakov; *Cneazul Igor* de A. Borodin; *Iolanta* de P. I. Ciaikovski ș. a. Viața culturală din această perioadă și-a trecut în palmares și succesele trupei de balet a Teatrului Academic. Au fost montate în premieră spectacolele de balet *Zorile* de V. Zagorschi; *Spada frîntă* de E. Lazarev; *Luceafărul* de E. Doga; *Antoniu și Cleopatra, Arabescuri* de E. Lazarev; *Rada* de D. Gherșfeld; *Andrieș* de Z. Tcaci; *Domnișoara și huliganul* de D. Șostakovici; *Lacul lebedelor* de P. I. Ciaikovski și altele. Au evoluat cu mult succes artiștii M. Bieșu, T. Alioșina, L. Erofeeva, N. Bașkatov, M. Muntean, V. Dragos, L. Oprea, I. Paulencu, S. Strezeva, C. Gorlaci, D. Mihailova, artiștii de balet R. Potehina, M. Caftanat, A. Mihalachi, V. Ghelbet, dirijorii L. Gavrilov, A. Gherșfeld, A. Samoilă și alți reprezentați ai artei muzicale din Moldova.

Repertoriul teatrelor din Moldova a fost variat, dar și contradictoriu după conținutul și nivelul artistic realizat. Teatrul propaga ideologia comunistă, mai ales prin repertoriu. În acest sens pot fi numite spectacolele *Dunărea zbuciumată* de Em. Bucov, *Intervenția* de L. Slavin, *Un interviu la Buenos-Aires* de H. Borovik, *Roata vremii* de Ana Lupan, *Eroica* și *Marseilleza* de G. Malarciuc - toate montate la Teatrul "A. S. Pușkin"; *Tinerețe fără moarte* după A. Fadeev și L. Deleanu, *Mai tare ca dragostea* de B. Lavreniov, *Tragedia optimistă* de V. Vișnevski, *Lumina* de A. Lupan, *Și sub cerul acela...* de A. Busuioc, *Minodora* de A. Strîmbeanu, *Zile de foc, de apă și pămînt* de G. Malarciuc - toate montate la Teatrul "Luceafărul"; *Bolșevicii* de M. Șatrov, *Eșalonul* de M. Roșcin, *Bumbaraș* de A. Gaidar, *Badea Cozma* de G. Malarciuc - la Teatrul "A. P. Cehov" și altele.

Piesele lui I. Druță (*Casa mare, Păsările tinereței noastre, Doina*) au schimbat întrucîtva orientarea repertoriului teatrelor din Moldova, au contribuit la apariția mai multor semnificații de critică a societății socialiste. Teatrele din RSSM au activat în această direcție prin montarea pieselor *Premiul* de A. Ghelman, *Astă-vară la Ciulimsk* de A. Vampilov, *Dincolo de ușa verde*

de R. Ibraghimbekov, *Cît o fi să mai trăim* de O. Ioseliani, *Judecătorul* de Huhașvili, *Oameni energici* de V. Șukșin care au exercitat o influență puternică asupra gîndirii politice, dezvoltării relațiilor sociale din Moldova. E grăitor faptul că teatrele din RSSM au început să monteze mai des și piesele autorilor băștinași: Ion Druță, Dumitru Matcovschi, Ana Lupan, Gheorghe Malarciuc, Alexei Marinat, Aureliu Busuioc, Petru Cărare, Ion Podoleanu etc. În anii 50-80 s-au făcut primele încercări de montare a pieselor din literatura clasică - *Soacra cu trei nurori, Ivan Turbincă, Dănilă Prepeleac, Harap-Alb* de I. Creangă; *Chirița în provincie, Piatra din casă, Arvinte și Pepelea* de V. Alecsandri.

Totuși, în repertoriu mai erau prea multe piese din dramaturgia rusă. Politica în domeniul culturii teatrale prevedea în special propagarea ideilor, a modului de viață rus în detrimentul culturii teatrale românești. Astfel, la noi au fost montate și s-au jucat mult timp piesele lui A. Cehov, A. Ostrovski, N. Gogol, M. Gorki, C. Treniov, A. Korneiciuk, N. Ostrovski, C. Simonov, A. Afinoghenov, V. Rozov, M. Șatrov, V. Panova, B. Vasiliev, M. Roșcin, A. Kazanțev, A. Ghelman, V. Slavkin, A. Salînski și ale altor dramaturgi ruși.

Chiar și dramaturgia clasică universală a fost mult mai puțin preferată. Și nu pentru că nu prezenta interes, ci pentru că era considerată "creație burgheză" și nu corespundea principiilor luptei de clasă. Printre lucrările montate pe scenele tearelor din Moldova pot fi menționate: *Regele Lear, A douăsprezecea noapte, Romeo și Julieta* de W. Shakespeare; *Opera de trei parale* de B. Breht; *Ippolit* de Euripide; *Tartuffe* de Moliere; *Bădăranii* de C. Goldoni și altele. La fiecare piesă cu autori din Occident înscenată pe scena teatrelor din Moldova reveneau circa 10 piese ale autorilor ruși.

În Moldova anilor 50-80 a crescut o pleiadă întreagă de foarte buni actori, care au devenit cunoscuți atît în fosta URSS, cît și în Europa. La Teatrul moldovenesc academic muzical-dramatic de stat "A. S. Pușkin" au muncit V. Gherlac, V. Cupcea, E. Ureche, C. Știrbu, D. Darienco, M. Apostol, T. Gruzin, P. Baracci, E. Kazimirova, C. Constantinov, A. Plațînda, V. Rusu, P. Potîngă, V. Chirca, C. Târțău, V. Cocoț, V. Ciutac, I. Negoiță, N. Darie, A. Răzmeriță, M. Curagău și alții. Odată cu formarea Teatrului moldovenesc muzical-dra-

matic din Bălți "V. Alecsandri" s-au lansat actorii M. Volontir, L. Noroc, E. Lupan, I. Codău, E. Dobândă, M. Ciobanu, M. Grecu, V. Tăbârță, V. Odagiu, M. Mustea, C. Dodiță, regizorul A. Pînzari și alții. În această perioadă s-au evidențiat prin maiestria lor teatrală artiștii Teatrului "Luceafărul", care în anii 60-70 literalmente au cucerit inimile spectatorilor: I. Ungureanu, I. Todorov, I. Sandri-Șcurea, D. Fusu, E. Toderașcu, V. Izbeșciuc, D. Caraciobanu, E. Malcoci, N. Doni, V. Zaiciuc, G. Rotăraș, P. Zavtoni, S. Haret, N. Vodă, iar mai apoi - Gh. Urschi, Gh. Pârlea, L. Dimitriu, V. Sauca și alții.

Literatura s-a dezvoltat în aceleași condiții de presiune politică caracteristice întregului regim totalitar. Amplul proces literar din Moldova era dirijat de CC al PCM. După congresul XX al PCUS în viața literară a Moldovei începu să domine o atmosferă de animație, înnoitoare, crezîndu-se că se vor schimba condițiile de creație ale scriitorilor. Însă cu toate înlesnirile politice (posibilitatea de a trata unele conflicte și contradicții din societatea comunistă, de a reflecta sub aspect critic realitatea socialistă), creația literară era în continuare presată de ideologia comunistă.

Scriitorii Moldovei erau întruniți în Uniunea Scriitorilor din RSSM, organizație benevolă de creație, care stabilea controlul asupra creației, asupra activității literaților profesioniști. Această organizație exista drept parte componentă a Uniunii Scriitorilor din URSS. Prin ea se realiza controlul asupra activității literaților. Scriitorii comuniști aveau organizația lor de partid, secretarul acesteia promovînd politica literară a PCM. Aproximativ o dată la 4-6 ani aveau loc congrese ale scriitorilor. La cîrma Uniunii Scriitorilor din RSSM s-au aflat, în diferite perioade, L. Barschi, I. Canna, Em. Bucov, A. Lupan, I. C. Ciobanu, P. Boțu și alții. Congresele scriitorilor realizau o anumită orientare politică a activității scriitorilor. Lupta pentru alfabetul latin începuse în anii 50-60 cînd scriitori, intelectualii ceruse introducerea caracterelor latine. Un exemplu elocvent în acest sens este Congresul III al scriitorilor care a avut loc în 1965 în sala Teatrului "A. S. Pușkin" și la care au participat I. I. Bodiul și alți conducători ai CC al PCM. S-au discutat multe probleme ale culturii naționale, ale păstrării tradițiilor poporului. A. Busuioc s-a pronunțat împotriva denumirii cu nume străine a străzilor din orașele RSSM și a localităților din

republică. Ion Druță a abordat problema alfabetului. El a subliniat că "alfabetul latin în cele din urmă îl vom obține". A cerut să se pună stavilă introducerii terminologiei ruse în limba română. Congresul III al scriitorilor a demonstrat, însă, că în Uniunea Scriitorilor existau și intelectuali care susțineau rusificarea limbii noastre. De exemplu, Iurii Barjanschi spunea: "Vmesto togo, citobî upotrebleati nastoiașcie slova, tak izgoneaiutsea iz moldavskogo iazîka slova russkogo, slaveanskogo proishojdenia, naprimer, norod-narodnic, svoboda-slobodnic, - zameniaiutsea slovami popor, popular, liber, libertate i drughie" (*Basarabia,* 1992, nr. 6, pp. 86-89).

În acest răstimp s-au dezvoltat toate genurile literare, a crescut nivelul artistic al literaturii, au apărut noi nume de scriitori. Dacă în 1956 Uniunea Scriitorilor avea 30 de membri, apoi în 1986 - 180.

Dintre toate genurile literare cel mai intens a progresat poezia. Anume în domeniul poeziei s-au scris cele mai valoroase pagini ale literaturii noastre. În versuri se protesta contra situației coloniale, se puneau în discuție problemele existenței poporului nostru. Dar au fost mulți și poeții care susțineau regimul comunist, cîntînd faptele "eroice" ale partidului comunist, descriind în roz chipul lui Lenin, măreața "Patrie sovietică", "eliberarea Moldovei sovietice", "lupta revoluționară" din Basarabia etc. Între acestea pot fi numite *Chemarea din legendă, Vasile de la Măgura* de A. Lupan; *Tatarbunar* de B. Istru; *Zile de azi, zile de mîine, Pomul vieții, Largul, Samed, Cîntarea tinereții* de Em. Bucov; *Cireșar* de I. Balțan; *Poetul și Patria* de D. Matcovschi; *Trepte* de A. Cibotaru; *Portretul trăirilor* de I. Vatamanu; culegerile colective de versuri *Partidului închinare; O sută de primăveri, Cîntare Patriei; Legămînt, Republica mea* și altele. În culegerile selective *Constelație de inimi* (1976), *Arborele frăției* (1984) majoritatea poeților îndreptățeau existența sistemului colonial sovietic și dominația lui în Moldova.

În același timp însă, poeții Moldovei erau foarte sensibili la durerea poporului, reacționau la problemele luptei pentru pace, cîntau trecutul glorios al românilor, reflectau subiecte general-umane, lucru care face aluzie la un fel de duplicitate a conștiinței sociale a unor autori. Aceste subiecte au fost abordate în volumele de versuri: *Pomul vieții, Largul, Om de dimineață* de Em. Bucov; *Tărie,*

Mugur-Mugurel, Poezii și *Poeme* de N. Costenco; *Poezii* de B. Istru; *Gustul pîinii* de P. Zadnipru; *Monologuri* de I. Vatamanu; *Cîntarea ființei mele* de I. Bolduma; *Floarea pămîntului* de V. Roșca; *Maraton, Coroana de umbră, Sînt* de L. Damian; *Un verde ne vede, Taina care mă apără, Versuri* de Gr. Vieru; *De dorul vieții, de dragul pămîntului, Pomii dulci, Rămîi, Focuri de toamnă* de G. Vodă; *Patria, poetul și balada* de D. Matcovschi și altele. În această perioadă și-au început activitatea poeții L. Damian, G. Vieru, P. Boțu, I. Bolduma, V. Teleucă, P. Cărare, P. Dudnic, G. Vodă, D. Matcovschi, I. Hadârcă, N. Dabija, V. Romanciuc, I. Vieru, L. Lari, I. Filip, A. Codru și mulți alții, care apoi au contribuit masiv la renașterea conștiinței naționale în Moldova.

Anumite schimbări îmbucurătoare s-au produs în proza moldovenească. Majoritatea operelor de proză reflectau problemele "construcției socialiste", "luptei de clasă", "deșteptării conștiinței revoluționare a poporului în condițiile regimului burghezo-moșieresc", "marelui război pentru apărarea patriei", "progresului social, tehnico-științific", "grandioaselor transformări socialiste" etc. În numărul acestor lucrări de proză pot fi menționate *Codrii, Cucoara, Podgorenii* de I. C. Ciobanu; *Căldura pămîntului* de G. Gheorghiu; *La cîntatul cocoșilor, Povestiri, Toaca iernii, Roata vremii, Flori de toamnă, Buruieni de dragoste* de Ana Lupan; *Singur în fața dragostei, Unchiul din Paris* de A. Busuioc; *Umbra comorilor* de A. Cibotaru; *Sămănătorii, Drumuri* de M. G. Cibotaru; *Omul de încredere, După război, Mahalaua de jos* de S. Șleahu; *Valul lui Traian* de A. Șalari și altele.

Opera lui Ion Druță ocupă un loc aparte în literatura română dintre Nistru și Prut. El a publicat cîteva romane și culegeri de povestiri în care a expus punctul de vedere al mai multor categorii de populație asupra unor probleme majore de ordin social, moral, psihologic, politic și istoric. Nuvelele, povestirile *Dor de oameni, Povestea furnicii, Bobocul, Pădureanca, Odihna, Sania, Bătrînețe haine grele, Bobocel, Trînta* și altele au abordat probleme de etică în care se sublinia că în lumea socialistă nu era totul în bună ordine.

Gheorghe Doinaru, eroul romanului *Frunze de dor*, nu putea concepe "noile transformări socialiste". În *Balade din cîmpie, Povara bunătății noastre* autorul a reluat

tema trecutului, situația satului moldovenesc, înțelepciunea de veacuri a poporului nostru. În *Povara bunătății noastre* Onache Cărăbuș devine nemulțumit de viața pe care o trăiește. Primindu-l părintește pe "soldatul sovietic", Onache se gîndește să rămînă liber și să ducă o viață onorabilă, fără nedreptăți, lucru care s-a dovedit a fi o iluzie. În roman sînt supuse criticii realitățile socialiste din satul moldovenesc. Din acest motiv Ion Druță a fost ponegrit de critica literară comunistă, și, în urma acestui conflict, a părăsit republica, stabilindu-se la Moscova.

Modul de viață socialist este supus criticii și în romanele *Povestea cu cocoșul roșu* de V. Vasilache și *Dans în trei* de V. Ioviță, *Vămile* de S. Saca și *Mesagerii* de A. Marinat.

După 1956 încep să apară primele opere de dramaturgie, în care autorii din Moldova abordează conflicte din societatea socialistă. Un fenomen deosebit de fericit din dramaturgia moldovenească îl constituie același Ion Druță. Piesele *Casa mare, Păsările tinereții noastre, Sînta sfintelor, Doina* și altele au făcut cunoscută dramaturgia națională a Moldovei nu numai pe plan unional, ci și european. Majoritatea pieselor lui Ion Druță au fost montate pe scenele teatrelor din Moscova, Paris, Roma. La Chișinău, însă, piesele druțiene au fost puse în scenă cu întîrzieri de ani și ani. Ion Druță a fost omul care și-a servit neamul nu numai prin acțiuni, ci și prin manifestarea responsabilității personale.

Dar majoritatea pieselor scrise în acea perioadă reflectau problemele dictate de regimul comunist. Ele propagau dragostea pentru patria socialistă, bucuria "muncii libere" (o noțiune inventată de propaganda comunistă), dubioasa morală socialistă, ridicau în slăvi trecutul "revoluționar". În acest sens pot fi numite piesele *Las'că-i bine* de Ana Lupan; *Nu mai vreau să-mi faceți bine, Zile de foc, de apă și pămînt, Marseilleza, Serghei Lazo, Vivat Cuțulea* de G. Malarciuc; *Casa trainică, Ion a lui Ion* de R. Portnoi; *Două vieți și a treia* de F. Vidrașcu; *Pe un picior de plai* de I. Podoleanu și altele. Și totuși, în unele opere dramatice, ca, de exemplu, *Dragostea din mai* de A. Marinat, *Idolul* de E. Damian, *Frunza de la urmă* de A. Cibotaru, *Președintele, Tata, Abecedarul* de D. Matcovschi autorii nu au putut ocoli punerea în evidență a problemelor de ordin social, cultural, etic din

societate.

În ansamblu, toată literatura Moldovei din această perioadă constituia un produs al societății așa cum era ea. Literatura se dezvolta în condițiile create de această societate, reflecta sensul politic, social, național al procesului istoric trecut prin viziunea fiecărui scriitor în parte.

Mass-media. Au cunoscut o amplă dezvoltare în această perioadă și mijloacele de informație în masă: presa, televiziunea, radioul, editurile. Mass-media, parte componentă esențială a vieții spirituale a RSSM, a exercitat o puternică influență politică, ideologică asupra vieții de fiecare zi a oamenilor muncii. Fiind în întregime dirijată de structurile de partid, mass-media era dispozitivul care lansa în popor directivele CC al PCUS și ale CC al PCM, constituind "șuruburi și roți de transmisie" ale diabolicului teasc comunist. Datorită conducerii de partid, mijloacele de informație în masă nu admiteau discuții, existența de opinii diverse, libertatea cuvîntului. Multe drepturi constituționale ale cetățenilor erau astfel încălcate. În 1956-1985 CC al PCM a lansat mai mult de 300 hotărîri, indicații, analize, instrucțiuni cu privire la activitatea mijloacelor de informare și telecomunicație. Formele, metodele, conținutul materialelor din presă, de la radiodifuziune și televiziune era determinat de CC al PCM. Activitatea acestora era finanțată de statul sovietic. Organizarea și informarea populației prin presă, radiodifuziune, telelviziune avea caracter imperial sovietic, monopolist, de dictat.

Partidul comunist al Moldovei a folosit în scopurile sale întregul corp de ziariști din republică. Pînă în 1975 toate cadrele de ziariști erau pregătite la Moscova, Kiev, Minsk, Odesa, Leningrad. Mai apoi a fost deschisă facultatea de ziaristică la Universitatea de Stat din Chișinău. CC al PCM și comitetele raionale, orășenești de partid aveau în posesiune circa 200 ziare. Numai denumirea lor - *Avangarda* (Căușeni), *Biruitorul* (Criuleni), *Drapelul comunismului* (Leova), *Drapelul leninist* (Rîbnița), *Drapelul roșu* (Florești), *Zorile comunismului* (Hîncești), *Calea lui Octombrie* (Ialoveni), *Cuvîntul comunist* (Telenești), *Munca comunistă* (Drochia), *Pentru comunism* (Orhei), *Scînteia leninistă* (Glodeni), *Steaua roșie* (Ștefan-Vodă), *Dnestrovskaia pravda* (Tiraspol), *Communist* (Bălți), *Pobeda* (Bender) și altele vorbesc

despre maniera editării acestora. Majoritatea ziarelor se editau în limba rusă, fiind dublate în limba română, și doar cîteva (centrale) - numai în limba română.

Numărul revistelor, ziarelor n-a fost constant. El se schimba în dependență de politica PCUS în general. Numai Moscova avea dreptul să confirme sau să respingă propunerile cu privire la editarea ziarelor și revistelor. Din 53 reviste numai 17 se editau în limba română sau 32 la sută, în timp ce populația băștinașă alcătuia 65 la sută, iar populația rusească numai 10,2 la sută în 1959 și 12,8 - în 1979. Această situație era caracteristică și pentru ziare. Dacă în 1960 se editau 189 ziare cu un tiraj anual de 124 mln. exemplare, apoi în 1985 se editau 191 ziare cu un tiraj de 345 mln. exemplare anual. Numărul ziarelor în general a crescut, iar numărul edițiilor de limbă română a scăzut de la 117 în 1960 pînă la 80 în 1985. Acest proces nu era dictat de lipsa de interes din partea populației băștinașe față de presa locală, deși orientarea ei, conținutul, clar lucru, nu o aranja. Tirajul anual al ziarelor editate în limba română a crescut în 1960-1985 de la 69 mln. la 199 mln. exemplare. Acest lucru vorbește elocvent doar despre amplificarea politicii de rusificare în Moldova, promovată de CC al PCUS. Chiar și ziarele care se editau în limba română propagau românofobia, ideologia și politica șovină rusă. Ziarele *Moldova Socialistă* (fondat în 1924), *Tinerimea Moldovei* (1940), *Chișinău, gazetă de seară* (1958), *Viața satului* (1945), *Tînărul leninist* (1941), *Cultura* (1954) și altele oglindeau în fond activitatea nomenclaturii comuniste, construirea societății socialismului dezvoltat etc.

N-a existat nici o problemă abordată de CC al PCM care să nu fi fost promovată, reflectată de presa comunistă. Activitatea organelor conducerii de partid, sovietice și economice, viața politică, agitația, problemele din industrie, progresul tehnico-științific, dezvoltarea complexului agroindustrial, a sferei de deservire, școlii, culturii, științei - toate erau reflectate prin prisma ideologiei comuniste. Ziare, reviste libere, democratice pe atunci nu apăreau în general. Majoritatea absolută a ziariștilor din serviciul sistemului comunist apărau activ, deși uneori inconștient, politica șovină, promovau colonialismul sovietic.

Revistele *Comunistul Moldovei* (anul fondării 1956),

Pedagogul sovietic (1950), *Tribuna* (1945), *Moldova* (1966), *Codrî* (1948) și altele propagau teoria marxist-leninistă, practica zidirii socialismului dezvoltat, programele construirii societății comuniste. Doar unele reviste de ramură, de exemplu, *Agricultura Moldovei* (1956), *Ocrotirea sănătății* (1958), *Orizontul* (1984), *Nistru* (1932), *Pomicultura și viticultura Moldovei* (1946), *Femeia Moldovei* (1946), *Chipărușul* (1958) păstrau, sub imperiul tematicii specifice, o poziție moderată față de propagarea ideologiei marxist-leniniste.

Către 1959 în RSSM. a luat sfîrșit, în linii mari, radioficarea prin fire a orașelor, centrelor raionale și a satelor mari, iar în următorii 10 ani au fost radioficate toate localitățile. Către 1985 în republică funcționau două programe ale radiodifuziunii republicane cu un volum de transmisiuni de 32 ore; 25 de ore reveneau radioului unional. Populația Moldovei dispunea de 2,4 mln. aparate de radio (în fond, difuzoare). Volumul transmisiunilor a crescut în 1985 de aproape 3 ori în comparație cu 1960. Conținutul emisiunilor era controlat de cenzura comunistă. Se admiteau pentru a fi transmise numai acele materiale care serveau politica imperiului sovietic, propagau modul de viață socialist, ideologia comunistă. Radiodifuziunea moldovenească participa la toate campaniile organizate de CC al PCUS și de CC al PCM, pregătind în acest scop diferite cicluri de emisiuni cu tematică foarte variată. Cele mai frecvente emisiuni, cicluri vizau temele: "Drepturile și îndatoririle omului", "Planurile partidului - planurile poporului", "Prietenia popoarelor", "Modul de viață sovietic", "Omul, colectivul, societatea", "Programul alimentar", "Integrarea agroindustrială socialistă", "Adevărul istoric", "Eroismul poporului", "Meridian muncitoresc", "Semănătorul", "Sănătatea", "Lumina", "Microfonul cu ghimpi" și altele.

În ianuarie 1956 congresul VI al PCM a obligat Consiliul de Miniștri, Ministerul telecomunicațiilor al RSSM să construiască în 1957-1958 la Chișinău un centru de televiziune. La 30 aprilie 1958 telecentrul a început să funcționeze cu un volum de transmisiuni de 30-40 minute pe zi. Dacă în 1960 volumul transmisiunilor constituia doar 3,2 ore pe zi, apoi în 1965 - 14,3, 1970 - 18,0, 1975 - 20,3, 1980 - 33,2, 1985 - 42,0 ore. A crescut numărul oamenilor muncii posesori de televizoare. Dacă în 1960 în Moldova erau doar 21 mii de televizoare, apoi

în 1970 - 417 mii, în 1980 - 839 mii, în 1985 - 900 mii de aparate pentru recepționarea imaginii de televiziune. Inițial se foloseau complexe rudimentare din punctul de vedere al dotării tehnice (" CT- 2"," CT- 4"), dar baza tehnico-materială s-a îmbunătățit. Au fost formate redacțiile de informații, de propagandă, învățămînt, redacția literar-artistică, cea a emisiunilor pentru copii și altele. Conținutul tuturor emisiunilor era controlat și cenzurat.

În iunie 1958 a fost creat așa-numitul "Consiliu artistic", care aproba planurile de lucru, tematica emisiunilor. Cele mai frecvente emisiuni, cicluri, programe au fost: "Aurora", "Album istoric", "Pagini ale prieteniei de secole", "Oameni, evenimente, fapte", "Universitatea teoriei marxist-leniniste", "Comunistul și cincinalul", "Tele-școala", "Întrecerea socialistă", "Munca ideologică", "Viața de partid", "Omul și legea", "Panorama", "Lupta ideologică", "Moldova sovietică" (jurnal televizat), "Viața satului", "Ariciul", "Știința contemporană", "Sănătatea", "Memoria anilor de foc", "Școala bărbăției" și altele. Conținutul acestor emisiuni corespundea în întregime politicii comuniste, susținea și implanta în conștiința moldovenilor ideologia leninistă, modul de viață sovietic. Televiziunea devenise un mijloc important de exercitare a influenței partidului asupra maselor.

Activitatea editorială. Izvor de informație, de cultură, de inspirație și educație umană - iată ce a fost dintotdeauna cartea. Pregătirea și editarea cărților a fost un factor important al dezvoltării culturii naționale. Dar în cadrul sistemului totalitar cartea ca obiect al culturii a fost pusă și ea în sprijinul construirii socialismului, societății comuniste. Sistemul editorial s-a schimbat în această perioadă. Pînă în 1959 funcționau editurile "Școala sovietică", "Știința", "Editura de Stat a Moldovei". În 1959, cînd s-a decis reducerea aparatului de stat, toate aceste edituri s-au comasat și s-a constituit editura "Cartea Moldovenească", dar această reformă n-a fost reușită. Iată de ce, după 1964, au fost fondate edituri noi și restabilite cele vechi. În 1966 a mai fost fondată editura "Lumina", care era menită să editeze literatură didactică. În același an a mai fost creată editura pentru reclamă "Timpul", iar în 1971 a fost restabilită editura "Știința". Editura "Cartea Moldovenească", totuși, a rămas să fie cea mai mare. Toți acești ani a funcționat, de

asemenea editura CC al PCM - editură menită să satisfacă doar necesitățile organelor de partid, tipărind, în fond, ziarele și revistele. Pentru satisfacerea cerințelor crescînde ale poporului de literatură artistică în 1977 a fost fondată editura "Literatura artistică". În ansamblu, toate editurile din RSSM au editat în 1960 - 1.038 titluri de carte cu un tiraj total de peste 8 mln. exemplare. Acești indicatori au crescut către 1985 la 1.623 titluri cu un tiraj de 16,5 mln. exemplare. În limba română, însă, apărea mai puțin de jumătate din toată literatura editată în Moldova. Astfel, în 1960 în limba băștinașilor au fost editate numai 404 titluri din 1.038, sau 38,8 la sută din toată literatura editată, iar tirajul era de numai 3,8 mln. exemplare sau 48 la sută. Această proporție s-a păstrat și în anii următori. În 1985, de exemplu, au fost editate în limba română numai 533 titluri de carte din 1.523, sau 35 la sută.

Prin intermediul editării literaturii de limbă rusă nu se propaga doar cultura, ideologia imperială, ci și se rusifica populația băștinașă, care pierdea interesul pentru cultura, literatura națională. Au fost editate cu tiraje enorme operele clasicilor marxism-leninismului (K. Marx, F. Engels, V. Lenin), lucrările lui L. Brejnev, C. Cernenco, I. Bodiul, I. Calin, P. Petric, G. Eremei, P. Voronin și ale altor demnitari de partid și de stat. La CC al PCM exista o tradiție nescrisă: fiecare secretar al CC al PCM responsabil de activitatea ideologică trebuia să scrie cîte o "operă" despre propagandă, agitație etc. Astfel de "opere" au scris I. Calin, P. Petric, P. Lucinschi, D. Cornovan. I. Bodiul, de exemplu, publica opere de "filozofie". Pentru ca "rodul frunții încrețite" al acestor demnitari de partid să se prăfuiască pe rafturile librăriilor ani la rînd munceau zi și noapte instituții, colective întregi de savanți.

În 1978 editura "Cartea Moldovenească" a încheiat editarea în limba băștinașilor a 55 volume ale operelor complete ale lui V. Lenin. În general, lucrările lui V. Lenin au fost editate în Moldova de 270 ori cu un tiraj de 2.800 mii exemplare. Printre "succesele" acestei edituri au fost, de asemenea, *Istoria RSSM* (1968-1970), *Istoria partidului comunist al Moldovei. Schițe* (1964-1981), *Istoria comsomolului din Moldova. Schițe* (1980) și altele. Toate aceste lucrări constituiau baza metodologică a promovării în viață a politicii partidului comunist,

stabilirii și consolidării regimului totalitar, menținerii controlului politic asupra oamenilor muncii. Literatura politică ocupa, astfel, un loc de frunte în activitatea editurilor din Moldova.

Un anumit rol în viața culturală a Moldovei l-a jucat editarea și propagarea literaturii artistice. Literatura editată era sistematizată în serii: *Scrieri* (cuprindea volume separate ale scriitorilor P. Darienco, I. C. Ciobanu, P. Cruceniuc, N. Costenco, B. Istru, Em. Bucov, Gr. Vieru etc); *Peste mări și țări* (includea cele mai bune cărți despre principalele descoperiri geografice și călătorii); *Satiră și umor, Romanul sovietic contemporan.* Au fost tipărite și lucrări de valoare pentru copii - *Piatra fermecată, Huța, huța cu căruța, Albinuța* și altele. În seria *Proza moldovenescă contemporană* au fost editate scrierile lui Ion C. Ciobanu *Podurile, Cucoara, Podgorenii*; V. Malev *Vîrsta de argint*; N. Costenco *Severograd*, precum și *Punguța cu doi bani* de Ion Creangă (pictor I. Bogdesco); *Buzduganul fermecat* de Liviu Deleanu (pictor O. Zemțov), *Balade* de Vasile Alescandri (pictor E. Childescu), *Corabia nebunilor* de S. Brant (pictor I. Cîrmu), care au fost premiate la concursurile unionale "Arta cărții" de la Moscova.

Arta cinematografică a început să se dezvolte la noi în a doua jumătate a anilor 50. În 1957 a fost fondat studioul "Moldova-film" - centru de turnare a filmelor artistice și documentare. Primele pelicule cu tematică moldovenească au fost turnate de cineaștii ruși și ucraineni veniți din centrele URSS, procedeul fiind tratat drept "ajutor frățesc". Inițial aceștia turnau filmele documentare, iar din 1962 au început să toarne și filme artistice - *Melodii moldovenești* (A. Zolotnițki), *Salcîmul alb* (G. Natason), *Balada haiducească* (O. Ulițkaia), *Cîntec de leagăn* (V. Derbeniov), *Vă scriu* (M. Izrailev), *La marginea orașului* (V. Lîsenco) și altele. La începutul anilor 60 s-au încadrat în cinematografia moldovenească tinerii scenariști, regizori, operatori E. Loteanu, V. Gajiu, V. Ioviță, P. Balan, V. Ciurea, G. Vodă etc. Aceștia au încercat, în limbajul cinematografiei, să vorbească despre tradițiile, folclorul, cultura națională, istoria acestui neam înstrăinat.

Filmele turnate în anii 60 la "Moldova-film" au constituit baza cinematografiei moldovenești. Printre acestea au fost *Ultima lună de toamnă* de V. Derbeniov

și I. Druță, *Poienele roșii, Așteptați-ne în zori* de E. Loteanu, *Se caută un paznic* și *Nunta la palat* de V. Ioviță și G. Vodă, *Gustul pîinii* de V. Gajiu și V. Lîsenco, *Mariana* de V. Pascaru, *Cavalerul visului* de V. Derbeniov, *Singur în fața dragostei* de G. Vodă și altele. În general, din 1960 și pînă în 1985, au fost turnate la "Moldova-film" circa 80 de filme cu tematică și conținut divers. Nivelul artistic era înalt apreciat de toată lumea. În multe filme au fost reflectate evenimentele istorice, revoluționare. În acest sens pot fi numite filmele: *Poienele roșii, Așteptați-ne în zori* de E. Loteanu, *Explozie cu efect întîrziat, Ultimul haiduc, Pe urmele fiarei* de V. Gajiu, *Viforul roșu, Podurile, Riscul* de V. Pascaru și altele. Evenimentele revoluționare, însă, nu erau tratate în mod obiectiv, ci de pe pozițiile marxism-leninismului, ale luptei de clasă, majoritatea aveau caracter romanofob, iar acele care aveau caracter obiectiv (*Ultima lună de toamnă* de V. Derbeniov și I. Druță, de exemplu) erau supuse unei critici aspre. Din acest motiv regizorii căutau teme aprobate de CC al PCM sau care să aibă un caracter neutru, deplasat de la politica promovată de conducerea Moldovei. E. Loteanu a început să valorifice folclorul național și cel țigănesc - (*Lăutarii*); V. Ioviță a lucrat asupra vieții lui D. Cantemir; V. Brescanu și-a demonstrat interesul față de genul de aventuri, istoria spionajului și contraspionajului - *Favoritul, Greșeală lui Toni Vendis* și altele.

Muzica. În această perioadă s-a dezvoltat și arta muzicală. Către anii 1953-1956 în Moldova se crease deja un sistem socialist de organizare și popularizare a muzicii. Funcționau următoarele organizații și colective muzicale: Orchestra de muzica populară "Fluieraș", Ansamblul de dansuri populare "Joc" (1945), Orchestra de jazz "Bucuria" (1955), Formația "Lăutarii" (1978), Orchestra simfonică și de estradă a radiodifuziunii și televiziunii (1964), Corul "Moldova" (1967), Orchestra "Folclor" (1966), Cvartetul de coarde, Capela corală "Doina". Studierea și propagarea muzicii se făcea la Conservatorul de stat, Filarmonica de stat, Secția de etnografie și studiere a artelor a AȘ a RSSM, Centrul republican științifico-metodic de creație populară și activitate culturală etc.

Arta muzicală a cunoscut o amplă dezvoltare cu anumite trăsături caracteristice. Sistemul totalitar folosea cu

iscusință lucrările muzicale de diferite genuri pentru a propaga ideile comuniste, a consolida sistemul imperial sovietic. O atenție deosebită se acorda separării "muzicii moldovenești" de "muzica română". Totul se făcea pentru a pune în opoziție dezvoltarea culturii în aceste două spații românești. Se încuraja compunerea operelor muzicale de inspirație rusă, sovietică. Din 1945 și pînă în 1985 au fost compuse și interpretate numeroase cantate, poeme, oratorii muzicale de inspirație sovietică.

În această perioadă S. Lobel a scris cantata *Zorile noastre* (1954), *Poem despre partid* (1962); V. Zagorschi - cantata *Revoluția continuă* (1961), *Partidului - slavă* (1974); E. Lazarev - cantata *Celor vii - din numele celor morți* (1961); Z. Tkaci - cantata *Lenin* (1970), *Cîntec despre Nistru* (1957), *Orașul, copiii, soarele* (1962); S. Lungu - oratoriul *Dimitrie Cantemir* (1973); G. Neaga - oratoriul *Aurora* (1970); I. Macovei - oratoriul *Miorița* (1984); S. Buzilă - cantata *Secera și ciocanul* (1982); E. Doga - poemele *Primăvara omenirii, Inima veacului* (1970) și altele.

Printre lucrările muzicale simfonice pot fi menționate *Simfoniile nr. 3, 4, 5, 6, 7* de S. Lobel; *Simfoniile nr. 5, 6, 7* de V. Poleakov; *Concertul pentru orchestră* de G. Mustea; suita *Pe un picior de plai* de T. Chiriac; *Simfoniile nr. 2, 3* de G. Neaga și altele. În esență, mulți compozitori au scris la comanda conducerii partidului comunist și și-au dedicat lucrările lui Lenin, partidului, unor eroi ai revoluției socialiste, constructorilor societății comuniste.

Au fost, de asemenea, create diferite sonate, piese pentru orchestra de cameră, cvartete de coarde. În aceste genuri au activat compozitorii E. Coca, A. Stîrcea, E. Doga, Z. Tkaci, V. Rotaru, I. Macovei, S. Buzilă și alții.

În a doua jumătate a anilor 60 în arta componistică din Moldova apar autori, care pun la baza operelor sale melosul național. Procesul de renaștere națională s-a manifestat în muzica vocală, muzica corală. Aceste genuri au fost cultivate de T. Chiriac, V. Rotaru, E. Doga, V. Zagorschi, P. Șerban, T. Zgureanu, S. Buzilă, Z. Tkaci și alții.

S-a dezvoltat intens muzica instrumentală, se însușeau genurile tradiționale pe bază folclorică, națională, iar mai apoi s-a trecut la modernizarea lexicului muzical, mijloacelor de expresie. La dezvoltarea muzicii instrumentale au contribuit E. Doga (a compus trei

cvartete și mai multe piese orchestrale), V. Zagorschi, G. Neaga, D. Fedov, S. Buzilă, T. Chiriac, I. Macovei, G. Mustea, P. Rusu, V. Rotaru și alții. Acum începe să se. scrie și muzica de film, la dezvoltarea căreia au contribuit D. Fedov, E. Lazarev, T. Chiriac, V. Zagorschi etc. Un maestru recunoscut în toată lúmea al muzicii de film este E. Doga. El a compus muzica pentru aproape 100 pelicule, inclusiv, pentru *Lăutarii, O șatră urcă la cer, Gingașa și tandra mea fiară* etc.

Tot în acești ani începe dezvoltarea muzicii de popularitate, de largă răspîndire în mase. O contribuție importantă la dezvoltarea ei au adus compozitorii E. Doga - *Orașul meu*, Ș. Aranov - *Aurica,* V. Rotaru - *Lăcrimioare*, D. Gheorghiță - *Au înflorit din nou cireșii*, M. Dolgan, I. Aldea-Teodorovici, formațiunile de estradă "Noroc", "Contemporanul".

Un deosebit interes prezintă dezvoltarea muzicii populare în acea perioadă. Acest gen a ieșit treptat de sub controlul regimului totalitar. Poporul exprima în cîntece gîndurile, sentimentele naționale, comunitatea de veacuri a românilor. La dezvoltarea muzicii populare au cntribuit E. Coca, D. Gheorghiță, S. Lunchevici, S. Ciuhrii, E. Doga, C. Rusnac și mulți alții. Din popor au ieșit foarte buni interpreți. Arta interpretativă muzicală din Moldova a fost recunoscută și apreciată înalt în toată lumea. În acest sens numim interpreții de valoare T. Ceban, G. Eșanu, M. Bieșu, T. Alioșina, M. Muntean, P. Botezat, V. Savițkaia, N. Sulac, Z. Julea, S. Rotaru, V. Cojocaru, V. Mihai, N. Glib, O. Ciolacu, M. Drăgan, V. Iovu, I. Suruceanu, I. Sadovnic, A. Lazariuc etc.

Artele frumoase. O formă a conștiinței sociale din RSSM a fost și arta plastică care prin intermediul culorilor, prin modelare și cioplitul formelor a exprimat diverse gînduri, idei ale societății socaliste. Mai bine de 30 de ani plasticienii din Moldova au lucrat pentru sistemul comunist, îndeplinind comanda socială a conducerii CC al PCM și a organelor de stat. Tematica artei plastice din Moldova avea două aspecte: unul politic și altul - general uman. Pe plan politic au lucrat: M. Burea, V. Rusu-Ciobanu, V. Obuh, I. Stepanov, L. Grigorașcenco, B. Kolomieț ș. a. Mulți pictori reflectau tema marelui război pentru apărarea patriei, construcția socialismului, educația militaro-patriotică. În același timp, pictorii din Moldova au creat și compoziții originale care

abordau diverse aspecte ale vieții și activității oamenilor muncii, optimismul lor. Unii pictori au reușit să evite politizarea excesivă a operelor, să se apropie de popor, de tradițiile artei naționale. Din acest grup făceau parte lucrările *Copilăria* (1967) de M. Grecu, *În doi* (1968) de I. Vieru, *Arături de toamnă* (1969) de E. Romanescu, *Dialog* (1981) de S. Cuciuc, *Lăutarii* (1976) de I. Serbinov, *Noapte de iulie* (1971), *Primăvara* de I. Vieru, Masa mare (1960) de G. Sainciuc și multe altele.

Grafica, fiind un gen al artei plastice, a avansat și ea. Dar nu toate lucrările graficienilor din Moldova aveau aceeași valoare artistică înaltă. Totul depindea de tematica abordată. Din acest gen merită să fie menționate lucrările *Milea* - ilustrații la culegerea *Cîntec din bătrîni* (1982) de I. Cîrmu; ilustrații la *Andrieș* (1965) de B. Nesvedov; linogravurile *Inima cîntă* de I. Vieru, *Oamenii - bogăția Moldovei* de S. Tuhari; ilustrațiile lui I. Bogdesco la poemul *Țiganii* de A. Pușkin, precum și ilustrațiile la *Punguța cu doi bani* de I. Creangă, la baladele populare *Miorița, Codreanu* și altele. Graficienii B. Brînzei, I. Cîrmu, A. Hmelnițki, F. Hămuraru, L. Domnin, S. Solonari și alții au ilustrat multe publicații valoroase. Totodată au fost create mai multe desene, gravuri, litografii cu caracter ideologizat, exprimînd interesele sistemului totalitar. Astfel, L. Grigorașcenco a creat *Judecata, Prietenie de secole, Există un asemenea partid, S. Lazo între partizani, Anul 1905*, B. Șirokorad - *Unchiul Sam* etc.

Sculptura s-a dezvoltat considerabil în această perioadă, fiind create și unele opere monumentale. Dar majoritatea creațiilor din acești ani a avut un caracter contradictoriu. Sculptorii nu erau independenți sub aspect nici material, nici politic. Cele mai importante sculpturi erau, de obicei, niște comenzi. Astfel, în această perioadă au fost create o serie de lucrări care serveau ideologia totalitară: *Monumentul eroilor comsomoliști* (1959), *Eliberătorii* (1965) de L. Dubinovski; monumentul închinat luptătorilor pentru puterea sovietelor (1966) din fața cinematografului "Gaudeamus" de A. Maiko; *Tatarbunarcele* (1980) de C. Kobizev; *Patrulare* (1978) de N. Mișkite și altele.

În această perioadă au fost înălțate monumente pompoase lui V. I. Lenin în centrele raionale din Moldova: Rîșcani, Fălești, Călărași, Orhei, Nisporeni, Glodeni etc. Lui G. I. Kotovski i s-a pus un monument la Chișinău și

altul la Hîncești. Totodată, sculptorii din Moldova au creat în această perioadă unele lucrări de reală valoare general umană. E vorba de busturile scriitorilor români de pe "Aleea clasicilor" (1957) realizate de sculptorii L. Dubinovski, I. Cheptănaru, L. Averbuh, N. Gorinîșev, V. Larcenco, opere ce vor rămîne pentru totdeauna în istoria sculpturii din Basarabia.

Analizînd viața politică, economică și cultuală a Moldovei între anii 1956-1985, se pot trage unele concluzii. În acea perioadă RSSM a făcut un pas înainte în dezvoltarea conștiinței naționale, folosirea mai eficientă a forțelor și mijloacelor de producție, creșterea calitativă a economiei naționale. S-a manifestat mai amplu activismul politic și social al populației, s-a dezvoltat considerabil cultura, arta, literatura. Această perioadă nu poate fi exclusă din istoria noastră, nu pot fi negate succesele obținute prin truda conștientă, cinstită a oamenilor muncii din Moldova.

O cu totul altă apreciere merită activitatea regimului totalitar. După unele încercări timide de reformă regimul totalitar, în cele din urmă, a fost nevoit să recunoască că stagnarea a cuprins centrul și toate republicile unionale, inclusiv Moldova. În această perioadă n-au fost îndeplinite planurile cincinale, ritmurile creșterii economice s-au redus, venitul național a scăzut. Dezvoltarea tehnicii, științei rămînea în urmă comparativ cu nivelul mediu din lume. Mai mult de zece ani întreprinderile industriale utilizau doar la 60-70 la sută capacitatea lor de producție, 95 întreprinderi industriale din Moldova n-au îndeplinit în general planul de producție din momentul dării lor în exploatare.

Investițiile capitale (în 1981-1985 fusese alocate în acest scop în Moldova circa 7.190 mln. ruble) nu erau valorificate conform destinației, fiind apoi sustrase din bugetul RSSM în cel unional.

Planurile de dezvoltare a agriculturii au suferit eșec - programul alimentar n-a fost îndeplinit. Aprovizionarea populației cu alimente s-a dereglat în urma agravării situației din agricultură. În fiecare an se pierdeau cîte 30-40 la sută din recolta crescută. Se agrava nemulțumirea populației față de regimul totalitar.

Sistemul politic existent devenise o frînă serioasă în toate domeniile vieții economice, politice și culturale. S-au făcut chiar unele încercări de a reînvia stalinismul -

din 1979 au început să se publice articole prin care se încerca reabilitarea lui Iosif Stalin. Nu exista o linie consecventă în politica externă.

În această perioadă s-a activizat lupta contra "ideologiei burgheze", "imperialismului informațional" și "naționalismului moldovenesc". În 1966-1985 au avut loc cîteva procese la care au fost pedepsiți mulți reprezentanți ai oamenilor de cultură și știință din Moldova. Românofobia devenise parte componentă a politicii PCUS, promovate în Moldova.

Această ideologie antiumană a lăsat urme adînci în conștiința de neam a populației băștinașe din Basarabia și Transnistria.

De la începutul anilor 60 Moscova folosea cadrele locale de partid și de stat pentru a promova politica internaționalismului socialist. În această perioadă la conducerea de vîrf a RSSM și a CC al PCM au fost promovați I. Bodiul, S. Grossu, P. Pascari, D. Cornovan, P. Lucinschi, I. Calin, P. Petric, G. Eremei și alți susținători și promotori activi ai totalitarismului din numărul băștinașilor. Pentru daunele morale și materiale pricinuite Moldovei acești piloni ai partidului comunist și statului sovietic de la noi poartă toată răspunderea în fața poporului și a istoriei naționale.

Sistemul totalitar sovietic, pînă la urmă, a suferit un eșec. Către mijlocul anilor 80 el era totalmente nefuncțional, din care motiv a început să încline spre "perestroikă", iar mai apoi a demarat și procesul de destrămare a lui, care era, de fapt, un deznodămînt inevitabil cu putere de legitate.

CAPITOLUL V

REPUBLICA MOLDOVA ÎN ETAPA ACTUALĂ

Perioada anilor 1985-1993 a fost dominată de lupta populației din Basarabia pentru schimbări în bine în toate domeniile vieții. Restructurarea, transparența, transformările radicale cerute de societate, deveneau inevitabile. Practica istorică a demonstrat că sistemul totalitar nu mai putea funcționa, fiind o frînă serioasă în dezvoltarea de mai departe a societății. La conducerea CC al PCUS și a statului sovietic, după 1985, au venit oameni noi, cu idei reformatoare. Un rol însemnat în lupta pentru reformarea PCUS și a URSS l-au jucat M. Gorbaciov, A. Iacovlev, A. Șevardnadze, B. Elțin și alți oameni politici.

Ei au apreciat corect inevitabilitatea reformelor, au contribuit nemijlocit la elaborarea și adoptarea de către congresele XXVII-XXVIII ale PCUS și plenarele CC al PCUS a programelor de reformă, care au fost susținute de întreaga lume.

Evoluția vieții politice

În Moldova întreg procesul de restructurare și transparență a evoluat cu mari dificultăți, trecînd prin serioase conflicte de ordin administrativ și politic. La început, în aprilie 1985, nu se vorbea direct de "restructurare", de transparență. Dacă analizăm documentele plenarelor, congreselor PCUS și PCM, observăm că pînă la destrămarea imperiului sovietic reformiștii din Moscova și din Chișinău adoptau hotărîri cu privire la "dezvoltarea socialismului", "mutațiile calitative din economie", "noi schimbări și transformări calitative ale societății", "perfecționarea relațiilor sociale"

(*Moldova Socialistă,* 1985, 25 aprilie) și altele. Deci, se încerca "vopsirea", "machierea" ridurilor strașnice ale societății vechi și criminale.

Peste un an, însă, a fost lansată concepția "accelerării" dezvoltării societății - "curs strategic" al PCUS (*Materialele Congresului XXVII al PCUS.* Chișinău, 1986, p. 28). Se vorbea despre "democratizarea societății", "autoconducerea socialistă a poporului", "perfecționarea socialismului", "dezvoltarea de mai departe a sistemului politc al societății sovietice" etc. Dar și aceste măsuri n-au dat roadele scontate. Devenise absolut clar, că sistemul sovietic nu putea fi redresat.

La 27 ianuarie 1987 au fost formulate noțiunile de "restructurare" și "transparență" ca direcții ale reformelor economice și politice, care urmau să fie realizate în U. R. S. S. Meritul istoric al lui M. Gorbaciov constă în faptul că a înțeles necesitatea reformării din temelii a societății totalitare. Deținînd posturile-cheie în CC al PCUS și statul sovietic, el a acceptat ideia restructurării, pentru că nu mai exista o alternativă a dezvoltării decît calea spre democratizarea și depășirea sistemului totalitar. Teoria marxist-leninistă a suferit eșec, deoarece era o teorie care se întemeia pe principiile "luptei de clasă", "dictaturii proletariatului", "luptei cu burghezia", "dușmanii poporului", "pedeapsa fără judecată", jefuirea populației, dominația psihologiei militariste, teroriste. Dar majoritatea din conducerea URSS, a republicilor unionale, inclusiv și a RSSM, era alcătuită în acea vreme din persoane incompetente, mediocre, cu reputație proastă și în țară, și peste hotare. Acest fapt a determinat în esență continuarea strașnicului experiment social încă pentru doi-trei ani.

Sistemul totalitar se aflã în stare de criză și stagnare completă. După conținut totalitarismul însemna conducere prin dictatură de partid, ideologie utopică militaristă, control total KGB-ist, dictat economic, subiectivism, represiuni, frică, supușenie oarbă, propagandă a șovinismului rus de stat, rusificare și deznaționalizare a băștinașilor de la periferiile Rusiei. Aceste instrumente nu mai puteau funcționa, deoarece conștiința politică, socială a populației URSS se modificase spectaculos sub presiunea evoluției pe glob. Imperiul sovietic se ruina tot mai mult sub aspect economic, politic, cultural și spiritual. Republica Moldova rămînea nu numai în urma

dezvoltării Europei, dar chiar în urma dezvoltării altor republici ale URSS. Erau necesare transformări radicale și constructive pentru a intra în altă etapă de dezvoltare socială, politică și națională a tuturor popoarelor URSS.

Unul dintre imperativele inițierii "perestroikăi" a fost acutizarea relațiilor dintre "națiile socialiste". În sfera relațiilor naționale din Moldova s-au adunat mai multe deformări esențiale: supracentralizarea, dominația birocratismului în sistemul de conducere al Moldovei, propagarea forțată a șovinismului rus în rolul său de politică de stat, intimidarea populației băștinașe, deportările, stabilirea regimului de frică, încurajarea mancurtismului. Interesele populației băștinașe a Basarabiei și Transnistriei erau totalmente ignorate de sistemul de administrare socialist. La plenara din septembrie (1989) a CC al PCUS s-a subliniat că "nu putem lăsa fără atenție multe procese negative, care au avut ca urmare o amplasare irațională a forțelor de producție". De exemplu, în RSSM se construiau anumite întreprinderi industriale nu atît în scopuri economice, cît pentru a stabili controlul armat, a "consolida" republica sovietică, a separa definitiv teritoriile românești în zone diferite, urmărindu-se realizarea în continuare a scopurilor geopolitice imperiale rusești.

Sistemul totalitar, politica expansionistă a Moscovei au condus, de asemenea, la grave deteriorări de ordin ecologic și demografic în toate republicile unionale. Mai bine de 60 de milioane de oameni au fost nevoiți să emigreze și să trăiască în afara frontierelor republicilor lor naționale. Mai mult de 16 milioane de oameni, inclusiv 260 mii de moldoveni, și-au uitat limba maternă, au devenit "rusofoni". În timp ce în unele regiuni ale Rusiei era mare penurie de forță de muncă, în Moldova, în urma imigrației stimulate de Moscova, s-au format resurse de muncă excedente. Numărul coloniștilor ruși a crescut de la 188,3 mii în 1940 pînă la 505,4 mii în 1979, iar al ucrainenilor - de la 221 mii pînă la 561 mii. Această situație a generat tensiuni sociale, apariția conflictelor dintre etniile conlocuitoare.

În deceniile anterioare s-a ignorat completamente dreptul națiunilor la autodeterminare. Acest principiu, deși stipulat în Constituția URSS, n-a fost realizat în nici un caz. Românilor basarabeni și transnistrieni le era interzis nu numai să ceară, dar și să spere la independență

şi suveranitate. Deşi avea statut de "stat socialist" constituţional, Moldova în 1985-1991 rămînea teritoriu integru al imperiului sovietic. Însă cea mai mare tragedie a populaţiei băştinaşe din Moldova a fost politica antinaţională, etnodemografică orientată spre deznaţionalizarea şi rusificarea românilor locali, promovată rigid pe parcursul unei jumătăţi de secol. Toată puterea de stat în RSSM aparţinea nu populaţiei băştinaşe, poporului, ci unui grup de persoane, instalat de Moscova în republica noastră, care uzurpa puterea de stat prin intermediul structurilor partidului comunist.

În articolul 6 al Constituţiei RSSM se sublinia, de exemplu, că forţa conducătoare şi îndrumătoare a societăţii sovietice, nucleul sistemului politic, al organizaţiilor de stat şi obşteşti este PCUS, şi nu PCM.

Situaţia populaţiei băştinaşe era deplorabilă. Durata vieţii în Moldova ajunsese să fie în 1985-1986 cea mai mică din toată Uniunea Sovietică - 66,4 ani, în timp ce în Federaţia Rusă era de 69,2, în Ucraina - 70,5 ani, Belorusia - 71,4 ani.

Factorul etnodemografic (natalitatea, mortalitatea şi longevitatea) depindea la direct de condiţiile economice, politice impuse de sistemul totalitar. Cu începere din anul 1970, caracteristicile calitative ale proceselor demografice din RSSM au început să se deterioreze din cauza creşterii migraţiei interrepublicane şi, deci, a înrăutăţirii condiţiilor economice şi sociale de viaţă ale moldovenilor. Numai în anii 1966-1970 în Moldova, calculat la 100 de locuitori, au sosit şi s-au instalat aici cu traiul în medie anual 21 oameni din alte republici, în timp ce în Ucraina - 9, Rusia - 2, Belorusia - 3 oameni. Colonizarea cu seminţii străine a devenit o mare nenorocire pentru Moldova. A propos, consecinţele grave ale acestui proces încă nu sînt înţelese de actualii factori de decizie, de Guvernul Republicii Moldova, de Preşedintele ei, de unele partide politice, de Parlament în ansamblu, care nu fac aproape nimic pentru redresarea situaţiei.

Din 1970 pînă în 1991 populaţia Moldovei a crescut cu 738,6 mii de locuitori, în fond pe baza cresterii mecanice. Moldova a devenit cea mai suprapopulată zonă a Europei de Est şi a fostei Uniuni Sovietice. Se resimtea grav lipsa de pămînt. Lupta pentru existenţă, pentru pămîntul strămoşilor se acutiza. Din 4.359,1 mii de locuitori numai 2.069,9 mii erau încadraţi în 1991 în

cîmpul muncii. Deci, circa 2.290 mii rămîneau să fie întreținuți. În republică erau peste 800 mii de pensionari, dintre care mai bine de jumătate erau veniți din fosta Uniune, aceștia fiind militari trecuți în rezervă sau muncitori pensionați în zonele nordice. Regimul moscovit dorea să transforme Moldova într-un azil pentru pensionari unionali, iar populația băștinașă era forțată să emigreze în Siberia, Extremul Orient, pe Sahalin.

În primii trei ani ai restructurării în RSSM a activat doar un singur partid politic - PMC, care era, de fapt, o organizație de partid a Moscovei. Acesta, chiar și în anii "perestroikăi", putea, numai în limite permise de canoanele politice sovietice, să critice doar unele neajunsuri ale sistemului socialist în general. Evoluția situației politice din Moldova a fost dificilă. Pînă în 1988 CC al PCM, conducerea de vîrf a Moldovei, mulți funcționari de partid de talie raională și primară, președinți de colhoz, directori de sovhoz, specialiști din agricultură se pronunțau contra transformărilor radicale cerute de Mișcarea democratică din Moldova, ignorau necesitatea implantării normelor economiei de piață, îndepărtării nomenclaturii comuniste de la putere.

În 1986, în procesul campaniei adunărilor de dare de seamă și alegeri în organizațiile de partid, la congresul XVI al PCM s-a vorbit despre problemele-cheie ale restructurării și transparenței. S-a menționat că în activitatea PCM nu s-a obținut o restructurare radicală. Comuniștii încălcau tot mai grav nu numai cerințele statutare, dar și cele morale. Se simțea, în general, o degradare morală, etică a cadrelor de partid. Criza generală ce cuprindea întreaga societate a afectat și organizațiile de partid primare. Sistemul totalitar începu să se destrame de sus, de la făuritorii lui. Nu mai dădea rezultate scontate nici sistemul rigid de selectare a cadrelor, nici repartizarea lor, nici exigența față de ele, nici excluderile din partid.

Cu intenția de a se redresa cumva starea de lucruri, în Moldova a fost adus și făcut secretar al doilea al CC al PCM un partocrat răutăcios pe nume V. Smirnov. Acesta lucrase un timp secretar al doilea al regionalei de partid Kalinin (Tveri). Fiind susținut de E. Ligaciov, el a venit în Moldova să lupte contra "alcoolismului" - o dubioasă invenție a lui M. Gorbaciov. V. Smirnov a făcut ca mii de hectare de viță-de-vie să fie distruse,

prin care acțiune s-au cauzat prejudicii colosale economiei Moldovei. El a început să se răfuiască cu cadrele locale de partid, a introdus metode staliniste ale luptei de clasă, a declanșat o campanie extraordinar de urîtă de "demascare" a naționaliștilor, de luptă contra feciorilor de "chiaburi", "cuziști", "liberali", "țărăniști", el însuși luînd mită de proporții și făcînd abuz de putere, lucru care mai tîrziu a fost dovedit cu lux de amănunte de "tovarășii" săi de partid.

Pe parcursul tuturor acestor ani (1985-1987) atenția organelor de partid era concentrată asupra soluționării problemelor de ordin politic, mai exact asupra încercărilor de a se menține la putere, de a realiza politica comunistă de "schimbare la față" a sistemului totalitar. Dar deja la plenara VII a CC al PCM (16 ianuarie 1988) s-a constatat imposibilitatea promovării reformei politice fără a se merge spre o societate nouă, spre economia de piață. E semnificativ faptul că în partid a început lupta contra mistificărilor, comise, în fond, tot de comuniști, se făceau încercări de a se soluționa problemele economice. Dar lucrul acesta se făcea cu metode vechi, administrative, aplicîndu-se, de exemplu, critica de partid. În ianuarie 1988 au fost supuși unei aspre critici toți membrii biroului CC al PCM - V. Smirnov, A. Mocanu, G. Eremei, M. Snegur, A. Sangheli, V. Pșenicinikov, G. Volkov, lucrătorii organelor administrative G. Lavranciuc, N. Demidenco, V. Pușcaș, D. Nicolaev și alții.

În scopul mobilizării maselor la opera restructurării "de sus", dar și pentru izolarea, ruperea lor de la lupta de eliberare națională, care lua amploare, pentru a avea sub control situația internă au fost elaborate așa-numitele Teze ale CC al PCM, Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM, Consiliului de Miniștri al RSSM. "Să afirmăm restructurarea prin fapte concrete". Autori ai acestor "teze" au fost S. Grossu, I. Calin, A. Mocanu, N. Bondarciuc, P. Buga, V. Smirnov, V. Pșenicinikov și alți nomenclaturiști de partid și de stat. La 11 noiembrie 1988 aceste "teze" au fost publicate în presă. Ele atestau fenomenele monstruoase care s-au produs din 1940 încoace în Moldova și prevedeau un șir de măsuri pentru perfecționarea sistemului totalitar. Tezele conservau, însă, formele existente ale conducerii politice și negau necesitatea renașterii naționale, a trezirii maselor la o viață nouă. Se făceau aluzii la rolul conducător al PCUS

și PCM, împuternicirile sovietelor, întărirea "unității poporului sovietic", "accelerarea dezvoltării social-economice" etc. CC al PCM urmărea scopul păstrării controlului și a subordonării "potențialului intelectual, spiritual" al Moldovei a intereselor sale. Autorii tezelor pledau pentru "limba moldovenească", "grafia slavă", "limba rusă ca mijloc de comunicare" pentru reprezentanții tuturor naționalităților conlocuitoare, apărau "simbolica socialistă", "internaționalismul socialist", "prietenia popoarelor" etc. Aceste "teze" urmăreau nedeghizat scopul minimizării bazei sociale a renașterii naționale, curmării luptei de eliberare națională. Ele chemau populația să respecte normele politicii comuniste, să accepte "bilingvismul real" etc.

Semnificativ în acest sens este faptul că tot pe atunci se adoptase un program de restaurare, conservare, reparație și folosire a monumentelor istorice și de cultură ale RSSM pînă în anul 2000. Conform acestui program se planifica să fie construite pînă în anul 2000 monumetele lui Bagration, Pestel, Rumeanțev, Tolbuhin, Iachir, "diviziei NKVD", altor demnitari care au instaurat sistemul colonial în Basarabia. Ceva mai înainte i se zidise un monument ecvestru lui Suvorov la Tiraspol.

Dar scopul "tezelor" n-a fost atins. S-a întîmplat tocmai invers. "Tezele" au provocat o mare indignare în rîndurile populației băștinașe. Conducerea PCM era atacată vehement la mitinguri, adunări, în presă. Chiar la adunările unor organizații de partid "tezele" au fost respinse, fiind susținute doar de elementele rusofile și mancurtizate, legate într-un fel sau altul de Moscova.

Mișcarea de eliberare națională se amplifica spectaculos în pofida politicii șovine a forțelor totalitare și a acțiunilor draconice realizate de aceste forțe.

O influență considerabilă asupra creșterii conștiinței naționale a avut-o articolul *Ecologia spiritului* semnat de V. Mîndîcanu (*Nistru*, 1988, nr. 4). Autorul a abordat concepția limbii române, identitatea ei cu limba vorbită în RSSM, a criticat politica lingvistică promovată în Moldova de către forțele comuniste.

Din august 1988 toate forțele politice din Moldova și-au activizat acțiunile. Trebuie să accentuăm că prima formațiune politică organizată din Moldova acelor luni de mare tensiune a fost "Mișcarea democratică în susținerea restructurării", care în septembrie 1988 a fost

supranumită "Frontul Popular din Moldova". La mitingurile cenaclului literar "A. Mateevici" se cerea demisia lui V. Smirnov, S. Grossu, I. Calin, N. Bondarciuc, N. Demidenco și a altor demnitari din nomenclatura de stat și de partid totalitară. În această situație critică CC al PCM a încercat o "conciliere", o "colaborare" cu Frontul Popular din Moldova. Însă această "tentativă cu bombonica" n-a dat rezultatele scontate de comuniști. În această situație de mare tensiune politică o serie de demnitari de partid și economici din raioanele din stînga Nistrului au început să promoveze politica separatismului teritorial, învinuind populația din partea dreaptă a Nistrului de dorința de a se uni cu România, pe atunci încă ceaușistă. La Tiraspol, Bender, Rîbnița s-au făcut declarații antirestructuriste, antimoldovenești, ba și unele acțiuni de ordin organizațional secesionist. Astfel a luat naștere lupta contra integrității teritoriale a Republicii Moldova.

Frontul Popular din Moldova, care avea inițiativa politică în mîinile sale, a organizat numeroase acțiuni ce au influențat procesul democratizării vieții politice din Moldova. Un mare rol l-a avut convocarea mitingurilor în Valea Morilor din Chișinău, deoarece în oraș ele erau interzise, a manifestărilor cenaclului "A. Mateevici". În fruntea acestor acțiuni s-au aflat scriitorii și savanții, oamenii devotați idealurilor naționale și libertății.

În anul 1989 Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a fost nevoit să adopte un decret special "Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a formațiunilor obștești ale cetățenilor în RSSM". Acest document a avut o mare importanță politică. Pentru prima dată în ultimii 50 de ani statul totalitar recunoștea dreptul la crearea și existența unor formațiuni social-politice de alternativă în RSSM.

Inițial aceste formațiuni se numeau "organizații neformale", "formațiuni obștești", "uniuni", "mișcări obștești", "societăți obștești" etc. Sistemul comunist din Moldova, ca și cel din toată fosta Uniune, nu voia să le numească "partide politice", dorind să-și păstreze monopolul politic al unui singur partid asupra puterii în stat.

În cîteva luni au apărut în Moldova circa 20 organizații obștești, partide politice, asociații culturale. Printre acestea au fost Frontul Popular din Moldova, Partidul Democrat

din Moldova, Partidul Național Creștin, Partidul Social-Democrat, societățile "Mitropolitul Varlaam", "Limba noastră cea română", "Dunărea și Marea", "Moldova Democratică", "Liga Medicilor din Moldova", "Liga Democrat-Creștină a Femeilor din Moldova", "Liga Pedagogilor" etc.

Ca răspuns la cerințele insistente ale Frontului Popular din Moldova, ale presei democratice (*Nistru, Literatura și arta, Glasul, Orizontul, Învățămîntul public*), ale altor forțe politice Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a creat, în iunie 1988, "Comisia interdepartamentală" pentru elaborarea propunerilor cu privire la decretarea limbii de stat. În componența ei au fost incluși scriitorii I. Ciocanu, A. Lupan, G. Vieru, N. Dabija, M. Cimpoi, savanții S. Berejan, I. Ciornîi, A. Dîrul, N. Mătcaș, I. Borșevici, A. Moraru, A. Ciobanu, A. Grăjdieru, lucrători de partid și de stat - D. Zidu, F. Angheli, M. Platon, A. Mocanu, N. Bondarciuc și alții. La 28 decembrie 1988 s-au adoptat recomandările de bază referitoare la natura limbii de stat a RSSM, identitatea limbii vorbite în RSSM și în România, folosirea grafiei latine. În baza acestor recomandări Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a adoptat hotărîrile "Despre pregătirea proiectelor de legi ale RSS Moldovenești cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul republicii" (25 ianuarie 1989), "Despre proiectele Legilor RSS Moldovenești "Cu privire la Statutul limbii de stat a RSS Moldovenești", "Cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSS Moldovenești" (30 martie 1989) și "Cu privire la trecerea scrisului limbii moldovenești la grafia latină" (19 mai 1989). Mai apoi, la 31 august 1989, Sovietul Suprem al RSSM a adoptat "Legea cu privire la statutul limbii de stat al RSS Moldovenești", "Legea cu privire la revenirea limbii de stat a RSSM la grafia latină" și "Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSSM". A fost aprobat "Programul complex de stat pentru asigurarea funcționării limbilor vorbite pe teritoriul RSSM", conform căruia se preconiza realizarea unor acțiuni concrete referitoare la fiecare dintre limbile vorbite pe teritoriul republicii. Legile adoptate la 31 august 1989 de sesiunea Sovietului Suprem al RSSM au fost apreciate, la acea etapă, drept o mare victorie în lupta de eliberare națională a populației din Basarabia și Transnistria.

Un mare rol în opera de democratizare și restructurare

a societății l-au jucat primele alegeri libere în Sovietul Suprem al URSS (martie 1989) și Sovietul Suprem al RSSM (25 februarie - 10 martie 1990). Alegerile au demonstrat că masele au votat pentru democrație, pentru restructurare, pentru renaștere națională și progres social.

Dacă mai înainte reprezentanții forțelor democratice erau persecutați, limitați în drepturi politice, apoi după 1989 biroul CC al PCM a început să concureze (mai mult sau mai puțin civilizat) cu ei. În primul tur de scrutin (martie 1989) au fost respinși de alegători membrii biroului CC al PCM N. Țîu, G. Eremei și alți candidați pentru alegerile de deputați din partea PCM. Cu toată influența de odinioară a CC al PCM asupra maselor, scrutinul din martie 1989 a demonstrat că democrații pot și trebuie să lupte pentru reforme politice și economice, pentru cauza națională, pentru apărarea intereselor Moldovei chiar în cadrul imperiului sovietic (*Literatura și arta,* 1992, 25 iunie). Pentru prima dată, după o situație de marginalizare, care a durat tocmai 70 de ani, reprezentații Moldovei (C. Oboroc, E. Doga, D. Matcovschi, I. Druță, G. Vieru, L. Lari, I. Hadîrcă, T. Moșneaga, A. Grăjdieru etc.) au avut posibilitatea să expună poziția forțelor democratice moldovenești, să apere interesele naționale ale Moldovei în cadrul tensionatelor ședințe în plen ale Congresului deputaților din URSS.

Și forțele separatiste și-au trimis la Moscova deputații lor, care promovau o politică net antinațională, antiromânească, prosovietică, proimperială. O serie de deputați ai Sovietului Suprem al URSS aleși din partea RSSM (Blohin, Ahromeev, Morozov, Palagniuc, Bolșakov etc.) au fost inițiatorii destrămării, divizării teritoriale a Moldovei și formării unor "republicuțe" anticonstituționale.

De foarte mare importanță pentru demararea procesului de democratizare au fost alegerile parlamentare din 25 februarie - 10 martie 1990. Au participat mai mult de 600 candidați pentru alegerile de deputați. Programele multor din ei reflectau în ansamblu cerințele Frontului Popular din Moldova. Mulți candidați au devenit deputați datorită susținerii din partea FPM. Printre ei au fost V. Beșleagă, A. Baștovoi, L. Istrati, I. Costaș, P. Sandulachi, P. Soltan, I. Ungureanu, T. Țopa, A. Moșanu, I. Hadîrcă, V. Matei, I. Țurcanu, Gh. și M. Ghimpu, N. Dabija și

alții. Dar din diferite motive unii dintre aceștia s-au dezis de programul Frontului, au ieșit din rîndurile lui și au format alte organizații politice.

O mare parte din candidați au fost aleși avînd o puternică influență locală, ocupînd anumite posturi de comandă în colhozuri și sovhozuri. Mai tîrziu această grupă a alcătuit "fracțiunea agrarienilor" din Parlament, iar mai apoi au format PDAM.

La 27 aprilie 1990, Președinte al Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM pe bază de alternativă a fost ales fostul secretar al CC al PCM pentru complexul agroindustrial, Mircea Snegur. La 11 mai 1990, prim-vicepreședinte al Sovietului Suprem al RSSM a fost ales I. Hadîrcă, vicepreședinți - V. Pușcaș, D. Pîntea. Iar mai tîrziu, după alegerea de către Parlament a lui M. Snegur în funcția de Președinte al Republicii Moldova (8 decembrie 1991), Președintele al Parlamentului a fost ales A. Moșanu.

Activitatea primului Parlament nu poate fi apreciată univoc. Multe probleme n-au fost soluționate. Lupta în Parlament nu întotdeauna s-a desfășurat în conformitate cu normele democrației parlamentare. S-a dovedit că nu toți deputații posedă o suficientă pregătire pentru munca ce revine unui membru al legislativului. În general, Parlamentul a adoptat legi, hotărîri, care vor rămîne în istoria Moldovei drept jaloane importante ale luptei de eliberare națională și de decolonizare a populației băștinașe.

La 26 aprilie 1990 s-a discutat chestiunea desemnării denumirii legislativului. Unii deputați propuneau să se numească "Sfatul Țării" păstrîndu-se o continuitate a tradiției parlamentare de la noi, întrerupte în 1918. Propunerea n-a fost, însă, adoptată. A rămas să se numească simplu: "Parlament". La 27 aprilie 1990 Parlamentul Moldovei a adoptat Legea cu privire la Drapelul de Stat - Tricolorul - roșu, galben și albastru

La 23 iunie 1990 Parlamentul a adoptat Declarația cu privire la suveranitatea Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. În conformitate cu acest document, RSSM s-a declarat "stat suveran". Se menționa că suveranitatea RSS Moldova este "condiția firească și necesară a existenței statalității Moldovei", că "izvorul și purtătorul suveranității este poporul". De asemenea, în Declarație se accentua că RSSM "este un stat unitar, indivizibil. Frontierele RSSM pot fi schimbate numai în bază de acorduri reciproce între RSSM și alte state suverane, în

conformitate cu voința poporului".

Parlamentul a stabilit, că "Pămîntul, subsolul, apele, pădurile și celelalte resurse naturale aflate pe teritoriul RSSM, precum și întregul potențial economic, financiar, tehnico-științific, valorile patrimoniului național constituie proprietatea exclusivă a RSSM". Sovietul Suprem al RSSM a stabilit deplinitatea puterii RSSM în soluționarea tuturor problemelor vieții de stat și sociale, prioritatea Constituției și a Legilor RSSM pe întreg teritoriul ei. Legile și alte acte normative unionale se vor pune în aplicare în Moldova numai după ratificarea lor de către Parlamentul RSSM, iar cele care erau în vigoare și contraveneau suveranității Moldovei, se suspendau. RSSM a recunoscut drepturile suverane ale tuturor statelor.

În Declarație se menționa că RSSM va participa benevol la reuniuni de state, va avea reprezentanții săi în alte state. În RSSM se stabilea cetățenia republicană, se garantau drepturile tuturor cetățenilor altor state, ocrotirea cetățenilor săi care trăiau în afara RSSM. Tuturor partidelor, organizațiilor obștești, cetățenilor, organizațiilor religioase li se asigura activitatea conformă Constituției. RSSM avea să funcționeze în baza separării puterilor legislativă, executivă și judecătorească, devenind un stat bazat pe drept. Ea se obliga să respecte Statutul ONU, aderînd la principiile ei ca zonă demilitarizată, lucru care va contribui la întărirea păcii și securității în întreaga lume. Această Declarație servea drept bază pentru elaborarea Constituției și perfecționarea legislației republicii, drept punct de plecare pentru pregătirea și semnarea Tratatului dintre RSSM și Comunitatea statelor suverane (*Moldova Suverană,* 1990, 18 iunie).

La 3 noiembrie 1990, Sovietul Suprem al RSSM a adoptat o hotărîre ce confirma prezența în Ster a de Stat a simbolurilor străvechi ale românilor moldove.ii - acvila și capul de bour. Aproape un an de zile a lucrat o comisie de savanți (A. Moșanu, D. Dragnev, Gh. Vrabie, A. Moraru, I. Negrei și alții), care au publicat studii, articole speciale referitoare la istoria simbolicii Moldovei. În paralel a fost organizat un concurs special la care au participat trei grupuri de pictori. În vara anului 1990 s-au prezentat diferite proiecte pentru Stema de Stat. Comisia Sovietului Suprem al RSSM le-a analizat pe toate, și în urma mai multor discuții în presă a fost

adoptat proiectul de Stemă propus de pictorul Gheorghe Vrabie și specialistul în heraldică Maria Dogaru. Stema Moldovei avea să fie expresia ființei sale. Ea reflectă, în limbaj plastic, devenirea istorică a românilor din Basarabia. Stema transpunea în imagini codificate calea, înlănțuirea istorică a evenimentelor din trecut și prezent, relevînd totodată aspirațiile de viitor ale întregului neam românesc. Stema Moldovei întrunește scutul tăiat, cîmpul roșu, culorile albastră și galbenă - simbolul tricolorului românesc. De asemenea, pe scut este prezent capul de bour, steaua deasupra capului, toate fiind plasate pe fundalul acvilei cu crucea de aur, care ține în gheare o ramură verde de măslin și toiagul de aur - simbolul păcii și apărării hotarelor strămoșești. Acvila semnifică zborul, libertatea, propășirea populației din Moldova. Totodată, acvila semnifică originea latină a românilor basarabeni (*Moldova Suverană,* 1990, 4 noiembrie). Pentru prima dată, după mai bine de 200 de ani, românii basarabeni au avut posibilitatea să-și adopte Stema statului lor conformă canoanelor istoriei, tradițiilor și condițiilor social-politice, economice și naționale din epoca contemporană.

La 23 iunie 1990 a fost adoptată hotărîrea Parlamentului cu privire la instituirea zilei de 31 august drept sărbătoare națională "Limba noastră". Tot în aceeași zi a fost anulată sărbătorirea zilei de 28 iunie, cînd, în 1940, Basarabia a fost reanexată la URSS. Tot atunci și pactul Ribbentrop-Molotov a fost declarat de Parlamentul Moldovei nul și neavenit din momentul semnării lui.

Un rol anumit în democratizarea vieții politice și depășirea sistemului totalitar, în demontarea structurilor statale comuniste l-a jucat schimbarea denumirii "RSS Moldovenești" în "Republica Moldova". Acest act a fost adoptat la 23 mai 1991 de organul legislativ suprem al Republicii Moldova. Tot atunci denumirea "Parlamentul RSS Moldovenești" a fost schimbată în "Parlamentul Republicii Moldova".

După proclamarea suveranității s-au purtat tratative cu conducerea URRS în vederea obținerii recunoașterii Republicii Moldova. Parlamentul a cerut lui M. S. Gorbaciov, Parlamentului URSS să recunoască dreptul la autodeterminare al Moldovei. Însă aceste încercări au fost zădărnicite de anumite forțe ale imperiului sovietic.

În legătură cu aceasta Parlamentul Moldovei a adoptat o hotărîre specială care prevedea neparticiparea, la 17 martie 1991, la referendumul unional propus de Congresul deputaţilor poporului şi Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice cu privire la păstrarea URSS, pregătirea şi încheierea Tratatului unional dintre RSSM şi Comunitatea statelor suverane (*Moldova Suverană,* 1990, 28 iunie).

O mare primejdie s-a abătut asupra Moldovei în august 1991, cînd fortele totalitare au organizat la Moscova puciul militar comunist. Atunci preşedintele URSS M. Gorbaciov a fost izolat în Crimeea, iar uzurpatorii Ianaev, Kriucikov, Lukianov, Iazov, Pugo, Şenin, Dzasohov, Baklanov au declarat în ţară starea excepţională. În conformitate cu planul puciştilor, în Moldova trebuia să fie introdusă starea militară excepţională cu toate consecinţele ei (arestări, patrularea cu tancuri, deportări în Siberia etc.). La 19 august 1991 forţele puciste din Moldova au încercat să acţioneze. La orele 11.00 comandantul suprem al trupelor armate ale direcţiei Sud-Vest Osipov, comisarul militar principal al Republicii Moldova Kolesov au cerut guvernului Moldovei să anuleze hotărîrea despre interzicerea patrulării cu forţele armatei a 14-a, ale OMON-ului împreună cu organele poliţiei. Dar această cerere a fost respinsă. Concomitent Kolesov fusese deja numit de Moscova în funcţie de comandant militar al oraşului Chişinău. Era pe punct de realizare uzurparea puterii de stat în Moldova. Se aştepta doar comanda de la Moscova, care avea să urmeze după ocuparea "Casei Albe" şi arestarea lui B. Elţin.

În pofida politicii de subminare a situaţiei din Republica Moldova, promovată de forţele proimperiale interne şi externe, la 19 august 1991, Preşedintele M. Snegur, Parlamentul Republicii Moldova au condamnat cu vehemenţă puciul militaro-comunist de la Moscova.

Trebuie menţionată aici importanţa cuvîntării lui Ion Hadîrcă, prim-vicepreşedinte al Parlamentului Moldovei, din 19 august 1991 la radiodifuziunea moldovenească, în care acesta a demascat planurile puciştilor şi scopurile lor, a chemat populaţia la calm şi rezistenţă. Această cuvîntare a marcat începutul luptei contra puciştilor în Moldova (*Moldova Suverană,* 1991, 30 august). Mii de cetăţeni s-au adunat atunci în Piaţa Marii Adunări Naţionale pentru a se repartiza mai apoi în grupuri la paza obiectelor de importanţă strategică, pentru a menţine

ordinea publică în orașul Chișinău.

În majoritatea orașelor și centrelor raionale s-au luat măsuri pentru consolidarea ordinii publice și izolarea unităților militare ale armatei sovietice, acțiunile acestora fiind imprevizibile.

Au existat și forțe care au încercat să susțină puciul comunist, mai ales din Transnistria: V. Iacovlev, I. Galinski, N. Juravliova, I. Smirnov, G. Pologov și mulți alții (*Trudovoi Tiraspoli,* 1991, 21-28 august). Unele organizații de partid, organe ale puterii sovietice din zonă, formațiuni social-politice s-au exprimat deschis întru susținerea acțiunilor puciștilor. Coloana a cincea a puciștilor se pregătea serios de luptă - aduna arme, organiza detașamente de șoc, organiza propagandă subversivă contra suveranității Republicii Moldova. Au lucrat întru susținerea puciștilor și unele cadre ale CC al PCM, ale Comitetului Securității de Stat de la noi.

La 23 august 1991 Prezidiul Parlamentului Republicii Moldova a adoptat hotărîrea "Cu privire la Partidul Comunist al Moldovei". În acest document se menționa că de-a lungul anilor PCM, fiind parte componentă a PCUS, a promovat o linie politică antipopulară, a uzurpat, cu ajutorul baionetelor armatei roșii, puterea de stat, a fost organizatorul represiunilor, deportărilor masive, colectivizării forțate și planificate, a distrus cultura, tradițiile naționale, a falsificat istoria neamului. În temeiul Decretului cu privire la puterea de stat, Prezidiul Parlamentului a hotărît: "Se interzice activitatea Partidului Comunist din Moldova pe întreg teritoriul republicii". Toată averea lui a fost naționalizată și considerată proprietate de stat. Bunurile materiale au fost luate sub paza Guvernului. Conducerii URSS i s-a cerut întoarcerea tuturor documentelor și materialelor de arhivă vizînd activitatea PCM din trecut (*Moldova Suverană,* 1991, 24 august).

Din inițiativa Frontului Popular din Moldova, la 27 august 1991 la Chișinău, a fost convocată Marea Adunare Națională. Peste 600 mii de reprezentanți ai tuturor raioanelor și orașelor Moldovei s-au pronunțat contra puciștilor moscoviți și locali. Populația băștinașă a fost forța care a exprimat voința, gîndul, ideea națională a românilor basarabeni. Ziarul *Moldova Suverană* (28 august 1991) a numit acel for al populației "ora de vîrf a istoriei Moldovei", "sărbătoare a dreptății", "dovadă a

fermității poziției noastre". D. Matcovschi, cu poezia *Independență, moldoveni!* a îndemnat poporul să se apere de la atentatul puciștilor: "S-o apărăm", /Zic eu /De hunte, /De vîrcolaci, /Cu stea în frunte, /De veneticipitici, /Cu ghiare, /Ca fiarele" (*Moldova Suverană,* 1991, 27 august).

La 27 august 1991, în baza deciziei Marii Adunări Naționale, Parlamentul Republicii Moldova, cu majoritatea absolută de voturi, a adoptat "Declarația de Independență a Republicii Moldova". Acest document are o însemnătate istorică pentru soarta românilor basarabeni, pentru toți cetățenii Republicii Moldova. Declarația a ținut cont de trecutul milenar al poporului nostru, de statalitatea neîntreruptă în spațiul istoric și etnic al devenirii noastre naționale. Actele de dezmembrare a teritoriului național de la 1775 și 1812 au fost considerate ca fiind în contradicție cu dreptul istoric și de neam și cu statutul juridic internațional al Moldovei, acte infirmate de întreaga evoluție a istoriei și de voința liber exprimată a populației Basarabiei și Bucovinei. De asemenea, s-a subliniat dăinuirea seculară a moldovenilor în Transnistria - parte componentă a teritoriului istoric și etnic al neamului românesc. Parlamentul Republicii Moldova a declarat Pactul Ribbentrop-Molotov încheiat la 23 august 1939 "*nul ab initio*" și a cerut lichidarea consecințelor politico-juridice ale lui pentru Basarabia și Bucovina de Nord.

Declarația a mai subliniat că Basarabia, Nordul Bucovinei și ținutul Herța, la 27-28 iunie 1940, au fost ocupate cu forța. Prin formarea RSSM și delimitarea teritorială a Basarabiei au fost încălcate prerogativele constituționale ale populației acestor regiuni. "Legea URSS cu privire la formarea RSS Moldovenești unionale" (2 august 1940) și "Decretul cu privire la stabilirea graniței între RSS Ucraineană și RSS Moldovenească" (4 noiembrie 1940) au constituit acte antiromânești prin care s-a început, în absența oricărui temei juridic, justificarea dezmembrării acestor teritorii și crearea noii republici în componența URSS. Pornind de la situația aceasta, Parlamentul a proclamat solemn, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi: "Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără

nici un amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale". Republica Moldova a solicitat tuturor statelor și guvernelor lumii recunoașterea independenței sale. S-a adresat Organizației Națiunilor Unite cu cererea de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în această instituție internațională de prestigiu. A declarat că este gata să adere la Actul final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, a solicitat să fie admisă cu drepturi egale la Conferință pentru Securitate și Cooperare în Europa.

În Declarație se cerea URSS să înceapă negocieri cu Guvernul Republicii Moldova privind încetarea stării ilegale de ocupație a Moldovei și retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul Republicii Moldova. S-a proclamat aplicarea pe întreg teritoriul său a Constituției, legilor și actelor normative, adoptate de organele legale, constituționale. Declarația a garantat exercitatea drepturilor sociale, economice, culturale, a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv și ale persoanelor care aparțin grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki și ale altor documente adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă (*Moldova Suverană,* 1991, 28 august).

Politica externă

La numai cîteva ore după adoptarea Declarației de independență, România a salutat acest act istoric și a recunoscut Republica Moldova ca stat independent. Puciul militar de la Moscova s-a soldat cu destrămarea definitivă a imperiului sovietic. La 8 decembrie 1991, URSS a fost dizolvată de acele forțe care au creat-o în 1922. La Minsk a avut loc semnarea de către membrii-fondatori ai URSS - Belarusia, Rusia și Ucraina a unui Acord cu privire la dizolvarea Uniunii Sovietice. La 21 decembrie 1991 la Alma-Ata conducătorii a 11 state independente, foste republici unionale, inclusiv și ai Republicii Moldova, au semnat Declarația de constituire a Comunității de State Independente (CSI). Toate aceste evenimente au determinat evoluția de mai departe a Republicii Moldova.

Pe arena internațională Republica Moldova a fost recunoscută drept stat independent. La 30 ianuarie 1992

Moldova a devenit membru al CSCE. Europa, astfel, a luat act de existență Republicii Moldova. Posturile de radio *Deutsche Welle, BBC, Europa Liberă*, presa europeană au informat opinia publică mondială despre poziția Moldovei în mai multe probleme ale vieții internaționale.

La 30 ianuarie 1992, Republica Moldova a devenit membru cu drepturi depline al ONU. Pentru prima dată Tricolorul cu Stema Republicii Moldova a fost arborat lîngă clădirea ONU din New York. Într-un scurt răstimp (martie-decembrie 1992) Republica Moldova a fost recunoscută oficial de 112 state ale lumii, a stabilit relații diplomatice cu 60 de state. La Chișinău s-au deschis 8 ambasade - ale României, SUA, Chinei, Rusiei, Israelului, Ungariei, Bulgariei și Turciei, reprezentanța Republicii Belarusi. Au fost, de asemenea, acreditați, prin cumul, 5 ambasabori, reprezentînd interesele Australiei, Canadei, Filipinelor, Danemarcii și Mexicului.

Un volum enorm de muncă în vederea recunoașterii Republicii Moldova pe arena internațională a fost efectuat de Comisia pentru relații externe a Parlamentului (*Sfatul Țării*, 1993, 11 februarie). La 5 februarie 1993 Biroul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei a acordat Republicii Moldova statutul de invitat special la Consiliul Europei. Guvernul Republicii Moldova s-a afiliat la importante programe de asistență tehnică și umanitară (Corpul Păcii - SUA, Know How Funds - Marea Britanie, programele Consiliului Europei etc.). Toate aceste succese au fost obținute într-o luptă grea cu dușmanii independenței și statalității Republicii Moldova. Existența Republicii Moldova ca stat independent a fost atacată de forțele de dreapta și de stînga, de comuniști, separatiști și democrații pseudonaționali, care aveau la baza activității lor principiul: cu cît e mai rău în Moldova, cu atît e mai bine pentru ei.

Începutul transformărilor radicale din viața Republicii Moldova

Starea economică și socială în care s-a aflat Republica Moldova în ultimii 8 ani a fost extrem de complicată și nefavorabilă procesului de restructurare și trecere la economia de piață. În 1985-1990 economia Moldovei mai rămînea parte componentă a complexului economic unic

al URSS. La nivel macroeconomic ea funcționa în acea perioadă cu mari greutăți, dar păstrînd, totuși, ritmul de creștere la unii indici economici. Produsul social global a crescut în 1985-1991 de la 17,2 mlrd. la 42,2 mlrd. ruble. Venitul național produs aproape s-a triplat în această perioadă - de la 6,5 în 1985 la 18,5 mlrd. ruble în 1991 (*Economia națională a Republicii Moldova în 1991. Anuar statistic*. Chișinău, 1992, p. 7). Ca și mai înainte, Moldova rămînea o republică agrar-industrială. Cota-parte în venitul național produs în 1991 al industriei era de 38 la sută, a agriculturii - 42,4; 7,0 la sută - a construcțiilor și - 12,4 la sută - a altor ramuri ale economiei naționale. În 1985-1991 a crescut neînsemnat volumul de producție al alimentelor, producția de nutrețuri, al producției industriei. Valoarea fondurilor fixe de producție, recoltele globale în toate formele de gospodării au crescut neînsemnat.

Deși s-au înregistrat unele succese, economia Moldovei era grav bolnavă, suferea consecințele condițiilor economice aberante create de sistemul totalitar, funcționînd din ultimele sale puteri. În economia Moldovei în 1985-1991 s-a redus numărul mediu anual al personalului industrial de producție cu 63,3 mii oameni, volumul producției de energie electrică - cu 3,6 mlrd kW/h, tractoarelor - cu 4,6 mii, autoremorcelor - cu 17,0 mii, pompelor centrifuge - cu 22,4 mii bucăți etc.

Situația economică s-a agravat și mai mult după 1991. Declinul economic general (principalul indicator al acestuia este volumul venitului național produs) în 1993 a constituit 12 la sută. După volumul absolut al venitului național evoluția economiei republicii în 1993 poate fi comparată doar cu rezultatele activității ei din anul 1985. Volumul circulației mărfurilor de consum popular în 1993 a fost mai redus decît în 1992 cu 9, iar cu amănuntul - cu 15 la sută.

Rămînerea în urmă a dezvoltării economice, aprofundarea crizei se explică nu numai prin întreruperea relațiilor economice cu fostul imperiu sovietic, nu prin acțiunile mișcării de eliberare națională, și nici prin proclamarea independenței Republicii Moldova, cum încearcă să explice cauzele crizei actuale forțele proimperiale. Cauza acesteia rezidă doar în criza generală a sistemului totalitar construit și menținut prin forță timp de peste 70 de ani. Criza aceasta are un

caracter obiectiv şi a fost generată de înseşi forţele totalitare. Sistemul socialist a distrus economia tradiţională a Basarabiei şi a Transnistriei prin lichidarea vechilor relaţii de piaţă ale tuturor agenţilor economici intemeiate pe proprietatea privată, pe dorinţa omului de a munci pentru sine şi, deci, pentru stat. Cu introducerea monopolului proprietăţii de stat s-au prăbuşit temeliile dezvoltării normale a forţelor de producţie ale societăţii.

Economia Moldovei a încetat să mai funcţioneze autonom şi raţional, fiind încadrată rigid în economia militarizată a fostei URSS. Aproape 55 la sută din produsul naţional global al fostei URSS era folosit pentru "apărare". O astfel de economie nu putea fi raţională şi nu putea prospera. Forţele coloniale, străine acestui neam, au creat la noi o economie care să nu mai poată exista şi funcţiona autonom, fără a simţi hăţurile URSS. Ba mai mult, în 1985 în urma aşa-numitei campanii antialcoolice, economia Moldovei a suferit pagube în valoare de peste 5 mlrd. ruble.

După proclamarea independenţei sale, Republica Moldova, a dorit să continue colaborarea cu fostele republici, şi în primul rînd cu Federaţia Rusă. Dar forţele proimperiale din această ţară nu au dorit o colaborare echitabilă, reciproc avantajoasă, făcînd totul pentru a restabili fostul imperiu sovietic, punînd condiţii politice şi blocînd economia Republicii Moldova. A fost închisă conducta de gaz în 1992, a fost stopat exportul de carburanţi, au fost închise conturile bancare ale Moldovei în băncile din Rusia, prin care acţiuni economiei noastre i s-au cauzat prejudicii ireparabile. Se încerca menţinerea Republicii Moldova în "zona rublei", adică a influenţei şi dictatului economic şi politic al Kremlinului.

În anii 1990-1992 Moscova a pus la cale anumite acţiuni întru dezmembrarea teritorială a Republicii Moldova, creînd aici formaţiuni teritoriale anticonstituţionale, forţe paramilitare de culoare procomunistă şi profascistă, a declanşat războiul de pe Nistru, care a adus mari pierderi umane şi materiale Republicii Moldova. Statul nostru continua să rămînă sub aspect economic şi politic dependent de Rusia. Forţele expansioniste, şovine, procomuniste (formaţiunile politice ale lui Baburin, Sterligov, Ruţkoi, Jirinovski et CO) mai continuă şi astăzi lupta pentru subminarea independenţei Moldovei, urmărind scopul punerii poporului

nostru în genunchi și restabilirii fostei URSS.

Au existat și cauze de ordin intern. Astfel, de exemplu, grevele politice din 1989-1990 ale separatiștilor tiraspoleni au adus daune economiei Moldovei în sumă de peste 200 mln. ruble. Organizarea grupărilor secesioniste, crearea organelor anticonstituționale, paramilitare și statale la Tiraspol și Comrat au condus la deformarea și dereglarea relațiilor economice din interiorul Republicii Moldova. Profitînd de marele potențial economic creat de întreg poporul Republicii Moldova în raioanele de est ale statului, precum și de susținerea masivă politică și materială a Moscovei, separatismul exploatează astfel întreaga populație a Moldovei. Ba mai mult, cu acordul tacit al unor factori de decizie din Republica Moldova, după 1.01.1993, separatiștii tiraspoleni, de exemplu, nu au mai achitat plata pentru gazele consumate prin importul din Rusia, acest lucru făcîndu-l pentru ei tot Republica Moldova cu masive împrumuturi de valută din străinătate.

Economia Moldovei a fost jefuită nu numai de forțele separatiste, ci și de clanurile mafiote, în fond procomuniste. Privatizarea proprietății statului și implantarea relațiilor economiei de piață se înfăptuiau cu mare întîrziere. Se efectua privatizarea în lipsa necesarelor acte normative, a regulamentelor respective. Deci, se făcea privatizarea ilicită. Nu existau cadre bine pregătite pentru a redresa pe principii noi economia țării. În republică luptau între ele diverse grupări economice, politice care urmăreau interese economice antipatriotice. Societatea era divizată în grupări politice și sociale antagoniste (unioniști, separatisti, independenți, republicani, democrați, social-democrați, agrarieni, comuniști, socialiști de orientare antinațională, "interfrontiști", șovini ruși etc.) care, în esență, toți destabilizau situația economică și politică a țării. În rezultat s-au acutizat contradicțiile dintre diverse grupări politice și economice din Parlamentul Moldovei: deputații discutau probleme minore, consumînd timpul în detrimentul adoptării legilor necesare dezvoltării economiei de piață. În republică nu mai funcționa legislația în vigoare, se tărăgăna adoptarea noii constituții.

Fosta conducere de partid și de stat a RSSM a adoptat în anii 1985-1989 o serie de rezoluții, hotărîri, programe cu privire la dezvoltarea economiei naționale, înfăptuirea revoluției tehnico-științifice, accentuarea dinamismului

economic, lupta cu birocratismul, mistificările, furturile din economia Moldovei. Aceste măsuri, însă, mai apoi au fost abandonate. Criza economică s-a aprofundat.

În aceste condiții dificile noua conducere a Republicii Moldova - președintele, guvernul, parlamentul au depus, după 1991, anumite eforturi pentru a redresa situația economiei naționale. În 1991-1993 au fost adoptate circa 40 de legi, decrete, hotărîri, dispoziții, programe cu privire la tranziția la economia de piață, au fost adoptate legile "Cu privire la privatizare", "Codul funciar al Republicii Moldova", "Cu privire la bănci și activitatea bancară", "Cu privire la impozitul asupra venitului", "Cu privire la privatizarea fondului locativ", "Legea salarizării", "Cu privire la "Programul de stat de privatizare în Republica Moldova pentru anii 1993-1994" etc.

S-a efectuat o reformă a prețurilor, apoi acestea au fost complet liberalizate. Deși trebuie menționat că actul liberalizării prețurilor s-a făcut tot la dictatul Moscovei și în defavoarea populației Republicii Moldova. Însă toate acestea nu au asigurat atingerea scopului urmărit: nu s-a realizat înviorarea activității de producție, nu a crescut volumul și nici calitatea mărfurilor și serviciilor. Inflația a luat amploare: volumul cheltuielilor depășea în permanență volumul veniturilor bănești ale populației. În trimestrul III al anului 1991 veniturile au constituit doar 4,3 mlrd. ruble, adică au fost de 1,6 ori mai mari decît în trimestrul I al aceluiași an, dar creșterea înregistrată nu a influențat pozitiv standardul de viață al populației. Din cauza penuriei de mărfuri industriale, produse alimentare, servicii, lucru care a condus la creșterea fabuloasă a prețurilor, cheltuielile populației în scopul procurării lor au crescut cu ritmuri superioare ritmurilor creșterii veniturilor.

Tranziția la economia de piață s-a dovedit a fi mult mai dificilă și mai dureroasă decît și-au imaginat inițial factorii de decizie ai Republicii Moldova. În anii 1990-1992 volumul venitului național s-a redus în ansamblu cu 40 la sută, inflația a crescut vertiginos, nivelul de trai al populației a scăzut de mai mult de două ori (*Pămînt și oameni,* 1993, 12 iunie).

Cu timpul în republică s-au creat structuri statale corespunzătoare pentru dirijarea procesului de tranziție la economia de piață, inclusiv Departamentul de

Privatizare, Garda Financiară, Ministerul Economiei Naționale, Banca Națională, Comitetul pentru Reformele Economice, Departamentul Controlului de Stat etc. Au apărut mai multe bănci comerciale ("Moldova-agroindbanc", "Banca comercială Basarabia", "Întreprinzbanca", "Banca de economii a Moldovei" etc.).

Treptat au fost restabilite, pe baza unor noi principii, relațiile tradiționale comerciale cu Belarusi, Ucraina, Țările Baltice, Rusia și cu alte state ale CSI. Moldova a început să participe la cooperarea țărilor riverane de la Marea Neagră. Luînd în considerație situația geopolitică și specificul economiei noastre, Republica Moldova a pus pe picior sigur de dezvoltare relațiile economice echitabile cu România, SUA, Canada, Turcia, Italia, Germania, Australia, Franța, Spania, Grecia, Israel, Kuweit, Siria, Egipt, China, Coreea, Japonia, precum și cu toate statelor membre ale CSI. S-a dovedit a fi extrem de importantă folosirea avantajelor ce reieșeau din participarea Moldovei la activitatea organismelor internaționale politice și economice - ONU, Comunitatea Economică Europeană, FMI, BIRD etc. (*Moldova Suverană,* 1993, 6 martie).

Ideia principală a reformelor economice constă în susținerea efectivă a producătorilor, crearea condițiilor favorabile pentru creșterea economică și ieșirea din criză. În acest scop Guvernul a acordat credite preferențiale, diferite facilități, a creat anumite fonduri de susținere extrabugetare, s-au atras investiții străine, deși foarte insuficiente.

În republică au început să funcționeze noi asociații și întreprinderi industriale, societăți cu răspundere limitată, societăți pe acțiuni, societăți și companii cu capital mixt, privat și de stat. Printre acestea pot fi menționate asociațiile "Vitanta", "Steaua", "Plastica", "Bucuria", "Sigma", "Răut", "Triada", "Vizir", "Alfa", "Zorile", "Gama", "Moldova-Hidromașina", "Air-Moldova" etc.

Unitățile economice noi, dar și unele dintre cele vechi, fiind conduse de specialiștii bine pregătiți, au obținut anumite succese, ieșind din criza economică cu pierderi relativ mici. Astfel, fabrica de sticlă din Chișinău producea în 1993 un milion de unități tară de sticlă de standard internațional. La concursul internațional din Mexic marfa acestei fabrici a fost apreciată, în 1993, cu "Steaua de briliant" - cea mai înaltă distincție pentru calitatea producției. De asemenea, a fost premiată cu "Steaua de

briliant" producția fabricii de covoare din Ungheni, a uzinei "Moldova-Hidromașina", a uzinei de refrigeratoare din Tiraspol și altele.

Indiferent de greutățile și frămîntările sociale, de divergențele dintre diferite partide și grupări politice, de blocajul economic al Rusiei, realizarea reformei economice și tranziția la economia de piață au demarat, acestea rămînînd să fie și mai departe pe lista sarcinilor primordiale ale Republicii Moldova, care face primii pași pe calea dezvoltării și prosperării sale ca stat independent.

Războiul pentru păstrarea integrității teritoriale a Republicii Moldova

În numărul celor mai însemnate evenimente ale anilor 1990-1992 în sud-estul Europei a fost războiul pentru păstrarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova. Istoria își va spune încă punctul său de vedere asupra acestui război, vor fi publicate documente de arhivă, își vor expune opinia oameni politici, inclusiv acei care au organizat acest război contra Republicii Moldova. Dar un lucru rămîne cert: anul 1992 va intra în istoria Republicii Moldova ca anul războiului cu cele mai tragice și periculoase evenimente pentru independența și integritatea teritorială a statului nostru.

Unele mijloace de informare în masă din Rusia, Ucraina, chiar din Moldova au făcut aprecieri incorecte ale războiului. Ziarele *Pravda, Comsomoliskaia pravda, Sovetskaia Rossia, Moscovskie novosti, Patriot, Krasnaia Zvezda, Sovetskii patriot, Trudovoi Tiraspoli, Dnestrovskaia pravda* și altele au dezinformat opinia publică mondială străduindu-se astfel să mascheze agresiunea Rusiei contra Republicii Moldova. În zilele cînd poliția și armata națională, combatanții și voluntarii noștri țineau piept forțelor Armatei a 14-a, vărsau sînge pentru integritatea teritorială a republicii, aceste ziare vorbeau lumii întregi despre "agresiunea" Moldovei în Transnistria, învinuind și România de un oarecare "amestec" în afacerile interne ale Transnistriei, calificînd acțiunile Moldovei ca fiind un "genocid", o "agresiune" etc.

Adevărul, însă, este că din octombrie-noiembrie 1991 pînă la 21 iulie 1992 forțele totalitare, procomuniste, proimperiale din Rusia au dezlănțuit un veritabil război contra Republicii Moldova, cu operațiuni militare, cu cuceriri de teritorii, cu lupte sîngeroase. Pentru Moldova acest război a fost un război drept, de apărare a independenței și integrității sale teritoriale.

Analiza documentelor, faptelor istorice, evenimentelor anterioare acestui război demonstrează cu certitudine că lupta împotriva suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova, inițiată de forțele imperiale ale Rusiei, s-a desfășurat în cîteva etape.

Prima etapă a început deja în 1988, cînd biroul politic al CC al PCUS, Sovietul Suprem al URSS au discutat evenimentele din RSSM, procesul luptei de eliberare națională din țările Baltice și Transcaucazia, din alte zone ale fostei URSS. Sovietul Suprem al URSS, personal președintele lui A. Lukianov, a dat dispoziții în 1988, de a se crea organizații ilegale, care mai apoi să lupte contra organelor constituționale ale noilor state. Pe cînd la Chișinău începeau să adie vînturi de libertate, la Tiraspol structurile serviciilor de informații rusești au organizat așa-numita "Mișcare în apărarea drepturilor populației rusofone din Moldova". Această organizație semiilegală lupta pentru o "Uniune Sovietică unică", pentru păstrarea integrității imperiului sovietic. În acea perioadă serviciile de informații ale URSS informau conducerea URSS, CC al PCUS, denaturînd evenimentele din toate zonele unde se înfiripa mișcarea de eliberare națională.

Lupta împotriva integrității teritoriale a Republicii Moldova a început mult înainte de a se vorbi la Chișinău despre "independență". Mișcarea de eliberare națională de la noi înaintase revendicări doar cu privire la limbă, la dreptul de a se numi români. Istoricii, tot atunci, au pus în discuție problema teritoriului Basarabiei. Anume în această perioadă a fost elaborat și planul de luptă contra Moldovei. Moscova folosea în acest scop toate forțele sale: nomenclatura de partid, KGB-ul, armata (districtul militar Odesa), serviciile de spionaj militar ale Armatei a 14-a. Atunci aceste forțe activau din umbră, pregătind cadre, executanți ai planurilor Moscovei.

URSS a procedat și la crearea structurilor ilegale,

care în 1991 au și declanșat războiul contra Republicii Moldova. Atunci a fost creat "Consiliul directorilor întreprinderilor mari ale complexului militar-industrial", condusă în Moldova, prin intermediul lui A. I. Lukianov, de către directorul uzinei "Tocilitmaș" A. Bolșacov, care nici pînă în prezent nu a fost deferit justiției pentru activitate separatistă. Această organizație a primit din fondurile ministerelor unionale ale complexului militar-industrial al URSS sume foarte importante folosite pentru întreținerea unor organizații ilegale.

În această perioadă a apărut pe arenă și I. Smirnov, care reprezenta și continuă să reprezinte interesele Rusiei în Transnistria și care a fost implicat direct în organizarea războiului de la Nistru.

Atunci s-au făcut primii pași pentu legalizarea structurilor politice și organizaționale subversive ale Rusiei în Moldova. Au fost create organizațiile "Interdvijenie", rebotezată apoi de V. Iacovlev în "Unitate-Edinstvo"; filiala partidului liberal democrat din Rusia al lui V. Jirinovski; s-a format partidul comunist din Transnistria; a apărut "Consiliul colectivelor de muncă". Aceste "soviete" s-au contopit și au organizat "Sovietul unit al colectivelor de muncă" (OSTC). Transnistria era des vizitată de deputați ruși și de militari sovietici - Travkin, Jirinovski, Makașov, Rutkoi, Stankevici, Baburin, Craciov, Morozov, Plehanov și alți șovini, care încurajau în fel și chip pregătirea acestui război.

Șeful direcției politice a districtului militar Odesa generalul Plehanov a alcătuit și a redactat, în 1988, culegerea de "documente" - *Basarabia: cum a fost*, în care se falsifica istoria Basarabiei din 1918-1940. Ziarele *Krasnaia zvezda, Sovetskii patriot* în 1988-1990 cultivau intens în mediul trupelor districtului militar Odesa ura față de Moldova, față de tot ce este românesc.

Din inițiativa lui A. Lukianov, în Transnistria au fost create formațiuni paramilitare - "detașamente muncitorești", "detașamente în ajutorul miliției" (ROSM). În 1989 Armata a 14-a, ofițerii unităților ei au început să înarmeze aceste detașamente, au susținut grevele "amazoanelor" din august 1989, îndreptate contra Legilor cu privire la limba de stat a Moldovei. Aceste formațiuni paramilitare, Armata a 14-a, OSTC, grevele rusofonilor erau folosite drept mijloace de apărare a sistemului totalitar, a imperiului sovietic, a dominației imperiale ruse în Moldova.

Din august 1989 CC al PCM, Consiliul de Miniștri al RSSM (S. K. Grossu, I. P. Calin) au pierdut controlul politic asupra Tiraspolului. Mai bine zis, CC al PCM, demonstrînd pasivitate, a stimulat răzvrătirile separatiste de la Tiraspol și Comrat. Toată viața politică, militară, economică din Transnistria s-a pomenit a fi controlată de Moscova, supunîndu-se numai indicațiilor organelor centrale ale URSS.

În martie 1990 a început a doua etapă de luptă a Rusiei contra Moldovei. Pregătirile de război se desfășurau foarte activ. În timpul așa-numitului "referendum" gorbaciovist pentru păstrarea imperiului sovietic, conform înțelegerii dintre Gorbaciov, Lukianov, Iazov și Kriucikov, Armata a 14-a a ocupat, fără știrea Guvernului Moldovei, toate centrele strategice din stînga Nistrului. La comisariatele militare raionale fusese concentrată tehnică militară suplimentară. Cu ajutorul tancurilor, la Tiraspol, în toate localitățile din partea stîngă a Nistrului Armata a 14-a a forțat populația să participe la referendum.

În august 1990 OSTC a organizat la Tiraspol un referendum pentru dezmembrarea teritorială a RSSM. La 2 septembrie 1990 forțele separatiste, Armata a 14-a și formațiunile paramilitare au proclamat formarea structurii statale anticonstituționale - republica moldovenească nistreană. Toate organele de stat ale Republicii Moldova au fost lichidate cu forțele organizațiilor paramilitare și ale Armatei a 14-a.

La 15 iulie 1990, A. I. Lukianov a trimis la *Izvestia* o declarație a lui G. Mărăcuță (unul dintre liderii separatismului transnistrean), M. Kendighelean (unul dintre instigatorii separatismului găgăuz) și a altor separatiști, prin care se cerea aderarea acestor teritorii separate la "tratatul unional".

După rebeliunea comunistă din august 1991 de la Moscova A. Lukianov a fost arestat, dar toate forțele, mentalitatea imperială au continuat să persiste în Transnistria. Mai mult, în aceste raioane ale Moldovei au fost concentrați foarte mulți militari și securiști care fusese implicați în conflictele de la Riga, Baku, Tbilisi și Vilnius. O parte din lucrătorii KGB-ului din Moldova s-au transferat la Tiraspol. Activitatea separatistă era coordonată deja de A. Ruțkoi și echipa lui.

Încercările Guvernului Moldovei de a paraliza activitatea separatiştilor (arestarea GKCP-iştilor I. Smirnov, G. Pologov etc.) au suferit eşec, probabil, tot sub presiunea Moscovei. Grevele "femeilor" din Tiraspol nu numai că au cauzat daune colosale economiei Moldovei, dar au paralizat şi activitatea guvernului, posibilitatea de a adopta hotărîri drastice. Puterea de stat a Moldovei nu se mai aplica în aceste raioane.

Un mare rol în pregătirea şi declanşarea războiului din Transnistria al Rusiei împotriva Moldovei a revenit mass-mediei ruseşti, telecompaniei *Ostankino*. Ziarele din Rusia au îndreptăţit şi susţinut masiv acţiunile separatiştilor. Operaţiile militare de la Copanca, Parcani, Bender, Dubăsari, Cocieri, Grigoriopol, Corjova, Roghi au avut susţinerea, materială şi morală, a conducerii Rusiei, Ministerului apărării al Rusiei şi a telecompaniei *Ostankino*. Jurnaliştii ruşi au indus în eroare opinia publică mondială, învinuind Republica Moldova de "agresiune".

Mai mult, în Republica Moldova au fost expediate forţe ale sistemului de spionaj al armatei ruse, "cazaci" (formaţiuni paramilitare tradiţionale ruseşti), detaşamentele "Alfa" (forţele speciale de război ale KGB-ului), grupul "Delfin", grupuri ilegale de şoc, acţiunile cărora erau coordonate şi dirijate de statul major al Armatei a 14-a. Aceste forţe posedau o capacitate de luptă foarte mare, fiind gata să lupte nu numai cu poliţia Republicii Moldova, dar şi cu forţele militare ale României. Această perioadă de pregătire s-a încheiat în octombrie 1991.

Au urmat apoi operaţiunile militare, războiul propriu-zis. Acest război a avut un caracter local. Luptele se desfăşurau în cîteva puncte strategice pentru armata Rusiei: Cocieri, Corjova, Roghi, Grigoriopol, Dubăsari, Lunga, Copanca, Parcani, Bender, Varniţa, Fîrlădeni, Gîsca.

În luptele acestui război al Rusiei împotriva Moldovei circa 800 de oameni au căzut pe cîmpul de luptă, mulţi au dispărut, au fost torturaţi, schingiuiţi. Au fost mii şi mii de bejenari din Transnistria în Moldova.

Republica Moldova, conducerea ei a pierdut acest război cu Rusia, care a cauzat Moldovei o daună economică de circa 400 mlrd. ruble.

Separatiştii continuă şi în prezent politica de genocid în Transnistria, încălcînd dreptul moldovenilor de a-şi

vorbi limba maternă, batjocorind simbolica de stat, distrugînd cultura și tradițiile poporului nostru. Mai mult de 2.500 de moldoveni din Transnistria au fost concediați din serviciu, peste 2.800 de refugiați nu se pot întoarce la casele lor distruse, ocupate de venetici, de gardiști și alte elemente eliberate din închisorile Rusiei și trimise în Transnistria.

Se promovează intens politica de strămutare a moldovenilor din aceste raioane. Numai în septembrie-decembrie 1992, impostorul de la Dubăsari Finaghin, venit din Tula, agent al sistemului de spionaj al Rusiei, a forțat semnarea a zeci de cereri pentru a schimba casele moldovenilor din raionul Dubăsari cu rusofonii din partea dreaptă a Nistrului. E semnificativ și faptul că Președintele Republicii Moldova, după 21 iulie 1992, a semnat decretul cu privire la scoaterea de sub acuzație a persoanelor care au luat parte la acest război de partea separatiștilor.

Războiul a condus la consolidarea pozițiilor Rusiei în această zonă strategică a Europei de sud-est. Armata a 14-a nu a fost retrasă încă din Transnistria, ea mai fiind completată cu 6 batalioane suplimentare ale așa-numitelor "forțe de pacificare" ale Rusiei în Transnistria. Rusia a obținut de la ONU, CSCE dreptul de a promova în Moldova politica ce îi convine.

Pînă în prezent situația din Transnistria este controlată de Rusia, care finanțează, dirijează viața politică, economică și socială prin intermediul reprezentanților săi.

În urma acestui război Republica Moldova a rămas singură în fața unui monstru militar agresiv, care încearcă să-și refacă imperiul.

Conducerea Moldovei, declarînd independența statului, n-a fost în stare să o apere, teritoriul Moldovei pomenindu-se ciopîrțit. Dar cert rămîne faptul, că forțele proimperiale speră să rămînă pentru mai mult timp în Republica Moldova, ceea ce ne întărește în convingerea că lupta pentru integritatea teritorială a Moldovei nu s-a terminat. Ea continuă.

Promovarea reformelor economice și sociale

Un rol de frunte în viața politică, economică, culturală și socială din această perioadă a evoluției Moldovei

l-a jucat Guvernul ei. În anii 1986-1990 puterea executivă se mai afla în mîinile partidului comunist. Toate problemele stringente ale societății erau soluționate în numele CC al PCM. Criza totală de mai apoi a influențat direct și activitatea Guvernului. Executivul comunist nu era în stare să mai conducă pe vechi societatea, să soluționeze cele mai complicate probleme ale vieții economice și politice. El pierduse controlul asupra forțelor separatiste din Tiraspol și Comrat. Guvernul RSSM nici n-a încercat, pînă în 1990, să întreprindă măsuri pentru a consolida structurile democratice din Moldova, a apăra interesele maselor truditoare, a susține mișcarea de eliberare națională, a lupta contra politicii coloniale ruse, promovate și de separatiștii din Tiraspol și Comrat. Nu întîmplător, cînd în februarie-martie 1990 au fost alese în Parlamentul Moldovei cele mai sănătoase forțe ale mișcării democratice, Guvernul I. Calin, iar mai apoi și Guvernul A. Pascari, au fost nevoite să demisioneze.

În mai 1990 în fruntea executivului Republicii Moldova a fost numit fostul disident Mircea Druc. Noua echipă, compusă din oameni noi, tineri, patrioți (Costaș, Ungureanu, Plugaru, Mătcaș, Ghidirim etc.) a încercat să înfăptuiască democratizarea societății, reorganizarea structurală a organismelor statului, lichidarea fostului regim comunist.

La acel moment era foarte greu să se promoveze o politică guvernamentală independentă de Moscova. Imperiul sovietic se afla în etapa de destrămare, legile în vigoare atunci erau învechite, iar cele noi încă nu erau elaborate și adoptate. Forțele democratice, nefiind majoritare atunci nici în Parlament, nici în organele executive și economice locale înfruntau foarte mari dificultăți din motivul că nu posedau experiența necesară în domeniul administrării statului, lipseau legăturile cu alte state democratice, civilizate, care fusese blocate de forțele KGB-iste și militare ale imperiului sovietic. Și totuși, în pofida acestor condiții foarte grele de activitate, democrații s-au învățat a cîrmui țara, au făcut mult pentru lichidarea treptată a sistemului administrativ de comandă comunist și scoaterea Moldovei de sub tutela imperiului sovietic.

De la bun început Guvernul M. Druc a dezaprobat așa-numitul "referendum" pentru păstrarea URSS, a încercat să organizeze lupta contra separatismului și

scindării teritoriale a Republicii Moldova în enclave prosovietice, procoloniale ruse. Marşul voluntarilor la Comrat din toamna anului 1990 a fost o încercare de a opri prin jertfire de sine dezmăţul separatiştilor. Dar intervenţia unităţilor armatei de ocupaţie ruse şi a forţelor KGB-iste a stopat lupta contra separatismului. Guvernul Mircea Druc a pus temeliile creării armatei naţionale, contribuind la consolidarea capacităţii de apărare a suveranităţii Republicii Moldova. Forţele militare imperiale şi, mai ales, cele KGB-iste se opuneau sălbatic politicii militare promovate de Guvernul Moldovei. Ele foloseau orice pretext pentru a denigra armata naţională, îi ponegreau pe ostaşii moldoveni. În 1990-1991 au fost omorîţi mai mult de 90 de moldoveni care-şi mai făceau serviciul militar în aşa-numita "armată sovietică". Atunci a fost creat batalionul Tiras-Tighina, iar mai apoi - brigăzile 1-3 ale armatei regulate a Republicii Moldova. Guvernul Mircea Druc a fost iniţiatorul chemării la baştină a ostaşilor şi ofiţerilor moldoveni din armata sovietică pentru a-şi continua serviciul militar în armata naţională. Toată munca pentru crearea unităţilor militare a Moldovei era coordonată pe atunci de generalul Ion Costaş, un bun patriot, luptător înflăcărat pentru cauza naţională românească.

În mai 1990-martie 1991 Guvernul Druc a adoptat o serie de documente cu privire la protecţia proprietăţii republicii, s-a inventariat la real patrimoniul naţional al Moldovei, a fost format Fondul Proprietăţii de Stat al Republicii Moldova şi Comisia pentru situaţii extraordinare a Guvernului RSSM (ianuarie 1991) în scopul luptei contra calamităţilor naturale. Guvernul Druc a creat, de asemenea, Fondul Social al RSSM, menit să contribuie la dezvoltarea în continuare a asistenţei sociale de stat ca sistem unic şi integral de acordare a sprijinului material şi de prestare a diferitelor servicii cetăţenilor inapţi de muncă. Tot în această perioadă a fost organizat Fondul extraordinar de stabilizare a economiei naţionale al RSSM.

Însă una dintre principalele piedici plasate în calea eficienţei activităţii Guvernului Druc a fost faptul că forţele proimperiale, prosovietice, atît din interiorul Moldovei cît şi din afara ei, nu doreau să colaboreze cu noile structuri executive, chiar boicotînd deschis acţiunile lui. Procomuniştii au declanşat o intensă şi răuvoitoare

propagandă contra executivului Moldovei. Deosebit de dură a fost opoziția corpului directorilor de unități economice mari de subordine unională. Sub presiunea acestor elemente, pînă la urmă Guvernul M. Druc a fost nevoit să demisioneze.

În mai 1991 în fruntea Guvernului a fost numit V. Muravschi, iar mai apoi, în iulie 1992, A. Sangheli. Guvernele V. Muravschi și A. Sangheli au continuat lupta pentru întărirea suveranității și independenței, a integrității teritoriale a Republicii Moldova, au promovat, fiecare în felul său, reformele democratice. În 1991-1993 au fost adoptate mai multe documente cu privire la trecerea la economia de piață. În primul rînd, e vorba despre o serie de documente, în baza cărora urma să se reglementeze procesul de tranziție la noile relații economice. Printre altele, Guvernul a elaborat și Parlamentul a aprobat modelele de indexare a veniturilor bănești ale populației în condiții de inflație, măsurile suplimentare de stimulare a construcției cooperatiste de locuințe. De asemenea au fost adoptate documente speciale cu privire la înregistrarea de stat a întreprinderilor în Republica Moldova, liberalizarea activităților economice și ameliorarea situației financiare din republică, determinarea tarifelor pentru serviciile întreprinderilor de telecomunicații în condițiile liberalizării prețurilor, recuperarea cheltuielilor legate de formarea Tezaurului de Stat al Republicii Moldova etc. În al doilea rînd, au fost create instituțiile de stat respective care să se ocupe nemijlocit de procesul de tranziție la economia de piață. Guvernul a aprobat Regulamentul Comitetului de Stat pentru Problemele Reformei Economice al Republicii Moldova, structura lui, a organizat și aprobat structura Ministerului Privatizării și Administrării Proprietății de Stat, Comitetul pentru reforma monetară etc. În centrul atenției Guvernului s-au aflat pe parcursul acestor ani problemele descentralizării economiei naționale a Republicii Moldova, creării condițiilor respective favorabile pentru formarea și activitatea normală a societăților pe acțiuni, companiilor de trast, a infrastructurii necesare funcționării economiei de piață - bănci comerciale, burse etc. În aceste condiții s-au făcut eforturi pentru emiterea și punerea în circulație a cupoanelor Băncii Naționale, stimularea vînzării către stat a cerealelor, s-au elaborat proiectele necesare și s-au adoptat de către Parlament

legile, deși încă imperfecte, cu privire la faliment, arendă, cooperație, serviciul fiscal de stat, utilizarea forței de muncă, circulația monetară, stabilirea impozitului pe valoarea adăugată, impozitul pe beneficiul întreprinderilor, sistemul și activitatea bancară, impozitul funciar și modul de achitare a lui, introducerea monedei naționale etc. Toate acestea și alte hotărîri ale Guvernului și acte legislative adoptate de Parlament aveau menirea să faciliteze reformele economice, inclusiv cea de structură a economiei naționale, înseși procesul de privatizare a proprietății de stat în rolul lor de cheie pentru implantarea relațiilor proprii economiei de piață. Totodată, Guvernul a adoptat o serie de hotărîri întru protecția socială a populației. În special, au fost luate sub ocrotirea statului condițiile de instruire și de trai ale tineretului studios, s-a făcut indexarea veniturilor bănești ale populației, întreținerea caselor de copii. Guvernul a stabilit prețurile cu amănuntul la medicamente, a determinat modul de asigurare a populației cu ele, a stabilit compensări pentru familiile tinere de la sate care-și construiau case. Au fost adoptate hotărîri speciale cu privire la asigurarea obligatorie de stat a militarilor, protecția socială a invalizilor și pensionarilor, a familiilor cu mulți copii etc.

Guvernul a promovat o politică externă care pornea de la condițiile interne și externe ale Republicii Moldova, a creat organele necesare pentru promovarea acestei politici (Ministerul de Externe, ambasade, oficii consulare, servicii de securitate etc.). Guvernul a adoptat măsuri de organizare a pazei Frontierei de Stat a Republicii Moldova. Însă pînă în prezent Frontiera de Est a Moldovei nu-i păzită, iar raioanele de Est sînt controlate de separatiști. Simțitor a fost sprijinul pentru demararea și promovarea reformelor democratice radicale oferit de România, SUA, Olanda, de organismele internaționale, grație, în fond, eforturilor cărora astăzi Republica Moldova încearcă să iasă din hăul unei crize totale în care a fost împinsă de sistemul totalitar sovietic.

Într-un cuvînt, cu foarte mari dificultăți de ordin atît intern cît și extern, obiectiv și subiectiv, Republica Moldova revine în spațiul european civilizat, cu speranța de a încadra poporul său harnic în comunitatea de state civilizate. Să tragem nădejde că vom reuși cu ajutorul lui Dumnezeu.

CUPRINS

Prefață 3

PARTEA I

Capitolul I. RĂZBOIUL RUSO-TURC (1806-1812) ȘI APARIȚIA PROBLEMEI BASARABIEI. ANEXAREA BASARABIEI. INSTAURAREA REGIMULUI COLONIAL (1812-1860) 6
Pacea de la București și consecințele ei pentru Principatele Române 10
Regimul administrativ 14
Colonizarea Basarabiei 17
Situația economică 22
Cultura 29
Capitolul II. EVOLUȚIA BASARABIEI ÎN ANII 1861-1917 . 47
Situația economică și socială 47
Populația. Reforma agrară 48
Industria, transportul și comerțul 54
Reformele administrative și judiciare 56
Viața politică 58
Partidele politice 77
Intensificarea procesului de rusificarea populației băștinașe 83
Evoluția culturii 86
Capitolul III. ROMÂNIA ȘI BASARABIA ÎN ANII RĂZBOIULUI PENTRU ÎNTREGIREA NAȚIONALĂ 100
Capitolul IV. TRANSNISTRIA. DESTINUL ISTORIC . 106
Tirageția - pământ al geto-dacilor 107
Invazia triburilor barbare 112
Țara Bolohovenilor 116
Destinul ulterior al Transnistriei 123
Situația economică a Transnistriei după 1792 129
Viața spirituală 131
Capitolul V. BASARABIA ÎN ANII 1917-1918. LUPTA DE ELIBERARE NAȚIONALĂ. UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA 137
Situația economică 137
Viața politică. Modificarea administratiei ruse 139
Renașterea vieții democratice în Basarabia 140
Organizațiile militare moldovenești 145
Crearea Comitetului Central Executiv Moldovenesc al soldaților și ofițerilor 146
Formarea sovietelor bolșevice 148
Țăranii și pământul 151
Lupta pentru școala națională 155

Sfatul Țării 157
Declarația de independență și Unirea 172

PARTEA II

Capitolul I. EVOLUȚIA BASARABIEI ÎN COMPONENȚA STATULUI ROMÂNESC 179
Populația. Administrația Basarabiei 179
Regimul electoral 184
Alegerile parlamentare 185
Activitatea politică 186
Mișcarea subversivă a forțelor prosovietice 197
Situația economică 204
Reântegrarea spirituală a Basarabiei în patrimoniul culturii românești 224
Capitolul II. BASARABIA ÎN RELAȚIILE EXTERNE ALE ROMÂNIEI. LUPTA DIPLOMATICĂ PENTRU RECUNOAȘTEREA UNIRII BASARABIEI CU PATRIA-MAMĂ 263
Capitolul III. TRANSNISTRIA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1917-1940) 274
Situația social-politică 274
Formarea RASSM 282
Sistemul politic 286
Situația eeonomică 296
Evoluția culturii 304

PARTEA III

Capitolul I. ANEXAREA BASARABIEI ȘI BUCOVINEI DE NORD LA URSS. FORMAREA RSS MOLDOVENEȘTI (1940-1941) 312
Revenirea diplomatiei sovietice la problema Basarabiei. Mecanismul pentru reanexarea Basarabiei. Pactul Ribbentrop-Molotov 312
Poziția și destinul organizației comuniste ilegale 319
Instaurarea regimului totalitar sovietic în Basarabia și Bucovina de Nord 320
Formarea RSSM 324
Organizațiile politice și obștești 330
Constituirea organelor supreme de stat. Alegerile în Sovietul Suprem al RSSM 332
Situația economiei 335
Situația culturii 342
Represiunile staliniste 345
Capitolul II. BASARABIA ȘI TRANSNISTRIA ÎN PERIOADA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL 355

Corelația de forțe în prima etapă a celui de-al doilea război mondial și problema Basarabiei 355
Situația politică și economică a Basarabiei și Transnistriei către vara anului 1941 362
Administrația Basarabiei și Transnistriei 367
Situația culturii 369
Mișcarea subversivă a forțelor prosovietice 370
Înfrângerea armatei române pe frontul de est și consecințele ei pentru Basarabia și Transnistria 375
Participarea basarabenilor și transnistrienilor la lupta contra fascismului 382
Operațiunile militare de pe teritoriul Basarabiei și Transnistriei 384
Capitolul III. REINSTALAREA ȘI CONSOLIDAREA SISTEMULUI TOTALITAR COMUNIST ÎN RSSM (1944-1956) 388
Teritoriul RSSM. Populația 388
Conjunctura externă și destinul Basarabiei și Transnistriei după anul 1944 392
Viața politică 403
Situația economică 412
Dezvoltarea industriei 415
Criza agriculturii 417
Foametea 422
Colectivizarea forțată 426
Situația culturii și științei 431
Capitolul IV. RSS MOLDOVENEASCĂ ÎN PERIOADA CONSOLIDĂRII SISTEMULUI TOTALITAR (1956-1985) ... 451
Caracteristica regimului politic 452
Sistemul sovietelor 454
Activitatea ideologică 463
Constituția RSSM 466
Contactele internaționale 469
Evoluția vieții economice 472
Situația culturii și științei 490
Capitolul V. REPUBLICA MOLDOVA ÎN ETAPA ACTUALĂ 524
Evoluția vieții politice 524
Politica externă 540
Începutul transformărilor radicale din viața Republicii Moldova 541
Războiul pentru păstrarea integrității teritoriale a Republicii Moldova 547
Promovarea reformelor economice și sociale 552

ISTORIA ROMÂNILOR
Basarabia
și
Transnistria

Formatul 84x108/32. Coli de tipar 17,5
Comanda nr. 2963
Imprimat în tipografia Editurii "Universul".
Chișinău, str. Vlaicu Parcalab nr. 45

Editura "AIVA"